P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

COMOEDIÆ SEX.

Interpretatione & Notis

ILLUSTRAVIT

NICOLAUS CAMUS, J.U.D.

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

EDITIO PRIORIBUS LONGE EMACULATIOR.

Imprimatur,
Ex Æd. *Lambeth*,
June 23, 1687. *GUIL. NEEDHAM.*

DUBLINII:

Impensis J. EXSHAW. M.DCC.LXXXIII.

ST. PATRICK'S COLLEGE LIBRARY. MAYNOOTH.

30
66

P. TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
ANDRIA,
CUM
Interpretatione & Annotationibus.

Acta Ludis Megalensibus, M. Fulvio & M. Glabrione Ædilibus Curulibus. Egerunt L. Ambivius Turpio, & L. Attilius Prænestinus. Modos fecit Flaccus, Claudii filius, tibiis paribus dextris, & sinistris. Et est tota Græca. Edita M. Marcello, & C. Sulpitio Consulibus. Anno ab urbe condita DCLXXXVII. *Ante Christum natum* CLXII.

ANNOTATIONES.

ANDRIA.] Hæc Comœdia prima Terentii nominatur Andria, ab Andro Insula Maris Ægæi *(l'Archipelague)* hodie *Andro*.

Ludis Magalensibus.] Exhibita in ludis Scenicis, Cybele magnæ Deorum matri sacris.

M. Fulvio, & M. Glabrione Ædilibus.] Ædiles erant Magistratus Romæ, ex eo dicti, quòd ædes sacras & privatas curabant; ut annonam quoque, & ludos, & spectacula publica, quæ populo exhibebant; propterea Fabulas, Tragœdias, & Comœdias à Poëtis emebant, agique mandabant. Primò Ædiles ex plebe creati sunt: deinde duo ex Patriciis adjuncti; qui Curules nominati sunt, quòd honoris causâ in Curiam curru veherentur; in quo sella eburnea erat imposita, in quâ considerent.

Modos fecit Flaccus.] Id est, numeros composuit Canticorum, qui post singulos Actus canebantur, eosque distinguebant.

Tibiis paribus dextris, & sinistris.] Tibiæ dextræ, & sinistræ dictæ sunt à lateribus unde inflarentur. Pares sunt dextræ, vel sinistræ; si solis dextris, vel solis sinistris canerentur: impares, si una dextra, altera sinistra; quæ impares dictæ sunt, quia ut numero foraminum, ita etiam sono differebant. Nam dextra pauciora habebat foramina, ac proinde sonum graviorem: sinistra plura, idcirco sonus erat acutior. Quod si dextra, & sinistra jungerentur, sonus erat mixtus ex gravi, & acuto. Dextræ quoque Lydiæ dicebantur; sinistræ Sarranæ à Sarra, quæ aliter Tyrus dicta est, unde Sarranum ostrum, pro purpurâ Tyriâ. Dextra, & sinistra dictæ sunt Phrygiæ. Lydiæ conveniebant rebus gravibus; Sarranæ, sive sinistræ jocis. Phrygiæ adhibebantur, si jocis, gravitas misceretur. Hæc fabula Andriæ data fuit tibiis paribus, partim solis dextris, partim solis sinistris: nec enim semper in notis fabulæ iisdem modis utebantur; sed sæpe eos mutabant: quod cum fiebat, adscribi solebat. *M. M. c.* hoc est, *mutatis modis Canitci.*

Et est tota Græca.] Id est argumenti Græci, nam in ea inducuntur Græci, eunteque scribuntur secundum ritus Græcorum. Græcæ Comœdiæ dicantur Palliatæ, ut Latinæ Togatæ: nam Græci super Tunicam Pallium induebant; Latini verò Togam.

Edita M. Marcello.] Priscum quidem, & primum fuit institutum Romanorum, per annos Regum & Consulum, tempora notare: mos verò, numerare rei gestas ab anno Urbis condita, sero coepit.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

SIMO, senex, a simo naso nominatus. Simi iracundi.
SOSIA, Libertus. A σώζειν, servare, in bello servatus.
DAVUS, Servus. A Patria, Davi enim iidem ac Daci.
MYSIS, Ancilla. A Patria Mysia.
PAMPHILUS, adolescens. A τὸ πᾶν, & φίλος; omnium amicus.
CHARINUS, adolescens. A χαρίεις, gratiosus.
BYRRHIA, Servus. A πυῤῥὸς, rufus.
LESBIA, obstetrix. A Lesbo patria ferace vini suavissimi.
GLYCERIUM, amica Pamphili. A γλυκερὸς, dulcis.
CHREMES, senex. A χρέμπτεσθαι, screare, quod senes screare soleant.
CRITO, hospes Andrius. A κριτὴς judex.
DROMO, Lorarius. A δρόμος, cursus.

ARGUMENTUM ANDRIÆ.

CHREMES Athenienſis profecturus in Aſiam, commiſit cuſtodiæ fratris ſui Phaniæ Paſibulam filiolam ſuam. Poſtea Phania fugiens bellorum motus, quibus tunc Græcia ardebat, ſequitur fratrem ſuum in Aſiam; ſed, naufragio facto ad Andrum Inſulam, ibi excipitur hoſpitio a quodam cive; & non ita multo poſt moritur. Civis hoſpes Paſibulam, orbam Phaniâ patre, educat cum Chryſide filiâ, vamque nominat Glycerium; tandemque ipſe quoque decedit e vitâ. Chryſis vero inopi, & a cognatis neglecta, Athenas navigat; abductâ ſecum Glycerio: ubi cum aliquandiu vitam toleraſſet nendo lanam, & texendo telam, ad poſtremum, victa blanditiis, & promiſſis adoleſcentum, incepit facere quæſtum corpore. Pamphilus autem Simonis filius inter cæteros ad eam ventitabat; iſque amore Glycerii accenſus, primus, ſoluſque cum illa rem habuit, deditque fidem ex ſe gravidæ, ſe eam ducturum uxorem. Erat autem & Chremeti altera filia Philumena; hanc ille bonâ Pamphili impulſus famâ, ſpondet Simoni uxorem pro filio Pamphilo, ejus rei inſcio: & de commuui ſenum ſententiâ dies conſtituitur faciendis nuptiis. Interea Chryſis moritur, & Chremes cognoſcit Pamphilum habere Glycerium (quam ignorabat eſſe filiam ſuam) loco uxoris. Quapropter negat ſe ei daturum filiam uxorem. Pamphilus, ea re intellecta, gaudet ſummopere. Contra Simo pater ejus ingenti dolore afficitur: attamen eum diſſimulat, fingitque ſe parare nuptias, quaſi mox futuras, ut animum filii exploraret, velletne uxorem, an recuſaret; hoc cogitans, ſe, ſi negaret, juſtam habiturum cauſam eum objurgandi, cogendique: quod ſi ei obſequeretur, ſe facile Chremetem placaturum, atque ita nuptias factum iri. Itaque præteriens apud forum, ſecure & nihil tale metuenti filio; Pamphile! inquit, uxor hodie tibi ducenda eſt: obi domum, & para te. His verbis attonitus adoleſcens, quid faceret, aut conſilii caperet neſciebat;

verum

verum Davus servus, cognitâ Simonis mente & astutiâ, persuadet Pamphilo ut patri dicat se paratum esse uxorem ducere: hac enim ratione, eum omnem præcisurum patri occasionem se abjungendi; nec tamen esse verendum, ne nuptiæ fiant; nunquam enim Chremetem ei semel repudiato filiam suam uxorem daturum. Verum longe res aliter evenire. Simo enim exorat Chremetem, & Pamphilus in verarum nuptiarum discrimen injicitur: at forte fortuna, eo ipso die Glycerium exactis mensibus peperit filium; quem Davus, ut impediret nuptias, apponit foribus Simonis. Chremes in eum incidit, & cognoscit natum esse ex Pamphilo; hanc ob rem eum generum rejicit. Inde turbæ maximæ concitantur; donec Crito Andrius, Chrysidi genere proximus, Athenas advenit, ad petendam ejus hæreditatem. Ejus interventu Chremes agnoscit Glycerium, antea dictam Pasibulam, esse suam filiam; quam vehementer amatam a Pamphilo, dat ei uxorem; & Philumenam alteram filiam collocat Charino sodali Pamphili. Itaque nuptiæ ingenti omnium lætitiâ celebrantur.

C. Sulpitii Apollinaris Periocha.

SOROREM falsò creditam meretriculæ,
Genere Andriæ, Glycerium vitiat Pamphilus:
Gravidaque facta, dat fidem, uxorem sibi
Fore hanc: nam aliam pater ei desponderat
Gnatam Chremetis: atque, ut amorem comperit,
Simulat futuras nuptias; cupiens, suus
Quid haberet animi filius, cognoscere.
Davi suasu non repugnat Pamphilus:
Sed ex Glycerio natum ut vidit puerulum
Chremes, recusat nuptias, generum abdicat:
Mox filiam Glycerium insperato agnitam
Dat Pamphilo hanc, aliam Charino conjugem.

Interpretatio.

Pamphilus Simonis filius, pudicitiæ Glycerii, filiæ Chremetis, vitium offert: Hæc falsò creditur soror Chrysidis meretriculæ ab Andro insulâ, quam Glycerium cum gravidam fecisset Pamphilus, dat ei fidem se hanc uxorem ducturum: nam pater Simo illi desponderat aliam Chremetis filiam, nomine Philumenam: atque ubi cognovit Simo filium captum esse amore Glycerii, fingit nuptias se ille parare: ubi sensit Davi servi, faciendas, velens deprehendere animum Pamphili de uxore ducenda: ille sensu Davi servi, ait patri Simoni, se quam is dederit uxorem lubenter acceptarum: sed ut Chremes vidit puerulum natum esse ex Glycerio, Pamphilum generum rejicit, nuptias recusat: non filiam Glycerium cum agnovisset præter spem, dat eam Pamphilo; aliam nomine Philumenam dat etiam in uxorem Charino.

Annotationes.

Periocha est brevis explicatio rem comprehendens, à περιέχειν, comprehendere, complecti.

C. Sulpitii.] Sulpitius Apollinaris, ille est, qui à Gellio sæpe laudatus, Pertinacem Imperatorem literas docuit.

PROLOGUS.

CUM primum Terentius Poëta animum applicuit ad faciendas Comœdias, credidit hunc sibi tantum laborem impositum, ut Comœdias quas fecisset, populo placerent. Verum ubi poterat, multo aliter quam putaverat, evenire: quum in prologis scribendis, operâ abutitur: non argumentum fabulæ narrat, sed respondet criminationibus Lucii Lavinii veteris Poëtæ malevoli. Nunc autem animum attendite, de quo re adversarii hunc vituperent. Menander Poëta Comicus Græcus fecit Perinthiam & Andriam Comœdias: Qui quum earum noverit, ambas noverit; adeo similes sunt factæ argumento, sed dissimili tamen oratione. & modo loquendi. Terentius fatetur quidem se transtulisse ex Perinthia, Comœdia Græca Menandri, in suam scenam Andriam Latinam quæ sibi convenire visa sunt, usque usum quaque sibi propriis. Hanc rem illi culpant: ideoque disputantes aiunt, interversum esse fabulas Comicas corrumpi, alteram alteri immiscendo.

POETA cum primum animum ad scribendum appulit,
Id sibi negoti credidit solum dari,
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.
Verum aliter evenire multo intelligit:
Nam in prologis scribundis operam abutitur,
Non qui argumentum narret, sed qui malevoli
Veteris Poëtæ maledictis respondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quæso animum advortite.
Menander fecit Andriam & Perinthiam:
Qui utramvis recte nôrit, ambas noverit.
Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factæ ac stylo.
Quæ convenere, in Andriam ex Perinthia
Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Illi id vituperant factum, atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.

ANNOTATIONES.

Prologus est oratio, quæ ad spectantes ante fabulam habetur: estque vel commendatitius, vel relativus, vel argumentativus, vel mixtus. Commendatitius, est, quo fabula, vel Poëta commendatur: relativus sive anaphoricus est, quo maledicta adversario, aut gratiæ populo referuntur: argumentativus, sive hypotheticus, est quo argumentum fabulæ narratur: mixtus est, qui plura horum, aut omnia in se continet. Hic Prologus est anaphoricus, sive relativus, defensionem Poëtæ adversùs malevolorum accusationes suscipiens.

1 *Appulit.*] Appellere proprie est, ex alto mari in portum invehi: cui contrarium est solvere, cum funibus solutis, navis e portu discedit.

5 *Operam abutitur.*] Abutitur prologo Terentius, quoniam non explicat argumentum, quod vere prologi est officium; sed respondet malevolis, quibus facit invidiam.

9 *Menander.*] Fuit Poeta Græcus, princeps novæ Comœdiæ, de quo Ovidius, lib. I. Am.

Dum fallax servus, durus pater, improba lena
Vivunt, & meretrix blanda; Menander erit.

Ad ejus exemplum Terentius se composuit, ideò dimidiatus Menander à C. Cæsare nominatus fuit.

Perinthiam.] Perinthia Comœdia Menandri dicta à Perintho urbe Thraciæ, quæ *Pera* est Volaterrano, *Rodosto* Bellonio, *Bonifacio* Castaldo.

13 *In Andriam ex Perinthia transtulisse.*] Donatus ait Terentium primam Scenam Perinthiæ Menandri in suam Andriam transtulisse.

16 *Contaminari non decere fabulas.*] Contaminari res dicitur, cum alteri rei ita immiscetur, ut neutra incorrupta maneat. Livius, lib. IV. *Contaminari sanguinem suum patres, confundique jura gentium rebantur.* Sic Lavinius vitio dabat, quod Terentius mutuabatur ex Menandro ea quæ in rem suam faciebant, & ex multis Comœdiis unam faceret.

Faciunt

Faciunt ne intelligendo ut nihil intelligant;
Qui cum hunc accusant, Nævium, Plautum, En-
Accusant, quos hic noster Autores habet: [nium
Quorum æmulari exoptat negligentiam 20
Potius, quam istorum obscuram diligentiam.
Dehinc ut quiescant porro, moneo, & desinant
Maledicere, malefacta ne noscant sua.
Favete, adeste æquo animo, & rem cognoscite,
Ut pernoscatis, ecquid spei sit reliquum, 25
Posthac quas faciet de integro Comœdias,
Spectandæ, an exigendæ sint vobis prius.

Certe duo genera sunt intelligentiæ, quibus fieri potest, ut aliquis se nihil intelligere dicat: unum cum bona fortuna aliorum reprehendimus, cui imputabimus ingenii Poetæ Latini, Nævium, Plautum, Ennium; quorum antiquitatem Terentius sequitur; quorum æmulari exoptat literam, & negligentiæ similem in transferendo curam, potius, quam illorum servilem, & affectatam in reddendis verbis operam pro nostra diligentia & desinant maledicere, ut malefacta sua videant manifesta omnibus fieri. Vos quidem, spectatores, favete: adeste benevoli, & spectate utrum hæc Comœdia, ut perficiatur nostris, quæ spei habenda sit de reliqua, quæ de nova Poeta faciet: utrum debeatis eas spectare, an è scena explodere.

ANNOTATIONES.

20 *Quorum æmulari exoptat negligentiam.*] Imitandi modus alius est servilis, alius verò ingenuus. Servilis ille est, cum quasi superstitione quadam, ob eam, quem imitandum nobis proposuimus, ne transversum quidem digitum discedere audemus: idcirco Horatius ait;

O imitatores servum pecus! ut mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum vestri movêre tumultus!

Ingenua imitatio est, quando non verbum verbo reddimus, sed sic aliena tractamus, ut non pro alienis habeantur, sed agnoscantur pro nostris: unde Horatius in Arte:

Ne verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres.

Subeundissdum (ait). Quamvis non negat Egli esse Interpretis verbum verbo reddere, sed negat boni imitatoris esse id facere, ut vult quoque Seneca Epist. LXXXV. Similis debet esse imitator, quemadmodum filius, non quemadmodo imago. Certe operæ pretium erit hanc epistolam perlegere. Eadem legit Terentius.

Ay Exigendæ.] Id est, expellendæ. Sic idem Terentius in Prologo Hecyræ, Partim curam jam exactus: partim vix spei.

ACTUS I. SCENA I.

SIMO. SOSIA.

Si. VOS istæc intro auferte: abite. Sosia
Adesdum: paucis te volo. *So.* dictum puta:
Nempe ut curentur recte hæc. *Si.* imo aliud.
So. quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?

Si. Vos servi tollite istæc, quæ eum apud forum, & inferte eo in ædes: festinate. Sosia, accede: paucis verbis volo tecum loqui. So. Puto te jam mihi dixisse, quod volebas, & me id intelligere: nempe ut hæc obsonia, quæ emisti, recte apparentur. Si. Imo aliud est. So. Quid est aliud præter hæc, quod tibi mea ars efficere possit?

ANNOTATIONES.

ACTUS.] Actus majores sunt fabulæ partes, Scenæ minores. Actus vocantur, quis variæ in quoque Actu sunt actiones. Scena Græce significat *tentorium*; nam priscis temporibus apte usum Theatrum, sub frondibus, & umbraculis agebant. Scenæ in fabula sunt, cum novarum personarum egressus & ingressus sunt è Scena in Theatrum.

2 *Paucis te volo.*] Duplex hic defectus orationis, nam, *Verbis*, & *Illegui* desiderantur.

Si. Nihil

Si. Nihil ista arte opus est mihi ad hanc rem, quam vero facere: sed his virtutibus (quas semper intellexi in te esse positas) fide & taciturnitate in secretis celandis. So. Expecto, quid velis me facere. Si. Ego, postquam te emi parvulum, cum esset æquum, scit te in conditione servitutis semper habuerim clementer, & moderate: feci ut esses libertus mihi Patrono, non amplius servus domino. Premium quam potui maximum, libertatem, dedi tibi: quoniam libenter, ut liberi homines solent, me servitii, ut servi, servicbas mihi. So. Id in memoria habeo. Si. Nollem non factum esse. So. Lætor, si quid hoc ei te meriti, aut adhuc merto, quod prabes, Simo: & id tibi placuisse in beneficii loco habeo. Verùm hæc ita dicta, mihi dicta sunt: non hæc ista longa retensio fuerunt in me beneficiorum est quæ exprobratio, & accusatio facta in eum qui accepti beneficii oblitus est. Sed age die senex, & breviter, quid est, quod velis me facere. Si. Ita faciam, dicam. Hoc ab initio te monitum volo: hæ nuptiæ, quas credis esse veras, veræ esse à me simulantur. So. Cur simulas igitur? Si. Rem omnem a principio audies, simulque cognosces quæ sit ratio vitæ filii, & quod meum consilium, & quid facere in hac re te velim. Nam, Sosia, si filius meus postquam egressus est annos primos adolescentiæ; major ei vivendi arbitrio suo libertas concessa est. Nam antea quemadmodum quis posset scire, aut noscere ingenium ejus, dum ætas puerilis, metus, magister ei moderabantur, & vitii causam præhibebant? So. Ita est ut dicis. Si. Et quod plerique omnium adolescentulorum solent facere, ut animum ad aliquod exercitationis genus adjungant, aut equos alere, aut canes venaticos, aut Philosophis operam dare: ex his omnibus studiis nullum vehementius quam alia affectabat, & tamen his omnibus mediocriter studebat:

Si. Nihil ista arte opus est ad hanc rem quam
Sed iis, quas semper in te intellexi sitas, (paro:
Fide & taciturnitate. So. expecto, quid velis.
Si. Ego postquam te emi a parvulo, ut semper
Apud me justa & clemens fuerit servitus, (tibi
Scis: feci e servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.
Quod habui summum pretium, persolvi tibi.
So. In memoria habeo. Si. haud muto factum.
So. gaudeo,
Si tibi quid feci; aut facio, quod placeat, Simo, &,
Id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed mi hoc molestum est: nam istæc commemo-
Quasi exprobratio est immemoris beneficii. (ratio
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.
Si. Ita faciam. Hoc primum in hac re prædico tibi,
Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
So. Cur simulas igitur? Si. rem omnem a principio audies:
Eo pacto & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.
Nam si postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Libertus vivendi fuit potestas. Nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum ætas, metus, magister prohibebant? So. ita est.
Si. Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,
Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut
equos
Alere, aut canes ad venandum, aut ad Philosophos:
Horum ille nihil egregie præter cætera
Studebat, & tamen omnia hæc mediocriter:

ANNOTATIONES.

10 *Libertus*.] Libertus est servus manumissus à domino, *id est*, servitute liberatus; nam *manus* significat potestatem.

12 *Summum pretium*.] Libertas dicitur inæstimabilis à Jurisconsultis.

15 *Id gratum fuisse advorsum te*.] Advorsum hic significat erga.

16 *Sed hoc mihi molestum est*.] Apte ad hanc sententiam Cicero inquit: *Odiosum sane genus hominum, officia exprobrantium: quæ memisse debet potius is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit.*

24 *Excessit ex ephebis*.] Hoc est extrema pars pueritiæ, prima adolescentiæ. Ephebus est, qui ad ætatem adolescentiæ pervenit, ad decimum quintum ætatis annum.

26 *Qui scire posses, aut ingenium noscere?*] Ingenium ejus, qui in potestate est, noscì non potest, cum is sui animi non sit rector, nec ei licerat, quod libet facere.

30 *Aut ad Philosophos*.] Ellipsis est Terentiana: potest enim intelligi; *ire*, animum applicare.

Gaudebam. *So.* non injuriâ: nam id arbitror
Adprime in vita esse utile, ut, *ne quid nimis.*
Si. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati,
Cum quibus erat cunque una, iis sese dedere,
Eorum obsequi studiis, advorsus nemini,
Nunquam præponens se aliis: ita facillime
Sine invidia invenias laudem, & amicos pares.
So. Sapienter vitam instituit: namque hoc tempore
Obsequium amicos, veritas odium parit.
Si. Interea mulier quædam abhinc triennium
Ex Andro commigravit huic vicinise,
Inopiâ & cognatorum negligentiâ
Coacta, egregia forma, atque ætate integra.
So. Hei vereor, ne quid Andria apportet mali.
Si. Primum hæc pudice vitam, parce, ac duriter
Agebat, lanâ ac telâ victum quæritans:
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus, & item alter; ita ut *Ingenium* est omnium
Hominum a labore proclive ad lubidinem;
Accepit conditionem, dein quæstum occipit.
Qui tum illam amabant, forte, ita ut fit, filium
Perduxêre illuc secum, ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: Certe captus est:
Habet. Observabam mane illorum servulos
Venientes, aut abeuntes: rogitabam, Heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam Andriæ (Cliniam
Illi id erat nomen. *So.* teneo. *Si.* Phædrum, aut
Dicebant, aut Niceratum; nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus? quid? symbolam

Gaudebam hoc ingenio esse. So. Non sine causa gaudebas: namid arbitror in primis utile in vita esse, Ut aequid agas saepe moderatum. Si. Sic quae vitae institutum erat: facilitate & suavitate morum, omnes perferre ac pati, quibuscunque una conversabatur, horum voluntati se accommodare, eorum obsequi studiis, nemini repugnare, nunquam se illis praeferre: quae ratio facilis est ad laudem comparandam, & amicos sibi conciliandos. So. Sapienter vitam instituit: namque, ut tempus est, Obsequium amicos, veritas odium parit. Si. Interea dum Pamphilus sic honeste vivebat, tres abhinc annos, femina quaedam ex Andro insula, in hanc vicinam se contulit, egestate, & negligentia propinquorum coacta, eximia formae specie, & florenti aetate. So. Hei timeo, ne quid ista Andria apportet mali. Si. Primum haec pudice, frugaliter, & laboriose vivebat, nendo lanam, & texendo telam victum quaeritans. Aliquot Amantes accesserunt pretium libidinum pollicentes; ita ut ingenium est omnium hominum à labore proclivi ad libidinem, consensit pollicitationibus, deinde cœpit quæstum corpore facere. Qui tunc illam amabant, forte (ita ut fit) illuc filium meum perduxerunt ad Chrysidem, ut una cum illis convivaretur. Egomet statim cœpi mecum cogitare: Captus est certe amore, habet vulnus. Observabam mane illorum servulos venientes ad Pamphilum, aut abeuntes. Sæpe ab his quærebam, Heus, puer, dic, quæso, quis heri Chrysidem habuit? Nam hæc Andria sic nominabatur. So. Scio. Si. Respondebant, Phædrum, aut Cliniam, aut Niceratum; nam hi tres simul amabant Chrysidem. Eho! dicebam, quid Pamphilus fecit? quid facit?

ANNOTATIONES.

36 *Cum quibus erat cunque.*] Tmesis est, sive sectio pro cum quibuscunque erat.

43 *Huic vicinæ.*] Id est, in hanc vicinam. Dativus pro Accusativo, ut Nonius & Priscianus annotarunt. Donatus legit, *hûc vicinæ.*

46 *Hei vereor.*] Hei, interjectio timentis & dolentis.

56 *Habet.*] Vulneratus est. Translatio ab Amphitheatro: ubi cum Gladiatores vulnus accepérunt, habere dicuntur. Virg. 12. Æn. *Hoc habet: hæc melior magnis data victima divis.*

57 *Heus.*] Adverbium vocantis.

58 *Dic sodes.*] Priscianus ait verbum esse defectivum, pro, si audes: sis, pro, vis. Precationem, vel exhortationem denotat.

61 *Symbolam dedit.*] Dicitur symbolum, & symbola, à συμβαλλω, confero. Inter alia significata, est pecunia, quæ erogatur à quolibet convivarum. Latine, Collecta. Gallice, *l'Escot.* Anglicè, Shot or Clud.

Dedit

Dedit, cœnavit; gaudebam. Item alio die
Quærebam: comperiebam nihil ad Pamphilum
Quidquam attinere. Enimvero spectatum satis
Putabam, & magnum exemplum continentiæ:
Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi,
Neque commovetur animus in eis re; scias
Tum jam ipsum habere posse suæ vitæ modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summâ filio uxorem ut daret.
Placuit: despondi. Hic nuptiis dictus est dies.
So. Quid obstat, cur non vere fiant? *Si.* audies.
Fere in diebus paucis, quibus hæc acta sunt,
Chrysis vicina hæc moritur. *So.* ô factum bene!
Beasti: heu! metui a Chryside. *Si.* ibi tum filius
Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat
frequens;
Curabat una funus: tristis interim,
Nonnunquam conlachrymabat. Placuit tum id
Sic cogitabam: hic parvæ consuetudinis
Causâ mortem hujus tam fert familiariter:
Quid, si ipse amâsset? quid mihi hic faciet patri?
Hæc ego putabam esse omnia humani ingeni
Mansuetique animi officia. Quid multis moror?
Egomet quoq; ejus causâ in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. *So.* hem, quid est? *Si.*
Effertur. imus. Interea inter mulieres,
Quæ ibi aderant, forte unam adspicio adolescentulam,
Formâ. *So.* bonâ fortasse. *Si.* & vultu, Sosia,
Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.

(vespertinabant) quarto fere mensis ad vesperum, cubitum ibi; postridie hæc audiam. Similiter alio die interrogabam: comperiebam nihil agi quicquam, quod ad Pamphilum attineret. Certe putabam eum satis à me cognitum esse, & magnum exemplum continentiæ habere: Nam qui cum hominibus malis ingenii conversatur, neque tamen eorum consuetudine ad libidinem impellitur; credo jam posse ipsum vitæ suæ modum & regulam habere. Cum hæc mihi perpetuum erat, tam omnes una voce bona mihi de illo dicebant, & me fortunatum omnium esse prædicabam, qui filium haberem tam bonæ indolis. Quid pluribus verbis opus est? Hac fama ultro ad me Chremes, cupide me convenit, ut unicam suam filiam cum grandi dote uxorem daret filio meo. Placuit conditio mihi: itaque promissa sponsione filium meum ducturum Chremetis filiam. Hic nuptiis faciendis constitutus est dies. So. Quid ergo impedit, quominus reipsa hæ nuptiæ sint? Si. Audies. Circiter dies paucos, quibus hæc acciderunt, Chrysis hæc vicina moritur. So. O factum bene! Beatum me reddidisti: metui Pamphilo ab istius Chrysidis consuetudine. Si. Tunc temporis filius meus frequenter aderat in domo mortuæ, cum illius amatoribus; apparabat una funus; aliquando collachrymabatur. Placuit tunc id mihi. Sic cogitabam: Hic ob conversationem brevis temporis mortem hujus mulieris ægre fert adeo, ut si familiaris ei longo tempore fuisset: quid si eam amasset? quid mei, qui pater sum, causâ non faciet? Hæc ego officia putabam esse ingenii humani & benigni. Quid te pluribus verbis detinco? Egomet quoque ejus causâ in funus prodeo, nondum habens tum suspectum de amore. So. Hem, quid est? Si. Tu audies. Exportatur cadaver. imus. Interea inter mulieres, quæ ibi aderant, forte unam aspicio adolescentulam, formâ. So. Bonâ fortasse. Si. Et vultu, Sosia, adeo modesto, adeo eleganti, ut nihil supra dici possit.

ANNOTATIONES.

66 *Conflictatur.*] Confligi, & conflictari res aliqua dicitur, cum ad aliam atteritur & affricatur. Ut cum lapis ad ferrum igniarii alliditur, ad eliciendam scintillam.

75 *Despondi.*] Per mutuas stipulationes & sponsiones matrimonia contrahebantur. Hinc *Sponsalia*, *Sponsus*, & *Sponsa*.

90 *Effertur.*] Verbum funebre: solebant enim corpora mortuorum alte ferri humeris à propinquioribus, ut Metellus elatus fuit à 6. liis tribus Consularibus, duobus Triumphalibus, uno Censorio, & altero Prætore.

93 *Adeo venusto.*] Id est, pulchro: à Venere. Venustas proprie de fœmina dicitur; dignitas de viris.

Quia

Quia tum mihi lamentari præter cæteras
Visa est, & quia erat forma præter cæteras
Honesta, & liberali, accedo ad pedissequas;
Quæ sit, rogo: Sororem esse aiunt Chrysidis.
Percussit illico animum. At at, hoc illud est,
Hinc illæ lachrymæ, hæc illa est misericordia.
So. Quam timeo, quorsum evadas. *Si.* funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulchrum venimus:
In ignem posita est: fletur. Interea hæc soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,
Satis cum periculo: ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene dissimulatum amorem & celatum indicat:
Accurrit: mediam mulierem complectitur: 106
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum flens quam familiariter.
So. Quid ais? *Si.* redeo inde iratus, atq; ægre ferens.
Nec satis ad objurgandum causæ: diceret, 111
Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quæ sese voluit in ignem injicere, prohibui,
Servavi: honesta oratio est. *So.* recte putas:
Nam si illum objurges, vitæ qui auxilium tulit; 115
Quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?
Si. Venit Chremes postridie ad me, clamitans
Indignum facinus: comperisse Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam. Ego illud sedulo
Negare factum: ille instat factum: denique 120
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. *So.* non tu ibi gnatum? *Si.* ne hæc quidem (cedo?
Satis vehemens causa ad objurgandum. *So.* quî
Si. Tute ipse his rebus finem præscripsti, pater.

Quia tunc mihi visa est lamentari plusquam cæteræ; & quia illa erat formâ omnium venustissimâ, & maxime ingenuâ; accedo ad ancillas, quæ illam sequebantur; quæ sit, ab his quæro: Sororem respondent esse Chrysidis defunctæ. Hoc responsum illico mihi commovit animum. At at (mecum dicebam) hinc illæ lacrymæ fluebant, hæc rèt illa causa est, cur Pamphilus tam officiosus erat in curando funere; hæc excitavit illum ad tantam misericordiam erga Chrysidem. So. *Quam timeo ad quem finem procedat tuus hic sermo.* Si. *Interim exequiarum pompa progreditur: sequimur: ad sepulchrum venimus: in rogum posita est: deploratur. Interea hæc soror, de quâ locutus sum, ad flammam appropinquavit inconsideratius, satis cum periculo: ibi tunc exanimatus Pamphilus amorem, quem tantopere dissimulaverat & celaverat, demonstrat: Accurrit: mediam mulierem complectitur: Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum? Tunc illa reflexit se in eum admodum familiariter: ita ut quivis posset facile cernere amorem inter illos esse consuetum.* So. *quid ais?* Si. *Redeo inde iratus, ægre ferens ea quæ Pamphilus ostenderat: nec tamen satis causæ habebam ad illum objurgandum: hoc enim mihi dicere potuisset, Quid feci? quam pœnam commerui? quod peccatum commisi, pater? Opposui me ei, quæ in ignem se præcipitare voluit, illam à morte liberavi: Honesta excusatio hæc est.* So. *Recte putas: nam si eum objurges, qui vitæ alicujus auxilium tulit, quid facias illi, qui dederit damnum, aut malum?* Si. *Venit Chremes ad me postera die, clamitans indignum facinus: se deprehendisse Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. Ego illud factum esse pernegare cœpi: ille instat factum: postremo ita tunc discedo ab illo, ut ab eo, qui negaret se daturum uxorem filiam meo filio.* So. *Non tu filium tuum ibi objurgasti?* Si. *Ne hæc quidem causa satis valida fuit ad objurgandum.* So. *Dic mihi, quæso, cur non?* Si. *Nam is diceret mihi, Tu ipse, pater, terminos constituisti meis voluptatibus.*

ANNOTATIONES.

96 *Forma honesta.*] Id est eleganti. Horat. Sat. 2. lib. 1. —— *nec, si quid honesti est, Jactat, habetque palam; quærit quo turpia celet.*

Et liberali.] Sic liberale ingenium dicitur, libero homine dignum.

108 *Fletur.*] Cadavere in rogum collocato, deficiebatur à propinquis, unde deplorata corpora mortuorum dicuntur, quibus ultimus luctus persolutus est. Et per metaphoram: Morbus deploratus, Ægroti deplorati, quibus nullo remedio succurri potest: & deplorata Resp. id est, eversa, de qua nihil melioris spei supereſt.

109 *Quam familiariter.*] Valla interpretatur per interjectionem: Quantum familiariter! & refert ad *flens.*

119 *Ego illud sedulo.*] Goveanus legit, *Illi ego.*

Prope adeſt, cum alieno more vivendum eſt mihi:
Sine nunc meo me vivere interea modo.
So. Quis igitur relictus eſt objurgandi locus?
Si. Si propter amorem uxorem nolit ducere,
Ea primum ab illo animadvertenda injuria eſt.
Et nunc id operam do, ut per falſas nuptias
Vera objurgandi cauſa ſit, ſi deneget.
Simul, ſceleratus Davus ſi quid conſilî
Habet, ut conſumat nunc, cum nihil obſint doli.
Quem ego credo manibus pedibuſq; obnixe omnia
Facturum: magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obſequatur gnato. *So.* quapropter? *Si.* rogas?
Mala mens, malus animus: quem quidem ego ſi (ſenſero.
Sed quid opus eſt verbis? ſin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nihil ſit moræ; reſtat Chremes,
Qui mihi exorandus eſt, & ſpero confore.
Nunc tuum eſt officium, has bene ut adſimules
Perterrefacias Davum, obſerves filium, (nuptias:
Quid agat, quid cum illo conſilî captet. *So.* ſat eſt:
Curabo. eamus jam nunc intro. *Si.* i præ, ſequar.

Prope adeſt tempus, quum vita mihi agenda erit ex voluntate alterius: ſine nunc meo me vivere arbitrio. So. *Quænam igitur alia occaſio opportunior ſe dari poteſt ad eum objurgandum?* Si. *Si propter amorem uxorem nolit ducere, hæc primùm punienda eſt mihi ab illo facta injuria. Et nunc id laboro, ut prætextu ſimulatarum nuptiarum, veram objurgandi cauſam habeam: ſi nempe uxorem recuſet. Tum etiam ut ſceleratus Davus, ſi quas fraudes excogitavit, eas totas effundat; quoniam mihi nunc nocere ejus non poſſunt doli; quem ego credo totis viribus conaturum magis certe propter id, ut mihi incommodet, quam ut obſequatur filio.* So. *Quapropter?* Si. *Quæris? mala mens, malus animus ejus ad id credendum me impellunt: quem quidem ego ſi ſenſero meis conſiliis obſiſtere, acerbiſſime eum puniam. Sed quid pluribus verbis opus eſt? Sin eveniat id quod volo; ut in Pamphilo nulla ſit mora nuptiis; reſtat Chremes placandus, quem ſpero facile me exoraturum. Nunc tuum eſt officium, ut has bene ſimules fore nuptias, perterrefacias Davum, obſerves quid faciat filius, quid conſilii cum Davo capiat.* So. *Satis eſt: curabo ea, quæ mihi imperas. Nunc jam introeamus domum.* Si. *Præcede, ſequar.*

ANNOTATIONES.

129 *Ea primum ab illo animadvertenda.*] Pro ejus injuria, ab eo illata: ſic Plaut. Foris concrepuit a Sene, id eſt, Senis. Lucret. Fulgor ab auro, pro *auri*. Cicero, in Epiſt. Reus à Milone. Id eſt, accuſatore Milone. Animadvertere injuriam pro punire. Cicero in Verrem: Ea ſunt animadvertenda peccata, quæ difficillimè præcaventur.

135 *Magis id adeo.*] Adeò, pro *certe*, ſine dubio Virg. 1. Georg.

Multum adeò raſtris glebas qui frangit inertes.

Sæpe ſumitur pro *quoque*, maxime apud Plautum. Subjectum poſt *atque*, auget ſignificationem. Cicero pro Cluentio: De foro atque adeo de civitate ſublatus eſt. Apud Comicos ſæpe eſt particula ornativa, ſeu expletiva, nihil ad ſenſum conferens, ſed vel ad ſe modis ornatum, vel ad metrum explendum adhibita. Terentius infra: Propera adeò puerum tollere hinc à janua.

137 *Quem quidem ego ſi ſenſero.*] Eſt comminatio per reticentiam, ſive ἀποσιώπησιν convenit irato hæc figura. Idem Terentius in Eun. Act. V. Sc. V. Ego te furcifer! ſi vivo; ſed iſtud, quicquid eſt, primum expedi. Subintelligendum, *puniam, ulciſcar*, vel quid ſimile.

Actus I. Scena II.

Simo. Davus.

Si. NON dubium eſt, quin uxorem nolit filius:
Ita Davum modo timere ſenſi, ubi nuptias
Futuras eſſe audivit; ſed ipſe exit foras. (nitas
Da. Mirabar hoc ſi ſic abiret: & heri ſemper-le-
Verebar quorſum evaderet:
Qui poſtquam audierat non datum iri filio uxorem ſuo,
Nunquam cuiquam noſtrûm verbum fecit, neque id ægre tulit. (malo.
Si. At nunc faciet: neq; ut opinor, ſine tuo magno
Da. Id voluit, nos ſic nec opinanteis duci falſo gaudio, (opprimi,
Speranteis jam amoto metu, interea oſcitanteis
Ut ne eſſet ſpatium cogitandi ad diſturbandas nuptias: 11
Aſtute! *Si.* carnifex, quæ loquitur? *Da.* herus eſt, neque prævideram.
Si. Dave! *Da.* hem, quid eſt? *Si.* ehodum, ad me. *Da.* quid hic volt? *Si.* quid ais? *Da.* qua de re? *Si.* rogas?
Meum gnatum rumor eſt amare. *Da.* id populus curat ſcilicet.
Si. Hoccine agis, an non? *Da.* ego vero iſtuc.
Si. ſed, nunc ea me exquirere,
Iniqui patris eſt. Nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.

Si. *Non dubium eſt mihi, quin filius neget ſe uxorem ducturum: adeo Davum modo timere ſenſi, ubi nuptias futuras eſſe audivit: ſed ipſe exit foras.* Da. *Mirabar ſi hæc heri ſimulatio de nuptiis ſine cauſa excogitata, & pro nihilo foret: verebarque, quem haberet exitum continua ejus, & inuſitata lenitas: qui poſtquam audierat non datum iri filio ſuo uxorem filiam Chremetis, nunquam ulli ſervorum vel verbum dixit de hac re, neque id ægre ferre viſus eſt: hanc filii ſcilicet rejectionem.* Si. *At nunc dicet tibi, faciet; neque id, opinor, ſine tuo magno malo.* Da. *Sententia ejus fuit, nos nihil ſuſpicantes falſo ducere gaudio per hanc lenitatem inſolitam, & amoto metu nuptiarum, bene ſperantes, & deſidentes incurioſe nos prævenire, ne nobis ullum temporis ſpatium eſſet cogitandi aliquid, ad diſturbandas nuptias: Aſtute.* Si. *Carnifex, quæ loquitur?* Da. *Herus eſt, neque animadverteram.* Si. *Dave!* Da. *Hem, quid eſt?* Si. *Ehodum ad me.* Da. *Quid hic vult?* Si. *Quid ais?* Da. *Qua de re quæris?* Si. *Rogas? quaſi neſcias. Rumor eſt filium meum amare.* Da. *Quaſi vero ea cura vulgus ſolicitet.* Si. *Advertiſne animum ad ea, quæ à me dicuntur, an non?* Da. *Adverto.* Si. *Sed nunc me curioſe inquirere, an filius amet, ſevèrioris & durioris patris fuerit. Nam quod antehac fecit, nil mea refert.*

Annotationes.

4. *Mirabar.*] Davus poſtquam de Sofia futuras nuptias audivit, ædibus exiens hæc ſecum metuens loquitur.

10. *Oſcitanteis.*] Oſcitare, ſive oſcitari, eſt hiare, os operire. Oſcitatio negligentiam arguit.

Opprimi.] Præveniri, occupari. Videtur tranſlatum eſſe ab ædificiis ruina incautos opprimentibus.

12. *Aſtute.*] Hoc geſtu & agitatione capitis Davus dixit.

13 *Ehodum.*] Eſt interjectio ad ſe vocantis, interdum admirantis, ut infra, Eho, an tute intellexiſti hoc aſſimularier?

14 *Id populus curat ſcilicet.*] Expulſio ironica, quâ eludit Davus dictum Simonis, ita colligens (id populus non curat.) Ironia eſt Tropus, quo intelligitur contrarium ejus, quod dicitur, ab εἴρων, quod eſt dico; unde εἴρων, diſſimulator, qui aliter dicit ac ſentit.

15 *Hoccine agis an non?*] Aliud agere proverbiali figura eſt, aliud cogitare. Gal. *Penſer ailleurs.* Ang. **to think of another matter.**

Sed, nunc ea me exquirere, iniqui patris eſt.] Ironia eſt; ſignificat enim non eſſe injqui patris, cùm tam multa permiſerit, tandem ſub ipſas nuptias in filii mores inquirere.

Dum tempus adoleſcentiæ amorem permiſit, ſivi ut animum voluptatibus ſatiaret. Nunc hoc tempus aliam vitæ rationem affert, alios mores poſtulat. Dehinc poſtulo, ſive æquum eſt, te oro, Dave, ut in viam bonæ frugis redeat. Da. *Quid hæc verba ſignificant? non intelligo.* Si. *Omnes, qui amicas habent, inviti uxores accipiunt à parentibus.* Da. *Ita aiunt.* Si. *Tum, ſi quis ſibi ſumpſit magiſtrum, ad amorem improbum, ipſum animum libidine jam ægrum, ad deteriorem partem plerumque applicat.* Da. *Per Herculem, hæc quæ dicis non intelligo.* Si. *Non intelligis? Hem.* Da. *Non: Davus ſum, tardi ingenii ſervulus: non Oedipus, ænigmatum interpres.* Si. *Nempe ergo vis aperte me loqui, quæ reſtant mihi dicenda?* Da. *Id certe velim.* Si. *Si ſenſero te quidquam fallaciæ hodie conari, ad has nuptias impediendas; aut velle in iſto conatu oſtendere, quantum ſis aſtutus: virgis verberatum te in piſtrinum, Dave, conjiciam, quoad neci datus male pereas: ea conditione, eoque auſpicio, ut ſi te inde exemerim, ego tu molam. Intellexiſtine quid hoc eſt? An nondum ne hoc quidem intelligis?* Da. *Imò perfectè intellexi: ita clare rem expreſſiſti, ſine circuitione verborum.* Si. *In quavis alia, quam in hac re, me decipi potius paſſus ſim.* Da. *Meliora loquere, quæſo.* Si. *Irrides? nihil me lates. Sed prænuncio, ne temere in hac re quidquam dolis coneris, neque tu dicas poſteà tibi non fuiſſe prædictum: cave tibi dico.*

Dum tempus ad eam rem tulit, ſivi animum ut expleret ſuum: (poſtulat.
Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores
Dehinc poſtulo, ſive æquum eſt, te oro, Dave, ut redeat jam in viam.
Da. Hoc quid ſit? *Si.* omnes, qui amant, graviter ſibi dari uxorem ferunt.
Da. Ita aiunt. *Si.* tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum,
Ipſum animum ægrotum ad deteriorem partem plerumque applicat.
Da. Non hercle intelligo. *Si.* non? hem. *Da.* non: *Davus ſum, non Oedipus.*
Si. Nempe ergo aperte vis, quæ reſtant, me loqui? *Da.* ſane quidem.
Si. Si ſenſero hodie quidquam in his te nuptiis
Fallaciæ conari, quo fiant minus,
Aut velle in ea re oſtendi, quam ſis callidus;
Verberibus cæſum te in piſtrinum, Dave, dedam uſque ad necem; (pro te molam.
Ea lege atque omine, ut, ſi te inde exemerim, ego
Quid, hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? *Da.* imo callide:
Ita aperte ipſam rem modo locutus: nil circuitione uſus es. (deludier.
Si. Ubivis facilius paſſus ſim, quam in hac re, me
Da. Bona verba, quæſo. *Si.* irrides? nihil me fallis. Sed dico tibi,
Ne temere facias; neque tu haud dicas tibi non prædictum: cave.

ANNOTATIONES.

19 *Sive æquum eſt.*] Ironica correctio, ἐπανόρθωσις. Quæ tollit id quod dictum eſt, & pro eo quod magis idoneum videtur, reponit.

23 *Hem.*] Interjectio eſt iraſcentis, aut indignantis.

Davus ſum, non Oedipus.] Allegoria ſumpta ab Oedipi, & Sphingis fabula. Oedipus ſolus Sphingis ænigma ſolvit, ſcilicet, quid eſſet animal mane quadrupes, meridie bipes, veſperi tripes: quod quidem homo eſt.

28 *Tein piſtrinum, Dave, dedam.*] Piſtrinum locus eſt pinendo frumento deſtinatus, ubi molæ trusatiles dictæ à trudendo quæ impellebantur à ſervi, qui per convicium Aſini audiebant, & molæ quoq; contemptim præſepia. Aliæ erant verſatiles dictæ, quæ verſabantur à jumentis.

29 *Atque omine.*] Eſt ſignum futuri eventus. Plaut. in Caſina, Act. II. Sc. VIII. *Noſtre omine it dies.* Id eſt, auſpicatò, feliciterque, id eſt, Omen eſt noſtrum, non adverſariorum.

33 *Nihil me fallis.*] Id eſt, lates. Ovid. Eleg. 2. lib. IV. Triſt.

Nos procul expulſos communia gaudia fallunt. Id eſt, latent. Hor. *Segetis certa fides meæ Fulgentem imperio fertilis Africæ Fallit ſorte beatior.*

34 *Neque tu haud dicas tibi non prædictum.*] Goveanus legit, *Neq; tu hoc*, non *haud*. Muretus ita ait: *Quicquid dicat Donatus legendum*, Hoc, *non*, Haud. Eſt enim ordo, & ſenſus; neque, id eſt, & ne tu dicere poſſis hoc tibi non prædictum, en prædico: cave.

Actus I. Scena III.

Davus.

Da. Enimvero, Dave, nihil loci eſt ſegnitiæ, neque ſocordiæ, (ptiis:
Quantum intellexi modo ſenis ſententiam de nu-
Quæ ſi non aſtu providentur, me aut herum peſſundabunt.
Nec, quid agam, certum eſt. Pamphilumne adjutem, an auſcultem ſeni.
Si illum relinquo, ejus vitæ timeo: ſin opitulor, hujus minas;
Cui verba dare difficile eſt. Primum jam de amore, hoc comperit:
Me infenſus ſervat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam.
Si ſenſerit, perii; aut ſi libitum fuerit, cauſam ceperit,
Quo jure, quaque injuria, præcipitem me in piſtrinum dabit.
Ad hæc mala hoc mî accedit etiam: hæc Andria, 10
Sive iſta uxor, ſive amica eſt, gravida e Pamphilo eſt.
Audireque eorum eſt operæ pretium audaciam:
Nam inceptio eſt amentium, haud amantium.
Quidquid peperiſſet, decreverunt tollere:
Et fingunt quandam inter ſe nunc fallaciam, 15
Civem Atticam eſſe hanc. Fuit olim quidam ſenex

Certe, Dave, nullum tempus relictum eſt ſegnitiæ, neque ſocordiæ, quantum modo intelligere potui ſenis Simonis ſententiam de nuptiis Pamphili: quæ niſi cavebuntur aſtutiæ, me aut herum Pamphilum opprimet. Nec quid agam certum eſt mihi. Pamphilumne adjutem operâ meâ, an ſenî, ejus patri obſequar. Si illum relinquo, timeo ne in vitæ periculum incidat: ſin opem fero, timeo ea, quæ minatus eſt mihi herus Simo, quem fallere difficile eſt. Primum jam comperit amare Pamphilum: iratus me obſervat, ne quam faciam fallaciam ad impediendum nuptias. Si ſenſerit me id feciſſe, perii: aut ſi ei libuerit, cauſam capiet, cur me, ſive jure, ſive injuriâ, in piſtrinum dedat. Ad hæc mala hoc mihi accedit etiam: quod hæc Andria, ſive iſta uxor eſt, ſive amica, è Pamphilo gravida eſt. Et eſt pretium operæ, jucundumque audire eorum audaciam: nam ea res inceptio eſt amentium, non amantium. Quicquid peperiſſet, ſive maſculum, ſive fœminam, decreverunt educare: & fingunt nunc inter ſe quandam fallaciam, dicturi illam Glycerium civem eſſe Atticam. Fuit olim quidam ſenex

Annotationes.

3 *Me aut herum peſſundabunt.*] Peſſum ire, eſt perire: Ut peſſum dare, perdere, & in eadem ſignificatione, peſſum premere, ducta tralatione à re maritima: Argumento eſt locus Plauti in Ciſt. Act. II. Scen. II. *Maritimis moribus mecum experitur: ita meum frangit amentem animum: niſi quia miſer non eo peſſum, mihi nulla abeſt perdito pernicies.* Idem Plautus in Aulul. Act. IV. Scen. I. *Servum ratem eſſe amanti hero æquum cenſes; ut toleret, ne peſſum abeat.* In Rudente ſine figurâ, Act. II. Scen III. Verſ. 64. *Nunc eam cum navi ſcilicet, abiviſſe peſſum in altum.* J. Gul. Veriſ. lib. IV. cap. iv. Gloſſarium: *Peſſundat* βυθίζει. Καταποντίζω. *demergo, peſſundo.*

9 *Quo jure, quaque injuria.*] Id eſt, quocunque modo; ſive aliquo jure, ſive aliqua injuria.

12 *Eſt operæ pretium.*] Rem ſignificat factu, vel auditu, vel memoratu dignam.

14 *Decreverunt tollere.*] Id eſt, agnoſcere, ſuſcipere, educare. Infantes olim, ſimul ac nati erant, humi deponebantur. Ab humo vero tollebantur, & in ſinum recipiebantur. Qui non tollebantur, pro abdicatis, & projectitiis habebantur.

Mercator:

mercator: is nave fracta, tempeſtate ad Andrum inſulam ejectus eſt: is vita deceſſit: ibi tunc patrem Chryſidis aiunt Glycerium ejectam ad litus, parente orbam in ſuam tutelam recepiſſe. Fabulæ hæc ſunt. Mihi quidem, per Herculem, non ſit veriſimile; veruntamen hoc ipſis commentum placet. Sed Myſis è domo Chryſidis egreditur; at ego hinc me ad forum me confero: Pamphilum adibo atque alloquar, ne pater ei hujus rei ignaro ſuperveniat.

Mercator: navem is fregit apud Andrum inſulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chryſidis
Patrem recepiſſe orbam, parvam. Fabulæ.
Mihi quidem hercle non fit veriſimile;
Atqui ipſis commentum placet.
Sed Myſis ab ea egreditur. at ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

ACTUS I. SCENA IV.

MYSIS. ARCHILLIS.

Audivi, ô Archillis, quæ præcipis jamdudum: Leſbiam obſtetricem adduci jubes. Sane, per Pollucem, mulier illa valde vinoſa eſt, & temeraria; nec ſatis idonea eſt, cui committere debeas mulierem primo partu; qui periculoſus eſt; tamen eam adducam. Spectate importunitatem hujus aniculæ. Archillis adeò inſtat, ut Leſbia quam citò adducatur: quia cum eâ compotare ſolet. Dii! date, precor, vires Glyceriæ ad feliciter pariendum, atque obſtetrici Leſbiæ induſtriam opportunam in educendo partu: ut in aliis mulieribus ſublevandis potius erret. Sed quidnam video Pamphilum exanimatum? Vereor quid hoc ſit. Expectabo, ut ſciam, quidnam triſtitiæ hæc perturbatio illi afferat.

My. AUdivi, Archillis, jamdudum: Leſbiam adduci jubes.
Sane pol illa temulenta eſt mulier, & temeraria;
Nec ſatis digna, cui committas primo partu mulierem;
Tamen eam adducam. Importunitatem ſpectate aniculæ:
Quia compotrix ejus eſt. Dii! date facultatem, obſecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor, quid fiet
Opperiar, ut ſciam, num quidnam hæc turba triſtitiæ adferat.

ANNOTATIONES.

2 *Pol*] Per Pollucem; Ædepol, per ædem Pollucis; Ædaſtor, per ædem Caſtoris; Mecaſtor, me Caſtor juvet; Hercle, per Herculem; Mehercule, me Hercules juvet.

Temulenta.] Id eſt, vino dedita, à Temeto, vino, priſca lingua, Gellius, lib. X. cap. xxiii.

Actus I Scena V.

Pamphilus. Mysis.

Pa. HOoccine eſt humanum factum aut inceptum? hoccine eſt officium patris?
My. Quid illud eſt?
Pa. Pro deûm atque hominum fidem! quid eſt, ſi non hæc contumelia eſt? (opportuit
Uxorem decrêrat dare ſeſe mî hodie. Nonne
Præſciſſe me ante? nonne prius communicatum oportuit?
My. Miſeram me! quod verbum audio?
Pa. Quid Chremes? qui denegârat ſe commiſſurum mihi
Gnatam ſuam uxorem: id mutavit, quia me immutatum videt?
Itane obſtinate operam dat, ut me a Glycerio miſerum abſtrahat?
Quod ſi fit, pereo funditus.
Adeon' hominem eſſe invenuſtum, aut infelicem quenquam, ut ego ſum?
Prô deûm atque hominum fidem! nullon' ego
Chremetis pacto affinitatem effugere potero? Quot modis (Hem!
Contemptus, ſpretus? facta, tranſacta omnia.
Repudiatus repetor: quamobrem? niſi ſi id eſt, quod ſuſpicor:
Aliquid monſtri aiunt: ea quoniam nemini obtrudi poteſt,
Itur ad me. *My.* oratio hæc me miſeram exanimavit metu.
Pa. Nam quid ego dicam de patre? ah! (modo
Tantamne rem tam negligenter agere? præteriens
Mihi apud forum, Uxor tibi ducenda eſt, Pamphile, hodie, inquit: para:

Pa. An hoc factum, aut inceptum contra filium, humanum eſt? an hoc officium eſt patris? My. Quid illud eſt? Pa. Deos, hominesque teſtor, ſi hoc contumelia non eſt, quid deinde nomine contumeliæ appellandum erit? Si pater conſtituerat mihi dare hodie uxorem, nonne ante de hac re certior fieri debui? Nonne conſilium & deliberationem participare? My. Miſeram me! quod verbum audio? Pa. Quid de Chremete dicam, qui denegaverat ſe daturum filiam ſuam in uxorem? Mutavit ſententiam, quia me animum immutaviſſe intelligit? itane obſtinate laborat, ut me miſerum à Glycerio abſtrahat? Quod ſi fit, pereo prorſus. Adeone quiſquam hominum inviſus eſt Veneri, & fortunæ, ut ego ſum? Prob Deûm, atque hominum fidem! Nullone ego pacto efficere potero, ut Chremes mihi affinis, & ſocer non ſit? Quot modis deſpectus, & ſpretus ab illo fui? Facta & tranſacta omnia in contrahendis nuptiis, poſtea repudiatus ſum. Hem, repudiatus repetor: Quamobrem? cauſam ignoro, niſi forte illud eſt, quod ſuſpicor: nimirum Chremetis filia deformis eſt, & monſtro ſimilis: ea, quoniam ab omnibus reſpuitur, quantumvis ſæpius oblata, ad me recurritur. My. *Oratio hæc me miſeram exanimavit metu.* Pa. *Nam quid ego nunc dicam de patre? Ah! tantine momenti rem, ut ſunt nuptiæ, tam negligenter tranſigere potuit? Ipſe præteriens modo in foro: Pamphile, inquit, uxor tibi ducenda eſt hodie: ad id para te:*

Annotationes.

6 *Miſeram me! quod verbum audio?*] Audito uxoris nomine, exterretur Myſis.

11 *Invenuſtum*] Venus in talorum jactu invocabatur, & qui Venerem frequenter jaciebat, venuſtus, id eſt, fortunatus, habebatur; contra invenuſtus, id eſt, infortunatus. Alii venuſtum eum dicunt, cujus genituræ domina ſit Venus; maxime ſi fuerit in Geminis, aut in proſperos Jovis radios inciderit: at in Leone, Ariete, & Virgine infelix eſſe perhibebatur.

Abi

abi domum. Sic loquens id mihi visus mandare, Abi cito, & suspende te. Ad hæc verba obstupefactus sum: putasne me ullum verbum proferre potuisse, aut ullam excusationem, licet ineptam, fictitiam, & injustam? Mutus repente factus sum. Quod si quis nunc à me quærat, quid facerem, si ego id præsensissem? Respondebo, aliquid facerem, ne id facerem, ducerem uxorem; viderer-que consentire jussui patris. Sed nunc quid primum exequi debeo? Tot me impediunt curæ, quæ animum meum distrahunt in partes varias: amor, misericordia Glycerii, solicitatio, quâ urgeor, ut uxorem accipiam. Patris reverentia, qui mihi tam leniter permisit usque ad hunc diem arbitrio meo vivere: an ego committam, ut ei adverser? Hei mihi! incertum est, quid agam. My. Misera timeo, quò tendat istud, incertum est, quid agam. Sed nunc maxime opus est, aut Pamphilum cum ipsa Glyceria, aut me aliquid de illa apud hunc loqui. Dum enim animus pendet dubius, levi impulsu in hanc vel illam partem ducitur. Pa. Quis hic loquitur? Mysis, salve. My. O salve, Pamphile. Pa. Ut se habet Glycerium? My. Quæris? partus doloribus torquetur: & quia olim hic dies nuptiis constitutus est, de hac re anxiè timet: tum autem ne deseras se. Pa. Hem, egone istud possim conari? ego illam miseram propter me decipi patiar? quæ mihi affectus animi sui, atque omnem vitam commisit:

Abi domum. Id mihi visus est dicere, Abi cito, & suspende te. (proloqui,
Obstupui: censen' ullum me verbum potuisse
Aut ullam causam, ineptam saltem, falsam, iniquam? obmutui. (quis nunc me roget;
Quod si ego rescissem id prius, quid facerem, si
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. Sed nunc quid primum exequar? 25
Tot me impediunt curæ, quæ meum animum divorse trahunt:
Amor, misericordia hujus, nuptiarum sollicitatio,
Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc,
Quæ meo cunque animo libitum est, facere: eine ego ut advorser? hei mihi!
Incertum est, quid agam. *My.* misera timeo, hoc incertum quorsum accidat. 30
Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa adversum hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur.
Pa. Quis hîc loquitur? Mysis, salve. *My.* ô salve, Pamphile. *Pa.* quid agit? *My.* rogas?
Laborat e dolore: atque ex hoc misera sollicita est die (autem hoc timet,
Quia olim in hunc sunt constitutæ nuptiæ: tum
Ne deseras se. *Pa.* hem! egone istuc conari queam?
Egon' propter me illam decipi miseram sinam? 37
Quæ mihi suum animum atque omnem vitam credidit, (buerim,
Quam ego animo egregie caram pro uxore ha-
Bene & pudice ejus doctum atque eductum, sinam,
Coactum egestate, ingenium immutarier? 41
Non faciam. *My.* haud vereor, si in te solo sit situm: (putas?
Sed vim ut queas ferre. *Pa.* adeon' me ignavum
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut neq; me consuetudo, neq; amor, neq; pudor, 45
Commoveat, neq; commoneat, ut servem fidem?

quam ego præter cæteras animo meo dilectam loco uxoris habuerim: egone sinam ejus ingenium bene, & pudice institutum, atque educatum, egestate coactum, alia vitæ ratione minus honesta immutari? Non faciam. My. Non id timeo, si istud in tua unius potestate sit positum: sed timeo ut violentiam paterni imperii possis sustinere. Pa. Adeone me pusillanimum putas esse, adeone ejus meriterum erga me immemorem, inhumanum, aut ferum, ut neque me familiaritatis conjunctio, neque amor, neque pudor impellat, & admoneat, ut perseverem in fide erga illam?

ANNOTATIO.

31 *Paulo momento*] Metaphora à trutina: cum id quod ponderatur, in neutram partem vergit, & incertum pendet.

My.

My. Unum hoc ſcio, meritam eſſe, ut memor eſſes ſui.
Pa. Memor eſſem? ô Myſis, Myſis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis
De Glycerio. Jam ferme moriens me vocat:
Acceſſi: vos ſemotæ: nos ſoli: incipit:
Mi Pamphile, hujus formam atque ætatem vides:
Nec clam te eſt, quam illi utræque res inutiles
Et ad pudicitiam & ad tutandam rem ſient.
Quod ego te per hanc dextram oro, & ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque hujus ſolitudinem,
Te obteſtor, ne abs te hanc ſegreges, neu deſeras:
Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive hæc te ſolum ſemper fecit maximi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus:
Te iſti virum do, amicum, tutorem, patrem:
Bona noſtra hæc tibi committo, & tuæ mando fidei.
Hanc mî in manum dat: mors continuo ipſam occupat:
Accepi: acceptam ſervabo. *My.* Ita ſpero quidem.
Pa. Sed cur tu abis ab illa? *My.* obſtetricem accerſo. *Pa.* Propera.
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis,
Ne ad morbum hoc etiam. *My.* teneo.

My. Quid ſis facturus neſcio, ſed ego hoc unum ſcio, hanc meritam eſſe, ut memor eſſes ſui. Pa. Ut memor eſſem? O Myſis, Myſis! etiam nunc mihi dicta illa Chryſidis impreſſa ſunt in animo meo de Glycerio. Illa jam morti proxima vocavit me ad ſe: ego acceſſi ad eam: vos ſeceſſiſtis: nos ſoli remanſimus: ea ſic incipit loqui: Mi Pamphile, hujus formam eximiam & ætatem vides, nec te latet quam illi utraque res iſtæ incommodæ ſint, & ad conſervandam pudicitiam & rem familiarem. Propter quod, oro te per hanc tuam dextram, & genium tuum, per tuam fidem, perque hujus ſolitudinem, te obteſtor, ne abs te hanc ſeparet, neve deſeras. Si te ut fratrem germanum dilexi, ſive hæc te ſolum ſemper maximi fecit, cæteris hominibus poſthabitis, ſive in omnibus rebus tibi morem geſſit: te iſti virum do, amicum, tutorem, patrem; bona hæc noſtra tibi committo, & tuæ commenda fidei. Chryſis hâc orationem finitâ, mi-

hi Glycerium tradit in manum: mors ſtatim ipſam invadit. Datam accepi: acceptam ſervabo. My. *Ita futurum id ſpero.* Pa. *Sed cur abis ab illa?* My. *Obſtetricem accerſo.* Pa. *Propera. Atque audiſne? Cave, ne illi unum verbum dicas de nuptiis, ne ad morbum, propter hæc, moleſtia & dolor accedat.*

ANNOTATIONES.

55 *Et ingenium tuum.*] Alii, ut & Donatus, legunt *genium*. Genius Deus eſt, in cujus tutela vivimus, à gignendo dictus, quòd ſtatim nos genitos ſuſcipiat, & tueatur. Fuit autem hic orandi modus, per Genium & dextram, antiquis uſitatus, & familiaris. Hor. Ep. vii. lib. I. *Quod te per Genium, dextramq; deoſq; Penates, Obſecro, & obteſtor.*

57 *Ne abs te hanc ſegreges.*] Segregare eſt à grege ſeparare. Sententia eſt, ne ſegreges, id eſt, repudies tibi junctam, neu deſeras ſolam, & orbam.

63 *Hanc mihi in manum dat:*] Id eſt, fit mihi uxor, & materfamilias, quæ in manu & viri poteſtate eſt.

Actus II. Scena I.

Charinus. Byrrhia. Pamphilus.

Ch. QUID ais, Byrrhia? Daturne illa Pamphilo hodie nuptum?
By. Sic eſt. *Ch.* quî ſcis, Byrrhia?
By. Apud forum modo de Davo audivi. *Ch.* væ miſero mihi!
Ut animus in ſpe atque in timore uſque antehac attentus fuit;
Ita, poſtquam adempta ſpes eſt, laſſus, cura confectus ſtupet.
By. Quæſo ædepol, Charine, quoniam id fieri, quod vis, non poteſt,
Velis id, quod poſſit. *Ch.* nihil aliud, niſi Philumenam volo.
By. Ah, quanto ſatius eſt, te id dare operam,
Quî iſtum amorem ex animo amoveas, quam id loqui,
Quo magis libido fruſtra incendatur tua.
Ch. *Facile omnes, cum valemus, recta conſilia ægrotis damus.*
Tu, ſi hîc ſis, aliter ſentias. *By.* age, age ut lubet. *Ch.* ſed Pamphilum
Video. Omnia experiri certum eſt prius, quam pereo. *By.* quid hic agit?
Ch. Ipſum hunc orabo: huic ſupplicabo: amorem huic narrabo meum.
Credo, impetrabo, ut aliquot ſaltem nuptiis protrahat dies.
Interea fiet aliquid, ſpero. *By.* id aliquid nihil eſt. *Ch.* Byrrhia,
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? *By.* quidni? ſi nihil impetres,
Ut te arbitretur ſibi paratum mœchum, ſi illam duxerit.
Ch. Abin' hinc in malam rem cum ſuſpicione iſtac, ſcelus.

Ch. *Quid ais, Byrrhia? daturne hodie Philumena uxor Pamphilo?* By. *Datur.* Ch. *Quomodo id ſcis?* By. *Modo in foro id de Davo audivi.* Ch. *Væ miſero mihi! ut animus in ſpe atque timore antea uſque huc attentus fuit ad hujus rei exitum; ita poſtquam ſpes ſublata eſt, laſſus, cura exeſus oblanguet & ſtupefactus eſt.* By. *Quæſo ædepol, Charine, quoniam id fieri, quod vis, non poteſt; velis id quod poſſit.* Ch. *Nihil aliud, quam Philumenam volo.* By. *Ah, quanto potius eſt, te id laborare, ut iſtum amorem Philumenæ ex animo tuo ejicias, quam hos ſermones habere, quibus cupiditas tua inutiliter inflammetur.* Ch. *Facile omnes cum ſani & valentes ſumus, aliis præcepta ægrotis damus. Tu, ſi mea lece ſit, aliter ſentias, quam ſentis de amore meo.* By. *Age age ut tibi videtur.* Ch. *Sed Pamphilum video. Decrevi omnia exquirere ad ſalutem, priuſquam peream.* By. *Quid hic agit omnia exquiſiturus imprudens?* Ch. *Ipſum Pamphilum orabo: huic ſupplicabo: amorem meum vehementem huic expenam. Obtinebo, credo, ab illo, ut ad aliquot ſaltem dies nuptias ſuas differat. Interea aliquid, ut ſpero, accidet boni.* By. *Id aliquid nihil eſt.* Ch. *Byrrhia, quid tibi videtur? Adibone Pamphilum?* By. *Quidni? ſaltem ut ſi nihil ab eo impetres, exiſtimet te ſibi paratum uxoris Philumenæ adulterum.* Ch. *Abin' hinc in malum cruciatum, ſceleſte, cum ſuſpicione iſta.*

Annotatio.

2. *Daturne illa nuptum?*] Dicitur nuptum, & nuptui dare, collocare viro virginem.

Pa. Cha-

Pa. Charinum video: ſalve. *Ch.* O ſalve Pamphile.
Ad te advenio, ſpem, ſalutem, auxilium, conſi-
lium expetens.
Pa. Neque pol conſilî locum habeo, neque au-
xilii copiam.
Sed iſtuc quidnam eſt? *Ch.* hodie uxorem ducis?
Pa. aiunt. *Ch.* Pamphile,
Si id facis, hodie poſtremum me vides. *Pa.* quid
ita? *Ch.* hei mihi!
Vereor dicere: huic dic, quæſo, Byrrhia! *By.* ego
dicam. *Pa.* quid eſt?
By. Sponſam hic tuam amat. *Pa.* næ iſte haud
mecum ſentit. ehodum dic mihi,
Numquidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine?
Ch. ah, Pamphile,
Nihil. *Pa.* quam vellem! *Ch.* nunc te per amici-
tiam & per amorem obſecro,
Principio, ut ne ducas. *Pa.* dabo equidem operam.
Ch. ſed ſi id non potes,
Aut tibi ſi nuptiæ hæ ſunt cordi. *Pa.* cordi?
Ch. ſaltem aliquot dies
Profer, dum proficiſcor aliquo, ne videam. *Pa.*
audi nunc jam:
Ego, Charine, neutiquam officium liberi eſſe
hominis puto,
Cum is nihil promereat, poſtulare id gratiæ ap-
poni ſibi.
Nuptias effugere ego iſtas malo, quam tu adi-
piſcier.
Ch. Reddidiſti animum. *Pa.* nunc ſi quid potes
aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, invenite, efficite, quî detur tibi:
Ego id agam, mihi quî ne detur. *Ch.* ſat habeo.
Pa. Davum optume
Video: hujus conſilio fretus ſum. *Ch.* at tu her-
cle haud quidquam mihi,
Niſi ea, quæ nihil opus ſunt ſciri: fugin' hinc?
By. ego vero ac lubens.

Pa. Charinum video: ſalve, Charine. Ch. *O ſalve Pamphile. Ad te confugio, ſpem, ſalutem, auxilium, conſilium impetrare ab te cupiens.* Pa. *Neque pol habeo facultatem aliis conſulendi, neque poteſtatem auxiliandi. Sed quidnam eſt iſtud?* Ch. *Hodie uxorem ducis?* Pa. *Aiunt.* Ch. *Pamphile, ſi hoc facis, hodie me ultimum vides in vivis.* Pa. *Quid ita?* Ch. *Hei mihi! non audeo præ verecundia dicere: dic, quæſo, huic, Byrrhia!* By. *Ego dicam.* Pa. *Quid eſt?* By. *Hic Charinus ſponſam tuam Philumenam amat.* Pa. *Certe, valde à me diſſentit. Ehodum dic mihi, Charine, numquid aliud amplius quam amor tibi cum illa fuit?* Ch. *Ah, Pamphile, nihil.* Pa. *Quam vellem fuiſſet!* Ch. *Nunc te per amicitiam noſtram, & per amorem meum erga Philumenam obſecro, primò ut ne eam ducas.* Pa. *Equidem id conabor facere, ut mihi ſit uxor.* Ch. *Sed ſi non potes id efficere, aut ſi hæ nuptiæ ex animo placent.* Pa. *Placent? ſcilicet?* Ch. *Saltem hos aliquot dies protrahe, dum aliquo me conferam, ne videam illas.* Pa. *Audi nunc jam: Ego, Charine, minime officium ingenui hominis eſſe opinor, poſcere gratiam ſibi haberi; cum nullo hanc officio promeruerit. Ego iſtas nuptias effugere magis cupio quam tu eas aſſequi.* Ch. *Recreaſti mihi animum tuis verbis.* Pa. *Nunc ſi quid potes, aut hic Byrrhia, facite, invenite, efficite, ut quovis modo tibi uxor Philumena detur: Ego ſtudebo, ut ne mihi detur.* Ch. *Sufficit mihi quod ais.* Pa. *Davum opportune video, cujus conſilio confido.* Ch. *At tu hercule, Byrrhia, nihil quicquam mihi dicis, niſi ea, quæ ſcire me non ſunt utilia: an non fugis hinc?* By. *Ego vero fugio, ac libenter quidem.*

ANNOTATIONES.

28 *Quam vellem!*] Ut eſſet cauſa recuſandæ Philumenæ in uxorem.

30 *Cordi?*] Repetitio ironica. Imo hæ nuptiæ mihi Pamphilo diſplicent.

36 *Efficite, quî detur tibi:*] *Quî* pro *ut*, Plaut. *Vales, & venio ad minus valentem, & melius qui valeat ferè.* Idem multis locis aliis.

38 *Haud quicquam mihi,*] Ellipſis. Subintellige *dicis.*

39 *Niſi ea.*] Scilicet, propter ea, quæ in principio retulit Byrrhia; Ch *Daturne illa hodie Pamphilo nuptum?* By. *Sic eſt.* Ch. *Jam ſcis?* By. *Apud forum modò de Davo audivi.* Quæ verba meminit hoc loco Charinus ſe non libenter audiviſſe.

Actus II. Scena II.

Davus. Charinus. Pamphilus.

Da. Dii boni, quàm ſelicem, & gratum nuncium aſſero? Sed ubi inveniam Pamphilum, ut metum, in quo nunc eſt, ei auferam, ejuſque animum lætitiâ perfundam? Ch. Lætus eſt Davus, propter neſcio quid. Pa. Nihil eſt, quod lætetur: nondum hæc mala audivit de nuptiis, quæ mihi parantur. Da. Quem ego nunc credo, ſi acceperit ſibi ducendam eſſe Philumenam, Ch. Audiſne tu illum? Da. Toto me oppido exanimatum quærere. Sed ubi eum quæram? Quò nunc primum me vertam? Ch. Quid ceſſas hunc alloqui? Da. Abeo, cum hic eum non invenio. Pa. Dave, accede, gradum ſiſte. Da. Quis homo eſt, qui me appellat? O Pamphile, te ipſum quæro: euge, ô Charine, ambo opportune adeſtis: vos alloqui volo. Ch. Dave, perii. Da. Imo, tu hoc audi. Ch. Prorſus de me actum eſt. Da. Quid tu timeas ſcio. Pa. Mea quidem hercle vita in gravi periculo verſatur. Da. Et tu quid timeas quoque ſcio. Pa. Nuptiæ mihi paratæ ſunt. Da. Et id ſcio. Pa. In hunc ipſum diem. Da. Me verbis enecas, quamvis quid ſentias intelligam. Tu, ô Pamphile, id metuis, ne ducas uxorem Philumenam; tu, Charine, ne non ducas. Ch. Intelligis id quod res eſt. Pa. Iſtud ipſum eſt. Da. Atqui iſtud ipſum, quod times, nullum in ſe habet periculum: me vide. Pa. Oro te, quam citò hunc mihi miſero timorem adime. Da. Hem, adimo: Chremes jam tibi filiam non dat uxorem. Pa. Quemodo id ſcis? Da. Ego ſcio.

Da. DI boni! boni quid porto? ſed ubi inveniam Pamphilum,
Ut metum, in quo nunc eſt, adimam; atque expleam animum gaudio?
Ch. Lætus eſt, neſcio quid. *Pa.* nihil eſt: nondum hæc reſcivit mala.
Da. Quem ego nunc credo, ſi jam audierit ſibi paratas nuptias,
Ch. Audin' tu illum? *Da.* toto me oppido exanimatum quærere. 5
Sed ubi quæram? quò nunc primum intendam? *Ch.* ceſſas alloqui?
Da. Abeo. *Pa.* Dave ades, reſiſte. *Da.* quis homo eſt, qui me? ô Pamphile!
Te ipſum quæro: euge ô Charine! ambo opportune: vos volo.
Ch. Dave, perii. *Da.* quin tu hoc audi. *Ch.* interii. *Da.* quid timeas, ſcio.
Pa. Mea quidem hercle certe in dubio vita eſt. *Da.* & quid tu, ſcio. 10
Pa. Nuptiæ mihi. *Da.* & id ſcio. *Pa.* hodie. *Da.* obtundis, tametſi intelligo.
Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas. *Ch.* rem tenes.
Pa. Iſtuc ipſum. *Da.* atqui iſtuc ipſum, nil periclí eſt: me vide.
Pa. Obſecro te, quam primum hoc me libera miſerum metu. *Da.* Hem,
Libero: uxorem tibi jam non dat Chremes. *Pa.* quî ſcis? *Da.* ſcio. 15

Annotationes.

1 *Di boni!*] Erant enim & Dii mali, ut Peſtis, Febris, Pallor, & Timor: quin & Impudentiæ, & Infamiæ templa poſita fuere.

12 *Ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas.*] Poſt verba timendi, *Ne* pertinet ad fugienda: *Ut*, ad cupita, pro quo dicimus, *ne non*. Ergo vir amicus timet, ne ægrotus moriatur; qui vero illius hæreditati inhiat, timet ut moriatur, vel, ne non moriatur.

13 *Me vide.*] Aſſeveratio promittentis: Terentius etiam ea utitur in Phormione; *Fient, me vide.* Hoc etiam genere ſermonis Gallicè utuntur, cum quippiam, aut non credenti, aut non intelligenti, perſuadere aut demonſtrare cupiunt.

Tuus

Tuus pater modo me prehendit: ait tibi uxorem dare sese
Hodie, item alia multa, quæ nunc non est narrandi locus.
Continuo ad te properans, percurro ad forum, ut dicam tibi hæc.
Ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum.
Circumspicio. nusquam. forte ibi hujus video Byrrhiam:
Rogo: negat vidisse: mihi molestum: quid agam, cogito. (hem,
Redeunti interea, ex ipsa re mî incidit suspicio:
Paululum opsonî: ipsus tristis: de improviso nuptiæ:
Non cohærent. *Pa.* quorsumnam istuc? *Da.* ego me continuo ad Chremem.
Cum illoc advenio, solitudo ante ostium: jam id gaudeo.
Pa. Recte dicis, perge. *Da.* maneo: interea introire neminem (bus
Video, exire neminem, matronam nullam, in ædi-
Nihil ornati, nihil tumulti: accessi, introspexi. *Pa.* scio. (hæc nuptiis?
Magnum signum. *Da.* Num videntur convenire
Pa. Non opinor, Dave. *Da.* opinor, narras? non recte accipis.
Certa res est: etiam puerum inde abiens conveni Chremis, (nam seni.
Olera & piscículos minutos ferre obolo in cœ-
Ch. Liberatus sum, Dave, hodie, tua opera. *Da.* at nullus quidem.
Ch. Quid ita? nempe huic prorsus illam non dat. *Da.* ridiculum caput.
Quasi necesse sit, si huic non dat, te illam uxorem ducere.

Tuus pater modo te [illegible] apprehendit: ait sibi uxorem dare, item alia multa, quæ commemorandi nunc tempus non est. Illico ad te properans celeriter cucurri ad forum, ut hæc tibi dicam. Ubi te non invenio, ascendo ibidem in altum [illegible] locum. Circumspicio, nusquam tui. Video ad aspicio: forte ibi hujus Charini servum Byrrhiam video: quæro ab eo, num te viderit: respondet non vidisse: ægre id fero: quid mihi sit agendum cogito. Interea mihi redeunti à foro forte orta est suspicio ex ipso nuptiarum apparatu: Hem, inquam, apud me; paululum opsoni est apparatum, ipsemet pater Simo tristis est, quem hilarem esse decet; tum subitò nuptiæ sunt. Hæc inter se non conveniunt. Pa. Quamobrem hæc dicis? Da. Ego me continuò confero ad Chremetis domum. Cum ego illuc advenio, solitudo videtur ante ostium: jam ex eo gaudeo. Ch. Recte dicis, perge. Da. Illic expecto: interea neminem introire video, exire neminem: matronam nullam in domo, nullum ornatum, nullum tumultum discurrentis multitudinis. Accessi intrò, circumspexi. Pa. Scio, curiosus es. Magnum indicium est nuptias non parari. Da. Num videntur convenire hæc futuris nuptiis? Pa. Non opinor, Dave. Da. Opinor, inquis? non recte intelligis: certa res est, non opinio: præterea discedens illinc, conveni servulum Chremetis, qui dicebat se ferre olera, & minutos piscículos, obolo emptos, in cœnam seni. Ch. Liberatus sum hodie omni cura & metu tuâ operâ. Da. Minime quidem liberatus es. Ch. Quid ita? Nempe Chremes non dat filiam suam Pamphilo. Da. Ridiculum hominem: quasi necesse sit, si ille non dat filiam Pamphilo, te illam uxorem accipere.

ANNOTATIONES.

28 *Matronam nullam.*] Matronæ pronubæ nuptiarum celebrationi præerant ex parte uxoris, sicut Aruspex ex parte mariti. Illæ nuptam in mariti domum deducebant, & eam in geniali toro collocabant. Ad hujusmodi officium spectatæ pudicitiæ mulieres adhibebantur, quæ uni solum viro nupsissent.

29 *Nihil ornati.*] Antiquus genitivus, pro, *ornatûs*. Fores floribus & frondibus ornari consuevérant.

33 *Obolo.*] Obolus, minutus fuit nummus Græcus, sexta pars drachmæ: drachma Attica & denarius Romanus valebant sex assibus nostris Turonensibus. Obolus igitur asse Turonensi, vel duodecim nummulis Turonensibus valebat, *douze deniers Tournois. Aug.* **One penny farthing.**

34 *At nullus quidem.*] *Nullus* pro *non.*

Nisi

Niſi tu provides, niſi ſenis Chremetis amicos oras, ambis: nihil efficies. Ch. *Bene mones. Ibo ut ea, quæ præcipis, exequar: quamvis hercle hæc ſpes me jam ſæpe fefellit. Vale.*

Niſi vides, niſi ſenis amicos oras, ambis. *Ch.* bene mones. (eſt. Vale.
Ibo: etſi hercle ſæpe jam me ſpes hæc fruſtrata

ANNOTATIO.

37 *Niſi vides, &c.*] Ellipſis, deeſt enim, *efficies*. Ellipſis eſt figura, qua in oratione aliquid reticemus, quod ad ejus abſolutionem ſit neceſſarium.

ACTUS II. SCENA III.

PAMPHILUS. DAVUS.

Pa. Quid igitur pater cogitat facere? cur ſimulat nuptias? Da. *Ego dicam tibi: ſi propter id pater tuus nunc iraſcatur, quia Chremes nihil ut ſuam filiam ducas, ipſemet ſibi videri poſſit injuriam tibi facere: & jure quidem: priuſquam perſpexerit quæ tua ſit voluntas de nuptiis. Sed ſi tu dixeris te nolle uxorem, tunc ille culpam in te conjiciet: tum etiam lites, & jurgia maxima commovebuntur.* Pa. *Quid vis? patior uxorem mihi dari?* Da. *Pater tuus eſt, Pamphile. Difficile eſt te ei reſiſtere. præterea hæc mulier quam amas, ſola eſt ſine auxilio: dicto citius inveniet aliquam cauſam, propter quam expellat illam è civitate.* Pa. *Expellat?* Da. *Illicò.* Pa. *Dic mihi igitur, quid faciam, Dave.* Da. *Dic te ducturum Philumenam.* Pa. *Hem!* Da. *Quid eſt?* Pa. *Egone id dicam?* Da. *Cur non?* Pa. *Nunquam faciam, Dave.* Da. *Noli negare te ducturum eſſe.* Pa. *Noli ſuadere, ut dicam me ducturum.* Da. *Vide, quid ex ea re eveniat.* Pa. *Ut à Glycerio excludar, cum Philumena concludar.* Da. *Non ita eſt. Nempe opinor id eſſe dicturum tibi patrem Simonem: Volo ut hodie ducas uxorem: tu vero, Ducam, inquies.*

Pa. QUID igitur ſibi volt pater? cur ſimulat? *Da.* ego dicam tibi:
Si id ſuccenſeat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipſus ſibi eſſe injurius videatur: neque id injuria:
Prius, quam tuum animum, ut ſeſe habeat ad nuptias, perſpexerit.
Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te tranſferet:
Tum illæ turbæ fient. *Pa.* quid vis? patiar? *Da.* pater eſt, Pamphile.
Difficile eſt. tum hæc ſola eſt mulier: dictum ac factum invenerit
Aliquam cauſam, quamobrem ejiciat oppido. *Pa.* ejiciat? *Da.* cito.
Pa. Cedo igitur, quid faciam, Dave? *Da.* dic te ducturum. *Pa.* hem! *Da.* quid eſt?
Pa. Egone dicam? *Da.* cur non? *Pa.* nunquam faciam. *Da.* ne nega.
Pa. Suadere noli. *Da.* ex ea re quid fiat, vide.
Pa. Ut ab illa excludar, huc concludar. *Da.* non ita eſt.
Nempe hoc ſic eſſe opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem: tu, ducam, inquies.

ANNOTATIONES.

3 *Ipſus ſibi.*] Barlandus inquit, refer, *ſibi*, ad *videatur*, & ſubaudi ad vocem *injurius* dativum, *tibi*.

7 *Dictum ac factum.*] Donatus proverbium celeritatis eſſe ait. Græci dicunt ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. Gallicè, *auſſi-tot dit, auſſi-tot fait.* Simul factum ac dictum, *Ang.* **ſo ſaid, ſo done.**

Cedo,

Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quæ nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periculo: nam hocce haud dubium est,
quin Chremes
Tibi non det gnatam: nec tu ea caussa minueris
Hæc quæ facis, ne is mutet suam sententiam.
Patri dic velle: ut, cum velit tibi jure irasci, non
queat.
Nam quod tu speres, propulsabo facile: uxorem
his moribus
Dabit nemo: inopem inveniet potius, quam te
corrumpi sinat:
Sed si te æquo animo ferre accipiet, negligentem
feceris.
Aliam otiosus quæret. Interea aliquid acciderit
Pa. Itan' credis? *Da.* haud dubium id quidem est.
Pa. vide, quo me inducas. *Da.* quin taces?
Pa. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse
ex illa, cautio est:
Nam pollicitus sum suscepturum. *Da.* ô facinus
audax! *Pa.* hanc fidem
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum,
ut darem.
Da. Curabitur. sed pater adest: cave te esse
tristem sentiat.

Dic mihi, quæ de re pater jurgabit tecum, si ita ei respondeveris? Tunc id efficis, ut quod certum & deliberatum est ei exequi, incertum fiat, sine ullo periculo ducendæ Philumenæ: nam hocce dubium non est, quin Chremes non det tibi suam uxorem: nec tu, ed caussa, quod dixeris patri tuo te illam ducturum, minus frequenter cum Glycerio versaberis, ne scilicet Chremes credens te illam dimisisse, mutet sententiam de non dando tibi filia, teque rursus generum petat. Tu autem dic patri te velle facere, quæ voluerit; ut quamvis cupiat, tibi justa de caussa irasci non possit; nam quod tu speres, refutabo facile: nemo, inquis, dabit uxorem homini his moribus prædito: pater tuus potius tibi inveniet uxorem egenam & indotatam; quam te perditum ire amicæ amore patiatur. Sed si cognoverit te libenter velle uxorem, facies cum obsequio negligentem, & tibi aliam quam Chremetis filiam otiosus cunctator quæret. Interea aliquid accidet, quod desiderio tuo respondeat. Pa. *Itane credis fore?* Da. *Certum id quidem est.* Pa. *Vide in quod periculum me conjicis.* Da. *Quin taces securus?* Pa. *Dicam patri me ducturum esse Philumenam. Cavendum autem est diligenter, ne pater resciscat puerum esse mihi à Glycerio: nam ei promisi me illum educaturum.* Da. *O facinus temerarium!* Pa. *Illa oravit me ut hoc sibi polliceror, ut sciret me non eam solam relicturum.* Da. *Illud à me curabitur: sed pater adest. Cave ne te esse tristem ex vultu deprehendat.*

ANNOTATIO.

18 *Minuerit.*] Minus frequentem consuetudinem habere debes cum Glycerio. Cæterum hæc scena continuatur ad superiorem, summota Charini persona, quod videre est ex his verbis; *Quid igitur sibi vult pater?*

ACTUS II. SCENA IV.

SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

Si. REviso quid agant, aut quid captent consilî.
Da. Hic nunc non dubitat quin te ducturum neges.

Si. Redeo, ut videam, quid Pamphilus & Davus agant, aut quid consilii capere cupiant. Da. *Patri nunc dubium non est, quin te ducturum uxorem negas.*

ANNOTATIO.

1 *Captent.*] *Captare* est desiderare capere; ut *vendito*, non est frequenter vendo, sed vendere cupio: talia multa sunt, quæ frequentativæ formæ censentur, cum sunt desiderativæ, qualia sunt *prendo, dormito, ostento, munio*, id est, munire cupio. Hæc ex Turnebo.

Venit

Venit ille ex ſecreto aliquo loco, meditatus orationem, quam ſperat ſe invenisſe idoneam: quâ quidem tuum diſturbet, & in diverſum diſtrahat: proinde fac ut ſis tui compos, & paratus ad reſpondendum. Pa. Dummodò id poſſim. Da. Crede mihi hoc, inquam, Pamphile, patrem tuum, ne uno quidem verbo tecum altercaturum, ſi te dices uxorem velle, quam dederit.

Venit meditatus alicunde ex ſolo loco:
Orationem ſperat inveniſſe ſe,
Qua differat te: proin' tu face, apud te ut ſies. 5
Pa. Modo ut poſſim, Dave. *Da.* crede hoc mihi,
inquam, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum eſſe verbum, ſi te dices ducere.

ANNOTATIO.

8 *Commutaturum unum eſſe verbum.*] Sermones commutare, eſt colloqui; ſed hoc loco eſt altercari, & verbis invicem certare; & nunquam tecum commutaturum unum eſſe verbum, hoc poſſis interpretari, ne uno quidem verbo tibi reclamaturum.

ACTUS II. SCENA V.

BYRRHIA. SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

By. Herus Charinus juſſit me rebus omnibus poſthabitis hodie obſervare Pamphilum, ut ſcirem quid ageret de nuptiis cum Philumena: propterea nunc venientem hunc ſubſequor. Sed ecce hic propius adeſt cum Davo. Hoc agam, ipſum obſervabo. Si. *Utrumque Pamphilum, ac Davum prope eſſe video.* Da. *Hem, ſerva quæ præmoni.* Si. *Pamphile.* Da. *Reſpice ad patrem, tanquam non prævideris illum.* Pa. *Hem pater.* Da. *Probe reſpondiſti.* Si. *Volo ut ducas uxorem hodie, ut tibi dixi.* By. *Ego nunc metuo nobis, ſolicitus quid Pamphilus reſpondeat patri.* Pa. *Neque in iſta re, neque in ulla alia ergo unquam in mora, quo minus ea fiant, quæ volueris.* By. *Hem!*

By. HErus me relictis rebus, juſſit Pamphilum
Hodie obſervare, ut, quid ageret de nuptiis,
(quor.
Scirem: id propterea nunc hunc venientem ſe-
Ipſum adeo præſto video cum Davo: hoc agam.
Si. Utrumque adeſſe video. *Da.* hem, ſerva. *Si.* Pamphile. 5
Da. Quaſi de improviſo reſpice ad eum. *Pa.*
ehem, pater.
Da. Probe. *Si.* hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.
By. Nunc noſtræ parti timeo, hic quid reſpondeat.
Pa. Neque iſtic, neque alibi tibi uſquam erit in
me mora. *By.* hem!

ANNOTATIONES.

3 *Id propterea.*] *Id*, ſæpe apud Plautum & Terentium amat poni pro *ideò*, & *propter id*: eſtque antiqua locutio, quamobrem quidam conſent legendum hic eſſe: *Ut quid ageret de nuptiis ſcirem id.* Nam ſi legatur, *id propterea*, alterum foret ſupervacuum. Veruntamen vera eſt lectio *id propterea*. Etenim tralatitium, ut ſynonymæ voces apud hunc autorem, alioſque ſæpe jungantur, ut *ſæpe quidem*; *etiam quoque*; *nunc jam*; *ergo igitur*; *quamvis licet*, *propere cito*; aut ornandi, aut explendi metri, aut ſignificationis intendendæ cauſa, etſi ſuperfluæ, copulantur.

4 *Preſtò video.*] Præſtò eſſe, id eſt, preſentem eſſe, vel adeſſe. Cicero; Præſto ſunt hirundines æſtivo tempore. Et pluribus locis aliis.

6 *Quaſi de improviſo.*] Id eſt, reflectendo conjice ita oculos ad eum, ac ſi antea illum non vidiſſes; ne ſuſpicetur meditata nos habuiſſe conſilia.

9 *By. Hem!*] Interjectio eſt indignantis Byrrhiæ, qui ſecum hoc totum loquitur.

Da. Ob-

Da. Obmutuit. *By.* quid dixit? *Si.* facis, ut te decet;
Cum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.
Da. Sum verus? *By.* herus, quantum audio, uxore excidit.
Si. I jam nunc intro, ne in mora, cum opus sit, sies.
Pa. Eo. *By.* nullane in re esse homini cuiquam fidem?
Verum illud verbum est, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.
Ego illam vidi virginem: formâ bonâ
Memini videre: quo æquior sum Pamphilo,
Si se illam in somnis, quam illum, amplecti maluit.
Renunciabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

Da. *Ad hæc respexit eum Pamphili pater. Simo obmutuit.* By. *Quid dixit Pamphilus?* Si. *Facis ut te decet; quum istud, quod postulo, impetro à te tam grate. Et obsequiose.* Da. *Nonne sum verdicus?* By. *Hæret, quantum ex verbis Pamphili intelligo, uxoris spe dejectus est.* Si. *I jam nunc intro, ut nulla mora per te fiat, quando opus erit.* Pa. *Eo.* By. *Itane est, ut nulla in re homini cuiquam sit fides? Verum est illud proverbium;* Omnes sibi melius esse malle, quam alteri. *Ego vidi virginem illam Philumenam, dicitur me vidisse illam formâ honestâ esse. Quapropter æquior sum & moderatior in accusanda Pamphila, quod verba dederit Charino, si se illam ut uxorem in somnis, quam illum (Charinum) amplecti maluit. Illud hero nuncio, ut pro hoc malo nuncio, me male tractet.*

Annotatio.

10 By. *Quid dixit?*] Interrogatio est indignantis; & Byrrhia secum hoc totum loquitur.

Actus II. Scena VI.

Davus. Simo.

Da. HIC nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, & ea me hic restitisse gratia.
Si. Quid Davus narrat? *Da.* æque quidquam nunc quidem.
Si. Nihilne? hem. *Da.* nihil prorsus. *Si.* atqui expectabam quidem.
Da. Præter spem evenit; sentio: hoc male habet (virum.
Si. Potin' es mihi verum dicere? *Da.* nihil facilius.
Si. Num illi molestæ quidpiam hæ sunt nuptiæ,
Propter hospitæ hujusce consuetudinem?
Da. Nihil hercle: aut si adeo; bidui est, aut tridui
Hæc sollicitudo: nostin'? deinde desinet:
Etenim eam secum rem recta reputavit via.

Da. *Simo me credit aliquam fallaciam huc afferre, atque eâ de causâ hic remansisse.* Si. *Quid Davus narrat?* Da. *Nihil quidem quicquam nunc, æque atque antea narro.* Si. *Nihilne? hem.* Da. *Nihil prorsus.* Si. *At ego expectabam ut aliquid narraret.* Da. *Evenit illi contra expectationem, sentio, quod nihil inaudivit quisquam à me, quod sperarat scire: hoc male habet virum.* Si. *Potesne mihi verum dicere?* Da. *Hæc nihil nihil facilius est.* Si. *Nonne filius ægre fert has nuptias, propter istius peregrinæ Glycerii consuetam familiaritatem?* Da. *Neutiquam hercle; aut si adeò ægre fert, dutum dierum, aut trium hæc ægritudo est. Scisne? Deinde finem accipiet: namque recta ratione sæpius consideravit in animo hunc insanum amorem Glycerii.*

Annotationes.

1 Da. *Hic nunc me credit.*] Davus secum ita videtur loqui, ut spectator tantum audiat; sic tamen loquitur, ut velit audiri à Simone.

4 *Hem.*] Indignantis hic vox est.

5 *Præter spem evenit:*] Hoc secum loquitur Davus.

Hoc male habet virum.] Quod de me nihil rescire potest certi, de animo filii; qui præter spem ejus promisit se ducturum uxorem: quodque suspicari videamur, ipsum nuptias simulare. Idcircò Davus postea dixit, *commovi.*

11 *Reputavit.*] Sic Donatus legit. Alii *reputabit.*

Si. Laudo. *Da.* dum licitum eſt illi, dumq; ætas tulit,
Amavit: tum id clam: cavit, ne unquam infamiæ
Ea res ſibi eſſet, ut virum fortem decet. 14
Nunc uxore opus eſt: animum ad uxorem appulit.
Si. Subtriſtis viſus eſt eſſe aliquantulum mihi.
Da. Nihil propter hanc rem: ſed eſt, quod ſuccenſet tibi.
Si. Quidnam eſt? *Da.* puerile eſt. *Si.* quid eſt?
Da. nihil. *Si.* quin dic, quid eſt.
Da. Ait nimium parce facere ſumptum. *Si.* mene?
Da. te.
Vix, inquit, drachmis opſonatus eſt decem. 20
Num filio videtur uxorem dare? (lium,
Quem, inquit, vocabo ad cœnam meorum æqua-
Poſſimum nunc? &, quod dicendum hîc ſiet,
Tu quoq; perparce nimium: non laudo. *Si.* tace.
Da. Commovi. *Si.* ego, iſtæc recte ut fiant, videro.
Quidnam hoc rei eſt? quidnam hic volt veterator ſibi? 26
Nam ſi hîc mali eſt quidquam, hem, illic eſt huic rei caput.

Si. Hæc de cauſa eum laud. Da. Dum illi pot. ei licitum fuit, atque ætas permiſit, amori indulſit: tum id ſecrete: cavit ne unquam ea hac re infamiam contraheret, ut virum fortem decet. Nunc uxore illi opus eſt: ideo, ille animum convulit ad uxorem ducendam. Si. Viſus eſt mihi ſubtriſtis eſſe aliquantulum. Da. Minime ſum propter nuptias, ſed cauſam habet, cur ſibi ſubiraſcatur. Si. Quidnam eſt? Da. Puerilis res eſt. Si. Quid eſt? Da. Nihil. Si. Tamen dic mihi quid ſit. Da. Ait te nimis parcum eſſe, in faciendo ſumptu. Si. Me? Da. Te. Vix, inquit, decem drachmarum pretio obſonia emit. Num filio nuptias videtur apparare? Quem, inquit, invitabo ad cœnam meorum æqualium, maxime nunc in hac nuptiarum celebritate? Et quod tuâ venia hîc abſente filio dicere debeo, tu quoque parce nimium ſumptum facis: non laudo iſtud. Si. Tace. Da. Ego ſolicitavi animum Simoni meis verbis, & in ſuſpicionem adduxi, nos credere nuptias eum ſimulare. Si. Ego providebo ut hæc decenter parentur & fiant. Quidnam hoc rei eſt? quidnam ſibi vult hic vetus fraudum architectus? Nam ſi hic, in his nuptiis quicquam impedimenti eſt; hem, in hoc rerum cardine præcipue verſatur hujus impedimenti caput.

ANNOTATIONES.

23 *Quod dicendum hic ſiet,*] Id eſt, hic inter nos, non alibi. 26 *Veterator.*] Impoſturis aſſuetus.

ACTUS III. SCENA I.

MYSIS. SIMO. DAVUS. LESBIA. GLYCERIUM.

My. ITA pol quidem res eſt, ut dixti Leſbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.
Si. Ab Andria eſt ancilla hæc. quid narras? *Da.* ita eſt.
My. Sed hic Pamphilus. *Si.* quid dicit? *My.* firmavit fidem. *Si.* hem.

My. Ita pol quidem res ſe habet, ut dixiſti, Leſbia: non facile invenietur vir conſtantis fidei erga mulierem. Si. Ex Andria familia eſt hæc ancilla: quid narras? Da. Ita eſt. My. Sed hic Pamphilus. Si. Quid illa dicit? My. Fidem, quam dederat, confirmavit. Si. Hem.

ANNOTATIONES.

Laudat hic in principio hujus Scenæ, Myſis Pamphilum à fidei conſtantia erga Glycerium.

4 *Sed hic Pamphilus.*] Myſis pergit laudare Pamphilum, non attendens ad Simonis verba, ſed alloquens Leſbiam: Itaq; ſenſus eſt, Vix inveniss virum fidelem mulieri, ſed hic Pamphilus ita fidelis eſt Glycerio, ut fidem, quam ei dederat ſe eam ducturum, confirmaverit, pollicendo ei, ſe, quod peperiſſet, educaturum, cum poſſet exponere. Exinde inter ſe ſeorſum colloquuntur.

Da. Uti-

Da. Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.
My. Nam quod peperisset, jussit tolli. *Si.* ô Jupiter!
Quid ego audio? actum est, siquidem hæc vera prædicat. (timum.
Le. Bonum ingenium narras adolescentis. *My.* op-
Sed sequere me intro, ne in mora illi sis. *Le.* sequor.
Da. Quod remedium nunc huic malo inveniam? *Si.* quid hoc?
Adeon' est demens ex peregrina? jam scio: ah!
Vix tandem sensi stolidus. *Da.* quid hic sensisse ait?
Si. hæc primum adfertur jam mihi ab hoc fallacia.
Hanc simulant parere, quo Chremetem absterreant.
Gl. Juno Lucina, fer opem, servâ me, obsecro.
Si. Hui, tam cito? ridiculum: postquam ante ostium
Me audivit stare, approperat: non sat commode
Divisa sunt temporibus tibi, Dave, hæc. *Da.* mihin'?
Si. Num immemor es discipuli? *Da.* ego, quid narres, nescio.
Si. Hiccine si me imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet?
Nunc hujus periclo fit: ego in portu navigo.

Da. Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit. My. Nam quem partum illa edidisset, illo jussit educari. Si. O Jupiter! quid ego audio? actum est de me, si modo ea vera sunt, quæ hæc ancilla prædicat. Le. Mores bonos narras adolescentis. My. Optimos; sed sequere me intrò, ne tardus ad illam venias. Da. Quale remedium nunc huic malo inveniam? Si. Quid hoc rei est? adeòne Pamphilus insanit in amore hujus peregrinæ? Jam tandem novi rem omnem: ah, vix tandem intellexi stultus ego hanc fallaciam. Da. Quid hic se intellexisse ait? Si. Hæc primùm jam mihi intenditur à Dave fallacia. Hanc simulant parere, ut deterreant Chremetem à nuptiis faciendis. Gl. Juno Lucina, fer opem, serva me, obsecro. Si. Hui, tam citò Glycerium parit? Risu digna res: ut primum illa me audivit ante ostium stare, festinat parturire: hæc, Dave, non satis apte tibi per tempora disposita sunt. Da. Mihine hoc dicis? Si. Num ita oblivisceris, & negligis Pamphilum discipulum tuum, ut eum tam male doceas? Da. Ego minime intelligo quid dicas. Si. Si me hic improvidum fallaciarum suarum, parantem veras nuptias filio, aggressus esset, quot malis me fuisset ludificatus? nunc ejus periculo hæc à me simulantur: res verò meæ in tuto sunt positæ.

ANNOTATIONES.

10 *Quod remedium.*] Simo, ex sermone Mysis ad Lesbiam, audiverat ea quæ Pamphilus pollicitus fuerat Glycerio, in confirmationem fidei datæ: propterea solicitus Davus quærit, qua arte avertat mala, quæ ex improvidâ Mysis narratione accidere poterant; idcirco jam dixerat; *Utinam aut hic surdus, aut hæc muta facta sit.*

16 *Hui, tam citò?*] *Hui* interjectio est admirantis, irascentis; interdum etiam irridentis, qualis hic est.

19 *Num immemor es, Dave, discipuli?*] Alii legunt in nominativo plurali; Num immemores discipuli tui sunt præceptorum, quæ eis tradidisti? Hi discipuli tui sunt, Pamphilus, Mysis, & Lesbia, quos Simo sit magistrum habere Davum in nectendis dolis, & magistri præcepta imprudenter observare, atque exequi.

ACTUS III. SCENA II.

LESBIA. ARCHILLIS. SIMO. DAVUS.

Le. ADhuc, Archillis, quæ adsolent, quæq; oportent
Signa ad salutem esse, omnia huic esse video.
Nunc primum fac, istæc ut lavet: post deinde,

Le. Adhuc, Archillis, omnia signa quæ solent, quæque oportet indicare salutem decumbentium ex partu, huic puerperæ adesse video. Nunc primum fac, ut ista lavet: deinde data ei bibere,

ANNOTATIO.

3 *Fac, ut istæc lavet:*] Lavet de balneo intelligendum est, Lavabant lassi, peregre venientes. Plaut in Truculento; in Epidico. Act. V. Sc. I. Et *lavatrina* balneum domesticum.

Quod jussi, ei date bibere, & quantum imperavi, Date: mox ego huc revertor.
Per ecastor scitus puer natus est Pamphilo.
Deos quæso, ut sit superstes: quandoquidem ipse est ingenio bono,
Cumque huic veritus est optumæ adolescenti facere injuriam.
Si. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum? *Da.* quidnam id est?
Si. Non imperabat coram, quid opus facto esset puerperæ:
Sed postquam egressa est, illis, quæ sunt intus, clamat de via.
O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus (dolis?
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias
Saltem accurate, ut metui videar certe, si resciverim. *Si.* edixin' tibi?
Da. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego.
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid rettulit?
Credon' tibi hoc nunc, peperisse hanc e Pamphilo?
Da. Teneo, quid erret: quid ego agam, habeo. *Si.* quid taces?
Da. Quid credas? quasi non tibi renunciata sint hæc sic fore
Si. Mihin' quisquam? *Da.* eho, an tute intellexti hoc adsimulari? *Si.* irrideor.
Da. Renunciatum est: nam quî istæc tibi incidit suspicio?
Si. Quî? quia te noram. *Da.* quasi tu dicas, factum id consilio meo.
Si. Certe enim scio. *Da.* non satis me pernosti etiam, qualis sim, Simo.
Si. Egone te? *Da.* sed, si quid narrare occœpi, continuo dari
Tibi verba censes. *Si.* falso. *Da.* itaque hercle nihil jam mutire audeo.

quod præscripsi, & quantum imperavi: statim post redibo huc. Ecastor, puer valde pulcher & elegans natus est Pamphilo. Deos precor, ut vitalis sit, & incolumis: quoniam certe pater ejus bono est ingenio, & veritus est facere injuriam huic bonæ adolescenti mulieri. Si. O Dave! quis non credat, qui te noverit, hoc etiam à te esse inventum? Da. Quidnam id est? Si. Lesbia obstetrix non præcipiebat ipsi puerperæ, coram in cubiculo, quæ facienda erant: sed postquam exivit foràs, mulieribus, quæ sunt intus, maluit imperare clamando è via. O Dave, itane contemnor à te? aut itane tandem videor tibi aptus & opportunus, quem tam manifeste fallere incipias dolis? Saltem astute, non tam aperte me decipias, ut ego videar metui à te, non stolidus, & excors æstimari, idque certe, si resciverim. Da. Certe hercle hic se ipse nunc fallit, non ego illum. Si. Nonne edixi tibi, & minando vetui, ne tu faceres aliquam nuptiis fallaciam? Num veritus es? Quid prosunt edicere, & minari? Putasne me tibi credere hoc, peregrinam hanc à Pamphilo gravidam factam filium ei peperisse? Da. Scio in quo Simo fallatur: ego paratum habeo, quid agam. Si. Quid taces? Da. Cur credas hanc peregrinam peperisse? Quasi vero non tibi renunciatum sit hæc eventura esse. Si. Mihine quisquam renunciavit? Da. Eho! an per te solus intellexti fingi hoc; Glycerium peperisse? Si. Irrideor. Da. Renunciatum est tibi sic fore: nam unde hanc suspicionem aliter habere potuisti? Si. Unde? Quia noram ingenium tuum. Da. Ita loqueris, quasi credas id factum fuisse meo consilio. Si. Certe enim scio sic esse. Da. Non satis perfecte novisti, qualis sim, Simo. Si. An ego non satis novi te? Da. Sed si quid narrare incepi, statim te falli opinaris. Si. Falso id opinor, scilicet. Da. Itaque mehercle nihil jam, ne mu quidem dicere audeo.

ANNOTATIONES.

7 *Ut sit superstes:*] Olim parentes precabantur, ut sibi sui liberi superstites essent, id est, super viverent: Unde superstitionem dictam esse ait Cicero a. de Nat Deor. Mart. lib. VII. epig. xcv.

25 *Jam mutire audeo.*] *Mu* canum est, inquit Charisius, sicut *gru* porcorum; unde grunnire. Et mittunt canes, cum incipiunt irritari.

Si. Hoc

Si. Hoc ego ſcio unum, neminem peperiſſe hic.
Da. intellextin'? (oſtium.
Sed nihilo ſeciu' mox deferent puerum huc ante
Id ego jam nunc tibi renuncio, here, futurum, ut ſis ſciens:
Ne tu hoc mihi poſterius dicas, Davi factum conſilio; aut dolis. (tam volo.
Prorſus à me opinionem hanc tuam eſſe ego amo-
Si. Unde id ſcis? *Da.* audivi, & credo. multa concurrunt ſimul,
Quî conjecturam hanc nunc facio. jam primum hæc ſe e Pamphilo (poſtquam videt
Gravidam dixit eſſe: inventum eſt falſum. nunc,
Nuptias domi apparari, miſſa eſt ancilla illico
Obſtetricem accerſitum ad eam, & puerum ut adferret ſimul.
Hoc niſi fit, puerum ut tu videas, nil moventur
Si. Quid ais? cum intellexeras (nuptiæ.
Id conſilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?
Da. Quis igitur eum ab illa abſtraxit niſi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam miſere hanc amarit: nunc ſibi uxorem expetit.
Poſtremo id mihi da negotî: tu tamen idem has nuptias (deos.
Perge facere ita, ut facis: & id ſpero adjuturos
Si. Imo abi intro: ibi me opperire, &, quod parato opus eſt, para.
Non impulit me, hæc nunc omnino ut crederem.
Atq; haud ſcio an, quæ dixit, ſint vera omnia:
Sed parvi pendo: illud mihi multò maxumum eſt,
Quod mihi pollicitus eſt ipſe gnatus. Nunc Chremem
Conveniam: orabo gnato uxorem: id ſi impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus eſt, haud dubiu— eſt mihi,
Si nolit, quin eum merito poſſim cogere. (mem.
Atq; adeo in tempore eccum ipſum obviam Chre-

Si. *Hoc ego unum ſcio, nullam mulierem peperiſſe hic in domo Glycerii.* Da. *An certò ſcis illud? Sed quicquid ſcias, tamen ancillæ Glycerii mox deponent infantem ante oſtium noſtrum. Id ego jam nunc tibi prædico, here, factum iri, ut certior ſis, ne tu hoc poſtea dicas factum eſſe Davi ſuaſu, & fraudibus. Omnino hanc omnem ſuſpicionem tuam à me depulſam eſſe volo.* Si. *Unde tu ſcis hanc Glycerium peperiſſe?* Da. *Audivi, & credo. Multa concurrunt, unde hanc conjecturam nunc facio: jam primùm hæc ſe dixit gravidam eſſe ex Pamphilo: hoc falſum eſſe compertum eſt: nunc poſtquam videt nuptias apparari domi, ſtatim ancilla miſſa eſt ab illa Glycerii, vocatum obſtetricem ad ipſum, ut ſimul afferret aliquem puerum ſuppoſititium. Hoc niſi fiet, & puerum allatum videas, ab illis turbari nequeunt nuptiæ.* Si. *Quid ais? Poſtquam intellexeras eas id conſilii capere, cur non id illicò Pamphilo renunciaſti?* Da. *Quis igitur eum à Glycerio abſtraxit, niſi ego? Nam certe nos quidem omnes ſcimus, quam perdite ille hanc amarit. Nunc ſibi uxorem exoptat dari. Poſtremo, da mihi id negotii, ut caveatur à poſitione pueri ante fores tuas: tu tamen perge apparare omnia ad nuptias, ut facis; & id ſpero adjuturos deos.* Si. *Imo abi intrò: ibi me expecta, & ea appara, quæ apparari opus eſt: Davus non perſuaſit mihi, ut ea quæ dixit, omnino hæc crederem: & fortaſſe omnia quæ dixit, ſunt vera; ſed parvi hoc facio: illud autem omnium plurimi facio, quod mihi ipſe filius pollicitus eſt, uxorem ſe accepturum, quam darem. Nunc Chremetem conveniam; eum orabo ut uxòrem filiam det filio meo. Id ſi impetro; quid malim alio tempore, quam hodie has fieri nuptias? Nam non dubium eſt mihi, quin filium poſſim pro patria poteſtate cogere, ſi nolit, præſtare quod mihi pollicitus eſt. Atque oppertunè ecce Chremes mihi obviam venit.*

ANNOTATIONES.

32 *Quî conjecturam hanc nunc facio:*] Quî, pro quomodo, unde & pro omnibus caſibus ponitur, apud Plautum atque alios Comicos.

41 *Id mihi da negotî:*] Scilicet (ut vult Donatus) ut caveatur à poſitione pueri ante oſtium. Alii volunt, id mihi da negotii; ut efficiam, quò Pamphilus uxorem velit.

Actus III. Scena III.

Simo. Chremes.

Si. Jubeo Chremetem. *Ch.* oh! te ipſum quærebam. *Si.* & ego te. *Ch.* optato advenis.
Aliquot me adiere, ex te auditum qui aiebant, hodie filiam
Meam nubere tuo gnato: id viſo, tune, an illi inſaniant.
Si. Auſcultа pauca: & quid ego te velim, & tu quod quæris, ſcies.
Ch. Auſculto: loquere, quid velis. (Chreme,
Si. Per ego te Deos oro, & noſtram amicitiam,
Quæ incepta a parvis cum ætate accrevit ſimul,
Perque unicam gnatam tuam, & gnatum meum,
Cujus tibi poteſtas ſumma ſervandi datur;
Ut me adjuves in hac re; atq; ita, uti nuptiæ
Fuerant futuræ, fiant. *Ch.* ah, ne me obſecra:
Quaſi hoc te orando à me impetrare oporteat.
Alium eſſe cenſes nunc me, atq; olim, cum dabam?
Si in rem eſt utrique, ut fiant, accerſi jube:
Sed ſi ex ea re plus mali eſt, quam commodi
Utrique; id oro te, in commune ut conſulas,
Quaſi illa tua ſit, Pamphilique ego ſim pater.
Si. Imo ita volo, itaque poſtulo ut fiat, Chreme:
Neque poſtulem abs te, niſi ipſa res moneat. *Ch.* quid eſt?
Si. Iræ ſunt inter Glycerium & gnatum. *Ch.* audio.
Si. Ita magnæ, ut ſperem poſſe avelli. *Ch.* fabulæ.
Si. Profecto ſic eſt. *Ch.* ſic hercle, ut dicam tibi:
Amantium iræ amoris integratio eſt. (tur,
Si. Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus da-

Si. Salvere Chremetem volo. Ch. *O! te ipſum quærebam.* Si. *Et ego te.* Ch. *Optatus advenis. Aliquot me convenerunt, qui dicebant, ex te ſe audiviſſe, hodie filiam meam nubere filio tuo: eò id venio tuc, ut videam, tuus, an illi inſaniant.* Si. *Pauca, quæ dicam, attente audi: & cur ego te alloqui velim, & tu, quod à me quæris, diſces.* Ch. *Audio: loquere, quæ velis.* Si. *Chreme, ego te per Deos oro, & noſtram amicitiam, quæ incepta inter nos, cum parvi adhuc eſſemus, accrevit ſimul cum annis noſtris creſcentibus; perque unicam filiam tuam, & filium meum, cujus ſervandi poteſtas ſumma tibi datur, ut me adjuves in ejus ſalute conſervanda; atque ita nuptiæ inter illum, & filiam tuam fiant, quemadmodum ea fuerant futuræ.* Ch. *Ah noli me obſecrare: quaſi hoc, ſi juſtum ſit id, orando te à me impetrare oporteat. An alium me opinaris eſſe, atque olim eram, cum ultro filiam meam offerebam in uxorem filio tuo? Si hoc, utrique noſtrûm utile eſt, ut hæ nuptiæ fiant, jubes filiam meam ad eas faciendas adveniri: ſed ſi ex ea re plus mali, quàm commodi utrique plus eventurum eſt; id oro te, ut mei, tuique rationem æque habeas, tanquam filia mea tua ſit, & filius tuus meus.* Si. *Quin & ita volo, ut dicis; itaque ut fiat poſtulo, Chreme; neque id à te poſtulare velim, niſi res ipſa moneret occaſio id ſuadeat.* Ch. *Quid eſt?* Si. *Iræ ſunt inter Glycerium & Pamphilum.* Ch. *Audio vero.* Si. *Ita graves, ut ſperem filium hunc ab illa poſſe abſtrahi.* Ch. *Fabulæ meræ.* Si. *Perfectò ſic eſt, ut dico.* Ch. *Sic etiam eſt, ut dicam tibi: Amantium iræ amoris inſtauratio eſt.* Si. *Hem, id te oro, ut malo occurramus, dum ſe dat occaſio opportuna,*

Annotatio.

6 *Per ego te Deos oro,*] *Per* in obteſtationibus, & adjurationibus ſolet ſeparari à ſuo accuſativo, interjecto nominativo, qui ſæpiſſime eſt, *ego*, ut ſcribit Vaſſa. Virgil. 4 Æn. *Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te.*
Seneca in Agamemnone,
Per te parentis memoriam obteſtor mei.
Plaut. in Menæch. Act. V.
Per ego vobis Deos atque homines dico.
Idem in Bacchid. Act. V. Sc. V.
Feſtus: *Ob vos ſacro, in quibuſdam precationibus eſt, pro, vos obſecro; ut & ſub vos placo, pro ſupplico.*

Dumque

Dumque ejus lubido occluſa eſt contumeliis;
Prius quam harum ſcelera & lacrumæ confictæ dolis
Reducunt animum ægrotum ad miſericordiam,
Uxorem demus: ſpero conſuetudine, &
Conjugio liberali devinctum, Chreme,
Dehinc facile ex illis ſeſe emerſurum malis.
Ch. Tibi ita hoc videtur: at ego non poſſe arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
Si. Quî ſcis ergo iſtuc, niſi periculum feceris?
Ch. At iſtuc periculum in filia fieri, grave eſt.
Si. Nempe incommoditas denique huc omnis recidit;
Si eveniat, quod Dî prohibeant, diſceſſio:
At ſi corrigitur, quot commoditates, vide.
Principio amico filium reſtitueris:
Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.
Ch. Quid iſtuc? ſi ita iſtuc animum induxti eſſe utile;
Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
Si. Merito te ſemper maximum feci, Chreme.
Ch. Sed quid ais? *Si.* quid? *Ch.* quî ſcis eos nunc diſcordare inter ſe?
Si. Ipſus mihi Davus, qui intimus eſt eorum conſiliis, dixit:
Et is mihi ſuadet, nuptias, quantum queam, ut maturem.
Num cenſes faceret, filium niſi ſciret eadem hæc velle?
Tute adeo jam ejus audies verba. heus, evocate huc Davum:
Sed eccum, video ipſum foras exire.

dumque ejus libido repreſſa eſt injuriis acceptis; priuſquam harum mulierum ſollaciæ & lacrimæ ſimulatæ reducunt ejus animum ægrum amore, ad miſericordiam, uxorem illi demus filiam tuam: ego ſpero illum, Chreme, ingenuæ uxoris conſuetudine, & conjugio devinctum, inde facile ex illis malis, & perditis amore ſe expediturum. Ch. *Iſtuc tibi videtur: at ego non arbitror eum poſſe inde facile emergere, neque filiam meam perpetuo habere conjugem, neque me perpeti ei ſuperinduci amicam ab illo.* Si. *Quamobrem igitur id ſcis, niſi experiare?* Ch. *At iſtud experiri in filia difficile, & moleſtum eſt.* Si. *Nempe incommoditas in ſumma huc omnis recidit; ſi eveniat (quod Dii avertant) inter eos ſeparatio: ſi vero corrigitur & reſipiſcit, vide quot commoditates inde naſcantur: primum amico filium reſtitueris: tibi generum firmum, & filiæ maritum invenies.* Ch. *Quid iſtud? fiat ut petis: ſi id tibi perſuaſiſti eſſe utile; nolo tibi illum commodum in me claudi, & auferri.* Si. *Meritò te ſemper, ut amicum verum, maximi feci, Chreme.* Ch. *Sed quid ais?* Si. *Quid quæris?* Ch. *Unde ſcis Pamphilum, & Glycerium nunc inter ſe diſſidere & diſcordare?* Si. *Ipſe Davus, qui interiora eorum conſilia novit, id mihi dixit: & is mihi ſuadet ut nuptias accelerem, quàm maximè poſſim. Putaſne id mihi ſuaderet, niſi ſciret filium meum hæc eadem velle? Tu ipſe jam ejus verba audies. hem, accerſite ad me Davum: ſed ecce video ipſum prodire domo.*

ANNOTATIONES.

40 Ch. *Quid iſtuc?*] Verbum hoc poſt multas preces aſſenſionem ſignificat. Sic Heautontim.

Quid iſtuc? quandoquidem ducenda eſt, ego abeo propemodum, quam vole.

Et in Adelph.

Quid iſtuc? dabitur quidem, quando hic vult.

47 *Adeo.*] Sæpe ſumitur pro quoque, ut hic.

48 *Sed eccum.*] Pro *ecce eum*, veteres dixerunt, & *ellum*, pro *ecce illum*.

Actus III. Scena IV.

Davus. Simo. Chremes.

Da. Ad te ibam. *Si.* quidnam eſt? *Da.* Cur non accerſitur? jam adveſperaſcit. *Si.* audin' tu illum? Ego dudum non nil veritus ſum, Dave, abs te, ne faceres idem, (deres, Quod volgus ſervorum ſolet; dolis ut me delu- Propterea quod amat filius. *Da.* egon' iſtuc facerem? *Si.* credidi, Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. *Da.* quid? *Si.* ſcies: Nam propemodum habeo tibi jam fidem. *Da.* tandem agnoſti, qui ſiem? *Si.* Non fuerant nuptiæ futuræ. *Da.* quid? non? *Si.* ſed ea gratia Simulavi, vos ut pertentarem. *Da.* quid ais? *Si.* ſic res eſt. *Da.* vide. Nunquam quivi ego iſtuc intelligere: vah conſilium callidum. *Si.* Hoc audi: ut hinc te juſſi introire, opportune hic fit mihi obviam. *Da.* Hem! numnam periimus? *Si.* narro huic, quæ tu dudum narraſti mihi. *Da.* Quidnam audio? *Si.* gnatam ut det oro, vixque id exoro. *Da.* occidi. *Si.* Hem! quid dixti? *Da.* optume, inquam, factum. *Si.* Nunc per hunc nulla eſt mora. *Ch.* Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuncio. *Si.* Nunc te oro, Dave, quoniam ſolus mihi effeciſti has nuptias.

Da. Ad te ibam, here! Si. Quidnam eſt? Da. Cur Philumena, deſponſa uxor Phanphili, non accerſitur? Jam veſpera prope eſt. Si. Audiſne tu illum, Chremes? Ego jam pridem, Dave, à te id veritus ſum, ne faceres idem, quod plerique ſervi facere ſolent; ut me dolis deluderes, propterea quod amat filius, cui ad amorem magiſter fueras. Da. Egone id facerem in te? Si. Id credidi, atque etiam id metuens, quod nunc dicam, te & Pamphilum celavi. Da. Quid eſt? Si. Scies: Nam prope tibi jam credo. Da. Tandem, qui ſim cognoviſti. Si. Nuptiæ, quas dicebam me parare, non fuerant futuræ. Da. Quid? non? Si. Sed ea de cauſa ſimulavi eas nox faciendas, ut vos, quid animi haberetis ad eas, explorarem. Da. Quid ais? Si. Sic res ſe habet. Da. Vide. Nunquam ego intelligere potui te id ſimulare. Vah conſilium prudens, & cautum! Si. Audi: poſtquam hinc te juſſi introire domum, opportune Chremes mihi ſit obviam. Da. Hem! nonne periimus? Si. Tunc narravi illi, quæ tu pridem dixiſti mihi. Da. Quidnam ego audio? Si. Filiam ut det filio meo oro, idque ægre precibus ab eo impetro. Da. Interii. Si. Hem! quid dixiſti? Da. Optime, inquam, feciſti. Si. Nunc per Chremetem nulla dilatio eſt, quin nuptiæ fiant. Ch. Domum modò ibo: ut nuptiæ apparentur dicam, atque ad vos, quod actum fuerit, celeriter renunciabo. Si. Nunc te oro, Dave, quoniam ſolus mihi tuo conſilio effeciſti, ut hæ nuptiæ peragerentur.

Annotationes.

2 *Jam adveſperaſcit.*] Ex ritu nuptiarum hoc dictum eſt. Nocte enim uxor ducebatur in domum mariti, prælatis facibus.

10 *Vah.*] Interjectio eſt lætantis, irridentis, inſultantis, minantis, & blandientis, qualis hic eſt.

12 *Hem! numnam periimus?*] Interjectio metuentis: & hoc ſummiſſe Davus dicit.

Da. Ego

Da. Ego verò ſolus. *Si.* corrigere mihi gnatum porro enitere.
Da. Faciam hercle ſedulo. *Si.* potes nunc, dum animus irritatus eſt.
Da. Quieſcas. *Si.* age igitur: ubi nunc eſt ipſus? *Da.* mirum, ni domi eſt.
Si. Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ tibi dixi, dicam itidem illi. *Da.* nullus ſum.
Quid cauſæ eſt, quin hinc in piſtrinum recta proficiſcar via? (omnia:
Nihil eſt preci loci relictum: jam perturbavi
Herum fefelli: in nuptias conjeci herilem filium: (vito Pamphilo.
Feci hodie, ut fierent, inſperante hoc, atque in-
Hem aſturtia! quod ſi quieſſem, nihil eveniſſet mali:
Sed eccum, ipſum video: occidi:
Utinam mihi eſſet aliquid hic, quo nunc me præcipitem darem.

Da. *Ego verò ſolus id quidem fecit. Si. Poſthac labore filium tuum curandum dare. Da. Dabo ſedulo operam, ut hoc faciam. Si. Potes nunc, dum animus ejus ira commotus eſt in Glycerium. Da. Fiet; quieſcas. Si. Age igitur. Ubi nunc ipſe eſt Pamphilus? Da. Mirum, ſi alibi eſt quam domi. Si. Ibo ad eum, atque eadem hæc, quæ dixi tibi, ſimiliter illi, dicam. Da. Omnino de me actum eſt. Quæ cauſa impedit, quin recta aliò proficiſcar in piſtrinum? Nullus precibus locus relictus eſt, quibus veniam impetrem: omnia turbis permiſcui: herum fefelli Simonem: ejus filium in nuptias præcipitavi: feci ut illæ fierent, nullo modo hanc rem ſperante, ac nolente Pamphilo. O ſubtiles aſtutias! quòd ſi nihil moviſſem, & quietus ſediſſem, nihil accidiſſet mali: ſed ecce, Pamphilum ipſum video: funditus perii: utinam hic eſſet aliquod precipitium, in quod me dejicerem.*

ANNOTATIO.

17 Da. *Ego verò ſolus.*] Eſt repetitio ſecum iraſcentis.

ACTUS III. SCENA V.

PAMPHILUS. DAVUS.

Pa. UBI illic ſcelus eſt, qui me perdidit? *Da.* perii. *Pa.* atque hoc confiteor,
Jure obtigiſſe: quandoquidem tam iners, tam nulli conſilii (tili?
Sum: ſervon' fortunas meas me commiſiſſe ſu-
Ergo pretium ob ſtultitiam fero: ſed inultum id nunquam a me auferet.
Da. Poſthac incolumem ſat ſcio fore me, nunc ſi evito hoc malum.
Pa. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo

Pa. *Ubi eſt ſcleratus ille, qui me perdidit?* Da. *Perii.* Pa. *Atque hoc confiteor, merito meo mihi accidiſſe: quandoquidem tam ſtolidus, & imprudens ſum: an opertuit fortunas meas me committere ſervo, levi & garrulo? Ergo præmium fero ſtultitiæ meæ: ſed impune id nunquam feret.* Da. *Si hoc periculum, quod imminet, nunc evito, ſat ſcio, me poſthac ab alio quovis liberum fore.* Pa. *Sed quid ego nunc dicam patri? negabone me velle uxorem, qui modò*

ANNOTATIONES.

1 *Ubi ſcelus illic eſt?*] *Illic* pronomen eſt comicum, & tritum uſu vulgi. *Scelus* pro ſceleſto. Sic Græci ſubſtantivo utuntur pro adjectivo. Dicitur, *ille ſcelus*, relatione non ad vocem *ſcelus*, ſed ad rem ſignificatam, ſcilicet Davum.

2 *Tam nulli conſilii.*] Priſcianus tradit in Inſtitutionibus Grammaticis octo illa nomina, *unus, ullus, uter, nullus, totus, ſolus, alius,* & *alter*, Veteres inflectere conſueviſſe ut alia nomina primæ, & ſecundæ declinationis.

pollicitus ſum me ipſe obſequuturum? quâ confidentiâ id facere audeam? Nec quid nunc de me faciam, ſcio. Da. *Nec ego quoque quid de me faciam: etſi ego id ago diligenter, ut ſciam quid de me facere poſſim. Dicam Pamphilo me aliquid jam inventurum, ut huic malo nuptiarum aliquam dilationem temporis afferam.* Pa. *Ob.* Da. *Viſus ſum à Pamphilo.* Pa. *Ebodum, bone vir, quid ais? Videſne me miſerum eſſe impeditum tuis conſiliis, quibus me in has nuptias conjeciſti?* Da. *At jam expediam.* Pa. *Expedies?* Da. *Certe id efficiam, Pamphile.* Pa. *Nempe ut modo expediviſti.* Da. *Imo melius, ut ſpero.* Pa. *Oh furcifer! Egone tibi credam? Tu rem tot difficultatibus implicatam & deſperatam reſtituere poteris? Hem, quo homine innixus ſum, qui me hodie ex tranquilliſſimo ſtatu, in has nuptias moleſtas conjeciſti. An non dixi hoc malum eventurum eſſe?* Da. *Dixiſti.* Pa. *Quâ pœnâ dignus es?* Da. *Cruce. Sed paululum permitte ut recipiam animum: jam aliquid conſilium diſquiram.* Pa. *Hei mihi! cum non habeo ſpatium temporis ad te puniendum, ut volo: nam hoc breve tempus permittit mihi conſulere rebus meis, non de te pœnas ſumere.*

Qui ſum pollicitus ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec, quid me nunc faciam, ſcio. *Da.* nec de me equidem, atque id ago ſedulo.
Dicam aliquid jam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram. *Pa.* oh.
Da. Viſus ſum. *Pa.* ehodum, bone vir, quid ais? viden' me conſiliis tuis
Miſerum impeditum eſſe? *Da.* at jam expediam. *Pa.* expedies? *Da.* certe, Pamphile.
Pa. Nempe ut modo. *Da.* imo melius ſpero. *Pa* oh! tibi ego ut credam, furcifer?
Tu rem impeditam & perditam reſtituas? hem, quo fretus ſum, (nuptias.
Qui me hodie ex tranquilliſſima re conjeciſti in
An non dixi hoc eſſe futurum? *Da.* dixti. *Pa.* quid meritus? *Da.* crucem.
Sed paululum ſine ad me ut redeam: jam aliquid diſpiciam. *Pa.* hei mihi!
Cum non habeo ſpatium, ut de te ſumam ſupplicium, uti volo:
Namque hocce tempus, præcavere mihi me, haud te ulciſci, ſinit.

ANNOTATIONES.

10 *Ebodum.*] Interjectio ad ſe vocantis.
12 *Ob!*] Admirantis eſt, cum contemptu, ut mox infra, *Ob! tibi ego ut credam, furcifer?*

ACTUS IV. SCENA I.

CHARINUS. PAMPHILUS. DAVUS.

Ch. *Hoc ne credi, aut verbis exprimi poteſt, ut tanta vecordia cuiquam à natura inſita ſit, ut malis gaudeat alienis, atque ex incommodis*

Ch. HOccine credibile eſt, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut ſiet,
Ut malis gaudeat alienis, atque ex incommodis

ANNOTATIO.

3 *Ut malis gaudeat.*] *Gaudeant*, alii, legunt. Si *gaudeant* legas, cum Terentius dixiſſet *cuiquam*, numerus erit pluralis pro ſingulari: ut alibi idem Poëta; *Si quiſquam eſt, qui ſtudere ſe placeat bonis quamplurimis, & minime multos lædere; in his Poëta nomen profitetur ſuum.* Sic Plaut. in Curcul. Act I. Sc. V. *Sua quiſque habeant, quod ſuum eſt.* Virg. *Quiſque ſuos patimur manes.* Iterum Plaut. in Captivis; *Ubi quiſque vident, eunt obviam:* Sunt enim ſigna univerſalia; *quiſque, quiſquam, quicumque.*

Alterius

Alterius ſua ut comparet commoda? ah,
Idne eſt verum? Imo id genus eſt hominum peſſumum,
In denegando modo queis pudor eſt paululum:
Poſt ubi jam tempus eſt promiſſa perfici,
Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare: ibi
Tum impudentiſſima eorum oratio eſt:
Quis tu es? quid mihi es? cur meam tibi? heus,
Proximus ſum egomet mihi: attamen ubi fides,
Si roges, nihil pudet: hic, ubi opus eſt,
Non verentur: illic, ubi nihil opus eſt, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, & cum eo injuriam hanc expoſtulem?
Mala ingeram multa: atque aliquis dicat, Nihil promoveris. (morem geſſero.
Multum; moleſtus certe ei fuero, atque animo
Pa. Charine, & me & te imprudens, niſi quid Dî reſpiciunt, perdidi. (ſolviſti fidem.
Ch. Itane imprudens? tandem inventa eſt cauſa;
Pa. Quî tandem? *Ch.* etiam nunc me ducere iſtis dictis poſtulas?
Pa. Quid iſtuc eſt? *Ch.* poſtquam me amare dixi, complacita eſt tibi.
Heu me miſerum, quum tuum animum ex animo ſpectavi meo!
Pa. Falſu' es. *Ch.* non tibi ſatis eſſe hoc viſum ſolidum eſt gaudium, (res?
Niſi me lactaſſes amantem, & falſa ſpe produce-
Habeas. *Pa.* habeam? ah neſcis quantis in malis verſer miſer,
Quantaſque hic ſuis conſiliis mihi confecit ſolicitudines (te exemplum capit?
Meus carnifex. *Ch.* quid iſtuc tam mirum, ſi de

ſua capiat commoda? Ah, idne eſt verum? certe genus id hominum eſt deterrimum: ſi quid rogentur, tunc hi tantummodo paulum in denegando pudoris eſt: poſtea ubi tempus eſt, id, quod promiſerunt præſtari, tunc neceſſariò animum detegunt, audendo cum timore quodam; & tamen pudore objecto, res petita, quam dare nolunt, cogit eos denegare: tunc eorum oratio impudentiſſima talis eſt: Quis tu es? quid neceſſitudinis mihi conjunctus? cur meam rem tibi dem? Heus, licet mihi ſis proximus: tamen ipſe mihi ſum proximior. Quod ſi eos roges, Ubi eſt fides, quam mihi dederas? tunc nullo pudore afficiuntur: hic, ubi opus eſt, poſtquam jam promiſerunt, vereri fidem datam frangere, non verentur: illic, ubi nihil opus eſt vereri petita denegare, cum nondum promiſerunt, ibi verentur. Sed quid agam? adeamne Pamphilum? & cum eo conquerar de injuria, quam mihi facit, accipiens Philumenam in uxorem, contrà quam mihi promiſerat? injiciam in eum multa maledicta: Quod ſi quis dicet, nihil profecteris: multum reſpondebo: Saltem, ſi nihil proficiam; moleſtiam ei exhibuero; atque animo obſequutus fuero. Pa. *Charine, & me, & te imprudens, & inſciens, niſi aut*

Dii in hac re juvent, perdidi. Ch. *Itane imprudens feciſti? Tandem inveniſti prætextum fallaciæ. Præclare fidem datam liberaſti ſcilicet.* Pa. *Quid tandem vis dicere?* Ch. *Etiamne quæris me iſtis dictis uis fallere?* Pa. *Quidnam iſtud eſt, quod mihi objicis?* Ch. *Poſtquam me amare dixi Philumenam, ſtatim etiam placuit illa tibi. Heu me miſerum, qui tuum animum ex meo æſtimavi!* Pa. *Erras valde, Charine, qui ſic de meo ingenio judices.* Ch. *Nonne tibi viſum eſt ſatis hoc eſſe integrum gaudium; niſi me amantem promiſſis foviſſes, & ſpe falſa detineres? Habeas tibi illam.* Pa. *Habeam? Ah neſcis quantis in malis poſitus ſim miſer, quantaſque moleſtias atque ægritudines mihi creaverit Davus hic meus carnifex.* Ch. *Quid iſtud mirum eſt, ſi te imitatur?*

ANNOTATIONES.

6 *Denegando modò queis pudor eſt paululum.*] Don. *Queis pudor paululum adeſt.* Et hic eſt ſenſus; quibus pudor ſolummodò adeſt in denegando ea, quæ ab his petuntur, poſtquam polliciti ſunt, & tempus eſt promiſſa perfici; tunc neceſſariò ſe aperiunt, timidè tamen: ſed res, quam promiſſam dare nolunt, cogit eos hanc denegare.

20 *Ducere.*] Pro fallere. Græci ὑπάγειν eadem ſignificatione dicunt. Alii *ſeducere* legunt.

26 *Mihi confecit ſolicitudines.*] Alii *conflavit.*

Pa. Haud iſtuc dicas, ſi cognoris vel me, vel amorem meum.
Ch. Scio, cum patre altercaſti dudum, & is nunc
Succenſet, nec te quivit hodie cogere illam ut duceres.
Pa. Imo etiam, quo tu minus ſcis ærumnas meas,
Hæ nuptiæ non apparabantur mihi,
Nec poſtulabat nunc quiſquam uxorem dare.
Ch. Scio: tu coactus tua voluntate es. *Pa.* mane,
Nondum etiam ſcis. *Ch.* ſcio equidem illam ducturum eſſe te.
Pa. Cur me enecas? hoc audi: nunquam deſtitit
Inſtare, ut dicerem eſſe ducturum patri,
Suadere, orare, uſque adeo, donec perpulit.
Ch. Quis homo iſtuc? *Pa.* Davos. *Ch.* Davos? *Pa.* Davos omnia.
Ch. Quamobrem? *Pa.* neſcio: niſi mihi deos ſatis
Scio fuiſſe iratos, qui auſcultaverim.
Ch. Factum hoc eſt, Dave? *Da.* factum eſt. *Ch.* hem, quid ais, ſcelus?
At tibi Dî dignum factis exitium duint.
Eho, dic mihi, ſi omnes hunc conjectum in nuptias
Inimici vellent, quod, ni hoc, conſilium darent?
Da. Deceptus ſum, ut non defatigatus. *Ch.* ſcio.
Da. Hac non ſucceſſit, alia aggrediemur via:
Niſi id putas, quia primo proceſſit parum,
Non poſſe jam ad ſalutem converti hoc malum.
Pa. Imo etiam: nam ſatis credo, ſi advigilaveris,
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.
Da. Ego, Pamphile, hoc tibi pro ſervitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque & dies
Capitis periculum adire, dum proſim tibi.
Tuum'ſt, ſi quid præter ſpem evenit, mî ignoſcere.
Parum ſuccedit quod ago; at facio ſedulo.

Pa. Si cognoveris vel me, vel amorem meum erga eam, quam Philumenam; non iſtuc dicas. Ch. *Sat ſcio, tu patri tuo jam pridem repugnaſti, & is propterea tibi nunc iraſcitur, nec te potuit cogere, ut Philumenam uxorem duceres.* Pa. *Imò etiam rem ignoras, quò minus cognoſcis miſerias meas, hæ nuptiæ non apparabantur mihi, nec quiſquam vel Simo, vel Chremes de Philumena mihi danda cogitabant.* Ch. *Scio: [nemine jubente tuâ voluntate coactus es.* Pa. *Mane, audi, nondum ſcis, ut res ſe omninò habeat.* Ch. *Scio equidem te illam ducturum.* Pa. *Cur me dictis enecas? Hoc audi: hic nunquam ceſſavit me urgere ut patri dicerem me ducturum, ſuadere, orare, eò uſque, donec me tandem impulit invitum ad id faciendum.* Ch. *Quis homo te ad hoc impulit?* Pa. *Davus.* Ch. *Davus?* Pa. *Davus omnia omninò turbavit.* Ch. *Quamobrem?* Pa. *Neſcio eb quam cauſam adeo turbavit omnia; niſi quia Dii, ſat ſcio, mihi irati fuerunt, qui ei aures præbuerim.* Ch. *Hæne factum eſt à te, Dave?* Da. *Factum.* Ch. *At te Dii perdant, ut meritus es. Ehe, dic mihi, ſi omnes hunc inimici in has nuptias, quas averſatur, conjicere vellent, quid niſi hoc, quod dediſti conſilium, ei darent?* Da. *Deceptus ſum eventu, at non defatigatus, ut rem in melius referre deſperem.* Ch. *Scio, ſcilicet.* Da. *Hac ratione res non ſucceſſit, aliâ aggrediemur: niſi putas, quia primò parùm feliciter evenit, non poſſe hoc malum jam ad ſalutem referri.* Pa. *Imo verò, puto id poſſe fieri: nam etiam credo facile, ſi diligentem operam dederis, ex unis duas mihi conficies nuptias.* Da. *Ego, Pamphile, cum tuus ſim ſervus, hoc tibi debeo, conari totis viribus, noctesque dieſque mortis periculo me exponere, dummodo tibi utilitatem afferam. Te verò convenit, ſi quid contra expectationem tuam evenit, mihi ignoſcere. Si parum ſucceſſit, quod ago; at facio ex animo, & bona fide. Vel ſi opera mea tibi non placet;*

ANNOTATIONES.

29 *Scio, cum patre altercaſti dudum.*] Ironia.

43 *At tibi Dî.*] *At* principium eſt increpationi aptum. Virg. 2. Æn.

At tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis, &c. Horat.

At ô deorum, quiſquis in cœlo regis
Terras, & humanum genus.

44 *Dic mihi.*] Semper hoc *dic mihi* injurioſum eſt, aut curioſiùs interrogantis, ait Donat. in hac fabula, & in Hecyra. Virg. *Dic mihi, Damœta.* Inducitur Menalcas amarè interrogans Damœtam.

Vel

Vel melius tu aliud reperi: me miſſum face.
Pa. Cupio: reſtitue in quem me accepiſti locum.
Da. Faciam. *Pa.* at jam hoc opus eſt. *Da.* hem, ſt, mane; crepuit a Glycerio oſtium. 59
Pa. Nihil ad te. *Da.* quæro. *Pa.* hem, nunccine demum? *Da.* at jam hoc tibi inventum dabo.

tu aliud melius reperi: me vero abire jube. Pa. *Cupio: tu vero in eum ſtatum me reſtitue, in quo eram antequam patri promiſiſſem me uxorem ducturum.* Da. *Faciam.* Pa. *At jam opus eſt, ſtatim te hoc facere.* Da. *Hem, ſt, mane; Glycerii oſtium concrepuit.* Pa. *Hoc nihil ad te pertinet, qui attentus eſſe debes conſilio cogitando.* Da. *Id quæro.* Pa. *hem, an hoc tandem agis?* Da. *At jam hoc inventum tibi dabo.*

ANNOTATIONES.

59 *Hem, ſt, mane.*] *St*, ſi legatur, indicit ſilentium. Nam *ſt*, ſibili ſunt ſilentium imperantes. Plaut. in Epid. Act. II. Sc. II.
St, St, habete animum bonum.

59 *Crepuit à Glycerio oſtium.*] Ablativus, cum præpoſitione à, eſt loco genitivi, quod frequens eſt Terentio.

ACTUS IV. SCENA II.

MYSIS. PAMPHILUS. CHARINUS, DAVUS.

My. JAM, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, & mecum adductum (macerare.
Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te
Pa. Myſis. *My.* quid eſt? hem Pamphile, optime mihi te offers. *Pa.* quid eſt? (nias:
My. Orare juſſit, ſi ſe ames, hera, jam ut ad ſeſe vevidere ait te cupere. *Pa.* vah, perii: hoc malum integraſcit. 5
Siccine me, atque illam opera tua nunc miſeros ſolicitarier? (ſenſit.
Nam idcirco accerſor, nuptias quod mî apparari
Ch. Quibus quidem quam facile poterat quieſci, ſi hic quieſſet.
Da. Age, ſi hic non inſanit ſatis ſua ſponte, inſtiga. *My.* atque ædepol 9
Ea res eſt, proptereaque nunc miſera in mœrore eſt. *Pa.* Myſis, (deſerturum,
Per omneis tibi adjuro deos: nunquam eam me
Non, ſi capiundos mihi ſciam eſſe inimicos omneis homines. (valeant
Hanc mî expetivi; contigit: conveniunt mores:
Qui inter nos diſſidium volunt: hanc, niſi mors, mî adimet nemo.

My. *Jam tuum Pamphilum, ubicunque is erit, curabo, ut brevi inveniam, & mecum tibi adducam: tu tantummodò, anime mi, ô Glycerium! noli te ſolicitudine macerare.* Pa. *Myſis.* My. *Quid eſt? Hem, Pamphile, opportune mihi obvius fis.* Pa. *Quid eſt?* My. *Hera te me orare juſſit, ut ſi ſe ames, jam ad ſe venias: ait, ſe cupere te videre.* Pa. *Vah, perii: hoc malum, nempe, hæc animi anxietas, propter metum nuptiarum, ex integro me cruciat. Itane oportet me, atque illam, tuâ operâ, nunc miſeros ſolicitari? Nam idcirco à Glycerio accerſor, quia nuptias mihi apparari audivit.* Ch. *A quibus quidem nuptiis liberi, & quieti eſſe potuimus, ſi Davus quieviſſet, nec ſuis dolis omnia perturbaſſet.* Da. *Age, ſi Pamphilus hic non ſatis inſanit ſponte ſuâ, tu illum incita.* My. *Atque ædepol ea cauſa eſt, propter quam nunc miſera in dolore, & luctu eſt.* Pa. *Myſis, per omnes Deos tibi affirmo, nunquam eam me ſolam deſerturum, non ſi omnium hominum inimicitias ſciam me ſuſcepturum. Hanc meam eſſe cupide exoptavi; illa mihi obvenit: noſtri mores conveniunt: procul faceſſant, qui inter nos diſceſſionem fieri volunt; hanc, niſi mors, mihi auferet nemo.*

My. Re-

My. Animum recipio. Pa. Non Apollinis responsum magis verum atque hoc est. Si poterit fieri, ne pater credat, me fuisse in causa, quo minus hæ nuptiæ fierent, libenter id velo: sed si id fieri non poterit, id faciam ad quod animus propensus est, ut pater credat me in causa fuisse, ut hæ nuptiæ infectæ permanerent. Quis tibi videor esse, Charine? Ch. *Æque mihi videris miser esse atque ego.* Da. *Consilium quæro, ut his nuptiis me expediam.* Ch. *Fortis es, qui id quæras. Scio quid conaris, & quam difficile sit id perficere.* Da. *Hoc ego tibi profectò, quod inveni, effectum reddam, Pamphile.* Pa. *Jam hoc opus est, quod ais te effecturum.* Da. *Quin jam habes paratum, ut statim id exequar.* Ch. *Quid ais?* Da. *Non id excogitavi tui gratiâ, sed Pamphili; ne erres.* Ch. *Ego satis habeo, si huic consulas.* Pa. *Dic mihi, Dave, quid facies mei causa?* Da. *Vereor, ut hic dies mihi sufficiat ad agendum quod deliberavi, ut me otium habere credas ad narrandum tibi quod sum facturus. Proinde vos hinc amovete, nam mihi impedimento estis.* Pa. *Ego Glycerium invisam.* Da. *Quid tu, Charine? quò tendis?* Ch. *Vis dicam verum?* Da. *Hic Charinus non abiturus est, puto; imò etiam velut narrationis alicujus mihi incipit initium.* Ch. *Quid de me fiet? me miserum!* Da. *Eho, impudens, nonne satis habes, quod tibi diem addam; quo temporis spatio profero nuptias Pamphili? tu vero possis ambire, orare Chremetem, atque ejus amicos.* Ch. *Dave, attamen.* Da. *Quid ergo est?* Ch. *Fac ut ducam Philumenam.* Da. *O ridiculum hominem. Quasi illa sit in mea potestate.* Ch. *Fac, ut ad me veniat, si quid poteris efficere mei gratia.* Da. *Quid ego veniam? Nihil habeo, quod tui causa possim.* Ch. *Attamen si quid possis.* Da. *Age, veniam.* Ch. *Si quid feceris quod mihi renunciandum sit, domi ero.* Da. *Tu, Mysis, expecta hic paulisper, dum egrediar domo Glycerii.* My. *Quamobrem?* Da. *Ita fieri opus est.* My. *Festina.* Da. *Jam, inquam, hic adero.*

My. Resipisco. *Pa.* non Apollinis magis verum,
atque hoc responsum est.
Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hæ fierent nuptiæ; volo: sed si id non
poterit; (credat.
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse ut
Quis videor? *Ch.* miser æque atque ego. *Da.* consilium quæro. *Ch.* fortis es
Scio, quid conere. *Da.* hoc ego tibi profectò effectum reddam.
Pa. Jam hoc opus est. *Da.* quin jam habeo. *Ch.* quid est? *Da.* huic, non tibi, habeo; ne erres.
Ch. Sat habeo. *Pa.* quid facies? cedo. *Da.* dies hic mî ut sit satis vereor
Ad agendum: ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas. (mento estis.
Proinde hinc vos amolimini: nam mî impedi-
Pa. Ego hanc visam. *Da.* quid tu? quo hinc te agis?
Ch. verum vis dicam? *Da.* imo etiam
Narrationis incipit mihi initium. *Ch.* quid me fiet?
Da. Eho impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,
Quantum huic promoveo nuptias? *Ch.* Dave, attamen. *Da.* quid ergo?
Ch. Ut ducam. *Da.* ridiculum. *Ch.* huc face ad me venias, si quid poteris.
Da. Quid veniam? nihil habeo. *Ch.* attamen, si quid. *Da.* age, veniam. *Cb.* si quid,
Domi ero. *Da.* Tu, Mysis, dum exeo, parumper opperire hîc.
My. Quapropter? *Da.* ita facto est opus. *My.* matura. *Da.* jam, inquam, hîc adero.

ANNOTATIONES.

16. *Ut ne pater per me stetisse credat.*] *Ut ne* idem significat quòd *ne* Plaut. in Mercat. *At ego expurgationem habeo, ut ne succurrat.* Terentius ipse in Eunucho: *Ulciscar, ut ne impune in nos illuseris.* Sic & Cicero: *Fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat.*

19 *Consilium quæro.*] Melius est hoc à Davo dici, quam à Pamphilo.

20 *Scio, quid conere.*] Si Pamphili est persona, Ironia est in Davum, & sensus est, ut supra, scio quid conere, nempe ut iterùm me miserum reddas, & ex unis nuptiis, geminas mihi conficias. Sed non esse personam Pamphili ex subjectis ostenditur. Si Charini est persona, sensus est: scio quid conere; sed an efficere possis nescio.

26 *Narrationis mihi incipit initium.*] Quia, hoc; *Verum vis dicam*, est velut proœmium narraturi.

ACTUS

Actus IV. Scena III.

Mysis.

My. NILNE esse proprium cuiquam? Di vostram fidem. (philum;
Summum bonum esse heræ putabam hunc Pam-
Amicum, amatorem, virum, in quovis loco 3
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
Dolorem? facile hîc plus mali est, quam illic bom.
Sed Davus exit: mi homo, quid istuc, obsecro, est?
Quo portas puerum?

My. *Itane est, ut nihil sit proprium cuiquam bonorum? Dii! vestram fidem implore. Putabam hunc Pamphilum summum bonum esse heræ meæ Glycerii: amicum certum, amatorem perpetuum, virum semper ubique paratum ad eam tuendam: verum, quem ejus causâ misera nunc patitur dolorem? certè plus mali est in dolore quem illa percipit; quàm boni in illius Pamphili amore. Sed Davus exit è domo Glycerii: Mi homo, quid istuc, obsecro, est? quò portas hunc puerum?*

Annotationes.

1 *Proprium.*] Dicitur, quod non est cum aliis commune, quod est perpetuum, & stabile, & cujus non solum possessio nostra; sed etiam proprietas, & dominium est. Virg.

——*Nimium vobis Romana propago*
Visa potens, superi: propria hæc si dona fuissent.

Plaut. in Mercatore, Act. II. Sc. III.

Proprium nequit mihi evenire, quòd cupio.

7 *Quò portas puerum?*] Davus ex ædibus Glycerii exportat infantem pannis involutum, traditque ancillæ; quasi mater eum ante fores Simonis exponi mandasset. Cæterum in plurimis codicibus continuantur hæ duæ Scenæ, ut unam conficiant.

Actus IV. Scena IV.

Davus. Mysis.

Da. MYSIS, nunc opus est tua
Mihi ad hanc rem exprompta memoria
atque astutia. (ocyus,
My. Quidnam incepturus? *Da.* accipe a me hunc
Atque ante nostram januam appone. *My.* obsecro,
Humine? *Da.* ex ara hinc sume verbenas tibi, 5
Atque eas substerne. *My.* quamobrem id tute
non facis?
Da. Quia, si forte opus ad herum jusjurandum mihi,
Non apposuisse, ut liquidò possim. *My.* intelligo.

Da. *Mysis, nunc opus est mihi, ad hanc rem quam pare, tuâ memoriâ presenti; & promptâ ex tempore, atque astutia tua.* My. *Quidnam incepturus es?* Da. *Accipe citò hunc puerum à me, atque ante januam nostram appone.* My. *Obsecro, an hunc in terra ponam?* Da. *Ex aræ hâc sume verbenas, atque eas vice stramenti ei subjice.* My. *Quamobrem tu ipse hoc non facis?* Da. *Quia si forte opus mihi sit jusjurare, hero id exigente, id certò & sincere facere possim.* My. *Intelligo.*

Annotationes.

5 *Ex ara hinc sume verbenas.*] Aræ in scenis erant veræ, & propriæ: dextra Baccho in Tragœdiâ; Apollini in Comœdiâ; sinistra ei Deo, vel Heroi, cui ludi fiebant. In his verbenæ imponebantur Apollini. Videatur Evanthius in Prolegomenis in hunc Autorem. Rem Scaliger in Poëtica, lib. I. cap. xxi. Taubmannus in Mostellarium Plauti, Act. V. Sc. I. & Vossius in Inst. Poëticis, cap. x. lib. II.

8 *Liquidò.*] Liquidò jurare, liquidò dicere, est purè, manifestè, apertè, certò, omninò.

Nova

Unde nova iſta religio venit tibi in mentem? Da. *Matura, ut quid poſtea acturus ſum intelligas. Proh Jupiter!* My. *Quid eſt?* Da. *Sponſæ Pamphili pater Chremes intervenit, dum loquimur. Abjicio conſilium, quod primum ante adventum ejus, ceperam.* My. *Neſcio quid narres.* Da. *Ego quoque hinc à dextra parte, quâ venit Chremes, me venire ſimulabo: tu vide, ut quibuſcunque verbis, quibus opus erit ſubſervias, & commodes orationi meæ.* My. *Ego nihil intelligo, quid tu agas: ſed ſi opus eſt vobis in aliquâ re operâ meâ; aut tu plus prævides, quam ego, hic expectabo, ne, quod vobis commodum eſt, tardem.*

Nova nunc religio in te iſtæc inceſſit, cedo? 9
Da. Move ocyus te, ut, quid agam, porro intelligas.
Pro Jupiter! *My.* quid? *Da.* ſponſæ pater intervenit.
Repudio conſilium, quod primum intenderam.
My. Neſcio quid narres. *Da.* ego quoque hinc ab dextra
Venire me adſimulabo: tu, ut ſubſervias
Orationi, utcunque opus ſit, verbis, vide. 15
My. Ego, quid agas, nihil intelligo: ſed, ſi quid eſt,
Quod mea opera opus ſit vobis, aut tu plus vides,
Manebo, ne quid voſtrum remorer commodum.

ANNOTATIONES.

15 *Utcunque opus ſit, verbis.*] Hæc dicens Davus abit, priuſquam fraudulentum ejus conſilium Myſis intelligat: quæ cauſa eſt, ut ea in Scenâ proximâ præter rem Davo reſpondeat, ac fere prodat ipſius commentum.

18 *Ne quid veſtrum remorer commodum.*] Commodum Pamphili. Cæterum hæc Scena eſt actuoſa: magis enim in geſtu, quam oratione eſt conſtituta.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES. MYSIS. DAVUS.

Ch. *Redeo, poſtquam apparavi ea, quæ opus fuit apparare ad celebrandas nuptias filiæ, ut jubeam vocari eos, quos his intereſſe convenit: ſed quid hoc eſt? Puer hercle eſt: mulier, tune hic poſuiſti eum?* My. *Ubinam eſt Davus?* Ch. *Non mihi reſpondes?* My. *Hem, uſquam in his locis reperitur ille! Homo me reliquit.* Da. *Dii veſtram fidem! quantus tumultus in foro; quanta multitudo hominum eſt, qui illic litigant? Tum annona cara eſt: neſcio, quid aliud dicam.* My. *Cur tu, quæſo, hic me ſolam reliquiſti?* Da. *Hem, quænam fabula hic agitur?*

Ch. REvertor, poſtquam, quæ opus fuere ad nuptias
Gnatæ, paravi, ut jubeam accerſi: ſed quid hoc?
Puer hercle eſt: mulier, tun' appoſuiſti hunc?
My. ubi
Ille eſt? *Ch.* non mihi reſpondes? *My.* hem, nuſquam eſt, væ miſeræ mihi! 4
Reliquit me homo, atque abiit. *Da.* dî voſtram fidem!
Quid turbæ eſt apud forum? quid illic homi- (num litigant?
Tum annona cara eſt: quid dicam aliud, neſcio.
My. Cur tu, obſecro, hic me ſolam? *Da.* hem, quæ hæc eſt fabula?

ANNOTATIONES.

2 *Sed quid hoc?*] Interrogatio eſt ignorantis Chremetis quid eſſet, quod primum viderat. Erat autem puer pannis involutus.

4 *Ubi ille eſt?*] Myſis Davum requirit, qui ſe ſummoverat, conſpecto Chremete; ut ipſe de foro venire videretur.

Væ miſeræ mihi.] Quaſi dicat, Davi mandato huc veni; at ille me reliquit, atque abiit.

5 *Dî veſtram fidem!*] A dextra veniens Davus ſimulat ſe è foro venire.

7 *Tum annona cara eſt:*] Hoc Davus ad ſpectatores converſus, vel ſummiſſe dicit. Eſt autem annona res omnis quæ ad annuum victum reponitur.

8 *Cur tu, obſecro, hic me ſolam?*] Simplicitas Myſidis ferè detegit fallaciam.

Eho,

Eho, Myſis, puer hic unde eſt? quiſve huc attulit?
My. Satin' ſanus es, qui me id rogites? *Da.* quem
ego igitur rogem,
Qui hic neminem alium video? *Ch.* miror, unde ſit.
Da. Dicturan' quod rogo? *My.* au. *Da.* concede
ad dexteram.
My. Deliras: non tute ipſe? *Da.* verbum ſi mihi
Unum, præterquam quod te rogo, faxis, cave.
My. Male dicis. *Da.* unde eſt? dic clare. *My.* à
vobis. *Da.* ha, ha, hæ.
Mirum vero, impudenter mulier ſi facit.
Ch. Ab Andria eſt ancilla hæc, quantum intelligo.
Da. Adeon' videmur vobis eſſe idonei,
In quibus ſic illudatis? *Ch.* veni in tempore.
Da. Propera adeo puerum tollere hinc ab janua:
Mane: cave quoquam ex iſtoc exceſſis loco.
Ma. Dî te eradicent: ita me miſeram territas.
Da. Tibi ego dico, an non? *My.* quid vis? *Da.*
at etiam rogas?
Cedo, cujum puerum hîc appoſuiſti? dic mihi.
My. Tu neſcis? *Da.* mitte id, quod ſcio: dic,
quod rogo.
My. Veſtri. *Da.* cujus veſtri? *My.* Pamphili. *Da.*
hem, quid, Pamphili?
My. Eho, an non eſt? *Ch.* recte ego ſemper fugi
has nuptias.
Da. O facinus animadvertendum! *My.* quid cla-
mitas?
Da. Quemne ego heri vidi ad vos adferri veſperi?
My. O hominem audacem! *Da.* verum: vidi
Cantharam
Subfarcinatam. *My.* Dîs pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.

Ebo, Myſis, unde puer hic allatus eſt? quiſve huc portavit huc? My. *Sotiſne, animi ſanus es, qui hoc à me quæras?* Da. *Quem igitur interrogem, qui neminem hic alium, quam te vides?* Ch. *Miror unde ſit.* Da. *Reſpondebiſne, Myſis, ad id, quod quæro?* My. *Au.* Da. *Veni ad dexteram.* My. *Deſipis: an non tu ipſemet mihi eum in manus dediſti?* Da. *Si mihi verbum unum, præter id quod te rogo, dixeris, vapulabis; cave ne id facias.* My. *male mihi dicis.* Da. *Unde hic puer eſt? dic clare.* My. *A vobis.* Da. *Ha, ha, hæ, o rem ridiculam. Quid mirum eſt, ſi mulier meretrix impudenter mentiatur.* Ch. *Hæc ancilla Glycerii eſt, quantum intellige.* Da. *Vobiſne videmur adeò opportuni veſtris ludificationibus & impoſturis?* Ch. *Veni in tempore.* Da. *Feſtinè tolleriter hunc puerum auferre à janua: hic mane: cave ne quòquam aliò pedem moveris ex hoc loco.* My. *Diis te funditus perdant, qui me miſeram adeò terrefacis.* Da. *Tibine ego dico, an non?* My. *Quid vis?* Da. *At etiam quæris, quid velim? dic cujus puerum ante hoc veſtium poſuiſti? dic mihi.* My. *Neſciſne cujus ſit?* Da. *Tace id quod ſcio: dic quod quæro.* My. *Veſtri.* Da. *Cujus veſtri?* My. *Pamphili.* Da. *Hem, quid ais, Pamphili?* My. *Eho, an non eſt?* Ch. *Meritò ſemper ego has vitare volui nuptias.* Da. *O facinus puniendum!* My. *Cur adeò exclamas?* Da. *Tune hunc puerum dicis eſſe Pamphili, quem ego heri vidi ad vos afferri ſub veſperam?* My. *O hominem impudentem!* Da. *Verum eſt: vidi Cantharam farcinâ onustam.* My. *Diis pol habeo gratias; quandoquidem parienti Glycerio aliquot affuerunt liberæ matronæ, quibus credi oportet.*

ANNOTATIONES.

12 *Au.*] Interjectio turbatæ & conſternatæ mulieris.

Concede ad dexteram.] Hæc ſummiſsè: monet ancillam Myſidem, ut clam, quid ſit opus eam monere, poſſit.

13 *Verbum ſi mihi unum.*] Comminatur ſummiſsè Davus.

21 *Mane: cave.*] Rurſum hæc Davus ſummiſsè loquitur, non audiente Chremete, & eſt interminatio prohibentis, ne tollat Myſis puerum.

25 *Mitte id, quod ſcio:*] Hæc ſummiſsè etiam dicit.

26 *Cujus veſtri?*] Vult datâ operâ Pamphilum nominari.

31 *Dîs pol habeo gratias.*] Habemus illis gratiam à quibus fatemur beneficium acceptum, nec poſſe illud referre: Diis verò dixit habeo gratias, quas his reddere nequit.

32 *Aliquot adfuerunt liberæ.*] Servis non licebat teſtimonium perhibere.

Da. Profectò illa Chremetem non novit, propter quem hanc fallaciam aggreditur. Si Chremes (ita illa cogitat) positum puerum ante ædes Simonis viderit, non dabit filiam suam Pamphilo: imo, ego aio, tantò magis, per Herculem ei dabit. Ch. *Non per Herculem id faciet.* Da. *Nunc etiam ut sciat, si hunc puerum hinc non expertas, jam hunc ego eum in medium viam volvendo protrudam, teque ibidem versabo plurimùm in luto.* My. *Tu pol homo vino captus es.* Da. *Fallacia alia aliam producit: jam obmurmurari audio in hac domo Glycerii, illam esse civem Atticam.* Ch. *Hem.* Da. *Pamphilus (inquiunt) qui eam vitiavit, cogetur legibus Atticis eam uxorem ducere.* My. *Eho, dic mihi, obsecro, an Glycerium non est civis Attica?* Ch. *Insciens ego pene incidi in periculum joco dignum.* Da. *Quis hic loquitur? ô Chreme, commodè advenis! Audi.* Ch. *Audivi jam omnia.* Da. *Ah! tune omnia audivisti?* Ch. *Audivi inquam, à principio.* Da. *Audivistine, obsecro te? Hem scelera: hanc ancillam Glycerii jam oportet in crucem tolli. O Mysi! hic ille est Chremes, vir meritis clarus; ne tu credas vos rem habere cum Davo servo, quem deludatis dolis.* My. *Me miseram! Nihil, pol, dixi falsi, mi senex.* Ch. *Novi rem omnem; sed an Simo domi est?* Da. *Ita, est domi.* My. *Ne me attingas, sceleste Dave! Dispeream, si pol Glycerio non omnia hæc renunciem.* Da. *Eho inepta, nescis cur hoc ita sit à me factum.* My. *Quomodo id sciam?* Da. *Hic Chremes est socer futurus Pamphili: hic non poterat alio modo scire, quæ volumus ut sciret; puerum nempe & Pamphilo Glycerium peperisse, eamque esse civem Atticam.* My. *Hæc me præmonere debueras.* Da. *Parumne interesse existimas inter ea, quæ fiunt vere, & natura ducente; atque ea, quæ arte, & industria simulantur?*

Da. Næ illa illum haud novit, cujus causa hæc incipit.
Chremes, si positum puerum ante ædes viderit,
Suam gnatam non dabit: tanto hercle magis dabit.
Ch. Non hercle faciet. Da. nunc adeo, ut tu sis sciens,
Ni puerum tollis, jam jam ego hunc mediam in viam
Provolvam, teque ibidem pervolvam in luto.
My. Tu pol homo non es sobrius. Da. fallacia
Alia aliam trudit: jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. Ch. hem. Da. coactus legibus
Eam uxorem ducet. My. au, obsecro, an non civis est?
Ch. Jocularium in malum insciens penè incidi.
Da. Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis:
Ausculta. Ch. audivi jam omnia. Da. anne tu omnia?
Ch. Audivi, inquam, a principio. Da. audistin' obsecro? hem ripi.
Scelera: hanc jam oportet in cruciatum hinc abHic ille est: non te credas Davom ludere.
My. Me miseram: nihil pol falsi dixi, mi senex.
Ch. Novi rem omnem: sed est Simo intus? Da. intus est. omnia hæc.
My. Ne me attingas, sceleste! si pol Glycerio non
Da. Eho inepta, nescis quid sit actum. My. qui sciam?
Da. Hic socer est: alio pacto haud poterat fieri,
Ut sciret hæc, quæ volumus. My. hem; prædiceres.
Da. Paulum interesse censes, ex animo omnia,
Ut fert natura, facias, an de industria?

ANNOTATIONES.

34 *Chremes, si positum puerum.*] Chremetem nominat, quem præsentem esse se ignorare simulat.

39 *Fallacia alia aliam trudit:*] Prior fallacia est; puerum esse natum ex Pamphilo, quæ prior aliam producit; nempe Glycerium esse civem Atticam. Alius sensus hic esse potest; fallacia alia aliam pellit, & prodit: Nimirum commentum illud (Glycerium esse civem Atticam) falsum esse ostendit, dictam Glycerium peperisse puerum ex Pamphilo.

41 *Civem esse Atticam.*] Regio Atheniensium primum dicta est Attica ab Acte, quod Græce litus significat: deinde Attica: Maxima enim ex parte litoralis erat.

Coactus legibus.] Legibus Solonis cautum fuit, ut qui virginem liberam civemque Atticam stuprasset; ut aut illam uxorem duceret, aut dotaret.

43 *Jocularium in malum.*] Per Antiphrasim dictum; significat enim magnum ac serium malum, ut notat Muretus.

45 *Anne tu omnia?*] Simulata admiratio; alii legunt; *An ne tu omnia?*

ACTUS IV. SCENA VI.

CRITO. MYSIS. DAVUS

Cr. IN hac habitaſſe platea dictum eſt Chryſidem,
Quæ ſe inhoneſte optavit parare divitias
Potius, quam in patria honeſte pauper vivere:
Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter, video: ſalvete. *My.* obſecro,
Quem video? eſtne hic Crito, ſobrinus Chryſidis?
Is eſt. *Cr.* O Myſis, ſalve! *My.* ſalvos ſis, Crito.
Cr. Itan' Chryſis? hem. *My.* nos quidem pol miſeras perdidit.
Cr. Quid vos? quo pacto hic? ſatin' recte? *My.* Ut quimus, aiunt; quando, ut volumus, non licet.
Cr. Quid Glycerium? jam hic ſuos parentes repperit?
My. Utinam. *Cr.* an nondum etiam? haud auſpicato huc me appuli:
Nam pol, ſi id ſciſſem, nunquam huc retuliſſem pedem;
Semper enim dicta eſt ejus hæc atq; habita ſoror:
Quæ illius fuerunt, poſſidet: nunc me hoſpitem
Lites ſequi, quam hîc mihi ſit facile atq; utile,
Aliorum exempla commonent: ſimul arbitror,
Jam eſſe aliquem amicum, & defenſorem ei: nam fere
Grandiuſcula jam profecta eſt illinc: clamitent,
Me ſycophantam hæreditatem perſequi,
Mendicum: tum ipſam deſpoliare non libet.
My. O optume hoſpes pol, Crito, antiquum obtines.
Cr. Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam.
My. maxime.
Da. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat ſenex.

Cr. Mihi dictum eſt in hâc platea habitaſſe Chryſidem, quæ maluit hic Athenis turpiter divitias acquirere, quam pudice, in patria Andro pauper vivere; ejus bona jure cognatimis, poſt mortem illius mihi obvenerunt. Sed video, quos de loco domus Glycerii interrogem: ſalvete. My. *Obſecro, quem video? Eſtne hic Crito ſobrinus Chryſidis? Ille ipſe eſt.* Cr. *O Myſis, ſalve.* My. *Tu quoque ſalvus ſis, Crito.* Cr. *Verumne eſt Chryſidem deceſſiſſe?* My. *Nos quidem pol miſeras perdidit.* Cr. *Quid vos hîc agitis? Quomodo vivitis? Satiſne commode?* My. *Noſne, quomodo habeamus, rogas? Ut poſſumus, quando, ut volumus, non licet, ſicut communi fertur proverbio.* Cr. *Quid agit Glycerium? jamne ſuos parentes reperit?* My. *Utinam reperiſſet.* Cr. *An adhuc non reperit? Non ſoventibus auſpiciis huc appuli: Nam pol, ſi ſciviſſem Glycerium parentes non reperiſſe, nunquam huc me contuliſſem: ſemper enim ea Chryſidis dicta eſt, atque habita ſoror, ejuſque bona poſſidet: tum me peregrinum quam ſit mihi facile, atque utile lites habere hic, in alienâ patriâ, plurima exempla docent: atque etiam opinor Glycerium jam aliquem amicum habere, & defenſorem paratum: nam fere grandiuſcula ætate ex Andro huc Athenas migravit: vereor ne me ipſi clament ſæpius calumniatorem; qui hæreditatem alienam captem, mendicum denique: tum etiam, etſi hæreditas Cryſidis jure mea ſit, tamen illam bonis denudare non licet, quum ipſa nulla alia quam Chryſidis bona habeat.* My. *Optime, hoſpes Crito, antiquum tuum morem obſervas; cum ita te geris erga Glycerium.* Cr. *Duc me ad illam, ut, quando huc veni, ſaltem eam videam.* My. *Libenter id velo.* Da. *Sequar hos ad ædes Glycerii: nolo me ſenex herus Simo hoc tempore nunc videat.*

ANNOTATIONES.

6 *Sobrinus Chryſidis.*] Conſobrini propriè dicuntur nati ex duabus ſororibus; ſobrini filii conſobrinorum; patrueles, filii duorum fratrum.

12 *Haud auſpicato.*] Auſpicari eſt ex avium cantu, aut geſtu, futura divinare. Auſpicatò eſt adverbium ſignificans, *auſpiciis factis*: Inauſpicatò verò ſignificat, *auſpiciis neglectis*. Et quoniam Romani nihil incipiebant, niſi ſumptis auſpiciis, idcircò *inauſpicato* pro *infeliciter* uſurpatur.

16 *Quam mihi ſit facile atque utile.*] Donatus interpretatur; *difficile atque inutile.*

20 *Sycophantam.*] Cum in Attica magna eſſet ficuum copia; ad eas aſſervandas publicè cuſtodes ſtatuebantur, qui ſycophantæ dicti ſunt ἀπὸ τῦ συκα φαίνεσθαι, id eſt, ficus deferre: quod acculare ſolerent eos, qui ficus carperent.

22 *Antiquum obtines.*] Id eſt, antiquum & conſuetum tuum morem. Sic Plautus abſolute ſine ſubſtantivo dixit in Moſtellaria. Act. II. Sc. III.

Antiquum hoc obtines tuum, tardus ut ſis.

Actus V. Scena I.

Chremes. Simo.

Ch. Satis, jam ſatis, Simo, perſpecta eſt mea erga te amicitia: ſatis periculi ſuſcepi: deſiſte me orare. Dum ſtudeo voluntati tuæ obſequi, penè ludibrio habere viſus ſum, & negligere filiæ meæ ſalutem. Si. *Imò verò ſummopere à te peto, atque obſecro, Chreme, ut beneficium verbis jampridem inceptum, nunc re confirmes, & præſtes.* Ch. *Vide quam iniquus ſis, præ ſtudio efficiendi id quod cupis conſequi: neque conſideras, qui modus benignitatis in amicis ſervandus ſit: neque quid à me tuis precibus poſtules: nam ſi id cogites, tu deſinas mihi contra jus importunus, & moleſtus vexator eſſe.* Si. *Quomodo vexator tibi fui?* Ch. *Quæriſne? Invitum coegiſti me, ut adoleſcentuli alio amore implicato, alieno à ducenda uxore, filiam meam darem eum periculo divertii, & diſceſſionis à conjugio inſtabili, ut ejus labore, atque dolore remedium afferrem filio tuo, amore turpi infamienti. Tu id à me impetraſti: etiam incepi nuptias contrahere, dum res permiſit: nunc non permittit. Tu me quoque conſilium mutare permittas. Dicitur etiam Glycerium civem eſſe Atticam; ex eâ puer filio tuo natus eſt: proinde omitte nos de nuptiis compellare.* Si. *Per Deos ego te oro, ne velis his credere, quibus utile eſt, ut filius meus peſſimus ſit, atque æſtimetur. Nuptiarum impediendarum cauſa hæ fallaciæ omnes inventæ ſunt, atque inceptæ. Ubi nuptiæ perfectæ fuerint, & cauſa, quamobrem fraudulenti illi hæc faciunt, iis adempta fuerit; dolos & techuas ſuas deſinent.*

Ch. SATIS jam, ſatis, Simo, ſpectata erga te amicitia eſt mea:
Satis pericli cœpi adire: orandi jam finem face.
Dum ſtudeo obſequi tibi, penè illuſi vitam filiæ.
Si. Imo enim quam maxime abs te poſtulo atque oro, Chreme,
Ut beneficium, verbis initum dudum, nunc re comprobes.
Ch. Vide, quam iniquus ſis præ ſtudio, dum efficias id quod cupis: (cogitas:
Neque modum benignitatis, neque quid me ores,
Nam ſi cogites, remittas jam me onerare injuriis.
Si. Quibus? *Ch.* ah rogitas? perpuliſti me, ut homini adoleſcentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam darem in ſeditionem, atque incertas nuptias;
Ejus labore atque ejus dolore gnato ut medicarer tuo.
Impetraſti: incepi, dum res tetulit: nunc non fert: feras. (miſſos face.
Illam hanc civem eſſe aiunt: puer eſt natus: nos
Si. Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,
Quibus id maxume utile eſt, illum eſſe quam deterrimum.
Nuptiarum gratia hæc ſunt ficta atque incepta omnia. (empta his, deſinent.
Ubi ea cauſſa, quamobrem hæc faciunt, erit ad-

Annotationes.

3 *Illuſi vitam filiæ.*] *Illudere* præter ſignificationem vulgatam ſignificat interdum *perludum nocere*. Virg. II. Georg. de vite novella præcinens:

Silveſtres uri aſſidue, capræque ſequaces illudunt.

Idem in primo Georg. De areâ granis ſerendis facienda:

Tum variæ illudant peſtes ——

Id eſt, ne varia, & periculoſa animalcula infeſtent. Idem. II. Æn. *certantque illudere capto.* Id eſt, per ludum, & jocum ſævire in injuriam illius. Servius Fuldenſis. Sic Suetonius in Tiberio, dixit *illudere capitibus*, & *illudere corpus*.

11 *Filiam darem in ſeditionem.*] Id eſt, ut filiam darem futuram in continuis diſſenſionibus & rixis cum marito; ita ut matrimonium diſſolveretur.

13 *Dum res tetulit:*] Antiquum præteritum.

Ch. Erras;

Ch. Erras: cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam. *Si.* ſcio. *Ch.* at,
Vero voltu; cum ibi me adeſſe neuter dum perſenſerat.
Si. Credo; & id facturas Davus dudum prædixit mihi:
Et neſcio quid tibi ſum oblitus hodie, ac volui,

Ch. *Falleris, egomet vidi ancillam Myſidem rixantem cum Davo.* Si. *Scio.* Ch. *At vero voltu, non ſimulato; tunc cum neuter eorum me ibi adeſſe ante ſenſerat.* Si. *Credo; & hanc fraudem facturas Myſim, & Glycerium, Davus dudum mihi prædixerat: & neſcio propter quid id tibi dicere oblitus ſum, contrà quàm propoſueram.*

ACTUS V. SCENA II.

DAVUS. CHREMES. SIMO. DROMO.

Da. ANIMO jam nunc otioſo eſſe impero. *Ch.* hem Davom tibi.
Si. Unde egreditur? *Da.* meo præſidio, atque hoſpitis. *Si.* quid illud mali eſt?
Da. Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi. *Si.* ſcelus!
Quemnam hic laudat? *Da.* omnis res eſt jam in vado. *Si.* ceſſo alloqui?
Da. Herus eſt: quid agam? *Si.* ô ſalve bone vir! *Da.* hem Simo, ô noſter Chremes,
Omnia apparata jam ſunt intus. *Si.* curaſti probe.
Da. Ubi voles, accerſe. *Si.* bene ſane: id enimvero hinc nunc abeſt.
Etiam tu hoc reſpondes? quid iſtic tibi negotii eſt? *Da.* mihin'? *Si.* ita.
Da. Mihine? *Si.* tibi ergo. *Da.* modo introii. *Si.* quaſi ego, quam dudum, id rogem.

Da. *Omnes jam nunc ſecuro animo eſſe impero.* Ch. *Hem, Simo, ecce tibi Davus adeſt.* Si. *Unde egreditur?* Da. *Meo auxilio, atque hoſpitis Critonis.* Si. *Quid etiam illud malum eſt, quod Davus affert?* Da. *Rebus noſtris commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.* Si. *Quemnam ſceleratus hic laudat?* Da. *Omnis res noſtra jam in tuto poſita eſt.* Si. *Quid ceſſo hunc alloqui?* Da. *Herus hic eſt: quid agam?* Si. *O ſalve bone vir!* Da. *Hem Simo, ô noſter Chremes, ſalvete: omnia jam ad nuptias apparata ſunt intus in domo noſtra.* Si. *Curaſti rectè tu quidem.* Da. *Ubi voles, filium accerſi jube.* Si. *Bene ane dicis: id enim certe nunc unum deſideratur ad ſolemnitatem nuptiarum. An non etiam tu ad id, quod quæro, reſpondes? Quid tibi negotii eſt in domo Glycerii?* Da. *Mihi?* Si. *Tibi, inquam.* Da. *Modò in has ædes introivi.* Si. *Quaſi à te quæram, quamdudum introieris.*

ANNOTATIONES.

1 *Impero.*] Serviliter exultat Davus.

Hem Davum tibi. Si. *Unde egreditur?*] Hæc ſeorſum loquuntur Chremes, & Simo, Davo non audiente, & ſolo ſecum loquente.

3 *Scelus! quemnam hic laudat? Scelus* pro *ſceleſte.*

4 *Omnis res jam eſt in vado.*] Vada ſunt fluminum loca minus profunda, in quibus periclitandi nullus eſt metus. Proverbium eſt ſignificans rem extrà periculum eſſe, quale eſt iſtud, *In portu navigo.*

5 *O ſalve bone vir!*] Ironica ſalutatio.

6 *Curaſti probe.*] Approbatio ironica irati Simonis.

7 *Bene ſane:*] Perſiſtit in ironia.

Id enimverò hinc nunc abeſt.] Alii legunt, *hic.* Si hæc lectio locum habet, talis erit ſenſus; nam certe propterea hic, nempe Pamphilus abeſt, quia abhorret à nuptiis, nec vult eas perfici.

8 *Etiam tu hoc reſpondes?*] Etiam tu hæc verba reſpondere audes? Scilicet *(Omnia jam apparata ſunt intus. Ubi voles, accerſe)* tu qui nuptias dolis tuis impedis, & diſturbas.

9 *Quaſi verò, quam dudum id rogem.*] De negotio interrogatur, de tempore reſpondet Davus.

Da. Cum

Da. Modò introivi cum tuo filio. Si. Anne eſt intus hic Pamphilus? Crucior miſer animi. Eho annon tu dixiſti, carnifex, eſſe inter eos inimicitias? Da. Sunt. Si. Cur igitur Pamphilus eſt in domo Glycerii? Ch. Propter quid illum eſſe cenſes? cum illa nempe litigat. Da. Imo verò, ô Chreme, indignum facinus ex me audies. Neſcio quis ſenex modò advenit (ecce illum in hac domo) confidens, cantus: cum vultum ejus quis conſpicit, videtur quantocunque pretio dignus eſſe: triſtis & ſevera gravitas ineſt in facie, & in verbis fidei ſinceritas apparet. Si. Quid de illo apportas novi? Da. Nihil equidem, niſi quod audivi illum dicere. Si. quid ait tandem? Da. Ait ſe ſcire Glycerium eſſe civem Atticam. Si. Hem, Dromo, Dromo. Da. Quid eſt? Si. Dromo. Da. Audi. Si. Si verbum quidem unum præterea addideris, periiſti. Dromo. Da. Audi, obſtero. Dr. Quid vis? Si. Sublimem in ædes rape quam celerrimè. Dr. Quem vis rapiam? Si. Davum. Da. Quamobrem? Si. Quia ita mihi placet: Rape, inquam, berarie Dromo. Da. Quid feci? Si. Rape. Da. Si quicquam mendacii me dixiſſe invenies, occidito. Si. Ego nihil audio. Ego te plagis quatiam, ut mereris. Da. Tametſi vera dixerim, me rapi ad ſupplicium jubes? Si. Jubeo. Dromo, cuſtodi eum in vinculis, ne defugiat: atque, audiſne? manibus, pedibuſque, ſicut feram conſtringito, ut terra ſe movere non poſſit. Age nunc; jam ego, pol, hodie, ſi vivo, te decebo, quam periculoſum ſit herum ſervum fallere, & Pamphilum patrem. Ch. Ah! ne adeo ſævè te geras. Si. Chreme, ſpecta pietatem filii mei in patrem; an non mei miſereris, quòd tantas ærumnas patiar ob talem filium. Age Pamphile, exi Pamphile: an non pudore ullo afficeris?

Da. Cum tuo gnato una. *Si.* anne eſt intus Pamphilus? crucior miſer.
Eho, non tu dixti eſſe inter eos inimicitias, carnufex?
Da. Sunt. *Si.* cur igitur hic eſt? *Ch.* quid illum cenſes? cum illa litigat.
Da. Imo vero indignum, Chreme, jam facinus faxo ex me audies. (catus:
Neſcio qui ſenex modo venit: ellum, confidens,
Cum faciem videas, videtur eſſe quantivis pretî:
Triſtis ſeveritas ineſt in voltu, atque in verbis fides.
Si. Quidnam adportas? *Da.* nil equidem, niſi quod illum audivi dicere.
Si. Quid ait tandem? *Da.* Glycerium ſe ſcire civem eſſe hanc Atticam.
Si. Hem Dromo, Dromo. *Da.* quid eſt? *Si.* Dromo. *Da.* audi. *Si.* verbum ſi addideris. Dromo.
Da. Audi, obſecro. *Dr.* quid vis? *Si.* ſublimem hunc intro rape, quantum potes.
Dr. Quem? *Si.* Davom. *Da.* quamobrem? *Si.* quia lubet: rape inquam. *Da.* quid feci? *Si.* rape.
Da. Si quidquam mentitum invenies, occidito.
Si. Nihil audio.
Ego jam te commotum reddam. *Da.* tamen etſi hoc verum eſt? *Si.* tamen.
Cura adſervandum vinctum: atque audin'? quadrupedem conſtringito.
Age, nunc jam egò pol hodie, ſi vivo, tibi
Oſtendam, herum quid ſit pericli fallere, &
Illi patrem. *Ch.* ah! ne ſævi tantopere. *Si.* o Chreme,
Pietatem gnati; nonne te miſeret mei?
Tantum laborem capere ob talem filium?
Age Pamphile: exi Pamphile: ecquid te pudet?

ANNOTATIONES.

11 *Eho non dixiſti.*] Simo convincit Davum mendacii.

14 *Ellum.*] Pro *ecce illum*, antiquum eſt.

28 *Chreme, pietatem nati;*] Subaudi, *ſpectâ*, Ironia eſt.

30 *Ecquid te pudet?*] *Sub.* Decipere patrem.

Actus V. Scena III.

Pamphilus. Simo. Chremes.

Pa. QUis me volt? perii, pater eſt. *Si.* quid ais, omnium? *Ch.* ah.
Rem potius ipſam dic, ac mitte male loqui.
Si. Quaſi quidquam in hunc jam gravius dici poſſiet.
Ain' tandem, civis Glycerium eſt? *Pa.* ita prædi-
Si. Ita prædicant? ingentem confidentiam! (cant.
Num cogitat, quid dicat? num facti piget? 6
Num ejus color pudoris ſignum uſquam indicat?
Adeon' impotenti eſſe animo, ut præter civium
Morem, atque legem, & ſui voluntatem patris,
Tamen hanc habere cupiat cum ſummo probro?
Pa. Me miſerum! *Si.* modone id demum ſenſti, Pamphile? 11
Olim iſtuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod cuperes, aliquo pacto efficiendum tibi;
Eodem die iſtuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ago? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam ſenectam hujus ſollicito amentia? an 16
Pro hujus ego ut peccatis ſupplicium ſufferam?
Imo habeat, valeat, vivat cum illa. *Pa.* mi pater.
Si. Quid mi pater? quaſi tu hujus indigeas patris.
Domus, uxor, liberi inventi invito patre: 20
Adducti, qui illam civem hinc dicant: viceris.
Pa. Pater, licetne pauca? *Si.* quid dices mihi?
Ch. Tamen, Simo, audi. *Si.* ego audiam? quid audiam, (cat, ſino.
Chreme? *Ch.* attamen dicat ſine. *Si.* age, di-
Pa. Ego me amare hanc fateor; ſi id peccare eſt, fateor id quoque. 25

Pa. *Quis me appellat? perii, pater eſt.* Si. *quid dis omnium dixeris?* Ch. *Ah, rem potius ipſam narra, ac ceſſa maledicere.* Si. *Quaſi quicquam acerbius, quam meretur, in hunc dici poſſit. Tune tandem ais Glycerium eſſe civem Atticam?* Pa. *Ita dicunt.* Si. *Itane dicunt? ô inſignem audaciam! Num cogitat quid debeat dicere? Num facti pœnitet? Vide num ejus color pudoris aliquod ſignum demonſtrat in toto vultu? adeone impotenti eſt animo adverſus cupiditates ſuas, ut contra civitatis conſuetudinem & legem, ſuique patris voluntatem; tamen hanc habere ſtudeat cum ſumma dedecore atque ignominia?* Pa. *Me miſerum!* Si. *Modone id tandem ſenſiſti; te eſſe miſerum? Olim, iſtud olim tunc ſentire debuiſti, cum detreviſti aliquo modo exequi, quod cuperes; eodem die iſtud verbum vere tibi reipſa convenire cœpit. Sed quid ago? Cur me torqueo? Cur me triſtitia conficio? Cur meam ſenectutem propter ejus amentiam ſollicitudine & cura vexo? an ut pro ejus flagitiis pœnas ſolvam? imò habeat potius hanc peregrinam, à me diſcedat, vivat cum illa.* Pa. *Mi pater.* Si. *Quid mi Pater? quaſi tu indigeas hoc patre, quem compellas. Domus, uxor, liberi tibi inventi ſunt contra patris voluntatem; ſuppoſiti ſunt, qui Glycerium illam hujus urbis civem eſſe affirment: viciſti, cedo adverſanti.* Pa. *Pater, licetne pauca loqui?* Si. *Quid mihi dices?* Ch. *Attamen, Simo, audi.* Si. *Quid ego audiam, Chreme?* Ch. *Attamen permitte ut dicat pro ſe.* Si. *Age, ut dicat permitto.* Pa. *Ego fateor me amare Glycerium; ſi id peccare eſt, fateor quoque me peccare.*

Annotationes.

7 *Vide num ejus color.*] Pudoris color eſt rubor in facie, ſicut timoris pallor: unde Latinis, *erubeſcere* eſt pudefieri, pudore ſuffundi, Græcis ἐρυθριᾶν *rubeſcere* idem eſt ac *pudere*.

8 *Impotenti animo.*] Impotens dicitur, qui ſuis cupiditatibus imperare non poteſt. Græcis ἀκρατὴς dicitur.

Præter civium morem, atque legem.] Lex erat Athenis à Pericle lata, de qua meminit Plutarchus in ejus vita, quæ vetabat connubia cum peregrinis jungere, ut ſi quis non ex duobus Athenienſibus naſceretur, nothus eſſet, planeque expers omnium honorum, magiſtratuumque.

Tibi,

Pater, tuæ poteſtati me committo; quidvis oneris impone: impera. Vis me uxorem ducere? Vis me Glycerium dimittere? Id quod vis, ut potero, feram. Hoc tantummodo te vehementer oro, ut ne credas hunc à me ſummiſſum ſenem Critonem, qui hanc civem Atticam eſſe ait. Permitte ut ab hac culpa me purgem, atque illum coram vobis huc adducam. Si. *Tu adducas?* Pa. *Permitte id mihi, pater.* Ch. *Æqua eſt ejus poſtulatio: da illi facultatem hoc faciendi.* Pa. *Sine, ut hoc à te impetrem.* Si. *Sine. Quidvis concedere cupio; dummodò ab hoc me falli non comperiam, Chreme.* Ch. *Pro gravi culpa leviſſima pœna filii ſatisfacit patri.*

Tibi, pater, me dedo; quidvis oneris impone: impera.
Vis me uxorem ducere? hanc amittere? ut potero, feram.
Hoc modo te obſecro, ut ne credas a me allegatum hunc ſenem.
Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. *Si.* adducas? *Pa.* ſine, pater.
Ch. Æquum poſtulat: da veniam. *Pa.* ſine te hoc exorem. *Si.* ſino.
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chreme.
Ch. Pro peccato magno paulum ſupplicii ſatis eſt patri.

ANNOTATIONES.

27 *Ut potero, feram.*] An poſſit ferre, dubium patri relinquit.

31 *Comperiar.*] Ab hoc me falli, utrum à Pamphilo an à Critone intelligendum ſit, quis dubitet: ſed de Pamphilo dictum eſſe opinor. *Comperiar* pro *comperiam* poſitum eſſe cenſet Muretus: ut apud Ciceronem in Milonianâ *punior* pro *punio*. Sed non paſſivum pro activo ſumi; verum deponens eſſe verbum (comperior) dicendum eſt, cum etiam Salluſt. in Jugurt. in activa ſignificatione, hoc verbo utatur: *Sed ego comperior Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul & Romanos, & Numidam ſpe pacis detinuiſſe.* Hæc ſunt verba Sall.

32 *Paulum Supplicii.*] Supplicium illud eſt accuſatio Simonis, adverſus filium Pamphilum. Supplicium etiam eſt ſupplicatio. Sall. in Catil. *In ſuppliciis Deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Ibidem: *Non vitis, neque ſuppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.* Sic Livius lib. VII. de bello Punico. Tacitus lib. III. Ann. in hac ſignificatione. Senſus hujus loci hanc interpretationem recipit; pro peccato magno parva ſupplicatio filii patrem iratum facile placat.

ACTUS V. SCENA IV.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILUS.

Cr. *Deſine me orare, una quævis harum trium cauſarum ſatis me adducit, ut meo teſtimonio confirmem, Glycerium eſſe civem Atticam, vel tui ratio, vel ipſa veritas, vel quod bene opto ipſi Glycerio.* Ch. *Nonne Critonem Andrium video? Et certe is eſt: ſalve Crito, quid tu Athenas præter ſolitum veniſti?* Ch. *Caſu id contigit: ſed nonne hic, quem intueor, Simo eſt?*

Cr. MItte orare, una harum quævis cauſſa me, ut faciam, monet. (Glycerio.
Vel tu, vel quod verum eſt, vel quod ipſi cupio
Ch. Andrium ego Critonem video? & certe is eſt: ſalvos ſis Crito. (cine eſt Simo?
Quid tu Athenas inſolens? *Cr.* evenit: ſed hic-

ANNOTATIO.

4 *Quid tu Athenas inſolens?*] Inſolens, eſt præter ſolitum, & conſuetudinem tuam. Hîc *inſolens* activè ſumitur, ut ſæpiſſimè ſolet ſumi. Plaut. in Amph. *Si dixero mendacium, ſolens meo more fecero.* Sic idem in Truc. Sall. *Inſolens vera accipiendi.* Sed & paſſivè ſumitur. Horat. III. Carm. Od. XXIX.

Fortuna ſævo læta negotio
Ludum inſolentem ludere pertinax.

Gell. lib. I. Noct. &c. *Atque id quod à Cæſare excellentis ingenii viro, in primo de Analogia ſcriptum eſt, habe ſemper in memoriâ, atque pectore; ut tanquam ſcopulum fugias inauditum atque inſolens verbum.* Verùm non jungitur cum infinitivo paſſivo; ut *inſolitus*, & *ſolitus*. Neque enim dicas ſolens eſt hoc fieri, ut *ſolitum eſt hoc fieri*. At τὸ *ſolitus* in utraque ſignificatione uſitatum eſt.

Ch. Hic

Ch. Hic eſt. *Si.* mene quæris? eho, tu Glycerium hinc civem eſſe ais?
Cr. Tu negas? *Si.* itane huc paratus advenis? *Cr.* quare? *Si.* rogas?
Tune impune hæc facias? tune hic homines ado-
Imperitos rerum, eductos libere, in fraudem illi-
cis? (*Cr.* ſanun' es?
Sollicitando, & pollicitando eorum animos lactas?
Si. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?
Pa. Perii: metuo, ut ſubſtet hoſpes. *Ch.* ſi, Simo, hunc noris ſatis, (ſit bonus?
Non ita arbitrere: bonus hic eſt vir. *Si.* hic vir
Itane adtemperate venit hodie in ipſis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? eſt vero huic credendum, Chreme? (quod moneam probe.
Pa. Ni metuam patrem, habeo pro illa re illum
Si. Sycophanta. *Cr.* hem. *Ch.* ſic, Crito, eſt hic: mitte. *Cr.* videat, qui ſiet.
Si mihi pergit, quæ volt, dicere, ea, que non volt, audiet. (æquo animo feres?
Ego iſtæc moveo, aut curo? non tu tuum malum
Nam, ego quæ dico, vera, an falſa audieris, jam ſciri poteſt. (ejectus eſt,
Atticus quidam olim navi fracta ad Andrum
Et iſtæc una parva virgo: tum ille egens forte applicat (ceptat. *Ch.* ſine.
Primum ad Chryſidis patrem ſe. *Si.* fabulam in-
Cr. Itane vero obturbat? *Ch.* perge. *Cr.* tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit: ibi ego audivi ex illo ſeſe eſſe Atticum. (tam cito tibi?
Is ibi mortuus eſt. *Ch.* ejus nomen? *Cr.* nomen
Phania. *Ch.* hem, perii. *Cr.* verum hercle opinor fuiſſe Phaniam.
Hoc certo ſcio, Rhamnuſium ſe aiebat eſſe. *Ch.* ô Jupiter! (audivere. *Ch.* utinam id ſiet,
Cr. Eadem hæc, Chreme, multi alii in Andro tum

Ch. *Hic eſt.* Si. *Mene quæris? Eho, tune Glycerium civem hujus urbis eſſe ais?* Cr. *An tu negas?* Si. *Itane tu ſubornatus huc advenis?* Cr. *Quare hæc dicis?* Si. *Quærisne? An impune hoc facere tibi licebit? Tune hic homines adoleſcentulos nullâ experientiâ rerum inſtructos, ingenue, atque honeſte educatos, in fraudem induis? Incitando, & promittendo allicis eorum animos?* Cr. *Num apud te es?* Si. *Ac meretricios amores nuptiis confirmas, & conſolidas?* Pa. *Perii: metuo ut hoſpes Crito firmus contra patrem ſubſiſtat.* Ch. *Simo, ſi ſatis hunc virum noveris, non ita de illo cenſeas, ut facis: bonus hic vir eſt.* Si. *Hic vir ſit bonus? Itane præſto eſt, in ipſo tempore nuptiarum compoſito veniens, cum nunquam antehac venerit? An vero huic credendum eſt, Chreme?* Pa. *Niſi patrem metuam, ſcio, quid commodè Critoni in memoriam reducam, pro illa re quam objicit pater.* Si. *Calumniator.* Cr. *Hem, mene vocari calumniatorem patiar?* Ch. *Sic à natura factus eſt Simo, vehemens, & iracundus: hunc omitte & ſperne.* Cr. *Viderit qualis ipſe ſit. Si perſeveret, quæ vult, probra & convitia dicere, ea quæ non vult, invitus audiet. Egone has de nuptiis turbas excito, aut fieri curo? nonne malum, quod propter filium tibi accidit, te patienter ferre oportet, non aliis imputare? Nam de his, quæ dixi, jam ſcivi poteſt, utrum vera, an falſa ſint ea, quæ à me audiviſti. Quidam Athenienſis naufragio facto ad Andrum ejectus eſt, atque una iſta, parva tunc, virgo; tum ille egenus omnium rerum forte ſe recipit, et applicat ad Chryſidis patrem.* Si. *Fabulam incipit narrare.* Ch. *Sine eum loqui.* Cr. *Itane mihi interrumpit ſermonem?* Ch. *Perge.* Cr. *Is, qui tunc eum hoſpitio excepit, mihi cognatus fuit: ibi ego audivi ex illo ſeſe eſſe Atticum. Is in Andro mortuus eſt.* Ch. *Quod fuit ejus nomen?* Cr. *An tam cito tibi nomen ejus edi cupis? Phania nomen fuit, ut puto.* Ch. *Hem, perii.* Cr. *Verum hercle, opinor, Phaniam illi nomen fuiſſe. Hoc certò ſcio, Rhamnuſium ſe aiebat eſſe.* Ch. *O Jupiter!* Cr. *Eadem hæc, Chreme, multi alii in Andro tunc audiverunt.* Ch. *Utinam id ſit,*

ANNOTATIO.

27 *Rhamnuſium.*] Rhamnuſius à Rhamnunte oppidulo Atticæ, in quo celeberrimum fuit templum Nemeſis Deæ ultricis ſuperborum (quæ ob id Rhamnuſia dicta eſt) ejuſque ſimulachrum marmoreum factum à Phidia nobili ſtatuario, altum decem ulnas.

quod ſpero. Eho dic mihi, Crito, quid Glycerium parvulam tunc ſibi eſſe dicebat? Suamne filiam dicebat eſſe? Cr. *Non.* Ch. *Cujanam igitur?* Cr. *Fratris eam eſſe filiam dicebat.* Ch. *Certe mea eſt.* Cr. *Quid ais?* Si. *Quid tu ais?* Pa. *Arrige aures, Pamphile.* Si. *Quamobrem his verbis tam facile credis?* Ch. *Phania ille frater meus fuit.* Si. *Neveram eum, & ſcis ipſum fratrem tuum fuiſſe.* Ch. *Is bellum motus fugiens, hinc in Aſiam proficiſcitur meque ſitturus. Tunc illam parvulam hic Athenis relinquere eſt veritus: poſtilla nunc primum audio, quid de illo factum ſit.* Pa. *Vix mentis compos ſum: ita metu agitatus ſum amittendæ Glycerii, ſpe ipſius habendæ, gaudio, quod ſit civis Attica: dum miror hæc tantum, tamque inſperatum bonum.* Si. *Certe iſtam Glycerium inventam eſſe tuam ex multis & certis argumentis, vehementer gaudeo.* Pa. *Credo, pater.* Ch. *At mihi unus dubium etiam reſtat, quod me angit.* Pa. *Dignus es odio, cum tua ſuperſtitioſa anxietate: tu in re minime dubia occaſionem dubitandi quæris.* Cr. *Quid iſtud eſt?* Ch. *Nomen, quo illam vocant, non convenit cum nomine filiæ meæ.* Cr. *Fuit hercle aliud ei nomen dum parva erat.* Ch. *Quod, Crito? Nunquid meminiſti?* Cr. *Id quæro.* Pa. *Egone hujus fluxam memoriam patiar meæ voluptati moram injicere; cum ego poſſim ipſe mihi remedium invenire? Non patiar: heus, Chreme; quod nomen quæris, Paſibula eſt.* Cr. *Ipſum nomen eſt.* Ch. *Id ipſum eſt.* Pa. *Ex ipſa audivi millies.* Si. *Ego credo te credere non omnes gaudere, ô Chreme, propter hoc, quod reperta eſt tua filia.* Ch. *Ita me Dii adjuvent, credo.* Pa. *Quid reſtat, pater?* Si. *Jampridem, fili, res ipſa, quod filiam amas Chremetis, quæ ab eo agnita eſt, gratiam meam tibi reconciliavit.* Pa. *O lepidum patrem! Quod ad uxorem pertinet, quominus ita eam poſthac poſſideam, ut antea poſſedi; nihil de hoc mutat Chremes.* Ch. *Cauſa legitima eſt, propter quam tibi uxoris confirmetur poſſeſſio: niſi pater reclamet, & diſſentiat.* Pa. *Certè non reclamabit, neque diſſentiet.* Si. *Sic eſt. Non diſſentis.* Ch. *Dotem, Pamphile,*

Quod ſpero. Eho dic mihi, quid is eam tum, Crito?
Suamne aiebat eſſe? *Cr.* non. *Ch.* cujam igitur?
Cr. fratris filiam. 30
Ch. Certe mea eſt. *Cr.* quid ais? *Si.* quid tu? quid
ais? *Pa.* arrige aures, Pamphile.
Si. Qui credis? *Ch.* Phania ille frater meus fuit.
Si. noram, & ſcio. (quens, proficiſcitur.
Ch. Is hinc bellum fugiens, meque in Aſiam perſe-
Tum illam hîc relinquere eſt veritus: poſtilla
nunc primum audio,
Quid illo ſit factum. *Pa.* vix ſum apud me: ita
animus commotus eſt metu, 35
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
Si. Næ iſtam multimodis tuam inveniri gaudeo. *Pa.*
credo, pater. (male habet. *Pa.* dignus es
Ch. At mihi unus ſcrupulus etiam reſtat, qui me
Cum tua religione odio: nodum in ſcirpo quæris.
Cr. quid iſtud eſt?
Ch. Nomen non convenit. *Cr.* fuit hercle aliud
huic parvæ. *Ch.* quod, Crito? 40
Nunquid meminiſti? *Cr.* id quæro. *Pa.* egone
hujus memoriam patiar meæ
Voluptati obſtare, cum egomet poſſim in hac re
medicari mihi? (*Cr.* ipſa eſt. *Ch.* ea eſt.
Non patiar: heus, Chreme, quod quæris, Paſibula.
Pa. Ex ipſa millies audivi. *Si.* omneis nos gaudere
hoc, Chreme, (quid reſtat, pater?
Te credo credere. *Ch.* ita me Dî ament, credo. *Pa.*
Si. Jamdudum res reduxit me ipſa in gratiam.
Pa. ô lepidum patrem! 46
De uxore ita, ut poſſedi, nihil mutat Chremes.
Ch. cauſa optima eſt:
Niſi quid pater aliud ait. *Pa.* nempe. *Si.* Scilicet.
Ch. dos, Pamphile, eſt

ANNOTATIONES.

30 *Cujam igitur?*] Vetuſtum adjectivum per tria genera declinabile: id eſt *cujus.*

31 *Arrige aures, Pamphile.*] Metaphora ducta ab animalibus, quorum plerique ſolent, ſi quando quid eminus audiant, aures ſurrigere. Aures erigimus, vel arrigimus, cum aliquid libenter audimus.

38 *At mihi unus ſcrupulus.*] Scrupus eſt lapillus pedes ambulantium lædens. Scrupulus ejus diminutivum per tranſlationem ſignificat difficultatem, moleſtiam, dubium.

39 *Nodum in ſcirpo quæris.*] Scirpi junci ſunt paluſtres ſine nodo: unde Proverbium eſt de his qui in rebus claris ſcrupulum quærunt.

45 *Quid reſtat, pater?*] Obliqua poſtulatio nuptiarum Glycerii.

De-

Decem talenta. *Pa.* accipio. *Ch.* propero ad filiam: eho mecum, Crito: (huc transferri jubes?
Nam illam me haud nosse credo. *Si.* cur non illam
Pa. Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negoti. *Si.* non potest. 51
Pa. Qui? *Si.* quia habet aliud magis ex sese, & majus. *Pa.* quidnam? *Si.* vinctus est.
Pa. Pater, non recte vinctus est. *Si.* haud ita jussi. *Pa.* jube solvi, obsecro.
Si. Age fiat. *Pa.* at matura. *Si.* eo intrò. *Pa.* ô faustum, & felicem hunc diem!

dico decem talenta. Pa. *Accipio.* Ch. *Propere ad filiam eo: ebo, Crito, mecum veni: nam credo illam non me noscere.* Si. *Cur non illam ad me ex ædibus adduci jubes?* Pa. *Recte admones. Davo istud jam negotium dabo.* Si. *Non potest id exequi.* Pa. *Quomodò?* Si. *Quia aliud, & majus habet negotium quod ad ipsum pertinet.* Pa. *Quidnam est?* Si. *Vinctus est.* Pa. *O pater, non recte vinctus est.* Si. *Jusseram eum recte vinciri.* Pa. *Jube eum solvi vinculis, obsecro.* Si. *Age, fiat.* Pa. *At festina.* Si. *Eo intrò.* Pa. *O faustum ac felicem hunc diem!*

ANNOTATIONES.

49 *Decem talenta.*] Talentum Atticum, pro pecuniæ summa, valet sexcentis Coronatis Gallicis. Decem Talenta sunt sex millia Coronatorum.

52 *Quia habet aliud magis ex sese.*] Id est, suum, magis ad se pertinens.

53 *Non rectè vinctus est.*] Pamphilus per *non rectè* intelligit, non justè: Simo vero per jocum intelligit, non satis strictè, ut qui jusserat Davum tanquam quadrupedem arctissimè vinciri.

ACTUS V. SCENA V.

CHARINUS. PAMPHILUS.

Ch. PRoviso, quid agat Pamphilus: atque eccum. *Pa.* aliquis forsan me putet
Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet. (arbitror,
Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse
Quod voluptates eorum propriæ sunt: nam mihi immortalitas (cesserit.
Parta est, si huic nulla ægritudo gaudio inter-
Sed quem ego potissimum exoptem nunc mihi, cui hæc narrem, dari? 6
Ch. Quid illud gaudii est? *Pa.* Davom video: nemo est, quem mallem, omnium:
Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

Ch. *Venio visum, quid agat Pamphilus: atque ecce illum.* Pa. *Aliquis fortasse putet me non putare hoc esse verum, quod nunc dico: at placet mihi nunc hoc verum esse. Ego vitam Deorum propterea sempiternam esse judico, quod voluptates propriæ eorum sunt, & perpetuæ: certè immortalitas mihi acquisita est, si nulla tristitia huic præsenti gaudio, quo repleor, interposita fuerit. Sed quem præcipue exoptem mihi nunc obviam fieri, cui fortunam secundam, & hanc meam felicitatem commemorem?* Ch. *Quid illud gaudium est?* Pa. *Davum video: nemo est omnium quem mallem mihi occurrere: nam scio hunc perfectè atque ex toto animo ob mea gaudia gavisurum.*

ANNOTATIONES.

3 *Ego vitam Deorum.*] Hoc dictum est ex sententia Epicuri. Ille enim vitam judicabat beatissimam, quæ plurimum haberet voluptatis, tristitiæ quam minimum.

5 *Si nulla ægritudo.*] Quamobrem à Romanis duæ Deæ colebantur in eodem templo; Angeronia ab angoribus dicta, & Volupia à Voluptate, indicantibus in vita hominum voluptates & dolores inter se commixtas esse.

ACTUS V. SCENA VI.

DAVUS. PAMPHILUS. CHARINUS.

Da. PAmphilus ubinam hic est? *Pa.* Dave. *Da.* quis homo est? *Pa.* ego sum. *Da.* ô Pamphile!

Da. *Ubinam hic est Pamphilus?* Pa. *Dave.* Da. *Quinam homo est, qui me appellat?* Pa. *Ego sum.* Da. *O Pamphile!*

Pa. Nescis

Pa. *Nescis quid mihi acciderit.* Da. *Certe: sed, quid mihi acciderit, scio.* Pa. *Et quidem ego.* Da. *Ut accidere solet hominibus, ita evenit nobis; ut prius cognosceres, quod mali invenî; quam ego audirem, quid bonî tibi obtigit.* Pa. *Mea Glycerium suos parentes reperit.* Da. *O quam rectè contigit!* Ch. *Hem.* Pa. *Pater ejus summus amicus noster est.* Da. *Quis?* Pa. *Chremes.* Da. *Bene narras.* Pa. *Nec quicquam nos retardat, quin eam uxorem ducam.* Ch. *Num Pamphilus somniat ea, quæ vigilans expetivit?* Pa. *Cæterum de puero, Dave, ut se habet?* Da. *Ah, desine de illo plura quærere. Ille solus est ex omnibus pueris, quem Dii in deliciis habent, & in sinu gerunt.* Ch. *Si hæc vera sunt, salvus sum. Compellabo Pamphilum.* Pa. *Quis homo est, qui ad nos accedit? Charine, opportune mihi advenis.* Ch. *Tecum bene actum esse gaudeo.* Pa. *Hem! audistine?* Ch. *Omnia audivi: agedum, in tuis prosperis successibus fac ut me adjuves. Chremetem totum possides: scio illum facturum esse omnia quæ voles.* Pa. *Semper tui memini: longum verò tempus est nos expectare donec ille exeat domo. Tu sequere hac me intus. Chremes nunc est in ædibus Glycerii; tu, Dave, abi domum. Festina. Accerse viros, qui eam auferant ex domo, ubi nunc ést, & ad nos transferant. Quid stas immotus? Quid tardas?* Da. *Eo. Ne exspectetis, spectatores, dum hue exeant in proscenium Actores nostri; intus sponsalia fient: Intus de dote Philumenæ, de Chrysidis hæreditate, deque cæteris rebus, conveniet, & transigetur. Plaudite.* Calliopius recensui.

Pa. Nescis quid mihi obtigerit. *Da.* certe: sed, quid mihi obtigerit, scio.
Pa. Et quidem ego. *Da.* more hominum evenit, ego ut quod sim nactus mali,
Prius rescisceres tu, quam ego, tibi quod evenit boni. (factum bene!
Pa. Mea Glycerium suos parentes reperit. *Da.* ô
Ch. Hem. *Pa.* pater amicus summus nobis. *Da.* quis? *Pa.* Chremes. *Da.* narras probe. 6
Pa. Nec mora ulla est, quin eam uxorem ducam. *Ch.* num ille somniat
Ea, quæ vigilans voluit? *Pa.* tum de puero, Dave? *Da.* ah desine! (hæc vera sunt.
Solus est, quem diligunt Dii. *Ch.* salvus sum, si Colloquar. *Pa.* quis homo est? Charine, in tempore ipso mî advenis. 10
Ch. Bene factum. *Pa.* hem, audisti? *Ch.* omnia: age, me in tuis secundis respice.
Tuus est nunc Chremes: facturum, quæ voles, scio esse omnia. (expectare, dum exeat.
Pa. Memini: atque adeo longum est, nos illum Sequere hac me intus ad Glycerium nunc: tu, Dave, abi domum. 14
Propere accerse, hinc qui auferant eam: quid stas? quid cessas? *Da.* eo. (debitur:
Ne exspectetis, dum exeant huc; intus despon-
Intus transigetur, si quid est, quod restet. Plaudite.

ANNOTATIONES.

2 *Sed quid mihi obtigerit.*] Hoc Davus dicit de vinculis ridiculè.

3 *More hominum evenit.*] Quia fama mali celerior est, quam boni; id est, evenit, ut facilius mala quam bona nuncientur.

9 *Solus est, quem diligunt Dii.*] Hyperbole de magnâ alicujus felicitate. Illustres quosque Heroas, Deorum filios, cognatos, & amicos fuisse fabulatur antiquitas, ut Herculem Jovis filium, Æneam Veneris, multosque alios.

15 *Qui auferant eam:*] Virgo nuptui data, antiquo ritu simulabatur ex gremio matris, aut si ea deesset, ex proxima necessitudine muliere rapi, inde ad virum transferebatur: quod ea res Romulo suisque Sabinas rapientibus feliciter cessisset. Quo respiciens Catullus dicit;

Qui rapis teneram ad virum Virginem.
In Epithalamio Manlii & Juliæ.

17 *Plaudite.*] Plaudere verbum est textricum, Græcis σπαθᾶν vel κροτεῖν: cùm illæ licium densius inculcant, & cum plausu colliduntur. Hoc verbum etiam in Theatrum migravit postea; eóque peractis fabulis spectatores dimittebantur: *Valere* enim, & *plaudere* jubebantur, quæ verba vel à grege histrionum, vel ab ea persona, quæ postrema, in Scenam introducebatur; ut videre est apud Plautum. Horat. in Arte.

Donec cantor, id est, *actor, vos plaudite dicat.* Cantor est actor. Apuleius eleganter 3 Florid. *Renuntiaverit Pœtam dixisse rebus humanis valere, & plaudere; suis verò familiaribus dolere, & plangere.*

P. TEREN-

P. TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
EUNUCHUS.

Acta ludis Megalenſibus, L. Poſthumio Albino, L. Cornelio Merula, Ædilibus Curulibus. Egere L. Ambivius Turpio, L. Attilius Prænestinus. Modulavit Flaccus Claudii, tibiis duabus dextra & ſiniſtra. Græca Menandru. Acta II. *M. Valerio C. Fannio Coſſ. Anno ab urbe Condita* DXCIII. *Ante Chriſtum natum* CLIX.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

PHÆDRIA, adoleſcens. A Græco φαιδρὸς, hilaris.
PARMENO, ſervus, παρὰ τῷ δεσπότῃ μίνων, manens & adſtans domino.
THAIS, meretrix. A θαητὸς, ſpectabilis, quaſi ſpecioſa.
GNATHO, paraſitus. A γνάθος, maxilla, quòd ſit edax.
CHÆREA, adoleſcens. A χαίρων, gaudens.
THRASO, miles. A θράσος, audacia.
PYTHIAS, ancilla; quaſi πυθομένη, percontatrix.
CHREMES, adoleſcens. A χρεμίζω, hinnio: quod hinnitu equorum delectaretur.
ANTIPHO, adoleſcens, ab ἀντὶ φαίνομαι, contra appareo, vel ab ἀντὶ φημὶ, contra loquor.
DORIAS, ancilla; quòd Doride regione orta ſit.
DORUS, eunuchus, quaſi Doricus.
SANGA, ſervus, à Sangia vico Phrygiæ.
SOPHRONA, nutrix. A σώφρων, caſtus, continens.
LACHES, ſenex. A λαγχάνω, ſortior, ſorte obtineo.

ARGU-

ARGUMENTUM.

PAMPHILA Virgo Attica, a prædonibus rapta, & Rhodum advecta, a meretrice quadam, cum ipsius filia Thaïde, educata est: adeo ut ambæ sorores crederentur. Thaïs autem grandiuscula facta Athenas migravit, ibique matris artem meretriciam exercuit. Aliquo post tempore, mater ejus mortem obiit Rhodi, relicta Pamphila, quam Thraso miles Athenas adducit, & Thaïdi in donum promittit, si suæ voluntati morigerari vellet. Illa Phædriam adolescentem Atheniensem, Lachetis filium, sibi amatorem adjunxerat; a quo multis precibus impetrat, exposita facti ratione (nimirum, ut Pamphilam recuperaret) militi ut biduum gratificari posset. Interea Phædria rus ire statuit, abiensque mandat Parmenoni servo, ut eunuchum, & Æthiopissam ad Thaïdem, cui eos emerat, duceret. Cæterum Chærea Phædriæ frater Pamphilam in via conspicatus, ejus amore flagrabat; itaque servi Parmenonis arte, pro eunucho, ejus habitu indutus, Thaïdi traditur, quæ ei soli Pamphilam credit, dum ad cœnam cum milite proficiscitur. Itaque Chærea, hac occasione arrepta, Pamphilam vitiat, seque illico dat in fugam quam celeriter. Hinc mirabiles turbæ concitantur. At Pamphila paulo post a suis tandem agnoscitur, daturque in uxorem Chæreæ. Phædria & Thraso rivales per parasitum concordes facti, communi amica Thaïde sine certamine potiuntur.

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

INTERPRETATIO. *Thraso miles adduxit secum Rhodo Athenas Pamphilam, vulgi sermone nominatam sororem Thaïdis, quod ille ignorabat, ipsique Thaïdi dono dat: erat hæc Pamphila civis Atheniensis filia; eidem Phædria ipsius amator eunuchum a se emptum ut tradat, Parmenoni imperat,*

SOrorem falso dictitatam Thaïdis,
Id ipsum ignorans, miles advexit Thraso,
Ipsique donat: erat hæc civis Attica.
Eidem eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaïdis amator Phædria, ac rus ipse abit,
Thrasoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phædriæ puellulam
Cum deperiret dono missam Thaïdi,

atque in villam abit, exoratus precibus Thaïdis, ut in duos dies eâ miles potiretur. Frater Phædriæ adolescens Chærea cum Pamphilam perdite amaret donatam Thaïdi à milite,

ANNOTATIO.

Periocha.] A περιέχω comprehendo, contineo, περιοχὴ comprehensio Græcis dicitur, idem quod Latinis *argumentum*, estque brevis totius alicujus rei explicatio.

Orna-

Ornatu eunuchi induitur: suadet Parmeno.
Introit: vitiat virginem: sed Atticus
Civis repertus frater ejus, conlocat
Vitiatam ephebo: Phædriam exorat Thraso.

Ornatu eunuchi induitur: suadet Parmeno, supponitur pro eunucho, ejusque habitu induitur, ad aedes Thaïdis adducitur, suadente Parmenone: in quibus stuprat Pamphilam, quae cum reperisset fratrem suum Chremetem, Civem Atheniensem; agnita ab ipso datur uxor Chaeriae à qua vitiata fuerat: Thraso impetrat à Phaedria, ut sint faciles in amore Thaïdis.

ANNOTATIO.

Ornatu eunuchi.] Eunuchus, castratus dicitur, ab εὐνὴ, quod est *cubile*, & ἔχω, *habeo*, *custodio*, quod id genus hominum adhibebatur servandis regum cubilibus. Eustathius deducit nomen istud ab εὐνὴς, id est, *privatus*, & ὀχεία, *coitus*, *conjunctio*; quasi εὐνὴς ὀχείας *privatus*, *carens conjunctione foeminae*.

PROLOGUS.

SI quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere;
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet,
Responsum, non dictum esse, quia læsit prior,
Qui bene vertendo, & easdem describendo male,
Græcis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit,
Atque in Thesauro scripsit, causam dicere
Prius unde petitur, aurum quare sit suum,
Quam illic, qui petit, unde is sit Thesaurus sibi,
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc ne frustretur ipse se, aut sic cogitet;
Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.
Is ne erret, moneo, & desinat lacessere.
Habeo alia multa, quæ nunc condonabitur;
Quæ proferentur post, si perget lædere
Ita, ut facere instituit. nunc quam acturi sumus
Menandri eunuchum, postquam Ædiles emerunt,
Perfecit, sibi ut inspiciundi esset copia.

Si ullus est, cui admodum curæ sit, plerisque se gratum esse, nulloque offendere; hoc inter Poëta noster dat nomen suum. Tum si quisquam est, qui acerbius aliquid in se dictum suspicetur, sic arbitretur, & sciat, hoc responsum esse in defensionem Terentii lacessiti, non dictum in eum, meum Lavinii lacessentis, qui prior maledictis illum provocavit, qui bene vertendo fabulas, dum verbum verbo reddit, & versibus scribendo male, dum sententiam obscurius exprimit: ex Græcis bonis, Latinas fecit non bonas. Idem Lavinius. Menandri comœdiam Phasma, hoc est, Spectrum nominatam, recens admodum spectandam edidit; atque in Thesauro, aliâ Menandri fabulâ, inducit, possessorem, qui rei partes sustinet, prius causam dicentem, quare Thesaurus auri inventus ad se pertineat, quam petitor, qui actor est, unde sibi is obvenerit, aut unde in patris sepulchrum reconditus sit. Deinde ne fallat sese, aut sic animo putet; defunctus jam sum periculo & expers omnis reprehensionis: nihil est, quod mihi objicere possit Terentius; hunc Lavinium ne erret præmoneo, & cesset me irritare. Possum alia plura expostulare, quæ in præsenti ei remitto; quæ postea exprementur, si perget maledictis me offendere, ita ut jam incepit: is priusquam Ædiles emerunt eunuchum comœdiam, quam nunc daturi sumus in theatrum, consecutus est ut hanc sibi spectandi potestas fieret.

ANNOTATIONES.

11 *Prius unde petitur, aurum.*] Is unde petitur, id est possessor, à quo possessio rei petitur, qui rei partes sustinet, *qui est defendeur. Ang.* the Defendant. Petitor vero est actor, *Demandeur.* the Plaintiff. Terentius arguit Lavinium induxisse possessorem prius agentem, quam petitorem, quod est contra consuetudinem judiciorum.

17 *Quæ nunc condonabitur*;] Veteres, *condono*, jungebant accusativo: sic in Phormione Terentius: *Argentum quod habes, condonamus te*, pro *tibi*.

Magistratus

Vix præsente Magistratu, agi cœpta est, cum vociferatur, furem esse, non Poëtam, qui hanc comœdiam dedit, nec eum dedisse dicendum esse cum ne verbum quidem apposuerit de suo: hanc esse comœdiam Colacem dictam, id est, Assentatorem, jam olim à Nævio et Plauto editam. Personam parasiti ex ea furto ablatam, & militis esse à Terentio. Si id fecisse peccatum est, imprudens & inscius ille peccavit: nec enim ullum furtum meditatus est. Id verum esse, vos spectatores, arbitrari modò poteritis. Colax comœdia à Menandro facta est: in ea parasitus Colax inducitur, & miles gloriosus: eas personas fatetur quidem se transposuisse in Eunuchum comœdiam suam ex Græca: sed prius interpretatione Nævii, aut Plauti Latine versas esse, id vero se ignoravisse pertendit. Quod si personis iisdem, quibus veteres Comici usi sunt, novis Poëtis uti non licet, cur magis licet festinantes servos facere, bonas matres-familias in scenam producere; meretricem malas; parasitum voracem, gloriosum militem, partum falsum supponi, deludi per servum senem dominum, amores, odia, suspiciones? Postremò nihil dici nunc à nobis potest, quod non ab aliis ante nos dictum fuerit. Quamobrem æquum est vos, spectatores, cognoscere quantum licet Poëtis in imitando sibi sumere, atque ignoscere, si novi, ab antiquis, quæ sibi conveniunt, quandoque mutuentur: cum antiquis idem crebro facere licuerit. Vos, actores, attenti spectate, & cum silentio advertite, ut sciatis quas res contineat, atque exprimat Eunuchus Comœdia.

Magistratus cum ibi adesset, occepta est agi.
Exclamat, furem, non poëtam fabulam
Dedisse, & nîl dedisse verborum tamen:
Colacem esse Nævî, & Plauti veterem fabulam;
Parasiti personam inde ablatam, & militis.
Si id est peccatum, peccatum imprudentia est
Poëtæ, non qui furtum facere studuerit.
Id ita esse, vos jam judicare poteritis.
Colax Menadri est: in ea est parasitus Colax,
Et miles glorioſus: eas se non negat
Personas transtuliſſe in Eunuchum suam
Ex Græca: sed eas fabulas factas prius
Latinas scisse sese, id vero pernegat.
Quod si personis iisdem uti aliis non licet:
Quî magis licet currentes servos scribere,
Bonas matronas facere, meretrices malas,
Parasitum edacem, glorioſum militem,
Puerum supponi, falli per servum senem,
Amare, odisse, suspicari? Denique
Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.
Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quæ veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, & cum silentio animadvortite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

ANNOTATIONES.

34 *Id vero pernegat*] Non negat Terentius ex Colace Menandri, se personam militis & parasiti transtuliſſe; sed accepiſſe ex Nævio & Plauto pernegat.

35 *Quod si personis.*] Defendit argumento à pari, licere sibi iisdem, quibus illis Nævio & Plauto, uti personis.

ACTUS

Actus I. Scena I.

Phædria. Parmeno.

Ph. QUID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,
Cum accerſor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.
Pa. Siquidem, hercle, poſſis, nihil prius, neq; fortius:
Verum ſi incipies, neque perficies naviter,
Atque ubi pati non poteris, cùm nemo expetet,
Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, & ferre non poſſe: actum eſt, ilicet,
Periſti: eludet, ubi te victum ſenſerit.
Proin tu, dum eſt tempus, etiam atque etiam cogita. (modum
Here, quæ res in ſe neque conſilium neque
Habet ullum, eam conſilio regere non potes.
In amore hæc omnia inſunt vitia: injuriæ,
Suſpiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rurſum: incerta hæc ſi tu poſtules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam ſi des operam, ut cum ratione inſaniae.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas;
Egone illam? quæ illum? quæ me? quæ non? ſine
Mori me malim: ſentiet qui vir ſiem. (modo:
Hæc verba mehercle una falſa lacrumula,
Quam, oculos terendo miſere, vix vi expreſſerit,
Reſtinguet: & te ultro accuſabis, & ei dabis
Ultro ſupplicium. *Ph.* ô indignum facinus! nunc ego &
Illam ſceleſtam eſſe, & me miſerum ſentio:
Et tædet: & amore ardeo: & prudens, ſciens,
Vivus, videnſque pereo: nec, quid agam, ſcio.

Pa. *Quid igitur agam? egone illam non adeam? ac ne quidem nunc, cum ipſa Thaïs ſponte me vocet? an potius ita me parem, ut perpetuo non feram meretricum injurias? Expulit foras, rurſus accerſit: revertarne ad illam? Nim, ſi per ſacra omnia me obteſtetur.* Pa. *Per Herculem, ſi quidem valeas id facere, nihil melius, neque præſtantius: verum ſi, ubi inceperis, non perſeverabis fortiter, atque ubi amplius vim amoris ferre non poteris; ſi ad Thaïdem minimè te deſiderantem, non reconciliatâ pace, volens redibis, oſtendens te ejus amore ardere, neque affectui poſſe reſiſtere: deſperata res eſt, ſtatim perditus eris: illa ludibrio te habebit, ubi te domitum à ſe cogneverit. Itaque dum per tempus licet, cum nondum quidquam inceperis, diligenter conſidera quid facere debeas. Domine, rem quæ conſilio & moderatione caret omni, eam prudentia gubernare non valet. Amor hæc omnia in ſe habet mala, contumelias, zeloſypiam, diſſenſiones, pacem ad tempus, bellum, poſt bellum pacem iterum: hæc cum ſint inſtabilia, ſi velis ratione ſtabilia reddere, nihilo plus proficias, quàm ſi deſideres, ut quis cum ratione inſaniat: Quæ autem nunc ira commotus animo agitas: Egone illam Thaïdem adeam, quæ illum Thraſonem mihi prætulit? quæ me ſprevit? quæ me heri non admiſit? potius mortem præoptaverim: ſine modò, me virum fortem experietur. Per Herculem hæc per iram prolata verba, unâ fallace lachrymula, quam leviter oculos fricando, vix vi extraxerit, delebit: & te ipſe ſponte tuâ culpæ reum argues apud illam, & puniendum præbebis.* Ph. *O crudele factum! Nunc ego & illam deterrimam eſſe, & me infelicem video, & tædio ejus afficior: & amore ſtagro: & intelligens, ſentiens, ſpirans, inſpicienſque in exitium ruo: nec quid agam, ſcio.*

Annotatio.

1 *Quid igitur.*] Hoc *igitur* ſignificat, Phædriam multa cum ſervo fuiſſe collocutum, priuſquam in ſcenam prodiret.

Pa. *Quid facias, niſi ut te captivum liberes pretio quam viliſſimo poſſis? ſi nequeas parvo, at quanti poſſit: neque te ægritudinibus animi conſumas.* Ph. *Itane ſuades?* Pa. *Si mente ſanus es: neque, præter eas ſolicitudines quæ amorem ſolent ſequi, alias his adjungas; atque eas, quas præbet, æquo animo ſuſtineas. Sed ecce ex ædibus prodit agri noſtri calamitoſa tempeſtas: nam quod nos colligere oportet, illa totum aufert & capit.*

Pa. Quid agas, niſi ut te redimas captum quam queas
Minimo? ſi nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. *Ph.* itane ſuades? *Pa.* ſi ſapis:
Neque, præterquam quas ipſe amor moleſtias
Habet, addas; & illas quas habet, recte feras.
Sed ecce ipſa egreditur noſtri fundi calamitas:
Nam quod nos capere oportet, hæc intercipit.

ANNOTATIONES.

34 *Noſtri fundi calamitas.*] Calamitas eſt grando & tempeſtas, quæ calamos ſegetum proſternit & conterit: unde Cicero Verrem vocat *calamitoſam tempeſtatem.*

35 *Nam quod nos capere oportet.*] Id eſt, Thaïs, noſtra pernicies, quæ Phædriam herum meum ſumptibus abſumit; capitque omnia quæ alioquin ab illo in nos conferrentur.

ACTUS I. SCENA II.

THAIS. PHÆDRIA. PARMENO.

Th. *Heu me infœlicem! dubito ne illud moleſtius quam debeat Phædria tulerit, neve in aliam partem, atque ego feci, acceperit, quod heſterna die in ædes meas adviſſus non eſt.* Ph. *Totum corpus, Parmeno, mihi tremore concutitur, horretque frigore, ubi hanc videre cœpi.* Pa. *Fac alto ſortique ſis animo, ne perturberis: ſi horres frigore, accede ad hunc ignem (nimirum Thaïdem) jam caleſies pluſquam ſatis ſit.* Th. *Quis hic loquitur? hem, tune eras, mi Phædria? quid hic ſtans manebas? cur non rectà domum ingrediebaris?* Pa. *De cætero, quod excluſerit ædibus Phædriam, introducto milite, ne unum quidem verbum protulit.* Th. *Quid taces, Phædria?* Ph. *Quaſi vero hæ mihi ſemper apertæ ſint fores, aut quia ex tuis amatoribus tibi ſim præcipuus gratiâ.* Th. *Omitte hæc odioſa verba.* Ph. *Omittam? O Thaïs, Thaïs! utinam mutuo amore mihi reſponderes; fieretque ut injuriæ, quam mihi feciſti, memoria te æque ac me cruciaret; aut nihili eam æſtimarem.* Th. *Ne te dolore affligas, obſecro, mi animule, mi Phædria, non per Pollucem, non id propterea feci, quod alium ullum majori amore, quam te complectar, aut chariorem habeam: ſed in eo ſtatu res erat, ut ita facere me oportuerit.* Pa. *Sanè verò, ut fieri ſolet, propter amorem, quo illum proſequitur, eidem occluſit fores.*

Th. Miſeram me! vereor ne illud gravius Phædria
Tulerit, neve aliorſum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromiſſus non eſt. *Ph.* totus, Parmeno,
Tremo horreoque, poſtquam aſpexi hanc. *Pa.* bono animo es:
Accede ad ignem hunc, jam caleſces plus ſatis.
Th. Quis hic loquitur? hem, tun' eras, mi Phædria?
Quid hic ſtabas? cur non recta introibas? *Pa.* cæterum
De excluſione verbum nullum. *Th.* quid taces?
Ph. Sane quia vero hæ mihi patent ſemper fores,
Aut quia ſum apud te primus. *Th.* miſſa iſtæc face.
Ph. Quid miſſa? o Thaïs, Thaïs! utinam eſſet mihi
Pars æqua amoris tecum; ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego iſtuc abs te factum nihili penderem.
Th. Ne crucia te, obſecro, anime mi, mi Phædria.
Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam
Eo feci: ſed ita erat res: faciundum fuit.
Pa. Credo, ut fit, miſera præ amore excluſiſti hunc foras.

Th. Sic-

Th. Siccine ais, Parmeno? age: ſed huc quâ gratiâ
Te accerſi juſſi, auſculta. *Ph.* fiat. *Th.* dic mihi
Hoc primum, potin' eſt hic tacere? *Pa.* egone? optume.
Verum, heus tu, lege hac tibi meam aſtringo fidem:
Quæ vera audivi, taceo, & contineo optume;
Sin falſum, aut vanum, aut fictum eſt, continuo palam eſt.
Plenus rimarum ſum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri ſi vis, vera dicito.
Th. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.
Pa. Poteſt taceri hoc. *Th.* ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. *Ph.* Civemne? *Th.* arbitror:
Certum non ſcimus: matris nomen & patris
Dicebat ipſa: patriam, & ſigna cætera
Neque ſcibat, neque per ætatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, à prædonibus,
Unde emerat, ſe audiſſe, abreptam è Sunio.
Mater ubi accèpit, cœpit ſtudioſe omnia
Docere, educare, ita uti ſi eſſet filia.
Sororem plerique eſſe credebant meam.
Ego cum illo, quocum tum uno rem habebam, hoſpite,
Abii huc: qui mihi reliquit hæc, quæ habeo, omnia.
Pa. Utrumque hoc falſum eſt: effluet. *Th.* quî iſtuc? *Pa.* quia
Neque tu uno eras contenta, neque ſolus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad te attulit.
Th. Ita eſt: ſed ſine me pervenire, quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam eſt profectus; te interea loci
Cognovi: tute ſcis poſt illa quam intumum
Habeam te, & mea conſilia ut tibi credam omnia.
Ph. Neque hoc tacebit Parmeno. *Pa.* oh, dubiumne id eſt?

Th. *Siccine loqueris, Parmeno? perge modò: ſed tu, mi Phædria, quam ob rem te huc acciri mandavi, attente audi.* Ph. *Sic fiat.* Th. *Dic mihi, Parmeno iſte poteſtne tacere?* Pa. *Egone? Optime poſſum. Verum, heus tu, hoc conditione fidem tibi do: quæ audivi, ſi vera ſunt, ea recte filco & fideliter ſervo: ſin falſa, aut vana, aut ficta ſunt, confeſtim omnibus ea manifeſta facio: pertuſus & rimoſus ſum, commiſſa mihi undique tranſmitto & effundo. Itaque dicito vera, ſi ea me tacere volet.* Th. *Mater mihi è Samo inſulâ fuit: ea Rhodi manebat.* Pa. *Hoc verum eſſe puto; peregrinam fuiſſe ei matrem: tacebitur.* Th. *Ibi tum matri quidam mercator puellam parvulam donavit, ex Attica inde uſque abreptam.* Ph. *Civemne Atticam?* Th. *Opinor: id compertum nobis noudum eſt: ipſa puella patris & matris nomen dicebat: patriam, & ſigna cætera, quibus agnoſci poſſet, ignorabat, neque propter ætatem primam ſcire potuerat. Mercator ad patris & matris nomen, quod puella dicebat, hoc adjungebat, ſe accepiſſe à Piratis à quibus emerat, eam raptam fuiſſe è Sunio Atticæ promontorio. Mater ubi hoc inaudivit, ſumma diligentia & cura omnia docuit, quæ ingenuam decent, & educavit quaſi ſuam filiam, adeo ut vulgo ſoror mea eſſe crederetur. Ego cum illo, quocum ſolo conſuetudinem habebam, tum advenâ Attico, huc Athenas Rhodo veni: ille mihi omnia hæc bona quæ poſſides, moriens reliquit.* Pa. *Utrumque hoc falſum eſt, ideoque effundetur: hoc tacere non potero.* Th. *Quomodo iſtud?* Pa. *Quia neque unus tibi amator fuit ſatis, neque hoſpes Atticus ea quæ habet, ſolus dedit: hic enim quoque (Phædria) magnam & potiorem partem tibi largitus eſt.* Th. *Haud nego, ſed ſine orationem quò tendit pervenire. Interea miles, qui ad me animum adjecerat, in Cariam ſe contulit; tecum interea conſuevi: tu ipſemet non ignoras, poſt illa tempora, quam intimus maxime omnium in meo amore & familiaritate ſis, & ut mea omnia tibi communicem conſilia.* Ph. *Ne hoc quidem Parmeno tacebit, cum etiam falſum ſit.* Pa. *Oh, quiſnam dubitet hoc eſſe falſum?*

ANNOTATIONES.

27 *Habitabat Rhodi.*] Rhodus Carpathii maris Inſula nobiliſſima: ambitu 120 mille paſſuum. *Carpathus, Scarpanto* nunc dicta, inſula eſt, media inter Cretam & Rhodum, contra Ægyptum, huic parti Maris Ægæi nomen dedit.

46 *In Cariam eſt profectus:*] Caria maritima Aſiæ regio, cui Rhodus adjacet.

Th. *Attendite mihi, quæso: mater mea illic mortem obivit nuper: ejus frater aliquantò lucri cupidior est. Is ubi hanc vidit virginem specie venusta esse, & scire fidibus canere, pretium sperans magnum, statim matre mortua, eam venum expenit; vendit: forte fortuna hic præsens interfuit Thraso meus amicus, qui harum rerum insçius Pamphilam emit, quam mihi dono daret; is Athenas rediit; postquam cognovit me tecum quoque consuescere, excusationes studiosè excogitat, ne eam tradat: dixit, si fidem ipsi faciam, se priores partes apud me, te postposito, habiturum; neque metuat, ne ubi puella data mihi fuerit, sese dimittam; velle se illam mihi donare: verum id dubitare: sed, ego quantum animo conjicio, ad virginem amorem adjunxit.* Ph. *Nunquidnam etiam amplius est?* Th. *Nihil; nam percontata sum, mi Phædria: nunc vero quamplurimæ sunt causæ, propter quas cupio eam ad me à possessione militis transducere; primum quod soror mea dicta est: tum etiam, ut eam suis raptam restituam, & amissam reddam: sola sum, habeo hic neminem, neque amicum, neque cognatum, qui mihi, cum opus fuerit, auxilientur; quamobrem, Phædria, cupio aliquos mihi amices conciliare meis meritis. Id ut facilius consequar, peto à te ut mihi præsto esse velis. Permitte illum Thrasonem apud me admitti in priori parte, hisce aliquot diebus. nihil respondes?* Ph. *Deterrima, tibi ne ego quicquam respondere debeam, talia cum mihi facias?* Pa. *Hei nostrr, euge, magni te facio, tandem ægre fert se deludi, injurias ad animum revocasti: jam vir es.* Ph. *At ego nesciebam, quo spectaret tua nempe oratio: parvula à Sunio est abrepta: educavit mater eam pro sua filia; soror mea nominata est: cupio abducere, ut reddam suis. Scilicet omnia hæc verba in hanc summam nunc conveniunt; ut excludar, miles ille admittatur: cujus rei causa? nisi quod illum quàm me chariorem habes, metuisque ne Pamphila, quam à Thrasone recepisti, eum tibi intercipiat?* Th. *Egone id timeo?* Ph. *Quid ergo te incitat ad hoc faciendum? Expone, num solus ille tibi donat? Nunquid alicubi meam liberalitatem vidisti tibi præcludi? nonne statim atque mihi significasti cupere te servam Æthiopem,*

Th. Hoc agite, amabo: mater mea illic mortua est
Nuper: ejus frater aliquantum ad rem est avidior.
Is ubi hancce forma videt honesta virginem,
Et fidibus scire, pretium sperans, illico
Producit, vendit: forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Imprudens harum rerum, ignarusque omnium.
Is venit: postquam sensit me tecum quoque
Rem habere, fingit causas, ne det, sedulo:
Ait, si fidem habeat, se iri præpositum tibi
Apud me, ac non id metuat, ne, ubi eam acceperim,
Sese relinquam, velle se illam mihi dare;
Verum id vereri: sed, ego quantum suspicor,
Ad virginem animum adjecit. *Ph.* etiamne amplius?
Th. Nil, nam quæsivi; nunc ego eam, mi Phædria,
Multæ sunt causæ, quamobrem cupio abducere.
Primum, quod soror est dicta: præterea, ut suis
Restituam ac reddam: sola sum: habeo hic neminem,
Neque amicum, neque cognatum, quamobrem, Phædria,
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.
Id amabo, adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores parteis hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? *Ph.* pessuma,
Ego quidquam cum istis factis tibi respondeam?
Pa. En noster, laudo: tandem perdoluit: vir es.
Ph. Haud ego nesciebam, quorsum tu ires: parvola
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio abducere, ut reddam suis.
Nempe omnia hæc nunc verba huc redeunt deni-
Excludor ego, ille recipitur: qua gratia? (que:
Nisi illum plus amas, quam me, & istam nunc times,
Quæ abducta est, ne illum talem præripiat tibi?
Th. Egon' id timeo? *Ph.* quid te ergo sollicitat? cedo.
Num solus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem sensisti in te claudier?
Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Æthiopia

ANNOTATIO.

85 *Ex Æthiopia.*] Quidquid ultra Nigrum flumen est, & Ægyptum, versus utrumque mare Atlanticum, Rubrumque, Æthiopes olim in Africa tenuere; gens omnium Africæ terrarum amplissima; dicta ab αἴθω *uro*, & ὤψ, id est, *aspectus, vultus.* Ancil-

Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quæsivi? porro eunuchum dixti velle te,
Quia solæ utuntur his reginæ: repperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.
Tamen contemptus abs te, hæc habui in memoria:
Ob hæc facta abs te spernor. *Th.* quid istuc, Phædria? (arbitror
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re
Id fieri posse maxume: veruntatem, (seris.
Potius, quam te inimicum habeam, faciam ut jus-
Ph. Utinam istuc verbum ex animo ac vere di-
Potius quam te inimicum habeam: si istuc cre- (derem
Sincere dici, quidvis possem perpeti.
Pa. Labascit, victus uno verbo, quam cito?
Th. Ego non ex animo misera dico? quam joco
Rem voluisti à me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te, biduum
Saltem ut concedas solum. *Ph.* siquidem biduum.
Verum ne fiant isti viginti dies. (hil moror.
Th. Profecto non plus biduum, aut *Ph.* aut? ni-
Th. Non fiet: hoc modo sine te exorem. *Ph.* scilicet
Faciendum est, quod vis. *Th.* merito amo te: bene facis.
Ph. Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum:
Ita facere certum est: mos gerendu' est Thaïdi.
Tu huc, Parmeno, fac illi adducantur. *Pa.* maxumè.
Ph. In hoc biduum Thaïs vale. *Th.* mi Phædria,
Et tu: nunquid vis aliud? *Ph.* egone quid velim?
Cum milite isto præsens, absens ut sies:
Dies, noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me exspectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus. (beat fidem,
Th. Me miseram! forsitan hic mihi parum ha-

postbabitis rebus etiam necessariis emendam quæsivi? Eunuchum præterea quem dixisti te velle, quia horum opera Reginæ solæ utuntur: comparavi. Heri viginti minas pro amborum pretio persolvi. Tamen licet spretus à te, hæc tibi grata ut emerem in memoria habui. Pro his in te meritis, despectus sum tibi. Th. *Quænam sunt ista, quæ dicis, Phædria? Quamvis hanc Pamphilam cupio ab illo milite recipere, atque hoc ratione, si tu concedas biduum militi, censeo id potissimum fieri posse: attamen, potius quam inimicitiam tuam suscipiam, obsequar quibuscumque jussis tuis* Ph. *Utinam ex animi sententia, & sincere pronunciares ista verba (potius quam tuam inimicitiam suscipiam) si istud crederem vere à te dici, nihil tam molestum esset, quod non possem perferre.* Pa. *Nutat corruituras, uno verbo impulsus; illicò.* Th. *Me miseram! an non ego hoc ex animi sententia, & serio dico? Quam rem, etiam per jocum indicasti te à me velle, quin tandem obtineueris? Ego vero non possum abs te impetrare, ut saltem duos solum dies, quos peto, concedas mihi.* Ph. *Si quidem duo dies sint tantùm (concedo) dummodo viginti ex duobus non fiant.* Th. *Sanè non amplius quam duo dies, aut* Ph. *Aut? Perge loqui, tibi meram non facio.* Th. *Non fiet illud, quod veretis, ut plures dies recipiatur à me Thaïde. Id solum biduum quod peto, permitte me à te impetrare.* Ph. *Nimirum quod cupis, me facere oportet.* Th. *Meritò amo te: æquum facis.* Ph. *In villam concedam: ibi per hos duos dies, mœrore me ad mortem usque conficiam: sic mihi præ tædio facere deliberatum est: sic quidem morigerum me esse Thaïdi necesse est. Tu, Parmeno, cura, ut illi, eunuchus, & ancillula Æthiops tradantur Thaïdi.* Pa. *Sic fiet.* Ph. *In hos duos dies vale Thaïs.* Th. *Mi Phædria, & tu quoque vale: nunquid vis aliud?* Ph. *Egone quid aliud velim? Nisi ut cum mihi isto præsens sis corpore, absens animo: dies, noctesque ames me: me desideres: me somnies: me expectes: de me cogites: me speres: me te oblectes: mecum tota sis (animo) mea fac sis postremò anima, quando ego sum tua.* Th. *Me miseram! forte Phædria parum mihi fidit,*

ANNOTATIO.

88 *Quia solæ his utuntur reginæ,*] Eunuchis magnus apud Reges & divites honos fuit: ut Bagoüs Alexandri Magni Eunuchus, Potiphar Pharaonis Ægypti Regis, & ille Candaces Reginæ, de quo D. Lucas in Actis Apostolorum: & libri 4. Regum, cap viii.

Atque

Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.
Ego pol, quæ mihi ſum conſcia, hoc certò ſcio,
Neque me finxiſſe falſi quidquam, neque meo
Cordi eſſe quenquam cariorem hoc Phædria:
Et quidquid hujus feci, cauſſa virginis
Feci: nam me ejus ſpero fratrem propemodum
Jam repperiſſe, adoleſcentem adeo nobilem: &
Is hodie venturum ad me conſtituit domum.
Concedam hinc intrò, atque expectabo, dum venit.

atque ex aliarum meretricum ingeniis me æſtimat. Ego per Pollucem, quæ mecum in animo tetigi rei veritatem ſcio, hoc certò ſcio, nihil mendacii me excogitaſſe, neque me quenquam vehementius amare, quam hunc Phædriam: & quicquid hujus rei feci (quod eum excluſi foras) propter puellam Amphilam id feci: nam ſpero me hujus fratrem, adoleſcentem valde nobilem, penè jam inveniſſe: & is conſtituit ſe venturum ad me in domum meam hodierna die. Hic igitur dum veniat expectabo.

ACTUS II. SCENA I.

PHÆDRIA. PARMENO.

Ph. FAC ita, ut juſſi: deducanter iſti. *Pa.* faciam. *Ph.* at diligenter.
Pa. Fiet. *Ph.* at mature. *Pa.* fiet. *Ph.* ſatin' hoc mandatum eſt tibi?
Pa. Ah rogitare? quaſi difficile ſiet: utinam
Tam aliquid facile invenire poſſis, Phædria,
Hoc quam peribit. *Ph.* ego quoque una pereo, quod mî eſt carius.
Ne iſtuc tam iniquo patiare animo. *Pa.* minime:
Effectum dabo. Sed nunquid aliud imperas?
Ph. Munus noſtrum ornato verbis, quod poteris: &
Iſtum æmulum, quod poteris, ab ea pellito.
Pa. Memini, tametſi nullus moneas. *Ph.* ego rus ibo, atque ibi manebo.
Pa. Cenſeo. *Ph.* ſed heus tu. *Pa.* quid vis? *Ph.* cenſen' poſſe me obfirmare & (arbitror:
Perpeti, ne redeam interea? *Pa.* tene? non hercle
Nam aut jam revertere, aut mox noctu te adiget horſum inſomnia. (dormiam.
Ph. Opus faciam, ut defatiger uſque, ingratiis ut
Pa. Vigilabis laſſus: hoc plus facies. *Ph.* ah, nil dicis, Parmeno.

Ph. *Facito ita, ut imperavi: ducito iſtos (eunuchum, & fœminam Æthiopem) & trade Thaïdi, meo nomine.* Pa. *Faciam.* Ph. *At diligenter.* Pa. *Fiet.* Ph. *At cito.* Pa. *Fiet.* Ph. *Satiſne hæc tibi mandatum memineris?* Pa. *Ah quam toties interrogare moleſtum eſt: quaſi ſit difficile, id exequi, quod jubes. Utinam tam facile quid reperias, quàm hoc perdes.* Ph. *Ut etiam patientius feras hæc dona mihi perire, ſcito me una quoque cum his mei facturam facere, quod his donis mihi pretioſius eſt.* Pa. *Minimè impatienter fero hæc tua mandata facere. Sed nunquid aliud vis?* Ph. *Munus noſtrum ornamento verborum pretioſius facito, & iſtum rivalem Thraſonem quam procul poteris, ab ea removeto.* Pa. *Memerem moneas? in animo id habeo.* Ph. *Ego in villam me conferam, atque ibi tantiſper morabor, dum biduum tranſierit.* Pa. *Sic faciendum arbitror.* Ph. *Sed heus tu.* Pa. *Quid vis?* Ph. *Putaſne me poſſe obdurare, & mihi temperare, ne ante duos dies ad urbem redeam?* Pa. *Tene poſſe id perpeti? Non mehercule opinor; nam aut ſtatim ultro rodibis, aut mox per noctem te inſomnia ſola ad urbem impellet, & revocabit.* Ph. *Opere ruſtico me exercebo, quoad defeſſus ſim, ut etiam invitus dormire cogar.* Pa. *Te laſſabis, ut nihilo magis eâ cauſâ poteris capere ſomnum.* Ph. *Apage, fruſtra hæc dicis, Parmeno.*

Ejici-

Ejiciunda hercle eſt hæc mollities animi: nimis me indulgeo. (triduum? *Pa.* hui!
Tandem ego non illa caream, ſi ſit opus, vel totum
Univorſum triduum? vide, quid agas. *Ph.* ſtat ſententia. (nes immutarier
Pa. Dî boni, quid hoc morbi eſt? adeon' homi-
Ex amore, ut non cognoſcas eundem eſſe? hoc nemo fuit (gis continens.
Minus ineptus, magis ſeverus quiſquam, nec ma-
Sed quis hic eſt, qui huc pergit? at at, hic quidem eſt paraſitus Gnatho 22
Militis: ducit ſecum una virginem huic dono: papæ! (hic dabo
Facie honeſta. Mirum, ni ego me turpiter hodie
Cum meo decrepito hoc eunucho: hæc ſuperat ipſam Thaïdem.

expellenda eſt animo hæc imbecillitas: nimis me delicatè tracto. Nonne tandem, ſi oporteat illa carere, iſtud poſſim, etiam tres dies totos? Pa. Hui! tres dies totos? Vide, ne majora viribus tuis tenteris. Ph. Certum eſt facere, quod conſtitui. Pa. Dii boni, amorne tam potens morbus eſt? Adeone homines immutat, ut idem qui priùs notus fuerat, amplius cognoſci non poſſit? Hoc nemo fuit minus ineptus, magis gravis, nec magis temperans. Sed quis hic eſt, qui huc iter facit? At at, hic quidem eſt Paraſitus militis Gnatho. Ducit ſecum virginem, in donum Thaïdi: Papæ, quam eleganti vultu! Nimirum me hic hodie ludibrio & dedecori exponam cum meo hoc decrepito eunucho: hæc virgo formæ ſpecie vincit Thaïdem.

ANNOTATIONES.

16 *Nimis me indulgeo.*] Atticorum more accuſativus loco dativi hic poſitus eſt pro *nimis mihi indulgeo*, id eſt, nimis mihi concedo, permitto.

18 *Hui! triduum.*] Exclamatio ſervi, heri dictum irridentis.

19 *Quid hoc morbi eſt?*] Ut morbo ex bona habitudine corpora decidunt, ſic animus ab amore, ex ſuâ conſtantia & tranquillitate deturbatur. Sic Propertius,

Solus amor morbi non amat artificem.

Homines immutari ex amore.] Hanc immutationem Poëtæ eleganter pinxerunt in fabula Circes, homines in pecudes commutantis.

22 *Gnatho.*] Gnatho à maxillis & edendi aviditate dici videtur. Γνάθος, *maxilla*. Ut παράσιτος is eſt, qui ut victum apud ditiores habeat, iis aſſentatur: σῖτος Græcè *cibum* ſignificat.

25 *Decrepito.*] Sive morti vicino. Decrepiti ſunt, quorum funera, crepitu, & plangore familiæ, conclamata ſunt. Vel à decreſcendo ſic dicti, eò quòd incurvati, & contracti minores fieri videantur; ſic capularis ſenex dicitur à capulo, id eſt loculo, capſula mortui, *un Cercueil. Ang.* **a Bier, a Coffin.**

ACTUS II. SCENA II.

GNATHO. PARMENO.

Gn. Dî immortales, homini homo quid præſtat! ſtulto intelligens (tem mihi:
Quid intereſt! Hoc adeo ex hac re venit in men-
Conveni hodie adveniens quendam mei loci hinc atque ordinis, (gurierat bona.
Hominem haud impurum, itidem patria qui abli-

Gn. Dii immortales, quantum alius homo alii homini præcellit! Ab ineptо quantum diſtat providus & prudens! Hoc mihi adeo in memoriam redit, nimirum: hodie huc veniens incidi in hominem meæ conditionis: non quidem ſordidum, nec avarum, qui ſimiliter, atque ego, patrimonium per luxum conſumpſerat.

ANNOTATIO.

4 *Hominem haud impurum.*] Non ſordidum, non avarum. Liberaliter educati ſæpe balnea præſertim calida adibant nitoris & elegantiæ cauſa, avari autem minimè. *Ariſtoph.* in Plut. Comœd.

video horridum, immundum, pallidum inſtar ægrotantis, veſtibus laceris indutum, & ſenectute deformem. Quid iſte ornatus ſibi vult, dixi? Reſpondit ille, Quoniam infortunatus ego quæ habui bona amiſi. Hem, quò miſeriæ redactus ſum! Omnes familiares atque amici me deſerunt. Hic ego illum deſpexi, mihique poſtibabui. Quid homo, inquam, inertiſſime, itane tibi conſuluiſti, ut nulla tibi ſuperſit tui fiducia? An ſenſum unà cum fortunis tuis perdidiſti? Aſpice me, qui non melioris ſum generis, & ſtatus. Qui color corporis, elegantia, nitor cutis, quæ conſtitutio ſanitatis? Omnia mihi ſuppetunt abunde, & licet nihil quidquam poſſideam, nihil tamen deficit. At ego infelix (mihi reſpondit) neque aliis movere riſum, & riſui eſſe, neque verberibus patiendis aſſueſcere poſſum. Quid? tu (ego ſubjeci) hiſne rebus; nempe dum quis ridetur, aut vapulat, aliquid profici putas? Vehementer falleris, ſi ita putas. Olim prioribus temporibus, iſti generi paraſitorum vapulantium, & ridiculorum, lucro fuit ars iſta; hoc vero tempore, hic novus altus eſt aucupandi modus. Quin ego ipſe hanc captandi artem inveni. Eſt genus hominum qui primes in omnibus rebus ſe eſſe volunt, nec ſunt; quamvis videri velint Hos conſector, hic ego non ſtudeo ridiculus eſſe, ſed his ſponte riſu aſſentior, & eorum mores cum admiratione prædico; quidquid dicunt laudo; ſi rurſus id negant, id ſimiliter laudo; ſi negat quis, nego; ſi affirmat quid eſſe, affirmo: denique in animum induxi, omnia illis aſſentari: id lucrum nunc eſt valde copioſum. Pa. Argutum mehercule hominem: hic homines ex ſtultis prorſus inſanos mente facit.

Video ſentum, ſqualidum, ægrum, pannis anniſque obſitum.
Quid iſtuc, inquam, ornati eſt? Quoniam miſer, quod habui, perdidi. (amici deſerunt.
Hem, quò redactus ſum! omnes noti me atque
Hic ego illum contempſi præ me. Quid, homo, inquam, ignaviſſime? (tibi?
Itane paraſti te, ut ſpes nulla reliqua in te ſiet
Simul conſilium cum re amiſti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, veſtitus, quæ habitudo eſt corporis? (eſt, nil deſit tamen.
Omnia habeo, neque quidquam habeo: nil cum
At ego infelix neq; ridiculus eſſe, neq; plagas pati
Poſſum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via. (clum prius.
Olim iſti fuit generi quondam quæſtus apud ſe-
Hoc novum eſt aucupium: ego adeo hanc primus inveni viam.
Eſt genus hominum, qui eſſe primos ſe omnium rerum volunt, (ut rideant,
Nec ſunt: hos conſector: hiſce ego non paro me
Sed eis ultro arrideo, & eorum ingenia admiror ſimul. (laudo id quoque:
Quidquid dicunt, laudo: id rurſum ſi negant,
Negat quis? nego: ait? aio: poſtremo imperavi egomet mihi,
Omnia aſſentari: is quæſtus nunc eſt multo uberrimus.
Pa. Scitum hercle hominem: hic homines prorſum ex ſtultis inſanos facit.

ANNOTATIONES.

4 *Bona abligurierat.*] Per luxum & popinationem devoraverat. Ligurire eſt lautiores cibos capere, λιχνεύω Græcè à λείχω, *Lambo, Lingo.* Plinius. *Poſtquam degulato patrimonio, pauper eſt factus. Degulare* eſt *gula abſumere.*

5 *Video ſentum, ſqualidum.*] Sentum, horridum, ut ſentes, id eſt ſpinæ, ſqualidum, immundum. Squalidi propriè rei qui diu delituerunt in carcere. Squalor immundities corpus occupans à ſquamarum aſperitate. Obſitum, fœdatum, putidum. Situs eſt mucor, & lanugo quædam ex humore creata in locis ſole carentibus. Pannis anniſque obſitum, id eſt, mucore, & carie obductum, propter ſordidos pannos, & ratione ætatis; nam ſitus, & mucor quidam ſolet eſſe major in homine miſero, & ſene, tum in habitu inopum. Obſitus, ab obſidendo, dixit Virgilius. *Loca obſita ponis*, id eſt, plantata.

14 *Tota erras via.*] Proverbialis metaphora à viatoribus ſumpta.

22 *Aſſentari*:] Propriè aſſentamur voce, adulamur geſtu, blandimur tactu.

Gn. Dum

Gn. Dum hæc loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus,
Concurrunt læti mî obviam cupedinarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores, aucupes,
Quibus & re ſalva & perdita profueram & proſum ſæpe:
Salutant: ad cœnam vocant: adventum gratulantur.
Ille ubi miſer famelicus videt me eſſe in tanto honore,
Et tam facile victum quærere; ibi homo cœpit me obſecrare,
Ut ſibi liceret diſcere id de me: ſectari juſſi;
Si potis eſt, tanquam philoſophorum habent diſciplinæ ex ipſis
Vocabula, paraſiti itidem ut Gnathonici vocentur.
Pa. Viden' otium, & cibu' quid facit alienus? *Gn.* ſed ego ceſſo
Ad Thaidem hanc deducere, & rogitare ad cœnam ut veniat.
Sed Parmenonem ante oſtium Thaidis triſtem video,
Rivalis ſervum: ſalva eſt res: nimirum hîc homines frigent.
Nebulonem hunc certum eſt ludere. *Pa.* hice hoc munere arbitrantur (nonem
Suam Thaidem eſſe. *Gn.* Plurima ſalute Parme-
Summum ſuum impertit Gnatho. quid agitur? *Pa.* ſtatur. *Gn.* video:
Nunquidnam hîc, quod nolis, vides? *Pa.* te. *Gn.* credo: at nunquid aliud?
Pa. Qui dum? *Gn.* quia triſti' es. *Pa.* nihil equidem. *Gn.* ne ſis: ſed quid videtur
Hoc tibi mancipium? *Pa.* non malum hercle. *Gn.* uro hominem. *Pa.* ut falſus animi eſt.
Gn. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare eſſe? *Pa.* hoc nunc dicis,

Gn. Interea dum hi ſermones inter nos habentur, atque ubi ad forum venimus, ecce occurrunt mihi celeriter hilares cupedinarii omnes, epularum delicatiorum venditores, popinarii, cetarii, qui prægrandes piſces vendunt, laniones, farciminum artifices, piſcatores, quibus lucrum attuleram, dum res meæ bene ſe habebant, atque etiam poſt earum jacturam, tum quoque in præſentia: hi me ſalutant: ad cœnam invitant: de meo adventu mihi gratulantur. Ille miſer eſurit, ubi me videt in tanto honore haberi, cœpit me orare, ut ſibi liceret hanc artem de me diſcere: juſſi eum mei ſectatorem eſſe, & diſcipulum, ſi fieri poteſt: ut ſicut philoſophorum ſectæ ab ipſis philoſophis nominantur, ſic paraſiti ſimiliter Gnathonici appellentur. Pa. *Videſne quid deſidia, & cibi alieni cupiditas valeant?* Gn. *Verum ego nimis ceſſo hanc virginem ad Thaidem deducere, eandemque invitare ut ad cœnam veniat. Sed video Parmenonem ſervum Phædriæ, rivalis heri mei, triſti vultu ante fores Thaidis ſtantem: res noſtræ in tuto ſunt: nimirum hîc homines frigent (gratia ſcilicet apud Thaidem) conſtitui hunc tenebrionem ludificare.* Pa. *Iſti putant hoc virginis donо Thaidem ſibi acquiſitam habere.* Gn. *Plurimam ſalutem dicit Gnatho Parmenoni, ſuumo & intimo ſuo amico. quid ſit ô noſter?* Pa. *Statur.* Gn. *Id quidem video: nonne hic vides id, quod nolis?* Pa. *Te video, quem nolim.* Gn. *Credo, ſed nunquid aliud?* Pa. *Cur igitur?* Gn. *Quia triſtis es.* Pa. *Nihil equidem.* Gn. *Ne ſis triſtis, quæſo. Sed qualis tibi videtur hæc ſerva?* Pa. *Non mala quidem.* Gn. *Hominem crucio.* Pa. *Ut fallit eum opinio, cum putat hujuſmodi munere capi Thaidem.* Gn. *Quam gratum hoc munus Thaidi cenſes eſſe?* Pa. *Propter hoc munus nimirum,*

ANNOTATIONES.

37 *Salva res eſt:*] Conjectura à ſignis; ſervus rivalis non eſt intrò, ſed ante oſtium. Igitur eſt excluſus, res noſtra extrà periculum eſt.

Hîc homines frigent.] Sic Gallicè dicitur, *Ces gens icy ſont bien froids, ils ne font pas bien leur profit.* Angl. **They will meet with but a cold Reception.** Metaphora eſt proverbialis ſumpta ab his, qui manibus ex frigore ſtupidis, nihil operari poſſunt.

41 *Nunquidnam quod nolis vides?*] Hoc dicit Gnatho virginem oſtentans.

putat nos esse ejectos ex his ædibus: heus varias vices obtinent res mortalium. Gn. *Efficiam, Parmeno, ut hos sex menses integros sis quietus, ne sursum deorsum in urbe perpetuo curras; ne a prima nocte ad diem usque insomnis sis. Nunquid beatum te facio?* Pa. *Meně? Papæ! valde me scilicet beatum facis.* Gn. *Sic consuevi amicos beare.* Pa. *Laudo.* Gn. *Fortasse te demoror: tu aliò iturus eras.* Pa. *Nusquam aliè.* Gn. *Nunc tu igitur paululum adjuva me: fac ut intromittar ad Thaidem.* Pa. *Age, modo propter puellam, quam ducis, nunc tibi hæ fores apertæ sunt.* Gn. *An aliquem ex hac domo evocari mandas?* Pa. *Expecta dum bi duo dies transeant. Qui mihi nunc pulsu minimi digiti audito, fores reserat fortunatus, faciam certe, ut sæpe istas pedibus frustra pulses.* Gn. *Etiam nunc hic manes, Parmeno? Anne hic positus es custos, ut caveas, ne quis nuncius secreto à milite celeriter ad Thaidem mandata ferat?* Pa. *Eleganter & facete dictum: miranda vero, & exquisita sunt, quæ dicis, & digna quæ militi placeant, tam subtilis & acuti ingenii viro. Sed vides Ieri filium minorem natu Chæream huc venire. Mirum est cur ex Piræo discesserit: nam ibi custos nunc publicè positus est. Non sine causa deseruit stationem & præsidium: festinans etiam venit: nescio, quid diligenter & attentè circumspicit.*

Ejectos hinc nos: *omnium rerum* heus! *vicissitudo est.* 45
Gn. Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam;
Ne sursum deorsum cursites; neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? *Pa.* men'? papæ! *Gn.* sic soleo amicos. *Pa.* laudo. (ras.
Gn. Detineo te fortasse: tu profecturus aliò fue-
Pa. Nusquam. *Gn.* tum tu igitur paululum da mihi operæ: fac ut admittar 50
Ad illam. *Pa.* age modo, nunc tibi patent fores hæ, quia istam ducis.
Gn. Num quem evocari hinc vis foras? *Pa.* sine biduum hoc prætereat.
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,
Næ tu istam faxo calcibus sæpe insultabis frustra.
Gn. Etiam nunc hîc stas, Parmeno? eho numnam tu hîc relictus custos, 55
Ne quis forte internuncius clam à milite ad istam cursitet?
Pa. Facete dictum: mira vero, militi quæ placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror, qui ex Piræo abierit: nam ibi custos publice est nunc.
Non temere est: & properans venit: nescio quid circumspectat. 60

ANNOTATIONES.

45 *Omnium rerum vicissitudo est.*] Vicissitudo est per vices mutatio, alternatio. Fertur in eam sententiam versiculus; τα θνητὰ πάντα μεταβολὰς πολλὰς ἔχει. *Mortalia omnia multas habent mutationes.* Celebratur & hoc dictum; κύκλῳ τὰ ἀνθρώπινα *circulus res humanæ.*

47 *Ne sursum deorsum.*] Videtur alludere ad situm Athenarum, quæ in declivi colle extructæ erant.

52 *Num quem evocari hinc vis foras?*] Gnatho irridet Parmenonem, qui in ædes intrare non poterat.

56 *Ne quis forte internuncius.*] Hæc ironicè dicta: quasi nemo à milite ad Thaidem, nisi clam ire audeat.

57 *Facetè dictum:*] Ironicè: quia inficeta hæc dicta esse vult Parmeno.

59 *Ex Piræo.*] Piræus vel Piræeus erat portus Athenarum, quadringentarum capax navium, muro duorum millium passuum urbi conjunctus. *Piræus* vulgo *Porto-Lione.*

Nam ibi custos.] Athenienses postquam ex Ephebis excesserant, militiæ daturi nomen, publicè custodes erant in urbe per annum; deinde in suburbana mittebantur castella (è quibus unum erat portus Piræus) excubituri adversus prædonum incursus: præterea conveniebant eodem adolescentes convivia acturi, ut post indicat Antipho: quare Proverbium factum est; τὸν Πειραία μὴ κινεῖν ἄγγη, *Piræum non vehere vasa ipania.*

ACTUS

Actus II. Scena III.

Chærea. Parmeno.

Ch. Occidi.
Neque virgo eſt uſquam, neque ego, qui illam è conſpectu amiſi meo.
Ubi quæram? ubi inveſtigem? quem perconter? quam inſiſtam viam?
Incertus ſum: una hæc ſpes eſt, ubi ubi eſt, diu celari non poteſt.
O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.
Tædet quotidianarum harum formarum. *Pa.* ecce autem alterum. (ſenem!
De amore neſcio quid loquitur: ô infortunatum
Hic vero eſt, qui ſi amare occeperit, ludum jocumque dices
Fuiſſe illum alterum, præut hujus rabies quæ dabit.
Ch. Ut illum Dî Deæque ſenium perdant, qui me hodie remoratus eſt,
Meque adeo, qui reſtiterim: tum autem qui illum flocci fecerim.
Sed eccum Parmenonem: ſalve. *Pa.* quid tu es triſtis? quidve alacris?
Unde is? *Ch.* egone? neſcio hercle, neque unde eam, neque quorſum eam:
Ita prorſum oblitus ſum mei.
Pa. Quî quæſo? *Ch.* amo. *Pa.* ehem. *Ch.* nunc, Parmeno, te oſtendes, qui vir ſies.
Scis te mihi ſæpe pollicitum eſſe: Chærea, aliquid inveni
Modo quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoſcas meam:

Ch. *Perii. Neque virgo uſquam eſt, neque ego, qui illam viſam in via perdidi. Ubi quæram? ubi veſtigia ejus ſequar? Quem interrogabo? Quâ viâ procedam? Incertus ſum quid ſim facturus: hæc ſola ſpes reſtat, quod ubivis ſit, diu occultari non poteſt, ob niniam formæ gratiam. O faciem venuſtam! exinde omnes animo deleo mulieres. Satietas me capit harum vulgarium pulchritudinum, quas quotidie videre licet.* Pa. *Ecce autem alterum fratrem Phædriæ minorem. Neſcio quid de amore loquitur: ô infortunatum ſenem Lachetem, cui tales contigere filii amore perditi! hic vero adeo acri, & rapido ingenio eſt, ut ſi amori ſe dediderit, negas fuiſſe dicet ea quæ ille alter (Phædria) fecit, ad comparationem illorum quæ hujus (Chæreæ) rabies committet.* Ch. *Ut illum Dii Deæque ſenem miſeris modis interficiant, qui me hodie garrulitate ſua detinuit: neque etiam qui ire ceſſaverim; tum quique, qui illum vel tantilli fecerim, ut cum illo manerem. Verùm Parmenonem hic video: ſalvus ſis.* Pa. *Quid tu triſtis es? quidve tam alacriter feſtinas? Unde venis?* Ch. *Ego neſcio mehercle, neque unde veniam, neque ad quam partem eam: ita omnino immemor ſum mei.* Pa. *Cur quæſo?* Ch. *Amo.* Pa. *Hem.* Ch. *Nunc, Parmeno, demonſtrare debes, qualis vir ſis. Memineris te ſæpe mihi promiſiſſe, cum diceres; Chærea, tantummodo invenias mulierem quam ames; in ea re faciam, ut experiaris, quanteperè poſſim tibi eſſe utilis:*

Annotationes.

1 *Occidi. Neque virgo eſt uſquam.*] Quia eam è conſpectu amiſerat.

4 *Ubi ubi eſt, diu celari non poteſt.*] Ob niniam formæ gratiam.

11 *Qui illum flocci fecerim.*] Indicat Chærea ſe Archidemidem, ne flocci quidem facere debuiſſe, ut remanens deſiſteret a perſequenda virgine. Eſt autem floccus, lanæ particula quæ inutilis à vellere divellitur, atque evolat.

tum cum in cellulam tuam omnem penum patris afferebam, & cumulate tibi apponebam, inſciis omnibus. Pa. *Age imprudens, exprobra quæ mihi beneficiſſe prædicas.* Ch. *Nunc hercle hoc evenit: inveni quod amem: fac, ſi vis, ut promiſſa extent, ſive propterea quod hæc virgo adeo digna res eſt, in qua omnem vim, ſtudium, & induſtriam ponas. Non ſimilis eſt puellarum noſtrarum, quæ ut demiſſes habeant humeros, & longius collum, omnem matres dant operam, eiſque pectus ligant ſtricte, ut tenui ſint corpore. Si qua ſit paulo corpulentior, pugili, & athletæ ſimilem eam eſſe dicunt: etiamſi boni ſint temperamenti, plenæ, pingues, detrahunt eis alimentum ne pingueſcant, & ſtudio, & cultura reddunt eas graciles inſtar junci: itaque, propter hanc arte & cultu quæſitam venuſtatem, ſit ut amentur.* Pa. *Tu dic, qualis iſta tua eſt?* Ch. *Nova ejus forma eſt & figura corporis, cuique ſimilis ante hæc viſa eſt nulla, color nativus, non fictus, corpus plenum & ſucculentum.* Pa. *Quot ei ſunt anni?* Ch. *Anni ſexdecim.* Pa. *Flos ipſe ætatis eſt.* Ch. *Hanc tu mihi fac tradas, vel aperta vi, vel arte ſecreta, fraude, furtove, vel precibus: mea nihil intereſt, dummodo eam poſſideam; jurene an injuria, nihil penſi habeo, dummodo mihi comparetur.* Pa. *Quæ virgo, quæ conditio, ſervane an libera?* Ch. *Per Herculem neſcio.* Pa. *Unde eſt?* Ch. *Tantundem ſcio.* Pa. *Ubi habitat?* Ch. *Ne id quidem ſcio.* Pa. *Ubi eam vidiſti?* Ch. *In platea.* Pa. *Quomodo eam è viſu perdidiſti?* Ch. *Id propter equidem adveniens mecum indignabar modo: neque ullum hominem eſſe puto, cui magis ſecundæ fortunæ omnes adverſæ ſint.* Pa. *Quodnam ſcelus in te commiſſum eſt?* Ch. *Occidi.* Pa. *Quid factum eſt tibi?* Ch. *Quæriſne? Num patris cognatum, & æquævum Archidemidem cognoſcis?* Pa. *Cur non noverim?* Ch. *Dum hanc ſequor virginem, ille in via mihi occurrit.*

Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
Pa. Age inepte. *Ch.* hoc hercle factum eſt: fac ſis nunc promiſſa appareant,
Sive adeo digna res eſt, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum, quas matres ſtudent (ſient.
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, ut graciles
Si qua eſt habitior paulo, pugilem eſſe aiunt: deducunt cibum: (ceas:
Tametſi bona eſt natura, reddunt curatura jun-
Itaque ergo amantur. *Pa.* quid tua iſtæc? *Ch.* nova figura oris. *Pa.* papæ!
Ch. Color verus, corpus ſolidum, & ſucci plenum.
Pa. anni? *Ch.* ſedecim.
Pa. Flos ipſe. *Ch.* hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precariò
Fac tradas: mea nil refert, dum potiar modo.
Pa. Quid, virgo cuja eſt? *Ch.* neſcio hercle. *Pa.* unde eſt? *Ch.* tantundem. *Pa.* ubi habitat?
Ch. Ne id quidem. *Pa.* ubi vidiſti? *Ch.* in via. *Pa.* qua ratione amiſiſti?
Ch. Id equidem adveniens mecum ſtomachabar modò:
Neque quenquam hominem eſſe ego arbitror, cui magis bonæ
Felicitates omnes adverſæ ſient.
Pa. Quid hoc eſt ſceleris? *Ch.* perii. *Pa.* quid factum eſt? *Ch.* rogas?
Patris cognatum atque æqualem Archidemidem
Noſtin'? *Pa.* quid ni? *Ch.* is, dum ſequor hanc, fit mihi obviam.

ANNOTATIONES.

18 *In cellulam.*] Cellæ erant tuguriola ſervorum & pauperum. Penus eſt omne quo veſcuntur homines, ut definit Cicero: atque etiam ea, quibus animalia noſtro uſui apta nutriuntur, ut vult Ulpianus Juriſconſultus. Dicta penus, quod hujuſmodi res ad victum neceſſariæ intus, & penitus recondantur. Dicitur hic, vel hæc, quartæ declinationis, & hic penus peni ſecundæ, & hoc penus penoris, & hoc penum, & hoc penu indeclinabile.

27 *Vel vi, vel clam, vel precariò.*] In jure cum vitio poſſidet, qui vi, invito domino poſſidet: clam, qui inſcio domino: precariò autem, qui precibus à domino quid obtinuit utendum ea conditione, ut liberum ſit illi, qui conceſſit, id repetere.

Pa. In-

Pa. Incommode hercle. *Ch.* imo enim vero infeliciter:
Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.
Illum liquet mihi dejerare, his mensibus
Sex, septem prorsus non vidisse proxumis,
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile est? quid ais? *Pa.* maxume.
Ch. Continuo accurrit ad me, quam longe quidem,
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens:
Heus, heus, tibi dico Chærea, inquit. restiti.
Scin' quid ego te volebam? dic. cras est mihi
Judicium. quid tum? ut diligenter nuncies
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum hæc dicit, abiit hora. rogo numquid velit.
Recte, inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodùm huc advorterat
In hanc nostram plateam. *Pa.* mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quæ data est dono. *Ch.* huc cum advenio, nulla erat.
Pa. Comites secuti scilicet sunt virginem?
Ch. Verum; parasitus cum ancilla. *Pa.* ipsa est: ilicet,
Desine: jam conclamatum est. *Ch.* alias res agis.
Pa. Istuc ago quidem. *Ch.* nostin' quæ sit? dic mihi: aut
Vidistin'? *Pa.* vidi, novi: scio, quo abducta sit.
Ch. Eho Parmeno mi, nostin'? *Pa.* novi. *Ch.* & scis, ubi siet?
Pa. Huc deducta est ad meretricem Thaidem: ei dono data est.
Ch. Quis is est tam potens cum tanto munere hoc? *Pa.* miles Thraso,
Phædriæ rivalis. *Ch.* duras fratris partes prædicas.
Pa. Imo enim, si scias quod donum huic dono contra comparet,
Tum magis dicas. *Ch.* quodnam quæso hercle? *Pa.* eunuchum. *Ch.* illumne obsecro,
Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem?

Pa. Incommode per Herculem. Ch. *Imò omnino infeliciter; nam incommoda alia minora sic appellanda sunt, non hoc malum. Liquido dejerare possum, me prorsus illum non vidisse hos sex, vel septem menses superiores præteritos, nisi nunc, cum invitus vidi, mihique id damnosum fuit. Ebedum nonne hoc insolitum & instar prodigii est? Quid de hac re dicis?* Pa. *Ita est, ut ais.* Ch. *Statim ad me currit, quam longe erat, ætate incurvatus, tremens imbecillitate, labiis prependentibus deorsum, gemens præ tussi; Haut, heus, te volo Chærea, inquit. ad hæc verba gradum repressi. Scisne, dixit, quæ tibi volebam dicere? Dic, inquam. Cras mea causa agitur. at, quid inde? inquam ego. ut sedulò patrem moneas rogo, ut meminerit mane mecum stare in judicio. Dum hæc dicit, hora præterit. quæro numquid velit. Rectè, inquit, tibi fit, vale. abeo. cum huc respicio ad virginem, illa interea eodem tempore deflexerat in hanc nostram plateam, ubi Thais habitat.* Pa. *Nimirum de illa loquitur virgine, quæ Thaidi donata est a milite.* Ch. *Cum huc advenio, eam non reperi: disparuerat.* Pa. *Nempe comites virgini aderant?* Ch. *Ita est; sequuti sunt nimirum parasitus & ancilla.* Pa. *Ipsa est: jam, jam res acta est; Chærea habet, captus est.* Ch. *Non attendis ad ea quæ dico.* Pa. *Attendo.* Ch. *Novistine quæ sit? Aut vidistine eam?* Pa. *Vidi, novi, scio quò abducta sit.* Ch. *Elò, Parmeno mi, novistine?* Pa. *Novi.* Ch. *Scis ubi sit?* Pa. *Ad has ædes deducta est ad Thaidem meretricem, & in donum tradita.* Ch. *Quis ille est ædes potens, qui tam pretiosum munus det meretrici?* Pa. *Miles Thraso, Phædriæ rivalis.* Ch. *Difficiles partes frater agit contra æmulum ita divitem, & munificum.* Pa. *Imo Phædriam partes habere dicas difficiliores, si sciat quod munus huic muneri contra apparet.* Ch. *Quodnam illud est? cedo.* Pa. *Eunuchum.* Ch. *illumne, quæso, dicis deformem hominem, effœminatum, quem emit heri, senem, mulierem?*

ANNOTATIO.

49 *Rogo numquid velit.*] Abituri ne id durè facerent, Numquid vis, dicebant his quibuscum constitissent, sic Galli solent dicere, *Vous plaist il rien me commander? Angl.* Have you any farther Commands? *Pa.* Istunc

Pa. *Istunc ipsum.* Ch. *Ictibus homo certè extrudetur cum dono foras. Sed adhuc ignoravi istam Thaidem in vicinia habitare.* Pa. *Non diu est, ex quo habitat.* Ch. *Occidi: nunquamne etiam me illam Thaidem vidisse oportuit? Estne, ut tradunt, formâ tam honestâ & eleganti?* Pa. *Certè est.* Ch. *At nihil est, si cum nostra comparetur.* Pa. *Diversa res est, utraque pulchra est, sed diversæ sunt formarum species.* Ch. *Etiam atque etiam te oro per Deos, Parmeno, fac ut ea fruar.* Pa. *Conabor omni studio, omnibus viribus tibi adero: nunquid aliud me vis facere?* Ch. *Quò nunc is?* Pa. *Domum ea, ut mancipia hæc eunuchum, & Æthiopissam deducam ad Thaidem, ita ut tuus frater jussit.* Ch. *O fælicem istum eunuchum, qui quidem datur, ut sit è familia ejus domus!* Pa. *Quid ita?* Ch. *Quærisne hoc? Excellenti specie conservam semper spectabit domi, colloquia cum illa habebit, versabitur unà in unis ædibus, comedet aliquando cum ea, interdum prope eam somnum capiet.* Pa. *Quid si tu ipse eodem modo beatus fias?* Ch. *Quâ ratione, Parmeno?* Respondeo. Pa. *Si tu vestimentum istius eunuchi capias.* Ch. *Vestimentum? Quid inde postea contingeret?* Pa. *Pro illo te introducam in ædes Thaidis.* Ch. *Audio.* Pa. *Te esse illum dicam.* Ch. *Intelligo.* Pa. *Tu illis potiaris felicitatibus, quibus tu illum aiebas modò potiturum, ei convicter sis, adsides, tangas, colludas, in eodem lecto cubes: quandoquidem ex illis qui in hâc domo sunt, nullus te cognoscit, neque scit qui sis. Præterea ea forma vultus in te est, ea ætas, ut eunuchum te esse facile persuadeas.* Ch. *Bellè dixisti: nunquam animadverti utilius consilium dari. Age intrò domum nostram eamus, nunc jam me adorna, abduc, duc quò voles, quam citò potes.* Pa. *Quid agis? per jocum hæc quidem dicebam.* Ch. *Vana loqueris.* Pa. *Perii, quid ego miser feci? quo me propulsas tam violenter? prope est, ut me prosternas: tibi equidem dico, absiine ab incepto.* Ch. *Propera, eamus.* Pa. *Pergisne me trudere?* Ch. *Stat sententia tua uti consilio.* Pa. *Vide ne hoc inceptum sit nunc præproperum.* Ch. *Non est sane: sine, nec me retrahe.* Pa. *At ista faba super caput meum conteretur, hujus facti culpa mihi imputabitur: ab*

Pa. Istunc ipsum. *Ch.* homò quatietur certe cum dono foras. (haud diu est.
Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam. *Pa.*
Ch. Perii: nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi,
Estne, ut fertur, forma? *Pa.* sane. *Ch.* at nihil ad nostram hanc. *Pa.* alia res est.
Ch. Obsecro te hercle, Parmeno, fac ut potiar. *Pa.* faciam sedulo, ac 70
Dabo operam, adjuvabo: nunquid me aliud vis? *Ch.* quò nunc is? *Pa.* domum, (Thaidem.
Ut mancipia hæc, ita ut jussit frater, deducam ad
Ch. O fortunatum istum eunuchum, qui quidem in hanc detur domum! (conservam domi
Pa. Quid ita? *Ch.* rogitas? summa forma semper
Videbit, conloquetur, aderit una in unis ædibus, 75
Cibum nonnunquam capiet cum ea, interdum propter dormiet. (Parmeno?
Pa. Quid, si nunc tute fortunatus fias? *Ch.* quare,
Responde. *Pa.* capias tu illiu' vestem. *Ch.* vestem? quid tum postea? 78
Pa. Pro illo te deducam. *Ch.* audio. *Pa.* te esse illum dicam. *Ch.* intelligo.
Pa. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modò: (mias:
Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dor-
Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies.
Præterea forma, ætas ipsa est, facile ut te pro eunucho probes. (um dari.
Ch. Dixisti pulcre: nunquam vidi melius consili-
Age eamus intro: nunc jam orna me, abduc, duc, quantum potes. 85
Pa. Quid agis? jocabar equidem. *Ch.* garris. *Pa.* perii, quid ego egi miser? (mane.
Quò trudis? perculeris jam tu me; tibi equidem dico,
Ch. Eamus. *Pa.* pergin'? *Ch.* certum est. *Pa.* vide, ne nimium callidum hoc sit modò.
Ch. Non est profecto: sine. *Pa.* at enim istæc in me cudetur faba: ah

ANNOTATIO.

89 *Ista in me cudetur faba:*] Id est, tundetur. Nam *cudere* est ferire. Cudi pecunia dicitur, cum signum Principis, vel Reipublicæ ei imprimitur. Cudere fabam est proverbium à rusticis fabas in aream fuste tundentibus.

Flagitium,

Flagitium, facinus! *Ch.* an id flagitium eſt, ſi in domum meretriciam
Deducar, & illis crucibus, quæ nos, noſtramque adoleſcentiam (cruciant modis,
Habent deſpicatam, & quæ nos ſemper omnibus
Nunc referam gratiam, atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur? (dolis?
An potius hæc pati æquom eſt fieri, ut à me ludatur
Quod qui reſcierint, culpent: illud meritò factum omnes putent.
Pa. Quid iſtuc? ſi certum eſt facere, facias: verum ne poſt conferas
Culpam in me. *Ch.* non faciam. *Pa.* Jubeſne? *Ch.* jubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam autoritatem. *Pa.* ſequere. *Ch.* Dî vortant bene.

flagitium, facinus. Ch. *An id flagitium vocas, ſi in ædes meretricias ingrediar, & inducar, cum nulla lex id prohibebat? Si illis crucibus (meretricibus) quæ nos adoleſcentes ſimplices & incautes deſpiciunt, & omnibus cruciant modis, nunc vicem reddam? atque eas ſimiliter deludam, ſicut ab illis deludimur? An potius flagitium eſt, hæc ab illis meretricibus pati. Æquum eſt fieri ut Thais à me ludatur: at qui illud audierint, culpabunt; imo, illud meritò factum eſſe omnes exiſtimabunt.* Pa. *Quid iſtud eſt, quòd aggrederis? Si tibi conſtitutum eſt id facere, facias: verum ſi quid tibi mali ex ea re contigerit, ne mihi cauſam tribuas.* Ch. *Non faciam.* Pa. *Id ne mihi imperas?* Ch. *Jubeo, cogo, atque impero. Non inficiabor hoc factum eſſe me auctore.* Pa. *Sequere.* Ch. *Dii hunc conatum proſperum reddant.*

ANNOTATIONES.

95 *Quod qui reſcierint, culpent:*] Hypophora ſive objectio.

Illud meritò factum omnes putent.] Antipophora, ſive replicatio ad objectionem.

ACTUS III. SCENA I.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

Th. MAgnas vero agere gratias Thais mihi? *Gn.* Ingentes. *Th.* ain' tu, læta eſt? *Gn.* non tam ipſo quidem
Dono, quam abs te datum eſſe: id vero ſerio
Triumphat. *Pa.* huc proviſo, ut, ubi tempus ſiet,
Deducam: ſed eccum militem. *Th.* eſt iſtuc datum
Profecto mihi, ut ſint grata quæ facio omnia.
Gn. Advorti hercle animum. *Th.* vel Rex ſemper maxumas
Mihi agebat, quiquid feceram: aliis non item.
Gn. Labore alieno magno partam gloriam
Verbis ſæpe in ſe tranſmovet, qui habet ſalem,
Qui in te eſt. *Th.* habes. *Gn.* Rex te ergo in oculis. *Th.* ſcilicet.
Gn. Geſtare. *Th.* vero: credere omnem exercitum,

Th. *Magnas vero gratias Thais agit mihi?* Gn. *Ingentes.* Th. *Itane ut ais? Lætane illa eſt?* Gn. *Non tam ipſo quidem dono lætatur, quam quòd abs te accepit: ob id vero exultans verè triumphat.* Pa. *Huc proviſum venio temporis oppertunitatem, ut deducam mancipia ad Thaidem: ſed ecce militem Thraſonem.* Th. *Eſt iſtud profectò mihi à Diis conceſſum, ut omnia quæ facio, apud alios me in gratia ponant.* Gn. *Per Herculem iſtud perſpexi.* Th. *Etiam Rex ſemper ingentes mihi agebat gratias, pro eo, quodcunque geſſeram; aliis non ſimiliter.* Gn. *Sæpe gloriam aliorum labore quæſitam verbis in ſe transfert is qui habet leporem atque urbanitatem, qualis in te eſt.* Th. *Intelligis.* Gn. *Rex ergo te in oculis.* Th. *Scilicet.* Gn. *Geſtabat, adeo vehementer te amabat.* Th. *Ita eſt: totum exercitum meæ fidei committebat,*

ANNOTATIONES.

11 *Rex ergo te in oculis.*] Id eſt, ingenti amore proſequebatur.

12 *Geſtare.*] Pro, geſtabat. Muretus ait; Malè in nonnullis legitur *geſtire.*

Conſi-

Consilia. *Gn.* mirum. *Th.* tum sicubi eum satietas
Hominum, aut negotî si quando odium ceperat,
Requiescere ubi volebat, quasi: nostin'? *Gn.* scio.
Quasi ubi illam exspueret miseriam ex animo.
Th. tenes.
Tum me convivam solum abducebat sibi. *Gn.* hui,
Regem elegantem narras. *Th.* imo, sic homo
Est perpaucorum hominum. *Gn.* imo nullorum
arbitror,
Si tecum vivit. *Th.* invidere omnes mihi,
Mordere clanculum: ego flocci pendere:
Illi invidere misere: verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis præfecerat.
Is ubi molestus magis est, Quæso, inquam, Strato,
Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
Gn. Pulcre mehercle dictum & sapienter: papæ,
Jugularas hominem: quid ille? *Th.* mutus illico.
Gn. Quid ni esset? *Pa.* Dii vostram fidem, ho-
minem perditum, (Gnatho,
Miserumque, & illum sacrilegum. *Th.* quid illud,
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,
Nunquid tibi dixi? *Gn.* nunquam: sed narra,
obsecro.
Plus millies jam audivi. *Th.* unà in convivio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus.
Forte habui scortum: cœpit ad id alludere,
Et me irridere: quid agis, inquam, homo impu-
dens?
Lepus tute es, & pulpamentum quæris. *Gn.* ha, ha, he.
Th. Quid est? *Gn.* facete, lepide, laute, nihil supra.
Tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? vetu' credidi.
Th. Audieras? *Gn.* sæpe, et fertur in primis. *Th.*
meum est.
Gn. Dolet dictum imprudenti adolescenti, & libero.
Pa. At te Dii perdant. *Gn.* quid ille quæso? *Th.*
perditus.
Risu omnes, qui aderant, emoriri: denique

consilia meæ prudentiæ. Gn. *Id admirandum.* Th. *Tum sicubi fastidio hominum, aut tædio negotiorum tenebatur, si quietis desiderio capiebatur, quasi:* scisne? Gn. *Quasi quando evomeret illam molestiam ex animo.* Th. *Nosti. Tunc me solum abductum mensæ comitem adhibebat.* Gn. *Hui! Regem lepidum memoras.* Th. *Imo, sic homo comparatus est; perpaucorum familiaritate utitur.* Gn. *Imo, nullorum, si tecum vivit, & versatur.* Th. *Omnes mihi invidebant, occultè obtrectabant: ego nihili æstimabam: veruntamen unus maximè omnium, mihi invidebat, quem Rex Elephantis Indicis præfectum constituerat. Is cum importunus magis esset, Quæso, inquam, Strato, an idcirco feroculus & elatus es, quia belluis temperas?* Gn. *Belle mehercle, & sapienter dictum: papæ! vocem homini præcluseras, quasi jugulum præcidisses: quid ille respondit?* Th. *Obmutuit illicò.* Gn. *Quidni obmutuisset?* Pa. *Dii vestram fidem! hominem perditum, miserumque, & illum sacrilegum.* Th. *Quid illud, Gnatho? Nonne memorabile est, quibus modis Rhodium falsè taxaverim in convivio? nunquid tibi narravi?* Gn. *Nunquam: sed refer, quæso. Plus millies jam audivi.* Th. *Hic quem dico, Rhodius unà capiebat cibum in convivio. Fortè adjunxeram mihi meretricem: cœpit ille Rhodius adolescentulus ei alludens blandiri, & me risui habere; Quid ais, inquam, homo impudens? Tu, cum ipse præda sis, & cibus exquisitus, alienum tamen cibum sectaris; et in altero quæris, quod alius in te quærat.* Gn. *Ha, ha, he.* Th. *Quid tibi videtur?* Gn. *Urbane, venuste, magnificè, nihil supra est. Tunc hujus adagii auctor fuisti? Vetus esse credidi.* Th. *An prius id audieras?* Gn. *Sæpè; nam vulgo in primis jactatur.* Th. *A me inventum est.* Gn. *Dolet mihi, quod hoc dixeris adolescenti imprudenti quidem, sed libero.* Pa. *At te Dii male perdant.* Gn. *Quid ille quæso tunc fecit?* Th. *Attonitus fuit. Risu omnes fere emori cœperunt; denique*

ANNOTATIONES.

16 *Quasi ubi illam expueret miseriam.*] Miseriam, id est, fastidium.

21 *Mordere clanculum:*] Non aperte, quia à me sibi timebant.

36 *Lepus tute es.*] Pulpamentum significat carnes delicatiores, & lautiora obsonia. Pulpa est pars carnosa in corpore animalis, ut lumbi leporis. Hujus vero Proverbii hæc est sententia; *Tu es id quod quæris in scorto; quod in te habes, hoc quæris in altero.*

Metue-

Metuebant omnes jam me. *Gn.* non injuria.
Th. Sed heus tu, purgon' ego me de istâc Thaidi,
Quod eam me amare suspicata est? *Gn.* nihil minus,
Imò magis auge suspicionem. *Th.* cur? *Gn.* rogas?
Scin', si quando illa mentionem Phædriæ
Facit, aut si laudat, te ut male urat. *Th.* sentio.
Gn. Id ut ne fiat, hæc res sola est remedio.
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuo. si quando illa dicet, Phædriam
Commissatum intromittamus; tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit hæc
Illius formam; tu hujus contra. denique
Tu par pari referto, quod eam remordeat.
Th. Siquidem me amaret, tum istud prodesset, Gnatho. (amat:
Gn. Quando illud, quod tu das, expectat, atque
Jam dudum amat te: jam dudum illi facile fit,
Quod doleat: metuet semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu aliò conferas.
Th. Bene dixti: at mihi istuc non in mentem venerat.
Gn. Ridiculum: non enim cogitaras: cæterum,
Idem hoc tute melius quanto inveniſſes, Thraso?

ex hoc omnes sibi à me timebant. Gn. *Non sine causa.* Th. *Sed obsecro, Gnatho, an expurgare me debeo apud Thaidem de amore istius virginis, quoniam amare eam me suspicatur?* Gn. *Imo eam in majorem suspicionem injice.* Th. *Quamobrem?* Gn. *Idne non quæris? Scisne, si aliquando illa mentionem facit de Phædria, aut si laudes ejus prædicat, ut te valde pungat.* Th. *Intelligo.* Gn. *Idne fiat, hæc res sola remedii loco est. ubi nominabit Phædriam, tu illico nomina Pamphilam. si quando illa dicet, Commissationi Phædriam adhibemus; tu dic vicissim, Pamphilam incitemus ad cantandum. si hæc laudabit illius formam, tu hujus (Pamphilæ) formam lauda. par pari referto, quod eam repungat.* Th. *Si quidem me Thais amaret, tum istud utile esset consilium, Gnatho.* Gn. *Quando illa tua dona desiderat, atque amat: jamdudum quoque amat te, jamdudum facile est facere aliquid ei, ex quo dolorem capiat: timebit semper, ne lucrum quod ei affers, aliquando iratus ad aliam transferas.* Th. *Sapienter loquutus es, at istud non occurrerat animo.* Gn. *Ridiculum: nec enim mentem ad hæc adverteras: quanto vero illud ipsum melius invenisses, si cogitasses, Thraso?*

ACTUS III. SCENA II.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

Th. AUdire vocem visa sunt modò militis:
Atque eccum. salve, mi Thraso. *Thr.* ô Thais mea,
Meum suavium, quid agitur? ecquid nos amas
De fidicina istâc? *Pa.* quam venuste! quod dedit
Principium adveniens! *Th.* plurimum merito tuo.
Gn. Eamus ergo ad cœnam: quid stas? *Pa.* hem alterum,
Ex homine hunc natum dicas. *Th.* ubi vis, non moror.

Th. *Visa sum mihi modò audire vocem militis: sed ecce eum. salve, mi Thraso.* Thr. *O Thais mea, mea suavitas, voluptas, quid agis? ecquantulum nos amas propter istam fidicinam Pamphilam?* Pa. *Quam vero eleganter (ironice) quale primo adventu fecit exordium, recensionem faciens beneficii!* Th. *Plurimum ut meritus es.* Gn. *Eamus ergo ad cœnam: quid cessas?* Pa. *Hem; ecce tibi alterum hominem Gnathonem, militis dictis & cogitatis ita congruentem, ut ex eo natum illum dicas.* Th. *Ubi vis cœnemus: nulla in me mora est.*

ANNOTATIO.

3 *Meum suavium.*] Suavium & savium est osculum voluptatis, vel gaudii causâ datum. Hic blandimentum est amantis. Ut apud Plautum; *Spes mea, & mel meum, suavitas mea.*

Pa. *Ad Thaidem accedam, & fingam me in præsentia ex ædibus nostris egredi. O Thais, an profectura es aliquo?* Th. *Hem, Parmeno, bene fecisti quod nunc me convenis, nam itura sum quopiam.* Pa. *Quò?* Th. *Quid quæris? An hunc non vides? (Thrasonem)* Pa. *Video id, nec sine tædio: quandocumque velis, accipies dona quæ mittit Phædria.* Thr. *Quid hic manemus? Cur non abimus?* Pa. *Oro me hercle, ut liceat (quod cum venia tua fiat) Thaidi dare quæ volumus, eam adire & cum ea loqui.* Thr. *Egregia, credo, dona, haud nostris comparanda.* Pa. *Reipsâ cognoscetur. heus, jubete ista mancipia, quæ jussi, foras prodire statim. Tu, mulier, procede huc. Hæc ex Æthiopia usque advecta est.* Thr. *Tres minæ pro hac fœmina expensæ sunt.* Gn *Vix.* Pa. *Ubi tu es, Dore? accede huc. Hem eunuchum tibi; quam vultu ingenuo, non servili, quam florenti ætate.* Th. *Ita me Dii ament, elegans est, & formosus.* Pa. *Quid tibi videtur, Gnatho? Ecquid inveniſti quod in eo possis reprehendere? Tacent; silentio satis laudant, & se probare, confitentur. fac experimentum in literis, fac in palæstra, in musicis præceptis; peritum & industrium adolescentem esse præstabo.* Thr. *Ego illum eunuchum, vel non potus & ebrius, si sit opus.* Pa. *Atque, ô Thais, is qui hæc munera tibi mittit, non pro his petit, te sibi soli vacare, & alios amatores tuos expellere: neque sua prælia jactitat, neque cicatrices: quod quidam facit (Thraso nempe) neque impedit quominus lucrum ex cæteris facias; verum satisfactum sibi esse arbitratur, si eum admittas, quando tibi non incommodum erit, quando voluntas tua feret & opportunitas.* Thr. *Hic servus videtur habere pauperem dominum, miserumque.* Gn. *Ita me hercule; nemo enim posset hunc diu tolerare,*

Pa. Adibo, atque adsimulabo, quasi nunc exeam.
Iturane, Thais, quopiam es? *Th.* ehem, Parmeno,
Bene pol fecisti: hodie itura. *Pa.* quò? *Th.* ecquid
hunc vides?
Pa. Video, & me tædet: ubi vis, dona adsunt tibi
A Phædria. *Thr.* quid stamus? cur non imus hinc?
Pa. Quæso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quæ volumus, convenire & colloqui.
Thr. Perpulcra, credo, dona, haud nostris similia.
Pa. Res indicabit. heus, jubete istos foras
Exire, quos jussi, ocyus. procede tu huc.
Ex Æthiopia est usq; hæc. *Thr.* hic sunt tres minæ.
Gn. Vix. *Pa.* ubi tu es, Dore? accede huc: hem
eunuchum tibi.
Quàm liberali facie, quàm ætate integra!
Th. Ita me Dî ament, honestus est. *Pa.* quid tu
ais, Gnatho? (Thraso?
Nunquid habes, quod contemnas? quid tu autem,
Tacent: satis laudant. fac periculum in literis,
Fac in palæstra, in musicis: quæ liberum
Scire æquum est adolescentem, solertem dabo.
Thr. Ego illum eunuchum, si sit opus, vel sobrius.
Pa. Atque hæc qui misit, non sibi soli postulat
Te vivere, & sua caussa excludi cæteros:
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Ostentat, neque tibi obstat: quod quidam facit.
Verum, ubi molestum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, sat habet si tum recipitur.
Thr. Apparet servom hunc esse domini pauperis,
Miserique. *Gn.* nam hercle nemo posset, sat scio,

ANNOTATIONES.

18 *Hic sunt tres minæ.*] Talentum Atticum habebat 60 minas. Valet sexcentos Coronatos nostros, id est, 1800 libras Turonenses: itaque mina valet 30 libras Turonenses.

24 *In Palæstra.*] Palæstra Græcè lucta est: accipitur etiam pro decenti motu, gestuque totius corporis, quem Galli vocant, *Contenance*, *Ang.* **Behaviour**, cujus præceptores palæstrici quoque dicti; & qui hujus ignari erant, apalæstri; itaque hanc ingenui pueri docebantur, & oratori imprimis necessariam esse scribit Quintilianus.

In Musicis.] In Græcia qui musicam nesciebant, habebantur indoctiores: ut Themistocles habitus fuit, cum in convivio Lyram recusasset. Sed Epaminondas, referente Cicerone, fidibus præclarè canebat. Musica illa priscis plurimis abhinc annis non corrupta tantum, sed ignorata, & extincta est: nihil enim jam propemodum habere videtur, præter levem aurium delectationem. Cæterum Musica, Dialectica, Rhetorica cùm neutro genere dicuntur in plurali, præcepta illa Artium significant.

26 *Si opus sit, vel sobrius.*] Orationis defectus honestus obscœnitatem dissimulans.

Qui

Qui haberet qui pararet alium, hunc perpeti.
Pa. Tace tu, quem ego esse infra infimos omneis puto (duxeris,
Homines; nam, qui huic animum assentari in-
E flamma petere te cibum posse arbitror.
Thr. Jamne imus? *Th.* hos prius introducam, &, quæ volo,
Simul imperabo: post, continuò exeo.
Thr. Ego hinc abeo: tu istam operire. *Pa.* haud convenit,
Una cum amica ire imperatorem in via.
Thr. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es.
Gn. Ha, ha, he. *Thr.* quid rides? *Gn.* istuc, quod dixti modo,
Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit:
Sed Thais exit. *Thr.* abi, præcurre, ut sint domi
Parata. *Gn.* fiat. *Th.* diligenter, Pythias,
Fac cures, si Chremes huc forte advenerit, (est,
Ut ores, primûm ut maneat: si id non commodum
Ut redeat: si id non poterit, ad me adducito.
Py. Ita faciam. *Th.* quid? quid aliud volui dicere?
Hem, curate istam diligenter virginem. (mini.
Domi adsitis, facite. *Thr.* eamus. *Th.* vos me sequi-

qui haberet pecuniam, quâ alium emeret. Pa. *Sile tu, quem ego puto infra vilissimos omnes & abjectissimos homines; nam quod tibi persuadere potueris, ut huic semper assentando, ad gratiam & voluntatem loquereris, ex igne te victum tibi comparare posse puta.* Thr. *Tandemne eximus?* Th. *Hæc mancipia prius domum introducam, & postquam jussero fieri ea, quæ volo, mox exitura sum.* Thr. *Ego hinc proficiscor. Tu, Gnatho, Thaidem expecta.* Pa. *Non decet Imperatorem una cum amica incedere in via.* Thr. *Quid pluribus verbis opus est? Unum hoc sufficit: dignus domino servus est.* Gn. *Ha, ha, he.* Thr. *Quid rides?* Gn. *Propter illud quod modò huic servo Phædriæ dixisti: etiam cogito de dicto in adolescentem illum Rhodium. Sed Thais progreditur.* Thr. *Abi, præcurre, fac ut domi omnia recte apparentur.* Th. *Pythias, cura sedulò, ut si Chremes ad meas ædes venerit, hunc oret primum ut me expectare velit: quod si incommodum id ei est, ut revertatur; si non poterit reverti, illuc, ubi ero, hunc adducito.* Py. *Sic fiet.* Th. *Quid? quid præterea volui dicere? Curam habete magnam hujus virginis. Manete domi.* Thr. *Eamus.* Th. *Vos ancillæ, me sequimini.*

ANNOTATIONES.

38 *E flamma te petere cibum.*] Epulas pro inferiis (inferiæ, sunt sacrificia quæ Diis inferis, & manibus solvuntur) in rogum conjicere moris erat; extremæ autem mendicitatis erat, & imprudentiæ inde cibum petere. Catullus explicat Proverbium:

Uxor Meneni, sæpe quam in sepulchretis
Vidistis ipso capere è rogo cœnam.
Cum devolutum ex igne prosequens panem
A semiraso tonderetur ustore.

42 *Cum amica.*] Amica est, quam quis amat inhonestè. Terent. in Andria, *Sive ista uxor, sive amica est, gravida à Pamphilo est.*

53 *Vos me sequimini.*] Thais alloquitur ancillas.

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES. PYTHIAS.

Ch. PRofecto quanto magis magisque cogito,
Nimirum dabit hæc Thais mihi magnum malum:
Ita me video ab ea astute labefactarier.

Ch. *Equidem quò sapius de hac Thaide cogito, eò magis mihi timeo ab ea, & mirum ni mihi damnum ingens faciat: adeo mihi video animum ab ea versutè tentari, & concuti.*

ANNOTATIO.

1 *Chremes.*] Chremes adolescens rusticus, frater Pamphilæ, sibi à Thaide metuit, ne se ad eam amandam allicere conetur; deinde ne villam quam Sunii habet, subducere tentet; aut ne velit intendere se ejus esse sororem quam olim parvulam amiserat; & cuncta, ut suspicax est, maligne interpretatur.

Jam tum cum primum juſſit me ad ſe vocari (Quærat aliquis quid negotii habeo cum illâ? Nihil quidem: nec enim ejus notitiam ullam habebam) dixit mihi ſe Diis ſacra feciſſe, velle ſe mihi rem magni momenti communicare & mecum tractare: eam occaſionem, ut ibi manerem, invenit: jam tum ſuſpicabar hanc dolo malo hæc omnia agere: capit, mecum ſedere, familiariter agere quaſi ex veteri uſu & conſuetudine, loquendi materiam captare. Ubi ſermo defecit, huc illa devenit, ut interrogaret quamdudum pater & mater è vita deceſſiſſent: reſpondes jam diu eos deceſſiſſe; ecquod Sunii prædium mihi ſit, & quam longe diſtans a mari. Suſpicor rus illud delectabile & amœnum ei videri: ſpem habet, id a me in ſe tranſlaturam. Poſtremo rogat, ecquam poſtea parvulam ſororem perdidiſſem. nam aliquis ſimul cum eâ periiſſet, quænam habebat ſecum, quando amiſſa eſt, ecquis eam poſſet internoſcere. Hæc cur ſciſcitetur tanto ſtudio, ignoro: niſi fortaſſe intendere in jure velit ſeſe eſſe ſororem illam mecum, quæ olim parvula periit, ut eſt audacia meretricum. Atqui ſi adhuc in vivis eſt ſoror, ſexdecim annorum eſt, non amplius: Thais ætate paulo major me eſt. Miſit autem illa me rogatum ſeriò, ut ad ſe venirem. Aut dicat illa, quid velit, aut mihi importuna non ſit; non profectò eam adibo tertiò. Heus, heus. Py. Hic quis eſt? Ch. Ego ſum Chremes. Py. O lepidum hominem! Ch. Aio mihi his blandis verbis inſidias fieri? Py. Thais te valde rogabat, ut erat hùc redires. Ch. Ad villam eadem die iturus ſum. Py. Cras redeas, quæſo. Ch. Non poſſum, inquam. Py. At in hac noſtra domo tantiſper expecta, dum illa redeat. Ch. Minime id faciam. Py. Cur, mi Chremes? Ch. Quid me attrectas? Abi hinc in malam rem. Py. Si ita ſtat ſententia, rogo ut illuc tranſeat ubi illa eſt. Ch. Fiat. Eo. Py. Abi, Dorias, cito, hunc ad Thraſonis domum deducito.

Jam tum, cum primum juſſit me ad ſe accerſier,
(Roget quis, quid tibi cum illa? ne nôram quidem)
Ubi veni, cauſam, ut ibi manerem, repperit:
Ait rem divinam feciſſe, & rem ſeriam
Velle agere mecum: jam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo hæc fieri omnia: ipſa accumbere
Mecum, mihi ſeſe dare, ſermonem quærere.
Ubi friget, hinc evaſit, quam pridem pater
Mihi & mater mortui eſſent: dico, jamdiu.
Rus Sunii ecquod habeam, & quam longè à mari.
Credo ei placere hoc: ſperat ſe à me avellere.
Poſtremo, ecqua inde parva periſſet ſoror;
Ecquis cum ea unà; quid habuiſſet, cum perit;
Ecquis eam poſſet noſcere. hæc cur quæritet?
Niſi illa ſi forte, quæ olim periit parvola
Soror, hanc ſe intendit eſſe, ut eſt audacia.
Verum ea ſi vivit, annos nata eſt ſedecim,
Non major: Thais, ego quam ſum, majuſcula eſt.
Miſit porro orare, ut venirem, ſerio.
Aut dicat quid volt, aut moleſta ne ſiet.
Non hercle veniam tertio. heus, heus. *Py.* hic quis eſt?
Ch. Ego ſum Chremes. *Py.* ô capitulum lepidiſſimum!
Ch. Dico ego mî inſidias fieri? *Py.* Thais maxumo
Te orabat opere, ut cras redires. *Ch.* rus eo.
Py. Fac amabo. *Ch.* non poſſum, inquam. *Py.* at apud nos hic mane,
Dum redeat ipſa. *Ch.* nihil minus. *Py.* cur, mi Chremes?
Ch. Malam rem: abis hinc? *Py.* ſi iſtuc ita certum eſt tibi,
Amabo, ut illuc tranſeas, ubi illa eſt. *Ch.* eo.
Py. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad militem.

ANNOTATIONES.

7 *Ait rem divinam ſe feciſſe.*] Sacrificaſſe. Veteres nihil aggrediebantur ſerium, niſi prius Diis ſacra feciſſent.

9 *Dolo malo.*] Dolus, malus eſt cum aliud agitur, aliud ſimulatur: bonus, adverſus hoſtem & latronem.

Accumbere mecum.] Solebant veteres in cœnaculis lectulos ad recumbendum, & meſidianum accommodatos habere, in quibus confabularentur.

13 *Sunii.*] Sunium Promontorium eſt Atticæ. Hodie nominatur, *Capo delle Colonne.*

16 *Quid habuiſſet, cum periit;*] Quæ inſignia geſtabat puella Pamphila, quibus tandem agnita eſt.

21 *Majuſcula eſt.*] Ratiocinatur Chremes non poſſe Thaidem eſſe ſuam ſororem Pamphilam ex ætate; Thais enim ipſo major erat.

ACTUS

Actus III. Scena IV.

Antipho.

HEri aliquot adoleſcentuli coiimus in Piræo,
In hunc diem ut de ſymbolis eſſemus: Chæream ei rei
Præfecimus: dati annuli: locus, tempus conſtitutum eſt.
Preteriit tempus: quo in loco dictum eſt, parati nihil eſt.
Homo ipſe nuſquam eſt: neque ſcio quid dicam, aut quid conjectem.
Nunc mihi hoc negoti cæteri dedere, ut illum quæram:
Idque adeo viſam, ſi domi eſt. Quiſnam hinc à Thaide exit?
Is eſt, an non eſt? ipſus eſt. quid hoc hominis? qui hic ornatus eſt?
Quid illud mali eſt? nequeo ſatis mirari, neque conjicere:
Niſi quidquid eſt, procul hinc libet prius, quid ſit, ſciſcitari.

Heſterna die aliqui adoleſcentuli in Piræo convenimus, in hunc hodiernum diem ut cœnaremus de ſtipibus collatis ob unoquoque convivarum: Chæream huic officio præpoſuimus: annuli dati pro arrha: locus, tempus deſuitum eſt: tranſiit tempus: nihil præparatum reperitur. Chærea ipſe uſquam apparet: neſcio quid debeam dicere, aut cogitare. Nunc mihi à cæteris ſodalibus hoc mandatum eſt, ut illum quæram: adeoque viſam ibo, ſi domi eſt. Quiſnam ex ædibus Thaidis egreditur? Iſne ipſe eſt, an alius? Is ipſe eſt. Quænam hæc ſpecies eſt hominis? Quis hic habitus? Quid illi mali poteſt accidiſſe? Neque ſatis mirari, neque conjicere, quid hoc rei ſit: ſed quicquid eſt, longe hinc à publica via, illud clam volo cognoſcere.

Annotationes.

3 *Dati annuli*:] Nobiliores annulos aureos in ſiniſtræ manus digito penultimo geſtabant; eos in pignora comiſſationis dabant: ut adeſſe ad diem conſtitutum convivii, quod communi ſumptu celebrabant, cogerentur.

8 *Quid hoc hominis eſt?*] Hæc ſunt verba habitum & formam eunuchi mirantis in Chærea.

10 *Procul hinc.*] A publica via, ſemotis arbitris.

Actus III. Scena V.

Chærea. Antipho.

Ch. NUM quis hic eſt? nemo eſt. num quis hinc me ſequitur? nemo homo eſt.
Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? prô Jupiter!
Nunc tempu' profecto eſt, cum perpeti me poſſum interfici,
Ne hoc gaudium contaminet vita ægritudine aliqua.
Sed neminemne curioſum intervenire nunc mihi,
Qui me ſequatur, quoquo eam, rogitando obtundat, enecet,
Quid geſtiam, aut quid lætus ſim, quò pergam, unde emergam, ubi ſiem
Veſtitum hunc nactus, quid mihi quæram, ſanus ſim, anne inſaniam?

Ch. *Quis hic eſt? Nemo eſt. Num ex domo Thaidis aliquis exiit, ad me ſequendum? Nemo quiſquam eſt. Jamne retentum in animo gaudium, quod ſentio mihi proferre licet? O Jupiter! nunc tempus eſt, cum mihi mortem inferri permittere poſſim, ne tantum gaudium vita longior corrumpat dolore aliquo: ſed vereor ne obvius mihi fiat curioſus aliquis, qui quæſitis obtundat mihi aures, cur geſtiam, quid lætus ſim, quo vadam, unde egrediar, unde mihi veſtem hanc comparaverim, quid mihi quæram, ſanus ne mente ſim, an inſaniam?*

Annotatio.

8 *Quid mihi quæram?*] Superabundat illud *mihi*, phraſi Atticâ.

An. Ad eum accedam, & hanc gratiam ejus (ut deſiderat) demerebor. Chærea, quamobrem ſic exultas? Quidve hic habitus denotat? Quid eſt quod tantam lætitiam exprimis? Quid tibi vis? Sotiſne ſapis? Quid me intueris? Quid ſiles? Ch. *O lætus & fauſtus mihi dies! amice ſalvus ſis. Nemo eſt omnium, quem ego nunc magis cuperem videre quam te.* An. *Recenſe amabo, quid iſtud ſit, quod tam fœliciter accidit.* Ch. *Imo ego te oro per Herculem, ut audire libeat tibi. Notane tibi eſt illa, cujus frater amator eſt?* An. *Nota eſt, nempe mihi videtur, illam dicis Thaidem.* Ch. *Iſtam ipſam.* An. *Sic in memoriâ habebam.* Ch. *Quædam puella hodie ei dono miſſa eſt. quid opus eſt, ut ejus tibi pulchritudinem verbis, aut laudibus exprimam, Antipho? cum ſcias probe, quam ſcitus ſim formarum explorator & æſtimator: ejus amore captus ſui.* An. *Itane?* Ch. *Si eam videris, venuſtarum Principem eſſe fateberis, certò ſcio. Quid plura dicam? ejus formâ inſpectâ, ſtatim amore inflammatus ſum. forte in ædibus noſtris erat quidam eunuchus, quem frater emerat Thaidi, nec dum ad eam tunc deductus erat. Parmeno ibi ſervus mihi conſilium dedit, quod ego avidè cepi.* An. *Quid id eſt?* Ch. *Si ſilentium præbueris, citius percipies. ſuaſit ut habitum cum eo mutem, ut pro illo me traderi jubeam Thaidi.* An. *Pro eunuchone?* Ch. *Pro eunucho.* An. *Ecquænam tandem fuit utilitas, quam ex hoc facto perciperes?* Ch. *Quæriſne? Ea fuit, Antipho, ut virginem ſpectarem, audirem, converſarer cum ea, cum qua cupiebam. An levis cauſa, aut ratio hæc tibi videtur? Datus ſum Thaidi. Illa, ut primum me accepit, libens verò & hilaris illa me introduxit domum, commendat cuſtodiam virginis.* An. *Cui? tibine?* Ch. *Mihi.* An. *Satis vero tutori fido ſcilicet.* Ch. *Imperat ne vir quiſquam accedat, & mihi ne ab ea diſcedam imperat, ut in interiore ædium parte remaneam ſolus cum ſola.*

An. Adibo, atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo.

Chærea, quid eſt quod ſic geſtis? quid ſibi hic veſtitus quærit?

Quid eſt, quod lætus ſis? quid tibi vis? ſatiſne ſanus? quid me (amice

Adſpectas? quid taces? *Ch.* ô feſtus dies hominis!

Salve: nemo eſt omnium, quem ego magi' nunc cuperem quam te.

An. narra iſtuc, quæſo, quid ſiet. *Ch.* imo ego te obſecro hercle, ut audias.

Noſtin' hanc, quam frater amat? *An.* novi: nempe, opinor, Thaidem.

Ch. Iſtam ipſam. *An.* ſic commemineram. *Ch.* quædam hodie eſt ei dono data

Virgo. quid ego ejus tibi nunc faciem prædicem aut laudem, Antipho?

Cum ipſum me nôris, quam elegans formarum ſpectator ſiem:

In hac commotus ſum. *An.* ain' tu? *Ch.* primam dices ſcio, ſi videris.

Quid multa verba? amare cœpi. forte fortuna domi

Erat quidam eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:

Neque is deductus etiam tum ad eam. ſummonuit me Parmeno

Ibi ſervus, quod ego arripui. *An.* quid id eſt? *Ch.* tace ſis, citius audies.

Ut veſtem cum illo mutem, & pro illo jubeam me illuc ducier.

An. Pro eunuchon'? *Ch.* ſic eſt. *An.* quid tandem ex ea re ut caperes commodi?

Ch. Rogas? viderem, audirem, eſſem una, qua cum cupiebam, Antipho.

Num parva cauſſa, aut parva ratio eſt? traditus ſum mulieri. (domum,

Illa illicô ubi me accepit, læta vero ad ſe abducit

Commendat virginem. *An.* cui? tibine? *Ch.* mihi.

An. ſatis tuto tamen.

Ch. Edicit, ne vir quiſquam ad eam adeat, & mihi, ne abſcedam, imperat.

In interiore parte ut maneam ſolus cum ſola: annuo,

Terram intuens modeſte. *An.* miſer. *Ch.* ego, inquit, ad cœnam hinc eo:
Abducit ſecum ancillas: paucæ, quæ circum illam eſſent, manent
Novitiæ puellæ. continuò hæc adornant, ut lavet.
Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in conclavi ſedet,
Suſpectans tabulam quandam pictam, ubi inerat pictura hæc, Jovem
Quo pacto Danaæ miſiſſe aiunt quondam in gremium imbrem aureum.
Egomet quoque id ſpectare cœpi: & quia conſimilem luſerat
Jam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi;
Deum ſeſe in hominem convertiſſe, atque per alienas tegulas
Veniſſe clanculum per impluvium, fucum factum mulieri.
At quem Deum? qui templa cœli ſumma ſonitu concutit:
Ego homuncio hoc non facerem? ego vero illud feci, ac lubens.
Hæc dum mecum reputo, accerſitur lavatum interea virgo. (runt.
It, lavit, redit: deinde illam in lecto illæ conloca-
Sto expectans, ſi quid mihi imperent: venit una:
Heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, ventulum huic ſic facito, dum lavamus.
Ubi nos laverimus, ſi voles, lavato. accipio triſtis.
An. Tum equidem iſtuc os tuum impudens videre nimium vellem,

Nutu promitto, modeſte defixis in terram oculis. An. *Miſer, qui pro libidine explenda tam indigna tolleris.* Ch. *Ego, inquit Thais, ad cœnam militis hinc eo: abducit ſecum ancillas, quæ ſe comitentur: paucæ quæ virgini adſint, domi reſtant, omnes recens emptæ, & ad ſervitium parum aptæ: confeſtim apparant balnea, ut virgo lavet. adhortor, properent. dum adornantur neceſſaria ad lotionem, virgo in conclavi ſedet ſuſpiciens attentè tabulam pictam, pariſti appenſam; cujus picturæ repræſentabatur Jupiter, qui modò dicitur infudiſſe auream pluviam in ſinum Danaës. Egomet quoque id contemplatus ſum: & quia conſimili ludo ſe oblectaverat; multo magis animo gaudebam; videns Deum ſe in hominem transformaſſe, atque in tecta aliena furtim per impluvium deſcendiſſe, ut mulierem falleret. at quem Deum? eum nempe, qui cœlum tonitru commovet & tremefacit. Si ille hæc fecit, quomodo ego homunculus, non eadem facerem? Ego vero illum in hoc, & libenter imitatus ſum. Dum hæc ego apud me cogito, vocatur virgo ad balneum interim; it, lavit, redit: deinde illam ancillæ in lecto poſuerunt. Sto expectans, ſi quid mihi dent negotium; venit una ex eis: Heus tu, inquit, Dore, ſume hoc flabellum, & ſic ventulum huic excitato, dum lavamus: ubi à balneo redierimus, ſi voles, lavato. Accipio in manus flabellum, ſimulans me triſtem eſſe.* An. *Tunc profectò iſtam faciem tuam impudentem cuperem me videſſe, quis eſſet habitus tui corporis,*

ANNOTATIONES.

34 *Hæc adornant, ut lavet.*] *Hæc*, pro, *hæ*, ἀφχαϊκῶς. Antiquis moris erat, ut ſingulis diebus lavarent: hinc tot balnea publica & privata.

35 *In conclavi.*] Conclave eſt locus ſeparatior in ædibus, ſic dictus, quod intra eum multa cubicula clauſa ſint.

37 *Quo pacto Danaë.*] Hæc fabula de imbre aureo Danaës in hoc compoſita eſt, ut monſtraretur nihil eſſe, quod auro & pecunia expugnari non poſſit. Meminit ejuſdem Ovidius Lib. IV. Metamorphoſeon, & Horatius Ode XVI. libri primi.

41 *Veniſſe clanculum per impluvium.*] Impluvium fuit area ſine tecto, quo impluere imber in domum poſſet.

Fucum factum mulieri.] Fucus eſt genus herbæ tingendis lanis utile: unde pro artificioſo & adulterino colore ſumitur. Fucum facere, eſt artificioſa diſſimulatione deludere & fallere.

42 *Qui templa cœli.*] Verſus ſunt Ennii.

45 *In lecto collocant.*] A balneis in lectum ſe recipere moris erat, ut ſe reficerent à laſſitudine & ſudore.

Qui

Qui eſſet ſtatus, flabellulum tenere te aſinum tantum.

quando ſtatum virgini tu tam magnus aſinus flabella faciebas. Ch. *Vix ancilla hæc mihi dixerat, cùm omnes foràs prorumpunt: abeunt lavatum, ingentem ſtrepitum edunt, ut ſolent ſervi facere, abſentibus dominis. Interea ſomno virgo ſopitur; ego transversis, & obliquis oculis per flabellum ſtudiosè intueor, & ſimul omnia circumſpicio, ſatisne tuta ſint: video tuta eſſe, peſſulum oſtio oppono.* An. *Quid tum factum eſt?* Ch. *Quid tum factum quæris, ſtulte?* An. *Fateor me ſtultum eſſe qui hæc quæſierim.* Ch. *An ego amator occaſionem mihi oblatam & propoſitam, tam celeriter fugientem, tam deſideratam, tam inexpectatam elabi ſinerem? Tum per Pollucem talis ego verè ſuiſſem, qualis eſt eunuchus, quem ſimulabam.* An. *Certè per Herculem ita eſt, ut dicis: ſed interea de ſymbolis, quibus colligendis præfectus es, quid egiſti?* Ch. *Parata eſt cœna.* An. *Officioſus & bonæ frugi es: Ubi? domi-ne?* Ch. *Imò apud libertum Diſcum.* An. *Procul hinc diſtat.* Ch. *Sed tanto magis idcirco accederemus.* An. *Muta veſtem.*

Ch. Vix elocuta eſt hoc, foras ſimul omnes proruunt ſe:
Abeunt lavatum, perſtrepunt, ita ut fit, domini ubi abſunt.
Interea ſomnus virginem opprimit: ego limis ſpecto
Sic per flabellum clanculum, & ſimul alia circumſpecto (obdo.
Satin' explorata ſint: video eſſe: peſſulum oſtio
An. Quid tum? Ch. quid? quid tum? fatue? An. fateor. Ch. egon' occaſionem
Mihi oſtentatam, tam brevem, tam optatam, tam inſperatam, (labar.
Amitterem? tùm pol ego is eſſem vere, qui ſimu-
An. Sane, hercle, ut dicis: ſed interim de ſymbolis quid actum eſt?
Ch. Paratum eſt. An. frugi es: ubi? domin'? Ch. imo apud libertum Diſcum.
An. Perlonge eſt. Ch. ſed tanto ocyus properemus. An. muta veſtem.
Ch. Ubi mutem? perii: nam domo exulo nunc: metuo fratrem, (jam.
Ne intus ſit: porro autem, pater ne rure redierit
An. Eamus ad me: ibi proxumum eſt ubi mutes. Ch. rectè dicis.
Eamus: & de iſtac ſimul, quo pacto porro poſſim
Potiri, conſilium volo capere unà tecum. An. fiat.

Ch. Ubi mutem? perii: nam domo excluſus ſum nunc, ſimilis exuli: metuoque frater ſit in ædibus, tum etiam ne pater è villa jam reverſus ſit. An. *Eamus in domum meam; ibi eſt, ubi commodè aliam veſtem ſumere poſſis.* Ch. *Rectè dicis, eamus: quin etiam deliberare tecum volo de iſta puella, quomodo ea poſtea frui poſſim.* An. *Fiat ut tibi videtur.*

ANNOTATIONES.

55 *Peſſulum oſtio obdo.*] Peſſulus eſt obex, aut ſera ferrea, quâ clauditur oſtium.

60 *Apud libertum Diſcum.*] Athenis in caupona perpotare nemini, niſi peregrinis & iter facientibus, ne ſervis quidem licebat, ut refert Iſocrates.

64 *Ibi proxumum eſt.*] Id eſt proximus locus domus noſtra eſt, ubi veſtem mutare poſſis.

ACTUS IV. SCENA I.

DORIAS Ancilla.

Do. *Ita mihi Dii ſint propitii, quantum ex vultu militis perſpicere potui, metuo nonnihil miſera ego, ne furioſus ille rixam aliquam aut vim faciat Thaidi.*

ITa me Dî bene ament, quantum ego illum vîdi, nonnihil timeo
Miſera, ne quam ille hodie inſanu' turbam faciat, aut vim Thaidi.

Nam

Nam poſtquam iſte advenit Chremes adoleſcens, frater virginis,
Militem rogat, illum admitti ut jubeat: ille continuo iraſci, neque
Negare audere: Thais porro inſtare, ut hominem invitet: id
Faciebat retinendi illius cauſſa: quia illa, quæ cupiebat (erat.
De ſorore ejus indicare, ad eam rem tempus non
Invitat triſtis: manſit ibi: illa cum illo ſermonem occipit. (lum:
Miles verò ſibi putare adductum ante oculos æmu-
Voluit facere contra huic ægre: Heus, heus, inquit, puer, huc Pamphilam
Accerſe, ut delectet hic nos: illa exclamat, Minime gentium. (jurgium.
Tun' in convivium illam? miles tendere: inde ad
Interea aurum ſibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc eſt ſigni, ubi primum poterit, ſeſe illinc ſubducet, ſcio.

Nam poſtquam iſte adoleſcens Chremes, frater virginis Pamphilæ advenit, Thais militem rogat, ut illum in domum recipi jubeat: ille ſtatim ira commotus eſt, neque tamen recuſare auſus fuit: Thais præterea inſtat, ut hominem invitet ad cœnam: id faciebat Thais, ut Chremetem apud ſe retineret, quominus abiret: quia res illas, quas vehementer ei de ſorore ipſius detegere volebat, indicandi tunc locus non erat. Miles illum invitat invitus, & triſti vultu: manſit adoleſcens, retentus: Thaidi colloquium cum illo incipit. Miles verò cùm opinaretur à Thaide rivalem ſibi ante oculos propoſitum eſſe, voluit viciſſim facere aliquid, quod moleſtum eſſet Thaidi; Heus, inquit, puer, Pamphilam voca, ut lyra canens nos oblectet: Thais exclamabat, Minime omnium hoc licet. In convivium tu illam adduci jubeas? Miles verò id ut fieret contendere; inde ad jurgium ventum eſt. Interea aurum, annulos, torques, armillas, cæteraque ornamenta aurea ſibi Thais occulte demit; dat mihi ut exportem. Hoc eſt indicium, unde ſcie, illam, ubi primum poterit, clanculum inde diſceſſuram.

ANNOTATIONES.

12 *In convivium illam?*] In Græcia non admittebantur ingenuæ mulieres ad convivia, niſi propinquorum & cognatorum, ut Cornelius Nepos refert. Varro apud Nonium ſic refert: *Virgo de convivio abdicatur, ideo quod majores noſtri virginis acerbas auras veneris vocabulo imbui noluerunt.*

13 *Interea aurum ſibi clam mulier demit.*] Id agebat Thais, ne pro puella data ipſam ſpoliaret miles, ſi ei repetenti virginem negaſſet.

ACTUS IV. SCENA II.

PHÆDRIA.

DUM rus eo, cœpi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo eſt moleſtiæ,
Aliam rem ex alia cogitare, & ea omnia in
Pejorem partem: quid opu' eſt verbis? dum hæc puto,
Præterii imprudens villam: longe jam abieram,
Cum ſenſi: redeo ſurſum, male vero me habens.
Ubi ad ipſum veni diverticulum, conſtiti:

Dum in villam eo, cœpi egomet (ut ſolent qui aliquâ ægritudine animi agitantur) inter eundum de alia re ſuper alia cogitare, & ea omnia in deteriorem partem interpretari: quid plura dicam? dum hæc cogito, aliud agens locum prædii tranſivi: longe jam ab eo proceſſeram, cum errorem animadverti: iſthuc regreſſus ſum male quidem me habens. Ubi veni ad ſemitæ diverticulum, quâ à via publica deflectitur ad villam, ibi reſtiti:

ANNOTATIO.

7 *Ad ipſum diverticulum.*] Diverticulum eſt ſemita deflectens à via publica ad villam alicujus. Diverticula ſunt tranſverſæ viæ.

tunc cupi mecum cogitare; Hem, num per duos dies commorandum est mihi hic ruri, soli, sine Thaide? Quid tum inde mihi erit? nihil: quid nihil? Si non tangendi est potestas, ebo, anne saltem videndi erit? Si tangere non licet, videre eam quidem licebit: certe postremum ameris beneficium quippiam est: villam prætereo sciens ad urbem rediturus, ut imprudens eam antea prætieram. Verum quid causæ est, cur subitò huc exit Pythias turbata metu?

Occepi mecum cogitare; Hem, biduum hîc
Manendum est soli sine illa? quid tum postea?
Nihil est: quid nihil? si non tangendi copia est,
Eho, ne videndi quidem erit? si illud non licet,
Saltem hoc licebit: certe extrema linea
Amare, haud nihil est: villam prætereo sciens.
Sed quid hoc quod timida subitò egreditur Pythias?

ANNOTATIO.

12 *Extrema linea amare.*] Metaphora ducta à Circo, vel à Stadio: nam initium, & locus, unde ii, qui cursu certant, emittuntur, signabantur lineæ, ex creta in solo ductæ. Hinc illæ loquendi formulæ; ad lineam stare, lineæ insistere, & ultra lineam vagari. Extrema linea amare est tantum videre amicam, & longè abesse à meta, id est, ab ejus possessione.

ACTUS IV. SCENA III.

PYTHIAS. PHÆDRIA. DORIAS.

Py. Ubinam ego infelix illum flagitiosum & sacrilegum eunuchum deprehendam? Aut ubi investigabo? Hoccine tam temerarium facinus committere ausus est? Ph. *Perii: quid hoc sit, quod Phythias queritur, metuo.* Py. *Quin etiam amplius scelestus, postquam per ludum & jocum virginem fefellit, omnem vestitum miseræ discerpsit, atque ipsi comas divulsit.* Ph. *Hem.* Py. *Quem, ego, si nunc tenerem, quam cito unguibus illi venefico in oculos irruerem!* Ph. *Equidem nescio quid turbarum, me absente, excitatum est domi. Accedam ad Pythiam. Quid istud est? Quid cederas? Aut post quem curris, Pythias?* Py. *Eheu Phædria, rogasne post quem curram? Apage hinc te, qui maritus es, cum donis tuis tam venustis.* Ph. *Quid istud est rei?* Py. *Quid à me quæris? O quos tumultus eunuchus, quem nobis donasti, quas metus edidit? Virgini, quam miles Thaidi heræ munus dederat, stuprum intulit.* Ph. *Quid dicis?*

Py. UBI illum ego sceleroſum misera, atque impium inveniam? aut ubi
Quæram? hoccine tam audax facinus facere esse ausum? *Ph.* perii: hoc quid sit vereor.
Py. Quin insuper etiam scelus, postquam ludificatus est virginem,
Vestem omnem miseræ discidit: tum ipsam capillo conscidit.
Ph. Hem. *Py.* qui nunc si detur mihi,
Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico!
Ph. Profectò nescio quid absente nobis turbatum est domi. (ris, Pythias?
Adibo: quid istuc? quid festinas? aut quem quæ-
Py. Hem Phædria, egon' quem quæram? abi hinc quo dignu' es cum donis tuis
Tam lepidis. *Ph.* quid istuc est rei?
Py. Rogas me? eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit?
Virginem, quam heræ dederat dono miles, vitiavit. *Ph.* quid ais?

ANNOTATIONES.

4 *Vestem omnem miseræ discidit:*] Ex his appareat virginem multum reluctatam esse.

11 *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit?*] Antecedens etiam à Poëtis præmittitur relativo, ut in hoc loco. Sic Virg. in 1 Æneid. *Urbem quam statuo, vestra est.* Quod in prosa sic efferas: *Quam statuo urbem.* Sic orator dicat; *Quos ad me dedisti literas, placuerunt.*

Py. Perii.

Py. Perii. *Ph.* temulenta es. *Py.* utinam sic sient, mihi qui male volunt.
Do. Au, obsecro, mea Pythias, quid istucnam monstri fuit?
Ph. Insanis: quî istuc facere eunuchus potuit? *Py.* ego illum nescio
Qui fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat.
Virgo ipsa lacrumat, neque, cum rogites quid sit, audet dicere:
Ille autem bonus vir nusquam apparet: etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. *Ph.* nequeo mirari satis,
Quò abire ignavos ille possit longius, nisi domum
Forte ad nos rediit. *Py.* vise, amabo, num sit. *Ph.* jam faxo scies.
Do. Perii, obsecro, tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.
Py. At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maxumos,
Sed nihil potesse: verum miseræ non in mentem venerat:
Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

Py. *Perii.* Ph. *Ebrin es.* Py. *Utinam sic ebrii sint, qui mihi male cupiunt.* Do. *Hau, amabo, mea Pythias, ecquid istud monstri fuit?* Ph. *Desipis: quomodò istud facere eunuchus potuit?* Py. *Ego nescio, quis ille fuerit, an vir, aut eunuchus: hoc quod commisit, res ista manifestum facit. Virgo lacrymis conficitur, neque, cum interrogatur, audet dicere quid ei factum sit: ille autem bonus vir disparuit, neque usquam invenitur: insuper hoc ego misera suspicor, aliquid eum domo furto sustulisse.* Ph. *Mirum admodum mihi videtur, quò ille enervis & debilis viribus tam longè fugere potuerit, nisi forte domum sese receperit.* Py. *Vise, precor, num sit in vestris ædibus.* Ph. *Mox faciam te certiorem.* Do. *Perii, ore, tu mea Pythias, tam horrendum facinus ne audivi quidem.* Py. *At pol ego audieram eunuchos vehementer ardere amore mulierum, sed imbelles esse & impotentes: verum de hoc nos cogitaveram: nam illum in aliquo loco conclusissem, si amatorem eum tantummodo esse meminissem; neque illi virginem custodiendam dedissem.*

ACTUS IV. SCENA IV.

PHÆDRIA. DORUS. PYTHIAS. DORIAS.

Ph. EXI foras sceleste! at etiam restitas,
Fugitive? prodi, male conciliate, *Do.* obsecro. *Ph.* oh!
Illud vide, os ut sibi distorsit carnufex.
Quid huc reditio est? quid vestis mutatio est?
Quid narras? paululum si cessassem, Pythias,
Domi non offendissem: ita jam ornarat fugam.
Py. Habesne hominem, amabo? *Ph.* quid ni? *Py.* ô factum bene!
Do. Istuc pol verò bene. *Py.* ubi est? *Ph.* rogitas? non vides?
Py. Videam? obsecro, quem? *Ph.* hunc scilicet. *Py.* quis hic est homo?

Ph. *Egredere foras, scelerate! At etiam cessas, fugitive? huc! procede, in damnum heri empte.* Do. *Obsecro.* Ph. *Oh, vide ut turpiter os torsit sceleste. Quid hùc rediisti? Quid vestem mutasti? Quid dicit? Pythias, si paulùm tardassem, domi illum non reperissem, ita jam paraverat fugam.* Py. *Quæso, habesne hominem?* Ph. *Cur non habeam?* Py. *O factum bene!* Do. *Istud verò per Pollucem factum bene.* Py. *Ubi est?* Ph. *Quid sæpius quæris? Nunquid eum vides?* Py. *An videam? Obsecro, quis est ille, quem vides?* Ph. *Vides eunuchum quem accusas.* Py. *Quis hic est homo?*

ANNOTATIO.

2 *Male conciliate.*] Id est, in perniciem meam empte, magnò empte, charè comparate. Vetus Terentii Interpres *nundinas* pro *concilio* exponit; unde *conciliare* pro *emere* sumitur.

Ph. *Quem hodie Parmeno ad veſtras ædes deduxit.*
Py. *Hunc oculis ſuis nulla ex noſtris ancillis unquam vidit, Phædria.* Ph. *Nulla eum vidit?* Py. *An tu, obſecro, hunc eſſe credidiſti eunuchum, qui ad nos deductus eſt?* Ph. *Credidi: nam nullum habui alium.* Py. *Au! hic quidem nullomodo illi, quem ad nos miſiſti, eſt comparandus: ille erat eleganti forma, & facie ingenua homine digna.* Ph. *Talis vobis diu apparuit, quia veſte verſicolori exornatus fuit: nunc tibi videtur turpis & deformis, quia illâ non indutus eſt.* Py. *Tace, precor: quaſi paulo inter ſe differant. Ad nos hodie deductus eſt adoleſcentulus, viſu pulcherrimus, & gratiſſimus, quem ſemper ſpectare velles, Phædria. Hic eſt rugoſus ſenex, incurvus & flaccidus, veterno laborans, colore ſublivido & ſubrufo, ſicut muſtela.* Ph. *Hem, quæ hæc eſt fabula? Eò me rediges, ut egomet neſciam, emerimne iſtum, necne. Eho tu, num ego emi te?* Do. *Emiſti.* Py. *Impera, ut rurſus mihi reſpondeat.* Ph. *Interroga.* Py. *Veniſtine hodie in domum noſtram? Negat. At ille alter venit, quem deduxit ſecum Parmeno, natus annos ſedecim.* Ph. *Agedum, Dore, hoc mihi explica, primum: unde ſumpſiſti hanc veſtem, quâ indutus es? taces? monſtreſne homo, an non dicturus es?* Do. *Venit Chærea.* Ph. *Fraterne meus?* Do. *Ita.* Ph. *Quandò?* Do. *Hodie.* Ph. *Quampridem?* Do. *Modò.* Ph. *Cum quo?* Do. *Cum Parmenone.* Ph. *An fratrem meum antea cogniveras?* Do. *Minime, nec unquam ab illo, quis eſſet, dici inaudiveram.* Ph. *Undenam igitur fratrem meum Chæream eſſe ſciebas?* Do. *Parmeno eum fratrem tuum eſſe dicebat: Chærea hanc mihi dedit veſtem.* Ph. *Perii.* Do. *Meam ipſe ſumpſit: poſtea Chærea & Parmeno ædibus egreſſi ſunt.*

Ph. Qui ad vos deductus hodie eſt. *Py.* hunc oculis ſuis
Noſtrarum nunquam quiſquam vidit, Phædria.
Ph. Non vidit? *Py.* an tu hunc credidiſti eſſe, obſecro,
Ad nos deductum? *Ph.* namque alium habui neminem. *Py.* au! (erat
Nec comparandus hic quidem ad illum eſt: ille
Honeſta facie, & liberali. *Ph.* ita viſus eſt
Dudum, quia varia veſte exornatus fuit:
Nunc tibi videtur fœdus, quia illam non habet.
Py. Tace obſecro: quaſi vero paulum interſiet.
Ad nos deductus hodie eſt adoleſcentulus,
Quem tu videre vero velles, Phædria.
Hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex,
Colore muſtellino. *Ph.* Hem, quæ hæc eſt fabula?
Eò rediges me, ut, quid egerim egomet, neſciam.
Eho tu, emin' ego te? *Do.* emiſti. *Py.* jube mihi denuo (negat.
Reſpondeat. *Ph.* roga. *Py.* veniſtin' hodie ad nos?
At ille alter venit annos natus ſedecim,
Quem ſecum adduxit Parmeno. *Ph.* agedum, hoc mihi expedi
Primum: unde habes iſtam, quam habes, veſtem? taces? (rea.
Monſtrum hominis! non dicturus? *Do.* venit Chæ-
Ph. Fraterne? *Do.* ita eſt. *Ph.* quando? *Do.* hodie.
Ph. quam dudum? *Do.* modo.
Ph. Quicum? *Do.* cum Parmenone. *Ph.* noraſne eum prius? (cier.
Do. Non: nec, quis eſſet, unquam audieram di-
Ph. Unde igitur, meum fratrem eſſe ſciebas? *Do.* Parmeno
Dicebat eum eſſe: is dedit mihi hanc. *Ph.* occidi.
Do. Meam ipſe induit: poſt unà ambo abierunt foras.

ANNOTATIONES.

21 *Vietus.*] Id eſt, languidus, ſine vi. Vel inflexus, incurvus; nam vietæ, inquit Varro, eſt vincire; unde vimina.

Veterneſus.] Veternus quem λήθαργον, Græci dicunt, eſt apoſtema ex phlegmate, vel atrabile, natum in poſteriore parte cerebri, inexpugnabilem pene dormiendi neceſſitatem inducens, magnamque oblivionem.

22 *Colore muſtelino.*] Hîc erravit Terentius: nam cum legiſſet apud Menandrum: γαλεώτης γέρων, quod *lentiginoſum ſenem* ſignificat, cujuſmodi fere ſunt eunuchi; ad ſimilitudinem ſtellionis qui pelle eſt maculoſa, ut eunuchus ille erat, ore ſparſo: ſtellio autem eſt γαλεώτης, muſtela vero eſt γαλῆ, hæc perperam Terentius confudit.

Py. Jam

Py. Jam ſati' credis ſobriam eſſe me, & nil mentitam tibi?
Jam ſati' certum eſt virginem vitiatam eſſe? *Ph.* age nunc, bellua,
Credis huic quod dicat? *Py.* quid iſti credam? res ipſa indicat.
Ph. Concede iſtuc paululum: audin'? etiam paululum; ſat eſt.
Dic dum hoc rurſum, Chærean' tuam veſtem detraxit tibi? 40
Do. Factum. *Ph.* & ea eſt indutus? *Do.* factum. *Ph.* & pro te huc deductu' eſt? *Do.* ita.
Ph. Jupiter magne, ô ſceleſtum, atque audacem hominem! *Py.* væ mihi! (dis?
Etiam nunc non credis indignis nos eſſe irriſas mo-
Ph. Mirum ni tu credis quod iſte dicat. quid agam, neſcio.
(Heus tu negato rurſum.) poſſumne ego hodie ex te exculpere 45
Verum? vidiſtin' fratrem Chæream? *Do.* non. *Ph.* non poteſt ſine
Malo fateri, video: ſequere me hac: modò ait, modò negat.
Ora me. *Do.* obſecro te vero, Phædria. *Ph.* î intro nunc jam. *Do.* hoi, hei.
Ph. Alio pacto honeſte quomodo hinc nunc abeam neſcio:
Actum eſt ſiquidem: tu me hic etiam nebulo ludificabere? 50
Py. Parmenonis tam ſcio eſſe hanc technam, quam me vivere.
Dor. Sic eſt. *Py.* inveniam pol hodie parem ubi referam gratiam.
Sed nunc, quid faciendum cenſes, Dorias? *Dor.* de iſtac me rogas
Virgine? *Py.* ita: utrum taceamne, an prædicem? *Dor.* tu pol, ſi ſapis,
Quod ſcis, neſcis, neque de eunucho, neque de vitio virginis: 55
Hac re & te omni turba evolves, & illi gratum feceris.

Py. *Jam ſatis, Phædria, credis me non eſſe temulentum, nec quidquam mendacii fuxiſſe? Jam ſatis exploratum eſt, & compertum, virginem ſtupro pollutam eſſe?* Ph. *Age nunc, ſtolida, crediſne huic id, quod dicat? Nimirum ſervo, eunucho, & fugitivo?* Py. *Cur iſti non credam? Nam etſi non crediderim, res ſatis ipſa declarat.* Ph. *Dare, ſecede huc paululum: audiſne? Nunc etiam paululum; ſatis eſt. Reſponde mihi iterum, Chæream tuam veſtem detraxit tibi?* Do. *Factum eſt ita.* Ph. *Et eam induit?* Do. *Factum, inquam.* Ph. *Et pro te ad Thaidem deductus eſt?* Do. *Etiam.* Ph. *Proh maxime Deorum Jupiter! O nefarium & impudentem hominem!* Py. *Va mihi miſeræ. Quid? etiamne nunc credere non vis indignis nos eſſe deluſas dolis?* Ph. *Mirandum eſſet, ſi non tu ſerva ſervos fidem haberes: quid agam incertus ſum. Heus tu negato rurſum: jubeo; An non poſſum hodie ex te verum exprimere? Vidiſtine fratrem Chæream?* Do. *Non vidi.* Ph. *Non poteſt ſine tormentis veritatem fateri: ſequere, hac: modò aſſeverat; modò negat. Ora me, & pœnam deprecare.* Do. *Per Deos vero tibi ſupplico, Phædria.* Ph. *Intreito.* Do. *Hei, hei.* Ph. *Alio modo, niſi per hanc fallaciam, non poſſum ex hac difficultate honeſte evadere: etenim actum eſt; vitiata eſt virgo à fratre: tu me hîc etiam tenebrio ludos facies?* Py. *Hanc fraudem factam eſſe à Parmenone tam certò ſcio, quam me nunc vivere.* Dor. Sic *eſt.* Py. *Per Pollucem inveniam hodie rationem, qua Parmenoni vicem reddam. Sed nunc, Dòrias, quid facere ſuades?* Dor. *De iſta virgine nempe, conſilium quæris?* Py. *Ita, utrum fileam quod factum eſt, an dicam?* Dor. *Tu pol, ſi prudens es, diſſimula te id ſcire, quaſi neſcieris; neque de eunucho, neque de ſtupro virgini illato quidquam efferas; hoc modo te omni tumultu liberabis, & virgini gratum facies.*

ANNOTATIO.

56 *Et illi gratum feceris.*] Virgo enim ſic dolet ob injuriam ſibi illatam, ut ipſamet eam celet.

Id

Dic ſolum diſceſſiſſe, & evaſiſſe Dorum eunuchum. Dor. Sed hicne eſt Chremes, quem video? Thais mox ad nos veniet. Py. Quid ita? Dor. Quia cum inde ex domo militis exibam, jam tum cœperat jurgium inter illos. Py. Aufer iſtud aurum tibi à Thaide traditum: ego ſciam ex Chremete quid factum ſit.

Id modo dic, abîſſe Dorum. *Py.* ita faciam. *Dor.* ſed videon' Chremem?
Thais jam aderit. *Py.* quid ita? *Dor.* quia cum inde abeo, jam tunc cœperat
Turba inter eos. *Py.* tu aufer aurum hoc: ego ſcibo ex hoc quid ſiet. 59

ANNOTATIO.

58 *Jam tum cœperat turba inter eos.*] Thraſonem & Thaidem.

ACTUS IV. SCENA V.

CHREMES. PYTHIAS.

Ch. *At at, verbis Thaidis circumventus ſum: vinum quod bibi, me ſuperavit. Dum menſæ accumbebam, quàm videbar mihi eſſe belle ſobrius, & ſapere! poſtquam de menſa ſurrexi, neque pes, neque mens in ſuo officio fuit.* Py. *Chreme.* Ch. *Quis eſt? Ebem Pythias, vah quanto pulchrior mihi videris, quam pridem?* Py. *Sanè, tu quidem per Pollucem, multò lætior appares.* Ch. *Vulgare mehercule verum eſt dictum: Sine Cerere & Bacche languet Venus, torpetque. Sed eo multo antè tempore quàm veniſſem, Thais hic fuit?* Py. *Anne abiit illa jam ex domo militis?* Ch. *Jam ætas eſt, ex quo egreſſa abillo: rixæ inter illos graviſſimæ ortæ ſunt.* Py. *Nonne tunc illa dixit tibi ut ſe ſequereris?* Ch. *Nihil, niſi quod abiens mihi nutu capitis ſignum fecit.* Py. *Eho, nonne id ſufficiebat?* Ch. *At neſciebam illam mihi nutu ſignificare, ut ipſam ſequerer; ſed id quod minus intellexi, id apertius ſignificavit miles, cum me violenter exturbavit foras ædibus. Sed ecce ipſam: video in qua parte viæ eam antecеſſerim.*

Ch. AT at, data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum quod bibi.
Ac dum accubabam, quam videbar mihi eſſe pulcre ſobrius!
Poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens ſatis ſuum officium facit.
Py. Chreme. *Ch.* quis eſt? ehem Pythias, vah quanto nunc formoſior
Videre, quam dudum? *Py.* certe quidem tu pol multo alacrior. 5
Ch. Verbum hercle verum hoc eſt: Sine Cerere & Libero friget Venus. (milite?
Sed Thais multò antè venit? *Py.* an abiit jam à
Ch. Jam dudum, ætatem: lites factæ ſunt inter eos maxumæ.
Py. Nil dixit tum, ut ſequerere ſeſe? *Ch.* nihil, niſi abiens mihi innuit.
Py. Eho, nonne id ſat erat? *Ch.* at neſciebam id dicere illam, niſi quia 10
Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extruſit foras.
Sed eccam ipſam video: miror, ubi huic ego antevorterim.

ANNOTATIO.

6 *Sine Cerere & Libero friget Venus.*] Ceres eſt Dea frugum, & Bacchus vini: eleganter Terentius Cererem pro cibo, Bacchum pro vino dixit per metonymiam; inventorem pro invento. Voluptas in calore ſanguinis, conſtituta eſt, qui his rebus alitur. Horatius, *Non enim poſthac, aliâ calebo Fœmina.* Frigent in uxores mariti, qui ſon admodum amant.

ACTUS

Actus IV. Scena VI.

Thais. Chremes. Pythias.

Th. CRedo equidem illum jam affuturum eſſe, illam ut eripiat: ſine veniat:
Atqui ſi illam digito attigerit uno, oculi illicò effodientur.
Uſque adeo ego illiu' ferre poſſum ineptias, & magnifica verba,
Verba dum ſint: verùm enim ſi ad rem conferentur, vapulabit.
Ch. Thais, ego jam dudum hîc adſum. *Th.* ô mi Chreme, te ipſum exſpectabam:
Scin' tu turbam hanc propter te eſſe factam? & adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? *Ch.* ad me? quî? quaſi iſtuc! *Th.* quia dum tibi ſororem ſtudeo
Reddere, & reſtituere, hæc atque hujuſmodi ſum multa paſſa.
Ch. Ubi ea eſt? *Th.* domi apud me. *Ch.* ehem! *Th.* quid eſt?
Educta ita, uti teque illaque dignum eſt. *Ch.* quid ais? *Th.* id quod res eſt.
Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa abs te quidquam pretii.
Ch. Et habetur, & referetur à me, Thais, tibi, ita uti merita es,
Gratia. *Th.* atenim cave, ne priuſquàm hanc à me accipias, amittas,
Chreme: nam hæc ea eſt, quam miles à me vi nunc venit ereptum.
Abi tu, ciſtellam, Pythias, domo affer cum monumentis.
Ch. Viden' tu illum, Thais? *Py.* ubi ſita eſt? *Th.* in riſco: odioſa ceſſas?
Ch. Militem ſecum ad te quantas copias adducere?

Th. *Puto certè illum Thraſonem mox adventurum, ut illam Pamphilam à me rapiat: ſine veniat: atqui ſi illam ſummo attigerit digito, ſtatim ei oculi eruuntur. Adhuc uſque tolerare poſſum illius ineptias, & glorioſa verba, dummodo tantum ſint verba; nam ſi in rem deducantur, & quæ ille dicit, opere exequi conatur, plagis cædetur.* Ch. *Thais, jam pridem huc adveni.* Th. *O mi Chreme, te ipſum expecto: ſciſne tui cauſâ hoc jurgium & contentionem excitatam eſſe, adeo ut hæc omnis res ad te pertineat?* Ch. *Ad me? quomodo? quaſi iſtud commoverim.* Th. *Quia dum ſororem tuam (Pamphilam) conor tibi reddere, & reſtituere, hæc à milite, atque alia multa perpeti coacta ſum.* Ch. *Ubi ea eſt?* Th. *Domi meæ eſt.* Ch. *Hem (quam timeo!)* Th. *Quid eſt? timeſne ejus pudicitiæ? Educata eſt, & inſtituta liberaliter, ut & te & illâ dignum eſt.* Ch. *Quid ais? verumne dicis?* Th. *Dico id, quod res eſt. Hanc tibi dono do, nec pro ea ullas impenſas mihi à te reddi poſco.* Ch. *Hæc gratia tibi habetur, & in animo accepta fertur, ſi verbis tibi referri nequit, ut merita es.* Th. *Verum enim cave, ne prius hanc amittas, quam tibi à me tradi poſſit: nam hæc ea eſt, quam miles à me erepturus venit. Abi tu, Pythia, & arcam è domo noſtra profer huc cum inſignibus & ornamentis, ex quibus agnoſci poſſit, quæque in ea aſſervantur.* Ch. *Videſne militem, Thais?* Py. *Ubi poſita eſt, hæc arca?* Th. *In riſco; meleſta quid moraris?* Ch. *Quantum exercitum hic agit?*

Annotationes.

15 *Ciſtellam.*] Scriniolum, arcam, in qua erant ornamenta virginis, quibus agnoſceretur à ſuis, nempe forte armillæ, crepundia. Ea Thais jubet efferri domo, ut oſtendantur Chremeti, atque ita ſororem poſſit agnoſcere.

16 *In riſco:*] Riſcus, ciſta eſt pelle contecta, nomen Phrygium eſt.

At

At at! Th. *Formidoloſusne es?* Ch. *Egone formidoloſus ſim? Nemo eſt omnium hominum, qui vivat, minus formidoloſus.* Th. *Atque ita nunc opus eſt ne ſis tolis.* Ch. *Hau! vereor ut me talem eſſe, qualis ſum, putes.* Th. *Imo hoc animo reputa; ille cum quo tibi decertandum eſt, advena eſt, minus potens, quam tu, minus notus & minus amicorum habens in his locis.* Ch. *Hoc ſat ſcio: ſed imprudentis eſt damnum pati, & recipere, quod evitare & arcere poſſis. Malo ego nos cavere ab illo milite, quam poſt acceptam injuriam vindictam adverſus eum perſequi. Tu abi domum intrò & ſera fores claude, dum ego hinc ad forum tranſcurro: vole hùc adducere advocatos, defenſores nobis in hoc tumultu.* Th. *Mane.* Ch. *Melius eſt ut advocatos adducam.* Th. *Mane.* Ch. *Deſine me detinere: nam rediero.* Th. *Nihil opus eſt iſtis auxiliis, Chreme: dic modò illam tuam ſororem eſſe, & te illam parvulam amiſiſſe, nunc cognoviſſe: ſigna hæc quibus probes ita eſſe, oſtende.* Py. *Adſunt hæc monumenta.* Th. *Cape ea Chreme. Si vim faciet miles, in jus voca, aut trahe: intellexiſtine?* Ch. *Omninò.* Th. *Audacter & animoſe hæc pronuncia.* Ch. *Faciam.* Th. *Attolle pallium humeris delapſum. Perii; huic Chremeti opus eſt patrono, quem mihi defenſorem paro.*

At at! *Th.* num formidoloſus obſecro es, mi homo? *Ch.* apage ſis.
Egon' formidoloſus? nemo eſt hominum, qui vivat, minus.
Th. Atque ita opu' eſt. *Ch.* hau! metuo, qualem tu me eſſe hominem exiſtumes.
Th. Imo hoc cogitato: quicum res tibi eſt, peregrinus eſt,
Minu' potens quam tu, minu' notus, amicorum hic habens minus.
Ch. Scio iſtuc: ſed tu quod cavere poſſis, ſtultum admittere eſt.
Malo ego nos proſpicere, quàm hunc ulciſci accepta injuria.
Abi tu, atque oſtium obſera intus, ego dum hinc tranſcurro ad forum:
Volo ego adeſſe hîc advocatos nobis in turba hac. *Th.* mane.
Ch. Melius eſt. *Th.* mane. *Ch.* omitte: jam adero. *Th.* nil opus eſt iſtis, Chreme:
Hoc dic modò, ſororem illam tuam eſſe, & te parvam virginem
Amiſiſſe, nunc cognoſſe: ſigna oſtende. *Py.* adſunt. *Th.* cape.
Si vim faciet, in jus ducito hominem: intellextin'? *Ch.* probe.
Th. Fac animo hæc præſenti dicas. *Ch.* faciam. *Th.* attolle pallium. (paro.
Perii; huic ipſi opus patrono eſt, quem defenſorem

ACTUS IV. SCENA VII.

THRASO. GNATHO. CHREMES. THAIS. SANGA, Servus *Thraſonis.*

Thr. *Nunquid indecorum eſt, Gnatho, tam atrocem injuriam mihi factam impune pati? Mori me feriter potius eſt. Simalio, Donax, Syriſce, ſequimini. Primùm ædes vi capiam.* Gn. *Egregie.* Thr. *Virginem eripiam.* Gn. *Recte.*

Thr. HAnccine ego ut contumeliam tam inſignem in me accipiam, Gnatho?
Mori me ſatius eſt. Simalio, Donax, Syriſce, ſequimini.
Primum ædeis expugnabo. *Gn.* recte. *Thr.* virginem eripiam. *Gn.* probe.

Thr. Maſè

Thr. Male mulctabo ipſam. *Gn.* pulcre. *Thr.* in medium huc agmen cum vecti, Donax,
Tu, Simalio, in ſiniſtrum cornu, tu, Syriſce, in dexterum.
Cedo alios: ubi centurio eſt Sanga, & manipulus furum? *Sa.* eccum adeſt.
Thr. Quid ignave? peniculon' pugnare, qui iſtum huc portes, cogitas?
Sa. Egone? imperatoris virtutem noveram, & vim militum:
Sine ſanguine hoc fieri non poſſe: qui abſtergerem volnera.
Thr. Ubi alii? *Sa.* qui, malum, alii? ſolus Sannio ſervat domi.
Thr. Tu hoſce inſtrue: hîc ego ero poſt principia: inde omnibus ſignum dabo.

Thr. *Ipſam Thaidem acerbe puniam.* Gn. *Belle.* Thr. *In medium huc agmen accede cum vecti, Donax, tu, Simalio, in ſiniſtrum cornu; tu, Syriſce, in dexterum. Alii procedant: ubi eſt centurio Sanga, & manipulus ſervorum culinariorum?* Sa. *Ecce eum, adeſt.* Thr. *Quid ineris? An tu peniculo, quem portas, pugnare cogitas?* Sa. *Egone peniculum in bello non ferrem, quo vulnera abſtergerem? Cum Imperatoris fortitudinem notam haberem, & robur militum, nec ſine ſanguinis effuſione hanc obſidionem fieri poſſe.* Thr. *Ubi alii ſunt?* Sa. *Quinam, malum, ſunt iſti alii? Solus Sannio abeſt, qui cuſtodit res quæ ſunt domi.* Thr. *Tu hoſce ordina: hîc ego ſtabo in media acie poſt principes milites: ex iſto loco omnibus ſignum dabo incundi certaminis.*

ANNOTATIONES.

4 *In medium huc agmen cum vecti.*] Primum agmen, ſeu, ut nunc appellant, prima cuſtodia, *l'avant-garde*, *Ang.* **the Van**: medium agmen, *la bataille*, *Ang.* **the Center**: poſtremum agmen, *l'arriere-garde*, *Ang.* **the Rere.** Vecti eſt lignum teres & oblongum; præterea eſt inſtrumentum ferreum & militare, quo perfodiuntur parietes.

5 *Simalio.*] Jucundum eſt intelligere nomina ſtrenuorum militum Thraſonis, Simalio quod ſimus eſſet. Donax, δόναξ, arundo, qui arundine pro haſta utebatur. Syriſcus à Σύριος, quod Syrus eſſet origine, vel à Syriſco vaſe vimineo, in quo ficus ſolent aſſervari.

In ſiniſtrum cornu;] Cornua erant latera aciei, ita dicta quod prominerent; in quibus ſtabant equites, qui utrinque claudebant latera aciei pedeſtris; quapropter turmæ equitum, alæ dicuntur. *Des Compagnies de Cavaleris. Ang.* **the Body of Horſe.**

6 *Ubi centurio eſt Sanga.*] Centurio eſt centum militum præfectus. Unde & centuria quoque dicitur, cujus tamen numerus poſtea variavit: nam legio apud Romanos antiquitùs quatuor millium erat; unde quadratum agmen dicebatur. Poſtea duo millia & ducentos adjecit Marius, ut conſtaret ſex millibus, & ducentis militibus. In legione erant ſexaginta centuriæ, manipuli triginta, cohortes decem.

Manipulus furum?] Manipulus eſt faſciculus herbarum qui manu comprehenditur, quod ſignum in militia fuit priſcis Romanis. Ovidius.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos:
Unde maniplaris nomina miles habet.

Inde ponitur pro exiguâ militum manu, quæ unum ſequitur ſignum. Fures hîc dicuntur ſervi, & fures nonnunquam pro ſervis accipi ſcripſit Servius ad illud carmen Virgilii,

Quid domini facient, audent cùm talia fures?

Sæpiſſime tamen fures apud comicos intelliguntur ſervi culinarii. Forte foſſores intelligit, & cuniculos agentes ad evertenda mœnia, & arces, *Pionniers. Ang.* **Pioneers.** Sangam, quia coquus erat, Thraſo votat Centurionem tanquam aliis honoratiorem. Sangam dicturn quidam volunt à Sangia vico, vel Sangario flumine Phrygiæ; nam Phryges ſerviles ſunt. Fortè à Græco σάγαρις. Quod ſecuris quoddam genus eſt.

10 *Qui, malum, alii?*] *Malum* vicem interjectionis iraſcentis ſuſtinet.

11 *Hic ero poſt principia:*] Id eſt, poſt Principes in acie. Milites in militia Romana Principes dicebantur ſecundæ aciei milites, armis maximè inſignes: ita enim acies apud Romanos inſtruebatur, ut primi hoſtes aggrederentur manipuli haſtatorum, ex flore juvenum pubeſcentium collecti: qui ſi hoſtem propulſare non poſſent, à Principibus, qui omnes ſcutati erant, in intervalla ordinum recipiebantur. Moxque hi, nempe Principes, in eorum, nempe haſtatorum locum ſuccedebant. Haſtati autem poſt eos ſubſequebantur. Si à Principibus quoque non ſatis feliciter eſſet pugnatum, à primâ acie ad Triſarios paulatim ſe referebant; unoque agmine facto, nullaque ſpe poſt ſe relicta, unâ omnes in hoſtem procedebant. Principia eſt locus in acie Principum militum. Inde, poſt principia eſſe, ſignificat, in tuto eſſe, ubi noſter Thraſo ſe collocaverat. Principia etiam eſt locus in caſtris, ubi habitat Dux & Imperator. Hæc ex Livio ſub finem Octavi libri primæ Decadis. Cæterum Homerus, Iliad. V. laudat Diomedem, quod inter principes primâ acie pugnaret; ſicut Homerum imitatus Virgilius ſimiliter Æneam de fortitudine laudans ait;

Se quoq; principibus permixtum agnovit Achivis.

Gn. *Iſtud eſt peritum & prudentem eſſe: quam recte milites diſpoſuit! quam proſpexit ſibi tuto in loco!* Thr. *Hoc idem Pyrrhus obſervavit, hunc ordinem tenuit.* Ch. *Videſne tu, Thais, quid agat Thraſo, ut nos oppugnet? Certe prudens conſilium eſt, nos intra domum recipere, & fores occludere.* Th. *Sane hic vanus nugator eſt: nec eſt cauſa cur tibi fortis Imperator nunc eſſe videatur.* Thr. *Quid cenſes faciendum, Gnatho?* Gn. *Fundam nunc vellem tibi in manus dari, ut tu illos obſeſſos ferires clandeſtinò & latenter; in fugam ſe darent.* Thr. *Sed ecce Thaidem ipſam video.* Gn. *Quin mox impetum facimus?* Thr. *Mane, omnia prius conſilii prudentiâ, quàm vi armorum tentare ſapientem convenit. Fortaſſe quæ jubebo, nulla vi adhibita factura eſt.* Gn. *Dii veſtram fidem! quanti æſtimandus eſt ille, qui ſapit! nunquam ad te accedo, quin doctior recedam.* Thr. *Thais, primum hoc mihi reſponde: cum tibi darem iſtam virginem, nonne mihi promiſiſti hos dies ſoli mihi te conceſſuram?* Th. *Quid tum poſtea?* Thr. *Iſtudne rogas, quæ mihi coram ante oculos amatorem appoſuiſti tuum?* Th. *An tibi dignus videtur ille, quicum loquaris?* Thr. *Et cum eo furtim à me diſceſſiſti?* Th. *Ita libuit.* Thr. *Pamphilam huc igitur adduc, & redde, niſi vis eam tibi per vim eripi.* Ch. *Tibi illam reddat? aut tu eam attingas, omnium ſceleſtiſſime?* Gn. *Ah quid cis? tace.* Ch. *Quid tu tibi vis, cum tua nihil interſit, Gnatho?* Thr. *Ergone meam tangere quis prohibeat?* Ch. *Tuam autem ais eſſe, furcifer?* Gn. *Vide ſis, ignoras cui viro nunc convitium dicis.* Ch. *Non tu hinc abis, impure? ſciſne, ô miles! ut tecum agatur? Si vel minimam turbam hodie hîc commoveris,*

Gn. Illuc eſt ſapere: ut hoſce inſtruxit, ipſus ſibi cavit loco.

Thr. Idem hocce Pyrrhus factitavit. *Ch.* viden' tu, Thais, quam hic rem agit?

Nimirum conſilium illud rectum eſt de occludendis ædibus.

Th. Sane, quod tibi nunc vir videatur eſſe, hic nebulo magnus eſt:

Ne metuas. *Thr.* quid videtur? *Gn.* fundam tibi nunc nimis vellem dari,

Ut tu illos procul hinc ex occulto cæderes: facerent fugam.

Thr. Sed eccam Thaidem ipſam video. *Gn.* quam mox irruimus? *Thr.* mane.

Omnia prius experiri verbis, quam armis, ſapientem decet.

Quî ſcis, an, quæ jubeam, ſine vi faciat? *Gn.* Dî voſtram fidem!

Quanti eſt ſapere! nunquam accedo ad te, quin abs te abeam doctior.

Thr. Thais, primum hoc mihi reſponde: cum tibi dò iſtam virginem,

Dixtin' hos mihi dies ſoli dare te? *Th.* quid tum poſtea? *Thr.* rogitas,

Quæ mî ante oculos coram amatorem adduxiſti tuum?

Th. Quid cum illo agas? *Thr.* & cum eo clam ſubduxiſti te mihi?

Th. Libuit. *Thr.* Pamphilam ergo huc redde, niſi ſi mavis eripi.

Ch. Tibi illam reddat? aut tu eam tangas? omnium. *Gn.* ah, quid agis? tace.

Ch. Quid tu tibi vis? *Thr.* ego non tangam meam? *Ch.* tuam autem, furcifer?

Gn. Cave ſis: neſcis cui maledicas nunc viro. *Ch.* non tu hinc abis?

Scin' tu ut tibi res ſe habeat? ſi quidquam hodie hic turbæ cœperis,

ANNOTATIO.

13 *Pyrrhus factitavit.*] Se poſt principia poſuit Pyrrhus Epirotarum Rex. Pyrrho Annibal inter Imperatores, cùm primas Alexandro Magno dediſſet, ſecundas tribuit, quod caſtra metari primus docuerit, id eſt, deſcribere, & locare, *Camper. Ang.* **To encamp.** Ad hoc nemo elegantius loca ceperit, præſidia diſpoſuerit, *Choiſir bien les lieux, ſe fortifier. Ang.* **To chooſe his Ground, to fortify himſelf.**

Faciam,

Faciam, hujus loci, dieique, meique ſemper memineris.

Gn. Miſeret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi.

Ch. Diminuam ego caput tuum hodie, niſi abis.

Gn. ain' vero, canis? Siccine agis? *Thr.* Quis tu es homo? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi eſt?

Ch. Scibis: principio eam eſſe dico liberam. *Thr.* hem! *Ch.* civem Atticam. *Thr.* hui! 35

Ch. Meam ſororem. *Thr.* os durum! *Ch.* miles, nunc adeo edico tibi,

Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego ad Sophronam eo

Nutricem, ut eam adducam, & ſigna oſtendam hæc. *Thr.* tun' me prohibeas,

Meam ne tangam? *Ch.* prohibeo, inquam. *Gn.* audin' tu? hic furti ſe alligat.

Satin' hoc eſt tibi? *Thr.* hoc idem tu ais? *Th.* quære, qui reſpondeat. 40

Thr. Quid nunc agimus? *Gn.* quin redeamus; jam hæc tibi aderit ſupplicans

Ultrò. *Thr.* credin'? *Gn.* imo certe: novi ingenium mulierum;

Nolunt, ubi velis; ubi nolis, cupiunt ultro. *Thr.* bene putas.

Gn. Jam dimitto exercitum? *Thr.* ubi vis. *Gn.* Sanga, ita uti fortes decet

Milites, domi focique fac viciſſim ut memineris. 45

Sa. Jam dudum animus eſt in patinis. *Gn.* frugi es. *Thr.* vos me hac ſequimini.

faciam, ut hujus loci, dieique, meique ſemper memoriam habeas. Gn. *Miſereor tui, qui hujus tanti hominis inimicitias ſuſcipias.* Ch. *Infringam caput tuum hodie, niſi abis.* Gn. *Siccine minaris, impudens?* Thr. *Quis tu homo es? Quid tibi vis? Quid tibi rei eſt cum illa?* Ch. *Primum ego aſſero eam eſſe liberam.* Thr. *Hem!* Ch. *Civem Atticam.* Thr. *Hui!* Ch. *Meam ſororem.* Thr. *Frons ferrea!* Ch. *Miles, nunc etiam tibi denuncio, ne vim ullam facias contra illam. Thais, ego eo ad Sophronam nutricem, ut eam hinc adducam, & hæc monumenta cognitionis oſtendam.* Thr. *Tune prohibere poſſis, ne in ſervam meam manum injiciam?* Ch. *Prohibeo, iterum tibi denuncio.* Gn. *Audiſne, Thraſo? Hic furti ſe rem fatetur ſcilicet, ſe dolo malo rem à proprio domino auferre & detinere. Sufficitne hoc tibi ad repetendam in jure virginem ſervam tuam?* Thr. *An idem hoc ais, quod Chremes, Thais?* Th. *Indignus es cui reſpondeam, quære alio reſponſum.* Thr. *Quid nunc agere debemus, Gnatho?* Gn. *Age, redeamus; jam hæc ad te veniet ſponte ſupplicans, ut ei veniam condones.* Thr. *Crediſne?*

Gn. *Sic certe eſt: ita comparatæ ſunt à natura mulieres; quando vis, nolunt; quando nolis, volunt, & cupiunt ultrò, nemine ſuadente.* Thr. *Rectè judicas.* Gn. *Jamne mox miſſionem militum faciam?* Thr. *Quando voles.* Gn. *Sanga, fac ut culinæ, cibique memineris, ſicut fortes decet milites, qui alacres pro focis & penatibus pugnant.* Sa. *Jampridem à bello averſus animus in epulis & cupediis totus eſt.* Gn. *Bonæ frugi es, & utilis.* Thr. *Vos hâc me ſequimini.*

ACTUS V. SCENA I.

THAIS. PYTHIAS.

Th. PErgin', ſceleſta, mecum perplexè loqui? Scio, neſcio: abiit: audivi: ego non affui. Non tu iſtuc mihi dictura aperte es, quidquid eſt?

Th. *Pergiſne, ſcelerata, intricatè atque obſcurè mecum loqui? Scio, neſcio: audivi ſtuprum illi eſſe illatum: abfui cum vitiata eſt. Nonne tu iſtud mihi declarabis, quod ex te quæro, quidquid ſit?*

Virgo lacerata veſte præ pudore obticet, eunuchus aufugit: quamobrem aufugit? quid factum eſt? cum hæc à te quæro, nihil quidquam reſpondes. Py. *Quid ego infelix tibi amplius reſpondere poſſum? Dicunt illum minime eunuchum fuiſſe.* Th. *Quis fuit igitur?* Py. *Iſte Chærea.* Th. *Qui Chærea?* Py. *Iſte adoleſcens frater Phædriæ.* Th. *Quid ais, venefica?* Py. *At eum ipſum eſſe certò cognovi.* Th. *Cur ad nes, quæſo, venit? Cur ad nes adductus eſt?* Py. *Neſcio, niſi amore captum fuiſſe credo Pamphilæ.* Th. *Hem! Miſera interii. Si tu infelix quidem iſta verè commemoras. An ideò virgo lachrymas fundit?* Py. *Id arbitror.* Th. *Quid ais, ſacrilega? Nonne iſtud tibi abiens minata imperavi, ne vir quiſquam ad eam adiret?* Py. *Quid facerem? ita ut imperaſti, illi ſoli cuſtodiendo data eſt.* Th. *Peſſima, lupo vovem tuendam dediſti: valde me pudet, ita me deluſam eſſe: quæ hæc eſt ſpecies hominis?* Py. *Hera mea file; ſile, obſecro, ſalvæ ſumus; habemus hominem ipſum (Chæream) in noſtra poteſtate.* Th. *Ubi is eſt?* Py. *Hem, videſne illum ad ſiniſtram?* Th. *Video.* Py. *Manda in eum manum injici, tanquam in fugitivum.* Th. *Quid illi faciemus comprehenſo, inepta?* Py. *Quæriſne quid facias? Vide quæſo, ſi non eſt inſigniter impudens; ex adſpectu ſane videtur eſſe.* Th. *Non talis eſt, qualem dicis.* Py. *Atque etiam qualis eſt ejus audacia!*

Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet,
Eunuchus abiit: quamobrem? quid factum eſt? taces? 5
Py. Quid tibi ego dicam miſera? illum eunuchum negant
Fuiſſe. *Th.* quis fuit igitur? *Py.* iſte Chærea.
Th. Qui Chærea? *Py.* iſte ephebus, frater Phædriæ.
Th. Quid ais, venefica? *Py.* atqui certò comperi.
Th. Quid is obſecro ad nos? quamobrem adductu' eſt? *Py.* neſcio, 10
Niſi amaſſe credo Pamphilam. *Th.* hem, miſera! occidi,
Infelix, ſiquidem tu iſtæc vera prædicas.
Num id lacrumat virgo? *Py.* id opinor. *Th.* quid ais, ſacrilega?
Iſtuccine interminata ſum hinc abiens tibi?
Py. Quid facerem? ita ut juſtî, ſoli credita eſt. 15
Th. Sceleſta, ovem lupo commîſti: diſpudet
Sic mihi data eſſe verba. quid illuc hominis eſt?
Py. Hera mea! tace; tace, obſecro, ſalvæ ſumus; hominem
Habemus ipſum. *Th.* ubi is eſt? *Py.* hem ad ſiniſtram, non vides?
En. *Th.* video. *Py.* comprehendi jube quantum poteſt. 20
Th. Quid illo facias, ſtulta? *Py.* quid faciam, rogas?
Vide, amabo, ſi non, cum aſpicias, os impudens
Videtur. *Th.* non. *Py.* tum, quæ ejus confidentia eſt!

ANNOTATIO.

4 *Virgo conſciſſa veſte.*] Thais breviter refert quæ ſibi Pythias latius recenſuerat.

ACTUS V. SCENA II.

CHÆREA. THAIS. PYTHIAS.

Ch. *In ædibus Antiphonis, & pater & mater ejus, quaſi conſultò præſentes erant, cum ingreſſuri eramus, ita ut nullo modo introire poſſem, quin me viderent: interea dum ante fores ſto, notus quidam mihi occurrit in viâ: ſimul ac vidi, mox me in pedes conjeci quam citiſſimè in angiportum quoddam ſolitarium; inde etiam*

Ch. APud Antiphonem uterque, mater & pater,
Quaſi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire poſſem, quin viderent me: interim
Dum ante oſtium ſto, notus mihi quidam obviam
Venit: ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam deſertum; inde item 6

In

In aliud, inde in aliud: ita miſerrimus
Fui fugitando, ne quis me cognoſceret. (reo
Sed eſtne hæc Thais, quam video? ipſa eſt: hæ-
Quid faciam. quid mea autem? quid faciet mihi?
Th. Adeamus: bone vir, Dore, ſalve: dic mihi,
Aufugiſtin'? *Ch.* hera, factum. *Th.* ſatin' id tibi placet?
Ch. Non. *Th.* credin' te impune habiturum? *Ch.* unam hanc noxiam
Mitte: ſi aliam unquam admiſero ullam, occidito.
Th. Num meam ſævitiam veritus es? *Ch.* non. *Th.* quid igitur?
Ch. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.
Th. Quid feceras? *Ch.* paululum quiddam. *Py.* eho, paululum, impudens?
An paululum eſſe hoc tibi videtur, virginem
Vitiare civem? *Ch.* conſervam eſſe credidi.
Py. Conſervam? vix me contineo, quin involem in
Capillum: monſtrum, etiam ultro deriſum advenit.
Th. Abin' hinc, inſana? *Py.* quid ita vero? debeam,
Credo, iſti quidquam furcifero, ſi id fecerim;
Præſertim cum ſe ſervom fateatur tuum.
Th. Miſſa hæc faciamus. non te dignum, Chærea,
Feciſti: nam ſi ego digna hac contumelia
Sum maxime, at tu indignus qui faceres tamen.
Neque ædepol, quid nunc conſilî capiam, ſcio,
De virgine iſtac: ita conturbâſti mihi
Rationes omnes, ut eam non poſſim ſuis,
Ita ut æquom fuerat, atque ut ſtudui, tradere: ut
Solidum parerem hoc mihi beneficium, Chærea.
Ch. At nunc dehinc ſpero æternam inter nos gratiam
Fore, Thais. ſæpe ex hujuſmodi re quapiam, &
Malo ex principio magna familiaritas
Conflata eſt. quid ſi hoc quiſpiam voluit Deus?
Th. Equidem pol in eam partem accipioque & volo.
Ch. Imo ita quæſo: unum hoc ſcito, contumeliæ

in aliud, inde in aliud: ita fugitando miſerrimus fui, metuens ne quis me agnoſceret. Sed eſtne hæc Thais, quam video? Ipſa eſt. Incertus ſum animi quid agam. Verum quid mea refert? Quid faciet mihi? Th. *Eamus ad eum. Bone vir, Dore, ſalve. Dic mihi fugiſtine dome?* Ch. *Hera, id feci.* Th. *Hoccine feciſſe tibi jucundum eſt?* Ch. *Minime.* Th. *Crediſne hoc impune & inultum tibi fore?* Ch. *Unum hoc delictum mihi remitte: ſi aliud unquam commiſero ullum, interfici me jube.* Th. *Num meam duritiam, & crudelitatem timuiſti, adeò ut fugeres?* Ch. *Non.* Th. *Quid igitur?* Ch. *Timui ne iſta (Pythias) me accuſaret apud te.* Th. *Quam culpam feceras?* Ch. *Levem quandam culpam.* Py. *Eho levem, impudens? An levem eſſe culpam æſtimas, virgini civi vitium afferre.* Ch. *Conſervam meam eſſe putavi.* Py. *Conſervam putaſti? Vix mihi tempero quin irruam in comam. Monſtrum, etiam nos ut ludibrio habeat, ex induſtria huc advenit.* Th. *Abi hinc, ſtulta.* Py. *Quaſi vero ullam penam debeam iſti furcifero, ſi involaverim in capillum ejus: præſertim cum non liberum, ſed ſervum tuum ſe eſſe profiteatur.* Th. *Hæc inutilia omittamus: non te facimus dignum admiſiſti, Chærea: nam quamvis propter conditionem meam hac injuria maxime digna videar; tamen tu indignus es, qui eam mihi faceres; neque per Pollucem nunc ſcio quale conſilium capiam de iſta virgine: ita res meas confudiſti omnes, ut eam nequam ſuis talem, intactam, & virginem reddere, ità ut æquum fuerat, atque ut omni ſtudio conata fui: ut integram gratiam inirem à Chremete & reliquis virginis cognatis, ut integrum & perfectum hoc beneficium conferrem in Chremetem & virginis cognatos.* Ch. *At nunc exinde ſpero æternam fore inter nos omnes, me, illam, & te, benevolentiam, Thais; nam ſæpe ex ſimili re aliqua turbulenta, atque ex malo principio magna neceſſitudo, & conjunctio contracta eſt: quid ſi hoc, ouctore aliquo Deo, factum eſt?* Th. *Equidem pol, in eam partem & accipio, & ita volo evenire.* Ch. *Quinime, ita ut accipias, & velis te rogo: hoc unum ſcias velim,*

ANNOTATIO.

27 *At tu indignus qui faceres tamen.*] Id eſt, non te decuit eam injuriam mihi facere, cùm ſis frater Phædriæ mei Amatoris, & diligenter ac liberaliter fueris inſtitutus.

Non

Non me feciſſe cauſſâ, ſed amoris. *Th.* ſcio,
Et pol propterea magis nunc ignoſco tibi.
Non adeo inhumano ingenio ſum, Chærea,
Neque tam imperita, ut, quid amor valeat, neſciam.
Ch. Te quoque jam, Thais, ita me Dî bene
ament, amo.
Py. Tum pol ab iſtoc tibi, hera, cavendum intelligo.
Ch. Non auſim. *Py.* nihil tibi quidquam credo.
Th. deſinas.
Ch. Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix ſies:
Ego me tuæ commendo & committo fidei.
Te mihi patronam cupio, Thais: te obſecro:
Emoriar, ſi non hanc uxorem duxero.
Th. Tamen ſi pater. *Ch.* quid? ah volet, certo ſcio,
Civis modo hæc ſit. *Th.* paululum opperirier
Si vis, jam frater ipſe hic aderit virginis:
Nutricem accerſitum iit, quæ illam aluit parvolam:
In cognoſcendo tute ipſe hic aderis, Chærea.
Ch. Ego vero maneo. *Th.* viſne interea, dum is
venit,
Domi opperiamur potius, quam hîc ante oſtium?
Ch. Imo percupio. *Py.* quam tu rem actura, obſecro, es?
Th. Nam quid îta? *Py.* rogitas? hunc tu in ædes
cogitas (meæ fidei;
Recipere poſthac? *Th.* cur non? *Py.* crede hoc
Dabit hîc aliquam pugnam denuo. *Th.* au, tace,
obſecro.
Py. Parum perſpexiſſe ejus videre audaciam.
Ch. Non faciam, Pythias. *Py.* non pol credo, Chærea,
Niſi ſi commiſſum non erit. *Ch.* quin, Pythias,
Tu me ſervato. *Py.* neque pol ſervandum tibi
Quidquam dare auſim, neque te ſervare: apage te.
Th. Optime adeſt ipſe frater. *Ch.* perii hercle:
obſecro,
Abeamus intrò, Thais: nolo me in via
Cum hac veſte videat. *Th.* quamobrem tandem?
an quia pudet? (ſequor.
Ch Id ipſum. *Py.* id ipſum? virgo vero? *Th.* î præ,
Tu iſtic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

me non eo animo cum virgine rem habuiſſe, ut tibi injuriam facerem; ſed ab amore ad id faciendum impulſum fuiſſe. Th. *Scio, & per Pollucem propterea tibi libentius veniam do. Non adeo humanitatis expers ſum, neque tam ignara, ut quanta ſit amoris potentia non noverim.* Ch. *Te quoque jam, Thais, ita me Dii ament, nunc amo.* Py. *Etiam per Deos tibi metuendum, hera, ab iſto ſentio, ne quam techam & fraudem faciat.* Ch. *Non auſim, etiamſi velim (propter fratrem Phædriam.)* Py. *Nullam fidem tuis dictis habeo.* Th. *Fac ut deſinas, Pythias.* Ch. *Nunc in tuam, Thais, me do fidem, & in clientelam trado, teque obſecro ut in ducenda uxore Pamphila me juves. Te mihi patronam eligo, Thais; te per Deos obteſtor: moriar omnino, ſi non hanc in uxorem accipio.* Th. *Tamen ſi pater noluerit.* Ch. *Ah quid dubitas? Volet, probe ſcio; dummodò hæc ſit civis.* Th. *Si paulliſper vis expectare, mox ipſe frater illius huc adventurus eſt, Chærea; nutricem ivit accerſitum, quæ Pamphilam parvulam aluit: tu ipſe dum de Pamphilæ origine inquiretur, præſens intereris.* Ch. *Ego verò expectabo dum Chremes hîc adſit.* Th *Viſne interea, dum is hûc redit, domi maneamus, potius quàm hîc ante fores?* Ch. *Imo vehementer cupio.* Py. *Quidnam, quæſo, nunc factura es?* Th. *Quidnam ita?* Py. *Tune quæris? An hunc tu, quæ ab eo deluſa es, intro ædes poſthac admittere cogitas?* Th. *Cur non?* Py. *Faciet aliquam turbam de integro; verbis meis fidem adhibe.* Th. *Au, tace, oro.* Py. *Non ſatis compertam habere videris ejus confidentiam.* Ch. *Non faciam quod vereris, Pythias.* Py. *Non per Pollucem credo, Chærea, niſi poſtquam nihil à te mali factum fuiſſe compertum fuerit.* Ch. *Imo, Pythias, tu me ſervato.* Py. *Neque per Deos tibi quidquam ſervandum dare auſim, neque te ſervare: apage te à me.* Th. *Advenit opportune ipſe frater Pamphilæ Chremes.* Ch. *Perii mehercule: obſecro, Thais, intrò ædes eamus: nolo me in via ut Chremes ita veſtitum videat.* Th. *Quamobrem tandem? an quia te pudet?* Ch. *Idipſum nempe eſt.* Py. *Idipſum? Virgo verò vitiata an puduri fuit?* Th. *Præito; ſequar: tu iſthic mane, Pythias, ut Chremetem domum introducas.*

Actus V. Scena III.

Pythias. Chremes. Sophrona.

Py. QUID? quid venire in mentem nunc poſſit mihi?
Quidnam? quî referam ſacrilego illi gratiam,
Qui hunc ſuppoſuit nobis? *Ch.* move verò ocyus
Te, nutrix. *So.* moveo. *Ch.* video, ſed nîl promoves.
Py. Jamne oſtendiſti ſigna nutrici? *Ch.* omnia.
Py. Amabo, quid ait, cognoſcitne? *Cb.* ac memoriter.
Py. Bene ædepol narras: nam illi faveo virgini.
Ite intro: jamdudum hera vos expectat domi.
Virum bonum eccum Parmenonem incedere
Video: viden' ut otioſus it! ſi Diis placet,
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum ſciam:
Poſt exibo, atque hunc perterrebo ſacrilegum.

Py. *Quid? quid in animo excogitare nunc poſſum ego? Quidnam? quomodo nunc ſcilicet par pari referam, illi ſceleſto Parmenoni, qui hunc Chæream, pro eunucho nobis ſuppoſuit?* Ch. *Move te verè citius, nutrix.* So. *Moveo.* Ch. *Video, te moves; ſed nihil promoves.* Py. *Jamne, Chremes, oſtendiſti omnia ſigna ciſtellæ Sophronæ nutrici?* Ch. *Omnia oſtendi.* Py. *Obſecro, quid dicit? Agnoſcitne illa?* Ch. *Agnoſcit, & memoriter recenſet.* Py. *Grata per pelluce mi narras: nam bene illi puellæ cupio. Introite: nam jam pridem Thais hera vos expectat domi. Ecce virum bonum Parmenonem video ſpatiari. Vide ut otioſus & ſecurus ambulat! Spero me habituram facultatem, ſi Diis placet, quo eum arbitratu meo agitem, & auxium reddam.*

Actus V. Scena IV.

Parmeno. Pythias.

Pa. REviſo, quidnam Chærea hîc rerum gerat,
Quod ſi aſtu rem tractavit, dî voſtram fidem!
Quantam & quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, &
Cariſſimum ab meretrice avara: virginem
Quam amabat, eam confeci ſine moleſtia,
Sine ſumptu, ſine diſpendio: tum hoc alterum,
Id vero eſt, quod ego mihi puto palmarium,
Me repperiſſe, quo modò adoleſcentulus

Pa. *Redeo viſum quæ res hîc agat Chærea, quod ſi aſtutè cœptum exequutus eſt. Dii, veſtram fidem! teſtor, quantam, & quam veram laudem conſequetur Parmeno! nam ut taceam quod ei amorem difficillimum & magno pretio parandum à meretrice avarâ, virginem nimirum, quam perdiè amabat, procuravi, & acquiſitionem ejus perfeci ſine difficultate, ſine ſumptu & impenſis pecuniarum; id verò eſt glorioſum & palmâ dignum, quod mihi tribuo, quoniam rationem inveni, qua adoleſcentulus poſſit*

Annotatio.

8 *Palmarium.*] Palmarius, a, um; quod eſt palmâ dignum, aliquando ſubſtantivum eſt & videtur poni p o victoria. L. I. §5. D. De extraordinariis cognitionibus his verbis; *Honoraria ſumma peti poterit uſque ad probabilem quantitatem; etſi nomine palmarii cautum eſt.* Id vocabulum ſumptum à gladiatoribus; nam victori gladiatori is honos habebatur, ut coronatus palma laudes ferret.

Mere-

meretricum ingenia & mores pernoſcere, ut cum tempeſtivè illas penitus cognoverit, perpetuo odio eas proſequatur. Dum foris cœnant, nihil videtur terſius, & honeſtius, nihil magis ornatum nec magis lepidum: quæ cum epulantur, non vorant, ſed lautè & delicatè ſuaviora quæque cum amatore ſuo mandunt: harum verò licet videre inſatiabilem voracitatem, immunditiam, egeſtatem, cum domi ſunt: quàm obſcœnæ, quàm gulæ dedítæ, quo pacto juris heſterni panem atrum deglutiunt.

Meretricum ingenia & mores poſſet noſcere:
Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit.
Quæ dum foris ſunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compoſitum quidquam, nec magis elegans:
Quæ, cum amatore ſuo cum cœnant, liguriunt:
Harum videre ingluviem, ſordes, inopiam:
Quàm inhoneſtæ ſolæ ſint domi, atque avidæ cibi,
Quo pacto ex jure heſterno panem atrum vorent.
Noſſe omnia hæc, ſalus eſt adoleſcentulis.
Py. Ego pol te pro iſtis dictis & factis, ſcelus,
Ulciſcar; ut ne impune in nos illuſeris.

Hæc omnia didiciſſe non modò utile, ſed ſalutiferum adoleſcentibus. Py. *Ego per Pollucem pro iſtis dictis & factis te, ſceleroſe, ulciſcar & puniam, ut non impune feras quod nos ludificatus ſueris.*

ACTUS V. SCENA V.

PYTHIAS. PARMENO.

Py. *Prob Deum fidem! facinus turpe & crudele! O infortunatum adoleſcentulum! O ſceleroſum Parmenonem, qui iſtum in hanc domum adduxit!* Pa. *Quid eſt?* Py. *Adeo miſericordia commota ſum, ut ne tam atrox tormentum cernerem, miſera huc foras me ſubduxerim. Quæ infanda & ſæva ſupplicíorum exempla dicuntur in eum facienda eſſe!* Pa. *O Jupiter! quæ illa turbatio eſt? Egone occidi? accedam. Quid iſtud eſt, Pythias? quid quereris? in quo exempla gravia pœnarum edenda eſſe dicis?* Py. *An quæris, impudentiſſime? Exitium attuliſti huic adoleſcentulo, quem pro eunucho ad ædes noſtras deduxiſti, dum nos dolis circumvenire conaris.* Pa. *Quid ita dicis? aut quid factum eſt? Dicito.* Py. *Dicam. Noviſtine virginem iſtam, quæ hodie dono data eſt Thaidi, civem eſſe hujus urbis? ejuſque fratrem inter primos nobiles numerari?* Pa. *Neſcio.* Py. *Atqui eſſe eam civem Atticam compertum eſt: hanc iſte adoleſcentulus ſtupravit miſer. Ille frater ejus, impetuoſus admodum, & ad vim inferendam promptiſſimus, ubi hoc audivit,* Pa. *Quidnam fecit?* Py. *Conſtrinxit primum eum, in modum crudelem, arctis vinculis.*

Py. PRO Deûm fidem! facinus fœdum! ô infelicem adoleſcentulum!
O ſceleſtum Parmenonem, qui iſtum huc adduxit! *Pa.* quid eſt?
Py. Miſeret me: itaque, ut ne viderem, miſera huc effugi foras.
Quæ futura exempla dicunt in eum indigna! *Pa.* ô Jupiter!
Quæ illæc turba eſt? numnam ego perii? adibo, quid iſtuc Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? *Py.* rogitas, audaciſſime?
Perdidiſti iſtum, quem adduxtî pro eunucho, adoleſcentulum,
Dum ſtudes dare verba nobis. *Pa.* quid ita? aut quid factum eſt? cedo.
Py. Dicam: virginem iſtam, Thaidi hodie quæ dono data eſt,
Scin' eam hinc civem eſſe? & ejus fratrem adprime nobilem?
Pa. Neſcio. *Py.* atqui ſic inventa eſt: eam iſte vitiavit miſer.
Ille ubi reſcivit factum frater violentiſſimus,
Pa. Quidnam fecit? *Py.* colligavit primum eum miſeris modis.

Pa. Col-

Pa. Colligavit? hem! *Py.* atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide.
Pa. Quid ais? *Py.* nunc minitatur porro ſeſe id, quod mœchis ſolet;
Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. *Pa.* qua audacia
Tantum facinus audet? *Py.* quid ita tantum? *Pa.* an non hoc maxumum eſt?
Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo meretricia
Deprendi quemquam? *Py.* neſcio. *Pa.* at ne hoc neſciatis, Pythias,
Dico, edico vobis, noſtrum eſſe illum herilem filium. *Py.* hem!
Obſecro, an is eſt? *Pa.* ne quam in illum Thais vim fieri ſinat.
Atque adeo autem cur non egomet introeo? *Py.* vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illi proſis, & tu pereas: nam hoc putant,
Quidquid factum eſt, ex te eſſe ortum. *Pa.* quid igitur faciam miſer?
Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem ſenem.
Dicam huic, an non? dicam hercle; etſi mihi magnum malum
Scio paratum: ſed neceſſe eſt, huic ut ſubveniat. *Py.* ſapis:
Ego abeo intro: tu iſti narrato omnem rem ordine, ut factum ſiet.

Pa. Hem, colligavit? Py. atque id, deprecante illum Thaide, ne id faceret. Pa. Quid ais? Py. Nunc minitatur ſeſe id facturum, quod adulteris fieri ſolet; Quod ſumi ſupplicium non adhuc vidi, neque videre velim. Pa. Quis ita audax, & temerarius, ut tantum facinus audeat? Py. Quid ita tantum ais? Pa. An non hoc maximum eſt? Quiſquamne hominum unquam vidit ullum in ædibus meretricis coripi pro mœcho? Py. Hoc neſcit. Pa. At ne hoc ignoretis, Pythias, nuncio, denuncio vobis, illum eſſe noſtri heri filium. Py. Hem! quæſo, an is eſt? Pa. Ne quam in illum violentiam exerceri Thais permittat. Imò etiam, cur non ego intrò domum irrumpo? Py. Ne hoc facias; cave: nec enim illum juveris, & te perditum iveris: hoc enim credunt te hujus, quod factum eſt, quantumcunque ſit, eſſe auctorem. Pa. Quid igitur faciam infelix? Quidve aggrediar? Ecce autem aſpicio ſenem herum è villa in urbem revertentem. Num illi dicam filii periculum, an non? Nunciabo per Herculem, quamvis noverim mihi magnum malum inde datum iri: ſed neceſſe eſt huic dicere, ut illi auxilietur. Py. Sapis, intrò domum eo: tu hero tuo recenſe ex ordine, ut omnia facta ſunt.

ACTUS V. SCENA VI.

LACHES. PARMENO.

La. EX meo propinquo rure hoc capio commodi:
Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi ſatias cœpit fieri, commuto locum.
Sed eſtne ille noſter Parmeno? & certe ipſus eſt.
Quem præſtolare, Parmeno, hîc ante oſtium? 5
Pa. Quis homo eſt? hem, ſalvum te advenire, here, gaudeo.

La. Ex meo ſuburbano prædio hanc commoditatem habeo: quod neque ruris, neque urbis faſtidium me unquam valde capit. Ubi alterutrius cœpit ſatietas fieri, locum alterum altero muto. Sed eſtne ille noſter ſervus Parmeno? & certe ipſe eſt. Quem expectat, Parmeno, ante has fores?

Pa. Quis homo me appellat? Ehem! ſalvum te redire, here, gaudeo.

La. Quem præstolare? Pa. perii: lingua hæret metu. La. hem!
Quid est? quid trepidas? sati'ne salvæ? dic mihi.
Pa. Here, primum te arbitrari id, quod res est, velim:
Quidquid hujus factum est, culpa non factum est mea.
La. Quid? Pa. recte sane interrogasti; oportuit
Rem prænarrasse me. emit quendam Phædria
Eunuchum, quem dono huic daret. La. cui? Pa. Thaidi.
La. Emit? perii hercle: quanti? Pa. viginti minis.
La. Actum est. Pa. tum quandam fidicinam amat hic Chærea.
La. Hem! quid? amat? an scit jam ille quid meretrix siet?
An in astu venit? aliud ex alio malum. (facit.
Pa. Here, ne me spectes: me impulsore hæc non
La. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,
Si vivo: sed istuc, quidquid est, primum expedi.
Pa. Is pro illo eunucho ad Thaidem deductus est.
La. Pro eunuchon'? Pa. sic est, hunc pro mœcho postea
Comprehendere intus & constrinxere. La. occidi.
Pa. Audaciam meretricum specta. La. nunquid est
Aliud mali dammive, quod non dixeris,
Reliquom? Pa. tantum est. La. cesson' huc introrumpere? (malum;
Pa. Non dubium est, quin mî magnum ex hac re sit
Nisi quia necesse fuit hoc facere: id gaudeo,
Propter me hisce aliquid esse eventurum mali:
Nam jam diu aliquam caussam quærebat senex,
Quamobrem insigne aliquid faceret iis: nunc repperit.

La. Quem expectas? Pa. Occidi: lingua hæret palato præ metu. La. Hem! cur contremiscis? Satisne domi salvæ sunt res nostræ? Dic mihi. Pa. Here, primum te arbitrari velim: quidquid hujus rei, de quâ quæritur, factum est, culpa mea factum non est. La. Quidnam est? Pa. Rectè quidem interrogasti; nam ante me narrasse oportuit rem quæ te absente evenit? Phædria emit quendam eunuchum, quem donaret illi. La. Cuinam? Pa. Thaidi. La. Occidi per Herculem: quanto pretio? Pa. Pretio viginti minarum. La. Actum est de me. Pa. Tum quandam Chærea fidicinam amat hic apud Thaidem. La. Hem! quid? amat? an jam didicit quid sit meretrix? An in astu (in urbem) ex Piræo venit? Aliud ex alio malum eritur. Pa. Here, ne me minacibus oculis intueâris: non ego eam ad hæc faciendum impuli. La. Desine de te verba facere; ego te, furcifer, si vitam Dii prorsgent, male multabo: sed istud, quodcunque est, paucis verbis enarra. Pa. Is (Chærea) pro eunucho Thaidi traditus est. La. An pro eunucho? Pa. Sic est: hunc postea intus comprehenderunt, & colligaverunt. La. Interii. Pa. Temeritatem meretricum considera. La. An aliud mali, damnive, quod non dixeris, adhuc tibi dicendum restat? Pa. Nihil præterea est. Pa. Quid moror, quin intrò hæc ædes impetum facio? Pa. Certum est mihi magnum ex hâc re impendere malum: sed necesse fuit hoc factum referre seni, ut filio suo Chæreæ succurreret: eo hæc gaudeo hisce meretricibus, mei causâ, aliquod malum factum iri: nam jam pridem aliquam causam captabat habere senex, ut aliquod insigne faceret in meretrices istas ederet: is nunc invenit.

ANNOTATIONES.

9 *Te arbitrari, quod res est, velim:*] Se Parmeno excusat, & purgat antequam accusetur; quæ orationis perturbatio animum mîle consilium arguit.

17 *An in astu venit?*] Athenienses urbem suam Astu vocabant. Cicero primo de legibus: *Theseus*, inquit, *eosdem migrare ex agris, & in astu quod appellatur, omnes se conferre jussit.* Ἄστυ, Græcè significat *Urbem*. Cæterum Athenæ in duas divisæ erant partes; Urbem quæ dicta ἄστυ, & portum qui, περιπαιτὸς vocatum est; eas autem partes unus complectebatur ambitus; sed ita ut Plebeii & Democratiæ fautores in regione Piræei agerent; elegantiores nobiliorelque Astu incolerent. A potiori igitur parte & ad portus discrimen ἄστυ & ἀστικὸς; nominabant, *Urbem* & *Urbanos*.

19 *Furcifer.*] Dicebatur servus, qui ob leve delictum cogebatur à domino ignominiæ magis, quam supplicii causâ, in vicinis fusam in collo ferre, subligatis ad eam manibus, & prædicare peccatum suum, simulque monere cæteros ne simile quid admitterent.

Actus V. Scena VII.

Pythias. Parmeno.

Py. NUnquam ædepol quidquam jam diu, quod magis vellem evenire, (errans.
Mî evenit, quam quod modò ſenex intro ad nos venit
Mihi ſolæ ridiculo fuit, quæ, quid timeret, ſciebam.
Pa. Quid hoc autem eſt? *Py.* nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.
Sed ubi obſecro eſt? *Pa.* me quærit hæc? *Py.* atque eccum video: adibo.
Pa. Quid eſt, inepta? quid tibi vis? quid rides? pergin'? *Py.* perii; (*Py.* rogitas?
Defeſſa jam ſum miſera te ridendo. *Pa.* quid ita?
Nunquam pol hominen ſtultiorem vidi, nec videbo: ah! (intus.
Non pote ſatis narrari, quos ludos præbueris
At etiam primo callidum & diſertum credidi hominem. (oportuit te?
Pa. Quid? *Py.* illicone credere ea, quæ dixi,
An pœnitebat flagitii, te auctore quod feciſſet
Adoleſcens, ni miſerum inſuper etiam patri indicares? (vidit
Nam quid illi credis animi tum fuiſſe, ubi veſtem
Illam eſſe eum indutum pater? quid? jam ſcis te periiſſe?
Pa. Ehem, quid dixti, peſſuma? an mentita es? etiam rides? (nimium.
Itan' lepidum tibi viſum eſt, ſcelus, nos irridere? *Py.*
Pa. Siquidem iſtuc impune habueris. *Py.* verum.
Pa. reddam hercle. *Py.* credo: (nitare:
Sed in diem iſtuc, Parmeno, eſt fortaſſe, quod mi-
Tu jam pendebis, qui ſtultum adoleſcentulum nobilitas
Flagitiis, & eundem indicas: uterque in te exempla edet.
Pa. Nullus ſum. *Py.* hic pro illo munere tibi honos eſt habitus: abeo. (perii.
Pa. Egomet meo indicio miſer, quaſi ſorex, hodie

Py. *Nunquam Ædepol quicquam jucundus, quod magis mihi optarem accidere, unquam accidit quàm quod modò ſenex Laches intrò domum ad nos venit, ſalsò exiſtimans filium ſuum eſſe conſtrictum. Soli mihi riſum præbuit, quæ cauſam, cur metueret, noveram.* Pa. *Quid autem hoc eſt, quod loquitur Pythias?* Py. *Nunc propter id prodeo foras, ut Parmenonem adeam & alloquar; ſed ubi quæſo eſt?* Pa. *An me quærit hæc?* Py. *Atque ecce eum video; ad eum ibo.* Pa. *Quid eſt, inſana? quid tibi vis? quid tam effuſe rides? perſeveraſne ridere?* Py. *Riſu morior: delaſſata ſum miſera jam te deridendo.* Pa. *Quid ita?* Py. *Quæriſne? num ignoras? nunquam pol quenquam ineptiorem cognovi, nec cognoſcam: ah, nequeo ſatis verbis expimere quos riſus excitaveris intus in ædibus: atqui primò te cautum, intelligentem, & facundum eſſe exiſtimavi.* Pa. *Quid?* Py. *An ſtatim fidem adhibere dictis meis debuiſti? An te pœnitebat flagitium, quod te impulſore commiſiſſet adoleſcens Chærea; nimis læve fuiſſe, niſi amplius miſerum illum patri proderes & deferres? Nam quomodo eum effectum fuiſſe putas, ubi ſe vidit à patre deprehenſum eſſe, in illâ veſte eunuchi? quid eſt? ſciſne de te jam actum eſſe?* Pa. *Hem! quid dixiſti, deterrima? An mentita es, cum mihi dixiſti Chæream à Chremete colligatum fuiſſe? etiam pergis ridere? Itane urbana & lepida exiſtimari voluiſti, ſceleſta, ſi nos ludibrio haberes?* Py. *Valde hoc viſum eſt mihi lepidum.* Pa. *Si quidem id multum tuleris, tum demùm id lepidum tibi videri dicas.* Py. *Quaſi vero id valde metuam.* Pa. *Par tibi hercle referam.* Py. *Credo, ſed in longam diem forte accidet illud, quod nobis minitaris: tu jam pendens è trabe vapulabis, qui imprudentem adoleſcentem ſpectatum, & inſignem flagitiis reddis, & eundem etiam prodis & denuncias. Uterque, pater & filius, in te pœnas exercebunt, quæ ſint documento cæteris, ne delinquant.* Pa. *Perii.* Py. *Ejuſmodi honos tibi & palmarium defertur pro eunucho quem dono Thaidi adduxiſti. Diſcedo.* Pa. *Egomet me indicans ſermonibus meis, quaſi ſorex, accentu & ſtrepitu ſe prodens, mihi perniciem attuli.*

Annotationes.

3 *Mihi ſolæ.*] Vetuſte pro *ſoli.*

6 *Quid eſt, inepta? quid tibi vis?*] Conſpecto ſervo cœpit ancilla erumpere in riſum, adeo ut ſibi temperare non poſſet.

Actus V. Scena VIII.

Gnatho. Thraso.

Gn. *Cur venimus huc, nunc cum Thais tibi irata eſt? quæ ibi ſpes eſt, quod conſilium ut venias? Quod cœptum tuum eſt Thraſo?* Th. *Ut Thaidi me dedam victus, & faciam quæcunque imperabit.* Gn. *Quid eſt?* Th. *Quare minus ſerviam Thaidi, quam Hercules ſervivit Omphalæ?* Gn. *Exemplum mihi gratum eſt. Utinam tibi videam demulceri calceamento caput. Sed quid? fores ejus ſtrepuere. Quid autem hoc eſt mali? Hunc ego nunquam conſpexeram; & nunc hic, quidnam celerans hinc lætus foras exſilit?*

Gn. QUID nunc? qua ſpe, aut quo conſilio huc imus? quid inceptas, Thraſo?
Th. Egone? ut Thaidi me dedam, & faciam quod jubeat. *Gn.* quid eſt?
Th. Qui minus huic, quam Hercules ſervivit Omphalæ? *Gn.* exemplum placet.
Utinam tibi commitigari videam ſandalio caput.
Sed quid? fores crepuere ab ea. quid autem hoc eſt mali? 5
Hunc ego nunquam videram etiam: quidnam properans hinc profilit?

Annotationes.

3 *Quam Hercules ſervivit Omphalæ?*] Omphales Lydiæ Reginæ amore captus Hercules eò ſe demiſit, ut leonis exuvium, clavamque & arma ipſi geſtanda concederet: ipſe vero muliebri habitu inter virgines neret.

4 *Commitigari videam ſandalio caput.*] Sandalium eſt calceamentum muliebre, quo Omphale Herculem, ſi penſum in lanificio non abſolviſſet, cædere ſolebat.

5 *Quid autem eſt hoc mali?*] Eunuchi habitu Chærea, ſed virili confidentia profilit è domo Thaidis, & militem velut novi rivalis terret aſpectu.

Actus V. Scena IX.

Chærea. Parmeno. Phædria. Gnatho. Thraso.

Ch. *O populares viri, ô cives, ecquis hodie extat me beatior? Nemo unus per Herculem: nam in me omnino Dii ſpecimen dederunt ſuæ poteſtatis; ita tam ſubito tot ſimul & cumulate bona contigerunt.* Pa. *Quamobrem hic lætitia exultat?* Ch. *O Parmeno mi, ô omnium mearum voluptatum inventor, inceptor, perfector, ſciſne quibus abunde gaudiis? Sciſne Pamphilam meam agnitam fuiſſe civem Atticam?* Pa. *Inaudivi.* Ch. *Sciſne promiſſam mihi in uxorem?* Pa. *Bene, ita me Dii ament, factum.* Gn. *Audiſne, Thraſo, quid ille dicit?* Ch. *Tum autem gaude, Phædria*

Ch. O Populares, ecquis me vivit hodie fortunatior?
Nemo hercle quiſquam: nam in me plane Dî poteſtatem ſuam
Omnem oſtendêre, cui tam ſubito tot congruerint commoda.
Pa. Quid hic lætus eſt? *Ch.* ô Parmeno mî, ô mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector, ſcin' me in quibus ſim gaudiis? 5
Scis Pamphilam meam inventam civem? *Pa.* audivi. *Ch.* ſcis ſponſam mihi?
Pa. Bene, ita me Dî ament, factum. *Gn.* audin' tu illum quid ait? *Ch.* tum autem Phædriæ

Meo

Meo fratri, gaudeo, amorem eſſe omnem in tranquillo: una eſt domus:
Thais patri ſe commendavit: in clientelam & fidem
Nobis dedit ſe. *Pa.* fratris igitur Thais tota eſt? *Ch.* ſcilicet.
Pa. Jam hoc aliud eſt, quod gaudeamus, miles pellitur foras.
Ch. Tum tu, frater ubi ubi eſt, fac quam primum hæc audiat. *Pa.* viſam domi.
Th. Nunquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim? *Gn.* ſine
Dubio opinor. *Ch.* quid commemorem primum, aut quem laudem maxume?
Illumne qui mihi dedit conſilium ut facerem; an me, qui id auſu' ſim
Incipere? an fortunam collaudem, quæ gubernatrix fuit,
Quæ tot res, tantas, tam opportune in unum concluſit diem? an
Mei patris feſtivitatem & facilitatem? ô Juppiter,
Serva obſecro hæc nobis bona. *Ph.* Dî voſtram fidem! incredibilia
Parmeno modò quæ narravit? ſed ubi eſt frater? *Ch.* præſto eſt. *Ph.* gaudeo.
Ch. Satis credo; nihil eſt Thaide hac, frater, tua dignius
Quòd ametur: ita noſtræ eſt omni fautrix familiæ. *Ph.* hui mihi
Illam laudas? *Th.* perii; quanto ſpei eſt minu', tanto magis amo.
Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt. *Gn.* quid vis faciam? *Th.* perfice hoc,
Precibus, pretio, ut hæream aliqua in parte tamen apud Thaidem.
Gn. Difficile eſt. *Th.* ſi quid collibuit, novi te: hoc ſi effeceris,
Quodvis donum & præmium à me optato, id optatum feres.
Gn. Itane? *Th.* ſic erit. *Gn.* hoc ſi efficio, poſtulo ut tua mihi domus
Te præſente, abſente, pateat; invocato ut ſit locus
Semper. *Th.* do fidem ita futurum. *Gn.* accingar. *Ph.* quem hic ego audio?

fratri meo omnem amorem ex toto acquiſitum eſſe ſine metu cujuſquam rivalis? una eſt familia: Thais ſe patri commendavit: ſe in clientelam & fidem nobis dedit. Pa. *Fratris tui igitur, Thais tota eſt in poteſtate?* Ch. *Omnino.* Pa. *Jam alia inſuper nobis cauſa gaudii; Thraſo excluditur à Thaide.* Ch. *Tu, Parmeno, da operam ut Phædria frater ubicumque ſit, hæc reſciat.* Pa. *Viſam domum, num is forte ibi ſit.* Th. *Nunquid, Gnatho, dubitas me periiſſe?* Gn. *Non dubito; imo, certò credo.* Ch. *Quid primum memorem, aut quem laudibus extollam? illumne qui mihi ſuaſit, ut facinus exequerer? an me, qui auſus fuerim illud aggredi? an partem laudis tribuam fortunæ quæ direxit? quæ tot, tantaſque res oppportune uno abſolvit die? an mei patris humanitatem & comitatem? O Jupiter, fac precor ut perpetua ſint nobis hæc bona.* Ph. *Dii veſtram fidem! quæ modo Parmeno incredibilia commemoravit? Sed ubi eſt frater?* Ch. *Præſto eſt; hic præſens eſt.* Ph. *Lætor.* Ch. *Vere credo; nulla eſt mulier, tua illa Thaide dignior, quæ ametur, frater; ita favet noſtræ omni familiæ.* Ph. *Mihi verò illam laudas, qui hanc amo & quanti ſit ſcio?* Th. *Occidi; quanto minus ſpei reſtat, tantò magis amore ardeo. Obteſtor te, Gnatho, omnem ſpem in te poſui.* Gn. *Quid vis faciam?* Th. *Perfice precibus, pretio; ut mihi aliquis locus tandem reſtet certus in amore Thaidis.* Gn. *Difficillime id fieri poteſt.* Th *Novi ingenium tuum; ſi tibi quid placet, id facile efficis: ſi hoc mihi adeptus fueris, cujuſvis*

doni & præmii optionem tibi do. Opta, optatum à me accipies. Gn. *Itane ais?* Th. *Aio.* Gn. *Si hoc efficio, poſtulo ut tuæ domus mihi ſemper fores apertæ ſint; ſive adſis, ſive abſis; ut menſæ tuæ mihi ſemper locus aliquis relinquatur vacuus, etſi non invitatus fuerim.* Th. *Pollicetur tibi, meamque fidem obliga, hoc ita fore, ut petis.* Gn. *Aggrediar.* Ph. *Quem hîc ego audio?*

O Thraſo!

O Thraſo, tune hic es? Th. Salvi eſtote. Ph. Tu fortaſſe ignoras, quæ hîc facta fuerint. Thr. Minime ignoro. Ph. Cur ergo in his urbis partibus te conſpectui meo offers? cur non hinc abis? Th. Vobis confiſus hic adſum. Ph. Scis quam confidere debeas? Miles, denuncio tibi, ſi poſthac te unquam in hac platea forte obvium habuero, nihil cauſæ erit quod dicat mihi, Quendam alium quærebam, aut iter mihi hâc fuit; illicò peribis. Gn. Eja, non ſic convenit facere. Ph. Satis hoc ſufficiat dictum tibi fuiſſe. Gn. Non vos cognoſco tam ſuperbos eſſe. Ph. Sic fiet. Gn. Prius audite quæ breviter dicam: hæc ubi dixero, ſi grata fuerint, facite. Ph. Audiamus. Gn. Tu abſcede paululùm iſtîc, Thraſo. Primum hoc vos rogo, ut mihi credatis, me quicquid in hac re facio, me in primis mei gratia id facere: verum ſi idem quoque vobis utile eſt; ſtultitia eſt, ſi id non faciatis. Ph. Quidnam hoc eſt? Gn. Ego, ut competitorem militem in amore tibi eſſe patiaris, Phædria, tibi expedire arbitror. Ph. Hem! ut competitorem patiar? Gn. Cogita modo, Phædria: tu, mehercule cum Thaide laute & ſumptuoſe convivaris; nam etiam delicatis & amplis conviviis delectari ſoles. Quod vero ei des, parum tibi eſt; & neceſſe eſt multum aliunde lucrari Thaidem, ut tuo amori ſatisfaciat, nullique pretio hoc tibi conſtet. Ad hæc autem omnia, nemo eſt magis idoneus, nec magis utilis tibi, quam hic Thraſo: principiò multum largiri poteſt, & nemo eſt qui det largius. Stolidus eſt, illepidus, ignavus, ſomno dies noctesque immerſus eſt, neque timendum eſt, ne à muliere magis quam tu, ametur; facile illum expuleris, quandocumque libebit. Ph. Quid nobis agendum eſt? Gn. Inſuper hoc quoque, quod ego præcipuum exiſtimo;

O Thraſo! *Th.* ſalvete. *Ph.* tu fortaſſe quæ facta hîc ſient
Neſcis. *Th.* ſcio. *Ph.* cur te ergo in his ego conſpicor regionibus?
Th. Vobis fretus. *Ph.* ſcin' quam fretus? miles, edico tibi,
Si in platea hac te offendero poſt unquam, nihil quod dicas mihi,
Alium quærebam, iter hac habui: periiſti. *Gn.* eja, haud ſic decet.
Ph. Dictum eſt. *Gn.* non cognoſco voſtrum tam ſuperbum. *Ph.* ſic erit.
Gn. Prius audite paucis: quod cum dixero, ſi placuerit,
Facitote. *Ph.* audiamus. *Gn.* tu concede paulum iſtuc, Thraſo.
Principio ego vos ambos credere hoc mî vehementer velim,
Me hujus quidquid faciam, id facere maximè cauſſa mea:
Verum idem ſi vobis prodeſt, vos non facere inſcitia eſt.
Ph. Quid id eſt? *Gn.* militem ego rivalem recipiendum cenſeo. *Ph.* hem!
Recipiendum! *Gn.* cogita modo: tu hercle cum illa, Phædria,
Et libenter vivis (etenim bene libenter victitas)
Et quod des paulum, & neceſſe eſt multum accipere Thaidem,
Ut tuo amori ſuppeditare poſſit ſine ſumptu tuo; ad (tuo
Omnia hæc magis opportunus, nec magis ex uſu
Nemo eſt: principio & habet quod det, & dat nemo largius.
Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit noctesque & dies.
Neque tu iſtum metuas, ne amet mulier: pellas facile ubi velis.
Ph. Quid agimus? *Gn.* prætérea hoc etiam, quod ego vel primum puto;

ANNOTATIONES.

32 *In his regionibus?*] Gallicè, *En ces quartiers.* Ang. **In theſe parts.** Nam urbs in regiones, regio in vicos, vici in ædes diviſi ſunt.

38 *Tu concede paululum iſtuc, Thraſo:*] Id facit Gnatho, ne miles ſe vituperari audiat.

Accipit

Accipit homo nemo melius prorsùs, neque prolixius.

Ph. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus eſt. *Ch.* idem arbitror.

Gn. Recte facitis: unum etiam hoc vos oro, ut me in voſtrum gregem

Recipiatis: ſatis diu hoc jam ſaxum volvo. *Ph.* recipimus.

Ch. Ac libenter. *Gn.* at ego pro iſtoc, Phædria, & tu, Chærea,

Hunc comedendum & deridendum vobis præbeo. *Ch.* placet.

Ph. Dignus eſt. *Gn.* Thraſo, ubi vis, accede. *Th.* obſecro te, quid agimus?

Gn. Quid? iſti te ignorabant: poſtquam eis mores oſtendi tuos,

Et collaudavi ſecundum facta & virtutes tuas,

Impetravi. *Th.* bene feciſti: gratiam habeo maxumam.

Nunquam etiam fui uſquam, quin me omnes amarent plurimum.

Gn. Dixin' ego vobis, in hoc eſſe Atticam elegantiam?

Ph. Nil præter promiſſum eſt: ite hac: vos valete, & plaudite.

nemo hominum convivio excipit liberalius, neque lautius & magnificentius. Ph. *Nimirum hoc homine omni modo nobis uſus eſt.* Ch. *Idem judico.* Gn. *Recte vobis proſpicitis: unum etiam eſt quod a vobis poſtulo, ut me in veſtram ſodalitatem admittatis: ſatis diu hunc lapidem molior: jamdiu id conor.* Ph. *Admittimus.* Ch. *Idque libenti animo facimus.* Gn. *At ego pro iſta gratia, Phædria, tuque, Chærea, hunc militem vobis comedendum & deridendum propino: hunc vobis trado, ut ejus ſumptibus lauta, & copioſa convivia faciatis, eique ex ſolito illudatis.* Ch. *Gratum hoc nobis eſt.* Ph. *Dignus eſt Thraſo, qui ſic tractetur.* Gn. *Thraſo, quando libebit, accede.* Th. *Amabo, quid egiſti?* Gn. *Iſti ingenium tuum non cognoverant: poſtquam eis expoſui mores tuos, teque etiam laudibus extuli, prout facta tua & virtutes merentur, impetravi ab eis quod volebas.* Th. *Bene meritus es de me: gratiam habeo maximam. Nunquam etiam ubicumque fui, ullus extitit, qui me ſumme amare non complecteretur.* Gn. *Nonne ita eſt, ut vobis dixi, Thraſonis eloquentiam eſſe plane Atticam?* Ph. *Nihil, Gnatho, omiſſum eſt à te, de Thraſonis virtutibus ſcilicet: ite hâc omnes: vos valete, & plaudite.* Calliopius recenſui.

ANNOTATIO.

57 *Propino.*] Græcus in convivlis mos fuit, præguſtandi vinum, priuſquam poculum alteri traderetur: unde προπίνω & propinare dicuntur; propinantes autem ſublatum poculum oſtentabant, nominantes cui erant illud tradituri.

P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

HEAUTONTIMORUMENOS.

Acta ludis Megalensibus, L. Cornelio Lentulo, & L. Valerio Flacco Ædilibus Curulibus. Egit L. Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus Claudii. Græca est Menandru. Acta I. *tibiis Imparibus. Deinde duabus dextris. Acta etiam* III. *M. Juventio et Ti. Sempronio Coss. Anno ab urbe Condita* DXCI. *Ante Christum natum* CLXI.

INTERPRETATIO EPIGRAPHES.

HÆC fabula Græca Menandri Latina facta à Terentio, nomen Græcum retinuit ἑαυτὸν τιμωρέμενον, id est, *Seipsum puniens*. Acta est Ludis sacris Cybele magnæ Deorum matri, L. Cornelio Lentulo, L. Valerio Flacco, Ædilibus Curulibus. Egit Ambivius Turpio. Modos fecit Flaccus Claudii (Filius supple) Acta primum tibiis imparibus; hoc est, dextra, & sinistra: deinde duabus dextris. Prior est modus Phrygius, alter Lydius, ut diximus. Quod cùm fiebat, adscribi Scenæ solebat. M. M. C. *Mutantur modi cantici*. Acta etiam tertiò M. Juventio, & M. Sempronio Consulibus.

FABULÆ INTERLOCUTORES.

CHREMES, senex. A χρέμπτεσθαι, screare, quòd senes screare soleant.

CLITIPHO, adolescens. A κλειτὸς, inclytus, & φῶς, lux. q. d. inclytum lumen.

SYRUS, servus. A patria Syria dictus.

MENEDEMUS, senex, Cliniæ pater. A μένος, robur, & δῆμος, populus. q. d. Robur populi.

CLINIA, adolescens. A κλίνω, inclino. Vel à κλίνη, lectus nuptialis; nam Antiphilam uxorem duxit.

DROMO, servus. A δρόμος, cursus.

SOSTRATA, Chremetis uxor. A σώζω, servo, ut quæ filiam exponi jussam conservavit.

BACCHIS,

BACCHIS, meretrix. A βάκχος, propter ebrietatem vel inſaniam.
PHRYGIA, ancilla. A patria nominata.
NUTRIX.
ANTIPHILA, ab ἀντὶ contra, & φίλη amica. Quaſi contra, & viciſſim amans.

ARGUMENTUM.

CLINIA juvenis, Menedemi filius, Antiphilam, Philteræ anus Corinthiæ creditam filiam, perditè amare cœpit; quod ubi reſcivit pater Menedemus, iniquo animo tulit; ita ut aſſiduis jurgiis militatum in Aſiam abire coëgerit; ſed poſtea facti vehementer pœnitens, agrum emit, quem aſſidue exercens, ſenectutem miſeris modis excruciabat ſuam, & ſupplicium abſenti filio ſuæ dabat ſævitiæ. Clinia vero poſt tres menſes revertitur; & clam patre, cujus duritiam verebatur, ad Clitiphonem Chremetis filium, ſodalem ſuum divertit, mittitque accerſitum Antiphilam. Syrus ſervus Clitiphonis non tantum illam, ſed etiam Bacchidem meretricem à Clitiphone amatam ſecum adducit. Hanc adoleſcentes Antiphilam eſſe, Cliniæ amicam, ſimulant; Antiphilam vero Bacchidis ſervam eſſe Chremeti perſuadent. Dum hæc aguntur, Soſtrata Chremetis uxor, Antiphilam ſuam eſſe filiam, ex annulo, cum quo expoſita fuerat, cognovit, & gaudio exiliens omnem rem defert ad virum Chremetem, qui repertam eſſe filiam ipſe quoque gaviſus eſt. Jam omnia in tranquillo erant, abſque Bacchide fuiſſet, cui Clitipho decem minas promiſerat, quæ quoquo modo ei conficiendæ erant; ne aliqua ratione eam Chremes filii amicam eſſe reſciſceret. Syrus igitur ſuis technis hanc ſummam à Chremete elicit. Dehinc Antiphila Cliniæ in uxorem datur, Chremes Bacchidem à Clitiphone filio amari animadvertit: iraſcitur, minitatur, ſed Menedemi & uxoris precibus delinitus ignoſcit Clitiphoni, & aliam dat ei uxorem.

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

IN militiam proficiſci gnatum Cliniam,
Amantem Antiphilam, compulit durus pater:
Animique ſeſe angebat, facti pœnitens.
Mox ut revorſu' eſt, clam patrem divortitur
Ad Clitiphonem: is amabat ſcortum Bacchidem.
Cum accerſeret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut ejus Bacchis venit amica, ac ſervolæ

INTERPRETATIO.
Pater Menedemus juſto ſevertor Cliniam filium coëgit victum jurgiis, cum Antiphilam amaret, ad bellum ire, & ipſe Menedemus pœnitentia ductus talis duritiei, ſeipſum cruciabat in animo. Statim ut ipſe Clinia rediit militiâ, neſciente patre divertit, & ſe recipit apud Clitiphonem, Chremetis filium: is Clitipho captus erat amore Bacchidis meretricis. Quum Clinia accerſitum miſiſſet Antiphilam, cujus videndæ ingenti deſiderio flagrabat, Bacchis etiam venit cum Antiphila, quæ ſervili

habitu induta eſt, quaſi foret Bacchidis ſervus, id factum fuit, ut hanc rem patri ſuo occultaret Clitipho, ne ille animadverteret Bacchidem à ſe amari: hic Clitipho à Chremete extorquet pro Bacchide amica decem minas, arte, & aſtutia Syri ſervi: Antiphila reperitur ſoror Clitiphonis, & filia Chremetis. Clinia hanc duxit uxorem; Clitipho aliam accipit, dimiſſâ Bacchide.

Habitum gerens Antiphila; factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho: hic technis Syri
Decem minas meretriculæ aufert à ſene:
Antiphila Clitiphonis reperitur ſoror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

ANNOTATIO.

Decem minas.] Scriptores Latini pariter & Græci drachma & denario promiſcue utuntur: denarius autem Romanus valet ſex aſſibus noſtris Turonenſibus, ut drachma Attica. Mina Attica habet centum drachmas: igitur decem minæ Atticæ valent 100 Coronatis noſtris, ſive trecentis libris Turonenſibus: nam mina decem coronatis æquivalet.

PROLOGUS.

Ne quis veſtrum, qui auditis, miretur, cur Terentius noſter poëta, nihi ſibi dederit officium recitandi prologi, quod ſolet fieri ab adoleſcentibus: cauſam primum vobis aperiam; deinde enarrabo, quare in ſcenam prodierim. Ego ſum hodie recitaturus hanc comœdiam integram, nominatam Heautontimorumenon, tranſlatam ex integra Græca Menandri comœdia, quæ facta eſt duplex (nimirum quia in hac comœdia duo ſunt filiifamilias amatores, duæ amicæ, duo ſenes, duo ſervi, quæ omnia in Menandro erant ſimplicia) ex ſimplici argumento, quod præbuit Menedemus ſe labore & dolore macerans. Indicavi recenter eſſe ex Græca traductam, & quo nomine vocaretur. Nunc niſi arbitrarer pleroſque veſtrum, qui hic adeſtis, ſcire, qui compoſuerit, & cujus auctoris ea ſit, id ſignificarem. Nunc brevi ſermone dicam, quamobrem has partes agendi apud vos ſuſceperim; & hanc orationem recitandam didicerim. Poëta Terentius voluit me Oratoris officio fungi, ut hunc defenderem ab adverſariis, & ab eorum inſectationibus veſtra protectione tutus eſſet, non prologi præfationem agentis. Ipſe poëta voluit, ut oratâ ejus causâ, judicaretis inter ipſum, & adverſarios, neque recitatorem pro ſe, vobis exhibuit. Sed hic actor (ego nempe qui age, recito hanc comœdiam) tantum ex ornatu loquendi, & ſuavitate pronunciandi conſequetur;

NE cui ſit voſtrum mirum, cur parteis ſeni
Poëta dederit, quæ ſunt adoleſcentium:
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Græca integram comœdiam
Hodie ſum acturus Heautontimorumenon:
Duplex quæ ex argumento facta eſt ſimplici
Novam eſſe oſtendi, & quæ eſſet: nunc, qui ſcripſerit,
Et cujus Græca ſit, ni partem maxumam
Exiſtimarem ſcire voſtrum, id dicerem.
Nunc, quam ob rem has parteis didicerim, paucis dabo:
Oratorem voluit eſſe me, non prologum:
Veſtrum judicium fecit: me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit à facundia,

ANNOTATIONES.

11 *Oratorem voluit eſſe me.*] Id eſt, oratione à vobis petere, ut ne plus poſſit oratio iniquorum quam bonorum, ut æqui ſitis, ut creſcendi copiam faciatis iis qui novas exhibent comœdias; æquo animo adſitis, ut liceat per ſilentium ſtatariam agere comœdiam.

Non Prologum:] Orator eſt, cui cauſa defendenda datur: talem ſe eſſe, actor hujus comœdiæ declarat; non prologi recitatorem, qui argumentum narret, ſed qui pro Terentio, cauſam apud ſpectatores dicat, adverſus rumores à Lucio Lavinio malevolo, cæteriſque adverſariis contra poëtam ſparſos.

13 *Sed hic actor tantum poterit à facundia.*] Commendatio eſt ſumpta à perſonis actoris, & poëtæ: & hic eſſe ſenſus videtur: Quamvis poëtæ inventio in hac comœdia ſit admodum artificioſa, & oratio commodè excogitata, ut nihil aptius & facundius eſſe poſſit; actor tamen ita elegantèr eam pronunciatione, voce, & geſtu corporis exprimet, ut eam gratam, & inſignem magis efficiat.

Quan-

Quantum ille potuit cogitare commodè,
Qui orationem hanc ſcripſit, quam dicturu' ſum.
Nam quod rumores diſtulerunt malevoli,
Multas contaminaſſe Græcas, dum facit
Paucas Latinas: factum hic eſſe id non negat,
Neque ſe id pigere, & deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum: quo exemplo ſibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod malevolus vetus poëta dictitat,
Repente ad ſtudium hunc ſe applicaſſe muſicum,
Amicûm ingenio fretum, haud natura ſua:
Arbitrium voſtrum, voſtra exiſtimatio
Valebit: quam ob rem omnes vos oratos volo,
Ne plus miquûm poſſit quàm æquûm oratio.
Facite, æqui ſitis: date creſcendi copiam
Novarum qui ſpectandi faciunt copiam
Sine vitiis: ne ille pro ſe dictum exiſtumet,
Qui nuper fecit ſervo currenti in via
Decêſſe populum: cur inſano ſerviat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, niſi finem maledictis facit.
Adeſte æquo animo: date poteſtatem mihi,
Statariam agere ut liceat per ſilentium:
Ne ſemper ſervos currens, iratus ſenex,
Edax paraſitus, ſycophanta autem impudens,
Avarus leno, aſſidue agendi ſint mihi
Clamore ſummo, cum labore maxumo.

quantum poëta valuit apte invenire (id eſt, actor ſtudebit pronuntiatione ſuâ vobis placere, ſicut poëta ſua commoda inventione, & artificio argumenti) qui compoſuit hanc orationem quam ſum pronuntiaturus. Nam quod invidi divulgaverunt ſermones, ipſum poëtam Terentium maculaſſe, & corrupiſſe multas comœdias Græcas, quando fecit paucas Latinas: hic non inficiatur à ſe factum eſſe, ut ex multis Græcis, paucæ componerentur Latinæ, ſeque non pœnitere affirmat, & ſe deinde itidem facturum opinatur: habet enim auctores bonos, Nævium, Plautum, & cæteros poëtas comicos. Quâ imitatione putat ſibi licere idem facere, quod illi fecerunt. Tum deinde quantum ad id pertinet quod vetus poëta ille L. Livinius malignus ſuis detractionibus jactitat, Terentium animum appuliſſe ſubitò ad ſtudium Muſarum, & ad ſcribendas comœdias: confiſum potius ingenio, & induſtria ſuorum familiarium Scipionis & Lælii, quam ſuâ naturâ & arte; in hoc veſtrum judicium & veſtra ſententia pondus, & auctoritatem habebit: quapropter oro vos omnes ne ſermo iniquorum plus valeat, quàm ſermo bonorum, & juſtorum. Curate, ut ex æquitate veſtra hanc rem arbitremini. Facite poteſtatem ut augeatur, & incrementum capiat eorum fama & favor, qui dant copiam & facultatem ſpectandi novas fabulas comicas, nullis erroribus & vitiis inquinatas. Ne Lavinius putet hæc dici ſui cauſâ, cùm non ita multò antehac fecit in ſuo pœmate, ut populus decederet, & locum daret ſervo ſatuo diſcurrenti per plateam contra decorum: quaſi vero populus obſequi & cedere debeat mancipio dementi? De Lavinii erroribus pœta pluribus agat, quando edet alias novas fabulas, niſi finem imponit detractionibus, & dictis contumelioſis. Attenti eſtote & favete mente placidâ & quietâ: concedite ut uſque ad exitum, cum ſilentio veſtro poſſim recitare hanc comœdiam ſtatariam, quæ motus non habet, neque turbas: ne ſemper ſervus feſtinans, ſenex ira motus, paraſitus vorax, calumniator impudens, leno pecuniæ avidus mihi, qui ſenex ſum, & quietem quæro, aſſiduè ſint repræſentandi cum vociferatione magnâ, & defatigatione. O vos ſpectatores! mei cauſâ, credite juſtam eſſe cauſam, cur petam, ut vos cum ſilentio attenti ſitis, & ut in agendo aliqua parte laboris ſublevet; ne mihi ſemper exhibendi ſint, vel ſervus currens, vel ſenex iratus, vel paraſitus edax, vel calumniator impudens, vel leno avarus.

ANNOTATIONES.

31 *Qui nuper fecit ſervo currenti.*] Lavinium perſtringit, qui in quadam comœdia ſervum furentem, & diſcurrentem per vicos expreſſerat, & populum illius impetui cedentem: quod contra decorum eſt, diſconveniens comœdiæ, & nimis tragicum, furentes in ſcenam comicam inducere.

36 *Statariam agere.*] Romana comœdia etiam dividitur in ſtatariam, motoriam, & mixtam: in primâ res ſunt quietiores; in alterâ magis turbulentæ; in tertiâ utrumque concurrit. Motoria eſt Amphitryo Plauti; Stataria ejuſdem Ciſtellaria; mixta Eunuchus Terentii. Hanc comœdiam Poëta ait eſſe Statariam.

Nam poëtæ qui novas comœdias nunc faciunt, nullam rei ſervi, veteris actoris rationem habent, & difficiliores ut agam comœdias mihi mandant. Si qua comœdia hujuſmodi eſt, ut in ea recitanda multum laboris exigatur; ad me venitur, ut eam agam: ſin facilis eſt actu, ſi non motoria eſt, ſed ſtataria, aliis actoribus mandatur agenda. In hac ſtataria comœdia ſermo eſt nitidus, & purus; periculum facite, tam in comœdiis lenibus, quam laborioſis; tam in ſtatariis, quam motoriis, quæ ſint ingenii mei vires in utriſque recitandis. Si quidem nunquam caro pretio artem meam æſtimavi, & mihi putavi hoc lucrum ingens eſſe, veſtris commodis inſervire & proſpicere; exemplum in me proponite, & ita mihi favete, ut juvenes actores prodituri vobis potius, quam ſibi oblectationem afferre conentur, & potius gratiæ veſtræ demerendæ, quam quæſtus ſui cauſſa artem comicam exerceant.

Mea cauſſa, cauſſam hanc juſtam eſſe, animum inducite,
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui ſcribunt, nihil parcunt ſeni:
Si qua laborioſa eſt, ad me curritur:
Sin levis eſt, ad alium mox defertur gregem.
In hac eſt pura oratio; experimini,
In utramque partem ingenium quid poſſit meum.
Si nunquam avare pretium ſtatui arti meæ,
Et eum eſſe quæſtum in animum induxi maxumum,
Quam maxume ſervire voſtris commodis;
Exemplum ſtatuite in me, ut adoleſcentuli
Vobis placere ſtudeant potius, quam ſibi.

ANNOTATIO.

41 *Mea cauſſa.*] Actor poſtulat, ut ejus opera inſerviat potius agendis comœdiis ſtatariis, quàm motoriis, cùm actor ipſe ſit ſenex, cui parci debeat.

ACTUS I. SCENA I.

CHREMES. MENEDEMUS.

Ch. *Quanquam hæc notitia admodum nova inter nos eſt, inde nata, quod prædium in hac vicinia emiſti, nec ulla certe prior cauſa alia eſt ejus notitiæ; cæterum vel virtus tua, vel vicinitas, quod non in extremâ parte amicitiæ pono, me inducit, ut te familiariter & liberè moneam, te mihi videri contra ſenilem tuam ætatem gerere, & præter quàm utilitatas tua ſuadet. Nam proh Deorum atque hominum fidem! quid vis, aut quid petis? expleviſti annum ſexageſimum, aut eum excedis, ut conjecto; nemo poſſidet agrum fertiliorem, neque pluris æſtimatum in confinibus, neque plura mancipia, quàm tu, habet; tamen tu ipſe illorum officia facis: animo tam attento, quaſi nulles habeas. Nunquam tam mane exeo, neque redeo domum tam ſerò, ut non videam te palâ, aut alio ferramento terram eruere in agro tuo,*

Ch. QUanquam hæc inter nos nupera notitia admodum eſt,
Inde adeo quod agrum in proxumo hîc mercatus es,
Nec rei fere ſane amplius quidquam fuit;
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiæ puto,
Facit, ut te audacter moneam, familiariter,
Quod mihi videre præter ætatem tuam
Facere, & præterquàm res te adhortatur tua.
Nam pro Deûm atque hominum fidem! quid vis tibi?
Quid quæris? annos ſexaginta natus es,
Aut plus eo, ut conjicio: agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris nemo habet.
Servos complures: proinde quaſi nemo ſiet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam veſperi
Domum revertor, quin te in fundo conſpicer

Fodere,

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre: denique
Nullum remittis tempus, neque te reſpicis.
Hæc non voluptati tibi eſſe, ſatis certò ſcio.
At enim me, quantum hic operis fiat, pœnitet.
Quod in opere faciundo operæ conſumis tuæ,
Si ſumas in illis exercendis, plus agas.
Me. Chreme, tantumne ab re tua eſt otii tibi,
Aliena ut cures, eaque nihil quæ ad te attinent?
Ch. Homo ſum: humani nihil à me alienum puto.
Vel me monere hoc, vel percontari puta;
Rectum eſt, ego ut faciam; non, ut deterream.
Me. Mihi ſic eſt uſus: tibi ut opus eſt facto, face.
Ch. An cuiquam eſt uſus homini, ſe ut cruciet?
Me. mihi.
Ch. Si quid laboris eſt, nollem: ſed iſtud quid
mali eſt?
Quæſo, quid de te tantum meruiſti? *Me.* heu, hoi!
Ch. Ne lacryma, atque iſtuc, quicquid eſt, fac me
ut ſciam.
Ne retice, ne verere, crede, inquam, mihi:
Aut conſolando, aut conſilio, aut re juvero.
Me. Scire hoc vis? *Ch.* hac cauſſa equidem, qua
dixi tibi.
Me. Dicetur. *Ch.* at iſtos raſtros interea tamen
Depone, ne labora. *Me.* minime. *Ch.* quam rem
agis?
Me. Sine me, vacivom tempus ne quod duim mihi
Laboris. *Ch.* non ſinam, inquam. *Me.* ah, non
æquom facis.
Ch. Hui, tam graveis hos, quæſo? *Me.* Sic meritum eſt meum.
Ch. Nunc loquere. *Me.* Filium unicum adoleſcentulum
Habeo: ah! quid dixi habere me? imo habui,
Chreme:
Nunc habeam, nec ne, incertum eſt. *Ch.* quid ita
iſtuc? *Me.* ſcies:
Eſt è Corintho hîc advena anus paupercula.

aut arando laborare, aut aliquod onus gerere; denique nullum relaxas tempus, quin ſemper te fatiges, nec tuæ parcis valetudini. Pro certo compertum habeo hæc ad delectationem tuam non fieri. At enim dices; tædet me operis, quod ſit hîc à ſervis meis, qui nimis ceſſare ſolent; ideò operi manum libet admovere: at ſi ſumas id laboris, quod perdis operando in agro, in illis incitandis ad opus faciendum; magis utilitati tuæ proſpectas. Me. *O Chreme! tantumne tibi vacat à tuis negotiis, ut de alienis ſollicitus ſis; & præſertim de his quæ nihil ad te ſpectant?* Ch. *Ego me hominem eſſe cognoſco; nihil quod ad hominem pertinet, ad me non pertinere arbitror. Vel monendi cauſâ, vel inquirendi, me hæc tibi dicere puta: inquirendi cauſâ, ut ſi hoc, quod facis, rectum eſt, ego quoque ſic faciam: monendi cauſâ, ut ſi rectum non eſt, id facere tibi diſſuadeam.* Me. *Utile eſt mihi ſic facere: tu facito ut tibi opus eſſe putas.* Ch. *An utile eſt cuiquam homini, ut ſe torqueat, & affligat?* Me. *Mihi id utile eſt.* Ch. *Si quis labor eſſet neceſſarius, nollem te reprehendere; ſed quod infortunium eſt iſthuc quod pateris? obſecro, quid tam male de te meruiſti, ut te tam perdite afflictes?* Me. *Ebeu me miſerum!* Ch. *Noli flere, fac ut ſciam: iſtud quidquid eſt noli celare, ne time, mihi fidem habe: levabo te hac moleſtia, aut conſolationem dando, aut conſulendo, aut reipſa tibi operam navando.* Me. *Vis ſcire quid hoc eſt?* Ch. *Ita certe volo, propter hanc cauſam, quam tibi dixi, videlicet ut te juvem.* Me. *Dicetur tibi.* Ch. *At interim, dum dicet, depone iſtos raſtros.* Me. *Minime ſum depoſiturus.* Ch. *Ne laborare pergas, quid agis te ita macerando?* Me. *Patere me laborare, ut nullo non tempore, labore me exerceam.* Ch. *Non patiar, inquam.* Me. *Ah! inique agis, qui mihi laboranti impedimento ſis.* Ch. *Hui! obſecro, tam ponderoſos portas hos raſtros?* Me. *Pœna, quâ dignus ſum, ſic poſtulat.* Ch. *Nunc explica cauſam, cur te crucias.* Me. *Eſt mihi filius unicus adoleſcentulus: Ah! quid dixi, mihi eſſe, ô Chreme? ſed fuit mihi antehac: nunc utrum ſit, necne, dubium eſt.* Ch. *Cur iſtud ita eſt, ut nunc non habeas filium?* Me. *Audies: vetula, egena, peregrina ex Corintho urbe Achaiæ, habitat in hoc oppido.*

ANNOTATIO.

20 *At enim dices.*] Anthypophora; reſponſio ad ea quæ objici poſſent.

Ejus

Ille ſibus meus captus eſt amore animis vehementi filiæ hujus vetulæ, adeò ut fere jam haberet eam pro uxore: fecit hæc omnia, me neſciente. Ubi id cognovi, repente, cœpi tractare animum filii mei ægrum amore, inhumane & inclementer, neque ut debui; ſed objurgabam eum quotidie violenter & more communi patrum. Hem! dicebam; an credis tibi permitti hujuſmodi, quæ facis, longiori tempore facere, me vivente, videlicet ut habeas amicam vice uxoris? Falleris opinione tua, ſi putas tibi hæc per me licere, nec meam noſti voluntatem, Clinia. Ego velo te nominari filium meum, interea dum facies officium, quod te decet: at ſi talem non te præſtas, ego excogitabo id, quod honeſtum, & æquum eſt me agere contra te. Certe iſtud, quod facis, ex nulla cauſa naſcitur, præterquam ex deſidia, & nimia ceſſatione. Ego cum eſſem tua ætate, qua tu es, non indulgebam ameri, ſed diſceſſi ex patria in Aſiam, quia pauper eram, atque ibi mihi acquiſivi armis pariter divitias & laudem. Tandem res eò planè deducta eſt; adoleſcentulus defatigatus fuit aſſiduas objurgationes audiendo, & eadem verba gravia & proba. Exiſtimavit me ea quæ decent intelligere melius, & certius conſulere, quæ è re ſuâ eſſent, quam is ipſe, propter ætatem meam. Profectus eſt in Aſiam ad Regem Perſarum, ut ei militaret. Ch. *Quid ais?*

Ejus filiam ille amare cœpit perdite,
Prope jam ut pro uxore haberet: hæc clam me omnia.
Ubi rem reſcivi, cœpi non humanitus,
Neque ut ægrotum animum decuit adoleſcentuli,
Tractare; ſed vi & via pervolgata patrum.
Quotidie accuſabam: hem! tibine hæc diutius
Licere ſperas facere, me vivo patre,
Amicam ut habeas prope jam in uxoris loco?
Erras, ſi id credis, & me ignoras, Clinia.
Ego te meum eſſe dici tantiſper volo,
Dum, quod te dignum eſt, facies: ſed, ſi id non facis,
Ego, quod me in te ſit facere dignum, invenero.
Nulla adeo ex re iſtuc fit, niſi ex nimio otio.
Ego iſtuc ætatis non amori operam dabam,
Sed in Aſiam abii hinc propter pauperiem, atque ibi
Simul rem & gloriam armis belli repperi.
Poſtremò adeo res rediit: adoleſcentulus
Sæpe eadem, & graviter audiendo victus eſt:
Ætate me putavit & ſapientia
Plus ſcire, & providere, quam ſe ipſum ſibi.
In Aſiam ad regem militatum abiit, Chreme.
Ch. Quid ais? *Me.* clam me profectus, menſes treis abeſt.
Ch. Ambo accuſandi: etſi illud inceptum tamen
Animi eſt prudentis ſignum, & non inſtrenui.
Me. Ubi comperi ex iis, qui ei fuere conſcii,
Domum revortor mœſtus, atque animo fere
Perturbato, atque incerto præ ægritudine;
Adſido: accurrunt ſervi: ſoccos detrahunt:
Video alios feſtinare, lectos ſternere,
Cœnam apparare: pro ſe quiſque ſedulò
Faciebat, quo illam mihi lenirent miſeriam.
Ubi video hæc, cœpi cogitare; hem! tot mei
Solius ſolliciti ſunt cauſsâ, ut me unum expleant?
Ancillæ tot me veſtiant? ſumptus domi

Me. *Abiit, me inſcio; abſent eſt jam per tres menſes.* Ch. *Ambo eſſis culpandi; quamvis hæc filii tui propoſitum animi verecundi eſt indicium, imo fortis & ſtrenui.* Me. *Poſtquam cognovi ex ſodalibus eum diſceſſiſſe, qui id ſciebant; domum redeo triſtis, atque animo penitus commoto, & perplexo præ animi dolore: ſedeo; ſervi celeriter ad me accedunt: educunt pedibus calceamenta. Video alios properare lectulos diſcubitorios, cœnam curare: quiſque pro virili ſua parte efficiebat diligenter, ut mihi mitigarent hanc triſtitiam. Poſtquam vidi, quæ ſervi faciebant, conſiderare cœpi; hem! tot ſervi ſunt anxii mei ſolius gratiâ, ut mihi ſoli ſatisfaciant, & morem gerant. An æquum eſt, ut tot ancillæ veſtibus me induant? ut ego tantas impenſas ſolus domi*

ANNOTATIONES.

66 *Quid ais?*] Admirantis potius quam interrogantis.

72 *Socci.*] Socci ſunt calceamenta humilia, quibus maxime utebantur Comœdi; ſicut Cothurni proprii Tragœdorum, altiores ſoccis.

Tantos

Tantos ego ſolus faciam? ſed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa ætas magis ad hæc utenda idonea eſt,
Ego eum hinc ejeci miſerum injuſtitiâ meâ.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam; nam uſq; dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas injurias,
Interea uſque illi de me ſupplicium dabo,
Laborans, quærens, parcens, illi ſerviens.
Ita facio prorſus, nihil relinquo in ædibus,
Nec vas, nec veſtimentum: conraſi omnia.
Ancillas, ſervos, niſi eos, qui opere ruſtico
Faciundo facile victum exercerent ſuum,
Omnes produxi ac vendidi: inſcripſi illico
Ædeis: mercedem quaſi talenta ad quindecim
Coegi: agrum hunc mercatus ſum: hîc me exerceo.
Decrevi, tantiſper me minus injuriæ,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miſer;
Nec mihi fas eſſe ulla me voluptate hîc frui,
Niſi ubi ille huc ſalvos redierit meus particeps.
Ch. Ingenio te eſſe in liberos leni puto, &
Illum obſequentem, ſi quis recte aut commode
Tractaret. Verum neque tu illum ſatis noveras,
Nec te ille; hoc ubi fit, ibi non vere vivitur.
Tu illum nunquam oſtendiſti quanti penderes,
Nec tibi ille eſt credere auſus quæ eſt æquom patri.
Quod ſi eſſet factum, hæc nunquam eveniſſent tibi.
Me. Ita res eſt, fateor: peccatum à me maxumum eſt.
Ch. Menedeme, at porro recte ſpero, & illum tibi
Salvum affuturum eſſe hîc confido propediem.
Me. Utinam ita Dî faxint. *Ch.* facient: nunc, ſi commodum eſt,

faciam? ego, inquam, qui expuli vas ædibus unicum filium Clitiam, miſere afflictum injuriâ, quem conveniebat uti æqualiter his ſumptibus & ſervis, aut etiam magis; quod ætas juvenilis ad utendum his eſt aptior. Certe exiſtimem me quavis pœna dignum eſſe, ſi his bonis ſolus utar; nam quandiu filius deget vitam illam ærumnoſam, exul à patria propter meas contumelias, interea tamdiu dabo illi aſſiduè pœnas, conficiens me ærumnis, acquirens laborioſe, parcens vitæ & genio, ſerviens illi in colendo agro. Facio omnia ut debuerovi. Nihil domi meæ reliqui, vas nec veſtimentum: omnem collegi ſupellectilem; venales propoſui, ac vendidi omnes ancillas, ſervos, præter eos qui bene collocarent operam, & demererentur impenſas ſuas in rure exercendo: proſcripſi protinus domum venalem pretio, apponent inſcriptionem ad fores; comparavi prope quindecim talenta: hunc emi fundum: fatigo me in hoc agro. O Chreme! judicavi me minus iniquum eſſe, & injurium in filium, interea dum in miſeria verſabor; nec mihi licere hic aliquam voluptatem capere, niſi poſtquam filius meus, hæres, & bonorum particeps huc reverſus fuerit incolumis. Ch. *Puto te eſſe natura miti in liberos, & filium eſſe obſequentem, ſi quis cum eo ageret leniter & convenienter; ſed tu nec ſatis exploraveras ejus ingenium, nec ille tuum perſpexerat. Non vivitur ibi recte & quiete, ubi mores invicem ignoti ſunt. Tu nunquam indicaſti, quanti eum æſtimares, & ille veritus eſt tibi committere conſilia, quæ æquum eſt patri communicare filium: quid ſi factum eſſet, hæ moleſtiæ nunquam tibi contigiſſent.* Me. *Eo modo, quo dicis, res ſe habet, confiteor: graviſſimè erravi.* Ch. *At, ô Menedeme! certè ſpero & credo illum brevi ſalvum, & bene valentem ad te venturum.* Me. *Utinam ita Dii faciant.* Ch. *Efficient, ut filium recuperes. Nunc, ſi tibi eſt opportunum,*

ANNOTATIONES.

93 *Quindecim Talenta coëgi:*] Talentum apud Athenienſes erat pecuniæ ſumma, valens ſexcentis Coronatis Gallicis; eratque duplex, minus, & majus. De minore Talento Attico, quod ſexaginta minas continebat, hic agitur. Majus continebat 80 minas. *Coëgi*, id eſt, in unum redegi: inde coactiones argentariæ ſunt collectiones pecuniarum, & Coactores, *des Receveurs particuliers.* Quindecim Talenta conficiunt ſummam novem millium Coronatorum Gallicorum.

98 *Meus particeps.*] Id eſt hæres meus. Juſtinianus Imperator in Inſtitutionibus juris Lib. II. tit. 19. ſic ait; *Sed ſui quidem hæredes appellantur; quia domeſtici hæredes ſunt, & vivo quoque patre, quodammodo domini exiſtimantur.* Unde paſſim ſervi in comœdiis filios dominorum heros minores vocant, & ſervus Abraham Iſaacum dominum ſuum appellat. cap. xxiv. Geneſ. verſ. 65.

Dionyſia

& gratum, volo veniat hodie apud me: Bacchanalia hîc celebrantur. Me. *Non poſſum.* Ch. *Cur non? Aliquantum, quæſo, tuos remitte labores. Clinia filius tuus etiam abſens idem precatur.* Me. *Non decet nunc me ceſſare à labore, qui illum laborare coëgerim.* Ch. *Itane decreviſti?* Me. *Ita.* Ch. *Sis valens & ſanus.* Me. *Tu quoque, Chreme.* Ch. *Me lacrimari coëgit, & ejus valde miſereor, verum dum adhuc aliquid diei ſupereſt, oportet me admonere hunc vicinum Phaniam, ut veniat ad cœnam: ibo viſum, ſi eſt domi. Nihil opus fuit ad cœnam vocatore, dicunt cum adeſſe jam dudum domi apud me: egomet in mora ſum convivis iis, qui ad cœnam vocati ſunt. Ibo hinc intrò domum: ſed quid janua, & à quo operiente ſtridit? quis exit à domo mea? Huc intrò me conferam.*

Dionyſia hîc ſunt: hodie apud me ſis volo. 110
Me. Non poſſum. *Ch.* cur non? quæſo tandem aliquantulum
Tibi parce: idem abſens facere te hoc volt filius.
Me. Non convenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipſum fugere. *Ch.* ſiccine eſt ſententia?
Me. Sic. *Ch.* bene vale. *Me.* & tu. *Ch.* lacrumas excuſſit mihi, 115
Miſeretque me ejus: ſed, ut diei tempus eſt,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad cœnam ut veniat: ibo, viſam ſi domi eſt.
Nil opus fuit monitore, jamdudum domi,
Præſto apud me eſſe aiunt: egomet convivas moror. 120
Ibo adeò hinc intro: ſed quid crepuerunt fores?
Hinc à me quiſnam egreditur? huc conceſſero.

ANNOTATIO.

110 *Dionyſia hîc ſunt:*] Ludi ſunt, feſti dies in honorem Dionyſii, id eſt, Bacchi, Latinis, qui & Liber dicitur, unde Bacchanalia, Liberalia: Græcis ſunt Dionyſia.

ACTUS I. SCENA II.

CLITIPHO. CHREMES.

Cl. *O Clinia, nihil eſt propter quod timeas Antiphilam non venturam: nondum etiam illa & Dromo ſervus, qui ad eam accerſcendam miſſus eſt, nimium diu morantur: & ſcio illam hodie affuturam hîc unà cum nuntio Dromone: ideo depelle hanc curam falsò conceptam, quæ angit animum tuum.* Ch. *Quem alloquitur filius?* Cl. *Patrem advenit, quem deſideravi: ad eum ibo. O Pater, accedis tempeſtive.* Ch. *Quid illud eſt, propter quod tempeſtive accedo?* Cl. *Noſtine hunc Menedemum vicinum noſtrum?* Ch. *Rectè novi eum.* Cl. *Scis eum habere filium?* Ch. *Audivi eum eſſe in Aſia.* Cl. *O pater, non eſt in Aſia, in ædibus noſtris eſt.* Ch. *Quid dicis?* Cl. *Continuò eum*

Cl. NIhil adhuc eſt, quod vereare, Clinia:
haudquaquam etiam ceſſant:
Et illam ſimul cum nuntio tibi hîc affuturam
Hodie ſcio: proin' tu ſollicitudinem iſtam falſam, quæ te
Excruciat, mittas. *Ch.* quicum loquitur filius?
Cl. Pater adeſt,
Quem volui: adibo. Pater, opportunè advenis. 5
Ch. Quid id eſt? *Cl.* hunc Menedemum noſtine noſtrum vicinum? *Ch.* probe.
Cl. Huic filium ſcis eſſe? *Ch.* audivi eſſe in Aſia.
Cl. non eſt, pater: apud
Nos eſt. *Ch.* quid ais? *Cl.* advenientem, é navi egredientem adduxi illicò

ANNOTATIO.

1 *Nihil adhuc eſt, quod vereare, Clinia:*] Hoc principium indicat, de qua re ſint inter ſe locuti adoleſcentes Clinia, & Clitipho.

Ad

Ad cœnam: nam mihi magna cum eo jam inde uſque à pueritia
Semper fuit familiaritas. *Ch.* voluptatem magnam nuntias.
Quàm vellem Menedemum invitatum, ut nobiſcum hodie eſſet amplius, (domi.
Ut hanc lætitiam nec opinanti primus objicerem
Atque etiam nunc tempus eſt. *Cl.* Cave faxis: non opus eſt, pater.
Ch. Quapropter? *Cl.* quia enim incertum eſt etiam, quid ſe faciat: modo venit:
Timet omnia; patris iram, & animum amicæ ſe erga ut ſit ſuæ.
Eam miſere amat: propter eam hæc turba atque abitio evenit. *Ch.* ſcio.
Cl. Nunc ſervolum ad eam in urbem miſit, & ego noſtrum unà Syrum.
Ch. Quid narrat? *Cl.* quid ille? ſe miſerum eſſe. *Ch.* miſerum? quem minu' credere eſt?
Quid reliqui eſt, quin habeat, quæ quidem in homine dicuntur bona?
Parenteis, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias:
Atque hæc perinde ſunt, ut illius animus, qui ea poſſidet:
Qui uti ſcit, ei bona; illi, qui non utitur recte, mala.
Cl. Imo ille ſenex fuit importunus ſemper: & nunc nihil magis
Vereor, quàm ne quid in illum iratus plus ſatis faxit, pater.
Ch. Illene? ſed reprimam me: nam in metu eſſe hunc, illi eſt utile.
Cl. Quid tute tecum? *Ch.* dicam: ut ut erat, manſum tamen oportuit.
Fortaſſe aliquanto iniquior erat præter ejus lubidinem;

ad cœnam duxi exeuntem è navi: nam mihi magna ſemper fuit cum eo amicitia à tenera uſque ætate. Ch. *Affers mihi nuntium lætum. Quàm vellem Menedemum, quem invitaveram hodie, nobiſcum epulari, præter alios convivas, ut inſperatum hoc gaudium primus ei offerrem. Adhuc ſatis tempeſtivum eſt eum invitare.* Cl. *O pater! vide ne id facias: non convenit eum hic eſſe.* Ch. *Quare?* Cl. *Quia dubium eſt adhuc quid Clinia intendat facere de ſe: modò advenit: timet omnia; indignationem patris, & dubitat quo animo amica ſua ſit nunc erga ſe. Eam amat vehementer: hæc diſcordia inter eum & patrem, & profectio in Aſiam contigit ejus cauſâ.* Ch. *Hæc omnia mihi nota ſunt.* Cl. *Juſſit ſervum Dromonem eam quæſitum ire, & ego ſervum noſtrum Syrum ſimul miſi.* Ch. *Quid novi refert?* Cl. *Quæris quid dicit? ait ſe eſſe infortunatum.* Ch. *Quem minus credendum eſt eſſe, quàm ille eſt? Quid deeſt, quòd non habeat, ea, quæ certè à vulgò cenſentur eſſe bona in homine? Habet patrem & matrem, patriam ſalvam, amicos, natalium claritudinem, propinquos, opes & divitias: atque hæc omnia talia ſunt, qualis animus ejus, qui ea tenet: atque utilia ei, qui ſcit illis frui, ut decet; illi verò qui his abutitur, nocua ſunt, & mala verè tunc dicuntur.* Cl. *Sed ille ſenex Menedemus fuit ſemper acerbus, & moleſtus: & nunc nihil magis timeo, quàm ne ille plus æquo ſuccenſens, aliquid faciat adverſus filium.* Ch. *Illene Menedemus? ſed linguam cohibebo, neque dicam quod ſentio; patrem nempe poſthac facturum, quodcunque libuerit filio: certè utile eſt Clitipho, hunc Clitiam vereri patrem, & permanere in timore.* Cl. *Quid dicis apud te?* Ch. *Dicam: utcumque res erat, oportebat filium domi manere, nec patrem deſerere. Fortaſſe pater erat aliquantò ſeverior contra effrænem filii voluptatem;*

ANNOTATIONES.

22 *Qui uti ſcit, ei bona;*] De bonis externis loquitur, ſive bonis fortunæ, quæ ſunt nobilitas, bona fama, honor, divitiæ, πολυφιλία καὶ χρησοφιλία, amicitia cum multis, bonique, πολυτεκνία καὶ ἐυτεκνία, liberorum multitudo & bonitas. Quæ dicuntur ἀδιάφορα, indifferentia, neque bona, neque mala; ſed ſunt bona bene his utenti; mala male utenti.

25 *Sed reprimam me:*] Hæc ſubmiſſa voce Chremes protulit, ne audiret filius.

at ille pati debebat: quem enim alium toleraret, ſi patrem ſuum non pateretur? Utrum rationi conſentaneum erat, hunc patrem vivere ex arbitrio filii, an hunc filium ex voluntate patris? & quòd Clinia accuſat patrem Menedemum, ut aſperum & moroſum, id non eſt verum: nam parentum facta aſpera & injuria in filios, ſunt unius ferè generis, nec diſſimilia; verùm inter illos qui æquiores ſunt, & qui facilius tolerari poſſunt. Filios quidem permittunt ſcorta viſere, & convivia inire; ſed non ſæpius & frequenter fieri ea permittunt: parce impenſas ſuppeditant: & tamen omnia quæ faciunt, virtutis cauſâ faciunt: nam poſtquam animus humanus irretitus eſt voluptatibus obſcœnis, neceſſe eſt, ô Clitipho, ut ſimilia conſilia incantur, & locum habeant: hoc eſt enimverò prudenter factum, ex aliorum eventu ſumere conſilium; aliorum exemplis erudiri ſapientiſſimum eſt, & utiliſſimum. Cl *Exiſtimo eſſe ita ut dicis.* Ch. *Ego ibo intrò domum, ut ſciam quid ad cœnam paratum ſit. Tu, Clitipho, dum adhuc dies eſt, noli diſcedere hinc longius.*

Pateretur: nam quem ferret, ſi parentem non ferret ſuum?
Hunccine erat æquom ex illius more, an illum ex hujus vivere? &
Quod illum inſimulat durum, id non eſt: nam parentum injuriæ
Unuiſmodi ſunt ferme; paulo qui eſt homo tolerabilis.
Scortari crebro nolunt; nolunt crebro convivarier;
Præbent exigue ſumptum: & ea ſunt tamen ad virtutem omnia.
Verùm ubi animus ſemel ſe cupiditate devinxit (mala,
Neceſſe eſt, Clitipho, conſilia conſequi conſimilia: hoc
Scitum eſt, *periculum ex aliis facere, tibi quod ex uſu ſiet.*
Cl. Ita credo. *Ch.* ego ibo hinc intro, ut videam, nobis quid cœnæ ſiet.
Tu, ut tempus eſt diei, vide ſis, ne quò hinc abeas longius.

ANNOTATIO.

30 *Parentum injuriæ uniuſmodi ſunt.*] Id ſibi vult; patres duros inter ſe omnes ſimiles eſſe, aſperè exercere imperium in liberos, atque omnia animi laxamenta prohibere. At pater qui paulò æquior, & tolerabilior eſt, aliquando ſane patitur, ſed non crebrò fieri. Commentator Horatii Satyra II Lib. I. refert Catonem Cenſorium, cùm vidiſſet hominem honeſtum ex fornice exeuntem, laudaſſe, cum exiſtimaret libidinem ſine crimine compeſcendam eſſe: at poſtea cùm frequentius eum ex eodem lupanari exeuntem advertiſſet; Adoleſcens, inquit, ego te laudavi, quòd interdum huc venires, non quod hîc habitares. Inter Ethnicos ſapientiſſimi non putabant peccare, qui fœminis ad hoc venalibus uterentur, ut apparet ex 15 cap. Actuum Apoſtolorum: ſed eodem capite omnis fornicatio prohibetur.

ACTUS II. SCENA I.

CLITIPHO.

Cl. *Quàm patres ſunt acerbi & importuni cenſores in omnes juvenes! & arbitrantur eſſe juſtum nos naſci ſapientes, mores ſeniles habentes ſtatim à pueritiâ, neque nos eſſe participes harum rerum, quas juvenilis ætas affert.*

Cli. QUAM iniqui ſunt patres in omneis adoleſcenteis judices!
Qui æquom eſſe cenſent, nos jam à pueris illico naſci ſenes,
Neque illarum affines rerum eſſe, quas fert adoleſcentia.

Ex ſua libidine moderantur, nunc quæ eſt, non quæ olim fuit.
Mihi ſi unquam filius erit, næ ille facili me utetur patre.
Nam & cognoſcendi, & ignoſcendi dabitur peccati locus:
Non ut meus, qui mihi per alium oſtendit ſuam ſententiam.
Perii: is mihi, ubi adbibit plus paulo, ſua quæ narrat facinora!
Nunc ait, Periculum ex aliis facito, tibi quod ex uſu fiet.
Aſtutus! næ ille haud ſcit, quam mihi nunc *ſurdo narret fabulam.*
Magis nunc me amicæ dicta ſtimulant: Da mihi, atque affer mihi.
Cui quid reſpondeam nil habeo, neque me quiſquam eſt miſerior.
Nam Clinia hic, etſi is quoque ſuarum rerum ſatagit, attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignaram artis meretriciæ.
Mea eſt potens, procax, magnifica, ſumptuoſa, nobilis:
Tum, quod dem ei, recte eſt: nam nihil eſſe mihi, religio eſt dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni, neque etiamdum ſcit pater.

Hi ex ſua cupiditate quæ nunc eſt, non quæ olim fuit, cùm adoleſcentes erant, modum nobis imponunt atque imperant. Si unquam filius mihi natus fuerit, certe is me patrem experietur mitem & benignum; nam facultas dabitur mihi cognoſcendi peccata ejus, & ignoſcendi ei: non faciam ſicut pater meus, qui mihi declarat, quod ſentit, per alterius exemplum. Perditus ſum præ nimia ejus importunitate: is, poſtquam bibit paulò largius, quæ facta ſua commemorat mihi! Nunc dicit, Delige tibi exempla ex aliorum eventis, quæ tibi ſint utilia. Cautus ſcilicet. Certe ille non intelligit quàm ad ejus ſermonem ſurdus ſim, quaſi fabulam narret. Verba Bacchidis amicæ me magis inſtigant: Da mihi munus hoc, atque affer aliquid novi. Atque ad hæc neſcio quid reſpondere debeam, neque quiſquam eſt infelicior me. Nam hic Clinia, etſi etiam anxius eſt, & ſollicitus de rebus ſuis, attamen poſſidet amicam honeſtè & caſtè educatam, neſciam aſtutiarum meretricum. Mea eſt opulenta, potens aſſiduè, petulans, magnificè ſe gerens in omnibus, ſumptûs avida, ſpectata, & inſignis: præterea unde ei munera faciam mihi non liquet: nam religioſo metu impedior dicere, me nihil habere, quod ei dem. Non dudum natus ſum hanc Bacchidem nequitiâ inſignem, neque adhuc pater reſcivit me iſto malo laborare.

ANNOTATIO.

16 *Tum, quod dem ei, recte eſt:*] Recte, pro nihil, veteres boni ominis cauſâ dicebant. Idem Terentius in Eunucho;

—— *Rogo nunquid velit.*
Recte, inquit, abeo.

Plautus in Mercatore, Act. II. Scen. III.

De. *Unde incedis? quid feſtinas, gnate mi?*
Ch. *recte, pater.*

Nam nihil eſſe, religio eſt dicere.] Religio pro metu accipitur, ut teſtatur Servius in illud. Lib. VIII. Æneidos:

Jam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci.

Metus viciſſim ſumitur pro religione à veteribus; certe idem Virgilius VII. Æneidos de lauro dixit:

—— *Multoſque metu ſervata per annos.*

In quem locum ita Servius: *metu, id eſt, religione quæ naſcitur per timorem*, nempe juxta illud Arbitri:

Primus in orbe Deos fecit timor.

ACTUS II. SCENA II.

CLINIA. CLITIPHO.

Cl. *Si res, quæ ad amorem meum ſpectant, proſperè ſe haberent, non dubito quin jampridem Antiphila, & ſervi, qui eam accerſiverunt, veniſſent: ſed metuo ne Antiphila pecuniarum largitione expugnata alium amatorem acceperit, dum abſens fui. Multæ ſuſpiciones ſimul in mentem veniunt, quæ me inducunt ad credendum ſic eſſe: locus in quo eſt, ubi prova habet exempla petulantiæ; oppertunitas ut corrumpatur, quia formoſa eſt & nota; ætas florida, quæ plerumque lubrica; mater improba, ſub cujus poteſtate eſt, cui nihil ſuavius eſt pecuniâ, & mercede.* Cli. *O Clinia.* Cl. *Me miſerum!* Cli. *Vide ne quis ex ædibus patris egrediens forte aſpiciat te.* Cl. *Cavebo: ſed certe cor mihi prædivinat neſcio quid infortunii.* Cli. *Perſeverasne diſcernere hoc curteſius, antequam noſcas quid erit?* Cl. *Si nihil adverſi eſſet, huc Antiphila cum ſervis jam veniſſet.* Cli. *Statim advenient.* Cl. *Quando?* Cli. *Non conſideras eam procul hinc habitare? cognoſcis conſuetudinem fœminarum: dum pectuntur, dum ornant comas, dum formam parant vario cultu, in his faciendis annum conterunt.* Cl. *O Clitipho! timeo.* Cli. *Ad te redi: ecce Dromonem cum Syro: mox tibi præſto ſunt.*

Cl. SI mihi ſecundæ res de amore meo eſſent, jam dudum, ſcio,
Veniſſent: ſed vereor, ne mulier me abſente, hîc corrupta ſit.
Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exangeant;
Occaſio, locus, ætas, mater, cujus ſub imperio eſt, mala:
Cui nihil præter pretium jam dulce eſt. *Cli.* Clinia. *Cl.* hei miſero mihi!
Cli. Etiam caves, ne videat forte hinc te à patre aliquis exiens.
Cl. Faciam: ſed neſcio quid profecto mihi animu' præſagit mali.
Cli. Pergin' iſtuc prius dijudicare, quam ſcis, quid veri ſiet?
Cl. Si nihil mali eſſet, jam hic adeſſent. *Cli.* jam aderunt. *Cl.* quando iſtuc erit?
Cli. Non cogitas hinc longule eſſe? & noſti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum comuntur, annus eſt. *Cl.* ô Clitipho!
Timeo. *Cli.* reſpira: eccum Dromonem cum Syro: unà adſunt tibi.

ANNOTATIO.

3 *Exangeant*;] Pro, *exangant*. Sic veteres loquebantur. *Claudeo*, pro *claudo*; *Viveo*, pro *vivo*; *Diceo*, pro *dico*. Nævius:

Tibi, dum vivebo, fidelis ero.

Idem:

Primum quod dicebo, recte: ſecundum quod dicebo, ea melius.

Actus II. Scena III.

Syrus. Dromo. Clinia. Clitipho.

Sy. AIn' tu? *Dr.* ſic eſt. *Sy.* verùm interea dum ſermones cædimus,
Illæ ſunt relictæ. *Cli.* mulier tibi adeſt, audin', Clinia?
Cl. Ego vero audio nunc demum, & video, & valeo, Clitipho.
Dr. Minime mirum: adeò impeditæ ſunt: ancillarum gregem
Ducunt ſecum. *Cl.* perii, unde illi ſunt ancillæ? *Cli.* men' rogas?
Sy. Non oportuit relictas: portant quid rerum. *Cl.* hei mihi.
Sy. Aurum, veſtem: & veſperaſcit, & non noverunt viam.
Factum à nobis ſtulte eſt: abi dum tu, Dromo, illis obviam.
Propera: quid ſtas? *Cl.* væ miſero mihi, quanta de ſpe decidi!
Cli. Quid iſtuc? quæ res te ſollicitat autem? *Cl.* rogitas quid fiet?
Viden' tu ancillas, aurum, veſtem: quam ego cum unâ ancillula
Hîc reliqui: unde eſſe cenſes? *Cli.* vah! nunc demum intelligo.
Sy. Dî boni, quid turbæ eſt? ædes noſtræ vix capient, ſcio.
Quid comedent? quid ebibent? quid ſene erit noſtro miſerius?
Sed video eccos, quos volebam. *Cl.* ô Jupiter, ubinam eſt fides?
Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletaſti te, Antiphila, & me in his deſeruiſti malis:

Sy. Diciſne, illas in propinquo eſſe? Dr. *Sic eſt ut dico.* Sy. *Interea dum colloquimur, illæ mulieres, Bacchis, & Antiphila relictæ ſunt.* Cli. *Ad te appropinquat mulier, quam tantopere deſideras; audiſne ſervos loquentes, Clinia?* Cl. *O Clitipho, certe, nunc tandem eos audio, & aſpicio, & ſanus ſum, pulſo timore.* Dr. *Non eſt mirum eas tamdiu moratas eſſe: tàm ſunt occupatæ: ducunt in comitatu ſuo catervam famularum.* Cl. *Nullas ſum, unde tot ancillas Antiphila acquiſivit?* Cli. *Quæriſne à me unde tot illi ſint ancillæ?* Sy. *Non oportuit illas, Bacchidem, & Antiphilam, incomitatas relinquere: tam magnam rerum copiam ſecum ferunt.* Cl. *Væ mihi miſero!* Sy. *Aurum, veſtem: & veſpera imminet, iter ignorant. Et imprudenter fecimus, qui eas comitati non ſimus: tu, Dromo, abi ergo celeriter obviam illis. Feſtina, quid cunctaris?* Cl. *Quam miſer ego ſum! quanta ſpe fruſtratus ſum!* Cli. *Quid hoc rei eſt? quid te ſollicitum reddit?* Cl. *Quæris quid ſit? Videſne illam (Antiphilam) ancillis, auro, veſte inſtructam: quam ego diſcedens reliqui hîc cum una ſervula? Unde opinaris has res illam acquiſiviſſe?* Cli. *Vah! tandem cognoſco quid te ſollicitat.* Sy. *Dii boni, quæ turba mulierum! vix poterunt recipi in noſtras ædes, quantum intelligo. Quid edent? quid ebibent? quid erit miſerius noſtro ſene Chremetè, quem tanta turba terrefaciet? Ecce hic video adoleſcentes, quos quærebam.* Cli. *O Jupiter! ubinam invenietur fides & conſtantia? Dum ego deſipiens propter te peregrè profectus ſum vagus, patria privatus, O Antiphila, tu interea loci, me abſente, opulentam te feciſti, & me dereliquiſti in hac miſeria:*

Annotatio.

1 *Ain' tu?*] Exordiuntur ſervi, quaſi plura jam inter ſe collocuti ſint.

Sermones cædimus.] A Græcis hæc phraſis ſumpta eſt; eos enim ita dicere ſolitos monet Priſcianus Lib. XVIII. ſcilicet; κόπτειν λόγους, *Cædere ſermones.*

Propter

Propter quam in ſumma infamia ſum, & meo patri minùs obſequens:
Cujus nunc pudet me, & miſeret, qui harum mores cantabat mihi,
Monuiſſe fruſtra; neque potuiſſe eum unquam me ab hac expellere,
Quod nunc faciam tamen: tum cùm gratum mihi eſſe potuit, nolui.
Nemo eſt miſerior me. *Sy.* hîc de noſtris verbis errat videlicet,
Quæ hîc ſumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque eſt, accipis.
Nam & vita eſt eadem, & animus te erga idem ac fuit,
Quantum ex ipſa re conjecturam cepimus.
Cli. Quid eſt, obſecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium eſt,
Quod malim, quam me hoc falſo ſuſpicarier.
Sy. Hoc primum, ut ne quid hujus ignores: anus
Quæ eſt dicta mater eſſe ei antehac, non fuit.
Ea obiit mortem: hæc ipſa in itinere, alteræ
Dum narrat, ſorte audivi. *Cli.* quænam eſt altera?
Sy. Mane, hoc, quod cœpi, primum enarrem, Clitipho:
Poſt iſtuc veniam. *Cli.* propera. *Sy.* jam primum omnium,
Ubi ventum ad ædes eſt, Dromo pultat fores:
Anus quædam prodit: hæc ubi aperuit oſtium,
Continuò hic ſe conjecit intro: ego conſequor:
Anus foribus obdit peſſulum, ad lanam redit.
Hinc ſciri potuit, aut nuſquam alibi, Clinia,
Quo ſtudio vitam ſuam te abſente exegerit;
Ubi de improviſo eſt interventum mulieri.
Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam
Quotidianæ vitæ conſuetudinem;
Quæ, cujuſque ingenium ut ſit, declarat maxume.
Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus,
Mediocriter veſtitam veſte lugubri,

tu, propter quam amiſi famam, & minus obtemperans fui voluntati patris: cujus cauſâ, nunc pudore & miſeratione vehementer commoveor: qui frequenter culpabat mihi mores harum meretricum: itáne eſt, ut me fruſtrà monuerit, nec potuerit unquam me abducere ab hujus Antiphilæ amore? Attamen nunc ab ea me abſtrahàm, qui tunc cum mihi patris gratiam conciliare potui, eam relinquere nolui. Nemo vivit me infelicior. Sy. Hîc Clinia errat propter verba, quæ hîc locuti ſumus. O Clinia! de tuo aliter judicas amore, quàm æquum eſt. Nam modus vivendi hujus puellæ idem eſt, & animus ejus idem eſt erga te, ac prius fuit, quantum ex ipſa re conjiciendo ſcire potuimus. Cli. Quæſo quid eſt quod dicis? Nihil enim eſt ex omnibus rebus, quod mihi gratius ſit, quam me in falſam ſuſpicionem veniſſe. Sy. Imprimis hoc te ſcire velim, ne quicquam rerum Antiphilæ ignores: vetula illa mulier, quæ ante hoc tempus credita eſt ejus mater, non fuit, ea vetula mortua eſt: hoc inaudivi forte, dum ipſa Antiphila id retulit in via alteri fœminæ. Cli. Quænam eſt hæc altera, cui dicis eam hoc narraſſe? Sy. Deſine interrogare, & ſine prius recitem hoc quod cœpi dicere: ad id quod quæris reſpondebo. Cli. Feſtina. Sy. Jam primùm omnium, poſtquam perventum eſt ad domum puellæ, Drome pulſat oſtium, quædam anus egreditur; poſtquam hæc anus recluſit fores, continuò hic Drome intrò ſe immiſit: ego cum ipſo intro tanquam ejus eamus: Anus opponit obicem oſtio, & claudit illud: revertitur ad lanificium exercendum. Ex hac re agnoſci potuit, aut nunquam ex alia, quo exercitio vitam ſuam traduxerit, dum abſens fuiſti; cum ad mulierem in medio opere ejus ex inſperato venimus. Nam talis inopinatus interventus dedit facultatem æſtimandi nobis, quam conſuetudinem vitæ quotidianæ habuerit. Conſuetudo oſtendit perſpicue qualiter natura cujuſque ſit. Ipſam forte reperimus telam texentem attentè, indutam mediocriter veſte lugubri,

ANNOTATIO.

30 *Alteræ dum narrat.*] Ullæ, nullæ, ſolæ, totæ, aliæ, alteræ, pro, Ulli, nulli, ſoli, toti, alii, alteri, in fœminino genere apud Antiquos in uſu fuiſſe invenimus.

Ejus

Ejus anuis cauſa, opinor, quæ erat mortua,
Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur ſibi,
Nulla mala re eſſe expolitam muliebri:
Capillus paſſus, prolixus, circum caput
Rejectus negligenter: pax! *Cl.* Syre mi, obſecro
Ne me in lætitiam fruſtra conjicias. *Sy.* anus
Subtemen nebat: præterea una ancillula
Erat: ea texebat una, pannis obſita,
Neglecta, immunda illúvie. *Cli.* ſi hæc ſunt, Clinia,
Vera, ita ut credo, quis te eſt fortunatior?
Scin' tu hanc, quam dicit ſordidatam & ſordidam?
Magnum hoc quoque ſignum eſt dominam eſſe extra noxiam,
Cum ejus tam negliguntur internuntii:
Nam diſciplina eſt eiſdem, munerarier
Ancillas primum, ad dominas qui affectant viam.
Cl. Perge, obſecro te, & cave ne falſam gratiam
Studeas inire: quid ait, ubi me nominas?
Sy. Ubi dicimus rediiſſe te, & rogare uti
Veniret ad te, mulier telam deſinit
Continuo, & lacrumis opplet os totum ſibi, ut
Facile ſcires deſiderio id fieri tuo.
Cl. Præ gaudio (ita me Dî ament) ubi ſim neſcio.
Ita timui. *Cli.* at ego nihil eſſe ſciebam, Clinia.
Agedum viciſſim, Syre, dic quæ illa eſt altera.
Sy. Adducimus tuam Bacchidem. *Cl.* hem! quid, Bacchidem?
Eho, ſceleſte, quo illam adducis? *Sy.* quò illam ego? ad nos ſcilicet.
Cli. Ad patremne? *Sy.* ad eum ipſum. *Cli.* ô hominis impudentem audaciam! *Sy.* heus.
Non fit ſine periculo facinus magnum & memorabile.
Cli. Hoc vide: in mea vita tu tibi laudem is quæſitum, ſcelus?
Ubi ſi paululum modo quid te fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? *Sy.* at enim. *Cli.* quid, enim? *Sy.* ſi ſinas, dicam. *Cl.* ſine.

propter anum, puto, quæ mortua erat, nudam auro, eo modo qui ſolent illæ mulieres quæ ornantur, ut ſibi ſolis placeant, non amatoribus, nulla ceruſſâ, nullo artificio genas fucatam: crinis ejus erat ſparſus, longus, nullâ curâ circa caput immiſſus. Cl. *Mi Syre, precor ne me inducas in lætitiam falsò.* Sy. *Anus nebat ſubtemen, filum torquebat quod in tela texenda ſtamen intercurrit: præter eam anum una ſervula texebat ſimul, pannoſa, ſqualida, fœdis immunditiis horrida.* Cli. *O Clinia, ſi Syrus vera narrat, ita ut credo, quis eſt te beatior? Sci'ne hanc ancillulam, de qua iſte loquitur ſervus, ut incultâ & ſordibus turpi, ingens indicium eſſe dominam ipſius eſſe ſine culpâ, cum qui ei inſerviunt in nuntiis ferendis ad amatores, tam negligenter ſe curant & parant: nam præceptum in arte amandi hoc amatores obſervant, qui captant acceſſum ad dominas, ut ancillas primùm muneribus ſibi concilient.* Cl. *Precor, perſequere inceptam narrationem, & vide ne de induſtria captes mendacio meam benevolentiam: quando me nominaſti, quid dixit ipſa Antiphila?* Sy. *Quando nunciavimus te revertiſſe peregre, teque eam precari, ut ad te viſeret; illico puella abjecit telam quam texebat, & lachrimis totam faciem perfudit, adeò ut clare intelligeres, id fieri amore, & cupiditate tui videndi.* Cl. *Ita mihi Dii ſint propitii, non ſum apud me, præ nimia lætitia. adeo metui prius.* Cli. *At, ô Clinia, ego ſciebam nullam eſſe cauſam, cur metueres. O Syre, agedum refer quæ eſt illa altera?* Sy. *Adducimus tuam amicam Bacchidem.* Cli. *Hem! quid? Bacchidem adducitis? Eho, ô flagitioſe! quò ducitis illam?* Sy. *Quò illam duco, rogas? certe ad ædes noſtras.* Cli. *Utrùm ducis illam apud patrem?* Sy. *Ad eum ipſum duco.* Cli. *O impudentem audaciam ſcelerati hominis!* Sy. *Heus tu, res inſignis & memoranda non ſine diſcimine geritur.* Cli. *Illud vide: tu, ſceleſte, ſtudes laudem quærere in vitæ meæ periculo. In quâ re faciendâ ſi quid etiam tantillum erraveris, de me actum erit. Quid facias illo?* Sy. *At vero nullum erit periculum.* Cli. *Quid, verò, non erit?* Sy. *Dicam, ſi patiaris.* Cl. *Permitte ut dicat.*

ANNOTATIO.

46 *Ejus cauſâ anuis.*] Anuis, genitivus caſus, priſcis uſurpatus.

Cli. Permitto. Sy. *Ita ſe res nunc habet, quaſi cum.* Cli. *Quas, ô malum! verborum circuitiones incipit mihi recitare?* Cl. *O Syre, Clitipho verum dicit; omitte iſta tam longa ſermonis diverticula; revertere ad propoſitum.* Sy. *Certe non poſſum continere, quin dicam quod ſentio; Clitipho eſt iniquus & moleſtus multis de cauſis, atque intolerabilis.* Cl. *Mehercule oportet illum audire, Clitipho, file.* Sy. *Vis amator eſſe: vis compos eſſe amicæ: vis quæri, & inveniri quæ illi dones: nullum vis ſubire periculum, ut fruaris amica: non ineptè ſapis, ſi ſapere eſt, velle evenire quod non poteſt. Aut pericula ſuſcipienda ſunt cum his commodis; amare, potiri ſcilicet amica, invenire quod illi detur: aut illa commoda ſunt relinquenda cum periculis. Nunc cogita & delibera utram harum conditionum præoptas; aut cum amica periculum ſuſcipere; aut eam recuſare unà cum periculo; quamvis pro certo ſciam, hoc conſilium, quod inivi, eſſe idoneum, & expers periculi; nam factu eſt facile mihi, ut Bacchis amica tua ſit unà tecum in domo patris, ſine timore; deinde, hac eadem ratione, pecuniam reperiam quam promiſiſti amicæ: quod ut efficerem, etiam, atque etiam rogitando aures mihi jam obtuderas, & obſtupefeceras. Quid aliud, & melius conſilium tibi dari cupis?* Cl. *Si quidem hoc quod dicis, efficies, res ſe bene habet.* Sy. *Dicis, ſi quidem hoc efficies; & videris dubitare: videbis id fieri reipſâ.* Cl. *Eja, age, dic, quale eſt iſtud tuum conſilium.* Sy. *Fingemus Bacchidem eſſe amicam Cliniæ.* Cl. *Belle dicis. Quid verò rei aget hic Antiphila? An ea quoque dicetur eſſe amica Cliniæ, ſi hæc una non ſatis eſſet ei dedecoris, & magis decet eum habere duas?* Sy. *Sed ducetur Antiphila ad Soſtratam matrem tuam; non hic manebit.* Cli. *Quid tum, ſi ad Soſtratam matrem ducetur?* Sy. *O Clitipho, prolixior ſermo eſt, ſi mihi dicendum ſit tibi, cur id faciam: non ſine juſta cauſa ſuadeo ut Antiphila deducatur ad matrem tuam.* Cli. *Sunt nugæ: nihil ſtabile ſatis in tuo conſilio video, propter quod ſit mihi utile hunc timorem ſubire, ut amica mea ſit apud patrem.* Sy. *Mane, audi quod dicturus ſum, ſcio aliud conſilium, ſi iſtud times, quod quidem ambo confiteamini expers eſſe periculi.* Cli. *Rogo, excogita tale conſilium, quale dicis.* Sy. *Libentiſſime:*

Cli. Sino. *Sy.* ita res eſt hæc nunc, quaſi cum.
Cli. quas, malum! ambages mihi
Narrare occipit? *Cl.* Syre, verum hic dicit:
mitte: ad rem redi.
Sy. Enimverò reticere nequeo, multimodis injurius
Clitipho es, neque ferri potis es. *Cl.* audiendum
hercle eſt: tace.
Sy. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici.
Tuum eſſe in potiundo periclum non vis: haud
ſtulte ſapis:
Siquidem id ſapere eſt, velle te id, quod non poteſt contingere.
Aut hæc cum illis ſunt habenda, aut illa cum his amittenda ſunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:
Etſi conſilium, quod cepi, rectum eſſe & tutum ſcio:
Nam tua apud patrem amica tecum ſine metu ut ſit, copia eſt:
Tum, illi argentum quod pollicitu' es, eadem hac inveniam via:
Quod ut efficerem, orando ſurdas jam aureis reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? *Cli.* ſiquidem hoc fit. *Sy.* ſiquidem experiundo ſcies.
Cli. Age, age, cedo iſtuc tuum conſilium, quid id eſt? *Sy.* aſſimulabimus
Tuam amicam hujus eſſe. *Cli.* pulcre: cedo quid hic faciet ſua? (eſt parum?
An ea quoque hujus dicetur, ſi hæc una dedecori
Sy. Imo ad tuam matrem abducetur. *Cl.* quid eò? *Sy.* longum eſt, Clitipho,
Tibi ſi narrem, quam ob rem id faciam: vera cauſſa eſt. *Cli.* fabulæ:
Nihil ſat' firmi video, quam ob rem accipere hunc mihi expediat metum.
Sy. Mane, habeo aliud, ſi iſtuc metuis, quod ambo confiteamini
Sine periclo eſſe. *Cli.* hujuſmodi, obſecro, aliquid reperi. *Sy.* maxume:

Ibo

Ibo obviam hinc: dicam, ut revortantur domum.
Cli. hem!
Quid dixti? *Sy.* ademptum tibi jam faxo omnem metum,
In aurem utramvis otioſe ut dormias.
Cli. Quid ago nunc? *Cl.* tune? quid boni. *Cli.* Syre, dic modo
Verum. *Sy.* age modo hodie: ſero ac nequidquam voles.
Cl. Datur modo; fruare, dum licet: nam neſcias,
Ejus ſit poteſtas poſthac, an nunquam tibi.
Cli. Syre, inquam. *Sy.* perge porro, tamen iſtuc ago.
Cli. Verum hercle iſtuc eſt, Syre, Syre, inquam; heus, heus, Syre.
Sy. Concaluit: quid vis? *Cli.* redi; redi. *Sy.* adſum, dic quid eſt. (Syre,
Jam hoc quoque negabis tibi placere. *Cli.* imo,
Et me, & meum amorem, & famam permitto tibi,
Tu es judex: ne quid accuſandus ſis, vide.
Sy. Ridiculum eſt, te iſtuc me admonere, Clitipho:
Quaſi iſtic minor mea res agatur, quam tua.
Hic ſi quid nobis forte adverſi evenerit;
Tibi erunt parata verba, huic homini verbera.
Quapropter hæc res neutiquam neglecta eſt mihi.
Sed iſtum exora, ut ſuam eſſe adſimulet. *Cl.* ſcilicet
Facturum me eſſe: in eum jam res rediit locum,
Ut ſit neceſſe. *Cli.* merito amo te, Clinia.
Cl Verum illa ne quid titubet. *Sy.* perdocta eſt probe.
Cli. At hoc demiror, quî tam facile potueris
Perſuadere illi, quæ ſolet quos ſpernere!
Sy. In tempore ad eam veni; quod rerum omnium eſt

ibo obviam illis mulieribus: dicam eis, ut in ædes ſuas revertantur. Cli. *Hem! Quid dixiſti?* Sy. *Jam auferam omnem ex animo metum, ut tranquille abſque ſolicitudine ſomnum capias.* Cli. *Quid facio nunc?* Cl. *Tune quæris quid facias? tibi aliquid boni fortuna effert, fruere eo, dum licet.* Cli. *O Syre, dic nunc vere mihi, quid facere debeo.* Sy. *Agedum modo, age nunc; nam hodie tarde, ac fruſtra voles agere, ſi differas.* Cl. *Conceditur tibi frui amica, fruere, dum per occaſionem licet; nam ignoras an poſthac ejus rei tibi facultas detur.* Cli. *Syre, inquam.* Sy. *Perge ultra in me revocando; nihilominus mulieribus obviam ibo, amicam tuam remiſſurus.* Cli. *Per Herculem verum dicis; Syre, Syre, inquam; Heus, heus Syre.* Sy. *Hominem excitavi: quid petis?* Cli. *Revertere, revertere.* Sy. *Præſto ſum, dic quare me revocas. Jamſtatim etiam negabis hoc tibi jucundum eſſe, ut amicæ veniat, & non domum revertatur.* Cli. *Quin potius, ô Syre, tibi trado etiam me & meum amorem & exiſtimationem meam; arbitrum te conſtituo. Cave ne in aliqua re ſis reprehendendus.* Sy. *O Clitipho, res digna riſu eſt, mihi hoc præcipere quaſi minus de meo periculo agitur, quam de tuo in hac re, ſi forte quidquam non proſpere ſucceſſerit: à patre verbis objurgaberis; ego verberibus cædar: idcirco hæc res, quam cogito agere, nullo modo à me negligitur, ſed perſuade Cliniæ, ut fingat tuam amicam eſſe ſuam.* Cl. *Profectò res pervenit in eum ſtatum, ut neceſſe ſit facere me, quod ſuadet Syrus; ut ſimulem tuam amicam eſſe meam.* Cli. *O Clinia! amo te, ita de me meritus es; verum metuo ne in aliquo Bacchis hæſitet, & verbis ſe prodat.* Sy. *Peritiſſima illa eſt talium diſſimulationum.* Cli. *Sed illud valde mirum eſt mihi, quomodo potueris perſuadere illi, tam facile ut veniret, quæ Bacchis ſolet deſpicere quales amatores!* Sy. *Conveni eam opportune, quod eſt præcipuum in omnibus rebus:*

ANNOTATIONES.

101 *In aurem utramvis otioſe ut dormias.*] In utramvis aurem dormire, eſt animo otioſo, ſecuroque eſſe. Eodem ſenſu dixit Plinius: *Nihil eſt, quod in dextram aurem, fiduciâ mei, dormias.* Admonent medici, ut in primo ſomno in aurem dextram incumbamus: cum experrecti redormire cupimus, ut in ſiniſtram. Qui autem levi ſomno uti vult, in neutram incumbit aurem, quò facilius expergefiat.

106 *Syre, inquam.*] Clitipho revocat Syrum diſcedentem.

108 *Concaluit.*] Hæc Syrus clam loquitur, vel ad ſpectatores.

nam apud eam inveni quendam miſerum militem obſecrantem, ut ejus noctu copia ſibi eſſet: hæc agebat cum hoc milite aſtutiâ meretriciâ ita ſubtiliter, ut animum illius amore captum & cupidine, ſui deſiderio, cum ſui copiam non permitteret, inflammaret, utque eâdem operâ maxume placeret tibi, propter talem militis repulſam. Sed, heus tu, cave ſi vis, ne in aliquem errorem incautus incidas. Tibi exploratum eſt, quàm pater tuus ſit acutus in his rebus perſpiciendis; ego quoque probe novi quam ſis impotens affectuum tuorum moderator. Nota mihi ſunt verba tua præpoſtere prolata, & ambigua, cervicis inflexio in ſiniſtram partem (quod ſignum eſt amantis & impudici ſtulti) Mitte ſuſpiria & ſingultus, ſcreatus, tuſſim, riſum. Cli. *Laudabis meos geſtus.* Sy. *Cave ſi vis.* Cli. *Tutemet me miraberis, & meam agendi rationem.* Sy. *Sed quàm velociter nes aſſecutæ ſunt mulieres! (ironicè).* Cli. *Ubi ſunt? cur retines eas, neque finis nos earum præſentia delectari.* Sy. *Jam nunc hæc Bacchis non eſt amica tua; memineris ejus rei, de quâ inter nos nunc convenit.* Cli. *Scio quòd coram patre ſimulandum eſt eam eſſe amicam Cliniæ; ſed interea priuſquam ad patrem eatur, ſine mea ut ſit.* Sy. *Non plus nunc eſt tua, quam apud patrem.* Cli. *Permitte.* Sy. *Non permittam, inquam.* Cli. *Quæſo, pauliſper id concede.* Sy. *Te hac re prohibeo.* Cli. *Saltem ſine ut eam ſalutem.* Sy. *Diſcede, ſi prudens es.* Cli. *Diſcedo. Quid iſte faciet Clinia?* Sy. *Remanebit.* Cli. *O hominem fortunatum Cliniam! qui manſat cum amica.* Sy. *Perge, quamvis invitus.*

Primum: nam quendam miſerum offendi ibi militem
Eju' noctem orantem: hæc arte tractabat virum,
Cupidum ut illius animum inopia incenderet,
Eademque ut eſſet apud te hoc quam gratiſſimum.
Sed, heus te, vide ſis ne quid imprudens ruas.
Patrem noviſti ad has res quam ſit perſpicax;
Ego te autem novi, quam eſſe ſoleas impotens:
Inverſa verba, everſas cervices tuas:
Gemitus, ſcreatus, tuſſis, riſus abſtine.
Cli. Laudabis. *Sy.* videſis. *Cli.* tutemet mirabere.
Sy. Sed quam cito ſunt conſecutæ mulieres?
Cli. Ubi ſunt? cur retines? *Sy.* jam nunc hæc non eſt tua.
Cli. Scio, apud patrem, at nunc interim. *Sy.* nihilo magis.
Cli. Sine. *Sy.* non ſinam, inquam. *Cli.* quæſo, pauliſper. *Sy.* veto.
Cli. Saltem ſalutare. *Sy.* abeas, ſi ſapis. *Cli.* eo: quid
Iſtic? *Sy.* manebit. *Cli.* ô felicem hominem! *Sy.* ambula.

ANNOTATIO.

124 *Miſerum militem.*] Deluſum arte meretriciâ.

ACTUS II. SCENA IV.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRUS.

Ba. *Per ædem Pollucis, & chara Antiphila, laudem tibi tribuo, & te felicem eſſe cenſeo; quod omni ſtudio curaviſti, ut mores tui eſſent convenientes, & conformes pulchritudini, & venuſtati corporis. Nec mirum eſt mihi (ita me Dii adjuvent) ſi te quiſque exoptat ſuam eſſe; nam ſermo tuus fuit mihi index ingenii tui. Et cùm apud me animo meditor rationem vitæ tuæ,*

Ba. ÆDEPOL, Antiphila mea, laudo te, & fortunatam judico,
Id cum ſtuduiſti, iſti formæ mores ut conſimiles forent:
Minimeque (ita me Dî ament) miror, ſi te ſibi quiſque expetit.
Nam mihi quale ingenium haberes, fuit indicio oratio tua.
Et cum egomet nunc mecum in animo vitam tuam conſidero,

Adeoque

Adeoque voſtrarum omnium, volgus quæ ab ſeſe ſegregant;
Et vos eſſe iſtiuſmodi, & nos non eſſe, haud mirabile eſt.
Nam vobis expedit eſſe bonas: nos, quibuſcum res eſt, non ſinunt.
Quippe forma impulſi noſtra nos amatores colunt:
Hæc ubi immutata eſt, illi ſuum animum alio conferunt.
Niſi ſi proſpectum eſt interea aliquid, deſertæ vivimus. (eſt viro,
Vobis cum uno ſemel ubi ætatem agere decretum
Cujus mos maxime eſt conſimilis voſtrum; hi ſe ad vos applicant; (mini;
Hoc beneficio utrique ab utriſque vero devinci-
Ut nunquam ulla amori voſtro ineidere poſſit calamitas.
An. Neſcio alias: me quidem ſemper ſcio feciſſe ſedulò,
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. *Cl.* ah!
Ergo, mea Antiphila, tu nunc ſola reducem me in patriam facis.
Nam, dum abs te abſum, omnes mihi labores fuere, quos cepi, leves,
Præterquam tui carendum quod erat. *Sy.* credo. *Cl.* Syre, vix ſuffero.
Hoccine me miſerum non licere meo modo ingenium frui?
Sy. Imo, ut patrem tuum vidi eſſe habitum, diu etiam duras dabit.
Ba. Quiſnam hic adoleſcens eſt, qui intuitur nos? *An.* ah, retine me obſecro.
Ba. Amabo, quid tibi eſt? *An.* diſperii. *Ba.* perii miſera; quid ſtupes,
Antiphila? *An.* videon' Cliniam, an non? *Ba.* quem vides? *Cl.* ſalve, anime mi.
An. O mi expectate Clinia, ſalve. *Cl.* ut vales?
An. Salvom veniſſe gaudeo. *Cl.* teneone te,
Antiphila, maxume animo exoptata meo?
Sy. Ite intro: nam vos jamdudum expectat ſenex.

atque etiam omnium veſtrarum juvencularum, quæ ſummovent à ſuo conſortio amatorum multitudinem; mirum non eſt vos eſſe tales, quales eſtis, & nos non eſſe veſtri ſimiles. Nam vobis conducit, & commodum eſt probæ eſſe vitæ: illi amatores, quibuſcum habemus conſuetudinem, non permittunt nos eſſe vobis ſimiles, quia incitati noſtra pulchritudine nos diligunt; poſtquam iſte decor amiſſus eſt, illi ad alias amicas à nobis deficiunt. Interea, niſi dum floret forma noſtra, & ab illis obſervamur, aliquid proviſum eſt nobis, exigendo ab illis pecunias, vitam agimus derelictæ & abjectæ. Poſtquam vobis ſemel conſtitutum eſt tempus vitæ traducere unà pariter cum unico viro, cujus vivendi modus admodum convenit moribus veſtris; tales viri vobis animos adjiciunt. Hæc vero gratia fidei mutuæ, ultrò citróque obligamini; ita ut nulla clades miſeriæ, unquam poſſit evenire veſtro amori. An. *Neſcio quid aliæ faciant; me certe ſcio ſemper omni ſtudio curaſſe, ut nullum perciperem commodum, niſi ex commodo illius.* Cl. *Vah! ergo, mea Antiphila, tu ſola cauſa es mei reditus in patriam: nam dum longè abfui à te, omnes ærumnæ, quas toleravi, fuere mihi leves aſſidua tui cogitatione; niſi quod deſiderio tui videndi afficiebar.* Sy. *Credo ita eſſe, quod dicis.* Cl. *Difficulter fero, ô Syre, quod in ea ſum anguſtia, ut liberè colloqui cum Antiphila non concedatur mihi. Hoc ne tolerare poſſum, ut mihi non licitum ſit modo*

meo, & ex voluntate me gerere? Sy. *Quin etiam, ut patrem tuum animadverti animatum eſſe erga te, tibi moleſtus erit, ac negotium faceſſet, ſi te cognoverit adhuc amare.* Ba. *Quiſnam eſt ille juvenis, qui nos aſpicit?* An. *Ah Bacchis! oro te, retine me, ne cadam.* Ba. *Per amorem rogo te, quid habes?* An. *Occidi, præ amore ſum impos mei.* Ba. *Infelix ego perdita ſum. O Antiphila, cur ita attonita es, & conſternata?* An. *Utrùm video amicum meum Cliniam, an non?* Ba. *Quem intueris?* Cl. *O Antiphila! meum corculum! mea vita! ſalvam te eſſe, quam gaudeo!* An. *O mi optate Clinia, ſalve!* Cl. *Quo modo te habes?* An. *Lætitia ſingulari afficior, quod te reducem, & incolumem cerno.* Cl. *O Antiphila, tantopere deſiderata amori meo! tene adhuc meam poſſides?* Sy. *Intrò concedite; nam jam pridem ſenex Chremes vos expectat.*

Actus III. Scena I.

Chremes. Menedemus.

Ch. Lucíscit hoc jam: ceſſo pultare oſtium
Vicini? primum ex me ut ſciat, ſibi filium
Rediiſſe; etſi adoleſcentem hoc nolle intelligo:
Verùm, cum videam miſerum hunc tam excruciarier
Ejus abitu, celem tam inſperatum gaudium,
Cum illi nihil pericli ex indicio ſiet?
Haud faciam: nam, quod potero, adjutabo ſenem,
Item ut filium meum amico atque æquali ſuo
Video inſervire, & ſocium eſſe in negotiis.
Nos quoque ſenes eſt æquom ſenibus obſequi.
Me. Aut ego profecto ingenio egregio ad miſerias
Natus ſum, aut illud falſum eſt, quod volgo audio
Dici, *diem adimere ægritudinem hominibus.*
Nam mihi quidem quotidie augeſcit magis
De filio ægritudo; & quanto diutius
Abeſt, magis cupio tanto, & magis deſidero.
Ch. Sed ipſum egreſſum foras video: ibo, alloquar.
Menedeme, ſalve: nuntium apporto tibi,
Cujus maxume te fieri participem cupis.
Me. Num quidnam de gnato meo audiſti, Chreme?
Ch. Valet atque vivit. *Me.* ubinam eſt, quæſo?
Ch. apud me domi.
Me. Meus gnatus? *Ch.* ſic eſt. *Me.* venit? *Ch.* certe. *Me.* Clinia
Meus venit? *Ch.* dixi. *Me.* eamus, duc me ad eum obſecro.
Ch. Non vult te ſcire ſe rediiſſe etiam, & tuum
Conſpectum fugitat ob peccatum: tum hoc timet,
Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta ſit.
Me. Non tu ei dixiſti, ut eſſem? *Ch.* non. *Me.* quamobrem, Chreme?
Ch. Quia peſſume iſtuc in te atque in illum conſulis,
Si te tam leni & victo eſſe animo oſtenderis.
Me. Non poſſum: ſatis jam, ſatis pater durus fui.
Ch. ah!

Ch. *Dies advenit: quare tardo nunc pulſare has fores vicini Menedemi? ut primùm à me fiat certior, filium peregre reverſum eſſe ſibi; quamvis neverim Cliniam nolle ut pater ſciat eum veniſſe: ſed cum videam hunc miſeriis afflictum patrem adeo vexari diſceſſu filii, an reticere debeam gaudium tam inexpectatum, cum nihil ex hac indicatione impendeat periculoſum juveni? Non celabo ſenem: nam juvabo eum quoad potero; ſicut cerno filium meum Clitiphonem præſto eſſe amico ac ætate parili Cliniæ, ejus filio, in omnibus: eo etiam modo juſtum eſt, nos ſenes inſervire ſenibus.* Me. *Certe, aut ego valde à natura comparatus ſum ad infelicitatem perferendam, aut illud non eſt verum quod audio dici; ſcilicet tempus auferre mœrorem hominibus. Nam certe augetur quotidie animi moleſtia quam habeo ex abſentia filii; & quantò longius abſens eſt, tantò majori cupiditate afficior, ejuſque deſiderio teneor.* Ch. *Sed aſpicio Menedemum egreſſum extra domum: accedam ad eum, & compellabo. O Menedeme, ſalvus ſis: rem gratam nunciatum tibi venio, & quo impertiri magnopere deſideras.* Me. *O Chreme, nonne aliquid reſciviſti de filio Clinia?* Ch. *Sanus eſt.* Me. *Obſecro, ubi eſt?* Ch. *Domi meæ.* Me. *Domi tuæ meus gnatus eſt?* Ch. *Ita eſt.* Me. *venit?* Ch. *Certe.* Me. *Rediit meus filius?* Ch. *Jam ſatis dixi eum veniſſe.* Me. *Eamus; oro ut ducas eò, ubi eſt.* Ch. *Non vult te ſuum reditum ſcire, etiam tuam præſentiam evitat, propter culpam amoris à te prohibiti: deinde hoc formidat, ne tua priſtina illa ſeveritas gravior facta ſit.* Me. *An non dixiſti ei qualiter me haberem?* Ch. *Non dixi.* Me. *O Chreme, quare non dixiſti?* Ch. *Quia peſſimum conſilium capis adversùs te, & filium, ſi te geſſeris erga eum tam indulgenti, & fracto animo.* Me. *Non poſſum aliter me gerere: fui pluſquam æquum eſt acerbus.* Ch. *Ah!*

Vehe-

Vehemens in utramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parſimonia.
In eandem fraudem ex hac re, atque ex illa, incides.
Primum olim potius quam paterere filium
Commeare ad mulierculam, quæ paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruiſti hinc: ea coacta ingratiis
Poſt illa cœpit victum vulgo quærere.
Nunc, cum ſine magno intertrimento non poteſt
Haberi, quidvis dare cupis: nam, ut tu ſcias,
Quam ea nunc inſtructa pulcre ad perniciem ſiet;
Primum, jam ancillas ſecum adduxit plus decem,
Oneratas veſte, atque auro: ſatrapes ſi ſiet,
Sufferre amator nunquam ejus ſumptus queat:
Nedum tu poſſis. *Me.* eſtne ea intus? *Ch.* ſit, rogas?
Senſi: nam ei unam cœnam, atque ejus comitibus
Dedi; quod ſi iterum mihi ſit danda, actum ſiet.
Nam, ut alia omittam, pitiſſando modo mihi
Quid vini abſumpſit? *ſic hoc*, dicens; *aſperum*
Pater, hoc eſt: aliud lenius ſodes vide.
Relevi dolia omnia, omnes ſerias:
Omnes habui ſollicitos, atque hæc una nox.
Quid te futurum cenſes, quem aſſidue exedent?
Sic me Dî amabunt, ut tuarum miſeritum eſt,
Menedeme, fortunarum. *Me.* faciat, quod lubet:
Sumat, conſumat, perdat: decretum eſt pati;
Dum illum modo habeam mecum. *Ch.* ſi certum eſt tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitor,
Ut ne ſcientem ſentiat te id ſibi dare.
Me. quid faciam? *Ch.* quidvis potius, quam quod cogitas:

Menedeme, nimis propendes in utramque partem, in duritiam, & indulgentiam, peccas vel nimia benignitate vel tenacitate: utraque tibi pariter fraudi erit. Olim perterrefeciſti filium, potiuſquàm permitteres eum itare ad hanc puellam, quæ tunc victu tenui acquieſcebat, & cui omnia placebant, quæ illi dabantur. Ex eo tempore compulſa fuit invito animo, ut vitam inopem toleraret, corpus vulgare. Nunc quando filius tuus non poteſt eâ potiri ſine tuo gravi damno, paratus es dare libenter quidlibet quod petatur. In dando ultra modum largior es: nam ne ignores quàm egregiè ornata atque apparata ſit ad ruinam fortunarum tuarum, & ſuas; primum nunc duxit ſecum pluſquam decem ancillas onuſtas veſtibus, aureiſque ornamentis. Si ſatrapa, vel præfectus provinciæ ſit amator ejus puellæ, nunquam queat ſuſtinere impenſas faciendas ejus cauſa; tantum abeſt, ut tu his ſufficere poſſis. Me. *Eâne eſt in domo tua?* Ch. *Quæriſne, an ſit apud me? Satis percepi eam ibi eſſe: nam ei, atque ancillis quæ ſunt in ejus comitatu unam cœnam præbui; quæ ſi iterum præbenda ſit, nihil mihi relinquetur ex bonis. Nam ut præteream alia, quæ impenſa ſunt; leviter deguſtando vinum tentandi gratiâ, quantum vini exhauſtum eſt mihi, cùm dicerent, Hoc vinum eſt acerbum, aliud mitius præbe, quæſo. Conſidera, ô Menedeme, aperui omnes cados, omnes amphoras & vaſa fictilia, in quibus vinum aſſervabatur: omnes ſervos meos variis miniſteriis occupavi: atque hæc una tantum nocte facta ſunt. Quid te putas fore, cujus corrodet ſubſtantiam & facultates tam frequenter? ſic me Dii ament, ut tuorum bonorum jacturæ commiſeratione moveor.* Me. *Faciat filius meus ex animi ſui ſententia; ſponte capiat, & quantum volet, exhauriat, ad nihilum redigat; decrevi hæc omnia ferre, dummodò ejus præſentia fruar.* Ch. *Si ita conſtitutum eſt tibi facere, cenſeo id multum ad veſtram rem intereſſe, ut ille exiſtimet, te ne ſciente vel decepto, tantum ſibi ſumptuum concedi facere.* Me. *Quid agam?* Ch. *Quodlibet aliud, potius quam id quod conſtituiſti; ſcilicet pati, ut ſumat, conſumat, perdat.*

ANNOTATIONES.

37 *Ingratiis.*] Adverbialiter ponitur, id eſt, invito animo.

48 *Pitiſſando.*] Id eſt, expreſſis labris expuendo, dum quis ſaporem vini probat.

51 *Relevi dolia omnia, omnes ſerias:*] Dolia fuerunt Romanis vaſa majora vino ſervando præcipuè idonea, quæ maxime fictilia erant; nam Plinius refert, doliis, quibus hodie utimur, tantum in Alpibus ſuo tempore homines uti cœpiſſe. Seria eſt vas vinarium fictile oblongum. Relinere eſt, aperire quod oblitum, obturatumque erat, ſoluta argilla aut gypſo, quo erant oblita.

Per

Per alium quemvis ut des, falli te ſinas
Technis per ſervolum: etſi ſubſenſi id quoque,
Illos ibi eſſe, id inter ſe agere clanculum.
Syrus cum illo veſtro conſuſurrat: conferunt
Conſilia adoleſcentes: & tibi perdere
Talentum hoc pacto ſatius eſt, quàm illo minam.
Non nunc de pecunia agitur, ſed illud, quo modo
Minimo periclo id demus adoleſcentulo.
Nam ſi ſemel tuum animum is intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, & prius
Pecuniam omnem, quàm abs te amittas filium;
hui,
Quantam feneſtram ad nequitiam patefeceris!
Tibi autem porro ut non ſit ſuave vivere:
Nam deteriores omnes ſumus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravumne an rectum ſit quod petet.
Tu, rem perire, & ipſum, non poteris pati.
Dare denegaris; ibit ad illud illico,
Quo maxume apud te ſe valere ſentiet;
Abiturum ſe abs te eſſe illicò minabitur.
Me. Videre verum, atque ita uti res eſt, dicere.
Ch. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quæro, tibi quî filium reſtituerem.
Me. Godo dextram: porro te oro idem ut facias, Chreme.
Ch. Paratus ſum. *Me.* ſcin', quid nunc facere te volo?
Ch. Dic. *Me.* quod ſenſiſti illos me incipere fallere,
Id ut maturent facere: cupio illi dare,
Quod volt: cupio ipſum jam videre. *Ch* operam dabo.
Syrus eſt prehendendus atque adhortandus mihi.
A me neſcio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere ſentiant.
Paulum hoc negotî mihi obſtat: Simus & Crito
Vicini noſtri hîc ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo, ac dicam, ut dixeram,
Operam daturum me, hodie non poſſe his dare.

ut quod illi dari vis, dès per quemlibet alium, patiaris te deludi fallaciis per ſervulum: quamvis etiam aliquo modo percepi, illos, nempe ſervos, in eo totos eſſe, & moliri clam fraudes inter ſe, ut te fallant. Syrus cum Dromone ſubmiſſa voce colloquitur: filii noſtri communicant invicem conſilia: melius eſt tibi perdere talentum eorum technis, quàm minam te filio indulgentiorem oſtendendo. Nunc non agitur utrùm pecuniam largiaris filio, necne; ſed illud, quo pacto illi largienda ſit, minimo incommodo. Nam ſi filius tuus perceperit voluntatem tuam; videlicet te prius perditurum vitam tuam, atque omnem pecuniam quàm filium abire ſinas, hui, quàm magnum aditum aperueris ad luxum ac libidinem! adeo ut certè non ſit tibi jucundum vivere; nam deteriores evadimus nimiâ libertate. Filius tuus volet omne quod ei in mentem venerit, neque conſiderabit, an id quod poſtulabit, ſit iniquum, an juſtum: tu non poteris ferre bona tua deperdi, & ipſum unà filium. Si recuſes dare ei quæ petet, continuò ea re utetur, quâ ſe vigere, & validum eſſe adverſùm te intelliget; ſtatim minabitur ſe diſceſſurum à te. Me. *Exiſtimo te vera loqui, atque ita ut res ſe habet.* Ch. *Per Herculem præterita nocte ſeminum minime cepi, dum cogito, quemadmodum redderem tibi patri cupido filium tuum.* Me. *Da dexteram: etiam te precor ut deinceps idem facere pergas.* Ch. *Sum paratus ad id faciendum.* Me. *Sciſne quid cupio te modò facere?* Ch. *Quid eſt? cedò.* Me. *Quia intelleximi illos inceptare me decipere, fac ut feſtinent id perficere: cupio illi dare quæcunque velit: cupio ſtatim eum videre.* Ch. *Faciam ut properent, & filium videas. Syrus eſt mihi convenendus atque adhortandus. ut deducat filium tuum ad te. Neſcio quis egreditur à domo mea: conſer te hinc domum, ne filii noſtri percipiant nos conſentire in eadem mente. Aliquid controverſiæ impedit me, quominus domum eam: videlicet Simus & Crito victni noſtri litigant hîc de terminis agrorum ſuorum: elegerunt me arbitrum: ibo ad eos, & eis dicam me non poſſe hodie vacare eorum negotiis, ſicut promiſeram me vacaturum.*

ANNOTATIO.

89 *Syrus eſt prehendendus.*] In Andriâ; *Tuus pater modò me apprehendit.*

Conti-

Continuo hic adero. *Me.* ita quæſo. Dî voſtram fidem!
Itan' comparatam eſſe hominum naturam omnium,
Aliena ut melius videant & dijudicent
Quam ſua? an eo fit, quia in re noſtra aut gaudio
Sumus præpediti nimio, aut ægritudine?
Hic mihi nunc quanto plus ſapit, quam egomet mihi?
Ch. Diſſolvi me, otioſus operam ut tibi darem.

Continuò præſto hîc ero. Me. Sic facias, rogo. Dii veſtram fidem atque opem invoco! Itane eſt verum ingenium hominum ſic eſſe conſtitutum, ut acutius perſpiciant negotia aliorum, & melius diſcernant, quam ſua? Idcone iſtud fit, quòd ſumus impediti, quominus recte judicemus in cauſa noſtra; aut nimia lætitia, aut nimio animi dolore? Hic Chremes quanto magis nunc ſapienter ſentit & loquitur pro utilitate meâ, quam egomet. Ch. O Menedeme, expedivi me citò à vicinis, ut tuis rebus vacarem.

ACTUS III. SCENA II.

SYRUS. CHREMES.

Sy. HAC illac circumcurſa: inveniendum eſt tamen
Argentum; intendenda in ſenem eſt fallacia.
Ch. Num me fefellit, hoſce id ſtruere? videlicet
Eſt Cliniæ ille ſervus tardiuſculus:
Idcirco huic noſtro tradita eſt provincia.
Sy. Quis hîc loquitur? perii; numnam hæc audit? *Ch.* Syre. *Sy.* hem.
Ch. Quid tu iſtic? *Sy.* rectè: equidem te demiror, Chreme,
Tam mane, qui here tantum biberis. *Ch.* nihil nimis.
Sy. Nihil, narras? viſa verò eſt, quod dici ſolet, *Aquilæ ſenectus.* *Ch.* eja. *Sy.* mulier eſt commoda, &
Faceta hæc meretrix. *Ch.* ſanè idem viſa eſt mihi.
Sy. Et quidem hercle forma luculenta. *Ch.* ſic ſatis.
Sy. Ita non ut olim, ſed uti nunc, ſane bona:
Minimeque miror, Clinia hanc ſi deperit:
Sed habet patrem quendam avidum, miſerum, atque aridum:
Vicinum hunc noſtin'? at quaſi is non divitiis
Abundet, gnatu' ejus profugit inopia.

Sy. Age, Syre, diſcurre undique; tamen pecunia conficienda eſt: techna excogitanda eſt in Chremetem. Ch. Num me latuit hoſce ſervos, & adoleſcentes nectere fallaciam in Menedemum? Nimirum ille ſervus Cliniæ Dromo, aliquanto lentior eſt, ideo negotium quærendæ pecuniæ datum eſt huic ſervo noſtro Syro. Sy. Quis loquitur hic? nullus ſum; num Chremes audivit hæc, quæ dixi? Ch. Syre. Sy. Hem. Ch. Quid tu iſtic facis? Sy. Nihil quidem: ſed, Chreme, valde miror te ſurrexiſſe tam mane, qui heſterna die tantum biberis. Ch. Non plus æquo. Sy. Non plus æquo ais? Senectus aquilæ viſa eſt in te, ut plus biberis, quam comederis: quod proverbium in ore populi habetur. Ch. Eja de hoc ſatis dictum. Sy. Hæc meretrix quæ eſt cum Clinia, eſt mulier elegans & feſtiva. Ch. Sane viſa eſt mihi talis, qualem refers. Sy. Et certe per Herculem eſt forma ſpecioſa, & ſplendida. Ch. Mediocriter. Sy. Bona quoque, non ut quondam erant bonæ; ſed ſicut his temporibus ſunt mulieres: nec mirum eſt mihi, ſi Clinia eam ardenter amat: ſed ille habet quemdam patrem avarum, miſerum, & ſiccum parſimonia: noviſtine hunc vicinum? Sed quaſi hic non valde ſit dives, filius ejus profugus abiit egeſtate coactus.

ANNOTATIO.

10 *Aquilæ ſenectus.*] Proverbium in ſenes qui plus bibunt, quam edunt. Refert enim Plinius, Lib. X. c. iii. hiſt. aquilam fame mori, adeo ſuperiore accreſcente roſtro, ut aperiri non queat; eoque aquilam tantum in ſenecta bibere, aut de præda ſanguinem fugere, unde plus bibit quam comedit.

Scin'

Scin' esse factum, ut dico? *Ch.* quid ego nesciam?
Hominem pistrino dignum! *Sy.* quem? *Ch.* istunc servulum
Dico adolescentis. *Sy.* Syre, tibi timui male.
Ch. Qui passus est id fieri. *Sy.* quid faceret? *Ch.* rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias
Unde esset adolescenti amicæ quod daret,
Atque hunc difficilem, invitum servaret senem.
Sy. Garris. *Ch.* hæc facta ab illo oportebant, Syre.
Sy Eho, quæso, laudas qui heros fallunt? *Ch.* in loco,
Ego vero laudo. *Sy.* recte sane. *Ch.* quippe quia
Magnarum sæpe id remedium ægritudinum est.
Jam huic mansisset unicus gnatus domi.
Sy. Jocone an serio illæc dicat, nescio;
Nisi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
Ch. Et nunc quid expectat, Syre? an, dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare hujus sumptus non queat?
Nonne ad senem aliquam fabricam fingit? *Sy.* stolidus est.
Ch. At te adjutare oportet adolescentuli
Caussa. *Sy.* Equidem facile facere possum, si jubes:
Etenim, quo pacto id fieri soleat, calleo.
Ch. Tanto hercle melior. *Sy.* non est mentiri meum.
Ch. Fac ergo. *Sy.* at heus tu, facito dum eadem hæc memineris,
Si quid hujus simile forte aliquando evenerit,
Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.
Ch. Non usus veniet, spero. *Sy.* spero hercle ego quoque:
Neque eò nunc dico, quò quidquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid: quæ sit ejus ætas, vides:

Sciſne factum eſſe, ut dico? Ch. Cur ego ignorem? O hominem dignum, qui detrudatur in piſtrinum, ad circumagendas molas! Sy. Quem dicis? Ch. Intelligo Dromonem ſervum Cliniæ. Sy. O Syre, metui ne quid mali tibi accideret ex hac re. Ch. Qui ſervus paſſus eſt, ut filius diſcederet. Sy. Quid faceret? Ch. Quæris quid facerit ille? Excogitaret technam aliquam, ex quâ adoleſcens haberet, quod donaret amicæ, ac vitam conſervaret huic ſeni, qui continuo labore ſe enecat, meroſo, ac vitam faſtidienti. Sy. Jocaris. Ch. O Syre, debebat hic ſervus hæc quæ dixi facere. Sy. Eho, obſecro, laudibus proſequeris eos ſervos, qui verba dant dominis? Ch. Laudo eos ſcilicet, quando id faciunt in tempore, & opportune. Sy. Certe recte facis. Ch. Nam fallacia ejuſmodi plurimis mentis & corporis dolcribus ſæpe medetur. Si fefelliſſet Dromo dominum ſuum Menedemum, jam ab eo filius Clinia non aufugiſſet. Sy. Neſcio an Chremes dicat iſta per jocum, an ex animo; ſed mihi auget voluntatem, ut magis cupiam technas, quas cogito, perficere. Ch. O Syre, quid iſſe ſervus expectat nunc? an expectat donec Clinia iterum hinc ex domo patris diſcedat, cùm is non poſſit ferre ſumptus hujus meretricis? An machinatur aliquam fallaciam in Menedemum? Sy. Ipſe ſervus eſt ſtupidus, nullam habet ſolertiam aptam ad ejuſmodi fraudem fabricandam. Ch. Sed oportet te ei opem ferre, adoleſcentis Cliniæ gratiâ. Sy. Poſſum eum in hac re juvare, ſi imperas: nam longo uſu ſcio, quâ arte id faciendum ſit. Ch. Mehercule eò aptior es ſervus, qui dominis ſciat mederi. Sy. Meus non eſt mos mendacium proferre. Ch. Ergo id effice, tu qui calles. Sy. At heus tu, Chreme, fac ut memineris hæc eadem, quæ præcipis me facere: ſi quid aliquando acciderit, quemadmodum ſe habent humanæ res, ut filius tuus Clitipho aliquid ſimile hujus facti Cliniæ agat. Ch. Non hoc eveniet, ut ſpero. Sy. Spero quoque ego per Herculem non eventurum: neque idcirco hæc dico, quod aliquid tale perceperim de illo; ſed dico ſi quid evenerit, ne quid mihi ſuccenſeas: quæ ſit hujus ætas vides, quàm ameri obnoxia:

ANNOTATIONES.

20 *Syre, tibi timui male.*] Secum hoc ſuſurrat Syrus.

50 *Jocone an ſeriò illa dicat, neſcio;*] Hæc ſecum clam Syrus loquitur.

31 *Niſi mihi quidem.*] *Niſi* hoc loco uſurpatur, pro *ſed*, ut ſæpe apud Terentium.

Et

Et næ ego te, ſi uſus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare poſſim. *Ch.* de iſtoc, cum uſus venerit,
Videbimus quid opus ſit: nunc iſtuc age.
Sy. Nunquam commodius unquam herum audivi loqui,
Nec cum malefacere crederem mî impunius
Licere: quiſnam à nobis egreditur foras?

Profecto etiam, ſi id uſu veniat, arte mea poſſim efficere ne talem in te mœrorem ſuſcipias, quo Menedemum confici vides; ita pulchre te tractabo, & ſplendide. Ch. *Conſiderabimus de iſtu re, quid opus ſit, cum acciderit: nunc intende fallaciam in ſenem nunc, nec cum aliquid mali molirer, crederem me unquam majeri cum impunitate id poſſe facere: quiſnam exit domo noſtra?*

Menedemum. Sy. *Nunquam audivi herum loqui opportuniut, quam*

ACTUS III. SCENA III.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Ch. QUID iſtuc, quæſo? qui iſtic mos eſt, Clitipho? itane fieri
Oportet? *Cl.* Quid ego feci? *Ch.* vidin' ego te modò manum in ſinum hùic
Meretrici inſerere? *Sy.* acta eſt res, perii. *Cl.* mene? *Ch.* hiſce oculis; ne nega.
Facis adeo indigne injuriam illi, qui non abſtineas manum:
Nam iſtæc quidem contumelia eſt, hominem amicum ad te recipere,
Atque ejus amicam ſubagitare: vel heri in vino quam immodeſtus
Fuiſti? *Sy.* Factum eſt. *Ch.* quam moleſtus? ut equidem,
Ita me Dî ament, metui quid futurum denique eſſet: novi ego
Amantium animum: graviter advortunt, quæ non cenſeas.
Cl. At mihi fides apud hunc eſt, nihil me iſtius facturum, pater.
Ch. Eſto: at certe concedas ab ore eorum aliquantiſper aliquo.
Libido multa fert: ea facere prohibet tua præſentia.
Ego de me facio conjecturam: nemo eſt meorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam.

Ch. *O Clitipho, quid iſtud ſibi vult? Qualis hæc conſuetudo, ludere cum meretrice? Oportetne id te facere?* Cl. *Quid ego feci?* Ch. *Nonne ego te vidi immittere manum in ſinum hujus mulierculæ?* Sy. *Actum eſt de hac re: ſentiet Chremes Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis. Perii ego.* Cl. *Dicisne me manum in ſinum huic meretrici inſeruiſſe?* Ch. *Vidi hiſce oculis; noli negare. Certè facis injuriam indecenter illi Cliniæ, qui non reprimas manum tuam à tractatione ejus amicæ: nam hoc quidem eſt injuria, admittere in domum ſuam hominem amicum, & cum amica ejus rem habere: quàm etiam immoderate te geſſiſti heri in convivio?* Sy. *Actum eſt.* Ch. *Quam importunus, & acerbus fuiſti? adeo, ita me Dii ſervent, ut equidem timui quid contingeret, ne oriretur contentio inter te & Cliniam: ego novi ingenium amatorum: accipiunt moleſte ea, quæ non putes eos animadvertere & ſuſpicari.* Cl. *Sed, ô pater, hic conſidit mihi, & ſat credit me nihil facturum iſtius rei quam times.* Ch. *Sit ita: ſaltem ſecede in aliquem locum aliquamdiu à conſpectu illorum. Multa libido concupiſcit & incitat amantes inter ſe agere: & tua præſentia impedit eos. Ego de meipſo id conjicio: hodie nullum habeo amicum, cui audeam detegere omnia mea arcana.*

ANNOTATIO.

12 *Ea prohibet facere tua præſentia.*] Impersonaliter, id eſt, cujuſcumque præſentia.

Apud alium prohibet dignitas; apud alium ipſius facti pudet,
Ne ineptus, ne protervus videar: quod illum facere credito.
Sed noſtrum eſt intelligere, utcunque, atque ubicunque opus ſit, obſequi.
Sy. Quid iſtic narrat? *Cl.* perii. *Sy.* Clitipho, hæc ego præcipio tibi:
Hominis frugi & temperantis functus officium.
Cl. tace,
Sodes. *Sy.* recte ſane. *Ch.* Syre, pudet me. *Sy.* credo: neque id injuria:
Quin mihi moleſtum eſt. *Cl.* pergin'? *Sy.* hercle verum dico, quod videtur.
Cl. Nonne accedam ad illos? *Ch.* eho quæſo, una accedundi via eſt?
Sy. Actum eſt: hic priùs ſe indicarit, quam ego argentum effecero.
Chreme, vin' tu homini ſtulto mihi auſcultare?
Ch. Quid faciam? *Sy.* jube hunc
Abire hinc aliquò. *Cl.* quò ego hinc abeam? *Sy.* quò? quò libet: da illis locum:
Abi deambulatum. *Cl.* deambulatum, quò? *Sy.* vah, quaſi deſit locus.
Abi ſane iſtac, iſtorſum, quovis. *Ch.* recte dicit: cenſeo.
Cl. Dî te eradicent, Syre, qui me hinc extrudas. *Sy.* at tu pol tibi
Poſthac comprimito iſtas manus.
Cenſen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Niſi eum, quantum Dî dant opis tibi, ſervas, caſtigas, mones?
Ch. Ego iſtuc curabo. *Sy.* atqui nunc, here, hic tibi aſſervandus eſt.
Ch. Fiet. *Sy.* ſi ſapias: nam mihi jam minu' minuſque obtemperat.
Ch. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egiſti, Syre? aut
Reperiſti quod placeat, an nondum etiam? *Sy.* de fallacia

Apud alium ejus auctoritas interdicit; apud alium mè pudet ipſius facti, ne videar inſulſus & petulans: quod credo illi Cliniæ accidere, nempe eum timere ne ante te videatur protervus & laſcivius. Sed debemus ſcire obſecundare & inſervire commodis aliorum qualitercumque & quocumque in loco neceſſum ſit. Sy. *Audiſne quid narrat Chremes, pater?* Cl. *Occidi.* Sy. *Clitipho, ſicut jam feci ex officio ſervi, probi, & utilis, te admoneo, ut diſcedas aliquò, ut juſſit pater.* Cl. *Sile, obſecro.* Sy. *Rectè profectò me tacere vis.* Ch. *O Syre, pudet me.* Sy. *Non dubito te pudere, nec immeritò: quin etiam ego, qui pater non ſum, id ægrè fero.* Cl. *Per Herculem perſeveraſne adverſus me loqui?* Sy. *Dico quod videtur mihi verum eſſe.* Cl. *An non licet accedere ad Cliniam & Bacchidem?* Ch. *Una ratio honeſta eſt ad eos appropinquandi, protervè & laſcivè te immiſcens eorum amoribus?* Sy. *Actum eſt de incepto meo. Hic Clitipho ſe indicabit, antequam elicio pecuniam quam det meretrici. O Chreme, viſne tu mihi homini hebetioris & craſſioris ingenii credere?* Ch. *Quid agam?* Sy. *Jube Clitiphonem abſcedere hinc aliò.* Cl. *In quem locum abſcedam?* Sy. *Quoquò voles. Cede paulum Cliniæ & Bacchidi. Abi ſpatiatum.* Cl. *Spatiatum? Quò?* Sy. *Vah! quaſi nullus ſit locus ubi ſpatieris. Certe abi per iſtam partem, verſus iſtam, in quamlibet.* Ch. *Syrus recte dicit: ſic arbitror eſſe faciendum.* Cl. *O Syre, Dii te exſtirpent, qui me iſtinc ejicis.* Sy. *Sed per Pollucem, tu cohibeto poſthac iſtas manus tuas, nec eas inferas in ſinum mulieribus. Cenſeſne vere, Chreme, quid ſit agendum? Quid putas illum filium facturum eſſe, niſi caſtigas, obſervas, admones eum, quantum poteſtatis Dii tibi dant?* Ch. *Ego omni ſtudio iſtud faciam.* Sy. *Certe nunc filius eſt tibi cuſtodiendus.* Ch. *Ita fiet.* Sy. *Si ſapienter agas, hoc facies: nam jam minus minuſque ſequitur mea conſilia.* Ch. *Quid tu feciſti? Num aliquid egiſti de illa re de quâ paulo ante te conveni? aut inveniſti, quod tibi gratum ſit? an nondum etiam?* Sy. *Loquerisne de fabrica ſeni intendenda?*

Dicis?

Dicis? ſt, inveni quandam nuper. *Ch.* frugi es: cedo, quid id eſt?

Sy. Dicam: verum, ut aliud ex alio incidit. *Ch.* quidnam, Syre?

Sy. Peſſima hæc eſt meretrix. *Ch.* ita videtur. *Sy.* imo, ſi ſcias.

Hoc vide, quod inceptet facinus. Fuit quædam anus Corinthia

Hîc: huic drachmarum argenti hæc mille dederat mutuum.

Ch. Quid tum? *Sy.* ea mortua eſt: reliquit filiam adoleſcentulam:

Ea relicta huic arrhaboni eſt pro illo argento. *Ch.* intelligo.

Sy. Hanc ſecum huc adduxit, eaque eſt nunc ad uxorem tuam.

Ch. Quid tum? *Sy.* Cliniam orat, ſibi uti id nunc det; illam illi tamen

Poſt daturam: mille nummûm poſcit. *Ch.* & poſcit quidem? *Sy.* hui!

Dubium id eſt? *Ch.* ego ſic putavi: quid nunc facere cogitas?

Sy. Egone? ad Menedemum ibo: dicam hanc eſſe captam è Caria,

Ditem, & nobilem: ſi redimat, magnum ineſſe in ea lucrum.

Ch. Erras. *Sy.* quid ita? *Ch.* pro Menedemo nunc tibi ego reſpondeo:

Non emo. *Sy.* quid ais? optata loquere. *Ch.* atqui non eſt opus.

Sy Non opus eſt? *Ch.* non hercle vero. *Sy.* quî iſtuc? miror. *Ch.* jam ſcies.

Mane, mane, quid eſt, quod tam à nobis graviter crepuere fores?

Non ita multò antehac excogitavi aliquam. Ch. *Frugi es: dic, quod inveniſti.* Sy. *Dicam: ſed ut aliud ex alio ſequitur.* Ch. *O Syre, quidnam eſt?* Sy. *Hæc meretrix eſt admodum prava.* Ch. *Talis apparet.* Sy. *Imo ſi ſcias quam ſit peſſima, miraberis. Vah! cognoſce quid incipiat facere: quædam vetula ex Corintho hîc habitavit, hæc meretrix dedit illi mutuò mille drachmas argenti.* Ch. *Quid inde factum eſt?* Sy. *Hæc vetula è vita deceſſit: reliquit filiam adoleſcentulam: ea filia data eſt pignori huic meretrici, pro ea pecunia, quam illi crediderat.* Ch. *Intelligo.* Sy. *Hæc meretrix adduxit ſecum hanc adoleſcentulam, quæ nunc eſt apud Soſtratam uxorem tuam.* Ch. *Quid inde colligis?* Sy. *Cliniam orat ut ſibi jam nunc det argentum illud: ſe verò puellam illi poſt daturam: mille nummorum poſcit.* Ch. *Et poſcit quidem Bacchis tantum argenti?* Sy. *Hui! an dubium eſt quin illa poſcat hanc ſummam?* Ch. *Ego non dubito: quid nunc, Syre, facere cogitas?* Sy. *Quid faciam quæris? conveniam Menedemum, dicam hanc adoleſcentulam eſſe captam & advectam è Caria, locupletem, & clari generis & multum lucri illum quæſiturum ex ea, ſi det mille drachmarum pro ejus redemptione.* Ch. *Fallebar.* Sy. *Quid ita?* Ch. *Nego Menedemum tanti puellam redempturum, & loco Menedemi, tibi nunc reſpondeo: Nolo emere: quid dicis?* Sy. *Loquere nobis grata verba, & noſtris votis commoda.* Ch. *Certe non eſt uſus eam emere.* Sy. *Non eſt uſus?* Ch. *Non eſt uſus per Herculem.* Sy. *Miror quare hoc dicas.* Ch. *Statim cognoſces: deſine loqui, & audi. Quidnam eſt, propter quod fores noſtræ tantum ſtrepitum ediderunt?*

ANNOTATIONES.

41 *Drachmarum argenti mille.*] Drachma Attica, & denarius Romanus ſunt ejuſdem æſtimationis ſex aſſibus Turonenſibus. Mille drachmæ valebunt centum Coronatis Gallicis, aut trecentis libris Turonenſibus. Conſtruitur autem *mille* ſubſtantivum cum genitivo utroque numero; Mille nummûm: Mille talentûm, pro nummorum & talentorum. Ovidius 13. Metamorph.

Eſt aliquid de tot Graiorum millibus unum
A Diomede legi.

Aliquando *mille* adjectivum eſt pluralis numeri tantum, & indeclinabile, ut, Mille drachmæ, mille nummi.

43 *Relicta huic arrhaboni eſt.*] Arrhabo, & arrha, eſt id quod dari ſolet ad confirmationem contractûs; aliquando idem quod pignus, ut hic ſumitur.

ACTUS IV. SCENA I.

SOSTRATA. CHREMES. NUTRIX. SYRUS.

So. *Niſi animus errat, hic certe eſt annulus, quem ego opinor eſſe; is eſt, cum quo filia mea expoſita fuit.* Ch. *O Syre, quid hic ſermo uxoris meæ ſignificat?* So. *Quid eſt? o nutrix, iſne tibi videtur?* Nu. *Dixi eum eſſe, ubi primum mihi eundem oſtendiſti.* So. *At diligenter vide, ut eum ſatis modo intuita fueris.* Nu. *Satis eum intuita ſum.* So. *Jam abi i trò domum, & mihi refer, ſi illa Antiphila jam laverit. Interea hic expectabo maritum.* Sy. *Chreme, uxor tua te quærit: videas quid velit. Ignoro qua de cauſa mœſta ſit: non ſine cauſa id contingit; metuo quid ſit.* Ch. *Quid ſit? Iſta fœmina ſummepere ſe fatigabit, in nugis proferendis.* So. *Ehem, mi vir.* Ch. *Ehem, mea uxor.* So. *Quæro teipſum.* Ch. *Dic quid eſt, quod velis.* So. *Imprimis hoc à te poſtulo, ne me credas auſam eſſe aliquid facere contra juſſum tuum.* Ch. *Viſne me credere iſtud tibi? crede, quamvis non credendum ſit.* Sy. *Neſcio quid culpæ ferat hæc excuſatio.* So. *Recordari ne cùm eſſem gravida, te mihi maxime minatum eſſe, ſi parerem puellam, nolle ut nutriretur?* Ch. *Scio quid feceris: educaſti eam.* So. *Ita factum eſt; educavi.* Ch *Domin'?* Sy. *O hera, ſi educaſti puellam, herus ex hoc damnum percepit.* So. *Minime, ſed vetula ex Corintho non inhoneſta, nec impudica hic habitabat; tradidi ei filiam meam exponendam.* Ch. *Proh Jupiter! oportetne eſſe tantam ignorantiam in mente ullius?* So. *Perdita ſum, quid commiſi?* Ch. *Quæris?* So. *Mi Chremes, ſi erravi, per imprudentiam, non dolitâ operâ id feci.*

So. NISI me animus fallit, hic profecto eſt annulus, quem ego ſuſpicor;
Is, quicum expoſita eſt gnata. *Ch.* quid volt ſibi, Syre, hæc oratio?
So. Quid eſt? iſne tibi videtur? *Nu.* dixi equidem, ubi mihi oſtendiſti, illico,
Eum eſſe. *So.* at ut ſati' contemplata modo ſis, mea nutrix. *Nu.* ſatis.
So. Abi nunc jam intro: atque, illa ſi jam laverit, mihi nuntia.
Hic ego virum interea opperibor. *Sy.* te volt: videas, quid velit.
Neſcio quid triſtis eſt: non temere eſt: metuo, quid ſit. *Ch.* quid fiet?
Næ iſta hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.
So. Ehem mi vir. *Ch.* Ehem mea uxor. *So.* teipſum quæro. *Ch.* loquere, quid velis.
So. Primum te hoc oro, ne quid credas me advorſum edictum tuum
Facere auſam. *Ch.* vin' tibi me iſtuc, etſi incredibile eſt, credere?
Credo. *Sy.* neſcio quid peccati portat hæc purgatio.
So. meminiſtin' me eſſe gravidam, & mihi te maxumò opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? *Ch.* ſcio quid feceris:
Suſtuliſti. *So.* ſic eſt factum. *Ch.* domin'? *Sy.* ergo herus damno auctus eſt.
So. Minimè: ſed erat hîc Corinthia anus haud impura, ei dedi
Exponendam. *Ch.* ô Jupiter, tantam eſſe in animo inſcitiam!
So. Perii, quid ego feci? *Ch.* at rogitas? *So.* ſi peccavi, mi Chreme,

ANNOTATIO.

15 *Ergo herus damno auctus eſt.*] Propter dotem, quæ danda eſt filiæ.

Inſciens

Inſciens feci. *Ch.* id quidem ego, etſi tu neges, certe ſcio,
Te inſcientem atque imprudentem dicere ac facere omnia:
Tot peccata in hac re oſtendis: nam jam primum, ſi meum
Imperium exequi voluiſſes, interemptam oportuit,
Non ſimulare mortem verbis, re ipſa ſpem vitæ dare:
At id omitto: miſericordia, animus maternus: ſino.
Quam bene vero abs te proſpectum eſt! quid voluiſti? cogita:
Nempe anui illi prodita abs te filia eſt planiſſume
Per te: vel uti quæſtum faceret, vel uti veniret palam.
Credo, id cogitaſti, Quidvis ſatis eſt, dum vivat modo.
Quid cum illis agas, qui neque jus, neque bonum, atque æquom ſciunt,
Melius, pejus, proſit, obſit, nil vident, niſi quod lubet?
So. Mi Chreme, peccavi, fateor: vincor: nunc hoc te obſecro,
Quanto tuus eſt animus natu gravior, ignoſcentior;
Ut meæ ſtultitiæ injuſtitia tua ſit aliquid præſidî.
Ch. Scilicet equidem iſtuc factum ignoſcam: verum, Soſtrata,
Male docet te mea facilitas multa; ſed iſtuc quidquid eſt,
Qua hoc occeptum eſt cauſa, loquere. *So.* ut ſtulte & miſerè omnes ſumus
Religioſæ; cum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho; & eum dico ut unà cum puella exponeret; Si moreretur, ne expers partis eſſet de noſtris bonis.
Ch. Iſtuc recte: conſervaſti te, atque illam. *So.* is hic eſt annulus.
Ch. Unde habes? *So.* quam Bacchis ſecum adduxit adoleſcentulam. *Sy.* hem!
Ch. Quid ea narrat? *So.* ea, lavatum dum it, ſervandum mihi dedit.
Animum non advorti primum: at poſtquam aſpexi, illicò

Ch. *Certum id ſane eſt mihi, quamvis negares, te dicere ac facere omnia per ignorantiam; tot peccata tua in hoc facto oſtendis: in primis, ſi voluiſſes complere juſſum meum, oportebat puellam interire, non verbis fingere eam eſſe mortuam, & re ipſa eam ſpe vitæ donare, cum poſſet fieri, ut anus illam educaret, non exponeret: at id præteres, te debuiſſe exequi meum imperium: miſericordia, affectus maternus te impulerunt: concedo. Quam peſſimè vero providiſti filiæ! quid voluiſti facere? conſidera. Certe filia proſtituta eſt omnino à te; vel ut quæſtum turpiter corpore ſuo faceret, vel ut venderetur publicè. Credo ita putaſti; quidlibet eveniat, lucrum corpore faciat, ſive ſerviat; ſatius eſt, quàm eam non vivere. Quomodo te geras erga eos qui neſciunt, neque rationem juſte vivendi, neque quid honeſtum ſit factu, neque æquitatem naturalem, quid juvet magis, quid magis noceat, nihil ſibi proponunt, niſi quod eis placet.* So. *O mi Chremes, erravi, confiteor delictum: jure arguor: nunc tibi ſupplico, ut quantò tuus animus eſt ætate peritior, ſit tantò promptior ad parcendum, ut tua æquitas aliquid auxilii præbeat ſimplicitati meæ.* Ch. *Scilicet equidem, hanc culpam tibi condono; ſed, ô Soſtrata, te male multa facere ſuadet mea lenitas. Sed quidquid iſtud eſt quod narraſti de expoſita filia, die qua occaſione inceptum eſt.* So. *Ut omnes nos mulieres ſumus inconſultæ, & ſuperſtitioſæ, cum do illi anui filiam exponendam, eximo annulum de digito, & præcipio illi ut exponeret puellam cum annulo: ſi illa interiret, ut aliquam partem bonorum noſtrorum haberet.* Ch. *Feciſti iſtud recte: ſic ſervaſti te, ne faceres contra religionem; atque illam, ne moreretur.* So. *Ecce hic eſt annulus.* Ch. *A quo eum recuperaſti?* So. *Habeo ex adoleſcentula, quam Bacchis adduxit ſecum.* Sy. *Hem!* Ch. *Quid ea refert?* So. *Dum hæc Antiphila it lavatum, tradidit mihi illum, ut ſervarem. Quamprimum animo non attendi: ſed poſtquam aſpexi,*

ANNOTATIO.

42 *Lavatum.*] Secundum antiquos: nos dicimus *lotum.*

Cognovi:

ſtatim agnovi, & exultans ad te veni. Ch. *Quid conjicis eſſe, aut quid reperis indicii de illo adoleſcentula?* So. *Neſcio, niſi ut exquiras ab ea, unde acceperit hunc annulum, ſi id poteſt ſciri.* Sy. *Occidi: video plus eſſe ſpei, de agnitione filiæ, quàm volo: ſi ita eſt, ut refert Soſtrata, hæc adoleſcentula eſt de noſtra familia.* Ch. *Vivitne illa anus, cui tu tradideras filiam tuam?* So. *Neſcio.* Ch. *Quid illa retulit tibi quondam ſe feciſſe, poſtquam ei dederas filiam expoſuendam?* So. *Retulit ſe feciſſe id quod juſſeram, ſcilicet ſe puellam expoſuiſſe.* Ch. *Dic quod ſit nomen anus, ut quæratur illa.* So. *Philtere eſt nomen ejus.* Sy. *Ipſa eſt, à qua Antiphila educata eſt: mirum eſt, ni illa anus eſt incolumis, & ego perii.* Ch. *Soſtrata, ſequere me domum hac viâ.* So. *Ut contrà quam ſperavi evenit! quam miſere timui, ne nunc ita immitis eſſes, ut olim fuiſti, cùm filiam tulli & nutriri voluiſti.* Ch. *Non eſſe licet hominem ſæpe, ut ei libet, niſi res patiatur. Ita nunc fert conditio temporis, ut cupiam filiam habere: ſed olim nihil minus, re familiari non permittente.*

Cognovi: ad te exſilii. *Ch.* quid nunc ſuſpicare, aut invenis
De illa? *So.* neſcio, niſi ex ipſa quæras, unde hunc habuerit,
Si potis eſt reperiri. *Sy.* interii: plus ſpei video, quam volo:
Noſtra eſt, ita ſi eſt. *Ch.* vivitne illa, cui tu dederas? *So* neſcio.
Ch. Quid renunciavit olim feciſſe? *So.* id, quod juſſeram.
Ch. Nomen mulieris cedo quod ſit, ut quæratur. *So.* Philtere.
Sy. Ipſa eſt: mirum, ni illa ſalva eſt, & ego perii. *Ch.* Soſtrata,
Sequere me intrò hac. *So.* ut præter ſpem evenit: quàm timui male,
Ne nunc animo ita eſſes duro, ut olim in tollendo, Chreme.
Ch. Non licet hominem eſſe ſæpe ita ut volt, ſi res non ſinit.
Nunc ita tempus eſt, mî ut cupiam filiam: olim nil minus.

ANNOTATIO.

46 *Interii:*] Nolebat Syrus Antiphilam agnoſci tam citò filiam à Chremete, ne occaſio præriperetur auferendi ab illo argentum, & ne vapularet, ſi cognoſceret Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis filii.

ACTUS IV. SCENA II.

SYRUS.

Sy. Niſi mens in præſapiendo me decipit, mala fortuna non longè erit à me; adeo per Herculem mei conatus vehementer in arctum rèdacti ſunt, niſi provideo, ut Chremes non cognoſcat hanc Bacchidem eſſe amicam filii ſui. Nam nihil eſt unde ullam ſpem habeam auferendi argenti, aut fallendi ſenis: victoriam obtineo, ſi mihi conceditur tutò, & ſine plagis elabi. Angor animi, quod tam bonum fruſtum mihi ex gutture tam repente extractum ſit, id eſt tanto opportunitas exterquendi argenti à ſene.

SYRUS.

NISI fallit me animus, haud multùm à me aberit infortunium;
Ita hercle in anguſtum oppidò nunc meæ coguntur copiæ:
Niſi aliquid video, ne eſſe amicam hanc gnati reſciſcat ſenex.
Nam quod ſperem de argento, aut poſſe poſtulem me fallere,
Nihil eſt: triumpho, ſi licet me latere tecto abſcedere.
Crucior bolum tantum mihi ereptum tam ſubito è faucibus.

Quid

Quid agam? aut quid comminiſcar? ratio de integro ineunda eſt mihi.
Nil tam difficile eſt, quin quærendo inveſtigari poſſiet.
Quid, ſi hoc ſic nunc incipiam? nihil eſt: ſi ſic? tantundem egero.
At ſic opinor: non poteſt: immo optume: euge habeo optumiam.
Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

Quid faciam, aut quid excogitem? Inveniendum denuo mihi eſt aliud commentum. Nihil eſt tam impeditum, quod non poſſit conando expediri. Quid erit ſi nunc ſic ordiar? tale figmentum nullius momenti eſt. Quid erit ſi hoc pacto faciam? non amplius profecero: at cenſeo ſic poſſe fieri: minimè poteſt: imo vero perbelle fieri poteſt. Eja ſcio bonam pecuniæ eliciendæ rationem. Per Herculem, ad me, ut puto, reducam pecuniam eandem illam, quæ tanquam mancipium fugitivum à me ſe proripuit.

ACTUS IV. SCENA III.

CLINIA SYRUS.

Cl. NUlla mihi res poſthac poteſt jam intervenire tanta,
Quæ mihi ægritudinem afferat: tanta hæc lætitia oborta eſt.
Dedo patri me nunc jam, ut frugalior ſim quam volt.
Sy. Nil me fefellit: cognita eſt, quantum audio hujus verba.
Iſtuc tibi ex ſententia tua obtigiſſe lætor.
Cl. O mi Syre, audiſtin' obſecro? *Sy.* quidni, qui uſque una affuerim?
Cl. Cui æque audiſti commode quidquam eveniſſe? *Sy.* nulli.
Cl. Atque, ita mę Dî ament, ut ego nunc non tam meapte cauſa
Lætor, quam illius, quam ego ſcio eſſe honore quovis dignam.
Sy. Ita credo: ſed nunc, Clinia, age, da te mihi viciſſim:
Nam amici quoque res eſt videnda, in tuto ut collocetur,
Ne quid de amica nunc ſenex. *Cl.* ô Jupiter! *Sy.* quieſce.
Ch. Antiphila mea nubet mihi. *Sy.* ſiccine mihi interloquere?
Cl. Quid faciam, Syre mi? gaudeo: fer me. *Sy.* fero hercle vero.

Cl. *Nulla res tanta poteſt mihi accidere poſthac, quæ animi moleſtiam mihi pariat: tanta lætitia mihi advenit. Trado me nunc totum in patris poteſtatem, ut fiam etiam frugalior quam cupit.* Sy. *Non erravi, cum ita eſſe judicavi: quantum enim intelligo verba hujus Cliniæ, Antiphila à parentibus agnita eſt: iſtud, ut optabas, eveniſſe valde gaudeo.* Cl. *O mi Syre, quæſo, audiſtine rem totam de agnitione Antiphilæ?* Sy. *Cur non audiverim, qui fuerim aſſidua cum parentibus, quando eam recognoſcebant?* Cl. *Cui homini audiſti tantum eveniſſe boni, ut mihi evenit?* Sy. *Nulli.* Cl. *Atque ita me Dii ament, ut non tam propter me ipſum lætor, quam propter illam Antiphilam, quam ſcio omni honore eſſe dignam:* Sy. *Credo ſic eſſe ut ais: ſed, ô Clinia, eja, age nunc, obſequere mihi, ut tibi ſum obſecutus: nam ut amici res extra omne periculum ſit, etiam providendum eſt, ne ſenex Chremes ſciat nunc aliquid de amica Clitiphonis Bacchide.* Cl. *O Jupiter!* Sy. *Mane.* Cl. *Antiphila mihi dabitur in uxorem.* Sy. *Siene me interpellas loquentem?* Cl. *O mi Syre, quid faciam? præ nimio gaudio non ſum apud me: patere me.* Sy. *Certe patior ægre quidem.*

Cl. Deo-

Cl. Aequiſſimus vitam Deorum. Sy. Operam perdo, ut puto. Cl. Loquere, audio. Sy. Sed ſtatim me non audies. Cl. Audiam. Sy. Proſpiciendum eſt quoque, ut jam antea dixi, ut res amici tui Clitiphonis in tutum locum deducatur: nam ſi nunc diſcedis hinc à nobis relicta hic Bacchide, ſtatim Chremes repente cogneſcet eam amari à filio: ſi eam tecum hinc à nobis duxeris, ipſa celabitur ejus eſſe amica, ita ut huc uſque celata eſt. Cl. Verùm, ô Syre, nihil magis contrarium meis nuptiis iſta re, quam mones: nam quâ fronte videbo patrem, ubi duxero mecum Bacchidem? Scis quid velim dicere? Sy. Cur non ſciam? Cl. Quid dicam, aut quam rationem reddam? Sy. Etiam nolo eam reddendo, ut mentiaris: Clare, & verè expedito id quod res eſt. Cl. Quid dicis? Sy. Volo ſignifices te amare Antiphilam, & te eam velle habere uxorem, & Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis. Cl. Suades vero rem valde bonam & æquam, nec factu difficilem. Tu ſcilicet voles hoc me impetrare à patre, ut celet ſenem veſtrum Chremetem. Sy. Quin potius ego volo, ut vere & ſine diverticulis verborum, rem ut acta eſt, recenſeat. Cl. Hem, ſatiſne ſanæ mentis es? an non temulentus? Certe tu prodis Clitiphonem: nam quomodo poterit ille eſſe tutus, ſi pater ejus negotia reſciverit? die mihi. Sy. Certe huic meo commento primas defero, de hac re mihi placeo, & triumpho, qui habeam poteſtatem tantæ verſutiæ & fraudis, ut dicendo vera hos ambos ſenes decipiam. Ut quando veſter Menedemus, dicet noſtro Chremeti iſtam Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis, tamen Chremes nullam fidem dictis illius adhibeat. Cl. Sed certe rurſus adimis mihi hoc modo omnem ſpem nuptiarum Antiphilæ: nam dum ipſe Chremes credet hanc Bacchidem à me amari, non tradet mihi filiam ſuam uxorem. Fortaſſe tu, Syre, parum curas, quid fiet de me, dum modo provideas Clitiphoni. Sy. Quid, malum, putaſne per longum tempus id velle fingi de Bacchide? Unum diem tantùm poſtulo ſimulationi, dum argentum aufero: nullum amplius volo tempus.

Cl. Deorum vitam adepti ſumus. *Sy.* fruſtra operam, opinor, ſumo.

Cl. Loquere; audio. *Sy.* at jam hoc non ages. *Cl.* agam. *Sy.* videndum eſt, inquam,
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:
Nam ſi nunc à nobis abis, & Bacchidem hîc relinquis,
Senex reſciſcet illico eſſe amicam hanc Clitiphonis:
Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc eſt.
Cl. Atenim iſtoc nihil eſt magis, Syre, meis nuptiis advorſum:
Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? *Sy.* quidni?
Cl. Quid dicam? quam cauſſam afferam? *Sy.* quid? nolo mentiare:
Aperte, ita ut res ſeſe habet, narrato. *Cl.* quid ais? *Sy.* jubeo
Illam te amare, & velle uxorem; hanc eſſe Clitiphonis.
Cl. Bonam atque juſtam rem oppidò imperas, & factu facilem.
Et ſcilicet jam me hoc voles orare patrem, ut celet
Senem voſtrum. *Sy.* imo ut recta via rem narret ordine omnem. *Cl.* hem!
Satin' ſanus es & ſobrius? tu quidem illum plane perdis:
Nam quî ille poterit eſſe in tuto, dic mihi?
Sy. Huic equidem conſilio palmam do: hîc me magnifice effero,
Qui vim tantam in me & poteſtatem habeam tantæ aſtutiæ,
Vera dicendo ut eos ambos fallam; ut, cum narrat ſenex
Voſter noſtro, eſſe iſtam amicam gnati, non credat tamen.
Cl. At enim ſpem iſtoc pacto rurſum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam eſſe credet, non committet filiam.
Tu fortaſſe, quid me fiat, parvi curas, dum illi
Sy. Quid, malùm, me ætatem cenſes velle id adſimularier?
Unus eſt dies, dum argentum eripio, pax! nihil

Cl. Tan-

Cl. Tantum ſat habes? quid tum quæſo, ſi hoc pater reſciverit?

Sy. Quid, ſi redeo ad illos, qui aiunt, *quid ſi nunc cælum ruat?*

Cl. Metuo, quid agam. *Sy.* metuis? quaſi non ea poteſtas ſit tua,
Quo velis in tempore ut te exſolvas, rem facias palam.

Cl. Age, age, traducatur Bacchis. *Sy.* optume, ipſa exit foras.

Cl. *Tantùm ſat habes temporis ad pecuniam reperiendam? Quæſo quid deinde ſequetur, ſi Chremes hoc figmentum perceperit?* Sy. *Quid, ſi me remittis ad illos, qui dicunt; Quid ſi cælum labatur deorſum?* Cl. *Dubito, quid debeam agere.* Sy. *Dubitas? quaſi non habeas poteſtatem hanc, ut te liberes quando tibi libebit, & palam dicas te velle Antiphilam uxorem, & Bacchidem eſſe amicam Clitiphonis, non vero tuam.* Cl. *Eja, age, Bacchis ad nos deducatur.* Sy. *Optime: ipſa Bacchis domo Chremetis egreditur opportune.*

ACTUS IV. SCENA IV.

BACCHIS. CLINIA. SYRUS. DROMO. PHRYGIA.

Ba. SATI' pol proterve me Syri promiſſa huc induxerunt,
Decem minas quas mihi dare pollicitus eſt: quod ſi is nunc me
Deceperit; ſæpe obſecrans me, ut veniam, fruſtra veniet:
Aut, cum venturam dixero, & conſtituero; cum is certe
Renunciarit; Clitipho cum in ſpe pendebit animi;
Decipiam, ac non veniam. Syrus mihi tergo pœnas pendet.
Cl. Sati' ſcite promittit tibi. *Sy.* atqui tu hanc jocari credis?
Faciet, niſi caveo. *Ba.* dormiunt: pol ego iſtos commovebo.
Mea Phrygia, audiſtin', modo iſte homo quam villam demonſtravit
Charini? *Ph.* audivi. *Ba.* proxumam huic fundo ad dexteram? *Ph.* memini.

Ba. *Per Pollucem ſatis inepte, & inconſideratè, promiſſa Syri me huc ad Clitiphonem induxerunt, propter decem minas, quas Clitipho promiſit ſe mihi daturum: quod ſi Syrus nunc fefellerit me, ipſe ſæpe mihi ſupplicans, ut ad Clitiphonem veniam, fruſtra veniet: aut poſtquam promiſero me venturam, & tempus præfixero, iſque Clitiphoni retulerit certum id fore, Clitipho vero ut veniam ſperans, cum anceps animi pendebit, fallam eum, nec veniam, ut conſtitueram ei. Tum vero Syrus perſolvet mihi pœnas dorſo ſuo.* Cl. *Bacchis promittit tibi, Syre, ſatis lepide, ſe effecturam, ut pœnas luas, ſi eam decipis.* Sy. *Sed certe, an tu credis Bacchidem hæc joco dicere? Faciet id quod minatur, niſi providero ut illi pecunia ſubducatur à ſene noſtro.* Ba. *Deſides ſunt atque otioſi: ego excitabo iſtos (Cliniam & Syrum.) O Phrygia mea, audiſtine, quam villam Charini iſte homo paulo ante indicabat?* Ph. *Audivi.* Ba. *Audiviſtine eam eſſe vicinam huic prædio dextrorſum?* Ph. *Recordor iſtum hominem ita demonſtraſſe.*

ANNOTATIONES.

1 *Promiſſa huc induxerunt.*] Sic explico; Satis pol proterve me Syri promiſſa ad Clitiphonem huc duxerunt, in decem minas; id eſt, ad decem minas accipiendas, quas Clitipho pollicitus eſt dare mihi.

2 *Decem minas.*] Mina continet centum drachmas. Drachma valet ſex aſſibus Turonenſibus: valet igitur mina triginta libras Turonenſes, & decem minæ valent trecentas ejuſmodi libras, vel centum Coronatos.

Ba. *Illuc celeriter curre unò cursu, ſine intermiſſione: miles celebrat Bacchanalia apud eum.* Sy. *Quid hæc Bacchis de novo parat?* Ba. *Nuncia illi me cuſtodiri arctè apud Chremetem, contra voluntatem: verum me verbis decepturam illos, qui hîc me detinent, quovis modo, & ad eum venturam.* Sy. *Mehercule nullus ſum: O Bacchis, ſiſte, ſiſte, obſecro: quò mittis Phrygiam? Jube non eat quò miſſa eſt.* Ba. *Phrygia, abi quò te juſſi ire.* Sy. *Imo, decem minæ ſunt paratæ.* Ba. *Imo, ego maneo.* Sy. *Sed certe ſtatim accipies pecuniam.* Ba. *Quemadmodum tu vis. Detur nec ne, non curo amplius. Num urgeo, ut des?* Sy. *Sed ſciſne, amabo, quid facias?* Ba. *Quid?* Sy. *Oportet tranſeas nunc ad ædes Menedemi, & tuus ancillarum comitatus eò traducatur.* Ba. *O ſceleſte, quid moliris?* Sy. *Quæriſne, quid ego moliar? Pecuniam fabrico, quam tibi tradam.* Ba. *Putaſne me eſſe ideoneam, quam derideas & fallas?* Sy. *Non ſine cauſſa id ago.* Ba. *Habeone quicquam negotii hic tecum?* Sy. *Minime, ſed ſolve mox, tibi quod eſt promiſſum.* Ba. *Eatur, ſi ita eſt, ut dicis.* Sy. *Sequere me hâc parte, Bacchis. Heus Dromo.* Dr. *Quis me appellat?* Sy. *Syrus te vult.* Dr. *Quæ res de novo obtigit?* Sy. *Traduc feſtinanter hinc ad vos, omnes ancillas Bacchidis.* Dr. *Quamobrem?* Sy. *Noli quærere; & ipſæ ancillæ ſecum expertent, quæcumque hûc aſportaverunt Chremes ſperabit impenſas ſibi eſſe diminutas harum diſceſſu mulierecularum; certe ſenex Chremes ignorat, quantum damni hoc paulum lucri afferat ei. Tu, Dromo, quod ſcis, diſſimulabis, quaſi neſcias, ſi ſapienter vis agere.* Dr. *Adeo taciturus ea ſum, ut mutum me eſſe dicas.*

Ba. Curriculo percurre: apud eum miles Dionyſia agitat.

Sy. Quid inceptat? *Ba.* dic me hîc oppidò eſſe invitam, atque aſſervari:

Verùm aliquo pacto verba me his daturam eſſe, & venturam.

Sy. Perii hercle: Bacchis, mane, mane: quo mittis iſtanc, quæſo?

Jube maneat. *Ba.* abi. *Sy.* quin paratum eſt argentum. *Ba.* quin ego maneo.

Sy. Atqui jam dabitur. *Ba.* ut lubet, num ego inſto? *Sy.* at ſcin' quid, ſodes?

Ba. Quid? *Sy.* tranſeundum nunc tibi ad Menedemum eſt, & tua pompa

Eò traducenda eſt. *Ba.* quam rem agis, ſcelus? *Sy.* egon'? argentum cudo,

Quod tibi dem. *Ba.* dignam me putas, quam illudas? *Sy.* non eſt temere.

Ba. Etiamne tecum hîc res mihi eſt? *Sy.* minime: tuum tibi reddo.

Ba. Eatur. *Sy.* ſequere hac: heus, Dromo. *Dr.* quis me volt? *Sy.* Syrus. *Dr.* quid eſt rei?

Sy. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.

Dr. Quam ob rem? *Sy.* ne quæras: efferant, quæ ſecum huc attulerunt.

Sperabit ſumptum ſibi ſenex eſſe harumc' abitu levatum.

Næ ille haud ſcit, hoc paulum lucri quantum ei damni apportet.

Tu neſcis id, quod ſcis, Dromo, ſi ſapies. *Dr.* mutum dices.

ANNOTATIONES.

25 *Næ ille.*] Significat Syrus ſenem Chremetem facilius potuiſſe Bacchidem aliquamdiu alere, quàm decem minis defraudari.

26 *Tu neſcis id, quod ſcis.*] Sic Terentius in Eunucho: *Tu pol, ſi ſatis quod ſcis, neſcis*, eſt figura dicta Græcè ὀξύμωρον. Compoſita hæc vox ex ὀξὺς, acutus, & μωρὸς, fatuus. Nempe acute dicitur, quod fatuè prolatum videtur, ſic Cicero in Bruto: *Eloquentia loqui dedidicit*, & Horatius, Ode 35. lib. I.

Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro.

ACTUS

Actus IV. Scena V.

Chremes. Syrus.

Ch. ITA me Dî amabunt, ut nunc Menedemi vicem
Miſeret me; tantum deveniſſe ad eum mali.
Illancne mulierem alere cum illa familia?
Etſi ſcio, hoſce aliquot dies non ſentiet;
Ita magno deſiderio fuit ei filius.
Verum ubi videbit tantos ſibi ſumptus domi
Quotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rurſum ut abeat ab ſe filius.
Syrum optume eccum. *Sy.* ceſſo hunc adoriri? *Ch.* Syre. *Sy.* hem. (dari.
Quid eſt? te mihi ipſum jam dudum optabam *Ch.* Videre egiſſe jam neſcio quid cum ſene.
Sy. De illo quod dudum? dictum factum reddidi.
Ch. Bonan' fide? *Sy.* bona hercle. *Ch.* non poſſum pati,
Quin tibi caput demulceam: accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro iſta re, ac lubens.
Sy. At ſi ſcias, quam ſcite in mentem venerit!
Ch. Vah! gloriare evenſſe ex ſententia? (eſt?
Sy. Non hercle vero: verum dico. *Ch.* dic, quid
Sy. Tui Clitiphonis eſſe amicam hanc Bacchidem
Menedemo dixit Clinia, & ea gratia
Secum adduxiſſe, ne id tu perſentiſceres.
Ch. Probe. *Sy.* dic ſodes. *Ch.* nimium, inquam. *Sy.* imo ſi ſcias.
Sed porro auſculta quod ſupereſt fallaciæ.
Seſe ipſe dicet tuam vidiſſe filiam:
Sibi complacitam ejus formam, poſtquam aſpexerit.
Hanc cupere uxorem. *Ch.* modóne quæ inventa eſt? *Sy.* eam: (Syre?
Et quidem jubebit poſci. *Ch.* quam ob rem iſtuc
Nam prorſum nihil intelligo. *Sy.* hui, tardus es.
Ch. Fortaſſe. *Sy.* argentum dabitur ei ad nuptias.
Aurum, atque veſtem, qui, teneſne? *Ch.* comparet?

Ch. *Ita me Dii juvent, ut nunc miſeream incommodi Menedemi; ſcilicet tanta in eum mala cecidiſſe. Itane eſt, ut valenda ſit ei mulier illa (Bacchis) cum tanto ancillarum comitatu? Quamvis non ſum neſcius eum æqué non laturum per aliquot dies tantum impenſarum eum, adeo deſideravit filium videre: ſed quando cogneſcet tantos ſumptus quotidie faciendos eſſe in domo ſua, idque omnino ultra modum, denuo cupiet ut filius à ſe diſcedat. Ecce hic Syrum opportunè.* Sy. *Quid moror verbis aggredi Chremetem?* Ch. *Syre.* Sy. *Hem, quid eſt? jamdudum deſiderabam te mihi obviam offerri.* Ch. *Videris egiſſe jam neſcio quid cum Menedemo.* Sy. *De illa re, quam longe ante communicaveramus? Ut dixi, ſic effeci.* Ch. *Verene dicis?* Sy. *Per Herculem vere dico.* Ch. *Non poſſum abſtinere ut non tibi caput demulceam, ita mihi places. O Syre, appropinqua ad me: faciam tibi aliquid boni pro iſta aſtutia, idque lubenti animo.* Sy. *Sed ſi ſcires quantum ingenioſe adinveni* Ch. *Vah! in hoc tibi falſo fortaſſe apud me gloriaris, quod res evenerit ut volebas?* Sy. *Non mehercule vero: verum dico.* Ch. *Dic quid hoc eſt?* Sy. *Clinia dixit patri ſuo Menedemo hanc Bacchidem eſſe amicam filii tui Clitiphonis, & ſe eam adduxiſſe ſecum ea de cauſa, ne tu id perciperes.* Ch. *Optime, ſcite inventum.* Sy. *Dic vere amabo.* Ch. *Valde ſcite, inquam.* Sy. *Imò magis ſcite inventum, ſi ſcias. Sed deinde audi quod reliquum eſt aſtutiæ. Ipſe Clinia dicet ſe vidiſſe tuam filiam Antiphilam, ejuſque pulchritudinem ſibi complacuiſſe, ubi primum illam vidit; uxorem ſuam eſſe velle.* Ch. *Diciſne eam quam paulo ante noſtram eſſe reperimus?* Sy. *Eandem; & certe mandabit eam à te in uxorem peti.* Ch. *Cur dicis iſtud, Syre? nam omnino ſermonem tuum non capio.* Sy. *Vah, quam tardi es ingenii, qui verba mea non capias!* Ch. *Fortaſſe id in cauſa eſt.* Sy. *Pecunia dabitur Cliniæ ad nuptias, quâ emat ornamenta aurea, indumenta, mundum & ſupellectilem; intelligiſne?* Ch. *Pecuniam qua emat ſibi talia?*

Sy. Idipſum. *Ch.* at ego illi nec do, nec deſpondeo.

Sy. Non? quam ob rem? *Ch.* quam ob rem me rogas? homini. *Sy.* ut lubet.

Non ego in perpetuum dicebam illam illi ut dares,

Verum ut ſimulares. *Ch.* non mea eſt ſimulatio:

Ita tu iſtæc tua miſceto, ne me admiſceas.

Egon' cui daturus non ſim, ut ei deſpondeam?

Sy. Credebam. *Ch.* minime. *Sy.* ſcite poterat fieri:

Et ego hoc, quia dudum tu tantopere juſſeras,

Eo cœpi. *Ch.* credo. *Sy.* cæterum equidem iſtuc, Chreme,

Æqui bonique facio. *Ch.* atqui cum maxume

Volo te dare operam ut fiat, verum alia via.

Sy. Fiat: quæratur aliud: ſed illúd quod tibi

Dixi de argento, quod iſta debet Bacchidi,

Id nunc reddendum eſt illi: neque tu ſcilicet

Eò nunc confugies: quid mea? num mihi datum eſt?

Num juſſi? num illa oppignerare filiam

Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,

Dicunt: *jus ſummum ſæpe ſumma eſt malitia.*

Ch. Haud faciam. *Sy.* imo aliis ſi licet, tibi non licet.

Omnes te in lauta & bene parte aucta putant.

Ch. Quin egomet jam ad eam deferam. *Sy.* imo filium

Jube potius. *Ch.* quam ob rem? *Sy.* quia enim in eum ſuſpicio eſt

Tranſlata amoris. *Ch.* quid tum? *Sy.* quia videbitur

Magis veriſimile id eſſe, cum hic illi dabit:

Et ſimul conficiam facilius ego, quod volo.

Ipſe adeo adeſt, abi, effer argentum. *Ch.* effero.

Sy. Idipſum eſt. Ch. *Sed ego Chremes neque do, neque ſpondeo filiam meam in uxorem.* Sy. *Quare non das?* Ch. *Quare? num id quæris à me? filiam meam dem uxorem juveni huic, qui more fugitivi ſervi, patrem reliquit, & qui meretricem amat?* Sy. *Fac ut lubet. Ego non dicebam ut eam illi propriam in manum dares, verùm ut fingeres te daturum.* Ch. *Non eſt meum quid ſimulave: tu miſceto fallacias & technas tuas eo modo, ut non me his intermiſceas. Viſne ut deſpondeam meam filiam in uxorem ei, cui dare nolo?* Sy. *Credebam te velle id facere.* Ch. *Minime.* Sy. *Id ſubtiliter poterat fieri, & ego idcò erſus ſum hanc technam, quoniam ita inſtanter id jubebas.* Ch. *Credo.* Sy. *Sed certe, here, iſtud æqui bonique cauſa facio.* Ch. *At verò deinde volo te ſummopere conari, ut fallacia intendatur in Menedemum; verum velo id fieri alio modo.* Sy. *Fiat: alius modus excogitetur: ſed illud quod tibi dixi de argento, quod iſta filia tua debet Bacchidi, propterea quòd ei oppignerata fuit, iſtud argentum Bacchidi perſolvendum eſt: neque tu minimum recurres ad id prætextûs, dicendo, Quid mea intereſt? num mihi creditum eſt? num mandavi ut daretur? num anus illa jus habuit dandi filiam meam pignori, me nolente? ô Chremes, verum eſt iſtud, quod vulgò dicitur: Nimius juris rigor ſæpe nimis pugnat cum æquitate.* Ch. *Non confugiam ad eas ſummi juris rationes.* Sy. *Sed ſi juris ille rigor aliis permittitur, tamen non decet te eo uti quòd omnes te numerant inter lautos, & locupletes.* Ch. *Quinimo, ego nunc argentum feram ad Bacchidem.* Sy. *Sed potius jube filium id facere.* Ch. *Quare?* Sy. *Certe quia ſuſpicio amoris tranſlata eſt in hunc filium tuum, qui putatur à Menedemo eſſe Bacchidis amator.* Ch. *Quid inde ſequitur, ſi talis putatur?* Sy. *Quia id videbitur eſſe veriſimilius, cùm filius tuus dabit illi Bacchidi argentum hoc: & ſimul efficiam minimo negotio id quod incepi: facilius decipiam Menedemum. Certe Clitipho ipſe advenit, ô Chreme, i domum, & argentum profer.* Ch. *Profero.*

Actus IV. Scena VI.

Clitipho. Syrus.

Cl. NULLA eſt tam facilis res, quin difficilis ſiet,
Quam invitus facias: vel me hæc deambulatio,
Quam non laborioſa, ad languorem dedit:
Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miſer aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Ut te quidem omnes Dî, Deæ, quantum eſt, Syre,
Cum tuo iſtoc invento, cumque incepto perduint.
Hujuſmodi mî res ſemper comminiſcere,
Ubi me excarnufices. *Sy.* i tu hinc quo dignus es,
Quam pene tua me perdidit protervitas.
Cl. Vellem hercle factum: ita meritu'. *Sy.* meritu'? quomodo?
Næ me iſtuc ex te priùs audiſſe gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus jam fui.
Cl. Quid igitur dicam tibi vis? abiiſti, mihi
Amicam adduxti, quam non licitum eſt tangere.
Sy. Jam non ſum iratus: ſed ſcin' ubi nunc ſit tibi
Bacchis? *Cl.* apud nos. *Sy.* non. *Cl.* ubi ergo? *Sy.* apud Cliniam.
Cl. Perii. *Sy.* bono animo es: jam argentum ad eam deferes,
Quod ei es pollicitus. *Cl.* garris: unde? *Sy.* à patre.
Cl. Ludis fortaſſe me. *Sy.* ipſa re experibere.
Cl. Næ ego fortunatus homo ſum: deamo te, Syre.
Sy. Sed pater egreditur: cave, quidquam admiratu' ſis,
Qua cauſſa id fiat, obſecundato in loco:
Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

Cl. *Nulla res eſt tam facilis, ut difficilis non videatur, ſi eam contra voluntatem facias: Etiam hæc deambulatio minimi laboris, quam me defatigavit & languefecit! Neque nunc timeo ullam rem magis, quam ut iterum ejiciar hinc in aliquem locum, ne paſſim ire ad amicam. O Syre, utinam omnes Dii, Deæque, quotquot ſunt, te perdant cum iſto commento tuo & conſilio. Tu mihi ſemper excogitas ejuſmodi res, in quibus me excrucies.* Sy. *Tu ipſe hinc abi in malam rem, ut meruiſti; quam pene tua petulantia ad perniciem adegit me!* Cl. *Per Herculem, vellem id evenisſe, ita dignus es exitio.* Sy. *Dignus? quâ de cauſa? Certe gaudeo iſtud me convitium à te audiiſſe, antequam pecuniam accipias, quam ſtatim tibi numeraturus eram.* Cl. *Quid igitur vis dicam aliud, cum cauſam aliter dicendi mihi non dederis? hinc diſceſſiſti, adduxiſti mihi amicam, quam non permittatur attractare.* Sy. *Jam non ſum iratus propter felicem exitum mei incepti: ſed ſciſne, ubi nunc ſit amica tua Bacchis?* Cl. *Eſt in domo noſtra.* Sy. *Non eſt.* Cl. *Ubi igitur?* Sy. *Apud Cliniam.* Cl. *Occidi.* Sy. *Animo bono eſto: jam deferes ad eam argentum, quod ei promiſiſti.* Cl. *Nugarit: unde iſtud argentum ſumetur?* Sy. *A patre tuo.* Cl. *Fortaſſe derides me.* Sy. *Experiere ipſo facto.* Cl. *Certe ego ſum homo fortunatus: valde te amo, Syre.* Sy. *Quâ causâ tibi hæc pecunia tradatur, noli quærere; tantum obſequere in tempore. Sed pater tuus domo exit, vide ne tu mirari quicquam videaris, nempe quod argentum accipiat deferendum ad Bacchidem. Facito id quod ille imperabit, loquere admodum pauca verba, ne ex ſermone tuo ulla ſuſpicio ei oboriatur.*

ACTUS IV. SCENA VII.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Ch. *Ubi nunc eſt Clitipho?* Sy *Clitipho, die, Adſum.* Cl. *Hic adſum, tibi morem gerere paratus.* Ch. *Syre, dixiſtine filio meo quæ res eſſet, quare mittam hoc argentum?* Sy. *Dixi & teraque omnia.* Ch. *Cape has decem minas, Clitipho, ac defer ad Bacchidem.* Sy *Hei, ſtupide, cur ſtas? cur non accipis argentum?* Cl. *Certe dato.* Sy. *Sequere me per hanc viam cito: Tu, Chremes, interea dum ibimus, expectabis nos in hoc loco, do nec egredimur: nam nulla eſt cauſa, propter quam longam moram faciamus iſtic, ubi eſt Bacchis.* Ch. *Certe filia mea à me jam habet decem minas, quas æſtimo me dediſſe pro nutrimentis ejus. Alteræ decem minæ conſequentur haſce pro ornamentis corporis. Hæc deinde ornamenta requirent ſibi adjungi duo talenta pro dote. Quam multa iniqua, & perverſa fiunt, his corruptis temporis moribus, ut nimii & ſupervacanei ſumptus in liberis & educandis, & elocandis fiant! Aliquis eſt nunc reperiendus mihi ſponſus filiæ, omnibus aliis negotiis prætermiſſis, cui dem bona mea parta corporis opera, & mentis induſtria.*

Ch. UBI Clitipho nunc eſt? *Sy.* eccum me, inque. *Cl.* eccum hic tibi.
Ch. Quid rei eſſet dixti huic? *Sy.* dixi pleraque omnia.
Ch. Cape hoc argentum, ac defer. *Sy.* hei, quid ſtas, lapis?
Quin accipis? *Cl.* cedo ſane. *Sy.* ſequere hac me ocyus:
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil eſt illic, quòd moremur diutius.
Ch. Minas quidem jam decem habet à me filia:
Quas pro alimentis eſſe nunc duco datas.
Haſce ornamentis conſequentur alteræ.
Porro hæc talenta dotis appoſcunt duo.
Quam multa injuſta ac prava fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus eſt
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

ACTUS IV. SCENA VIII.

MENEDEMUS. CHREMES.

Me. *Mi fili, exiſtimo me factum eſſe multò feliciſſimum omnium, qui nunc vivunt, cum cogniſco te ad meliorem mentem rediiſſe.* Ch. *Quantum fallitur arbitrans filium reſipuiſſe!* Me. *O Chreme, te ipſum quærebam: Serva me, & filium Cliniam, & familiam, quod potes.* Ch. *Dic, quid me vis facere?* Me. *Filiam tuam hodierno die reperiſti.* Ch. *Quid inde ſequitur?* Me. *Clinia cupit hanc filiam tuam ſibi tradi in uxorem.* Ch. *Obſecro, qualis homo es tu?* Me. *Qualis homo ſum?* Ch. *An oblivioni mandaſti ea,*

Me. MUlto omnium nunc me fortunatiſſimum
Factum puto eſſe, gnate, cum te intelligo
Reſipiſſe. *Ch.* ut errat! *Me.* te ipſum quærebam, Chreme:
Serva, quod in te eſt, filium, & me, & familiam.
Ch. Cedo, quid vis faciam? *Me.* inveniſti hodie filiam.
Ch. Quid tum? *Me.* hanc uxorem ſibi dari volt Clinia.
Ch. Quæſo, quid tu hominis es? *Me.* quid? *Ch.* jamne oblitus es,

Inter

Inter nos quid ſit dictum de fallacia,
Ut ea via abs te argentum auferretur? *Me.* ſcio.
Ch. Ea res nunc agitur ipſa. *Me.* quid dixti, Chreme?
Erravi: res acta eſt: quanta de ſpe decidi?
Ch. imo, hæc quidem quæ apud te eſt, Clitiphonis eſt
Amica. *Me.* ita aiunt. *Ch.* Et tu credis? *Me.* omnia.
Ch. Et illum aiunt velle uxorem, ut, cum deſponderis,
Des qui aurum, ac veſtem, atque alia, quæ opus ſunt, comparet.
Me. Id eſt profecto: id amicæ dabitur. *Ch.* ſcilicet
Daturum! *Me.* ah! fruſtra igitur gaviſus ſum miſer.
Quidvis tamen jam malo, quam hunc amittere.
Quid nunc renunciem abs te reſponſum, Chreme?
Ne ſentiat me ſenſiſſe, atque ægre ferat?
Ch. Ægre? nimium illi, Menedeme, indulges. *Me.* ſine:
Inceptum eſt: perfice hoc mihi perpetuum, Chreme.
Ch. Dic conveniſſe, egiſſe te de nuptiis.
Me. Dicam: quid deinde? *Ch.* me facturum eſſe omnia.
Generum placere: poſtremò etiam, ſi voles,
Deſponſam quoque eſſe dicito. *Me.* hem, iſtuc volueram.
Ch. Tanto ocyus te ut poſcat, & tu id, quod cupis,
Quam ocyſſime ut des. *Me.* cupio. *Ch.* næ tu propediem,
Ut iſtam rem video, iſtius obſaturabere.
Sed hæc ut ut ſunt, cautim, & paulatim dabis,
Si ſapies. *Me.* faciam. *Ch.* abi intro: vide, quid poſtulet.
Ego domi ero, ſi quid me voles. *Me.* ſane volo:
Nam te ſcientem faciam, quidquid egero.

quæ collocuti ſumus de fallacia in te per ſervum faciendâ; ſcilicet ut ficto matrimonio, argentum tibi eriperetur? Me. *Teneo memoria ea, de quibus inter nos convenit.* Ch. *Fallacia iſta nunc ſit, quam tu putas eſſe rem ſeriam.* Me. *O Chreme, quid dixiſti? falſus ſum: ſic res acta eſt, ut decipiar: quanta ſpe privatus ſum?* Ch. *Imo hæc Bacchis, quæ eſt in ædibus tuis, eſt amica Clitiphonis.* Me. *Sic dicunt filius, & ſervi.* Ch. *Et tu credis?* Me. *Credo.* Ch. *Et illi ſervi dicunt illum filium tuum Cliniam petere ſibi uxorem; ut ubi filiam meam in matrimonium illi promiſerim, ei tradas pecuniam, quâ coëmat ornamenta aurea, ac veſtimenta, atque alium ornatum qui ad nuptias requiritur.* Me. *Certe ita res ſe habet: id argentum dabitur amicæ Bacchidi.* Ch *Scilicet credas eum daturum!* Me. *Vah! igitur ego miſer fruſtra lætatus ſum, exiſtimans filium reſpuiſſe: tamen malo quidvis mihi perire, quam filium. Quid referam filio nunc, te mihi reſpondiſſe, Chreme, ne filius intelligat me intellexiſſe fallaciam, idque moleſte ferat?* Ch. *Moleſte ferat? O Menedeme, nimium illi permittis.* Me. *Sine, jam incepi ei indulgere: perfice, ô Chreme, ut perpetuò id mihi liceat.* Ch. *Dic illi te me adiiſſe, & mecum de nuptiis conſtituendis egiſſe.* Me. *Dicam: quid poſtea?* Ch. *Dic me eſſe facturum omnia, quæ petit; dic quoque gratum eſſe mihi, eum mihi generum fieri: poſtremo ſi voles dicito filiam meam à me ipſi deſponſam eſſe.* Me. *Filiam tuam ipſi eſſe deſponſam? hem, cupiebam te hæc dicere, ut ei renunciarem.* Ch. *Dic illi iſta, ut tantò citiùs a te pecuniam petat, & tu illi quam citiſſime quod cupis illi dare, largiaris.* Me. *Cupio dari, quodcumque poſcet.* Ch. *Certe ut conſidero ſumptum, quem es facturus brevi, te ſatias capiet iſtius filii. Sed, ita ut hæ res ſe habent, ſi ſapienter vis te gerere, dabis argentum cum omni cautela & minutim.* Me *Ita faciam.* Ch. *Abi domum tuam: vide quid petat: ego manebo domi, ſi quid voles me facere.* Me. *Sane vole: nam nihil faciam quicquam niſi ex tuo conſilio.*

Actus V. Scena I.

Menedemus. Chremes.

Me. *Certè ſcio me non eſſe tam callidum, neque ita circumſpectum: ſed hic Chremes auxiliator meus, & conſiliarius, & præceptor in hoc me unteit. Omnia quæ dicuntur in ſtultum, in me concurrunt, caudex, ſtipes, aſinus, plumbeus: in illum nequaquam: nam ejus vecordia excedit hæc omnia.* Ch. *Ohe, uxor, ceſſa tædio & moleſtia Deos afficere toties gratiaſ agendo, niſi illos ex tua natura æſtimes, ut tibi perſuadeas nihil illos percipere, niſi eadem centies eis dixeris. Sed interea cur Clitipho moratur tamdiu cum Syro apud Menedemum?* Me. *O Chremes, quos homines dicis morari tamdiu?* Ch. *O Menedeme, ergo hic ades? dic mihi, retuliſtine Cliniæ quæ tibi reſpondi?* Me. *Omnia.* Ch. *Quid dixit?* Me. *Incepit lætari, tanquam illi qui volunt cupide uxorem habere.* Ch. *Ha, ha, he.* Me. *Quid riſiſti?* Ch. *Aſtutiæ Syri venerunt mihi in memoriam.* Me. *Itane eſt?* Ch. *Etiam ſceleſtus ille format & docet homines vultus componere ad ſimulandum quemlibet habitum.* Me. *An hoc ais, propterea quod filius Clinia fingit ſe eſſe lætum?* Ch. *Scilicet.* Me. *Ejuſdem rei memini.* Ch. *Syrus eſt veteranus in aſtutia & fallaciis.* Me. *Magis id verum eſſe, ſi eum magis cognoſcas, exiſtimes.* Ch. *Itane eſt, ut dicis?* Me. *Quin tu auſculta.* Ch. *Siſte paulum: prius audire cupio quid perdideris per ejus techam & fallaciam: nam poſtquam nunciaſti filio tuo filiam meam Antiphilam illi in uxorem à me promiſſam, nonne verum eſt Dromonem dixiſſe tibi illicò neceſſe eſſe, ut dares ſponſæ filii veſtimenta, ornamenta aurea, pediſſequas, ſervas, argentum?*

Me. EGO me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem eſſe, id ſcio:
Sed hic adjutor meus, & monitor, & præmonſtrator Chremes
Hoc mihi præſtat. In me quidvis harum rerum convenit,
Quæ ſunt dictæ in ſtultum, caudex, ſtipes, aſinus, plumbeus:
In illum nil poteſt: exſuperat ejus ſtultitia omnia hæc.
Ch. Ohe, jam deſine Deos, uxor, gratulando obtundere,
Tuam eſſe inventam gnatam; niſi illos tuo ex ingenio judicas,
Ut nil credas intelligere, niſi idem dictum eſt centies.
Sed interim quid illic gnatus ceſſat cum Syro?
Me. Quos ais homines, Chreme, ceſſare? *Ch.* hem, Menedeme, advenis?
Dic mihi, Cliniæ, quæ dixi, nunciaſtin'? *Me.* omnia.
Ch. Quid ait? *Me.* Gaudere adeo occepit, quaſi qui cupiunt nuptias.
Ch. Ha, ha, he. *Me.* Quid riſiſti? *Ch.* ſervi venere in mentem Syri
Calliditates. *Me.* itane? *Ch.* voltus quoque hominum fingit ſcelus.
Me. Gnatus quod ſe aſſimulat lætum, id dicis? *Ch.* id. *Me.* idem iſtuc mihi
Venit in mentem. *Ch.* veterator. *Me.* magi' ſi magi' noris, putes
Ita rem eſſe. *Ch.* ain' tu? *Me.* quin tu auſculta. *Ch.* mane: prius hoc ſcire expeto,
Quid perdideris: nam ubi deſponſam nuntiaſti filio,
Continuò injeciſſe verba tibi Dromonem ſcilicet,
Sponſæ veſtem, aurum, atque ancillas opus eſſe, argentum ut dares.

Me. Non. *Ch.* quid non? *Me.* non, inquam. *Ch.* neque ipſe gnatus? *Me.* Nil prorſus, Chreme,
Magis unum etiam inſtare, ut hodie conficerent nuptiæ.
Ch. Mira narras: quid Syrus meus? ne is quidem quidquam? *Me.* nihil.
Ch. Quamobrem? *Me.* Neſcio equidem: ſed te miror, qui alia tam plane ſcias.
Sed tuum ille quoque Syrus idem mire finxit filium,
Ut ne paululum quidem ſuboleat amicam eſſe hanc Cliniæ.
Ch. Quid ais? *Me.* mitto jam oſculari, atque amplexari: id nil puto.
Ch. Quid eſt, quod amplius ſimuletur? *Me.* vah. *Ch.* quid eſt? *Me.* audi modo.
Eſt mihi ultimis conclave in ædibus quoddam retro:
Huc eſt intro latus lectus, veſtimentis ſtratus eſt.
Ch. Quid poſtquam hoc eſt factum? *Me.* dictum factum, huc abiit Clitipho.
Ch. Solus? *Me.* ſolus. *Ch.* timeo. *Me.* Bacchis conſecuta eſt illico.
Ch. Sola? *Me.* ſola. *Ch.* perii. *Me.* ubi abiere intro, operuere oſtium. *Ch.* hem!
Clinia hæc fieri videbat? *Me.* quid ni? unà mecum ſimul.
Ch. Filii eſt amica Bacchis, Menedeme: occidi.
Me Quamobrem? *Ch.* decem dierum vix mî eſt familia.
Me. Quid? iſtuc times, quod operam amico ille dat ſuo?
Ch. Imo quod amicæ. *Me.* ſi dat. *Ch.* an dubium id tibi eſt? (putas,
Quenquamne animo tam communi eſſe, aut leni
Qui ſe vidente amicam patiatur ſuam? *Me.* ha, ha, he:
Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
Ch. Derides? merito mihi nunc ego ſuccenſeo.
Quot res dedere, ubi poſſem perſentiſcere,
Ni eſſem lapis? quæ vidi! væ miſero mihi!

Me. *Nihil mihi quidquam horum dixit.* Ch. *Quid non dixit?* Me. *Nihil, inquam, quidquam ſimile dixit.* Ch. *Neque ipſe filius?* Me. *Nihil prorſus, ſed potius urgebat ſolummodo, ut hodierno die nuptiæ celebrarentur.* Ch. *Mira refers. quid Syrus ſervus meus? nihilne etiam quidquam petiit?* Me. *Nihil.* Ch. *Cur nihil petiit?* Me. *Hoc ego quidem ignoro: ſed te illud neſcire valde miror, qui tam clarè & perſpicuè res alias ſciat. Ille idem Syrus informavit etiam mirum in modum filium, adeò ut ne tantillum quidem ſentiat quiſquam amorem Cliniæ erga Bacchidem.* Ch. *Quid ais?* Me. *Nunc omitto oſculationes atque amplexus Clitiphonis & Bacchidis.* Ch. *Quid eſt quod amplius ſimulari poſſit, ubi ventum eſt ad oſcula, & amplexus?* Me. *Vah.* Ch. *Quid eſt?* Me. *Auſculta nunc mihi. Eſt quoddam cubiculum ſecretum in interiori parte domus meæ: lectus portatus eſt intrò in iſtud cubiculum, paratus eſt, & ornatus eſt ſtragulis.* Ch. *Poſtquam hoc factum eſt, quid conſecutum?* Me. *Dicto citius, Clitipho in conclave ſe conjecit.* Ch. *Solus?* Me. *Solus.* Ch. *timeo.* Me. *Bacchis illicò eodem abiit poſt illum.* Ch. *Sola?* Me. *Sola.* Ch. *Perditus ſum.* Me. *Poſtquam intrârunt, clauſerunt januam.* Ch. *Hem! Clinia hæc intuebatur?* Me. *Cur non intuitus eſſet? mecum ſimul unà intuebatur.* Ch. *O Menedeme, Bacchis eſt amica filii Clitiphonis: perii.* Me. *Quamobrem?* Ch. *Vix habeo rem familiarem ad decem dies.*

Me. *Quid? an times iſtud, quod inſervit Cliniæ amico?* Ch. *Quin potius timeo, quod amicæ inſervit.* Me. *Si verum eſt, quod amicæ inſervit.* Ch. *An de hoc dubitas? aliquemne putas eſſe animo ita benevolo & commodo, ut ferat amicam ſeorſum abduci in conſpectu ſuo?* Me. *Ha, ha, he: quare non id fiat ab his? ut facilius decipiar.* Ch. *Me ludis? Jure mihi nunc iraſcor. Quot ſigna hujus mali mihi data ſunt, ex quibus poſſem percipere ea, quæ adverſus me facta ſunt ab illis, niſi eſſem ſtupidior lapide? ô quæ aſpexi! væ miſero mihi!*

ANNOTATIO.

28 Me. *Vah.*] Hac interjectione *Vah* Menedemus ſignificat multo plura eſſe ignota Chremeti.

ſed certe non ferent hoc ſaltem impunitum, ſi vita ſuppetit: nam jam Me. *Tu non te moderaris? tu non habes rationem prudentiæ tuæ? non ego ſum ſufficiens exemplum tibi?* Ch. *O Menedeme, non ſum mei compos, adeo ſum ira commotus.* Me. *Decetne te iſtud loqui? nonne id reprehenſione dignum, te aliis conſulere, in alienis rebus ſapientem eſſe, & te non poſſe tibi opem ferre, & moderari?* Ch. *Quid agam?* Me. *Id quod me dicebas non ſufficienter egiſſe in filium: fac ut tuus filius experiatur te eſſe patrem ipſius: ita, ut committere audeat tibi omnia conſilia, modeſte petere, & poſtulare quod honeſtum eſt, ne aliunde habendi, quæ cupit, facultatem inveniat, ac te relinquat.* Ch. *Quin potius diſcedat quocumque volet, quam hîc manens deducat me ad egeſtatem per nequitiam ac libidinem: nam, ô Menedeme, ſi perſeverem illi ſubminiſtrare impenſas ad fovendam meretricem, mihi res familiaris eo redigetur, ut rem ruſticam facere, fodere & arare terram cogar, ſicut tu feciſti.* Me. *Quot moleſtias capies in hac re, niſi tibi conſulis? tu te præbebis moroſum & durum filio, & tamen illi veniam condonabis poſtea, & ingratus erit filius, nullam gratiam veniæ habebit tibi.* Ch. *Ah, non noviſti quanto dolore ſim affectus.* Me. *Doleas ergo quantum libuerit tibi. Verum num fieri tandem vis hoc, quod poſco; ut filius meus ducat uxorem tuam filiam? niſi quid aliud eſt, quod tu præoptes.* Ch. *Imo & Clinia futurus gener & affinitas ejus mihi ſunt grata & accepta.* Me. *Quam dotem nunciabo filio meo te dixiſſe? cur taces?* Ch. *Quam dotem dicere velim filiæ?* Me. *Id quæro.* Ch. *Ah!* Me. *Nihil timeas, etiamſi modicam dixeris: non dos nos ducit.* Ch. *Ego decrevi duo talenta ſufficere pro ratione noſtrorum bonorum: ſed ſi vis me eſſe ſalvum, & rem meam, & filium meum, opus eſt ut dicatur me doti conſtituiſſe omnem meam ſubſtantiam.* Me. *Quid agis?*

At næ illud haud inultum, ſi vivo, ferent:
Nam jam. *Me.* non tu te cohibes? non te reſpicis?
Non tibi ego exempli ſatis ſum? *Ch.* præ iracundia, (loqui?
Menedeme, non ſum apud me. *Me.* téne iſtuc
Nonne id flagitium eſt, te aliis conſilium dare,
Foris ſapere, tibi non poſſe te auxiliarier?
Ch. Quid faciam? *Me.* id, quod me feciſſe aiebas parum:
Fac te patrem eſſe ſentiat: fac ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, & poſcere,
Ne quam aliam quærat copiam, ac te deſerat.
Ch. Imo abeat multo malo quovis gentium,
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem:
Nam ſi illi pergo ſuppeditare ſumptibus,
Menedeme, mihi illæc vere ad raſtros res redit.
Me. Quot incommoda tibi in hac re capies, niſi caves?
Difficilem oſtendes te eſſe, & ignoſces tamen
Poſt, & id ingratum. *Ch.* ah! neſcis quàm doleam.
Me. ut lubet.
Quid hoc, quod volo, ut illa nubat noſtro? niſi quid eſt,
Quod malis. *Ch.* imò & gener & affines placent.
Me. Quid dotis dicam te dixiſſe filio?
Quid obticuiſti? *Ch.* dotis? *Me.* ita dico. *Ch.* ah!
Me. Chreme,
Ne quid vereare, ſi eſt minu': nil dos nos movet.
Ch. Duo talenta pro re noſtra ego eſſe decrevî ſatis:
Sed ita dictu opu' eſt, ſi me vis ſalvom eſſe, & rem, & filium,
Me mea omnia bona doti dixiſſe illi. *Me.* quam rem agis?

ANNOTATIONES.

64 *Quid dotis dicam te dixiſſe?*] *Dicere dotem*, & *promittere dotem*, differunt in antiquorum Juriſconſultorum libris. Dicere dotem, eſt certis verbis promittere, nulla interrogatione vel ſtipulatione præcedente: promittere dotem, eſt cum ſtipulatione promittere. Dotis dictione tres ſolum perſonæ obligari poterant, ſcilicet, mulier ipſa, debitor ejus, & pater.

65 *Quid obticuiſti?*] Ita dixit, quaſi puderet Chremetem dicere, quòd parva dos videretur; nam tacemus conſilia, reticemus dolores, obticemus quorum nos pudet.

Ch. Id

Ch. Id mirari te ſimulato, & illum hoc rogitato ſimul,
Quamobrem id faciam. *Me.* quin ego vero, quamobrem id facias, neſcio.
Ch. Egone? ut illius animum, qui nunc luxuria & laſcivia
Diffluit, retundam, redigam, ut, quo ſe vortat, neſciat.
Me. Quid agis? *Ch.* mitte, ſine me in hac re gerere mihi morem. *Me.* ſino:
Itane vis? *Ch.* ita. *Me.* fiat. *Ch.* age jam, uxorem ut accerſat, paret
Se: hic ita, ut liberos eſt æquom, dictis confutabitur.
Sed Syrum. *Me.* quid eum? *Ch.* egone? ſi vivo, adeo exornatum dabo;
Adeo depexum, ut, dum vivat, meminerit ſemper mei:
Qui ſibi me pro ridiculo ac delectamento putat.
Non, ita me Dî ament, auderet facere hæc viduæ mulieri,
Quæ in me fecit.

Ch. *Fingito te mirari quamobrem id faciam, & ſimul quærito ab illo (filio Clitiphone) quam putet eſſe hujus rei cauſam.* Me. *Quinimo, certe egomet ignoro, cur illud agas.* Ch. *Cur ego id agam? ut reprimam illius mentem, qui diſſolutus eſt libidine & petulantia, & deducam in eum ſtatum, ut neſciat in quam partem ſe vertat.* Me. *Quid facis?* Ch. *Omitte, ac permitte ſatisfacere animo meo in hac re.* Me. *Non impedio: viſne ut ita fiat?* Ch. *Ita volo.* Me. *Fiat.* Ch. *Age, ut jam Clinia accerſat Antiphilam, præparet ſe ad nuptias: hic (Clitipho) ita verbis convictus objurgabitur, ut juſtum eſt reprehendi liberos à parentibus. Sed Syrum puniam ſupplicio quo dignus eſt.* Me. *Cur illum punies?* Ch. *Quæriſne? Si vita ſupereſt, ita illum excultum, politum, & comptum dabo, ut mei ſemper recordaturus ſit: qui Syrus putat me eſſe dignum, quem ludibrio habeat, & fallat. Dii ita mihi ſint propitii; ille Syrus non auderet facere viduæ mulierculæ ludos & technas, quas mihi fecit.*

ACTUS V. SCENA II.

CLITIPHO. MENEDEMUS. CHREMES. SYRUS.

Ch. ITANE tandem, quæſo, eſt, Menedeme, ut pater
Tam in brevi ſpatio omnem de me ejecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum ſceleris admiſi miſer?
Volgo id faciunt. *Me.* ſcio tibi eſſe hoc gravius multo ac durius,
Cui fit: verum ego haud minus ægre patior id, qui neſcio,
Nec rationem capio, niſi quod tibi bene ex animo volo. *Cl.* hic
Patrem adſtare aiebas? *Me.* eccum. *Ch.* quid me incuſas, Clitipho?
Quidquid ego hujus feci, tibi proſpexi & ſtultitiæ tuæ. (ſentia
Ubi te vidi animo eſſe omiſſo, &, ſuavia in præ-

Cl. *O Menedeme, rogo, itane tandem pater expulit animo omnem paternam benevolentiam in tam parvo tempore? propter quod delictum? quod tam grave ſcelus ego infelix commiſi? æquales mei facere ſolent, quod ego feci.* Me. *Scio hoc tibi, cui ſit, eſſe moleſtius & acerbius multò, quam ulli alii: ſed ego id fero non minus moleſtè tui cauſâ; id quomodo neſcio nec cauſam, cur id ddeam, intelligo, niſi quod tibi cupio quævis omnia.* Cl. *Dicebas hic patrem meum prope eſſe?* Me. *Ecce eum.* Ch. *O Clitipho, quid me culpas? quidquid in hac re feci, ut providerem tibi, & tuæ inſaniæ, id factum eſt. Poſtquam te cognovi eſſe deſidem & ignavum, & reputare ea eſſe præcipua,*

Quæ eſſent, prima habere, neque conſulere in longitudinem;
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut hæc poſſes perdere.
Ubi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi dare, (credidi.
Abii ad proxumos tibi qui erant; eis commiſi, &
Ibi tuæ ſtultitiæ ſemper erit præſidium, Clitipho;
Victus, veſtitus, quo in tectum te receptes. *Cl.* hei mihi!
Ch. Satius eſt, quam, te ipſo hærede, hæc poſſidere Bacchidem. (ſciens?
Sy. Diſperii: ſceleſtus quantas turbas concivi in-
Cl. Emori cupio. *Ch.* prius, quæſo, diſce, quid ſit vivere.
Ubi ſcies, ſi diſplicebit vita, tum iſtoc utitor.
Sy. Here, licetne? *Ch.* loquere. *Sy.* at tuto. *Ch.* loquere. *Sy.* quæ iſta eſt pravitas,
Quæve amentia eſt, quod peccavi ego, id obeſſe huic? *Ch.* ilicet,
Ne te admiſce: nemo accuſat, Syre, te: nec tu aram tibi,
Neque precatorem pararis. *Sy.* quid agis? *Ch.* nil ſuccenſeo,
Nec tibi, nec huic; nec vos eſt æquum, quod facio, mihi.
Sy. Abiit: vah! rogaſſe vellem. *Cl.* quid, Syre? *Sy.* unde mihi peterem cibum,
Ita nos alienavit: tibi jam eſſe ad ſororem intelligo.
Cl. Adeon' rem rediiſſe, ut periculum etiam fame mihi ſit, Syre?
Sy. Modo liceat vivere, ſpes eſt. *Cl.* quæ? *Sy.* nos eſurituros ſatis.
Cl. Irrides in re tanta, neque me quidquam conſilio adjuvas?
Sy. Imo & ibi nunc ſum, & uſque dudum id egi, dum loquitur pater:
Et, quantum ego intelligere poſſum, *Cl.* quid? *Sy.* non abierit longius.
Cl. Quid eſt ergo? *Sy.* ſic eſt, non eſſe horum te arbitror. *Cl.* quid iſtuc, Syre?

quæ tibi dulcia & jucunda ſunt in tempore præſenti, neque providere longe in futurum; inveni modum, ut neque tu indigeres neceſſariis, neque poſſes abſumere hæc mea bona. Poſtquam tibi, cui debui primo hæredi, non potui propter tuos mores mea bona donare, converti me ad conſanguinitate proximos, nempe ad ſororem; eorum fidei commendavi, ô Clitipho, illa bona; apud eos quoddam perfugium, atque auxilium habebis ſemper tuæ ſtultitiæ; victum, veſtitum, & tectum, quò te recipias. Cl. *Hei mihi!* Ch. *Melius eſt ita me diſpoſuiſſe de bonis meis, quàm Bacchidem hæc habere: quod fieret, ſi tu eſſes mihi hæres.* Sy. *Diſperii: quantas motus ego ſceleſtus excitavi imprudens?* Cl. *Mortem omnino deſidero.* Ch. *Obſecro, diſce primò quid ſit cum virtute & ratione vivere. Poſtquam didiceris, ſi vitæ pertæſus fueris, tunc utitor hoc ſermone.* Sy. *An permittis mihi te alloqui?* Ch. *Loquere.* Sy. *At licetne loqui ſine periculo?* Ch. *Loquere.* Sy. *Quæ eſt iſta perverſitas, vel quæ eſt iſta mentis inſania, id nocere huic filio tuo, quod peccatum commiſi?* Ch. *Deſine plura loqui: ilicet; actum eſt, quod conſtitui perficietur: noli te in hoc negotio interponere, ô Syre; nemo accuſat te: noli tibi quærere aſylum, nec deprecatorem.* Sy. *Quid agis?* Ch. *Non indignor, neque ulla tibi inimicor, neque Clitiphoni; nec juſtum eſt vos vicissim mihi iraſci de eo, quod facio.* Sy. *Diſceſſit: at vellem eum interrogaſſe.* Cl. *Quid?* Sy. *Unde mihi cibus dabitur, ita abdicavit nos: nunc video te victum habere apud ſororem, quam hæredem ſibi conſtituit.* Cl. *Adeone id verum eſt, fortunam meam redactam eſſe in eum ſtatum, ut periculum ſubeam fame perundi?* Sy. *Dummodo permittatur à his fruì vita, ſpes eſt.* Cl. *Quænam ſpes relicta eſt?* Sy. *Spes eſt fore, ut non mediocriter injurie prenamur.* Cl. *Rides in re tam ſeria & miſera, neque aliquantulum conſilio mihi ſuccurris?* Sy. *Imo, & nunc præſto ſum tibi adjutor, & ſemper adhuc fui, etiam dum pater loquebatur tecum: & quantum conjicere poſſum,* Cl. *Quid eſt?* Sy. *Non diu pater abſens futurus eſt.* Cl. *Ergo quid eſt?* Sy. *Ita res ſe habet, opinor, te non eſſe filium horum Chremetis & Siſtratæ.* Cl. *O Syre, cur dicis iſtud?*

Satin'

Satin' ſanus es? *Sy.* ego dicam, quod mî in mentem: tu dijudica.
Dum iſtis fuiſti ſolus, dum nulla alia delectatio,
Quæ propior eſſet, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia
Poſtquam eſt inventa vera, inventa eſt cauſſa, qua te expellerent.
Cl. Eſt veriſimile. *Sy.* an tu ob peccatum hoc eſſe illum iratum putas?
Cl. Non arbitror. *Sy.* nunc aliud ſpecta: matres omnes filiis
In peccato adjutrices, auxilio in paterna injuria
Solent eſſe: id non fit. *Cl.* verum dicis: quid ergo nunc faciam, Syre?
Sy. Suſpicionem iſtam ex illis quære: rem profer palam.
Si non eſt verum, ad miſericordiam ambos adduces cito, aut
Scibis cujus ſis. *Cl.* recte ſuades: faciam. *Sy.* ſat hoc recte mihi in
Mentem venit: namque adoleſcens quam minima in ſpe ſitus erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet ſuas.
Etiam haud ſcio an uxorem ducat, ac Syro nil gratiæ.
Quid hoc autem? ſenex exit foras: ego fugio: adhuc quod factum eſt
Miror, non juſſiſſe illicò me arripi: ad Menedemum hinc pergam: eum
Precatorem mihi paro: ſeni noſtro fidei nihil habeo.

ſatiſne mentis compos es? Sy. Ego dicam quod menti occurrit: tu arbitrare, Quamdiu parentibus amicus eſſe exiſtimatus es, quamdiu nulla fuit illis major & propinquior voluptas quam in te; tibi favebant & faciles erant, tibi largè dabant: nunc poſtquam Antiphila filia reperta eſt, occaſio eſt reperta propter quam te ejicerent. Cl. *Quod ais, probabile eſt.* Sy. *An opinaris Chremetem illum patrem tuum indignatum eſſe ob hoc flagitium, quod ſcivit te Bacchidem amare?* Cl. *Non opinor.* Sy. *Nunc conſidera aliam rem: omnes matres ut plurimùm ſunt auxiliatrices filiis ſuis, cùm peccaverunt, & opem iis ferunt, quando pater in eos inique agit: nunc vides matrem tuam minimè te adjuvare.* Cl. *Dicis verum: quid ergo, Syre, mihi nunc agendum eſt?* Sy. *Quære ab illis id quod ſuſpicaris, an ſis eorum filius, necne: dic illis plane, quare adductus ſis in eam ſuſpicionem. Si id falſò ſuſpicaris, ſtatim adducet eos ad miſerendum tui: aut ſi verum eſt te non eſſe eorum filium, ſcies ex eorum relatu cujus ſis.* Cl. *Bene mihi conſulis; quod ſuades faciam.* Sy. *Satis commodè hæc cogitatio mentem ſubiit, mihique valde iſtud conſilium placet: namque juvenis quantò minus ſpei ſe habere ſimulabit, fore ut pro filio admittatur; tantò facilius pacem inibit, cum bono patre his conditionibus quas dare voluerit filius. Et fortaſſe continget ut Clitipho uxorem ducat; nihil tamen gratiæ habeatur Syro. Quid autem eſt hoc? Chremes egreditur: ego fugâ mihi conſulo: miror eum non imperaſſe adhuc me comprehendi: perfugiam ad Menedemum: comparabo eum mihi interceſſorem: non fido ſeni noſtro Chremeti.*

ACTUS V. SCENA III.

SOSTRATA. CHREMES.

So. PRofectò, niſi caves tu homo, aliquid gnato conficies mali:
Idque adeo miror, quî tam ineptum quidquam potuerit tibi
Venire in mentem, mi vir. *Ch.* oh, pergin' mulier eſſe? nullamne ego

So. Certè, niſi providès tu homo, aliquod malum procurabis filio: & valdè miror, mi conjux, quo pacto quicquam tam abſurdum potueris in animum inducere. Ch. *Oh, perſeveraſne mulier moleſta eſſe? Nullamne*

Rem

unquam rem volui, ut non mihi contraria fueris? Sed si nunc ego te interrogem quid est, in quo errorem, aut quare id faciam, nescias respondere; in qua re nunc tam audaciter resistis mihi, à fatua? So. *Ego ignoro scilicet?* Ch. *Quin verò malo fateri te scire, & intelligere quid velim dicere, quàm me de eadem re sermonem rediterrare.* So. *Quin verò nullam æquitatis rationem habes, qui velis me silere de re tanti momenti, in qua agitur de pernicie filii.* Ch. *Non peto ut taceas: jam loquere quantum voles: nihilo minus exequar quod instituì.* So. *Exequeris?* Ch. *Verum dico.* So. *Non consideras, quantum mali moveas ex hac re, exhæreditatione filii? ipse filius in suspicionem venit se esse suppositum, non verum filium.* Ch. *Se esse suppositum opinatur?* So. *Certe, mi conjux.* Ch. *Fatere non esse filium tuum.* So. *Au, rogo te, istud eveniat inimicis nostris. Egone dicam hunc non esse filium meum, qui sit meus?* Ch. *Quid? an vereris, ne non possis cum volueris probare in judicio illum esse filium tuum?* So. *Idone quod filia est reperta, hunc similiter meum esse filium probare possim?*

Rem unquam volui, quin tu in ea re mihi advorsatrix fueris, Sostrata? at
Si rogitem jam, quid est quod peccem, aut quamobrem id faciam, nescias;
In qua re nunc tam confidenter restas, stulta! *So.* ego nescio?
Ch. Imo scis, potius quam quidem redeat ad integrum eadem oratio.
So. Oh, iniquos es, qui me tacere de re tanta postules.
Ch. Non postulo: jam loquere: nihilo minus ego hoc faciam tamen.
So. Facies? *Ch.* verum. *So.* non vides, quantum mali ex ea re excites?
Subditum se suspicatur. *Ch.* subditum! ain' tu? *So.* certe inquam, mi vir.
Ch. Confitere tuum non esse. *So.* au, obsecro te, istuc inimicis siet.
Egon' confitear meum non esse filium, qui sit meus?
Ch. Quid? metuis ne non, cum velis, convincas esse illum tuum?
So. Quod filia est inventa? *Ch.* non: sed, quod magi' credendum siet,
Id quod est consimilis moribus,
Facile convinces ex te natum: nam tui similis est probe: (tibi:
Nam illi nihil vitii est relictum, quin sit & idem
Tum præterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.
Sed ipse egreditur: quam severus! rem, cum videas, censeas.

Ch. Non propter hoc dico, sed propter aliud quod magis fide dignum est, quia nempe tibi moribus est perfimilis; idcirco facili probatione convinces eum te peperisse: nam ipse est tibi similimus: nullum vitium illi relictum est, quod non & in te appareat: præterea nulla fœmina partu ederet filium ejulmodi, nisi tu. Sed ipse Clitipho exit: quam gravis & serius! Si rei veritatem cognoscas; tunc judices de ejus moribus quales sint, an revera sit severus & gravis.

ACTUS V. SCENA IV.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

Cl. O Mater, si unquam fuit tempus ullum, in quo tibi fui delectationi, appellatus filius tuus, te volente me talem credi, quæso ut recorderis illius temporis, atque ut te misericordia mei egeni te moveat; quoniam posco, & cupio, ut indices mihi vestris meos parentes.

Cl. SI unquam ullum fuit tempus, mater, cum ego voluptati tibi
Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate, obsecro
Ejus ut memineris, atque inopis nunc te misereat mei;
Quod peto, & volo, parenteis meos ut commonstres mihi.

So. Ob-

So. Obſecro, mi gnate, ne iſtuc in animum inducas tuum,
Alienum eſſe te. *Cl.* ſum. *So.* miſeram me! hoccine quæſiſti, obſecro?
Ita mihi atque huic ſis ſuperſtes, ut ex me, atque ex hoc natus es:
Et cave poſthac, ſi me amas, unquam iſtuc verbum ex te audiam. *Ch.* at
Ego, ſi me metuis, mores cave in te eſſe iſtos ſentiam.
Cl. Quos? *Ch.* ſi ſcire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, helluo,
Ganeo, damnoſus: crede, & noſtrum te eſſe credito.
Cl. Non ſunt hæc parentis dicta. *Ch.* non, ſi ex capite ſis meo
Natus, item ut aiunt Minervam eſſe ex Jove, ea cauſſa magis
Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
So. Dî iſtæc. *Ch.* Deos neſcio: ego, quod potero, enitar ſedulo.
Quæris id, quod habes, parentes: quod abeſt, non quæris, patri
Quomodo obſequare, & ſerves quod labore invenerit. (det
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pu-
Dicere, hac preſente, verbum turpe: at te id nullo modo
Facere puduit. *Cl.* eheu quàm ego nunc totus diſpliceo mihi!
Quàm pudet! neque, quod principium incipiam ad placandum, ſcio.

So. *Fili mi, rogo ne iſtud tibi perſuadeas, te eſſe ſuppoſitum & falſum filium.* Cl. *Sum.* So. *O me infelicem! an hoc, amabo, quærere potuiſti? ita mihi ac Chremeti ſupervivas, ut ex me matre, atque hoc patre genitus es: & vide, ſi me amas, ut nunquam iſta proferas.* Ch. *Sed ſi me timeo, cave ne intelligam iſtos mores malos ineſſe tibi.* Cl. *Quos mores?* Ch. *Si vis ſcire, age exponam: cave ne ſis nugator, ineptus, ignavus, ſine arte & induſtria, fraudulentus, verax, bonorum conſumptor, ſcortator, perniciosus tuis parentibus (ut qui à me decem minas Bacchidi per ſervum extorſiſti) crede mihi præceptis, & ita credito te eſſe noſtrum filium.* Cl. *Talia verba contumeliosa nunquam procedunt ab eo qui verus eſt pater.* Ch. *Non patiar me notari infamia propter tuam nequitiam, eâ cauſâ quia ſis filius meus; etiamſi ex me capite ortus fueris, ſimiliter ut poëtæ fingunt Palladem eſſe natam ex Jove.* So. *Dii iſtud prohibeant, te fieri infamem propter filium.* Ch. *Neſcio an Dii prohibituri ſint: cavebo ego diligenter ne fiam, quantum potero. Tu quæris id, quod habes, nempe parentes: non id quod abeſt tibi, videlicet quomodo complaceas patri, & conſerves id boni, quod pater acquiſivit multo labore. Non erubuiſti adducere mihi ante conſpectum meum, per fraudem & mendacia, eam, quam ut infamem pudet me nominare coram matre tua, fingendo eam eſſe amicam Cliniæ: at te non puduit facere rem flagitioſam & turpem.* Cl. *Eheu quantum me nunc mei tædet! quantum me pudet id feciſſe! neque ſcio unde incipiam, ut patrem iratum leniam, & placitum reddam.*

ACTUS V. SCENA V.

MENEDEMUS. CHREMES. CLITIPHO. SOSTRATA.

Me. ENimvero Chremes nimis graviter cruciat adoleſcentulum,
Nimiſque inhumane: exeo ergo, ut pacem conciliem: optume
Ipſos video. *Ch.* ehem, Menedeme, cur non accerſi jubes.

Me. *Profecto Chremes nimis acerbe, nimiſque inhumanè objurgando vexat adoleſcentem Clitiphonem: ergo egredior ad eos, ut pacem inter eos componam: video ipſos eppertune.* Ch. *Ehem, Menedeme, cur non mandas advocari*

Filiam,

Filiam, & quod dotis dixi, firmas? *So.* mi vir, te obſecro
Ne facias. *Cl.* pater, obſecro ut mî ignoſcas. *Me.* da veniam, Chreme:
Sine te exorem. *Ch.* egon' mea bona ut dem Bacchidi dono ſciens?
Non faciam. *Me.* at id nos non ſinemus. *Cl.* ſi me vivum vis, pater,
Ignoſce. *So.* age, Chremes mi. *Me.* age, quæſo, ne tam obfirma te, Chreme.
Ch. Quid iſtuc? video non licere, ut cœperam, hoc pertendere.
Me. Facis, ut te decet. *Ch.* ea lege hoc adeo faciam, ſi facit id,
Quod ego hunc æquom cenſeo. *Cl.* pater, omnia faciam: impera.
Ch. Uxorem ut ducas. *Cl.* pater. *Ch.* nihil audio. *Me.* ad me recipio;
Faciet. *Ch.* nil etiam audio ipſum. *Cl.* perii. *So.* an dubitas, Clitipho?
Ch. Imo utrum vult. *Me.* faciet omnia. *So.* *hæc, dum incipias, gravia ſunt,*
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia. *Cl.* faciam, pater.
So. Nate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames,
Filiam Phanocratæ noſtri. *Cl.* rufamne illam virginem,
Cæſiam, ſparſo ore, adunco naſo? non poſſum, pater.
Ch. Eja, ut elegans eſt! credas animum ibi eſſe. *So.* aliam dabo.
Cl. Quid iſtuc? quandoquidem ducenda eſt, egomet habeo propemodùm,
Quam volo. *So.* nunc laudo te, gnate. *Cl.* Archonidis filiam.
So. Perplacet. *Cl.* pater, hoc nunc reſtat. *Ch.* quid? *Cl.* Syro ignoſcas volo,
Quæ mea cauſſa fecit. *Ch.* fiat. Ω Vos valete, & plaudite.

filiam meam Antiphilam, ut ſit tibi nurus; & cur eam approbas & admittis eam dotem quam dixi? So. *O, mi conjux, ne facias id, exhæredans filium, te precor.* Cl. *O pater, tibi ſupplico ut mihi pareas.* Me. *O Chreme, parce illi, permitte ut precibus id a te impetrem.* Ch. *Ut ego donum meo bono meretrici Bacchidi ſciens, videns? non faciam.* Me. *At nos non permittemus quoque.* Cl. *O pater, da mihi veniam, ſi vis mihi vitam amplius ſupereſſe.* So. *Age, Chremes mi, fac quod petitur.* Me. *O Chreme, ignoſce, noli te tam obſtinatum oſtendere.* Ch. *Quid hoc ſibi vult? video non mihi permitti perficere hoc, quod inceperam.* Me. *Facis, ut tibi convenit.* Ch. *Ea conditione ignoſcam Clitiphoni, ſi exequatur quod ego arbitror juſtum eſſe cum exequi.* Cl. *O pater, faciam omnia: impera.* Ch. *Impero, ut ducas uxorem.* Cl. *O pater, da mihi tempus ad deliberandum de re tanti momenti.* Ch. *Nullam excuſationem audio.* Me. *Rem in me recipis, Clitiphonem ducturum uxorem.* Ch. *Nihil reſpondentem audio ipſum.* Cl. *Nullus ſum.* So. *O Clitipho, an vereris uxorem accipere?* Ch. *Quin ab eo quærendum, utrum uxorem velit ducere, necne.* Me. *Faciet omnia, quæ imperabis.* So. *Conſilium capere de ducenda uxore, in principio difficile eſt ei, qui matrimonii ignarus eſt: ſed poſtea quam cognoris quid ſit, facile & gratum tibi fiet.* Cl. *Faciam, pater, ut vis.* So. *Fili mi, per Pollucem, dabo tibi puellam illam venuſtam quam tu cupide ames, filiam Phanocratæ noſtri vicini.* Cl. *Dabiſne illam puellam rufam, glaucis oculis, lentiginoſa facie, naſo incurvo & inflexo? ô Pater, non poſſum eam ducere.* Ch. *Eja, quam prudens eſt in hoc delectu! Facile agnoſcas ipſum ad hanc artem animum adjeciſſe.* So. *Dabo aliam tibi.* Cl. *Quid tantum laborandum eſt? certe quoniam neceſſe eſt me uxorem ducere, ego inveni fere quod quæritur.* So. *O fili, nunc laudo te.* Cl. *Gratam habeo filiam Archonidis hujus.* So. *Valde grata eſt mihi.* Cl. *O pater, nunc unum reliquum eſt.* Ch. *Quidnam iſtud?* Cl. *Velo, ut Syro condones offenſas, quas in te mei cauſa fecit.* Ch. *Fiat, ignoſcatur ei.* Ω *Vos ſpectatores valete, plaudite.* Calliopius recenſui.

P. TEREN-

P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

ADELPHI.

Acta ludis Funebribus L. Æmilii Pauli. Quos fecere Q. Fabius Maximus, & L. Cornelius Africanus. Egerunt L. Attilius Prænestinus, & Minutius Protimus. Modos fecit Flaccus Claudii, tibiis Sarranis. Græca est Menandru. Edita L. Anicio Gallo, & M. Cornelio Cethego Coss. Anno ab urbe condita DXCV. *Ante Christum natum* CLXVIII.

INTERPRETATIO EPIGRAPHES.

ADELPHI comœdia Terentii acta ludis funebribus Lucii Æmilii Pauli, quos dederunt Q. Fabius Maximus; P. Cornelius Africanus illius filii. Egerunt L. Attilius Prænestinus, & Minucius Protimus. Modos fecit & cantica Flaccus Claudii filius, tibiis Sarranis paribus, finistris. Hæc comœdia facta est Latina à Græca Menandri, L. Anicio Gallo, M. Cornelio Cethego Consulibus.

ANNOTATIONES.

ADELPHI.] Id est, *fratres* Græcè. Sic ideo hæc comœdia nominata est, quod fratres Demea & Mitio senes; & Æschinus, Ctesiphoque Demeæ filii, fabulæ suppeditent materiam.

Acta ludis funebribus.] Ludi funebres erant, qui in honorem defunctorum exhibebantur, quales Homerus memorat celebratos ab Achille in funere Patrocli; & Virgilius refert ab Æneâ celebratos in honorem Anchisæ parentis: ejusmodi hîc dicuntur facti à Q. Fabio Maximo, & P. Cornelio Africano patri ipsius naturali L. Æmilio Paulo, à quo dati sunt in adoptionem; ille quidem Q. Fabio Maximo: hic vero Africani superioris filio.

Egere L. Attilius Prænestinus.] Hi erant Magistri histrionum, qui fabulam egerunt.

Tibiis Sarranis.] Sic dictæ à Sarra urbe, quæ Tyrus est: finistræ fuerunt hæ tibiæ, auctore Evanthio in Prolegomenis in Terentium, & acuminis levitate jocum in comœdia ostendebant; nam plura foramina habebant, & sonus idcirco erat acutior: cum dextræ, sive Lydiæ, pauciora foramina haberent & sonum proinde graviorem. Lydiæ conveniebant rebus gravibus: Sarranæ jocis; Phrygiæ, si gravitas jocis misceretur: sed de his uberius diximus ad inscriptionem Andriæ.

Adelphorum Personæ.

MITIO, ſenex. Nomen Latinum à mitis.
Demea, ſenex. ἀπὸ τῦ δήμυ, à plebe, quaſi plebeius.
Sannio, leno. A σάνδ, fatuus, quòd in hâc comœdia populo riſui eſſet.
Æschinus, adoleſcens. Ab αἶσχος, dedecus, quòd flagitiis eſſet infamis.
Syrus, ſervus. A patria, gentile nomen.
Ctesipho, adoleſcens, ἀπὸ τῆς κλήσεως, à prædio, & φωτὸς, viro, id eſt, agricola.
Sostrata, matrona. A σώζω, quod eſt ſervare.
Canthara, nutrix. A κάνθαρος, poculum, à præbendo potum puero.
Geta, ſervus. Gentile nomen, à natione.
Hegio, ſenex, ἀπὸ τῦ ἡγεῖσθαι, ducere, quia curam Soſtratæ, ejuſque familiæ habet.
Dromo, ſervus. A δρόμος, curſus.
Pamphila, nurus. Quaſi πᾶσι φίλη, omnibus chara.

ARGUMENTUM.

MITIO, & Demea Athenienſes fratres fuerunt. Erant Demeæ filii duo, ex quibus natu majorem Æſchinum adoptavit Mitio, eumque indulgentius & licentius educavit, adeò ut Pamphilam virginem, quam mater Sophrona vidua pudice conſervabat, noctu temulentus per vim compreſſerit, gravidamque fecerit; ſed pollicitus Sophronæ matri ſe eam uxorem ducturum, veniam obtinuit. Cteſipho autem Æſchini frater, quem pater Demea ſecum ruri habuit ſevere admodum ac ſtricte, Cithariſtriæ cujuſdam amore captus, cum eam à lenone puellæ domino, præ argenti penuria habere non poſſet; Æſchinus ejus frater, domum lenonis per vim ingreſſus, puellam abreptam tradit Cteſiphoni. Spargitur tota urbe rumor, qui pervenit ad Sophronam, & Pamphilam brevi parituram. Illæ mutatum Æſchini animum, ſe proditas & perfide deſertas putant: itaque Getam ad Hegionem cognatum Pamphilæ, rem, ut erat, expoſiturum mittunt. Hegio poſtea incidit in Demeam, eique de conſtuprata ab Æſchino Pamphila facinus narrat. Mitio quoque de re tota certior factus, profectus ad mulieres, jacentes jam, & afflictas erexerat, pollicitus ſe Æſchino Pamphilam uxorem daturum. Interea Demea filium Cteſiphonem, quem putabat ruri fodere, aut arare, deprehendit in urbe cum meretrice ſuaviter potitantem, accubantem; quapropter tanta iracundia incitatus eſt,

ut

ut arderet. Verum poſtquam ſatis diu vociferatus eſt, tandem ita placatur ſuavi oratione Mitionis, ut depoſita veteri ſævitia, benignus atque affabilis fiat. Itaque permittitur Cteſiphoni frui amicâ, fiunt nuptiæ Æſchini, & Pamphilæ, Mitio ipſe Sophronam ducit uxorem, Hegioni datur unde vivat, Syrus unà cum Phrygia uxore manumittitur.

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

DUOS cum haberet Demea adoleſcentulos,
Dat Mitioni fratri adoptandum Æſchinum,
Sed Cteſiphonem retinet: hunc citharistriæ
Lepore captum, ſub duro ac triſti patre,
Frater celabat Æſchinus; famam rei
Amoriſque in ſe transferebat: denique
Fidicinam lenoni eripuit: vitiaverat
Idem Æſchinus civem Atticam pauperculam;
Fidemque dederat, hanc ſibi uxorem fore.
Demea jurgare, & graviter ferre: mox tamen,
Ut veritas patefacta eſt, ducit Æſchinus
Vitiatam, potitur Cteſipho citharistriam,
Exorato ſuo patre duro Demea.

INTERPRETATIO.

Demea duos habens filios, dat ex illis Æſchinum fratri Mitioni in adoptionem, & Cteſiphonem alterum in ſua poteſtate retinet: hunc fidicinæ feſtiva forma & ingenio irretitum, cum àſpero, & ſævo patri ſubditus eſſet, frater Æſchinus occultabat; rumorem, & amorem in ſe transferebat, ſimulans ſe eſſe amatorem citharistriæ: denique eam lenoni per vim abripuit: ſtupraverat quoque Æſchinus Pamphilam virginem Atticam, pauperculam quidem, ſed bonam, bonis civibus prognatam, pollicitusque fuerat ſe eam ducturum uxorem. Demea moroſum & jurgioſum ſe præbebat, & iniquo animo ferebat: Sed citò poſtquam id quod res erat manifeſtum fuit de pſaltria, Æſchinum non ſibi, ſed Cteſipheni fratri eam rapuiſſe, ducit Æſchinus uxorem Pamphilam à ſe compreſſam; Cteſipho fit compos fidicinæ, placato, & victo precibus Demea patre ſevero, & moleſto.

PROLOGUS.

POſtquam poëta ſenſit ſcripturam ſuam
Ab iniquis obſervari, & adverſarios
Rapere in pejorem partem, quam acturi ſumus;
Indicio de ſe ipſe erit: vos eritis judices,
Laudine an vitio duci factum id oporteat.
Synapothneſcontes Diphili comœdia eſt,
Eam Commorientes Plautus fecit fabulam.
In Græcâ adoleſcens eſt, qui lenoni eripuit
Meretricem in prima fabula: eum Plautus locum
Reliquit integrum: eum hic locum ſumpſit ſibi
In Adelphos; verbum de verbo expreſſum extulit.

Poſtquam poëta Terentius intellexit comœdias, quas ſcripſit, curioſe explorari, & notari ab improbis hominibus atque adverſariis, obtrectandi gratiâ, & comœdiam quam exhibituri ſumus, ab his reprehendi & culpari; ipſemet quid fecerit vobis indicabit: vos judicabitis utrum factum laude dignum ſit, an vituperio. Diphilus poëta comicus Græcus comœdiam fecit, quam Græce Synapothneſcontes inſcripſit: eam Plautus Latine compoſuit, & Commorientes nominavit. In Græca Diphili quidam inducitur adoleſcens rapiens lenoni meretricem, in prima parte fabulæ: eum locum reliquit Plautus intactum: hic verò poëta Terentius hunc locum tranſtulit in Adelphos; & ex Græco in Latinum vertens ornatiorem reddidit.

Eam comœdiam novam, nempe Adelphos, vobis, ſpectatores, nunc acturi, & recitaturi ſumus: nunc perſpicite an cenſere debeatis, hunc locum, quem mutatus eſt Terentius, furti vitio accuſandum ſit, an potius dicendum ab eo reſumptum & retentum eſſe, poſtquam Plautus eum pro derelicto negligenter habuerat. Nam quod adverſarii iſti in vulgus jactant, homines nobili & patritia ſtirpe clariſſimos & operam ſuam dare, & perpetuò unà comœdias facere: quod illi vituperium grave arbitrantur, id ſibi ingenti gloriæ tribuit, cum illis gratus & acceptus eſt, qui vobis, quotquot hic eſtis, & univerſo populo grati, & accepti ſunt; quorum beneficia in militia & in pace, commodè in omnes collata fuerunt ſine faſtu, & oſtentatione. Exinde nolite expectare ut argumentum fabulæ vobis enarretur: ſenes, qui primi in proſcenium prodibunt, ii partem explicabunt ipſo initio, partem in reliquo dramate: concedite, ut æquo & propitio animo adſitis, quò labor & induſtria poëtæ ad faciendas comœdias magis ac magis excitetur.

Eam nos acturi ſumus novam: pernoſcite,
Furtumne factum exiſtumetis, an locum
Reprehenſum, qui præteritus negligentia eſt.
Nam quod iſti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adjutare, aſſidueque una ſcribere:
Quod illi maledictum vehemens eſſe exiſtumant,
Eam laudem hic ducit maximum, cum illis placet,
Qui vobis univerſis, & populo placent;
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quiſque tempore uſu' eſt ſine ſuperbia.
Dehinc ne exſpectetis argumentum fabulæ:
Senes qui primi venient, hi partem aperient;
In agendo partem oſtendent: facite, æquanimitas
Veſtra poëtæ ad ſcribendum augeat induſtriam.

ANNOTATIO.

15 *Homines nobiles.*] Nempe Scipionem Africanum, Lælium, & Furium Publium.

ACTUS I. SCENA I.

MITIO.

Mi. Heus, Storax; non reverſus eſt domum Æſchinus filius hac nocte à convivio, cui affuit cum ſodalibus ſuis, neque ullus ex ſervis, qui obviam ei miſſi fuerant, eum comitatum. Equidem hæc communis ſententia vera eſt: minus damnoſum eſt ea accidere, quæ uxor irata de te ſuſpicatur, & animo conjicit, quam illa, quæ parentes pii, & filiorum ſtudioſi eis timent. Uxor, ſi tardes domum redire, aut alius mulieris amore detineri te ſuſpicatur, aut aliam amore tui captam eſſe, aut compotationibus te deditum eſſe, aut voluptati inſervire,

STorax; non rediit hac nocte à cœna Æſchinus,
Neque ſervulorum quiſquam, qui advorſum ierant.
Profecto hoc vere dicunt: ſi abſis uſpiam,
Aut ubi ſi ceſſes, evenire ea ſatius eſt,
Quæ in te uxor dicit, & quæ in animo cogitat
Irata, quàm illa, quæ parentes propitii.
Uxor, ſi ceſſes, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, aut animo obſequi,

ANNOTATIO.

1 *Storax*;] Sublata voce Storacem è ſervulis unum vocat, quo non reſpondente, intelligit nondum rediiſſe filium: Storacem enim huic ad cœnam eunti comitem dederat, & alios poſtea ſervos emiſerat, qui obviam irent, & eum reducerent. Propriè locutus eſt, cum dixit *adverſum*, nam hi ſervi adverſitores dicebantur, qui adverſum ibant foris cœnanti, officii, & tuitionis gratia. *Storax* Græcè στύραξ, eſt arboris lachryma odorata. Et ab odore ita ſervus nominatur.

Et

Et tibi bene eſſe ſoli, cùm ſibi ſit male.
Ego, quia non rediit filius, quæ cogito!
Quibu' nunc ſollicitor rebus! ne aut ille alſerit,
Aut uſpiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid: vah, quenquamne hominem in animum inſtituere, aut
Parare, quod ſit carius, quam ipſe eſt ſibi?
Atqui ex me hic natus non eſt, ſed ex fratre: is adeo
Diſſimili ſtudio eſt: jam inde ab adoleſcentia.
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus ſum: &, quod fortunatum iſti putant,
Uxorem nunquam habui: ille contra, hæc omnia:
Ruri agere vitam, ſemper parce, ac duriter
Se habere: uxorem duxit: nati filii
Duo, inde ego hunc majorem adoptavi mihi:
Eduxi à parvulo, habui, amavi pro meo:
In eo me oblecto: ſolum id eſt carum mihi
Ille ut item contra me habeat, facio ſedulò:
Do, prætermitto, non neceſſe habeo omnia
Pro meo jure agere: poſtremò, alii clanculum
Patres quæ faciunt, quæ fert adoleſcentia,
Ea ne me celet, conſuefeci filium:
Nam qui mentiri, aut fallere inſuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit cæteros.
Pudore, & liberalitate liberos
Retinere, ſatius eſſe credo, quàm metu.
Hæc fratri mecum non conveniunt, neque placent.
Venit ad me ſæpe clamitans, Quid agis, Mitio?
Cur perdis adoleſcentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus ſumptum ſuggeris?
Veſtitu nimium indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe eſt durus, præter æquumque & bonum:
Et errat longe, mea quidem ſententia,
Qui imperium credat gravius eſſe aut ſtabilius,
Vi quod ſit, quam illud quod amicitia adjungitur.
Mea ſic eſt ratio, & ſic animum induco meum:
Malo coactus qui ſuum officium facit,
Dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet:
Si ſperat fore clam, rurſum ad ingenium redit.

denique te ſolum in deliciis verſari, dum ipſa mœſtitiis, & triſtitia cruciatur. Ah, quæ ſuſpiciones mentem meam agitant, quia non rediit filius! quibus timoribus animus angitur! ne aut ille Æſchinus algere obſtupuerit, aut uſpiam lapſus membrum aliquod ſibi omnino ruperit. Vah! poteſne illud eſſe, ut qui jam ita animo ſit affectus, ut quidquam charius habeat quam ſeipſum? Attamen ex me non eſt genitus, ſed ex fratre meo Demea. Is frater diſſimiliter vitam inſtituit, atque ego: jam inde uſque ab ephebis ego hanc comem elegi vitam urbanam & tranquillam, & quod plerique beatum æſtimant, uxorem nunquam ducere volui: ille omnia alia potiora duxit, agro colendo vitam exercere, ſemper auſtere, & laborioſe ſe tractare: uxorem matrimonio ſibi junxit: filios duos genuit: deinde hunc ego majorem natu in adoptionem accepi: à puero educavi, habui, & dilexi tanquam filium naturalem: in eo delicias omnes capio, hoc ſolum pretioſum habeo: ego omni cura laboro, ut puriter me clarum viciſſim habeat ille: do ſumptus, prætermitto, & diſſimulo delicta ejus, nec oportere me puto in omnibus rebus patriâ poteſtate uti erga illum: poſtremò ita eum inſtitui, ne mihi occultet ea, quæ alii filii clam patribus ſuis faciunt, nempe culpas, quibus obnoxia eſt ætas adoleſcentiæ: nam qui mendacium proloqui coram patre, aut eum ſolitus fuerit verbis decipere, multò audacius hæc faciet in cæteros. Utilius, & melius eſſe cenſeo, vere undè & liberali clementia eum vocare a vitiis, quam timore. Hæc non ita fratri, ut mihi, videntur obſervanda, neque probantur. ille ſæpe me convenit vociferans, Quid facis, Mitio? cur nobis corrumpis filium? cur ſumptus das ei, ut amicas habeat? ut in potationibus ſe mergat? cur veſtimenta ſplendidiora, & nimiò pretioſiora largiris? nimis imprudenter eum moderaris. Ille verò (Demea) aſperior eſt, & ſævior plus æquo & bono; & valde fallitur ita ſentiendo, ut ego quidem opinor, quicumque ſibi perſuadet imperium quod cum violentiâ quæritur, & exercetur, eſſe fortius & diuturnius, quam illud quod amore conciliatur. Ego ſic reor, credoque: qui vi, aut neceſſitate adigitur ad ſuum faciendum officium; tantiſper cavet ſibi, & abſtinet a malo, dum id cognitum iri putat: ſi credit occultum fore, rurſus ad ſuos mores revertitur.

Ille

Ille quem beneficio adjungas, ex animo facit:
Studet par referre, præsens absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium,
Sua sponte recte facere, quàm alieno metu.
Hoc pater ac dominus interest: hoc qui nequit,
Fateatur se nescire imperare liberis.
Sed estne hic ipsus, de quo agebam? & certe is est.
Nescio quid tristem video: credo jam, ut solet,
Jurgabit. Salvom te advenire, Demea,
Gaudemus.

Ille quem beneficio acquirat, omni studio libens efficium facit. curat diligenter vicissim benefacere; sive adsit coram, vel clam absit, similem sui semper se geret, & in officio suo manebit. Hoc patrem decet potius assuefacere filium, libenter & ultrò recte faciendo, quàm terrendo exemplis propositis pœnarum alienarum. Hæc differentia est inter patrem ac dominum. Qui non potest talem se præstare; concedat hic oportet se ignarum esse regendi liberorum ingenia. Sed estne hic ipse Demea, de quo loquebar? Equidem is ipse est. Nescio propter quid tristis mihi videtur: puto jam pro more suo jurgiis mecum aget. Salvum te adesse lætor, Demea.

ACTUS I. SCENA II.

DEMEA. MITIO.

De. *Hem! commodè, in tempore advenis; te ipsum quæro sedulò.* Mi. *Quid mœstus es?* De. *Interrogas me quid tristis sim, cum filium Æschinum habeamus? Nempe ejus caussa sum tristis & sollicitus.* Mi. *Nonne vere dixi illum non esse jurgaturum esse? Quid is fecit?* De. *Quid fecerit, quæris? Qui neque pudore ullo afficitur, neque veretur quemquam, aut timet; neque æstimat se ulla lege obligari: nam quæ antehac fecit, prætereo: ô quænam modo nefanda palam gessit?* Mi. *Quidnam id est?* De. *Fortam rupit ædium, in ædes irrupit alienas, ipsum dominum cum omni familia verberavit, ictibus laceravit, ac pene occidit, per vim abduxit mulierem cujus amore impulsus erat: omnis populus vociferatur nefarium scelus commissum esse: quot mihi huc venienti, Mitio, hoc nunciaverunt? Factus est totius populi fabula, & querela. Quod si exemplum proponere utile est, nonne advertit fratrem suum Ctesiphonem in re familiari augenda studium omne ponere, vitam ducere frugaliter, & temperanter in agro colendo? nullum unquam ejusmodi facinus ille ausus est: hæc cum in illum dico, in te etiam dico: tu illum depravari pateris.*

De. EHEM! opportune: te ipsum quærito.
Mi. Quid tristis es? *De.* Rogas me, ubi nobis Æschinus
Siet, quid tristis ego sim? *Mi.* dixin' hoc fore?
Quid fecit? *De.* quid ille fecerit? quem neque pudet
Quidquam: nec metuit quenquam: neque legem putat
Tenere se ullam: nam illa, quæ antehac facta sunt,
Omitto: modò quid designavit? *Mi.* quidnam id est?
De. Fores effregit, atque in ædes irruit
Alienas: ipsum dominum atque omnem familiam
Multavit usque ad mortem: eripuit mulierem,
Quam amabat: clamant omnes indignissume
Factum esse: hoc advenienti quot mihi, Mitio,
Dixere? in ore est omni populo: denique
Si conferendum exemplum est, non fratrem videt
Rei dare operam, ruri esse parcum ac sobrium?
Nullum hujus simile factum: hæc cum illi, Mitio,
Dico, tibi dico: tu illum corrumpi sinis.

Mi. *Homine*

Mi. *Homine imperito nunquam quidquam injuſtius;*
Qui, niſi quod ipſe facit, nil rectum putat.
De Quorſum iſtuc? *Mi.* quia tu, Demea, hæc male judicas.
Non eſt flagitium, mihi crede, adoleſcentulum
Scortari, neque potare; non eſt: neque fores
Effringere: hac ſi neque ego, neque tu fecimus,
Non ſivit egeſtas facere nos: tu tunc tibi
Id laudi ducis, quod tum feciſti inopia.
Injurium eſt: nam ſi eſſet unde id fieret,
Faceremus: & tu illum tuum, ſi eſſes homo,
Sineres nunc facere, dum per ætatem licet,
Potius quam, ubi te expectatum ejeciſſet foras,
Alieniore ætate poſt faceret tamen.
De. Prô Jupiter, tu me, homo, adigis ad inſaniam.
Non eſt flagitium facere hæc adoleſcentulum?
Mi. ah!
Auſculta, ne me obtundas de hac re ſæpius.
Tuum filium dediſti adoptandum mihi:
Is meus eſt factus: ſi quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obſonat, potat, olet unguenta? de meo.
Amat? dabitur à me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortaſſe excludetur foras.
Fores effregit? reſtituentur. diſcidit
Veſtem? reſarcietur. Eſt, Diis gratia,
Et unde hæc fiant, & adhuc non moleſta ſunt.
Poſtremò aut deſine, aut cedo quemvis arbitrum:
Te plura in hac re peccare offendam. *De.* hei mihi!
Pater eſſe diſce ab aliis qui vere ſciunt.
Mi. Natura tu illi pater es, conſiliis ego.
De. Tun' conſulis quidquam? *Mi.* ah! ſi pergis, abiero.

Mi. *Homine iguaro verum nunquam quicquam iniquius fuit, qui nihil recte factum æſtimat, niſi quod à ſeipſo factum eſt.* De. *Quare hæc dicis?* Mi. *Quia tu, Demea, pravo judicio res æſtimas. Non eſt flagitii nomine dignum delictum, adoleſcentem cum meretricibus conſuetudinem habere, & potationibus vacare, neque portas ædium perrumpere, mihi crede: ſi neque ego, neque tu hæc commiſimus, indigentia nobis non permiſit: tu nunc te laude dignum exiſtimas, quod tunc ab his abſtinuiſti præ inopia; hoc eſt injuſte judicare: nam olim ſi nobis facultas fuiſſet hæc faciendi, feciſſemus: & tu, illum tuum Cteſiphonem, ſi humanitate præditus eſſet, patereris hæc facere nunc, dum ætas permittit; potius quam ubi poſt mortem tuam tam exoptatam, te ante januam collocaſſet, & mortuum extuliſſet, hæc poſt faceret tamen, quamvis aliena ætate, & intempeſtiva.* De. *Proh Jupiter! tu homo me inſanire coges. An non flagitioſum hæc agere adoleſcentem?* Mi. *Audi, ne me tædio enices, hæc ſæpius inculcando: Filium tuum mihi dediſti in adoptionem: is meus eſt factus legitimus; ſi quid delinquit, Demea, in meum delinquit damnum: ego in illa re potiorem partem feſtinebo. Lautis epulis & cœnis inſumit plurimum, large bibit vina, unguentorum odoribus fragrat? impenſis meis hæc facit. Amicas habet? argentum largiar, quamdiu mihi facultas erit; quando non erit, fortaſſe ex ædibus & familia dimittetur. Januam diſrupit? reficietur. Veſtem dilaceravit? reparabitur. eſt (Dii gratia) facultas ſatis ampla hæc præſtandi, & adhuc non ſunt mihi gravia; tandem, aut deſine me moleſtia afficere, aut dic quemvis arbitrum; hujus ſententiæ acquieſcam, & te plus errare, quam me, clare arguam.* De. *Hei mihi! diſce te patrem gerere ab aliis, qui peritiores ſunt veræ patriæ poteſtatis exercendæ.* Mi. *Naturâ tu illi pater es, ego conſiliis, & recta inſtitutione.* De. *Tune conſulis bene quicquam, qui nimia indulgentia illum perdis?* Mi. *Ah! ſi perſeveras aures obtundere, illicò diſceſſero.*

ANNOTATIO.

29 *Expectatum ejeciſſet foras.*] Mortui, apud Romanos, ubi animam egerant, lecto extracti humi deponebantur, deinde lavabantur, ungebantur, lecto funebri aptabantur, tum ad oſtium domus cadaver admovebatur, verſis in portam pedibus; quod Mitio ſuis verbis ſignificat. Hæc Perſius indicat Satyra III. his verſibus.

Hic tuba, candelæ; tandemque beatulus alto
Compoſitus lecto, craſſoque lutatus amomo
In portam rigidos calces extendit: at illum
Heſterni capite induto ſubire Quirites.

De. Sic-

De. Siccine agis? *Mi.* an ego toties de eadem re audiam?
De. Curæ eſt mihi. *Mi.* & mihi curæ eſt: verum, Demea,
Curemus æquam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum: nam ambos curare, propemodum
Repoſcere illum eſt, quem dediſti. *De.* ah, Mitio!
Mi. Mihi ſic videtur. *De.* quid iſtuc? tibi ſi iſtuc placet,
Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet.
Jam ſi verbum unum poſthac. *Mi.* rurſum, Demea,
Iraſcere? *De.* an non credis? repeton' quem dedi?
Ægre eſt: alienus non ſum, ſi obſto: hem deſino.
Unum vis curem: curo: & eſt Diis gratia,
Quom ita, ut volo eſt: iſte tuus ipſe ſentiet
Poſterius: nolo in illum gravius dicere.
Mi. Nec nihil, neque omnia hæc ſunt, quæ dicit: tamen
Nonnihil moleſta hæc ſunt mihi: ſed oſtendere
Me ægre pati illi nolui: nam ita eſt homo:
Cum placo, advorſor ſedulò, & deterreo,
Tamen humane vix patitur: verum ſi augeam,
Aut etiam adjutor ſim ejus iracundiæ,
Inſaniam profecto cum illo: etſi Æſchinus
Nonnullam in hac re nobis facit injuriam.
Quam hic non amavit meretricem, aut cui non dedit
Aliquid? poſtremo nuper (credo jam omnium
Tædebat) dixit velle uxorem ducere.
Sperabam jam deſerviſſe adoleſcentiam:
Gaudebam: ecce autem de integro: niſi quidquid eſt,
Volo ſcire. atque hominem convenire, ſi apud forum eſt.

De. Itane me audire recuſas, & abis? Mi. *An ego toties de hac re iterata, odioſa verba audire cogar?* De. *Non poſſum non habere curam filii.* Mi. *Æque mihi curæ eſt, ac tibi: atqui, Demea, æqualiter partiamur curas filiorum tuorum: tu alterum curabis, hunc nempe, quem retinuiſti apud te, in tua poteſtate; ego alterum itidem, quem adeptavi: nam quod ambos regere tuo velis arbitrio, hoc pene eſt repetere illum quem per adoptionem in filium dediſti.* De. *Ah, Mitio, quid me accuſas!* Mi. *Sane ſic cenſeo.* De. *Ah! quid plura verba perdam? cur hæc mihi exprobras? ſi ita ſentis, prodigat, abſumat, in pernicieu ruat, nihil mea refert: jam ſi unum verbum poſthac de hac re tibi fecero.* Mi. *Rurſum, Demea, irâ commoveris?* De. *Annon credis me iraſci? num repoſco quem adoptivum tibi tradidi? minime quidem repoſco, ſed ægre fero ejus luxum, & libidinem, quamvis per adoptionem eum tibi ceſſerim, tamen cognationis jure naturali extraneus non ſum, quo minus mirari debes, ſi obſum tuæ voluntati: ſed tamen ego deſiſto. Vis unus Cteſiphonis, quem in poteſtate retinui, ſolummodò curam habeam, volo ut vis: & Diis gratias habeo, quod ille meus Cteſipho talis eſt, qualem cupio: iſte tuus ipſe Æſchinus poſtremò experietur mala quæ nimia tua facilitas & indulgentia ipſi attulerit* Nolo contra illum pejora prædicere atque ominari. Mi. *Nonnulla quæ dicit Demea de Æſchino, vera quidem ſunt, non autem omnia. Etſi nonnulla illa aliquam moleſtiam mihi exhibeant, nolui tamen manifeſtum facere Demeæ, me non æquo animo illa pati: ſic enim homo à natura factus eſt; cùm eum placidum ex iratò reddere volo, ei acerrime repugno, & per vim & metum ab ira reveco; & tamen vix leniter id patitur: verùm ſi ei obſequendo magis irritem, adjuvemque impetum ejus iracundiæ, hoc erit profectò cum ipſo inſanire; etſi Æſchinus aliquam nobis hæc agendo facit injuriam. Quam is meretricem amicam non habuit, aut cui (meretrici) dona non largitus eſt? Ultimò nuper (puto omnium amicarum ſatietas eum ceperat) dixit ſe cupere uxorem habere Spem conceperam fervorem juvenilium voluptatum ſedatum eſſe: gaudebam, ecce autem de novo amare cœpit. Sed quicquid eſt, volo certò id ſcire, hominemque adire atque alloqui, ſi in foro verſatur.*

Actus II. Scena I.

Sannio. Æschinus.

Sa. OBsecro, populares, ferte miſero atque innocenti auxilium:
Subvenite inopi. *Æſ.* otioſe, nunc jam illicò hîc conſiſte:
Quid reſpectas? nihil pericli eſt: nunquam, dum ego adero, hic te
Tanget. *Sa.* ego iſtam inviti' omnibus.
Æſ. Quanquam eſt ſceleſtus, non committet hodie unquam, iterum ut vapulet.
Sa. Audi, Æſchine, ne ignarum fuiſſe te dicas meorum morum;
Ego leno ſum. *Æſ.* ſcio. *Sa.* at ita, ut uſquam fuit fide quiſquam optuma.
Tu quòd te poſterius purges, nolle hanc injuriam mihi
Factam eſſe: hujus non faciam: crede hoc, ego meum jus perſequar:
Neque tu verbis ſolves unquam; quod re mihi malefeceris.
Novi ego veſtra hæc: Nollem factum: dabitur jusjurandum, eſſe te
Indignum injuria hac: indignis cum egomet ſim acceptus modis.
Æſ. Abi præ ſtrenuè, ac fores aperi. *Sa.* cæterum hoc nihil facies.
Æſ. I intro nunc jam. *Sa.* at enim non ſinam. *Æſ.* accede illuc, Parmeno,
Nimium abiiſti iſtoc; hic propter hunc aſſiſte: hem, ſic volo,
Cave nunc jam oculos à meis oculis quoquam dimoveas tuos,

Sa. *Per Deos oro, civet, auxiliamini infelici, atque innocenti: ſubſidium afferte homini omnium ope privato.* Æſ. *Parmeno, jam nunc hic conſtanter & otioſe mane: quid toties aſpicis, mulier? (fidicina) nullum hîc tibi periculum eſt: nunquam Sannio leno, dum hîc præſens ero, te attinget.* Sa. *Ego iſtam contra voluntatem omnium obſiſtentium retinebo.* Æſ. *Quamvis flagitioſus eſt, & nequam, nunquam quidquam hodie faciet, cur iterum à me cædatur.* Sa. *Auſculta, Æſchine, ne te excuſes, quod ingenium, & inſtitutum vitæ meæ haud noveris; ego leno ſum.* Æſ. *Probe id ſcio.* Sa. *At ſum talis, ut nullus uſquam fidei magis obſervator fuerit. Hoc ſcire te velim, nihil ducam, ſi ut te excuſet, dixeris te invitum hanc mihi injuriam intuliſſe, te pœnitere facti: hoc mihi ſatisfactum non erit: nihilominus actionem, quæ mihi competit, intendam; neque tu mihi unquam verbis ſatisfacies, quòd facie mihi damnum, & injuriam feceris. Mihi nota ſunt veſtro ſubterfugia, & remedia juris, nimirum iſta; Pœnitet me feciſſe, jurejurando dicet me non meritum eſſe, cui hæc injuria fieret: hæc mihi non ſatis erunt, cum aliter tractatus fuerim ac meritus ſum.* Æſ. *Abi ante, Parmeno, confidenter; & januam aperi.* Sa. *Atqui nihil efficies.* Æſ. *Tu, puella, intra nunc jam domum.* Sa. *At enim non permittam ut intret.* Æſ. *Accede huc, Parmeno, nimium hinc receſſiſti; hîc prope hunc mane: hem, ſic volo facias; vide ne oculos tuos avertas à meis oculis, Parmeno,*

Annotationes.

8 *Nolle hanc injuriam mihi factam:*] Hæc eſt ſententia; Non contentus ero ſolenni verborum ſatisfactione, ſcilicet; Agnoſco indigno me intuliſſe injuriam; nollem factum.

9 *Hujus non faciam:*] Pilum, aut floccum manu oſtendens ait ſe tanti non facturum ſatisfactionem Æſchini quanti pilum aut floccum.

Ne mora ſit, ſi innuerim, quin pugnus continuo in mala hæreat.

Sa. Iſtuc volo ergo ipſum experiri. *Æſ.* hem, ſerva: omitte mulierem.

Sa. O facinu' indignum. *Æſ.* geminabit, niſi caves. *Sa.* hei miſero mihi!

Æſ. Non innueram: verum in iſtam partem potius peccato tamen:

I nunc jam. *Sa.* quid hoc rei eſt? regnumne, Æſchine, hic tu poſſides?

Æſ. Si poſſiderem, ornatus eſſes ex tuis virtutibus.

Sa. Quid tibi rei mecum eſt? *Æſ.* nihil. *Sa.* quid? noſtin' qui ſim? *Æſ.* non deſidero.

Sa. Tetigin' tui quidnam? *Æſ.* ſi attigiſſes, ferres infortunium.

Sa. Qui tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?

Reſponde. *Æſ.* ante ædeis non feciſſe erit meliu' hic convitium:

Nam ſi moleſtus pergis eſſe, jam intro abripiere, atque ibi

Uſque ad necem operiere loris. *Sa.* loris liber? *Æſ.* ſic erit.

Sa. O hominem impurum! hiccine libertatem aiunt æquam eſſe omnibus?

Æſ. Si ſatis jam debacchatus es, leno, audi ſi vis nunc jam.

Sa. Egon' debacchatus ſum autem, an tu in me? *Æſ.* mitte iſta, atque ad rem redi.

Sa. Quam rem? quo redeam? *Æſ.* jamne me vis dicere, quod ad te attinet?

Sa. Cupio, æqui modo aliquid. *Æſ.* vah! leno iniqua me non volt loqui.

Sa. Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium,

Perjurus, peſtis: tamen tibi à me nulla eſt orta injuria.

Æſ. Nam hercle etiam hoc reſtat. *Sa.* illuc quæſo redi, quo cœpiſti, Æſchine.

Æſ. Minis viginti tu illam emiſti, quæ res tibi vortat male:

Argenti

ne in mora ſis, ſi nutu oculorum ſignificavero, quin pugnis malæ lenonis contundantur. Sa. *Iſtud igitur velo ipſum. quod minaris, experiri.* Æſ. *Hem, Parmeno, cuſtodi puellam; tu, leno, omitte illam rapere.* Sa. *O factum iniquum!* Æſ. *Duplicabit plagas Parmeno, niſi proſpicis tibi.* Sa. *O me miſerum!* Æſ. *Non innueram, Parmeno, ut Sannioni alterum colaphum infringeres: verum quod tu ceciderit eum, ſatius factum eſſe duco, & potius mihi gratumque eſt, quam ſi non feciſſes: abi nunc jam cum virgine, Parmeno.* Sa. *Quidnam hoc facti ſibi vult? Regemne hic te gerere audes Athenis, libera civitate?* Æſ. *Si rex hic eſſem, haberes tuis virtutibus digna præmia.* Sa. *Quid negotii eſt, quamobrem me cædis?* Æſ. *Nihil.* Sa. *Quid? num tibi notus ſum?* Æſ. *Non valde cupio te mihi notum eſſe.* Sa. *Quidquamne ex tuis rebus attrectavi?* Æſ. *Si attigiſſes tantum, male & infeliciter id tibi cederet.* Sa. *Si mihi non permiſſum eſt quæ tua ſunt, attingere, cur tibi liceat puellam quam emi, retinere? reſponde.* Æſ. *Utilius tibi erit, hic ante ædes publice injuriam mihi vociferando non feciſſe: nam ſi perſiſtis moleſtiam mihi exhibere, intrò domum ſublatus innumeris lororum plagis cæderis, ad necem uſque.* Sa. *Me hominem liberum loris cædes?* Æſ. *Sic fiet.* Sa. *O hominem flagitiis obſcœnum! Itane libertate æquali Athenis omnes fruuntur?* Æſ. *Si ſatis bacchantis more inſaniviſti, leno, auſcultа, ſi videtur, nunc jam tandem.* Sa. *Egone bacchatus ſum in te, an tu in me?* Æſ. *Deſine iſta, atque ad rem de qua inter nos agitur, redi.* Sa. *Quam rem? Quò redeam?* Æſ. *Jamne tibi placet ut dicam quod ad te ſpectat?* Sa. *Volo, dummodò æquitatis aliquid habeat.* Æſ. *Vah! leno religioſa ſcilicet. me cupit æqua proponere.* Sa. *Leno ſum, haud nego, exitium juventutis, perjurus, peſtis publica, & calamitas: tamen nulla cœpta eſt à me tibi facta injuria.* Æſ. *Nempe id unum tibi faciendum ſupereſt.* Sa. *Rege, Æſchine, ut pergas loqui de re ipſa, quæ ad nos attinet, ut jam incepiſti.* Æſ. *Minis viginti tu illam ſidicinam emiſti, quæ res male tibi ſuccedet:*

Argenti tantum dabitur. *Sa.* quid, ſi ego illam nolo vendere,
Coges me? *Æſ.* minime. *Sa.* namque id metui. *Æſ.* neque vendundam cenſeo,
Quæ libera eſt: nam ego illam liberali aſſero cauſſa manu:
Nunc vide utrum vis, argentum accipere, aut cauſſam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno. *Sa.* prô ſupreme Jupiter!
Minime miror, qui inſanire occipiunt ex injuria.
Domo me eripuit, verberavit: me invito abduxit meam:
Homini miſero plus quingentos colaphos infregit mihi.
Ob malefacta hæc tantidem emptam poſtulat ſibi tradier.
Verum enim, quando bene promeruit, fiat: ſuum jus poſtulat.
Age jam cupio, ſi modò argentum reddat: ſed ego hæc hariolor:
Ubi me dixero dare tanti, teſteis faciet illico,
Vendidiſſe me: de argento ſomnium: Mox, cras redi:
Id quoque poſſum ferre, ſi modo reddat: quanquam injurium eſt.
Verum cogito id, quod res eſt: quando eum quæſtum occeperis,
Accipiunda & muſſitanda injuria adoleſcentium eſt.
Sed nemo dabit: fruſtra egomet mecum has rationes deputo.

tantundem pecuniæ tibi reddetur. Sa. Quid ſi ego illam nolo tibi vendere, an me vi compelles ad id faciendum? Æſ. Minime. Sa. Quaſi vero id metuam. Æſ. Neque eam venundari poſſe aio, quæ libera eſt: nam ego illam vindico, & aſſero ejus libertatem actione, quæ eſt de libertate: Nunc delibera, utrum vis facere, vel recipere viginti minas, quas pro pretio ejus dediſti, aut te præparare ad judicium de libertate, ad quod te provoco. Hoc apud te conſtitue, donec ego huc revertar, leno. Sa. Prob ſupreme Deorum Jupiter! minime mirer inſanos fieri per injuriam quamplurimos, cum ego inſaniam ex injuria, quam accepi. Domo me extraxit; cecidit: per vim, contra voluntatem meam ſervam mihi abripuit: pro his malefactis poſcit, ut tanti ei hanc fidicinam vendam, quanti eam emi. Mihi homini miſero pluſquam quingentos colaphos inflixit: enimverò quia tam bene meritus eſt de me, fiat quod vult; poſtulat jus ſuum ſibi tribui ſcilicet. Agé, conſentio, ſi modò pecuniam rependat: ſed ego hoc divino, ubi me dixero puellam ei tradere tanti, quanti eam emi, ſtatim teſtes vocabit, dicet viginti minis me illi vendidiſſe: nec poſtea competet mihi actio de vi prepter ereptam virginem: quantum ad argentum ſpectat, ſpes nulla, aut certe vana erit inſtar ſomnii: non numerabitur; ſemper eludet procraſtinatione, dicens ſubinde; Cras ad me huc revertere, pretium ſolvam conventum. Has dilationes & moras poſſum etiam ferre, ſi modo tandem quid promiſit præſtet, & viginti minæ mihi reponantur: quamvis injuriam mihi faciat, cogens me invitum vendere: atqui mihi propono id, quod verum eſt, & mecum ſic loquor; Quando tu leno, turpe lucrum facere cœpiſti, ſuſcipienda & toleranda eſt cum ſilentio, ne verbum quidem mutiendo, contumelia adoleſcentium. Sed nullum mihi reddetur ab Æſchino argentum: fruſtra ſum, & mecum raticcinationes male ſubduco.

ANNOTATIONES.

40 *Ego illam liberali aſſero cauſa manu:*] Ordo eſt: Ego aſſero hanc manu, cauſa liberali; id eſt, apprehendo hanc manu, hanc mecum duco, in libertatem eam aſſerens actione de libertate. Aſſertores dicuntur & vindices, qui aliquem ingenuum, in ſervitute injuſtè detentum eſſe, actione liberali, id eſt, de libertate, contendebant, & affirmabant eſſe liberum, petebantque vindicias ſecundum libertatem, id eſt, ut in poſſeſſione libertatis maneret, interea dum de cauſa cognoſceretur.

49 *Teſteis faciet illico.*] Teſtato denunciabit me illi puellam vendidiſſe; ſic actio de ereptione peribit, vel accuſatio de vi. Deinde ſolutio erit expectanda.

50 *Mox, cras redi:*] Verba procraſtinantis debitoris, & fruſtrantis creditorem.

Actus II. Scena II.

Syrus, Sannio.

Sy. Tace, Ctesipho, bono sis animo, egomet adibo Sannionem: efficiamque ut cupiat sibi reddi viginti minas pro puella citharistria, fateaturque id sibi lucrosum esse. Quid rei est, Sannio, quòd audio te nescio quam concertationem habuisse cum hero meo Æschine? Sa. Nunquam vidi magis inæqualem concertationem, quàm hæc hodie inter nos fuit: qua ego vapulans, ille me usque cædans utrique defatigati sumus. Sy. Tu in causa fuisti. Sa. Quid facerem? Sy. Adolescenti te obsequi oportuit. Sa. Quomodo id potui melius, qui hodie assidue ei percutiendum dedi? Sy. Age, scisne quid velim dicere? Argentum viti facere in tempore, & loco convenienti, aliquando est lucri facere. Sa. Hui! Sy. Timuisti, si nunc de tuo jure aliquid adolescenti (Æschino) remisisses, atque ejus voluntati obsecundasses, ô ineptissime omnium mortalium, ne non tibi istud cum fœnore reponeret? Sa. Ego spem lucri pecuniæ præsenti minime commuto. Sy. Nunquam rem familiarem augebis, nec amplas facultates accumulabis: valeas, apage, nescis juvenes quasi escâ oblatâ, tanquam aves allicere. Sa. Puto id melius esse, quod sentis: verum ego nunquam adeo solers & subtilis fui, ut non mallem, qualecunque compendium repræsentari mihi, quam promitti. Sy. Novi animum tuum liberalem; quasi vero pluris facias summam viginti minarum, præ studio obsequendi Æschino: præterea autem jam profecturus es Cyprum, ut rumor est. Sa. Hem! Sy. Aiunt te multa simul emisse, quæ hinc illuc exportares, navem te conduxisse: hoc certò scio: animi dubius es, utrum proficiscaris Cyprum, an hic maneas: ubi ex insula Cypro reversus fueris, ut exopto, debitas minas ab Æschino tunc accipies. Sa. Nusquam pedem effero: per Herculem res mihi periit: hac illi expectatione moti, quod peregre mihi abeundum esset, viginti minas se reddituros promiserunt. Sy. Metuit Sannio, propter pecuniam;

Sy. TACE, egomet conveniam jam ipsum: cupidè accipiat faxo, atque etiam
Bene dicat secum esse actum. Quid istuc, Sannio, est, quid te audio
Cum hero nescio quid concertasse? *Sa.* Nunquam vidi iniquius
Concertationem comparatam, quàm quæ hodie inter nos fuit:
Ego vapulando, ille verberando, usque ambo defessi sumus.
Sy. Tua culpa. *Sa.* quid agerem? *Sy.* adolescenti morem gestum oportuit.
Sa. Quî potui melius, qui hodie usque os præbui? *Sy.* age, scis quid loquar?
Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. *Sa.* hui.
Sy. Metuisti, si nunc de tuo jure concessisses paululum,
Atque adolescenti esses morigeratus, hominum homo stultissime,
Ne non tibi istuc fœneraret? *Sa.* ego spem pretio non emo.
Sy. Nunquam rem facies: abi, nescis inescare homines, Sannio.
Sa. Credo istuc melius esse: verùm ego nunquam adeo astutus fui,
Quin, quidquid possem, mallem auferre potius in præsentia.
Sy. Age, novi tuum animum; quasi quidquam tibi sint viginti minæ,
Dum huic obsequare: præterea autem te aiunt proficisci Cyprum. *Sa.* hem!
Sy. Coëmisse hinc, quæ illuc veheres, multa: navem conductam: hoc scio,
Animus tibi pendet: ubi illinc, spero, redieris, tamen hoc ages.
Sa. Nusquam pedem: perii hercle: hac illi spe hoc inceperunt. *Sy.* timet:

Injeci ſcrupulum homini. *Sa.* ô ſcelera! illud vide,
Ut in ipſo articulo oppreſſit: emptæ mulieres
Complures, & item hinc alia, quæ porto Cyprum.
Ni eo ad mercatum venio, damnum maxumum eſt.
Nunc ſi hoc omitto, ubi illinc rediero, actum agam,
Nihil eſt, refrixerit res: nunc demùm venis? 26
Cur paſſus? ubi eras? ut ſit ſatius perdere,
Quàm aut hîc manere tam diu, aut tum perſequi.
Sy. Jamne enumeraſti id quod ad te rediturum putes?
Sa. Hoccine illo dignum eſt? hoccine incipere Æſchinum? 30
Per oppreſſionem ut hanc mî eripere poſtulet?
Sy. Labaſcit: unum hoc habeo: vide ſi ſatis placet:
Potius, quam venias in periculum, Sannio,
Serveſne, an perdas totum, dividuum face:
Minas decem corradet alicunde. *Sa.* hei mihi! 35
Etiam de ſorte nunc venio in dubium miſer.
Pudet nihil? omnes dentes labefecit mihi,
Præterea colaphis tûber eſt totum caput;
Etiam inſuper defrudet? nuſquam abeo. *Sy.* ut lubet.
Nunquid vis, quin abeam? *Sa.* imo hercle hoc quæſo, Syre, 40
Ut ut hæc ſunt facta, potius, quam lites ſequar,
Meum mihi reddat, ſaltem quanti empta eſt. Syre,
Scio te non uſum antehac amicitia mea;
Memorem me dices eſſe, & gratum. *Sy.* ſedulò
Faciam: ſed Cteſiphonem video: lætus eſt 45
De amica. *Sa.* quid, quod te oro? *Sy.* pauliſper mane,

injeci in animum hominis ſcrupulum. Sa. O ſceleſtum! Vide ut occaſione opportuna me aggreſſus eſt, ut pecuniæ ſolutionem differret: emptas mulieres habeo multas, aliàs etiam merces, quas Cyprum veho. Niſi illuc mercatum profiſciſcor, detrimentum ingens accipiam. Nunc ſi hoc negotium cum Æſchino non perficiam, ſi viginti minas non recipiam, antequàm abeam Cyprum, nihil ago: ubi illinc rediero, nihil eſt ſperandum, voluntas debitoris immuta erit, & tarda ad ſolvendum; dicet, Quid tardius redis? nunc occaſio mihi non eſt, cur poſſis es te tanto tempore abſentem eſſe? ubi eras, quando paratus eram tibi pecuniam numerare? nunc mihi facultas non eſt. Talia objiciet, adeo ut melius ſit perdere debitum, quam aut hîc morari tam diu, dum iter non facio Cyprum; aut poſtquam rediero, pecuniam petere. Sy. Jamne tecum computaſti, quod recipere debes argenti? Sa. Hocne decet Æſchinum facere? hocne aggredi? ut per vim me cogendo, hanc mihi tollere conetur? Sy. Nutat animus: unum hoc habeo, tibi quod dicam, Sannio: conſidera, ſi id ſatis tibi gratum eſt, potius quàm in periculum totum amittendi incidas, dimidium pretii pro puella, id eſt decem minas in præſentia accipe: hanc ſummam corrogabit ab amicis, vel conficiet alicundè. Sa. Hei mihi! etiam miſer in periculo verſor amittendi ſortem pecuniæ. Nullo pudore Æſchinus movetur? Omnes dentes concuſſit mihi, colaphis quoque caput totum tumefactum eſt: præterea etiam meam rem mihi per fraudem eripere audebit? Nuſquam proficiſcar, Cyprum non ibo: perſequar actionem adverſus illum. Sy. Fac ut tibi videtur. Niſi quid mandas mihi, nihil me impedit quin abeam. Sa. Imo ſane, hoc rogo, Syre, utcumque hæc ſunt in me facta, ſaltem viginti minæ mihi reddantur pro puellæ pretio, potius quam litigare cogar: ſcio te antehac amicitiam meam expertum non eſſe, poſtea cogneſces me non eſſe immemorem beneficii, nec ingratum. Sy. Sincere id agam: ſed Cteſiphonem cerno: exultat lætitia propter amicam quam poſſidet. Sa. Quid? an agis quod te precor? Sy. Aliquanti per expecta.

ANNOTATIONES.

21 *O ſcelera!*] Id eſt, *O ſceleſtos!*

22 *Ut in ipſo articulo oppreſſit:*] Perſeverat in ipſa metaphora ſumpta a ſcrupulo, id eſt, lapillo, qui in calceos incidens, nos in articulis pedum premit & lædit. Itaque hîc allegoricè hæc verba, *Ut in ipſo articulo oppreſſit*, ſignificant, in temporis puncto, & anguſtiis, quibus premor, me jamjam profecturum Cyprum, aggreſſus eſt.

40 *Nunquid vis, quin abeam?*] Sermo diſcedentis, ſexcentiès à Plauto, & Terentio uſurpatus. Donatus ad illud Terentii Eunuchi Act. II. Scen III. *Rogo nunquid velit*, notat; *Hoc eſt, ſignifica me abire:* nam abituri ne id dure facerent, dicebant his, quibuſcum eſſent, nunquid vis? *Vous plaiſt il me commander quelque choſe?* **Will you please to command me any thing?**

Actus II. Scena III.

Ctesipho. Syrus.

Ct. Nemo est, qui lætus non sit, cum usus venit, à quovis beneficium accipere: verum profecto, id omnino gratum est, si is quem decet officium præstare, is præstat. O frater, frater Æschine, quid ego nunc laudes tuas verbis celebrem? Satis equidem scio, me nunquam illas tam honorifice prædicaturum, ut orationem virtus tua non excedat: Itaque præcipuum unum hoc proprium arbitror me habere, cujus alii expertes sunt; scilicet fratrem primis artibus, humanitate, beneficentia, omnibus anteferendum. Sy. O Ctesipho. Ct. O Syre, ubinam Æschinus est? Sy. Ecce illum, in ædibus te expectat. Ct. Hem! Sy. Quid est? Ct. Quid sit quæris? Illius labore & industria factum est, ut vita mihi salva sit: O lepidum virum! imo etiam omnes res postponendas sibi esse putavit meis commodis: Maledicta, infamiam, amoris mei periculum, & peccatum propter raptum puellæ suscepit in se: nihil supra tot beneficia dici potest: sed quisnam venit? Janua strepuit. Sy. Siste, ipse domo huc prodit.

Ct. ABS quivis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas:
Verum enimvero id demum juvat, si, quem æquom est facere, is benefacit.
O frater, frater, quid ego nunc te laudem? satis certo scio,
Nunquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin superet tua:
Itaque unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror,
Fratrem homini nemini esse primarum artium magi' principem.
Sy. O Ctesipho. *Ct.* ô Syre, Æschinus ubi est? *Sy.* ellum, te expectat domi. *Ct.* hem!
Sy. Quid est? *Ct.* quid sit? illius opera, Syre, nunc vivo: festivum caput!
Omnia sibi qui postputarit esse præ meo commodo:
Maledicta, famam, meum amorem, & peccatum in se transtulit:
Nihil pote supra: sed quisnam? fores crepuit.
Sy. mane, mane, ipse exit foras.

Annotatio.

6 *Homini nemini.*] Vel *Hominem neminem*, vel *Homini neminem*, variæ sunt lectiones. *Nemo-homo* est antiqua locutio, pro, nullus homo. Si legas, *Homini nemini*, sensus erit planior. Si legas, *Neminem hominem*, ita explica; unam hanc rem me habere præter alios præcipuam arbitror; scilicet hominem neminem, id est, nullum hominem, qui frater sit alicui, primarum artium magis principem.

Actus II. Scena IV.

Æschinus. Sannio. Ctesipho. Syrus.

Æs. Ubinam est ille sceleratus leno Sannio? Sa. Me ne appellat? num pecuniam domo exportat? perii: nihil video pecuniæ illum domo afferre. Æs. Ehem; commode occurris, te ipsum studiose quæro. Quid agitur?

Æs. UBI ille est sacrilegus? *Sa.* men' quærit? num quidnam effert? occidi:
Nil video. *Æs.* ehem, opportune, te ipsum quærito; quid sit Ctesipho?

In

In tuto eſt omnis res: omitte vero triſtitiam tuam.
Ct. Ego illam vero omitto, qui quidem te habeam fratrem: ô mi Æſchine!
O mi germane! ah vereor coram in os te laudare amplius,
Ne id aſſentandi magis, quam quod habeam gratum, facere exiſtumes.
Æſ. Age, inepte, quaſi nunc non norimus nos inter nos, Cteſipho.
Hoc mihi dolet, nos pene ſero ſciſſe, & pene in eum locum
Rediiſſe, ut, ſi omnes cuperent, nihil tibi poſſent auxiliarier.
Ct. Pudebat. *Æſ.* ah, ſtultitia eſt iſtæc, non pudor, tam ob parvolam
Rem pene è patria; turpe dictu. Deos quæſo ut iſtæc prohibeant.
Ct. Peccavi. *Æſ.* quid ait tandem nobis Sannio? *Sy.* jam mitis eſt.
Æſ. Ego ad forum ibo, ut hunc abſolvam: tu intro ad illam, Cteſipho.
Sa. Syre, inſta. *Sy.* eamus: namque hic properat in Cyprum. *Sa.* ne tam quidem:
Quamvis etiam maneo otioſus hîc. *Sy.* reddetur, ne time.
Sa. At ut omne reddat. *Sy.* omne reddet, tace modò, ac ſequere hac. *Sa.* ſequor.
Ct. Heus, heus, Syre. *Sy.* hem, quid eſt? *Ct.* obſecro hercle te, hominem iſtum impuriſſimum
Quam primum abſolvitote, ne, ſi magis irritatus ſiet,
Aliqua ad patrem hoc permanet, atque ego tum perpetuo perierim.
Sy. Non fiet: bono animo es: tu cum illa te intus oblecta interim,
Et lectulos jube ſterni nobis, & parari cætera.
Ego jam tranſacta re, convortam me domum cum obſonio.
Ct. Ita quæſo: quando hoc bene ſucceſſit, hilarem hunc ſumamus diem.

In ſecuro loco poſita eſt res omnis tua: expelle vero omnem animo dolorem. Ct. *Per Herculem verò illam expello, qui quidem fratrem te poſſideo: O mî Æſchine! ô mi germane! ab vereor te præſentem amplioribus laudibus proſequi, ne adulandi magis gratiâ id me facere putes, quàm quod memor ſim beneficii.* Æſ. *Age, ſtulte, hæc omitte; quaſi nunc inter nos notitia incipiat. Verum dolet, nos ſera tarde certiores factos eſſe tuarum rerum, & fere eò redactos eſſe periculi, ut ſi omnes homines cuperent te juvare, nullo modo id poſſent.* Ct. *Pudore impediebar.* Æſ. *Ah! ſtultitia eſt iſta, non verecundia; ob rem tam parvi momenti pene ex patria profugiſſe; pudet me id dicere. Diis ſupplico, ut iſta avertant, nempe fugam patriæ præ deſperatione in amore.* Ct. *Erravi.* Æſ. *Quid poſtremò nobis Sannio dicit?* Sy. *Jam manſuetus eſt.* Æſ. *Ego ad forum me conferam, ut ſolutâ pecuniâ, illum dimittam: tu intrò domum ito ad amicam.* Sa. *Syre, urge Æſchinum.* Sy. *Eamus quæſo, Æſchine, nam hîc Sannio in Cyprum proficiſci feſtinat.* Sa. *Non tantum feſtino: quantumvis moram hîc otioſus faciam.* Sy. *Reddetur tibi pecunia, ne dubita.* Sa. *At effice, ut totam reſtituat.* Sy. *Totam reſtituet, file modò, & me ſequere hac viâ.* Sa. *Sequor.* Ct. *Heus, heus, Syre.* Sy. *Hem. quid me vis?* Ct. *Per Herculem te oro, homini iſti ſordidiſſimo pecuniam pro pretio puellæ citò ſolvite, ne ſi magis irritetur aliquo modo, rumor hujus rei ad patrem perveniat, atque ego tunc omnino interierim.* Sy. *Id non fiet: ſecurus eſto; tu interea cum amicâ voluptati indulge, & lectos ſterni, cæteraque ad cœnam neceſſaria ornari jube. Ego jam confecto negotio, illinc domum me referam cum eduliis, quæ empta ſunt.* Ct. *Sic fiat quæſo: quando hæc res feliciter nobis evenit, hunc lætum agamus diem.*

Actus III. Scena I.

Sostrata. Cantharа.

So. Precor te, mea nutrix, dic mihi, quid eveniet? Ca. Quæris? per Pollucem favstum rerum eventum spero. So. Jam modo dolores parturam invadere cœperunt. Ca. Nunc metuis, quasi nunquam parturientibus præsens interfueris, neque tu ipsa enixa liberes fueris. So. O me infortunatam, nemo mihi est, qui opem ferat; solæ relictæ sumus: Geta autem hinc abest; nec ullus ex domesticis mihi nunc restat, quem ad obstetricem accersendam mittam, aut qui Æschinum huc vocet. Ca. Per Pollucem is certe mox præsto hic erit: etenim nullo cessat die nos invisere. So. Solus is meis ægritudinibus medetur. Ca. Ex repentino rei casu, nihil fortunatius contingere potuit, quando filia tua vitiata est; quantum præcipue spectat ad juvenem, qui id fecit: cum tam præstanti sit forma, tam clara stirpe, tam bona indole, tam divite domo. So. Per Pollucem vera loqueris: Deos precor ut hunc nobis servent.

So. OBSECRO, mea tu nutrix, quid nunc fiet? *Ca.* quid fiet, rogas?
Recte ædepol spero. *So.* modo dolores, mea tu, occipiunt primulum.
Ca. Jam nunc times, quasi nunquam adfueris, nunquam tute pepereris.
So. Miseram me, neminem habeo, solæ sumus: Geta autem hic non adest;
Nec quem ad obstetricem mittam, nec qui accersat Æschinum. 5
Ca. Pol is quidem jam hic aderit: nam nunquam unum intermittit diem,
Quin semper veniat. *So.* solus mearum miseriarum est remedium.
Ca. E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera:
Oblatum quando vitium est, quod ad illum attinet potissimùm,
Talem, tali genere, tali animo, natum ex tanta familia. 10
So. Ita pol est, ut dicis: salvus nobis, Deos quæso, ut siet.

Actus III. Scena II.

Geta. Sostrata. Cantharа.

Ge. Nunc talis est miseria nostra, ut si omnes omnia sua simul consilia adhibeant, atque huic malo, quod mihique, dominæque meæ Sostratæ, filiæque ejus Amphilæ factum est, mederi conentur, nihil quidquam juvent. Væ misero mihi! tot difficultates incpinatò circumstant, ex quibus evadi non potest: vis stupri, inopia ipsius puellæ, injustitia erga miserot, solitudo à defensoribus, infamia ab iis, qui credunt vitiatam pretio.

Ge. NUNC illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,
Atque huic malo salutem quærant, auxilii nihil afferant,
Quod mihique, heræque, filiæque herili est: væ misero mihi!
Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest:
Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia. 5

Hoccine

Hoccine ſeculum? ô ſcelera! ô genera ſacrilega!
ô hominem impium!
So. Me miſeram! quidnam eſt, quod ſic videò timidum & properantem Getam?
Ge. Quem neque fides, neque jusjurandum, neque ulla miſericordia
Repreſſit, neque reflexit, neque quod partus inſtabat prope,
Cui miſeræ indigne per vim vitium obtulerat,
So. non intelligo.
Satis, quæ loquatur. Ca. propius obſecro accedamus, Soſtrata. Ge. ah,
Me miſerum! vix ſum compos animi, ita ardeo iracundia.
Nihil eſt, quod malim, quàm totam familiam dari mihi obviam,
Ut iram hanc in eos evomam omnem, dum ægritudo hæc eſt recens:
Satis mihi id habeam ſupplicii, dum illos ulciſcar modò.
Seni animam primum extinguerem ipſi, qui illud produxit ſcelus:
Tum autem Syrum impulſorem, vah! quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium primùm arriperem, & capite in terram ſtatuerem;
Ut cerebro diſpergat viam:
Adoleſcenti ipſi oculos eriperem, poſt hæc præcipitem darem:
Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & proſternerem.
Sed ceſſo hoc malo heram impertiri propere? So. revocemus. Geta. Ge. hem,
Quiſquis es, ſine me. So. ego ſum Soſtrata. Ge. ubi ea eſt? te ipſam quærito:
Te exſpecto: oppidò opportune te obtuliſti mî obviam,
Hera. So. quid eſt? quid trepidas? Ge. hei mihi! So. quid feſtinas, mi Geta?
Animam recipe. Ge. prorſu'. So. quid iſtuc prorſus ergo eſt? Ge. periimus.
Actum eſt. So. eloquere, obſecro, te quid ſit. Ge. jam. So. quid jam, Geta?
Ge. Æſchinus. So. quid ergo is? Ge. alienus eſt ab noſtra familia. So. hem!

Hæcne tempora adeò corrupta ſunt? O crimina infanda! ô gentem ſacrilegam! ô hominem impium Æſchinum! So. *Me infortunatum! quidnam eſt, quod ſic video pavidum, & feſtinantem Getam?* Ge. *Quem neque fides data, & obligatio juramenti, neque ulla commiſeratio retinuit, neque revocavit à perfidia, neque quod tempus pariendi imminebat proximum virgini, quam violarat.* So. *Non ſatis capio quæ Geta dicit.* Ca. *Appropinquemus magis, ero te, Soſtrata.* Ge. *Ah me infelicem! vix ſum potens animi, ita iracundiâ inflammatus ſum. Nihil eſt, quod magis optem, quàm omnes ex iſta Mitienis familia mihi obvios offerri, ut iram hanc omnem in eos ejcerem, dum hic dolor meus novus eſt: pœna ſufficiens mihi fuerit, dummodo nunc ultionem de illis ſumam. Senì patri primum vitam eripierem, qui tam ſceleſtum juvenem in lucem edidit: tum autem Syrum inſtigatorem, vah! quibus illum tormentis dilaniarem! in ſublime elatum medium ejus corpus ad me traherem, & præcipitem in ſolum durum & ſaxoſum allideren, ſic, ut ejus cerebrum per diverſas partes viæ ſpargatur: adoleſcenti ipſi eruerem oculos, poſtea præcipitarem ex alto: reliquos ex illa domo projicerem, impellerem, diſtraherem, concuterem, & in terram affigerem. Sed differone heræ hoc malum cito communicare?* So. *Revocemus eum currentem. Geta.* Ge. *Hem, quicumque ſis, ſine me feſtinare, ne me retine.* So. *Ego ſum hera tua Soſtrata.* Ge. *Ubiam ſtas? te ipſam ubique peto, te expecto: valde tempeſtive te mihi obviam dediſti, hera.* So. *Quidnam tibi eſt? quid trepidas es?* Ge. *Hei mihi!* So. *Quid properas, mi Geta? Animum collige.* Ge. *Omnino.* So. *Quid iſtud omnino?* Ge. *Periimus. actum eſt de nobis.* So. *Enarra, quæſo, quænam res ſit.* Ge. *Jam.* So. *Quid jam, Geta?* Ge. *Æſchinus.* So. *Quid igitur is fecit?* Ge. *Alienavit animum ſuum à nobis; amare incepit aliam virginem, quàm Pamphilam.* So. *Hem!*

Perii: quare? *Ge.* amare occepit aliam. *So.* væ miseræ mihi.

Ge. Neque id occulte fert: à lenone ipsus eripuit palam.

So. Satin' hoc certum? *Ge.* certum: hisce oculis egomet vidi, Sostrata. *So.* ah!

Me miseram! quid credas jam? aut cui credas? nostrumne Æschinum?

Nostram vitam omnium, in quo nostræ spes opesque omnes sitæ erant?

Qui sine hac jurabat se unum nunquam victurum diem?

Qui in sui gremio positurum puerum dicebat patris? ita

Obsecraturum, ut liceret hanc uxorem ducere?

Ge. Hera, lacrumas mitte, ac potius, quod ad hanc rem opus est, porro consule;

Patiamurne, an narremus cuipiam? *Ca.* au, mi homo, sanusne es?

An hoc proferendum tibi usquam esse videtur? *Ge.* mihi quidem non placet.

Jam primum, illum alieno animo à nobis esse, res ipsa indicat.

Nunc si hoc palam proferimus, ille inficias ibit, sat scio:

Tua fama, & gnatæ vita in dubium veniet: tum si maxime

Fateatur, cùm amet aliam, non est utile hanc illi dari.

Quapropter quoquo pacto tacito est opus. *So.* ah! minime gentium:

Non faciam. *Ge.* quid ages? *So.* proferam. *Ge.* hem! mea Sostrata, vide quam rem agas.

So. Pejore res loco non potis est esse, quam in hoc, quo nunc sita est,

Primum indotata est: tum præterea, quæ secunda ei dos erat,

Periit: pro virgine dari nuptum non potest: hoc reliquom est,

Si inficias ibit, testis mecum est annulus, quem amiserat.

Postremò, quando ego conscia mi sum, à me culpam hanc procul esse, nec

perii: quare alienus factus est à nobis? Ge. Aliam amicam, relictâ Pamphilâ filiâ tuâ, sibi junxit. So. Væ miseræ mihi! Ge. Neque id celat, ipsemet à lenone puellam vi obstulit. So. Satisne hoc certum habes? Ge. Certe his oculis egomet deprehendi hoc, Sostrata. So. O me infortunatam! Quænam res jam credi potest, aut cui homini credatur? nostrone Æschinus hæc fecit? ille salus nostrûm omnium? in quo spes nostræ, omnia bona nostra posita erant? qui jurabat se ne unum quidem diem sine Pamphila spirare posse? qui promittebat se puerum, qui nasciturus esset, pro suo legitimo in suo sinu positum educaturum? se patri supplicaturum, ut permitteret eam sibi matrimonio jungere? Ge. Hera, desine lachrymari, ac potius quod ad hanc rem attinet, in posterum consilium quære, an feramus cum silentio hoc malum, an alicui communicemus. Ca. Hau, mi homo, composne mentis es? An hoc verbis detegendum esse ullo in loco censes? Ge. Mihi quidem non videtur esse proferendum. Jam primum amorem suum à nobis avertisse, res ipsa nobis manifestum apparet. Nunc si hoc divulgemus, ille pernegabit, probe scio, se stuprasse Pamphilam: tua existimatio, & salus tuæ filiæ in periculum adducetur: tum etiamsi fateatur eam vitiasse, non reduxit hanc illi nubere, quando aliam sibi amicam sumpserit. Quamobrem, quovis modo, silere istud oportet. So. Ah! neutiquam id faciam, non tacebo. Ge. Quid vis agere? So. Id manifestabo. Ge. Ah, mea Sostrata, considera quid agendum sit tibi. So. In deteriori conditione res esse non potest, quàm in qua nunc posita est: primum nulla dos ei est: præterea, pudicitia quæ loco dotis erat, amissa est: pro virgine dari in uxorem non potest: si negabit Æschinus Pamphilæ vitium obtulisse, testimonium mecum perhibebit hic annulus, quem amiserat. Postremò, quoniam mecum scio certò, me omnis culpæ esse expertem,

Preti-

Pretium, neque rem ullam interceſſiſſe illa, aut me, indignam; experiar, Geta.
Ge. Quid iſtic? accedo, ut melius dicas. *So.* tu, quantum potes, abi,
Atque Hegioni cognato hujus rem omnem narrato ordine.
Nam is noſtro Simulo fuit ſummus, & nos coluit maxume.
Ge. Nam hercle alius nemo reſpicit nos. *So.* propera tu, mea Canthara,
Curre, obſtetricem accerſe, ut, cum opus ſit, ne in mora nobis ſiet.

neque ullam rem intervenisse, quæ illam, aut me non deceat, Geta, judicio agam. Ge. *Quid istud est? quid tibi resistam? accedo tuæ sententiæ, ut quæ melius, quam ego dicas, & prudentius sentias.* So. *Tu quantum potes celeriter proficiscere, atque Hegioni cognato Pamphilæ rem omnem, ut acta est, expone: is enim Simulo marito meo, patri virginis summus amicus fuit, & nos maxime observavit.* Ge. *Recte facis, nam per Herculem nemo alius nostri curam habet.* So. *Festina tu, mea Canthara, abi propere, obstetricem adducito, ut cum partus instabit, nullam moram faciat.*

ACTUS III. SCENA III.

DEMEA. SYRUS.

De. DISPERII; Cteſiphonem audivi filium
Unà fuiſſe in raptione cum Æſchino.
Id miſero reſtat mihi mali, ſi illum poteſt,
Qui alicui rei eſt, etiam ad nequitiem abducere.
Ubi ego illum quæram? credo abductum in ganeum
Aliquò, perſuaſit ille impurus, ſat ſcio.
Sed eccum ire Syrum video: hinc ſcibo jam, ubi ſiet.
Atque hercle hic de grege illo eſt: ſi me ſenſerit
Eum quæritare, nunquam dicet carnufex.
Non oſtendam id me velle.
Sy. Omnem rem modo ſeni,
Quo pacto ſe haberet, enarramus ordine.
Nil quidquam vidi lætius. *De.* prò Jupiter!
Hominis ſtultitiam! *Sy.* collaudavit filium:
Mihi, qui id dediſſem conſilium, egit gratias.
De. Diſrumpor. *Sy.* argentum adnumeravit illico:
Dedit præterea in ſumptum dimidium minæ:
Id diſtributum ſane eſt ex ſententia. *De.* hem!
Huic mandes, ſi quid recte curatum velis.
Sy. Hem! Demea, haud aſpexeram te: quid agitur?
De. Quid agatur? voſtram nequeo mirari ſatis
Rationem. *Sy.* eſt hercle inepta, ne dicam dolo, atque

De. *Occidi; audivi Cteſiphonem comitem fuiſſe Æſchini, cum puellam rapuit. Id mihi infelici ſummum malum adhuc reliquum eſt, ſi Æſchinus Cteſiphonem, qui alicui rei utilis eſſe poteſt, ad luxum & libidinem impellat. Ubinam igitur Cteſiphonem quæram? in lupanar, ut ſuſpicor, quoddam ab Æſchino abductus eſt; perſuaſit flagitioſus ille Cteſiphoni, probe ſcio, ut ſecum illuc iret. Sed ecce Syrum venire video: jam ex illo ſciam, ubi ſit Cteſipho. Atque mehercule de illo hominum cœtu eſt: ſi animadverterit me illum cupide quærere, nunquam dicet, ubi ſit ganeo ille. Diſſimulabo me id cupere.* Sy. *Res geſtas ab Æſchino Mitioni ex ordine recitavi: neminem quemquam hilariorem illo vidi.* De. *Prob Jupiter, hominis ineptiam!* Sy. *Filium Æſchinum laudibus proſequutus eſt: mihi, qui illi ſuaſiſſem, gratias egit pro conſilio.* De. *Animi diſcrucior.* Sy. *Pecuniam ſtatim numeravit; inſuper in ſumptum dimidium minæ largitus eſt: poſtea id diſpartitum eſt ex voluntate Æſchini.* De. *Si quid recte paratum eſſe cupias, hoc officium manda huic Syro.* Sy. *Ehem, Demea, non te videram: quid fit?* De. *Quid fiat rogas? non poſſum ſatis mirari veſtrum agendi morem.* Sy. *Eſt mehercule inconcinnè, ne mentiar, & ineptus:*

Abſurda: piſces cæteros purga, Dromo:
Congrum iſtum maxumum in aqua ſinito ludere
Pauliſper: ubi ego venero, exoſſabitur;
Prius nolo. *De.* hæccine flagitia? *Sy.* mihi quidem non placent;
Et clamo ſæpe: ſalſamenta hæc, Stephanio,
Fac macerentur pulchre. *De.* Dî, voſtram fidem!
Utrum ſtudione id ſibi habet, an laudi putat
Fore, ſi perdiderit gnatum? væ miſero mihi!
Videre videor jam diem illum, cum hinc egens
Profugiet aliquò militatum. *Sy.* ô Demea!
Iſtuc eſt ſapere, non quod ante pedes modò eſt,
Videre; ſed etiam illa, quæ futura ſunt,
Proſpicere. *De.* quid? iſtæc jam penes vos pſaltria eſt?
Sy. Ellam intus. *De.* eho, an domi eſt habiturus? *Sy.* credo, ut eſt
Dementia. *De.* hæccine fieri? *Sy.* inepta lenitas
Patris, & facilitas prava. *De.* fratris me quidem
Pudet, pigetque. *Sy.* nimium inter vos, Demea, ac
Non, quia ades præſens, dico hoc, pernimium intereſt.
Tu, quantus quantus, nihil niſi ſapientia es:
Ille, ſomnium: ſineres vero illum tu tuum
Facere hæc? *De.* ſinerem illum? annon ſex totis menſibus
Prius olfeciſſem, quàm ille quidquam cœperit?
Sy. Vigilantiam tuam tu mihi narras? *De.* ſic ſiet
Modo, ut nunc eſt. *Sy. ut quiſque ſuum vult eſſe, ita eſt.*
De. Quid eum? vidiſtin' hodie? *Sy.* tuumne filium?
(Abigam hunc rus) jam dudum aliquid ruri agere arbitror.
De. Sati' ſcis ibi eſſe? *Sy.* oh, qui egomet produxi. *De.* optume eſt. (dum.
Metui ne hæreret hic. *Sy.* atque iratum admo-
De. Quid autem? *Sy.* adortus jurgio fratrem apud forum

piſces cæteros ſordibus expurga, Dromo: congrum iſtum maximum in aqua ſine pauliſper ſpatiari, & ſubſilire: poſtquam ego venero, eſſa ei detrahentur; prius nolo eum purgari. De. *Hæcne flagitia fieri debent?* Sy. *Mihi quidem diſplicent; & clamitare ſolco: Hæc ſale condita edulia elue, & emolli diligenter, Stephanio.* De. *Dii voſtram fidem invoco! utrumne id cum delectatione ſtudet facere, aut in hoc ſe laudandum eſſe exiſtimat, ſi corruperit filium? Væ miſero mihi! Videre videor diem illum, cum hinc omnium indigus abibit ad militiam.* Sy. *O Demea! hoc eſt ſapientem eſſe, non quod obvium eſt, & ob oculos ſolum verſatur videre; ſed etiam quæ ventura ſunt prævidere.* De. *Quid? iſtane fidicina in veſtris eſt ædibus?* Sy. *Ecce illam intus.* De. *Eho, an domi eam Æſchinus tenebit?* Sy. *Credo, quæ eorum inſania eſt.* De. *Adeone flagitioſi ſunt, ut hæc committant?* Sy. *Stulta Mitionis manſuetudo, & indulgentia nimia id efficit.* De. *Pudore afficior propter fratris turpitudinem, & dolore, propter licentiam, quâ perdit filium.* Sy. *Nimium, Demea, tu & Mitio diſſimiles eſtis, nec hoc dico ut te præſentem in eo laudem: pernimium diſſimiles, inquam. Tu quantuscumque es, non ſapiens tantum es, ſed ipſa ſapientia: ille vanus, inſtar ſomnii, & iners. An ferres illum tuum filium Cteſiphonem, ſi ea committeret, quæ Æſchinus committit?* De. *Ferre illum? an non ſex menſibus integris antè edoctus fuiſſem, & deprehendiſſem, quàm ille ullam rem cœpturus eſſet facere?* Sy. *Quid vigilantiam, & prudentiam tuam mihi commemorat, quæ mihi maxime nota eſt?* De. *Talis eſſe pergat cupio, qualis nunc eſt.* Sy. *Ut quivis optat eſſe ſuum filium, ſic eſt.* De. *Quid eum? (intelligit Cteſiphonem) vidiſtine hodie?* Sy. *Tuumne filium? (abigam hunc moleſtum ſenem ad ſuum prædium.) Jampridem hunc ruri, alicui rei dare operam opinor.* De. *An certior es, ibi eum agere?* Sy. *Oh, qui egomet illum eò uſque deduxi.* De. *Recte factum. Timui ne hîc hæreus cum Æſchino moraretur.* Sy. *Atque iratus valde commotus.* De. *Quamobrem?* Sy. *Incepit in foro fratrem objurgare propter hanc fidicinam.*

ANNOTATIO.

48 *Abigam hunc rus.*] Hæc ſecum Syrus tacite loquitur.

De

De psaltria istac. *De.* ain' vero? *Sy.* vah, nil reticuit:
Nam, ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviso: cœpit clamare; ô Æschine,
Hæccine flagitia facere te? hæc te admittere
Indigna genere nostro? *De.* oh, lacrumo gaudio.
Sy. Non tu hoc argentum perdis, sed vitam tuam.
De. Salvos sit: spero, est similis majorum suûm.
Sy. hui!
De. Syre, præceptorum plenus istorum ille. *Sy.* phy!
Domi habuit, unde disceret. *De.* fit sedulo:
Nil prætermitto: consuefacio: deinque
Inspicere, tanquam in speculum, in vitas omnium
Jubeo, atque ex aliis sumere exemplum sibi.
Hoc facito. *Sy.* recte sane. *De.* hoc fugito. *Sy.* callide.
De. Hoc laudi est. *Sy.* istæc res est. *De.* hoc vitio datur.
Sy. Probissume. *De.* porro autem. *Sy.* non hercle otium est
Nunc mihi auscultandi: pisces ex sententia
Nactus sum: hi mihi ne corrumpantur, cautio est.
Nam id nobis tam flagitium est, quam illa, Demea,
Non facere vobis, quæ modo dixti: &, quod queo,
Conservis ad eundem istunc præcipio modum.
Hoc falsum est, hoc adustum est, hoc lautum est parum:
Illud recte, iterum sic memento: sedulo
Moneo, quæ possum, pro mea sapientia:
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere jubeo, & moneo quid facto usus sit.
Inepta hæc esse, nos quæ facimus, sentio.
Verum, quid facias? *ut homo est, ita morem geras.*
Nunquid vis? *De.* mentem vobis meliorem dari.
Sy. Tu rus hinc ibis? *De.* recta. *Sy.* nam quid tu hîc agas,
Ubi, si quid bene præcipias, nemo obtemperet?

De. *Itane est, ut ais?* Sy. *Vah! nihil prætermisit eorum, quæ exprobranda fuerunt: nam ut lenoni pecunia forte numerabatur pro pretio puellæ, repentè Ctesipho supervenit in ipso facto: cœpit ita vociferari, Æschine, hæcne flagitia committere te non pudet? indecora sanguini nostro, & familiæ?* De. *Oh, præ gaudio lachrymas continere nequeo.* Sy. *Non tu hoc argentum perdis solum, sed etiam teipsum.* De. *Hunc Dii servent; ut spero majores suos imitabitur.* Sy. *Hui!* De. *Syre, ejusmodi præceptis, quibus fratrem monuit, abundat Ctesipho.* Sy. *Phy! domestica hæc habuit à te monita, & exempla, quibus imbutus est.* De. *Sic informatur à me diligenter: nihil negligo: his eum exercco studiis: denique spectare, tanquam in speculo, mores, & actiones omnium volo, atque ex aliis, quod ei usui sit, exemplum petere. Hoc facito, dico.* Sy. *Sapienter certe.* De. *Ab hoc caveto tibi.* Sy. *Perite.* De. *Hoc laudem affert.* Sy. *Hoc utile est.* De. *Hoc dedecus parit.* Sy. *Præclare.* De. *Ut longius, & amplius memorem.* Sy. *Per Herculem nunc nihil mihi restat otii, ut sermoni tuo attentus aures præbeam: pisces ut optabam inveni: qui ne computrescant mihi sedulò cavendum est: nam id nobis tam flagitiosum est, & indecorum, quam vobis hæc non agere quæ modo loquutus es: & quoad possum hæc conservos meos sic moneo. Hoc sale nimis conspersum; hoc ustum præ nimia cautione; hoc parum mundatum est; illud recte; fac ut iterum recorderis sic apparare cibum: diligenter sic præcipis, pro eo, quod sapere possum: ultimò tanquam in speculum, in patinas, lances, discos, parapsidas spectare jubes. & moneo, suadeo, docto, quæcumque facere utile est. Fateor stulte fieri, quæ committuntur in hac familia: verum, quid facias? ut Mitio à natura factus est, ita obsequendum ei, qui herus est. Num quid vis mandare?* De. *Ut ad saniorem mentem redeatis.* Sy. *Tu ad prædium proficiscêris?* De. *Sic est.* Sy. *Nam quid tu hîc facias, ubi si quandam bona præcepta tradas, nullus est qui ea observet?*

ANNOTATIO.

58 *Hui!*] Fingit se admirari quæ dicit senex.

De. Ego

De. Ego verò hinc diſcedo, cum Clitipho, cujus cauſa hùc veneram, rus reverſus eſt: Illius ſolius curam gero: ille mihi proprius eſt ſolius: quoniam ita ſe velle frater ſignificavit: pro arbitrio ſuo ei conſulat. Sed quis ille eſt quem procul venientem video? eſtne hic Hegio tribulis noſter? Si rectè aſpicio, is certè ipſe eſt. Vah! homo eſt amicitiâ nobis conjunctus jam inde à primis annis. Dii boni! profectò eorum, qui ei ſimiles ſint, magna eſt egeſtas civium: vir antiquâ virtute, ac fide præditus: non facile damnum aliquod ei illo publice eveniet. Quam vehementer gaudeo, cum etiam adhuc homines his moribus præditi ſuperſtites aſpicio! Vah! Vitam agere etiam nunc jucundum eſt. Præſiolabor hîc illum, & cum eo ſermonem conferam.

De. Ego vero hinc abeo, quando is, quamobrem huc veneram,
Rus abiit: illum curo unum: ille ad me attinet,
Quando ita volt frater; de iſtoc ipſe viderit.
Sed quis illic eſt, quem video procul? eſtne hic Hegio
Tribulis noſter? ſi ſatis cerno, is hercle eſt: vah!
Homo amicus nobis jam inde à puero. Dî boni!
Næ illiuſmodi jam magna nobis civium
Penuria eſt; antiqua homo virtute ac fide.
Haud cito mali quid ortum ex hoc ſit publice.
Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Reſtare video! vah! vivere etiam nunc lubet.
Operiar hominem hic, ut ſalutem, & conloquar.

ANNOTATIO.

36 *Tribulis noſter?*] Qui ex eadem eſt Tribu. Populus Athenienſis diſtributus fuit in Tribus duodecim, ad menſium numerum; & rurſus unaquæque Tribus in triginta genera, quemadmodum vocant, ad dierum menſis numerum.

ACTUS III. SCENA IV.

HEGIO. GETA. DEMEA. PAMPHILA.

He. Proh, Dii immortales! facinus infandum, Geta, quid refert? Ge. Sic iſtud commiſſum eſt. He. Ex illone genere tam clare, tam indignum ingenuâ perſonâ ſcelus exire potuit? O Æſchine, per Pelluceni haud parentum moribus convenienſ iſtud feciſti. De. Scilicet de cithariſtriæ hujus raptione inaudivit; propterea ille, quamvis non ſit propinquus gevere, tamen id ægre ferit: pater vero ipſe Mitio hoc facinus minimi facit. Hei mihi! utinam hîc præſens eſſet, atque Hegionem querentem audiret. He. Niſi hanc injuriam ex æquitate reparabunt, non ſic impune habebunt. Ge. In te, Hegio, omnem ſpem noſtram poſuimus, nullum alium defenſorem habemus: tu es paterni loco, & parentis: ille ſenex pater Pamphilæ Simulus, à vita diſcedens, nos fidei tuæ cuſtodiendos tradidit. Si à te deſeremur, perditi ſumus. He. Ne hujuſmodi verba loquaris, neque hoc faciam, neque fas eſſe, neque niſi cum impietate me id poſſe facere judico. De. Accedam. Hegionem ſalvum eſſe & bene valentem ex animo opto.

He. PRÔ Dî immoratales! facinus indignum, Geta,
Quid narras? *Ge.* ſic eſt factum. *He.* ex illan' familia
Tam illiberale facinus eſſe ortum! ô Æſchine,
Pol haud paternum iſtuc dediſti. *De.* videlicet
De pſaltria hac audivit: id illi nunc dolet
Alieno; pater is nihil pendit: hei mihi!
Utinam hîc prope adeſſet alicubi, atque audiret hæc.
He. Ni facient quæ illos æquom eſt, haud ſic auferent.
Ge. In te ſpes omnis, Hegio, nobis ſita eſt:
Te ſolum habemus: tu es patronus, tu parens:
Ille tibi moriens nos commendavit ſenex.
Si deſeris tu, periimus. *He.* Cave dixeris:
Neque faciam, neque me ſatis pie poſſe arbitror.
De. Adibo: ſalvere Hegionem plurimum jubeo.

Jubeo. *He.* oh! te quærebam ipſum: ſalve, Demea.
De. Quid autem? *He.* major filius tuus Æſchinus,
Quem fratri adoptandum dediſti, neque boni,
Neque liberalis functus officium eſt viri.
De. Quid iſtuc? *He.* noſtrum amicum noras Simulum, atque
Æqualem? *De.* quid ni? *He.* filiam ejus virginem
Vitiavit. *De.* hem! *He.* mane, nondum audiſti, Demea,
Quod eſt graviſſimum. *De.* an quid eſt etiam amplius?
He. Vero, amplius? nam hoc quidem ferundum aliquo modo eſt;
Perſuaſit nox, amor, vinum, adoleſcentia:
Humanum eſt: ubi ſcit factum, ad matrem virginis
Venit ipſus ultro, lacrumans, orans, obſecrans,
Fidem dans, jurans ſe illam ducturum domum.
Ignotum eſt, tacitum eſt, creditum eſt: virgo ex eo
Compreſſu gravida facta eſt: menſis hic decimus eſt:
Ille bonus vir nobis pſaltriam, ſi dis placet,
Paravit, quicum vivat, illam deſerit.
De. Pro certon' tu iſtæc dicis? *He.* mater virginis
In medio eſt, ipſa virgo, res ipſa: hic Geta
Præterea, ut captus eſt ſervorum, non malus,
Neque iners, alit illas, ſolus omnem familiam
Suſtentat: hunc abduce, vinci: quære rem.
Ge. Imo hercle extorque, niſi ita factum eſt, Demea:
Poſtremo non negabit, coram ipſum cedo.
De. Pudet: nec, quid agam, neque quid huic reſpondeam,
Scio. *Pa.* Miſeram me! differor doloribus:
Juno Lucina fer opem, ſerva me, obſecro. *He.* hem!
Numnam illa, quæſo, parturit? *Ge.* certe, Hegio. *He.* hem!
Illæc fidem nunc voſtram implorat, Demea,
Quod vos jus cogit, id voluntate impetret.
Hæc primum ut fiant, Deos quæſo, ut vobis decet:
Sin aliter animus voſter eſt, ego, Demea,

He. *Te ipſum invenire cupiebam: ſalvus ſis, Demea.* De. *Quid autem eſt, quid me velis?* He. *Filius tuus Æſchinus major natu, neque probi, neque ingenui viro rem dignam egit.* De. *Quid iſtud eſt?* He. *Amicus noſter Simulus natus fuit tibi, qui eâdem ætate erat nobiſcum?* De. *Quare mihi natus non fuerit?* He. *Filiam ejus violavit Æſchinus.* De. *Hem!* He. *Audi, nondum tibi renunciavi, Demea, illud, quod eſt deterrimum.* De. *An quidquam eſt etiam deterius?* He. *An deterius etiam aliquid ſit? nam hoc quidem aliqua ratione excuſari poteſt; impulit eum ad hoc facinus nox, amor, vinum, adoleſcentia: hoc peccatum in hominem cadere poteſt: ubi vidit ſe id feciſſe, matrem virginis Soſtratam adit ſponte, flent, ſupplicans, deprecans, promittens, juramento ſe obligans illam in uxorem ducturum. Parcitum eſt, ſilentio facinus tectum eſt, fides illi habita eſt: virgo ſic per vim ſtuprata ex hoc concubitu gravidata eſt: jam menſem decimum uterum geſtat: ille bonus vir nobis fidiciuam, ſi ita Diis viſum eſt, quæſivit, cum qua conſuetudinem habeat, derelicta Pamphila.* De. *Hæcne certa ſunt, quæ dicis?* He. *Soſtrata, mater virginis, in medium proditura eſt, ut id probet, ipſa virgo Pamphila, ipſa virginis graviditas: hic præterea Geta, ſervus frugi, pro conditione & ſtatu ſervili, & ſolers, alimenta illis ſubminiſtrat, ſolus toti domui victum præbet: hunc abducite, vinculis adſtringite: facinus quærite.* Ge. *Quin etiam tormentis exquire, & ſuppliciis crucia, niſi ita factum eſt, Demea: poſtremò non inficiabitur ipſe Æſchinus; hunc nobis hic*

præſentem ſtatue. De. *Pudere ſuffundor, neque quid faciam, neque quid reſponſum ei dem invenio.* Pa. *O me infelicem! diſcindor doloribus: Juno Lucina fer mihi auxilium parturienti, ſalvam me præſta, te precor.* He. *Hem! anne Pamphila, quæſo, in pariendo laborat?* Ge. *Sic ſane eſt, Hegio.* He. *Hem! illa auxilium veſtrum plorans invocat, Demea. Quod jure exigere poteſt, à volentibus, id exoret. Hæc primum Deos precor ut faciatis, quemadmodum vos decet: ſin aliter animati eſtis,*

Sum-

Summa vi defendam hanc atque illum mortuum.
Cognatus mihi erat: unà à pueris parvoli
Sumus educti: unà ſemper militiæ, & domi
Fuimus: paupertatem unà pertulimus gravem.
Quapropter nitar, faciam, experiar, denique
Animam relinquam potius quàm illas deſeram.
Quid mihi reſpondes? *De.* fratrem conveniam, Hegio:
Is quod mihi de hac re dederit conſilium, id ſequar.
He. Sed, Demea, hoc tu facito cum animo cogites,
Quam vos facillime agitis, quam eſtis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles,
Tam maxume vos æquo animo æqua noſcere
Oportet, ſi vos voltis perhiberi probos.
De. Redito, fient, quæ fieri æquom eſt, omnia.
He. Decet te facere: Geta, duc me intro ad Soſtratam.
De. Non me indicente, hæc fiunt: utinam hoc ſit modo
Defunctum: verum nimia illæc licentia
Profectò evadet in aliquod magnum malum.
Ibo, requiram fratrem, ut in eum hæc evomam.

Summo conatu eam propugnabo, atque illum patrem ejus defunctum. Is mihi cognatione conjunctus erat, unà à pueris educati ſumus: unà ſemper in bello, & pace ſocii fuimus: inopiam unà perpeſſi ſumus, acerboſam valde, & acerbam: quapropter contendam, laborabo, tentabo omnia, denique vitam potius amittam, quàm illas indefenſas ſolas relinquam. Quid reſpenſi mihi das? De. *Fratrem meum Mitionem adibo, Hegio: quod is mihi de hac re conſulerit, id faciam.* He. *Sed tu, Demea, hæc apud te conſidera, quanto majores vobis ſunt facultates, quanto potentiores, locupletiores, felicieres, nobiliores eſtis, tanto libentieri animo vos æquitati obſequi par eſt, ſi vos honeſtos æſtimari voltis.* De. *Redi, omnia ex æquitate obſervabuntur.* He. *Hoc te facere convenit. Geta, duc me intrò ad Soſtratam.* De. *Non hæc fiunt, quin ante denunciaverim: utinam, hoc facinore Æſchinus finem flagitiis ſuis impoſuerit: at nimia illa non modo libertas, ſed licentia, certe progreditur eò uſque, ut magnam perniciem afferat. Abeo, ut fratrem conveniam, & hæc in eum tædia exonerem.*

ACTUS III. SCENA V.

HEGIO.

BONO animo fac ſis, Soſtrata, & iſtam, quam potes,
Fac conſolere: ego Mitionem, ſi apud forum eſt,
Conveniam, atque, ut res geſta eſt, narrabo ordine.
Si eſt, ut facturus officium ſiet ſuum,
Faciat: ſin aliter de hac re ejus ſententia eſt,
Reſpondeat mî, ut, quid agam, quamprimùm ſciam.

Soſtrata, fac ut bonum animum habeas, & iſtam filiam tuam Pamphilam fac conſolatione recrees; ego Mitionem, ſi apud forum eſt, adibo, & eum certiorem faciam, quemadmodum res acta ſit, ut is officium ſuum faciat, ſi ita ejus fert voluntas: ſin aliter animo affectus eſt, ſententiam ſuam mihi aperiat, ut quid agere debeam, quamprimum conſtituam.

Actus IV. Scena I.

Ctesipho. Syrus.

Ct. AIN' patrem hinc abiiſſe rus? *Sy.* jam dudum. *Ct.* dic ſodes. *Sy.* apud
Villam eſt: nunc eum maxume operis aliquid facere credo. *Ct.* utinam quidem.
Quod cum ſalute ejus fiat, ita ſe defatigarit velim,
Ut triduo hoc perpetuo è lecto prorſus nequeat ſurgere.
Si. Ita fiat, & iſtoc ſi quid potis eſt rectius. *Ct.* ita, nam hunc diem
Miſere nimis cupio, ut cœpi, perpetuum in lætitia degere:
Et illud rus nulla alia cauſſa tam male odi, niſi quia prope eſt.
Quod ſi abeſſet longius,
Prius nox oppreſſiſſet illic, quam huc revorti poſſet iterum.
Nunc, ubi me illic non videbit, jam huc recurret, ſat ſcio:
Rogitabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? *Sy.* nihilne in mentem? *Ct.* nunquam quidquam. *Sy.* tanto nequior.
Cliens, amicus, hoſpes nemo eſt vobis? *Ct.* ſunt; quid poſtea?
Sy. Hiſce opera ut data ſit. *Ct.* quæ non data ſit? non poteſt fieri. *Sy.* poteſt.
Ct. Interdiu: ſed ſi hîc pernocto, cauſſæ quid dicam, Syre?
Sy. Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam mos eſſet dari.
Quin tu otioſus es: ego illius ſenſum pulcre calleo.

Ct. *Certene dicis patrem meum Demeam ad villam hinc profectum eſſe?* Sy. *Jampridem profectus eſt.* Ct. *Age, quaſo dic mihi.* Sy. *Apud villam eſt: nunc eum maxime in colendo agro occupari puto.* Ct. *Utinam ſane ita labore delaſſetur (quod ſine detrimento valetudinis ejus fiat) ut tribus diebus perpetuo ſomno in cubili detineatur, neque expergefieri poſſit.* Sy. *Ita fiat, atque etiam longiori tempore, ſi hoc tibi commodius eſt.* Ct. *Ita, nam hunc diem continuum in voluptate & gaudio inſumere vehementer deſidero: & rus illud non ob aliam cauſam mihi valde odioſum eſt, quàm quod urbi propius eſt. Quod ſi eſſet remotius, prius nox patrem in itinere invaderet, quam hùc iterum remeare poſſet. Nunc ubi ille me in villa non reperiet, jam properabit hùc reverti, probè ſcio: quæret à me ubi moratus fuerim, cum à me toto hoc die viſus non fuerit. Quid excuſationis afferam?* Sy. *Nihilne in mentem tibi venit, quo te excuſes?* Ct. *Nihil quidquam.* Sy. *Tantò pejori loco es. Clientem, amicum, hoſpitem neminem vos habetis?* Ct. *Habemus quidem; ſed quid hoc juvabit?* Sy. *Dices illis officium te præſtitiſſe in eorum rebus.* Ct. *Quod præſtatum minime fuerit? Non poteſt fieri, ut id factum eſſe pater credat.* Sy. *Poteſt fieri.* Ct. *Poteſt quidem per diem: ſed ſi hîc totam noctem tranſigo, quid reſpondere potero, Syre?* Sy. *Vah! utinam etiam per noctem conſuetudo eſſet officium amicis ſuis præſtare. Age ſecuro ſis animo: ego ejus mentis conceptus callide ſcio.*

Annotatio.

5 *Et iſtoc ſi quid potis eſt rectius.*] Servus improbus non laſſitudinem, ſed mortem Demeæ precatur; duram quietem & ſomnum ferreum, ut Virgilius ait:

Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Cum vehementer ira exardet, tam manſuetum, quam ovem facio. Ct. *Quo pacto?* Sy. *Te laudando; nam hoc illi valde placet: apud illum te ut Deum laudibus celebro; virtutes tuas prædico.* Ct. *Meaſne?* Sy. *Tuas: illi lachrymæ ex oculis fluunt præ gaudio, ſicut puero: hem tibi autem adeſt ille.* Ct. *Quidnam eſt?* Sy. *Lupus in fabula.* Ct. *An pater eſt?* Sy *Ipſe eſt.* Ct. *Syre, quid mox nobis agendum?* Sy. *Feſtina intrò ædes ire: ego cogitabo quid facto opus ſit.*

Cum ſervit maxume, tam placidum, quam ovem reddo. *Ct* quomodo?
Sy. Laudarier te audit libenter: facio te apud illum Deum:
Virtutes narro. *Ct.* meas? *Sy.* tuas: homini illicò lacrumæ cadunt,
Quaſi puero, gaudio: hem tibi autem. *Ct.* quidnam eſt? *Sy. lupus in fabula.*
Ct. Pater eſt? *Sy.* ipſus eſt. *Ct.* Syre, quid agimus? *Sy.* fuge modo intro: ego videro.
Ct. Si quid rogabit, nuſquam tu me; audiſtin'? *Sy.* potin' ut deſinas?

Ct. *Si quid à te quærat, nuſquam tu me vidiſſe reſpondeas; audiviſtine?* Sy. *Poteſne deſinere loqui?*

ANNOTATIO.

21 *Lupus in fabula.*] Adagium, quo utimur, quoties ſupervenit ille, de quo loquimur, & nobis ſua præſentia detrahit facultatem loquendi. Sic Plautus in Sticho, Act. IV. Scen. I. *Atque eccum tibi lupum in ſermone.* Sermo pro familiari colloquio illic ſumitur. Eadem eſt vis verbi *fabula:* Unde fabulari, quod & elegans, & veteribus olim pervulgatum, hodie vix notum in eo ſignificatu. Credebatur luporum viſus eſſe noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad preſens, ut tradit Plinius, Lib. VIII. cap. xxii. Virgilius etiam id confirmat, Eclog. IX.

Nunc oblita mihi tot carmina, vox quoque Mœrin
Jam fugit ipſa: lupi Mœrin videre priores.

ACTUS IV. SCENA II.

DEMEA. CTESIPHO. SYRUS.

De. *Profectò ſum infortunatus: primum fratrem Mitionem nullo loco reperio: etiam dum illum quæro, mercenarium, qui mercede conductus in villa operatur, vidi: is Cteſiphonem rure abeſſe ait: nec quid agere debeam, novi.* Ct. *Syre.* Sy. *Quid dicis?* Ct. *Mene petit?* Sy *Petit.* Ct. *Perditus ſum.* Sy. *Age, forti animo eſto.* De. *Quænam hæc eſt, ô rem malam, infelicitas? quum nihil certi conſtituere poſſim, niſi quod à natura comparatus ſum ad tolerandum adverſitates: primus infortunia, & damna noſtra patior: primus omnium ſubitò certior fio: primus ſi quid adverſi imminet, nuncio: ſolus dolorem, ſi quid contingit, ſentio.* Sy. *Hunc hominem ridiculo habeo: affirmat ſe ſcire primum, cum ſolus omnia ignoret.*

De. NÆ ego homo ſum infelix: primum fratrem nuſquam invenio gentium:
Præterea autem, dum illum quæro, à villa mercenarium
Vidi: is filium negat eſſe ruri: nec quid agam, ſcio.
Ct. Syre. *Sy.* quid ais? *Ct.* men' quærit? *Sy.* verum. *Ct.* perii. *Sy.* quin tu animo bono es.
De. Quid hoc, malum, infelicitatis? nequeo ſatis decernere,
Niſi me credo huic eſſe natum rei, ferundis miſeriis:
Primus ſentio mala noſtra: primus reſciſco omnia:
Primus porro obnuntio: ægre ſolus, ſi quid fit, fero.
Sy. Rideo hunc: primum ait ſe ſcire; is ſolus neſcit omnia.

ANNOTATIO.

§ *Quid hoc, malum, infelicitatis?*] Hic *malum* pro interjectione poſitum, *ô malum.*

De.

De. Nunc redeo: ſi forte frater redierit, viſo. *Ct.* Syre,
Obſecro, vide ne ille huc prorſus ſe irruat. *Sy.* etiam taces?
Ego cavebo. *Ct.* nunquam hercle hodie ego iſtuc committam tibi;
Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam: id tutiſſimum eſt
Sy. Age, tamen ego hunc amovebo. *De.* ſed eccum ſceleratum Syrum.
Sy. Non hercle hic quidem durare quiſquam, ſi ſic ſit, poteſt.
Scire equidem volo, quot mihi ſint domini: quæ hæc eſt miſeria? *De.* quid
Ille gannit? quid volt? quid ais, bone vir? hem, eſt frater domi?
Sy. Quid, malum, bone vir mihi narras? equidem perii. *De.* quid tibi eſt?
Sy. Rogitas? Cteſipho me pugnis miſerum, & iſtam pſaltriam
Uſque occidit. *De* hem! quid narras? *Sy.* hem, vide ut diſcidit labrum.
De. Quamobrem? *Sy.* me impulſore hanc emptam eſſe ait. *De.* non tu eum rus hinc modo
Produxe aiebas? *Sy.* factum: verum poſt venit inſaniens:
Nil pepercit: non puduiſſe verberare hominem ſenem?
Quem ego modò puerum tantillum in manibus geſtavi meis?
De. Laudo, Cteſipho: patriſſas: abi, virum te judico.
Sy. Laudas? næ ille continebit poſthac, ſi ſapiet, manus.
De. Fortiter. *Sy.* perquam, quia miſeram mulierem & me ſervolum,
Qui referire non audebam, vicit: hui, perfortiter!
De. Non potuit melius: idem quod ego ſenſit, te eſſe huic rei caput.

De. *Nunc revertor viſurus ſi frater forte reverſus fuerit* Ct. *Syre, cave, preco, ne pater huc rectà prorſus cum impetu ſe inferat.* Sy. *Taces? ego cavebo.* Ct. *Per Herculem minime hodie hanc rem adminiſtrandam tibi mandabo: nam jam me in cellà aliquà, cum illa pnella concluſum occultabo: id tutiſſimum eſt.* Sy. *Fac ut videtur, tamen hunc ameliar.* De. *Sed ecce flagitioſum Syrum.* Sy. *Per Herculem nullus quiſquam hîc permanere, ſi ita conſuefit ai, diutius poteſt. Certe volo certior fieri, quot dominos habeo: quæ eſt hæc infelicitas?* De. *Quid ille ganniens dicit? quid garrit? quid tibi eſt, bone vir? eſtne frater domi?* Sy. *Quid tu, proh malum! me appellas cum his verbis.* Bone vir? *Equidem occidi.* De. *Quid quereris?* Sy. *Rogas quid querar? Cteſipho me pugnis miſerum, & iſtam fidicinam uſque contudit & pene conſcidit.* De. *Hem! quid ais?* Sy. *Hem, aſpice, ut diffidit mihi labrum.* De. *Qua de cauſa?* Sy. *Me ſuaſore queritur hanc fratrem comparaſſe.* De. *Nonne tu modo eum hinc ad villam comitatum deduxiſſe aiebas?* Sy. *Ita eſt: at venit poſt furens: nullam rationem mei habuit: nonne eum pudere debuit, hominem ſenili ætate confectum ictibus diffregiſſe? quem ego modò puerulum in ulnis gerebam meis?* De. *Laudo te, Cteſipho: ſimilis es majorum, eja age, te in hac adoleſcentuli ætate jam virum eſſe dico.* Sy. *Laudas? per Pollucem comprimet poſthac, ſi quid mentis habeat, manuum impetum.* De. *Macte fortitudine, Cteſipho, ſtrenue feciſti.* Sy. *Valde vere ſtrenue, qui infirmam fœminam, & miſeratione dignam, & me timidum ſervum, qui contra repercutere verebar, verberibus contudit* De. *Non potuit ille melius facere: id ipſum credit, quod ego, te eſſe auctorem harum turbarum.*

ANNOTATIONES.

16 *Quid illo gannit?*] Conqueritur gannitu. *Gannire* proprium eſt vulpium.

25 *Patriſſas:*] Patris mores refers.

Sed eſtne frater intus? Sy. non eſt. De. ubi illum quæram, cogito.

Sy. Scio ubi ſit, verùm hodie nunquam monſtrabo. De. hem, quid ais? Sy. ita.

De. Diminuetur tibi quidem jam cerebrum. Sy. at nomen neſcio

Illius hominis, ſed locum novi ub ſit. De. dic ergo locum.

Sy. Noſtin' porticum apud macellum hanc deorſum? De. quidni noverim?

Sy. Præterito hac recta platea ſurſum: ubi eò veneris,

Clivos deorſum vorſus eſt, hac præcipitato: poſtea

Eſt ad hanc manum ſacellum: ibi angiportum propter eſt.

De. Quonam? Sy. illic, ubi etiam caprificu' magna eſt; noſtin'? De. novi. Sy. hac pergito.

De. Id quidem angiportum non eſt pervium. Sy. verum hercle: vah!

Cenſen' hominem me eſſe? erravi: in porticum rurſum redi.

Sane hac multo propius ibis, & minor eſt erratio.

Sciſn' Cratini hujus ditis ædes? De. ſcio. Sy. ubi eas præterieris,

Ad ſiniſtram hac recta platea: ubi ad Dianæ veneris,

Ito ad dextram: prius, quam ad portam venias, apud ipſum lacum

Eſt piſtrilla, & exadvorſum eſt fabrica: ibi eſt. De. quid ibi facit?

Sy. Lectulos in ſole ilignis pedibus faciundos dedit.

De. Ubi potetis vos: bene ſane: ſed ceſſo ad eum pergere?

Sed eſtne frater intus in ædibus? Sy. Non eſt. De. Dubito quonam in locò eum inveniam. Sy. Scio ubi eum invenias, ſed nunquam hodie tibi locum oſtendam. De. Quid ais? Sy. Ita, non oſtendam. De. Conteretur certe tibi mox caput. Sy. Verum latet me nomen illius hominis, apud quem eſt, ſed locus mihi notus eſt. De. Indica ergo locum. Sy. Neviſtine ubi ſita eſt porticus ad macellum, ad imum vicum, deorſum? De. Novi. Sy. Procede hac parte, rectà per plateam ſurſum aſcendens: ubi eò perveneris, clivus eſt declinans ad inferiorem vici partem: per hunc deſcende ſubito: exinde ſtructum eſt ad hanc manum ſacellum: prope angiportus eſt. De. In qua parte? Sy. Illic ubi ficus ſylveſtris procera eſt; noviſtine? De. Novi. Sy. Hac progredere. De. Is quidem angiportus eſt impervius. Sy. Verum mehercule: vah! tanta eſt ſtoliditas mea, ut vix me hominem eſſe dicas. Errore lapſus ſum: in porticum iterum regredere. Sane hàc compendioſior eſt via, & difficilius à via aberratur. Sciſne ubi domus poſita Cratini hujus locupletis? De. Scio. Sy. Ubi eam tranſieris, ad ſiniſtram ito per rectam hanc plateam: quando ad Dianæ ædem veneris, confer te ad dextram: priuſquam ad portam urbis pervenias, apud ipſum lacum eſt piſtrinum parvum, atque ex oppoſito fabri lignari officina: ibi eſt. De. Quid ibi facit Mitio? Sy. Lectulos diſcubiturus cum accernis fulcris, in quibus ſub ſole cœnetur, conſtruendos locavit. De. Ubi ſcilicet petationes celebretis: egregiè certe: ſed nimis moror, quominus ad eum iter peragam.

ANNOTATIONES.

43 *Ad Dianæ veneris.*] Sic abſolute dicebant, non addito *templum*.

44 *Apud ipſum lacum.*] Lacus etiam ſunt receptacula aquæ, ad aquandum, aut lavandum deductæ, quales multi Romæ fuerunt, ut Curtius inſigni aquæductu memorabilis, ut qui à quadrageſimo milliari in urbem fuerit perductus, opere arcuato tantæ altitudinis, ut in omnes urbis montes facile diſtribueretur. Plinius, Lib. XXXVI. cap. XV.

Sy. I ſane: ego te exercebo hodie, ut dignus es, ſilicernium.
Æſchinus odioſe ceſſat: prandium corrumpitur:
Cteſipho autem in amore eſt totus: ego jam proſpiciam mihi:
Nam jam adibo, atque unumquodque, quod quidem erit belliſſimum,
Carpam, & cyathos ſorbillans paulatim hunc producam diem.

Sy. *Ferge: quidem ego te tractabo, fatigabo hodie, ut meritus es capularis ſenex decrepité. Æſchinus moleſte tardat: prandium corrumpitur: Cteſipho autem amicæ operam omnem dat ſuam: tempus jam eſt, ut mihi conſulam: namjam aggrediar, & quidquid erit ſuaviſſimum decerpam, & cyathos ſæpius exhauriens ſenſim hunc traducam diem.*

ANNOTATIO.

48 *Silicernium.*] Terentius vocat extremæ ætatis ſenem, à ſilicernio, quod eſt prandium funebre, quod conficiebatur circa ſilicem, id eſt, ſepulchrum mortui: ſic *capularis ſenex* dicitur à Plauto, & *capuli decus*, morti contiguus, capulo mox efferendus. *Capulus* autem eſt feretrum; quòd corpora capiat.

ACTUS IV. SCENA III.

MITIO. HEGIO.

Mi. EGO in hac re nihil reperio, quam ob rem lauder tantopere, Hegio:
Meum officium facio: quod peccatum à nobis ortum eſt, corrigo.
Niſi ſi in illo me credidiſti eſſe hominum numero, qui ita putant;
Sibi fieri injuriam ultro, ſi quam fecere ipſi, expoſtulant;
Et ultro accuſant: id quia non eſt à me factum, agi' gratias?
He. Ah, minime: nunquam te aliter, atque es, in animum induxi meum.
Sed quæſo, ut unà mecum ad matrem virginis eas, Mitio,
Atque iſtæc eadem, quæ mihi dixti, tute dicas mulieri:
Suſpicionem hanc propter fratrem ejus eſſe, & illam pſaltriam.
Mi. Si ita æquom cenſes, aut ſi ita opus eſt facto, eamus. *He.* bene facis:
Nam & illi animum jam relevabis, quæ dolore, ac miſeria
Tabeſcit; & tu officio fueris functus: ſed ſi aliter putas,

Mi. *Ego in hac re nihil meritum me vides, cur tantis laudibus me proſequaris, Hegio: meo officio ſatisfacio: pravum factum à nobis emendo. Niſi me his hominibus annumeres, qui ita exiſtimant ſe accepiſſe injuriam, ſi aliquam fecere ipſi; priores querantur, & accuſant, non expectatâ querelâ eorum, qui injuriâ affecti ſunt: id quic ſimiliter non feci, gratias laudans agis?* He. *Ab, neutiquam: nunquam te alio ingenio, ac tu es, mihi finxi. Sed rogo, ut mecum ſimul ad Soſtratam, matrem virginis Pamphilæ, venias, Mitio, atque iſta eadem, quæ mihi retuliſti, referas: ſuſpicionem nempe hanc de Æſchino accidiſſe propter fratrem ejus Cteſiphonem, & hanc fidicinam, quam is amat.* Mi. *Si ita juſtum eſſe arbitraris, aut ſi ita fieri oportet, eamus.* He. *Recte agis: nam animum recreabis illi, quæ triſtitia & ſolicitudine conſumitur; etiam tu officium feceris: ſed ſi aliter tibi videtur faciendum,*

Egomet

egomet illi eadem dicam, quæ mihi dixisti. Mi. *Imo ego unà tecum ad eam ibo.* He. *Quod boni viri est. facis: omnes, quibus res sunt tenues, & pauperculæ, ad suspiciones, nescio quomodo, sunt procliviores: omnia in contemptum sui fieri putant: propter suam infirmitatem semper se contemni credunt. Quapropter si præsens eam alloquendo, te excusaveris, magis idoneum id erit ad eam placandam.* Mi. *Et rectum & verum est, quod suades.* He. *Sequere me ergo hac via ad domum intrà Sostratæ.* Mi. *Eamus.*

Egomet narrabo quæ mihi dixti. *Mi.* imo ego ibo. *He.* bene facis:
Omnes, quibu' res sunt minu' secundæ, magi' sunt
nescio quo modo
Suspicios: ad contumeliam omnia accipiunt magis:
Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.
Quapropter te ipsum purgare ipsi coram, placabilius est.
Mi. Et recte, & verum dicis. *He.* sequere me ergo hac intro. *Mi.* maxume.

ACTUS IV. SCENA IV.

ÆSCHINUS.

Curis distrahor atque animi angor: tantumne infortunium me inopinato invasit, ut neque quid de me faciam, nec quid agam, scire possim? omnes corporis mei partes timore languidæ & infirmæ factæ sunt: animus formidine attonitus est, & torpet: nihil mens consilii capere potest. Vah! qua ratione ex tantis difficultatibus me explicabo? suspectus factus sum Sostratæ: illa credit me hanc fidicinam meæ voluptatis causâ pro me comparasse: anus Cantharo id mihi indicavit. Nam cum forte ea ad obstetricem hinc ibat, ego eam subitò adivi, quæro quid rerum agat Pamphila, an tempus pariendi instet, an ea de causâ ad obstetricem dedu endam festinet: ad hæc verba illa vociferatur, Apage, apage, Æschine. Satis diu nos verbis circumvenisti: satis promissis nobis spem falsam dedisti. Hem, quid istud rogo, inquam, est? quapropter hæc dicis, Cantharo? Facesse, fruere illa fidicinâ, quâ delectaris. Animadverti statim illas suspicari me hanc fidicinam amare: sed tamen me retinui, cohibui ne quid inconsideratè de fratre illi anui loquaci referrem, ac manifesta res fieret.

Dıscrucior animi: hoccine de improviso mali mihi objici
Tantum, ut neque quid de me faciam, neque quid agam, certum siet?
Membra metu debilia sunt: animus timore obstupuit: pectore
Consistere nihil consilii quicquam potest. Vah! quo modo
Me ex hac turba expediam? tanta nunc suspicio de me incidit,
Neque ea immerito. Sostrata credit, mihi me emisse hanc psaltriam:
Anus indicium id fecit mihi.
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem missa erat, ubi eam vidi, illico
Accedo, rogito, Pamphila quid agat, jam partus adsiet,
Eóne obstetricem accersat: illa exclamat, Abi, abi, jam Æschine,
Satis diu dedisti verba: sat adhuc tua nos frustrata est fides.
Hem, quid istuc, obsecro, inquam est? valeas, habeas illam quæ placet.
Sensi illico id illas suspicari: sed me repressi tamen,
Ne quid de fratre garrulæ illi dicerem, ac fieret palam.

Nuno

Nunc quid faciam? dicamne fratris eſſe hanc? quod minime eſt opus
Uſquam efferri: age, mitto: fieri potis eſt, uti ne qua exeat.
Ipſum id metuo uti credant: tot concurrunt veriſimilia.
Egomet rapui, ipſe egomet ſolvi argentum, ad me abducta eſt domum:
Hæc adeo mea culpa fateor fieri: non me hanc rem patri, ut ut
Erat geſta, indicaſſe? exoraſſem ut eam ducerem domum:
Ceſſatum eſt uſque adhuc: nunc porro, Æſchine, expergiſcere.
Nunc hoc primum eſt; ad illas ibo, ut purgem me: accedam ad fores:
Perii: horreſco ſemper, ubi fores pultare haſce occipio miſer.
Heus, heus, Æſchinus ego ſum; aperite aliquis actutum oſtium.
Prodit neſcio quis: concedam huc.

Nunc quid debeo facere? dicamne hanc pſaltriam fratris amicam eſſe? quod nullo modo oportet palam fieri: age, omitte illud: fieri enim poteſt ut hoc non divulgetur. Vereor autem, ut credant hanc fidicinam me mihi non rapuiſſe: tot conveniunt indicia, quibus id conjici poteſt. Ego ipſe rapui illam lenoni, ipſe egomet numeravi pretium pro ea, inde illam raptam in ædes adduxi. Fateor me in cauſa & culpa fuiſſe, cur in hanc ſuſpicionem inciderem; quia debui patri rem dixiſſe, uti geſta eſt; ab eo impetraſſem, ut eam pro uxore domum ducerem: ſegnis, & tardus fui huc uſque; nunc vero, Æſchine, à ſecordia te excita. Nunc hoc primùm faciam, illas conveniam, ut eis omnem ſuſpicionis cauſam adimam, & crimen à me removeam: fores pulſabo: interii miſer, trepidus & frigore corpus rigeſcit ſemper, quoties hoc oſtium pulſaturus ſum. Heus, heus, ego ſum Æſchinus, ocius mihi fores reſerate. Exit neſcio quis: interea huc ſecedam.

ACTUS IV. SCENA V.

MITIO. ÆSCHINUS.

Mi. ITA uti dixti, Soſtrata,
Facite: ego Æſchinum conveniam, ut, quomodo acta hæc ſunt, ſciat.
Sed quis oſtium hoc pultavit? *Æſ.* pater hercle eſt; perii. *Mi.* Æſchine
Æſ. Quid huic hîc negotî eſt? *Mi.* Tune has pepuliſti fores? tacet.
Cur hunc aliquantiſper non ludo? melius eſt:
Quandoquidem hoc nunquam mihi ipſe voluit credere.
Nil mihi reſpondes? *Æſ.* non equidem iſtas, quod ſciam.
Mi. Ita? nam mirabar quid hîc negotî eſſet tibi.
Erubuit: ſalva res eſt. *Æſ.* dic ſodes, pater,
Tibi vero quid iſtic eſt rei? *Mi.* nihil mihi quidem.

Mi. *Soſtrata, ita ut vos monui, facite: ego Æſchinum adibo, ut intelligam ab eo, quomodo hæ res actæ ſint. Sed quis has fores pulſavit? Æ. Per Herculem pater ipſe eſt; occidi. Mi. Æſchine. Æ. Quid negotium habet pater hîc? Mi. Tune hoc oſtium pulſaſti? ſilet. Quid me impedit nunc, quominus hunc per aliquod tempus ludibrio habeam? iſtud oppertunum eſt, & conveniens, queniam hoc ſecretum nunquam fidei meæ committere voluit. Nihil mihi interroganti reſpondes? Æſ. Non equidem iſtud oſtium, quantum ſcio, pulſavi. Mi. Non pulſaſti? nam mirum quidem mihi videbatur, quid rei agendum hîc haberes. Præ pudore rubore ſuffuſus eſt: res bene ſe habebit. Æſ. Dic, quæſo, pater, tute vero quod negotium hîc gerendum habes? Mi. Nullum quidem mei cauſa.*

Amicus

Sed quidam ex amicis modò me hùc è foro avocavit, ut ei adeſſem, & conſilio meo auxiliarer. Æ. Quapropter? Mi. *Ego dicam tibi. Quædam fœminæ inopes in iſtis ædibus habitant; has puto tibi eſſe ignotas, & præculdubio ita eſt: neque enim multò antehac huc advenerunt. Æſ. Quid tum poſtea?* Mi. *Puella ibi eſt cum matre. Æſ. Continua ſermonem, quæſo.* Mi. *Hæc puella patre vita functo privata eſt: hic meus amicus eſt illi cognatione proximus: huic lex Solonis vult uxorem eſſe, aut ſi ille eam non duxerit, dotem ei orbæ dare. Æſ. Actum eſt de me.* Mi. *Quid tibi eſt? Æſ. Nihil male eſt: progredere.* Mi. *Is vero hùc profectus eſt, ut eam hinc ſecum abducat: nam habitat Mileti. Æſ. Hem! virginem hanc ut abducat?* Mi. *Sic facturus eſt. Æſ. Itane quæſo tam procul hinc, Miletum eam avehet?* Mi. *Sic eſt. Æſ. Animo linquor præ dolore. Quid illæ mulieres animi habent, quid dicunt?* Mi. *Quid illas putas dicere? nihil. Mater hæc excogitavit, dicit filiam peperiſſe puerum ex alio neſcio quo homine, cujus nomen celat: illum eſſe præferendum huic Mileſio, ut eam ducat uxorem: Æſ. Ehe! nonne hæc æquitati conſentanea eſſe arbitraris?* Mi. *Minime. Æſ. Quamobrem, quæſo? illamne hinc avehet?* Mi. *Ita eſt. Quid eſt cauſæ cur non abducat? Æſ. Dura mente, & miſericordia experte egiſtis, tu pater, & Mileſius ille amicus cum iis mulieribus, & ut ingenue dicendum eſt, non ut viros liberales & honeſtos decet.* Mi. *Quid ita? Æſ. Quid ita rogas? quomodo animatum & affectum ſere hunc miſellum cenſes, qui cum hac virgine nunc uſque converſatus eſt tanquam uxore ſua? qui infelix etiam forte nunc ejus amore inflammatus eſt, quando intuebitur hanc crudeliter præſentem ſibi præſenti auferri, & abſtrahi in conſpectu ſuo? factum immite, & vituperandum, pater.* Mi. *Qua de cauſa hæc ais? an pater illam uxorem promiſit? an in manum tradidit? quando nuptiæ factæ ſunt? cujuſnam auctoritate celebratæ? cur duxit uxorem ad alium pertinentem? Æſ. An etiam deſidere*

Amicus quidam me à foro abduxit modò
Huc advocatum ſibi. *Æſ.* quid? *Mi.* ego dicam tibi.
Habitant hîc quædam mulieres pauperculæ;
Opinor eas non noſſe te, & certe ſcio:
Neque enim diu huc commigrarunt. *Æſ.* quid tum poſtea?
Mi. Virgo eſt cum matre. *Æſ.* perge. *Mi.* hæc virgo orba eſt patre:
Hic meus amicus illi genere eſt proximus:
Huic leges cogunt nubere hanc. *Æſ.* perii. *Mi.* quid eſt?
Æſ. Nil, recte: perge. *Mi.* is venit, ut ſecum avehat:
Nam habitat Mileti. *Æſ.* hem! virginem ut ſecum avehat?
Mi. Sic eſt. *Æſ.* Miletum uſque obſecro? *Mi.* ita. *Æſ.* animo male eſt.
Quid ipſæ? quid aiunt? *Mi.* quid illas cenſes? nihil enim.
Commenta mater eſt, eſſe ex alio viro
Neſcio quo puerum natum, neque eum nominat:
Priorem eſſe illum, non oportere dari.
Æſ. Eho, nonne hæc juſta tibi videntur poſtea?
Mi. Non. *Æſ.* obſecro, non? an illam hinc abducet, pater?
Mi. Quidni illam abducat? *Æſ.* factum à vobis duriter,
Immiſericorditerque, atque etiam, ſi eſt, pater,
Dicendum magis aperte, inliberaliter.
Mi. Quam ob rem? *Æſ.* rogas me? quid illi tandem creditis
Fore animi miſero, qui illi conſuevit prius?
Qui infelix haud ſcio an illam miſere nunc amat,
Cùm hanc ſibi videbit præſens præſenti eripi,
Abduci ab oculis? facinus indignum, pater!
Mi. Qua ratione iſtuc? quis deſpondit? quis dedit?
Cui, quando nupſit? auctor his rebus quis eſt?
Cur duxit alienam? *Æſ.* an ſedere oportuit

ANNOTATIO.

20 *Mileti.*] Urbs Cariæ, nunc dicta *Melazzo*

Domi virginem tam grandem, dum cognatus hinc
Illinc veniret exſpectantem? hæc, mi pater,
Te dicere æquom fuit, & id defendere.
Mi. Ridicule, advorſumne illum cauſſam dicerem,
Cui veneram advocatus? ſed quid, Æſchine,
Noſtra? aut quid nobis cum illis? abeamus: quid eſt?
Quid lacrumas? *Æſ.* pater, obſecro, auſculta.
Mi. Æſchine, audivi omnia,
Et ſcio: nam amo te: quo magis, quæ agi', curæ ſunt mihi.
Æſ. Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,
Ut me hoc delictum admiſiſſe in me, id mihi vehementer dolet,
Et me tui pudet. *Mi.* credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale: ſed vereor ne indiligens nimium ſies.
In qua civitate tandem te arbitrare vivere?
Virginem vitiaſti, quam te jus non fuerat tangere.
Jam id peccatum primum magnum, magnum, at humanum tamen:
Fecere alii ſæpe, item boni: at poſtquam evenit, cedo,
Nunquid circumſpexti? aut nunquid tute proſpexti tibi?
Quid fieret? qua fieret? ſi te ipſum mihi puduit dicere,
Qua reſciſcerem? hæc dum dubitas, menſes abierunt decem.
Prodidiſti te, & illam miſeram, & gnatum, quod quidem in te fuit.
Quid? credebas dormienti hæc tibi confecturos Deos?
Et ſine tua opera illam in cubiculum iri deductum domum?
Nolim cæterarum rerum te ſocordem eodem modo.
Bono animo es, duces uxorem hanc. *Æſ.* hem!
Mi. bono animo es, inquam. *Æſ.* pater,
Obſecro, num ludis tu nunc me? *Mi.* ego te? quamobrem? *Æſ.* neſcio:

domi virginem nubilem oportuit ſine conditione, & illam expectare, quoad propinquus ille eam uxorem peteret? Hæc, mi pater, te dicere juſtum fuit, & in defenſionem virginis proferre. Mi. *Quam ridiculus es? an arbitraris me debuiſſe contra illum verba facere, qui me ſibi advocatum adjunxerat? Sed quid hæc noſtra intereſt, Æſchine? aut quid nobis cum illis negotii? abeamus hinc. Quidnam eſt? cur lacrymaris?* Æſ. *Pater, ero ut me audias.* Mi. *Æſchine, accepi omnia quæ dicturus es, & probe ſcio; nam te amo, eoque majorem curam eorum quæ agis, gero.* Æſ. *Ita velim hanc erga me amorem continues, dum vitam agas, & eo me dignum præſtem, mi pater, ut me hanc culpam commiſiſſe vehementer dolet, & tui gratiâ pudore ſuffundar.* Mi. *Facile id credo: nam quam probæ ſis indolis & ingenuæ ſcio: ſed metuo ne in rebus tuis negligentior ſis atque incautior. In quanam civitate demum opinaris te agere? nunne Athenis vivis, ubi leges vigent? Virgini vitium obtuliſti, quam ne quidem attingere tibi licitum fuit. Jam crimen iſtud primum grave eſt, grave certè, at in hominem poteſt cadere: admiſere illud quoque ſæpiſſime viri alii, etiam proli: at poſtquam id feciſti, dic, quæſo, quodnam remedium circumſpiciendo, huic facto attuliſti? Nunquid tu ipſe providiſti rebus tuis? quid faciendum foret? & qua ratione fieret? Aut ſi pudore impeditus fuiſti, quominus id mihi tute ipſe declararet, an feciſti ut per alios id inaudirem? dum dubius animi, quid agere debueris, hæres, menſes elapſi ſunt decem. Objeciſti illam tuam amicam, & infantem ex ea ſuſceptum, teque ipſum magnis periculis & miſeriis, quantum in te poſitum fuit. Quid tibi perſuadebas eventurum ita ceſſando? tibi deſidenti, & ſtertenti, res tuas Deos peracturos? & amicæ, te otioſo, & nullo modo allaborante, deductionem ad ædes tuas factam iri? Ægre tulerim ſi in cæteris tuis rebus ita negligens fueris. Sed hilari eſto animo, illam in uxorem accipies.* Æſ. *Hem!* Mi. *Lætus eſto, inquam.* Æſ. *Pater, dic mihi, quæſo, ea non me ludificaris?* Mi. *Ego te ludificer? quamobrem?* Æſ. *Neſcio:*

niſi quia tantopere hoc ita eſſe cupio, eò vehementiùs metuo ut ſuccedat. Mi *Ad ædes noſtras proficiſcere, ac Deos precibus exòra, ut poſtea uxorem accerſendam curet: proficiſcere.* Æſ. *Quid, tam cito uxorem? jamne?* Mi. *Jam.* Æſ. *Jam?* Mi. *Quantum cito fieri poteſt.* Æſ. *Ità velim, pater, ut Dii omnes odio me habeant, niſi te plus oculis meis amo.* Mi. *Quid, plus illâ Pamphila?* Æſ. *Tantum, quantum illam.* Mi. *Abunde eſt, & pluſquàm mihi ſatis eſt.* Æſ. *Sed ubinam eſt homo ille Mileſius?* Mi. *Diſceſſit, naufragio periit, poſtquam mari ſe dedit: ſed cur tamdiu moraris?* Æſ. *Abi, pater; te potius Deos precari convenit: nam certus ſum, quod multò magis probus & pius in eos es, quam ego ſum, illos potius te exauditures.* Mi. *Ego intrò domum eo, ut curem omnia paranda, quibus nunc uſus eſt: tu ea, quæ te moneui, exequere, ſi ſapiens es.* Æſ. *Quænam hæc res eſt? hocne eſt patris officium facere? aut hocne eſt filium ſe præſtare? Si frater, aut ſodalis meus eſſet, quo pacto magis obſecundaret voluntati meæ? Nonne tam benus pater ſingulari amore proſequendus eſt? hicne an non in oculis gerendus eſt? hem! itaque, cum ſe mihi tam benigne accommodet, in magnam me conjecit curam, ut caveam ne quidquam faciam inconſideratè quod illi diſpliceat: nam ſciens & prudens ne id faciam, diligenter curabo. Sed differo demum intreire? mihi videndum eſt ne ipſemet nuptias meas retardem.*

Niſi, quia tam miſere hoc eſſe cupio verum, eo vereor magis.

Mi. Abi domum, ac Deos comprecare, ut uxorem accerſas: abi.

Æſ. Quid? jamne uxorem? *Mi.* jam. *Æſ.* jam? *Mi.* jam quantum poteſt *Æſ.* Di me, pater,
Omnes oderint, ni magi' te, quam oculos nunc amo meos.

Mi. Quid? quam illam? *Æſ.* æque. *Mi.* perbenigne. *Æſ.* quid? ille ubi eſt Mileſius?

Mi. Abiit, periit, navem aſcendit: ſed cur ceſſas? *Æſ.* abi, pater:
Tu potius Deos comprecare: nam tibi eos, certe ſcio,
Quo vir melior multô es quàm ego ſum, obtemperaturos magis.

Mi. Ego eo intro, ut, quæ opu' ſunt, parentur: fac tu, ut dixi, ſi ſapis.

Æſ. Quid hoc negoti? hoc eſt patrem eſſe, aut hoc eſt filium eſſe?
Si frater aut ſodalis eſſet, qui magi' morem gereret?
Hic non amandus? hiccine non geſtandus in ſinu eſt? hem!
Itaque adeo magnam mi injecit ſua commoditate curam,
Ne forte imprudens faciam, quod nolit: ſciens cavebo.
Sed ceſſo ire intro, ne mora meis nuptiis egomet ſim?

ACTUS IV. SCENA VI.

DEMEA.

Ultrò citroque commeando totus defatigatus ſum: Dii te, Syre, male perdant, qui tam male iter mihi monſtraſti. Totam urbem moleſte circumivi ad finem uſque; ad portam, ad lacum, & quò non perveni? neque illic ullà fabri taberna: neque fratrem Mitionem ullus hominum ſe vidiſſe dicebat: nunc vero conſtitui domi aſſiduè permanere, donec reverſus fuerit.

DEfeſſus ſum ambulando: ut, Syre, te cum tua Monſtratione magnus perdat Jupiter.
Perreptavi uiq; omne oppidum, ad portam, ad lacum,
Quò non? neque fabrica ulla erat, neque fratrem homo
Vidiſſe ſe aiebat quiſquam: nunc vero domi
Certum obſidere eſt, uſque donec redierit.

ACTUS

ACTUS IV. SCENA VII.

MITIO. DEMEA.

Mi. IBO, illis dicam nullam eſſe in nobis moram.
De. Sed eccum ipſum: te jam dudum quæró, Mitio. (gentia
Mi. Quidnam? *De.* fero alia flagitia ad te in-Boni illius adoleſcentis. *Mi.* ecce autem. *De.* nova, Capitalia. *Mi.* ohe, jam. *De.* ah, neſcis qui vir ſiet. *Mi.* ſcio.
De. O ſtulte, tu de pſaltria me ſomnias Agere: hoc peccatum in virginem eſt civem. *Mi* ſcio.
De. Ohe, ſcis, & patere? *Mi.* quidni patiar? *De.* dic mihi, (quidem.
Non clamas? non inſanis? *Mi.* non; malim *De.* Puer natus eſt. *Mi.* Di bene vortant. *De.* virgo nihil habet.
Mi. Audivi. *De.* & ducenda indotata eſt? *Mi.* ſcilicet.
De. Quid nunc futurum eſt? *Mi.* id enim, quod res ipſa fert:
Illinc huc transferetur virgo. *De.* ô Jupiter!
Iſtoccine pacto oportet? *Mi.* quid faciam amplius?
De. Quid facias? ſi non ipſa re tibi iſtuc dolet, Simulare certe eſt hominis. *Mi.* quin jam virginem
Deſpondi: res compoſita eſt: fiunt nuptiæ:
Dempſi metum omnem: hæc magis ſunt hominis. *De.* cæterum
Placet tibi factum, Mitio? *Mi.* non, ſi queam Mutare: nunc cum non queo, æquo animo fero.
Ita vita eſt hominum, quaſi cum ludas teſſeris;
Si illud, quod maxume opus eſt jactu, non cadit,
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.
De. Corrector! nempe tua arte viginti minæ

Mi. *Ibo, & Soſtratæ, filiæque ejus Pamphilæ nunciabo nos in mora non eſſe nuptiis celebrandis.* De. *Sed ecce ipſum fratrem: te jam pridem perquiro, Mitio.* Mi. *Quidnam affers novi?* De. *Ferò alia flagitia & facinora ad te boni illius adoleſcentis.* Mi. *Ecce autem ea, quæ ſolet, objicit.* De. *Recentia, capitis pœna digna.* Mi. *Obe. jam ſatis eſt.* De. *Ignoras qualis vir ſit.* Mi. *Probe ſcio quæ fecit.* De. *Ah inepte, tu tibi perſuades falsò, me de fidicinâ renunciare: hoc recens flagitium factum eſt in virginem civem Atticam.* Mi. *Sat ſcio.* De. *Ebo, ſcis, & tamen id permittis fieri?* Mi. *Quamobrem non permittam?* De. *Dic mihi, quare non clamitas, increpas, tanquam ad insaniam redactus?* Mi. *Non: malim quidem, ſi fieri poſſet, aliter eſſe.* De. *Ex illâ virgine genuit filium.* Mi. *Dii bene feliciterque id ſuccedere velint.* De. *Virgo illa nullam omnino rem poſſidet.* Mi. *Reſcivi.* De. *Et illam uxorem accipiet ſine ulla dote?* Mi. *Nimirum talem ducet.* De. *Quid nunc inde eventurum eſt?* Mi *Id ſcilicet, quod res ipſa, ut eſt, ſuadet: virgo ex ædibus matris ad noſtras huc deducetur.* De. *O Jupiter! ſiccine agendum eſt?* Mi. *Quid me vis amplius agere?* De. *Quid agas? ſi verè de his rebus non dolet, certe, ſi homo ratione aliqua es præditus, dolere te ſimules.* Mi. *Quinimo virgo jam deſponſa eſt Æſchino: res tranſacta eſt, & omnis contentio placata: pactæ ſunt nuptiæ: omnem timoris cauſam ademi matri & virgini: hæc magis ſunt hominis ratione præditi, quàm ea quæ ſuades.* De. *Attamen, placet tibi factum iſtud Æſchini?* Mi. *Minime, ſi infectum reddere poſſim: nunc eum non poſſim, id patienter tolero: Vita hominum non abſimilis eſt ludo teſſararum; ſi quod optas, jactu non ceciderit feliciter, opus eſt, ut quod infauſtâ & aversâ fortunâ cecidit, illud arte & induſtriâ corrigas.* De. *Egregium ſcilicet correctorem! tua arte effectum eſt, ut viginti minæ*

pro fidicina abſumptæ & perditæ ſint: quæ fidicina abigenda hinc eſt, aut pretio vendita, aut gratis data. Mi. *Neque eſt nobis emptor, neque vendere libet.* De. *Quid ea igitur facies?* Mi. *Domi ſedebit.* De. *Proh Deorum fidem! meretrixne & materfamilias unà in ædibus tuis morabuntur, atque habitabunt?* Mi. *Quidni?* De. *Num ſanæ mentis es?* Mi. *Profectò me talem eſſe cenſeo.* De. *Ita mihi Dii ſint propitii, ut jam tuam amentiam perſpectam habeo: te quippe conaturum credo, ut habeas pſaltriam cum quâ vocem cantando exerceas.* Mi. *Cur non?* De. *Et nova etiam nupta eadem cantica docebitur?* Mi. *Scilicet ita fiet.* De. *Tu vero inter eas funem duces, & chori præſultor eris, & princeps.* Mi. *Egregie.* De. *Egregie?* Mi. *Etiam tu nobiſcum unà ſaltabis, ſi te ujus fuerit.* De. *Hei mihi! non te horum pudet?* Mi. *Nunc vero iſtam tuam iracundiam abjice, atque ita, ut convenit, hilaritati & lubentiæ indulge in tui filii nuptiis. Ego hos adibo, poſtea huc revertor.* De. *O Jupiter! hanc ne vitam ducere opertet? hoſne eſſe mores? hanc inſaniam? uxor indotata domum deducetur: meretrix fidicina ædibus excepta eſt: domus ſumptibus diffluit: adoleſcens libidine & luxu fervens: ſenex mentis inops & inſanus: adeo ut ipſum Salutis numen poteſtatem non habeat, quantumvis conetur, hanc familiam ſervandi.*

Pro pſaltria periere: quæ, quantum poteſt,
Aliquò abjicienda eſt; ſi non pretio, gratiis.
Mi. Neque eſt, neque illam ſane ſtudeo vendere.
De. Quid igitur facies? *Mi.* domi erit. *De.* prô Divûm fidem!
Meretrix, & materfamiliâs una in domo?
Mi. Cur non? *De.* ſamumne te credis eſſe? *Mi.* equidem arbitror.
De. Ita me Di ament, ut video ego tuam ineptiam:
Facturum credo, ut habeas quîcum cantites.
Mi. Cur non? *De.* & nova nupta eadem hæc diſcet? *Mi.* ſcilicet.
De. Tu inter eas reſtim ductans ſaltabis. *Mi.* probe. *De.* probe?
Mi. Et tu nobiſcum unà, ſi opus ſit. *De.* hei mihi!
Non te hæc pudent? *Mi.* jam vero omitte, De- mea,
Tuam iſtanc iracundiam, atque ita, uti decet,
Hilarum ac lubentem fac te gnati in nuptiis.
Ego hos conveniam, poſt huc redeo. *De.* ô Jupiter!
Hanccine vitam? hoſcine mores? hanc dementiam?
Uxor ſine dote veniet: intus pſaltria eſt:
Domu' ſumptuoſa: adoleſcens luxu perditus:
Senex delirans: ipſa, ſi cupiat, Salus
Servare prorſus hanc familiam non poteſt.

ANNOTATIONES.

34 *Reſtim ductans.*] Luſus eſt natus, ut refert Donatus, ab eo fune, quo equus ligneus Græcorum in Trojam introductus eſt. In hoc ludo manibus funem tenentibus ſaltare ſolent. Choreæ Princeps & præſultor funem ducit, quem alii, eodem funè apprehenſo, præeuntem ſequuntur.

45 *Ipſa, ſi cupiat, Salus.*] Colebatur Salus Romæ pro Dea; cujus ædes à Caio Julio Bubulco Conſule in bello Samnitico vota fuit, ab eodem Dictatore dedicata.

Actus V. Scena I.

Syrus. Demea.

Sy. Æ DEPOL, Syriſce, te curaſti molliter,
Lauteque munus adminiſtraſti tuum.
Abi: ſed poſtquam intus ſum omnium rerum ſatur,
Prodeambulare huc libitum eſt. *De.* illud ſis vide
Exemplum diſciplinæ. *Sy.* ecce autem hîc adeſt
Senex noſter: quid fit? quid tu es triſtis? *De.* oh ſcelus!
Sy. Ohe, jam tu verba fundis hîc ſapientia?
De. Tun'? ſi meus eſſes. *Sy.* dis quidem eſſes, Demea,
Ac tuam rem conſtabiliſſes. *De.* exemplum omnibus
Curarem ut eſſes. *Sy.* quamobrem? quid feci? *De.* rogas?
In ipſa turba, atque in peccato maxumo,
Quod vix ſedatum ſatis eſt, potaſti, ſcelus,
Quaſi re bene geſta. *Sy.* ſane nollem huc exitum.

Sy. *Per ædem Pollucis, Syriſce, corpus delicate foviſti, & magnifice officio tuo functus es. Jam abi: ſed poſtquam in ædibus lautitiis omnibus atque epulis ad ſatietatem me implevi, hùc prodire & ex ſpatiari viſum eſt.* De. *Videſis ſpecimen illud egregium diſciplinæ.* Sy. *Ecce autem conſpicio ſenem: quid rei agitur? quid mœſtus es, & irato ſimilis?* De. *Oh! ſceleratè.* Sy. *Oho! jam tu incipis diffluere verbis ſapientibus?* De. *Tune hæc facias? ſi meus eſſes.* Sy. *Divès eſſes re tua familiari bene adminiſtratâ & conſtitutâ, Demea.* De. *Efficerem ut exempli hoc omnibus eſſes propoſitus.* Sy. *Qua de cauſa? quid feci?* De. *Quid feciſti, quæris? in ipſa rerum perturbatione, atque in graviſſimo crimine, recenti adhuc, vixque ſopito, potationibus te totum dediſti, quaſi triumphans victoriâ repertatâ.* Sy. *Certe nullem hùc ex ædibus prodiiſſe.*

Annotationes.

1 *Syriſce.*] Syrus Syriſcum ſe vocat, diminutiva formâ, blandiendi cauſâ. Syriſcus eſt vas vimineum ad reponendas ficus.

13 *Quaſi re bene geſta.*] Rem gerere proprie dicebant, cum victis hoſtibus, inſignem aliquam victoriam retulerant. Horatius:

Rem gerere, & captos oſtendere civibus hoſtes
Attingit ſolium Jovis, & cœleſtia tentat.
Principibus placuiſſe viris non ultima laus eſt.

Actus V. Scena II.

Dromo. Syrus. Demea.

Dr. H EUS, Syre; rogat te Cteſipho ut redeas.
Sy. abi.
De. Quid Cteſiphonem hîc narrat? *Sy.* nihil.
De. eho, carnufex
Eſt Cteſipho intus? *Sy.* non eſt. *De.* cur hic nominat?

Dr. *Heus, Syre; rogat te Cteſipho ut ad ſe redeas.* Sy. *abi.* De. *Quid de Cteſiphone hic loquitur?* Sy. *Nihil.* De. *Eho! carnifex, an Cteſipho hic intus eſt?* Sy. *Non eſt.* De. *Cur hic igitur illum nominat?*

Sy. Eſt

Sy. *Alium vocat ejuſdem nominis paraſitum parvulum; nonne tibi notus eſt?* De. *Mox diſcam quis ſit.* Sy. *Quid agis, Demea? quò abis?* De. *Ne me detine.* Sy. *Ne abeas, dico.* De. *Non manum à me tollis, & deſinis me tenere, verbero? An vis jam tibi caput diſrumpi, & cerebro viam ſpargi?* Sy. *En diſceſſit. Conviva certe hic erit parum jucundus, præcipue Cteſiphoni: quid ego nunc agam? niſi dum hæ turbæ ſedatæ fuerint, interea in angulum aliquem me abdam, & per ſomnum hoc villi, quod caput tentat, decoquam.*

Sy. Eſt alius quidam paraſitaſter parvolus,
Noſtin'? *De.* jam ſcibo. *Sy.* quid agis? quò abis?
De. mitte me.
Sy. Noli, inquam. *De.* non manum abſtines, maſtigia?
An tibi jam mavis cerebrum diſpergam hîc?
Sy. abit.
Ædepol comiſſatorem haud ſane commodum,
Præſertim Cteſiphoni: quid ego nunc agam?
Niſi, dum hæ ſileſcunt turbæ, interea in angulum
Aliquò abeam, atque edormiſcam hoc villi: ſic agam.

ANNOTATIO.

11 *Hoc villi:*] Ut Syrus ſe Syriſcum, ita vinum villum, appellat, ὑποχοριστικῶς.

ACTUS V. SCENA III.

MITIO. DEMEA.

Mi. *Parata à nobis ſunt omnia, Soſtrata, ubi vis, nuptiæ fient: ſed quiſnam è domo mea exiens, tam impetuosè fores impulit?* De. *Heî mihi! quid faciam? quid agam? quid exclamem, aut quos quæſtus effundam? ô cœlum! ô terra! ô maria Neptuni!* Mi. *Me miſerum! Demea audivit omnia de amore Cteſiphonis. Hoc ſcilicet eſt cauſa tot vociferationum: jurgia contra me excogitata ſunt; ſed tamen auxiliandum eſt Cteſiphoni.* De. *Ecce, adeſt corruptor liberorum noſtrorum.* Mi. *Tandem cohibe iracundiæ tuæ impetum, quique à ſana mente excurriſti, tandem ad eam redi.* De. *Cohibui, redii, prætermitto convicia omnia: rem ipſam & cauſam litis veram conſideremus: inter nos convenit, & tute hoc dictaviſti, ne tu mei filii curam ſuſciperes, neque ego tui: nonne hoc verum eſt, quid dico?* Mi. *Non diffiteor: ſic eſt, ut ais.* De. *Cur nunc filius meus Cteſipho apùd te potationibus indulget? cur in ædibus tuis id ei permittis? cur ei tua pecunia amicam comparas, Mitio? nonne æquum eſt, ut idem jus mecum obſerves atque ego tecum?*

Mi. PARATA à nobis ſunt, ut dixi, Soſtrata,
Ubi vis: quiſnam à me pepulit tam graviter fores?
De. Hei mihi, quid faciam? quid agam? quid clamem? aut querar?
O cœlum! ô terra! ô maria Neptuni! *Mi.* hem tibi,
Reſcivit omnem rem: id nunc clamat: ilicet
Paratæ lites: ſuccurrendum eſt. *De.* eccum adeſt
Communis corruptela noſtrûm liberûm.
Mi. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi.
De. Repreſſi, redii, mitto maledicta omnia:
Rem ipſam putemus: dictum hoc inter nos fuit,
Ex te adeo eſt ortum, ne tu curares meum,
Neve ego tuum? reſponde. *Mi.* factum eſt: non nego.
De. Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?
Cur emis amicam, Mitio? nam quî minus
Mihi idem jus æquom eſt eſſe, quod mecum eſt tibi?

Quando

Quando ego tuum non curo, ne cura meum.
Mi. Non æquom dicis, non: nam vetus verbum hoc quidem eſt;
Communia eſſe amicorum inter ſe omnia.
De. Facete: nunc demum iſtæc nata oratio eſt.
Mi. Auſculta paucis, niſi moleſtum eſt, Demea.
Principio, ſi id te mordet, ſumptum filii
Quem faciunt, quæſo facito hæc tecum cogites:
Tu illos duos olim pro re tolerabas tua,
Quod ſatis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidiſti ſcilicet
Ducturum: eandem illam rationem antiquam obtine:
Conſerva, quære, parce: fac quamplurimum
Illis relinquas: gloriam tu iſtam obtine:
Mea, quæ præter ſpem evenere, utantur ſine.
De ſumma nihil decedet: quod hinc acceſſerit,
Id de lucro putato eſſe: omnia ſi hæc voles
In animo vere cogitare, Demea,
Et mihi, & tibi, & illis dempſeris moleſtiam.
De. Mitto rem: conſuetudinem ipſorum. *Mi.* mane:
Scio: iſtuc ibam: multa in homine, Demea,
Signa inſunt, ex quibu' conjectura facile fit,
Duo cum idem faciunt, ſæpe ut poſſis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet:
Non quod diſſimilis res ſit, ſed quod qui facit:
Quæ ego eſſe in illis video: ut confidam fore ita,
Ut volumus: video ſapere, intelligere, in loco
Vereri, inter ſe amare: ſcire eſt liberum

quando igitur tuus filius mihi curæ non eſt, ne meus ſit tibi curæ. Mi *Minime juſtum eſt, quod ais: nam vetus adagium adverſatur; communia eſſe amicorum inter ſe omnia.* De. *Feſtivè quidem id dictum eſt: ſed cur nunc tandem hoc adagium uſurpas?* Mi. *Frater, rogo ut hæc pauca audias, ſi non tibi incommodum eſt. Primum ſi id te pungit, & dolore afficit, quod ſumptus filii tui faciunt: fac ut hæc animo reputes; tu quondam illos educabas, prout facultates tuæ ferebant, cum credebas rem tuam familiarem ſatis amplam fore eis ambobus, neque etiam uxorem accepturum: eandem rationem putare perge, eadem antiqua ratio tibi conſtet: rem familiarem attente ſerva, auge, parcè ea utere: ſtude ut eis quam ingentes poteris divitias relinquas; gloriam tu iſtam propriam poſſide: ſed bonis meis, quæ contra quàm ſperabas tibi & ipſis obvenere, permitte ut utantur illi & fruantur. De rationibus rei tuæ nihil detrahetur: quod de meis bonis tibi accreverit, id omne tanquam inſpinatum lucrum te inveniſſe exiſtima: hæc ſi lubet ſerio ad animum revocare, Demea, & te, & me, & illos ingentibus animi moleſtiis, & ægritudinibus liberabis.* De. *Mitte ſermonem de opibus, & divitiis: de prava vitæ eorum ratione dicamus.* Mi. *Expecta, prævidi quod dicturus eras; ad iſtud reſpondere parabam: Certum eſt, Demea, multa in hominibus indicia ineſſe, ex quibus conjicere poſſumus, cum duo eandem rem faciunt, uni nociturum eam eſſe, non alteri; adeo ut quis dicere poſſit, huic licet ſine periculo damni id agere: illi non licet: non quod res ipſa ſit quandoque diſſimilis, ſed quod ii qui eam faciunt, diſſimiliter affecti ſunt naturâ: atqui hæc ſigna quæ dico, illis inſita eſſe video; adeò ut certam ſpem habeam eos tales fore, quales optamus eſſe: perſpicio eos ſapientes & prudentes eſſe, verecundos, & modeſtos eſſe loco, & tempore, amore mutuo conjunctiſſimos: unde facile intelligere licet liberale illis eſſe*

ANNOTATIONES.

35 *Multa in homine, Demea, ſigna inſunt.*] Hujus loci obſcuri ſententia eſt; homini intelligenti facile eſt, de vita, & moribus hominum adoleſcentium, æſtimare animum, & ingenium ipſorum; adeo etiam, ut cum rem eandem facere videntur, dicat tamen peritus rerum æſtimator, hoc licet facere huic, qui ſcilicet liberali ingenio præditus eſt, nec facile corrumpi poteſt: illi non licet, nimirum qui per naturæ improbitatem indulgentia abutitur.

40 *Quæ ego in illis eſſe video:*] Ordo, & ſenſus hic eſt; multa in homine ſigna ſunt, ex quibus conjectura facile fit: quæ ego in illis eſſe video, ut confidam fore ita, ut volumus.

Ingenium,

Ingenium, atque animum: quovis illos tu die
Reducas: at enim metuas, ne ab re sint tamen
Omissiores paulo: ô noster Demea,
Ad omnia alia ætate sapimus rectius:
Solum unum hoc vitium adfert senectus hominibus,
Attentiores sumus ad rem omnes, quam sat est.
Quod illos sat ætas acuet. *De.* ne nimium modo
Bonæ tuæ istæ nos rationes, Mitio,
Et tuus iste animus æquus subvortat. *Mi.* tace,
Non fiet: mitte jam istæc: da te hodie mihi:
Exporge frontem. *De.* scilicet, ita tempus fert,
Faciundum est: cæterum rus cras cum filio
Cum primo lucu ibo hinc. *Mi.* imo de nocte
censeo:
Hodie modo hilarum te face. *De.* & istam psaltriam
Unà illuc mecum hinc abstraham. *Mi.* pugnaveris.
Eo pacto prorsus illi alligaris filium.
Modò facito ut illam serves. *De.* ego istuc videro: atque
Ibi favillæ plena, fumi, ac pollinis
Coquendo sit faxo, & molendo: præter hæc,
Meridie ipso, faciam, ut stipulam colligat.
Tam excoctam reddam atque atram, quàm carbo est. *Mi.* placet.
Nunc mihi videre sapere; atque equidem filium,
Tum etiam si nolit, cogas, cum illa unà cubet.
De. Derides? fortunatus, qui isto animo sies.
Ego sentio. *Mi.* ah, pergisne? *De.* jam desino.
Mi. I ergo intro, & cui rei opus est, ei hilarem
hunc sumamus diem.

ingenium, & nobilem animum: quamobrem, quandocumque libuerit, eos in rectam vitæ viam reducere poteris: verum metuis fortasse ne rei familiari augendæ minus studeant; ô noster Demea, ad omnia alia, ætate peritiores simus; verùm senectus hoc vitium inducit in homines; plus multò quam satis est de divitiis accumulandis laboramus; ad quod illos hæc ætas senilis satis instigabit. De. *Cavendum est ne speciosæ istæ duæ rationes, & tuus iste mitis & facilis animus nos perdant, & filios nostros.* Mi. *Ne metue, hoc non adveniet, omitte ista verba mali ominis, permitte ut sis hodie in mea potestate: explica frontem.* De. *Nimirum tempus id requirit, faciendum est, quod vis: verum cum primum dies lucebit, cras hinc discedam.* Mi. *Imo de nocte quoque, si libet, dummodò hunc diem hilariter transigas.* De. *Et istam quoque fidicinam mecum hinc abducam.* Mi. *Præclaram rem feceris; ita illic filium addixeris atque affixeris: sed vide ut illam studiosè conserves.* De. *Dabo operam ut istud fiat: efficiam ut illic, in villa, favillis, fumo, ac pulvere farinæ subtilissimo impleatur cocquendo, ac molendo: præterea ardenti meridiei hora ipsa eam exittam in agrum, ut stipulas colligat; tam tostam eam reddam, & nigram, quàm carbo est.* Mi. *Id mihi jucundum est. Nunc te judico esse sapientem; & profecto tuum etiam filium adigas etsi invitum ut concumbat cum ea.* De. *Hæc dicens me deludis? felix, qui ita nunc animo lætus es, & miseriarum sensum abjecisti. Ego vero miserias sentio.* Mi. *Ah! perseverasne in tristitia?* De. *Jam, jam tristitiam mitto.* Mi. *Igitur ingredere domum, & nuptiis faciendis lætum hunc insumamus diem.*

Actus V. Scena IV.

Demea.

Nullus unquam ſic vitæ rationem recte computavit, quid rerum occaſiones, ætatis dies, experientia ei aliquid novi afferat, & aliquid doceat: adeo ut intelligat ſe neſciviſſe antè, quæ ſe melius ſcire crediderat; & quin ea quæ potiora ſibi eſſe æſtimaverat, & ante alia eligenda, inter utendum rejiciat. Quod mihi nunc accidit? nam ego vitam auſteram, quam ad hunc diem uſque duxi, pene jam confecto vitæ curſu, nunc relinquere conſtitui. Si quis me roget, unde iſta mutatio naſcitur tam ſubita? inde eſt, quod nihil novi melius eſſe homini, quàm lenitatem & benignitatem. Id eſſe verum facile quilibet comperiet, qui inſtituta diverſa vitæ meæ, & vitæ fratris conſiderabit. Is ſemper vitam traduxit in otio, & conviviis, mitis, ſedatus, nulli præſenti adverſus, omnibus placens, & jucundum ſe præbens: ſibi commodus vixit, & ſuis delectationibus inſerviens impenſis pecuniarum non pepercit: omnes ei bene precantur, atque eum diligunt. Ego vero ille ruſticus, crudelis, tetricus, ad rem attentior, atrox, avarus, uxorem etiam duxi, quæ non inde miſeriæ ſequutæ ſunt? Liberos ex ea ſuſcepi, hæc eſt materia alia ſolicitudinum animi: dum autem illis labore ingenti ſtudio divitias parando, miſere vitam atque ætatem conſumpſi quærens opes augere:

NUnquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam fuit,

Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid appertet novi,

Aliquid moneat: ut illa, quæ te ſcire credas, neſcias;

Et, quæ tibi putaris prima, in experiundo ut repudies.

Quod mî evenit nunc: nam ego vitam duram, quam vixi uſque adhuc,

Prope jam decurſo ſpatio mitto: id quamobrem? reipſa repperi,

Facilitate nihil eſſe homini melius, neque clementia: id

Eſſe verum, ex me, atque ex fratre cuivis facile eſt noſcere.

Vitam ille ſuam ſemper egit in otio, in conviviis:

Clemens, placidus, nulli lædere os, arridere omnibus:

Sibi vixit: ſibi ſumptum fecit: omnes benedicunt, amant.

Ego ille agreſtis, ſævus, triſtis, parcus, truculentus, tenax,

Duxi uxorem; quam ibi miſeriam vidi? nati filii,

Alia cura: porro autem, illis dum ſtudeo ut quamplurimum

Facerem, contrivi in quærendo vitam, atque ætatem meam:

Nunc exacta ætate hoc fructi pro labore ab iis fero,

Odium: ille alter ſine labore patria potitur commoda:

Illum amant, me fugitant: illi credunt conſilia omnia:

Illum diligunt: apud illum ſunt ambo: ego deſertu' ſum.

nunc finita ætate, hunc fructum ab iis refero, nempe odium: frater vero Mitio ſine ullo labore, omnibus potitur commodis, quæ patres ex liberis percipere poſſunt: Illum amore proſequuntur: me averſantur: Illi omnia ſua ſecreta committunt, illum ſolum charum habent, domi cum eo degunt ambo: ego vero ſolus vivo derelictus.

Annotatio.

16 *Fructi.*] Antiquum: olim quippe in ſecunda declinatione uſurpabatur.

Illi longam vitam exoptant, mihi mortem cito advenire cupiunt: ita poſtquam eos magno labore alui, & educavi; hic eos ſibi proprios fecit facili negotio. Omne incommodum patior: hic omne gaudium percipit: eja age, tentemus verò nos ipſi, annon etiam poſſimus blandis verbis, & comitate alios nobis conciliare, aut benignis factis, & liberalitate. Ego quoque velim amorem meorum atque caritatem poſſe adipiſci. Si id comparatur largiendo, atque aliis commodando, non in poſtremis ero, qui iſtud conſequuntur. Deficiet res familiaris: id mea minime intereſt, qui ætate provectior ſum.

Illum, ut vivat, optant; meam autem mortem expectant ſcilicet.
Ita eos meo labore eductos maxumo, hic fecit ſuos
Paulo ſumptu: miſeriam omnem ego capio, hic potitur gaudia.
Age, age, jam experiamur porro contra, & quid ego poſſiem
Blande dicere, aut benigne facere, quando huc provocat.
Ego quoque à meis me amari & magnipendi poſtulo.
Si id fit dando atque obſequendo, non poſterioreis feram.
Deerit: id mea minime refert, qui ſum natu maxumus.

ACTUS V. SCENA V.

SYRUS. DEMEA.

Sy. Heus, Demea, frater precatur ne abſcedas longius. De. Quis homo me appellat? ô noſter Syre, ſalve, quid agitur? quid rerum geritur? Sy. Bene. De. Optime eſt. Hæc jam tria verba præter ingenium ſermoni adjunxi nimirum: ô noſter, quid fit, quid agitur? ſervum liberalem te præſtas, & tibi libenter commodabo. Sy. Gratiam habeo. De. Enimvero, Syre, ingenue & vere loquor, & re ipſa id cogneſces brevi.

Sy. HEUS, Demea, rogat frater, ne abeas longius.
De. Quis homo? ô Syre noſter, ſalve: quid fit? quid agitur?
Sy. Recte. *De.* optume eſt: jam nunc hæc tria primum addidi
Præter naturam, ô noſter, quid fit? quid agitur?
Servom haud inliberalem præbes te: et tibi
Lubens bene faxim. *Sy.* gratiam habeo. *De.* atqui, Syre,
Hoc verum eſt, & ipſa re experiere propediem.

ANNOTATIO.

3 *Jam nunc hæc tria.*] Hæc ſubmiſit.

Actus V. Scena VI.

Geta. Demea.

Ge. HERA, ego huc ad hos proviſo, quam mox virginem
Accerſant: ſed eccum Demeam; ſalvos ſies.
De. Oh, qui vocare? *Ge.* Geta. *De.* Geta, hominem maxumi
Pretii eſſe te hodie judicavi animo meo:
Nam is mihi eſt profecto ſervus ſpectatus ſatis,
Cui dominus curæ eſt, ita uti tibi ſenſi, Geta:
Et tibi ob eam rem, ſi quid uſus venerit,
Lubens bene faxim. meditor eſſe affabilis,
Et bene procedit. *Ge.* bonus es, cum hæc exiſtumas.
De. Paulatim plebem primulum facio meam.

Ge. Hera Soſtrata, eo veniam Mitionem atque Æſchinum, ut ſciam quando virginem Pamphilam adduci velint: ſed ecce Demeam; ſalvus ſit. De. *Quod nomen tibi eſt?* Ge. *Geta.* De. *Geta, hodie te hominem plurimi faciendum apud me decrevi: nam is certe mihi ſervus expertæ & comprobatæ ſatis fidei videtur, qui domini curam ita gerit, ut te gerere comperi; ideoque, ſi occaſio ſe dederit, libenti animo te juvabo: ſtudeo in ſermone, & verbis jucundum, & comem me præbere, nec illud male mihi cedit.* Ge. *Benignus es, qui iſta mei cauſâ cogites.* De. *Primum incipio amorem infimorum mihi conciliare, ſenſim progrediendo.*

Annotatio.

8 *Meditor eſſe affabilis.*] Hæc quoque ſubmiſsè.

Actus V. Scena VII.

Æschinus. Demea. Syrus. Geta.

Æſ. OCcidunt me equidem, dum nimi' ſanctas nuptias
Student facere; in apparando conſumunt diem.
De. Quid agitur, Æſchine? *Æſ.* hem, pater mi, tu hîc eras?
De. Tuus hercle vero & animo & natura pater,
Qui te plus quam oculos hoſce: ſed cur non domum
Uxorem accerſis? *Æſ.* cupio: verum hoc mihi moræ eſt;
Tibicina, & hymenæum qui cantent. *De.* eho,
Vin' tu huic ſeni auſcultare? *Æſ.* quid? *De.* miſſa hæc face,

Æſ. Enecant me certe tædia, dum nimis ſolennes & religioſas curant nuptias facere. In apparatu ceremoniarum totum transigunt diem. De. *Quid ſit, Æſchine?* Æſ. *Ehem, pater mi, tune hic eras?* De. *Tuus mehercule pater ſum non minus animo, quam naturâ, qui te plus oculis hiſce amo: verum cur non uxorem domum deducendam curas?* Æſ. *Cupio, ſed expecto tibicinam, quique hymenæum canant.* De. *Viſne mihi credere?* Æſ. *Quid?* De. *Inſuper habe habe,*

neglige hymenæum, turbam quæ deducat, ſponſam, facet nuptiales, tibicinas; atque hanc in horto maceriam jube quam celerrimè everti, atque per illam fac traducatur tua uxor: ex ejus domo, & noſtra fiat una domus: transfer etiam ejus matrem cum familia in ædes noſtras. Æſ. Gratum eſt, pater lepidiſſime. De. *Euge, jam lepidus dicor. Fratris ædes omnibus patebunt, cœtum nuptiadem domum introducet, ſumptus multos faciet, multaque alia ſuſtinebit: quid mea porro intereſt? ſi quidem ego, quem lepidum vocant, eorum amorem demereor: jube, Æſchine, Babylo illi numeret viginti minas pro prætio pſaltriæ. Syre, cur tardas ire ac facere quæ dixi?* Sy. *Quid ergo?* De. *Dirue maceriam in horto; poſt abi & traduce per illam Soſtratam & Pamphilam.* Ge. *Dii res tuas proſperent, Demea, quem ex animo ſic cupere noſtræ familiæ video.* De. *Dignos his officiis vos cenſeo. Tu quid ais, fili?* Æſ. *Sic exiſtimo.* De. *Multò commodius eſt, quam Pamphilam a partu recentem nunc traduci per viam, ægrotam, morbo languentem.* Æſ. *Nihil rectius fieri poſſe puto, mi pater.* De. *Sic mea conſuetudo eſt: ſed eccè Mitio procedit ex ædibus.*

Hymenæum, turbas, lampadas, tibicinas:
Atque hanc in horto maceriam jube dirui
Quantum poteſt, hac transfer, unam fac domum:
Tranſduce & matrem & familiam omnem ad nos.
Æſ. placet,
Pater lepidiſſime. *De.* euge, jam lepidus vocor.
Fratri ædes fient perviæ: turbam domum
Adducet, ſumptum admittet: multa: quid mea?
Ego lepidus ineo gratiam: jube nunc jam
Dinumeret illi Babylo viginti minas.
Syre, ceſſas ire, ac facere? *Sy.* quid ergo? *De.* dirue:
Tu, illas, abi, & traduce. *Ge.* Dî tibi, Demea,
Bene faxint, cum te video noſtræ familiæ
Tam ex animo factum velle. *De.* dignos arbitror.
Tu quid ais? *Æſ.* ſic opinor. *De.* multo rectiu' eſt,
Quam illam puerperam nunc duci huc per viam
Ægrotam. *Æſ.* nihil enim vidi melius, mi pater.
De. Sic ſoleo: ſed eccum Mitio egreditur foras.

ANNOTATIONES.

9 *Hymenæum, turbas, lampadas.*] Hymen & Hymenæus, Veneris & Bacchi filius, nupſiarum Præſes, ideo apud Græcos invocabatur, ut apud Romanos Thalaſſio.

Lampadas.] Facet quinque à pueris patrimis & matrimis (id eſt, qui patrem & matrem viventem habebant) ferebantur in ducenda ſponſa in domum mariti; & tibicina quoq; canebat.

17 *Dinumeret illi Babylo.*] Argentarius fuit. Erant argentarii, trapezitæ, ſeu menſarii, apud quos pecuniæ fœnori collocabantur, & à quibus etiam ſumebantur. Horum erat officium publicum, & tabernas in foro poſitas illi habebant.

ACTUS V. SCENA VIII.

MITIO. DEMEA. ÆSCHINUS.

Mi. *Jubetne frater dirui hanc maceriam? ubi is eſt? an jubes hoc, Demea?* De. *Ego vero jubeo non modò in hac re, ſed & in aliis omnibus his gratificari quammaximè, nos hanc familiam cum noſtra unam facere, colere, adjuvare, adjungere.* Æſ. *Ita rogo, pater.* Mi. *Sic opinor eſſe faciendum.* De. *Quin potius aliter facere nos dedeceret.*

Mi. JUBET frater? ubi is eſt? tun' jubes hoc, Demea?
De. Ego vero jubeo, & hac re, & aliis omnibus
Quam maxume unam facere nos hanc familiam;
Colere, adjuvare, adjungere. *Æſ.* ita quæſo, pater.
Mi. Haud aliter cenſeo. *De.* imo hercle ita nobis decet.

Pri-

Primum hujus uxoris eſt mater. *Mi.* quid poſtea?
De. Proba & modeſta. *Mi.* ita aiunt. *De.* natu grandior.
Mi. Scio. *De.* parere jam diu hæc per annos non poteſt,
Nec, qui eam reſpiciat, quiſquam eſt: ſola eſt. *Mi.* quam hic rem agit?
De. Hanc te æquom eſt ducere, & te operam, ut fiat, dare.
Mi. Me ducere autem? *De.* te. *Mi.* me? *De.* te, inquam. *Mi.* ineptis. *De.* ſi tu ſis homo,
Hîc faciat. *Æſ.* mi pater. *Mi.* quid? tu autem huic, aſine, auſcultas? *De.* nihil agis.
Fieri aliter non poteſt. *Mi.* deliras. *Æſ.* ſine te exorem, mi pater.
Mi. Inſanis? aufer. *De.* age, da veniam filio. *Mi.* ſati' ſanus es?
Ego novus maritus anno demum quinto & ſexageſimo
Fiam, atque anum decrepitam ducam? idne eſtis autores mihi?
Æſ. Fac: promiſi ego illis. *Mi.* promiſti autem? de te largitor, puer.
De. Age, quid, ſi quid te majus oret? *Mi.* quaſi hoc non ſit maxumum.
De. Da veniam. *Æſ.* ne gravere. *De.* fac, promitte. *Mi.* non omittis?
Æſ. Non, niſi te exorem. *Mi.* vis hæc quidem eſt. *De.* age, age, prolixe, Mitio.
Mi. Etſi hoc pravom, ineptum, abſurdum, atque alienum à vita mea
Videtur; ſi vos tantopere iſtuc voltis, fiat. *Æſ.* bene facis:
Merito te amo. *De.* verum quid? quid ego dicam? hoc conſit quod volo.
Quid nunc quod reſtat? Hegio cognatus his eſt proxumus,
Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi decet.
Mi. Quid facere? *De.* agelli eſt hic ſub urbe paulum, quod locitas foras:

Primum Soſtrata eſt mater Pamphilæ, uxoris Æſchini. Mi. *Quid inde?* De. *Proba eſt, & modeſta.* Mi. *Sic omnes dicunt.* De. *Ætate provecta admodum.* Mi. *Novi.* De. *Jamdudum per ætatem parere non poteſt: nec quisquam habet, qui eam curæ habeat, & juvet: ſola eſt, deſerta ab omnibus.* Mi. *Quid rei hic meditatur?* De. *Hanc te convenit uxorem ducere, & tui officii eſt, Æſchine, ſtudere omni induſtria ut id fiat.* Mi. *Me ducere uxorem?* De. *Te.* Mi. *me?* De. *Te, inquam, te.* Mi. *Deſipis.* De. *Si vir es, Æſchine, id ei perſuadeas facere.* Æſ. *Mi pater.* Mi. *Itane, aſine, huic morem geris?* De. *Fruſtra id recuſas, Mitio, id te neceſſe eſt facere.* Mi. *Mente captus es.* Æſ. *Permitte ut id à te impetrem, mi pater.* Mi. *Inſanus es animo: aufer te.* De. *Eja, hoc age, exaudi preces filii tui.* Mi. *Satisne mentis compos es? Egone novus maritus fiam, annos demum quinque & ſexaginta natus, & vetulam extremæ ætatis in uxorem accipiam? idne mihi ſuadetis?* Æſ. *Sic facias rogo: nam id illis pollicitus ſum.* Mi. *Pollicitus es? de te promitte, ô puer, non de aliis.* De. *Quid igitur faceres, ſi quid majoris momenti à te poſtuloret?* Mi. *Quaſi iſtud non ſit maximi momenti.* De. *Concede illi, quod petit.* Æſ. *Præbe mihi te facilem.* De. *Age, promitte illi.* Mi. *Nun definis me obtundere, & verbis cruciare?* Æſ. *Minime, niſi id mihi conceſſeris.* Mi. *Vis hæc quidem eſt.* De. *Age benigne, & large nobiſcum, Mitio.* Mi. *Quamvis hoc mihi perverſum, ſtultum, ridiculum, & abhorrens à vitæ meæ inſtituto videtur; attamen ſi vos tam enixe id voltis, fiat, concedo.* Æſ. *Hæc omnium optime ſe habet. Ex animo te amo, tantum ob meritum in me tuum.* De. *Verum quid ego amplius dicam? perficitur ſanè id quod cupio. Quid adhuc ſupereſt? Hegio Soſtratam & Pamphilam cognatione proxime attingit, nunc affinitate nobis junctius eſt, in egeſtate & inopia poſitus; nos benigne adeſſe ei, & aliquantum ſublevare ejus paupertatem convenit.* Mi. *Quid illi benefacere oportet?* De. *Habes paululum agelli ſuburbani, quod nescio cui alieno locas:*

Huic

huic demus fruendum. Mi. *Paulúlumne egelli id vocas?* De. *Etſi majuſculum ſit, tamen tradi debet: Pamphilæ patris loco eſt, vir honeſtus & probus, amicus noſter, dignus eſt cui datur. Poſtremò non ego ſum auctor præclaræ iſtius ſententiæ, quam pridem recte, ſapienterque pridem pronunciaſti; vitium commune omnium eſt, quod ad rem in ſenectute attentiores ſumus: hanc culpam evitare nos oportet: hoc vere prolatum eſt, & reipſa hoc nobis præſtandum eſt.* Mi. *Quid hoc eſt? dabitur, quando Demea ſic poſcit. Æſ. O mi pater!* De. *Nunc mihi germanus es pariter corpore, & animo.* Mi. *Id gaudeo.* De. *Suis propriis telis hunc confodio.*

Huic demus, qui fruatur, *Mi.* paulum id autem?
De. ſi multum fiet,
Faciundum eſt: pro patre huic eſt, bonus eſt, noſter eſt, recte datur.
Poſtremo non meum illud verbum, facio, quod tu, Mitio,
Bene & ſapienter dixti dudum: *vitium commune omnium eſt,* 30
Quod nimium ad rem in ſenecta attenti ſumus: hanc maculam nos decet
Effugere: dictum eſt vere, & re ipſa fieri oportet, Mitio.
Mi. Quid iſtic? dabitur quandoquidem hic volt. *Æſ.* mi pater!
De. Nunc tu mihi germanus es pariter corpore & animo. *Mi.* gaudeo.
De. Suo ſibi gladio hunc jugulo. 35

ANNOTATIO.

35 *Suo ſibi gladio.*] Id eſt, ſuo proprio gladio. Sic Plautus in Prologo Captivorum; *quo facto ſerviat ſuo ſibi patri.* Iterum; *Inſcientes ſua ſibi fallacia,* & rurſum; *Ita nunc ignorans ſuo ſibi ſervit patri.*

ACTUS V. SCENA IX.

SYRUS. DEMEA. MITIO. ÆSCHINUS.

Sy. Feci quod imperaviſti mihi, Demea. Materia diruta eſt. De. *Bonæ frugis homo es: ego per ædem Pollucis ſentio, atque arbitror Syrum libertate donari debere.* Mi. *Iſtum libertate donari? quamnam ob cauſam?* De. *Ob multas.* Sy. *O noſter Demea, Ædepol vir probus es. Ego vobis iſtos filios inde uſque à teneris annis ambos educavi diligenter, docui, monitis & præceptis omnibus quantum potui, inſtruxi.* De. *Res manifeſta eſt, nimirum quidem tibi curæ fuit cibos & obſonio lauta, & delicato emere, & conducere meretricem ad illos fideliter deducere, convivium de medio die apparare:*

Sy. FACTUM eſt, quod juſti, Demea.
De. Frugi homo es: ego ædepol hodie mea quidem ſententia
Judico, Syrum fieri æquom liberum. *Mi.* iſtunc liberum?
Quodnam ob factum? *De.* multa. *Sy.* ô noſter Demea, ædepol vir bonu' es:
Ego iſtos vobis uſque à pueris curavi ambos ſedulò: 5
Docui, monui, bene præcepi ſemper quæ potui omnia.
De. Res apparet; & quidem porro, obſonare, cum fide
Scortum adducere, apparare de die convivium:

ANNOTATIO.

8 *Apparare de die convivium.*] De die epulari, aut potare ſemper apud antiquos Græcos & Romanos datum vitio fuit, ut intemperantiæ & luxus argumentum; ita Curtius Alexandrum Macedonem notat: quòd de die convivia iniret; & Livius Pœnos, quod de die epularentur. Et ab Hippocratis uſque temporibus rarus olim fuit prandiorum uſus.

Non

Non mediocris hominis hæc ſunt officia. *Sy.* ô lepidum caput!

De. Poſtremo hodie in pſaltria iſta emenda huic adjutor fuit,

Hic curavit: prodeſſe æquom eſt: alii meliores erunt:

Denique hic volt fieri. *Mi.* vin' tu hoc fieri? *Æſ.* cupio. *Mi.* ſi quidem

Tu vis, Syre, eho, accede huc ad me, liber eſto. *Sy.* bene facis:

Omnibu' gratiam habeo, & ſeorſum tibi præterea, Demea.

De. Gaudeo. *Æſ.* & ego. *Sy.* credo: utinam hoc perpetuum fiat gaudium, ut

Phrygiam uxorem meam unà mecum videam liberam. *De.* optumam

Mulierem quidem. *Sy.* & quidem nepoti tuo, hujus filio,

Hodie primam mammam dedit hæc. *De.* hercle verò ſeriò,

Si quidem primam dedit, haud dubium quin emitti æquom ſiet.

Mi. Ob eam rem? *De.* ob eam: poſtremò à me argentum, quanti eſt, ſumito.

Si. Dî tibi, Demea, omnes ſemper omnia optata adferant.

Mi. Syre, proceſſiſti hodie pulcre. *De.* ſiquidem porro, Mitio,

Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paulum præ manu

Dederis, unde utatur: reddet tibi cito. *Mi.* iſtoc vilius.

Æſ. Frugi homo eſt. *Sy.* reddam hercle: da modo. *Æſ.* age pater. *Mi.* poſt conſulam.

De. Faciet. *Sy.* ô vir optime! *Æſ.* ô pater mi feſtiviſſime!

Mi. Quid iſtuc? quæ res tam repente mores mutavit tuos?

Quod prolubium? quæ iſtæc ſubita eſt largitas? *De.* dicam tibi.

Non cujuſvis hominis, aut vilis ſervi hæ ſunt operæ. Sy. *O feſtivum virum, atque urbanum!* De. *Denique Æſchinum in emenda hac fidicina adjuvit, atque hortatus eſt: huic benefacere juſtum eſt: alii ſervi ab hoc exemplo prohibiti fient. Denique Æſchinus cupit hoc fieri.* Mi. *Æſchine, viſne tu hoc fieri?* Æſ. *Cupio.* Mi. *Siquidem tu conſentis, ebo, Syre, accede propius ad me: Liber eſto.* Sy. *Bene facis, ut herum decet. Omnibus gratiam habeo: ac præterea ſingularem tibi, Demea.* De. *Id gaudeo.* Æſ. *Et ego.* Sy. *Credo, quæ eſt veſtra benignitas. Utinam iſtud gaudium Dii perpetuent abſque ulla ægritudine, ut poſſim videre Phrygiam meam uxorem ſimul mecum liberam.* De. *Optimam certe fœminam.* Sy. *Et quidem tuo nepoti, Æſchini filio, ſcilicet hodie primùm mammam admovit, & lac præbuit.* De. *Per Herculem, verumne & ſeriò id ait?* Si. *Siquidem primùm nepotulum noſtrum lactavit, certum eſt illam eſſe manumittendam, uti æquum eſt.* Mi. *Ob eam rem ſolum?* De. *Ob eam: denique argentum pro ejus pretio, quanti æſtimaverit eam, à me accipito.* Sy. *Dii tibi omnes, Demea, omnia, quæ optat, concedant.* Mi. *Syre, præclare hodie profeciſti.* De. *Sic eſt, Mitio, dummodo officium tuum, facies, & ut herum liberalem decet aliquam pecuniolam ei præbeas ſtudam: brevi eam tibi rependet.* Mi. *Iſto flocco vilius erit quod reddet.* Æſ. *Probus homo eſt, & qui promiſſa ſervat.* Sy. *Reddam per Herculem, da modò mutuò.* Mi. *Poſt deliberabo.* De. *Syre, ne dubita, Mitio faciet quod petis.* Sy *O vir optime, Demea!* Æſ. *O mi pater lepidiſſime!* Mi. *Quid iſtud eſt? undenam hæc tam ſubita morum tuorum immutatio? unde tibi tam promptus animus ad largiendum? quæ iſta tam profuſa in largiendo voluntas?* De. *Dicam tibi.*

ANNOTATIO.

28 *Quod prolubium?*] Turnebus legit *proluvium*, quod per tranſlationem dicitur profuſio & prodigalitas, cum quis more aquæ opes profundit. Virgilius III. Æneidos de Harpyis:

——— *Fœdiſſima ventris*
Proluvies, ——— id eſt, ſordis effuſio, ſive alvi immunditia.

Ut

Ut id oſtenderem, quod te iſti facilem & feſtivum putent,
Id non fieri ex vera vita, neque adeo ex æquo & bono,
Sed ex aſſentando, indulgendo, & largiendo, Mitio.
Nunc adeo ſi ob eam rem vobis mea vita inviſa eſt, Æſchine,
Quia non juſta injuſta prorſus omnia omninò obſequor,
Miſſa facio, effundite, emite, facite quod vobis lubet.
Sed ſi id voltis potius, quæ vos propter adoleſcentiam
Minu' videtis, magis impenſe cupitis, conſulitis parum,
Hæc reprehendere, & corrigere me, obſecundare in loco:
Ecce me, qui id faciam vobis. *Æſ.* tibi pater, permittimus;
Plus ſcis, quid facto opus eſt: ſed de fratre quid fiet? *De.* ſino
Habeat; finem in iſtac faciat. *Æſ.* iſtuc recte. Ω plaudite.

Hoc feci, ut manifeſtum facerem quod iſti filii veſtri te clementem & mitem æſtimant, id non eſſici ex vera, & laudabili facilitate naturæ tuæ, imò, nec etiam ex vera æquitate; ſed ex eo, quod eis nimis ſubblandiris, indulget, & large ſumptus præbes, Mitio: ſi igitur Æſchine, ratio vitæ meæ vobis inviſa & moleſta eſt, quia in omnibus, ſive ea juſta ſint, vel injuſta, vobis non obſecundo, pro derelictis omnia habeo, & veſtro arbitratu vivere ſino: abſumite, emite, facite, ut vobis videtur: ſed ſi id potius vultis, ut quæ per adoleſcentiam minus vobis intelligere licet, & per inconſiderantiam quidem magis eniæ affectatis, minus verò perpenditis, ea incuſem, & emendem, utque etiam obtemperem pro temporis occaſione veſtris voluntatibus, ecce me reperiſtis, qui id vobis præſtem. Æſ. Pater mi, tuæ poteſtati nos committimus; tu ſcis meliùs quid nobis facto opus ſit: ſed de fratre Cteſiphone quid fiet? De. Permitto ut iſtâ potiatur fidicinâ, eâ ſit contentus, & in ea voluptates & libidinem ſuam conſumat, nec poſthac aliam amet. Æſ. Recte judicaſti, & conſtituiſti. Ω Plaudite.

ACTUS

P. TERENTII

CARTHAGINIENSIS AFRI

PHORMIO.

Acta ludis Romanis. L. Poſthumio Albino, L. *Cornelio Merula, Ædilibus Curulibus. Egerunt L. Ambivius Turpio, L. Attilius Prænestinus. Modos fecit Flaccus Claudii, tibiis imparibus. Tota Græca Apollodoru Epidicazomenos. Facta quarto, Cn. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſala Coſſ. Anno ab urbe condita* DXCIII. *Ante Chriſtum natum* CLIX.

ANNOTATIONES in EPIGRAPHEN.

PHORMIO.] Hæc comœdia vocatur Phormio à Phormione paraſito, qui primas in ea partes tenet.

Acta ludis Romanis.] Ludi Romani ſub Regibus inſtituti ſunt, magnique appellati, auctore Aſconio Pediano in Actionem 1. in Verrem, quod magnis impenſis (ut erant tempora) dati ſunt: tunc enim primùm ludis impenſa ſunt ducenta millia nummûm (hæc ſumma valet quindecies millia Francarum librarum) ingentes pecuniæ tunc temporis. Cicero actione 2. in Verrem ait; ſibi deſignato Ædili ludos antiquiſſimos eſſe faciendos, qui primi Romani appellati ſunt, Jovi, Junoni, & Minervæ. Diverſi ſunt hi ludi à Megaleſiis, qui Cybele magnæ matri Deorum dicati fuerunt. Porro quidam hic legendum cenſent, *Ludis Megalenſibus.*

Egerunt L. Ambivius.] Hi erant magiſtri hiſtrionum.

Tibiis imparibus.] Unâ ſcilicet dextrâ; alterâ ſiniſtrâ: quæ tibiæ impares vocatæ fuerunt Phrygiæ, quibus tunc canebatur, cum gravitas jocis miſcebatur.

PHORMIONIS PERSONÆ.

PHORMIO, paraſitus. A Φορμὸς, quod eſt, corbis, ſtorea, textum quid ex ſparto & junco, aut nexus vitilium. Vitile eſt omne lentum, ut flecti poſſit.

DEMIPHO, ſenex, quaſi δήμου φῶς, id eſt, populi claritas.

CHREMES, ſenex. A χρέμπτεσθαι, quod eſt enixè expuere.

ANTIPHO, adoleſcens. ἀπὸ τῦ ἀντιφαίνομαι: contra appareo.

PHÆDRIA, adoleſcens. A φαιδρὸς, hilaris.

ARGUMENTUM.

GETA, ſervus. Gentile nomen à Getis.
DAVUS, Gentile nomen ſervi.
DORIO, leno, à Doribus. Gentile nomen.
SOPHRONA, nutrix. A σώφρων, caſta, proba.
NAUSISTRATA, matrona, magnificum nomen à copiis navalibus, quarum gloriâ aliquando Athenienſis populus floruit.
CRATINUS, advocatus. A κράτος, robur.
HEGIO, advocatus. Ab ἡγεῖσθαι, quod eſt ducere.
CRITO, advocatus. A κριτὴς, judex.
DORCIUM, ancilla. A δορκὰς, Dama.
PHANIUM. A φαίνομαι, appareo.

ARGUMENTUM.

CHREMES Athenienſis cùm uxorem duxiſſet divitem Nauſiſtratam, ex qua ſuſceperat filium Phædriam, in Lemno pauperculæ cujuſdam mulieris amore correptus eam quoque ducit uxorem, & ex ea ſuſcipit filiam Phanium; quæ cum jam eſſet quindecim annorum, Chremes convenit cum fratre ſuo Demiphone, ut ejus filio Antiphoni nuberet. Poſtea Demipho in Ciliciam proficiſcitur; Chremes in Lemnum, ut Athenas Phanium cum matre adduceret. Sed hæc jam conſcenſa navi cum filia, & ipſius nutrice, eò venerat, fruſtra quæſito Chremete ſub nomine Stilphonis (ſic enim Chremes Lemni ſe vocari juſſerat, ne rumor alterius ſui conjugii emanaret) non ita multò poſt mater Phanii ex animi ægritudine moritur. Antipho autem cum forte Phanium aſpexiſſet junus matris cum nutrice procurantem, ſubitò ejus amore exarſit, eamque arte & conſilio aſtuto Phormionis paraſiti uxorem ducit. Confectis nuptiis, redeunt ſenes turbati admodum uterque, quærenteſque omni ratione has dirimere nuptias. Accidit eodem tempore, ut Phædria citharistriam amaret, ac pro ea redimenda triginta minas lenoni illius domino promitteret: ad hanc pecuniam conficiendam Geta ſervus ſenes convenit, hiſque nunciat, Phormionem, ſi ſibi dotis nomine triginta minæ darentur, ſe paratum eſſe Phanium, quam Antipho duxerat, uxorem accipere: Demipho ut filium ſuum à Phanio disjungeret, hanc pecuniam numerat Phormioni, is eam Phædriæ dat, Phædria lenoni. His geſtis, Chremes agnoſcit filiam ſuam Phanium, conjunctam eſſe cum fratris ſui filio; quare mutato conſilio, triginta minas à Phormione per rixam conatur exigere; ſed preditur per eundem uxori ſuæ Nauſiſtratæ: nec antè veniam libidinis ſuæ obtinet à matrefamiliâs, quàm & triginta minarum, & amoris citharistriæ veniam dediſſet filio.

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

CHremetis frater aberat peregre Demipho,
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clam habebat Lemni uxorem & filiam,
Athenis aliam conjugem, & amantem unice
Gnatum fidicinam: mater è Lemno advenit
Athenas: moritur: virgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat: ibi eam visam Antipho
Cum amaret, operâ parasiti uxorem accipit.
Pater & Chremes reversi fremere: dein minas
Triginta dant parasito, ut illam conjugem
Haberet ipse: argento hoc emitur fidicina.
Uxorem retinet Antipho à patruo agnitam.

INTERPRETATIO.

Aberat Demipho frater Chremetis, profectus in Ciliciam; cui filius erat Athenis Antipho. Chremes secretò duxerat Lemni alteram uxorem, ex qua susceperat filiam nomine Phanium, cùm prius Athenis uxorem duxisset Nausistratam, habesque ex ea filium Plædriam, citharistriæ cujusdam amore ardentem. Mater Phanii, secunda uxor Chremetis, è Lemno Athenas transmigravit, ibique non ita multò post vitâ decessit: virgo sola cum nutrice funus apparet, absente Chremete: Ibi cum Antipho eam aspexisset, statim ejus amore captus est, & astuto Phormionis Parasiti consilio usus eam uxorem duxit. Antiphonis pater Demipho, & Chremes reversi, questus edere cœperunt; deinde triginta minas dant parasito, ut Phanium uxorem acciperet disjunctam ab Antiphone: Hac pecunia redimitur fidicina Plædriæ. Antipho remanet in conjugio cum Phanio, quæ à patruo Demiphone agnoscitur.

PROLOGUS.

POstquam poëta vetus poëtam non potest
Retrahere à studio, & transdere hominem
in otium;
Maledictis deterrere, ne scribat, parat:
Qui ita dictitat, quas antehac fecit fabulas,
Tenui esse oratione, & scriptura levi,
Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum
Cervam videre fugere, & sectari canes,
Et eam plorare, orare ut subveniat sibi.
Quod si intelligeret, olim cum stetit nova,

Postquam Lucius Lavinius senex poëta poëtam nostrum Terentium non valet abjungere à studio poëtices comicæ, & transducere illum in otiosam cessationem, conviciis eum terrefacere aggreditur, ut eum avertat à scribendis comœdiis, inanibus verbis in vulgus jactans quas antehac Terentius fecit comœdias infimo sermone scriptas esse, & dicendi genere nimis humili: quia nusquam induxit & exhibuit adolescentulum, qui insaniens visus sibi fuerit, videre cervam fugientem, & canes ipsam prosequentes, eamque illachrymari, precari ipsum, ut sibi succurrat. Quod si animadverteret suam comœdiam dum nova esset, non fuisse explosam,

ANNOTATIONES.

5 *Tenui esse oratione.*] Imperitiæ accusat Terentius Lavinium, cum simplex sermo & purus, styluſque humilis conveniat comœdiæ.

8 *Et eam plorare.*] Lacrymæ hominis sunt propriæ; tamen ex quadam similitudine tribuuntur crocodilo, & cervo.

9 *Olim cum stetit nova.*] Sic Horatius in Epistola ad Augustum:

Gestit enim nummum in loculos demittere, post hoc
Securus cadat, an recto stet fabula talo.

Stare igitur comœdia dicitur, quæ ad finem usque placet populo, nec ejicitur, & explauditur.

magis prepter actorum, quàm propter ſuam ipſius induſtriam, minus multò conſidenter alios offenderet, quam nunc offendit, & magis probarentur comœdiæ, quas ſcripſiſſet. Nunc ſi quis eſt, qui hoc dicat, aut cenſeat; ſi vetus poëta prior novum minime provocaſſet, novus nullam materiam ſcribendæ prologo reperiſſet, ac niſi adverſarium haberet, quem conviciis inſectaretur: ille hoc reſponſum referat, communem omnibus palmam propoſitam eſſe iis, qui poëticen profitentur. Ille Lavinius Terentium ab artis ſuæ exercitio abſtrahere ingenti ſtudio curavit, ut eum ad extremam inopiam & famem adigeret: Hic Terentius ſatis habuit, ſi illi reſponderet, non eum aggrederetur. Si ille humanis verbis certaſſet, cum honore fuiſſet appellatus. Nunc quod attulit, ſibi relatum eſſe ægre ferat. Jam de illo queri deſinam; licet, quantum ad ipſum pertinet, maledicere non deſiſtat. Nunc quæ habeo vobis dicenda, animadvertite; novam comœdiam vobis exhibeo, nominatam à Græcis Epidicazomenon; à Latinis Phormionem; quoniam primæ partes erunt Phormionis paraſiti; cujus opera præcipue res agetur. Si ſtudio & benevolentia veſtra poëtam proſequemini, date recitationi fabulæ operam, cùm ſilentio æqui & faventes audite; ne ſimilis ſors mala nobis contingat, qualis contigit prius cùm per turbas & rixas cœtus noſter biſtrionum loco deturbatus eſt, quem actorum virtus conſtans & perſeverantia nobis reddidit, veſtraque humanitas, æquitaſque animi, ſubſidio quæ nobis fuit.

Actoris opera magis ſtetiſſe, quam ſua:
Minu' multo audacter, quam lædit, læderet;
Et magi' placerent, quas feciſſet fabulas,
Nunc ſi quis eſt, qui hoc dicat, aut ſic cogitet,
Vetu' ſi poëta non laceſſiſſet prior,
Nullum invenire prologum potuiſſet novus,
Quem diceret, niſi haberet, cui malediceret:
Is ſibi reſponſum hoc habeat; in medio omnibus
Palmam eſſe poſitam, qui artem tractant muſicam.
Ille ad famem hunc ab ſtudio ſtuduit rejicere:
Hic reſpondere voluit, non laceſſere.
Benedictis ſi certaſſet, audiſſet bene:
Quod ab illo allatum eſt, ſibi id eſſe rellatum putet.
De illo jam finem faciam dicendi mihi,
Peccandi cum ipſe de ſe finem non facit.
Nunc quid velim, animum attendite: apporto novam
Epidicazomenon quam vocant comœdiam
Græci, Latini Phormionem nominant;
Quia primas parteis qui aget, is erit Phormio
Paraſitus, per quem res geretur maxume.
Voluntas voſtra ſi ad poëtam acceſſerit,
Date operam, adeſte æquo animo per ſilentium:
Ne ſimili utamur fortuna, atque uſi ſumus,
Cum per tumultum noſter grex motus loco eſt:
Quem actoris virtus nobis reſtituit locum,
Bonitaſque voſtra adjutans, atque æquanimitas.

ANNOTATIONES.

18 *Artem tractant muſicam.*] Id eſt, poëticam, quia hæc ars propter metricam rationem muſicæ affinis eſt: vel potius quod Muſæ Poëticæ præſint.

26 *Epidicazomenon.*] Hic ἐπιδικαζόμενος eſt Antipho, quicum in judicio contendit Phormio, ut Phanium ei addicatur uxor.

33 *Cum per tumultum.*] Id eſt, propter rixas populi de ſedibus in ſpectaculis contendere ſoliti.

34 *Quem actoris virtus.*] Nimirum, qui excluſus toties à tumultuante populo animum non abjecerit; ſed perſeveraverit agere & recitare.

Actus I. Scena I.

Davus.

AMICUS ſummus meus, & popularis Geta,
Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula
Jam pridem apud me reliquum pauxillulum
Nummorum: id ut conficerem: confeci: affero.
Nam herilem filium ejus duxiſſe audio
Uxorem: ei credo munus hoc conradditur.
Quam inique comparatum eſt, ii qui minus habent,
Ut ſemper aliquid addant divitioribus?
Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa univerſum abripiet, haud exiſtumans
Quanto labore partum: porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit.
Porro alio autem, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt; omne hoc mater auferet:
Puer cauſſa erit mittundi. ſed videon' Getam?

Amicus mihi intimus, & ex eadem gente, Geta, heri me adiit: erat ei apud me reliquum aliquantulum pecuniæ, cujus ei debitor eram, de aliqua rationum ſupputatiuncula: id ut ei compararem, petivit: comparavi: affero. Nam ejus heri filium Antiphonem hodie uxorem duxiſſe audio: ei, ut credo, hæc pecunia in munus collicitur. Quàm injuſte fieri ſolitum eſt, quibus tenuior res eſt familiaris, eos ſemper oportere adaugere aliquibus donis divitias locupletiorum? Quod ille (Geta) de ſua frumenti menſura per ſingulas uncias parcendo, & naturæ neceſſaria alimenta detrahendo, vix ſepoſuit, id illa novæ nupta univerſum intercipiet, parvi pendens quantis ærumnis ſit acquiſitum: deinde verò aliud vulnus Getæ pecunia accipiet, cum aliud munus heræ comparandum erit, ubi illa anixa partum fuerit: inſuper aliud, ubi puero natalis per ſingulos annos revertetur, ubi eum ablactabunt, & initium facient cibo & potu eum alendi: omnia hæc munera mater lucrabitur: infans cauſa erit cur mittantur hæc dona ad matrem. Sed videone Getam?

Annotationes.

3 *Jampridem apud me reliquum.*] Aliquod reſiduum pecuniæ ei debeo.

9 *Vix de demenſo ſuo.*] Demenſum erat menſura frumenti, quam ſervis admetiebantur domini ad totius menſis victum.

13 *Feretur alio munere.*] Velut malo, ac damno mactabitur, aliud damnum accipiet.

14 *Natalis dies.*] Munera amici ſolebant mittere ad eum, cujus erat natalis dies qui uxorem ducebat, cui etiam erant nati liberi.

Actus I. Scena II.

Geta. Davus.

Ge. SIQUIS me quæret rufus. *Da.* præſto eſt, deſine. *Ge.* oh!
At ego obviam conabar tibi, Dave. *Da.* accipe, hem:
Lectum eſt, conveniet numerus, quantum debui.

Ge. Si quis homo rufo capillo hûc me quæſitum veniat. Da. Ecce eum de quo loqueris. Ge. Oh! At ego jam paratus eram tibi obviam ire, Dave. Da. Accipe pecuniam quam tibi debeo, hem: exquiſiti & probati ſunt nummi; ſumma paris numeri invenietur ei, quam reliquam adhuc debui.

Ge. Amo

Ge. *Pergratum mihi facis, & laudo quod in reddendo ceſſator non fueris.* Da. *Præcipue ſi morum perverſitas nunc ſpectatur, nam eò devenimus, ut ſi quis creditum ſolvit, ei gratiæ loco acceptum ferendum ſit: ſed quid eſt quod triſtis videris?* Ge. *Egone? ignoras in quo timore & diſcrimine verſor.* Da. *Quid iſtud eſt?* Ge. *Noſces, dummodo id celare valeas.* Da. *Aperte, imperite: dubitasne ei verba credere, cujus fidem in credenda ei pecunia probaveris? Quin etiam hac in re quæ utilitas te fallendi mihi boni eſſet?* Ge. *Ergo attentè audi.* Da. *Hoc faciam tibi præſtabo.* Ge. *Notuſne eſt tibi frater Chremetis ſenis noſtri Demipho?* Da. *Cur non?* Ge. *Filiuſque ejus Phædria?* Da. *Æque ac tute notus es mihi.* Ge. *Forte illis ambobus eodem tempore cauſa fuit itineris faciendi: illi Chremeti in Lemnum: noſtro Demiphoni in Ciliciam, ad quendam hoſpitem antiquum, qui eum invitaverat, prope aureos montes promittens.* Da. *Eine cui tantæ divitiæ abundabant, & ſuperabundabant?* Ge. *Tace: ſic homo à natura factus eſt.* Da. *Oh! male factum: quàm Regem me eſſe decuit!* Ge. *Hic tum ſenes proficiſcentes ne filiis ſuis rectorem & magiſtrum præfecerunt.* Da. *O Geta, officium grave gerendum ſuſcepiſti.* Ge. *Hoc ita mihi eveniſſe expertus ſum: & à Genio irato me derelictum fuiſſe in memoria habeo. Cœpi horum voluntati primò obſiſtere: quid plura dicam? dùm ſeni noſtro Demiphoni fidelem me præſto, ſcapulas cædendas lorariis relinquo.* Da. *Hæc animo facile occurrerunt: nam quæ ſtoliditas eſt adverſus ſtimulum calces jactare?* Ge. *Cœpi omnia fatere eorum arbitrio morem quem vellent gerere.* Da. *Sciſti tempori inſervire.* Ge. *Noſter Antipho ab initio nihil niſi rectè agebat: hic Phædria illicò quandam puellam fidicinam nactus eſt: hunc præter modum amare proſequi cœpit. Ea ſub poteſtate erat turpiſſimi lenonis:*

Ge. Amo te, & non neglexiſſe, habeo gratiam.
Da. Præſertim ut nunc ſunt mores; adeo res redit:
Si quis quid reddit, magna habenda eſt gratia.
Sed quid tu es triſtis? Ge. egone? neſcis quo in metu, &
Quanto in periclo ſim. Da. quid iſtuc eſt? Ge. ſcies,
Modò ut tacere poſſis. Da. abi ſis, inſiens:
Cujus tu fidem in pecunia perſpexeris,
Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri eſt
Te fallere? Ge. ergo auſculta. Da. hanc operam tibi dico.
Ge. Senis noſtri, Dave, fratrem majorem Chremem
Noſtin'? Da. quidni? Ge. quid? ejus gnatum Phædriam?
Da. Tanquam te. Ge. evenit, ſenibus ambobus ſimul,
Iter illi in Lemnum ut eſſet, noſtro in Ciliciam,
Ad hoſpitem antiquum: is ſenem per epiſtolas
Pellexit, modò non monteis auri pollicens.
Da. Cui tanta erat res, & ſupererat? Ge. deſinas:
Sic eſt ingenium. Da. oh! regem me eſſe oportuit.
Ge. Abeuntes ambo hic tum ſenes me filiis
Relinquunt quaſi magiſtrum. Da. ò Geta! provinciam
Cepiſti duram. Ge. mihi uſus venit, hoc ſcio.
Memini relinqui me Deo irato meo.
Cœpi advorſari primò: quid verbis opus eſt?
Seni fidelis dum ſum, ſcapulas perdidi.
Da. Venere in mentem iſtæc mihi; namque inſcitia eſt,
Advorsùm ſtimulum calces. Ge. cœpi his omnia
Facere, obſequi quæ vellent. Da. ſciſti uti foro.
Ge. Noſter mali nil quidquam primo: hic Phædria
Continuo quandam nactus eſt puellulam
Cithariſtriam: hanc amare cœpit perdite.
Ea ſerviebat lenoni impuriſſimo:

ANNOTATIONES.

16 *In Lemnum.*] Lemnos inſula eſt mario Ægei, Vulcano ſacra, & Lemnia terra nobilis. Hodie *Stalimene* vocatur.

In Ciliciam.] Cilicia Aſiæ minoris regio, hodie vocatur *Turcomania*, *Caramania*, cui ab ortu jungitur. In ea urbs Tarſus, Divi Pauli natalibus clara.

Neque,

Neque, quod daretur quidquam, id curarant patres.
Reſtabat aliud nihil, niſi oculos paſcere,
Sectari, in ludum ducere, & reducere:
Nos otioſi operam dabamus Phædriæ.
In quo hæc diſcebat ludo, ex adverſo ei loco
Tonſtrina erat quædam: hic ſolebamus fere
Plerumque eam opperiri, dum inde iret domum.
Interea dum ſedemus illic, intervenit
Adoleſcens quidam lacrumans: nos mirarier:
Rogamus, quid ſit: nunquam æque, inquit, ac modo
Paupertas mihi *onus* viſum eſt & *miſerum*, & *grave*.
Modò quandam vidi virginem hîc viciniæ
Miſeram, ſuam matrem lamentari mortuam:
Ea ſita erat ex advorſum: neque illi benevolens,
Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam,
Quiſquam aderat, qui adjutaret funus: miſeritum eſt.
Virgo ipſa facie egregia. quid verbis opus eſt?
Commôrat omnes nos: ibi continuò Antipho,
Voltiſne eamus viſere? alius, cenſeo;
Eamus: duc nos ſodes: imus, venimus,
Videmus: virgo pulchra: & quo magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus paſſus, nudus pes, ipſa horrida:
Lacrumæ, veſtitus turpis: ut, ni vis boni
In ipſa ineſſet forma, hæc formam extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam, tantummodo,
Satis ſcita, inquit: noſter vero. *Da.* jam ſcio:
Amare cœpit. *Ge.* ſcin' quam? quò evadat, vide:
Poſtridie ad anum rectà pergit: obſeçrat,
Ut ſibi ejus faciat copiam. illa enim ſe negat:
Neque eum æquom ait facere: illam civem eſſe Atticam,
Bonam, bonis prognatam: ſi uxorem velit,
Lege id licere facere: ſin aliter, negat.
Noſter, quid ageret, neſcire: & illam ducere
Cupiebat, & metuebat abſentem patrem.

neque patres adoleſcentum providerant ut ſumptus his ſubminiſtrarentur. Nihil aliud Antiphoni ſupererat, quam viſu puellæ oculos ſuos oblectare, ſemper eam ſequi, in ſcholam ducere, & domum inde reducere. Nos per otium Phædriæ obſequebamur. E regione loci in quo diſcebat puella, ſita erat officina tonſoris; hîc ſolebamus eam expectare quouſque inde rediret domum. Interea dum illic otioſi miramur, repente ſupervenit adoleſcens quidam flens. Nos mirati, quærimus quæ cauſa ei fletus eſſet. Nunquam ait, mihi ita perſpectum fuit, ac modò, quam æruminoſum & moleſtum eſſet pondus paupertas. Modò quandam vidi infelicem puellam prope in hac vicinia, deflentem matrem ſuam vita functam. Ea poſita erat contra mortuam, neque quiſquam amicus, neque vicinus, neque propinquus eam adjuvabat in curando funere, præter unam vetulam. Miſereri ſubiit. Virgo ipſa formâ erat eximiâ. Quid plura dicam? omnium animi commoti ſunt hoc ſpectaculo: tunc ſtatim Antipho; libetne vobis, inquit, ut hanc virginem inviſamus? alius quidam inquit, ita mihi videtur: eamus, dux eſto nobis, amabo. Imus, adivimus, ſpectavimus ipſam. Puella erat formoſa, & quò magis crederes, nihil ei additum erat, quod formam inſigniorem redderet. Crines negligenter & temere diſperſi. Pedes calceamentis nudati, ipſa inculta, flens, veſtis ſordida & deformis. Adeò ut niſi pulchritudo ejus excellens eſſet, hæc pulchritudinem

in eâ delerent. Phædria qui captus erat amore illius cithariſtriæ, ſtatim adeò dixit, non quidem invenuſta, & inconcinna eſt. Noſter vero Antipho Da. *Intelligo: continuò ejus amore exarſit.* Ge. *Sciſne quantum? quouſque cupiditas ejus pervenit, inſpice. Ipſa die poſt idiana vetulam virginis nutricem convenit, orat ut ejus potiundæ facultatem daret. Illa recuſat hoc facere, eumque inique agere ait qui hoc petat, illam eſſe civem Atticam, honeſtam, honeſtis parentibus genitam; ſi uxorem eam velit ducere, legitime id ei permitti facere, ſin minus, illa recuſat ei obſequi. Noſter Antipho quid ſibi faciendum eſſet neſciebat. Cupide volebat eam in uxorem acciſere, ſed patris metu tenebatur abſentis.*

Da. Non,

Da. An non pater reverſus ei parceret hanc culpam? Ge. Quid? illene pater puellam dotis expertem, & obſcuris natalibus pateretur eum ducere? Nunquam ille hoc faceret. Da. Quid tandem factum eſt? Ge. Quid factum fuerit, quæris? eſt paraſitus quidam, nomine Phormio, homo audax & temerarius, qui (Dii illum eccidant) hoc conſilium, quod exponam dedit: nimirum lege cautum eſt Athenis, ut virgines parentibus orbatæ nubant proximis agnatis, atque illi eas uxores ducant: ego te virgini proximum eſſe aſſeverabo, & in jus vocabo, patris me amicum eſſe fingens; nos judicio ſiſtemur, qui fuerit illius pater, quæ mater, quo modo ei cognatione junctus ſis recitabo: omnia hæc excogitabo in meum commodum adeo: ut te nihil horum refutante judicio vincam ſcilicet. Deinceps pater tuus ex itinere revertetur, mihi lites intendet; ſed quid mea intereſt? illa virgo noſtra manebit. Da. Confidentiam riſu dignam! Ge. Antipho hoc conſilium probavit, exequutus eſt, ad judices venimus, cauſa ceciderimus: ille hanc in uxorem accepit. Da. Quæ mihi commemoras? Ge. Hæc, quæ auribus tuis percipis. Da. O mi Geta! quid te fiet? Ge. Neſcio per Herculem quis me caſus manet; ſed unum hoc probe ſcio, quod fortuna efferet, accipiemus æquo & patiente animo. Da. Gratum mihi eſt. Hem. fortis hoc viri eſt officium facere. Ge. Spes mihi in nullo alio, quàm in me ipſo ſita eſt. Da. Laudo animum. Ge. Ad deprecatorem perfugiam ſcilicet, qui pro me talibus verbis horum propitium mihi faciat; dimitte, rogo, hunc impunem nunc: ſi vero poſthac quicquam deliquerit, nihil deprecor: modò id denique non adjiciat, poſtquàm hinc profectus fuero, ſi libet, etiam hunc interficito. Da. Quid vero agit ille pædagogus virginis, Phædria? Ge. Sic exigue. Da. Modicum fortaſſe illi eſt quod det? Ge. Imo nihil, niſi nuda ſpes ei reſtat. Da. Paterne ejus peregre reverſus eſt, an non? Ge. Nondum. Da. Quid? ſenem veſtrum Demiphonem ad quod tempus expectatis? Ge. Incertus ſum de hujus reditu:

Da. Non, ſi rediiſſet, ei pater veniam daret?
Ge. Ille indotatam virginem atque ignobilem
Daret illi? nunquam faceret. *Da.* quid ſit denique?
Ge. Quid fiat? eſt paraſitus quidam Phormio,
Homo confidens: qui, illum Dî omnes perduint!
Da. quid is fecit? *Ge.* hoc conſilium, quod dicam, dedit:
Lex eſt, ut orbæ, qui ſint genere proxumi,
Iis nubant: & illos ducere eadem hæc lex jubet.
Ego te cognatum dicam, & tibi ſcribam dicam:
Paternum amicum me aſſimulabo virginis:
Ad judices veniemus: qui fuerit pater,
Quæ mater, quî cognata tibi ſit, omnia hæc
Confingam: quod erit mihi bonum atque commodum.
Cùm tu horum nihil refelles, vincam ſcilicet.
Pater aderit: mihi paratæ lites: quid mea?
Illa quidem noſtra erit. *Da.* jocularem audaciam.
Ge. Perſuaſum eſt homini: factum eſt: ventum eſt: vincimur:
Duxit. *Da.* quid narras? *Ge.* hoc, quod audis. *Da.* ô Geta!
Quid te futurum eſt? *Ge.* neſcio hercle: unum hoc ſcio:
Quod fors feret, feremus æquo animo. *Da.* placet:
Hem, iſtuc viri eſt officium. *Ge.* in me omnis ſpes mihi eſt.
Da. Laudo. *Ge.* ad precatorem adeam credo, qui mihi
Sic oret: nunc amitte quæſo hunc: cæterum
Poſthac ſi quidquam, nihil precor: tantummodo
Non addat, ubi ego hinc abiero, vel occidito.
Da. Quid pædagogus ille, qui citharistriam?
Quid rei gerit? *Ge.* ſic, tenuiter. *Da.* non multum habet
Quod det fortaſſe. *Ge.* imo nihil, niſi ſpem meram.
Da. Pater ejus rediit, an non? *Ge.* nondum. *Da.* quid? ſenem
Quoad exſpectatis veſtrum? *Ge.* non certum ſcio:

Sed

Sed epiſtolam ab eo allatam eſſe audivi modo, &
Ad portitores eſſe delatam: hanc petam.
Da. Nunquid, Geta, aliud me vis? *Ge.* ut bene ſit tibi.
Puer, heus: nemon' huc prodit? cape, da hoc Dorcio.

ſed modò accepi ab eo allatam eſſe epiſtolam, & inde latam fuiſſe ad publicanos qui vectigalia in portu exigant. Hanc petitum eo. Da. *Nunquid in alia re tibi opus eſt mea opera?* Ge. *Ut bene ſit tibi precor. Heus, puer: nemone huc domo procedit? cape hoc argentum, & trade Dorcio.*

ACTUS I. SCENA III.

ANTIPHO. PHÆDRIA.

An. ADeon' rem rediiſſe, ut, qui mihi conſultum eſſe optume velit,
Phædria, patrem ut extimeſcam, ubi in mentem ejus adventi venit?
Quod ni fuiſſem incogitans, ita eum expectarem, ut par fuit.
Ph. Quid iſtuc eſt? *An.* rogitas? qui tam audacis facinoris mihi conſcius
Sis? quod utinam ne Phormioni id ſuadere in mentem incidiſſet,
Neu me cupidum eo impuliſſet, quod mihi principium eſt mali.
Non potitus eſſem: fuiſſet tum mihi illos ægre aliquot dies:
At non quotidiana cura hæc angeret animum. *Ph.* audio.
An. Dum exſpecto, quàm mox veniat, qui adimat hanc mihi conſuetudinem.
Ph. Aliis, quia deſit quod amant, ægre eſt: tibi, quia ſupereſt, dolet.
Amore abundas, Antipho.
Nam tua quidem hercle certe vita hæc expetenda, optandaque eſt.
Ita me Dî bene ament; ut mihi liceat tam diu, quàm amo, frui,
Jam depaciſci mortem cupio: tu conjicito cætera,
Quid ego ex hac inopia nunc capiam, & quid tu ex iſtac copia:
Ut ne addam, quod ſine ſumptu, ingenuam, liberalem nactus es:
Quod habes, ita ut voluiſti, uxorem, ſine mala fama; palam

An. *Eone miſeriæ devenimi, ut vehementer formidem patrem, qui omnia bona mihi cupit, ubi de ejus adventu cogito? Quod niſi fuiſſem imprudens, & inconſiderans, ita eum cupidè expectarem, ut æquum & conveniens fuit.* Ph. *Quid iſtud eſt?* An. *Quæriſne? qui ſcis ipſe una mecum temerarium factum quod admiſi; quod utinam Phormio mihi ſuadere nunquam cogitaſſet. Non meam cupiditatem ad has nuptias incitaviſſet, quæ res mihi caput & fons infelicitatis. Amatæ virginis compos factus non fuiſſem: ægre & impatienter ea me privari illos aliquot dies tuliſſem: eſto: at ſolita hæc ſolicitudo animum non premeret.* Ph. *Audio.* An. *Dum anxius metuo, ne quàm citò quis irruat, qui me abſtrahat ab hujus virginis poſſeſſione.* Ph. *Alii triſtantur, quia id quod amant eos deficit: tu vero, eo quod ſuperat, doles. Amoris felicitate affluis, Antipho. Nam per Herculem tuæ vitæ conditio preculdubio deſideranda eſt. Ita mihi Dii ſint propitii, ut mihi tamdiu ejus quod amo, copia ſint, quandiu ſit tibi, merito paratus ſum paciſci: cætera conjice, ſcilicet, quid ego miſeriæ capiam ex amoris impia, cum tu jucunde amica fruaris: ut ne his adjungam, quod ſine ullis pecuniarum impenſis ingenuam & liberalem virginem ſortitus es: quod poſſides uxorem qualem optaviſti, integræ exiſtimationis*

denique beatum te prædico, ſi unum hoc adſit, animus, qui hæc moderate capiat. Quod ſi cum lenone avariſſimo rem tranſigendam habeas, ut ego, tum tu revera te beatum eſſe intelligas. Ita plerique omnes à natura facti ſumus, noſtra fere conteuimus. An. *At te contra felicem eſſe duco, Phædria, cui adhuc integris rebus licet conſiderare, & deliberare quid eligas, tibi aſſerves, diligas, relinquas: ego in eum ſtatum conjectus ſum, ut neque mihi poteſtas ſit relinquendæ nec retinendæ virginis, quam poſſideo. Sed quid hoc eſt? num conſpicio Getam currentem huc properare? is ipſe eſt: me miſerum! metuo ne mihi nunc triſtem nuncium afferat.*

Beatus, ni unum hoc deſit, animus qui modeſtè iſtæc ferat.
Quod ſi tibi res ſit cum eo lenone, quocum mihi eſt, tum ſentias.
Ita plerique ingenio ſumus omnes, *noſtri noſmet pœnitet.*
An, At tu mihi contra nunc videre fortunatus, Phædria,
Cui de integro eſt poteſtas etiam conſulendi, quid velis,
Retinere, amare, amittere; ego in eum incidi infelix locum,
Ut neque mihi ejus ſit amittendi, nec retinendi copia.
Sed hoc quid eſt? videon' ego advenire huc currentem Getam?
Is ipſus eſt: hei, timeo miſer, quam nunc mihi hic rem nuntiet.

ACTUS I. SCENA IV.

GETA. ANTIPHO. PHÆDRIA.

Ge. Periiſti, Geta, niſi ſubitum aliquod conſilium inveneris: ita nunc tibi non providenti, nec expectanti tanta inſtant pericula: quæ qua ratione declinem ignoro, neque quomodo inde me expediam: neque enim diutius noſtra temeritas jam poteſt occultari: quæ ſi non aſtute cavebuntur, me aut herum oppriment. An. *Quidnam eſt, quod tam perturbatus currit?* Ge. *Tum, ſcilicet miſi momentum temporis reſtat ad deliberandum de hac re. Ecce herum.* An. *Quodnam hoc malum eſt?* Ge. *Quam rem cum reſciverit, filium Antiphonem duxiſſe uxorem, quodnam remedium ſedandæ ejus iracundiæ reperiam? alloquarne eum? inflammabo: ſileam? ſtimulem: excuſem? peram perdam, & verba. Eheu me miſerum! præterquam quod mihi metuo, tum etiam angor ſolicitudine propter Antiphonem: ejus miſereor: pro eo metuo: is me remoratur, & retardat: nam niſi res ad eum pertineret,*

Ge. NULLUS es, Geta, niſi jam aliquod tibi conſilium celere repperis:
Ita ſubitò nunc imparatum tanta te impendent mala:
Quæ neque uti devitem ſcio, neque quomodo me inde extraham:
Nam non poteſt celari noſtra diutius jam audacia;
Quæ ſi non aſtu providentur, me aut herum peſſum dabunt.
An. Quidnam ille commotus venit? *Ge.* tum, temporis punctum mihi
Ad hanc rem eſt; herus adeſt. *An.* quid iſtuc eſt mali?
Ge. Quod cum audierit, quod ejus remedium inveniam iracundiæ?
Loquarne? incendam: taceam? inſtigem: purgem me? laterem lavem.
Eheu me miſerum! tum mihi paveo, tum Antipho me excruciat animi:
Ejus me miſeret: ei nunc timeo: is nunc me retinet: nam abſque eo

Eſſet,

Eſſet, recte ego mihi vidiſſem, & ſenis eſſem ultus iracundiam: (protinus in pedes.
Aliquid convaſaſſem, atque hinc me conjicerem
An. Quam hic fugam aut furtum parat?
Ge. Sed ubi Antiphonem reperiam? aut quâ quærere inſiſtam viâ?
Ph. Te nominat. *An.* neſcio quod magnum hoc nuntio expecto malum.
Ph. Ah, ſanuſne es?
Ge. Domum ire pergam: ibi plurimum eſt. *Ph.* revocemus hominem. *An.* ſta illicò. *Ge.* hem! Satis pro imperio, quiſquis es. *An.* Geta. *Ge.* ipſe eſt, quem volui obviam.
An. Cedo, quid portas, obſecro; atque id, ſi potes, verbo expedi.
Ge. Faciam. *An.* eloquere. *Ge.* modò apud portum. *An.* meumne? *Ge.* intellexti. *An.* occidi. *Ph.* hem!
An. Quid agam? *Ph.* quid ais? *Ge.* huju' patrem vidiſſe me, patruum tuum.
An. Nam quod ego huic nunc ſubito exitio remedium inveniam miſer?
Quòd ſi eo meæ fortunæ redeunt, Phanium, abs te ut diſtrahar;
Nulla eſt mihi vita expetenda. *Ge.* ergo iſtæc cum ita ſint, Antipho,
Tanto magis te advigilare æquom eſt. *Fortes fortuna adjuvat.*
An. Non ſum apud me. *Ge.* atqui opus eſt nunc, cum maxume, ut ſis, Antipho:
Nam ſi ſenſerit te timidum pater eſſe, arbitrabitur
Commeruiſſe culpam. *Ph.* hoc verum eſt. *An.* non poſſum immutarier. (foret?
Ge. Quid ſi aliquid gravius tibi nunc faciendum
An. Cum hoc non poſſum, illud minu' poſſem. *Ge.* hoc nihil eſt, Phædria: ilicet:
Quid conterimus operam fruſtra? quin abeo. *Ph.* & quidem ego. *An.* obſecro:
Quid ſi aſſimulo? ſatin' eſt? *Ge.* garris. *An.* voltum contemplamini, hem,
Satin' ſic eſt? *Ge.* non. *An.* quid ſi ſic? *Ge.* propemodum. *An.* quid ſi ſic? *Ge.* ſat eſt.

mihi utiliter conſuluiſſem, & de ſenis iracundia ultionem ſumpſiſſem: aliquid clam ſubripuiſſem, & cum ſarcinulis collegiſſem, atque hinc confeſtim fugam arripuiſſem. An. *Quam hic fugam, aut furtum meditatur?* Ge. *Sed ubi Antiphonem inveniam? aut quam viam ad eum quærendum inibo?* Ph. *Te nominat.* An. *Neſcio quod magnum ex hâc nuncii mihi imminet malum.* Ph. *Sanuſne es animo?* Ge. *Ad ædes noſtras ire pergam: ibi morari ſolet.* Ph. *Revocemus eum.* An. *Hîc ſiſte gradum.* Ge. *Satis imperioſe loqueris, quiſquis es.* An. *Geta.* Ge. *Ipſe, quem quærebam occurrit.* An. *Dicite, quid affers, quæſo; atque, ſi potes, uno id verbo expone.* Ge. *Faciam.* An. *Enarra.* Ge. *Medò apud portum.* An. *Meumne patrem vidiſti?* Ge. *Intellexiſti rectè.* An. *Interii.* Ph. *Hem!* An. *Quid faciam?* Ph. *Quid dicis, Geta?* Ge. *Hujus patrem, tuum patruum Demiphonem conſpexiſſe apud portum.* An. *Nam quam medelam huic inopinatæ perniciei nanciſcar infelix ego? Quod ſi eò miſeriarum meæ fortunæ rediguntur, Phanium, abs te, ut avellar, vitam amplius ducendam eſſe non puto.* Ge. *Ergo iſta cum ita contigerint, tanto magis adlaborare te decet. Fortibus fortuna auxiliatur.* An. *Non ſum apud me.* Ge. *Atqui oportet nunc præcipue, ut apud te ſis, Antipho: nam ſi pater tuus te metuentem animadverterit, opinabitur te facinus & delictum commiſiſſe.* Ph. *Hoc verum eſt.* An. *Nequeo naturam transmutare.* Ge. *Quid facere ſi major alia calamitas tibi incideret, & patienda foret?* An. *Cum hoc non poſſum facere, aliud quid difficilius malò minus facere poſſum.* Ge. *Hîc Antipho, ô Phædria, puſilli eſt animi, & ad omnia inutilis: extemplo diccedamus: quid hîc fruſtra operam conſumimus? ego verò diſcedo.* Ph. *Et ego quoque.* An. *Manete, vos oro. An ſic apte ſimulo me confidentem eſſe?* Ge. *Nugaris.* An. *Speculate faciem meam, hem, ſatiſne ſic eſt?* Ge. *Minime.* An. *Quid ſi ſic me gerè?* Ge. *Prope rectè.* An. *Quid ſi ſic?* Ge. *Satis nunc eſt.*

ANNOTATIO.

33 *Quid ſi aſſimulo?*] Hîc Antipho actione conatur ſimulare ſe non eſſe timidum, ſed præſenti animo.

Hunc geſtum obſerva, & vehementiam patris in ſermone pari vehementia imitare, & ſimilia verba ſimilibus ſubjice, ne te ira incitatus atrocibus & aſperis ſuis dictis perturbet. An. *Intelligo.* Ge. *Reſpondete vi compulſum à lege, judicibus, & præter voluntatem uxorem duxiſſe: an intelligis? Verum, quis hic ſenex eſt, quem conſpicio in extrema plateæ parte?* An. *Pater ipſe eſt. Non poſſum hîc præſens manere.* Ge. *Ah! quid agis? quò abis, Antipho? mane, mane, inquam.* An. *Egomet me novi, & culpam meam: quæ duo me timidum faciunt: vobis commendo Phanium, & vitam meam.* Ph. *Geta, quid nunc nobis fiet?* Ge. *Tu jam verbis acerbis objurgaberis: ego pendens virgis verberaber, niſi me valde fallit opinio. Sed quæ modo hic nos Antiphoni præcepimus, ea noſmet ipſos exequi oportet.* Ph. *Mitte hoc verbum, oportet; potius mone quod mihi faciendum eſſe cenſes: nam ſponte & libenter ea faciam.* Ge. *An tenes memoria ſermonem quem olim habuiſtis, cum hanc rem aggreſſi ſumus? nempe defenſionem illam, quam invenimus ad culpam excuſandam, eſſe facilem, juſtam, ad vincendum idoneam, & ſpecioſam.* Ph. *Memoria teneo.* Ge. *Hem, nunc ea utendum nobis eſt, aut ſi fieri poteſt alia ſolertiore, & aſtutiore.* Ph. *Diligenter id ſtudendum.* Ge. *Nunc tu prior patruum Demiphonem aggredere: ego in inſidiis hîc ſubſidebo ſuppetias laturus, ſi vires deficient.* Ph. *Eja, age.*

Hem iſtuc ſerva, & verbum verbo, par pari ut reſpondeas,
Ne ſuis te iratus ſævidictis protelet. *An.* ſcio.
Ge. Ut coactum te eſſe invitum, lege, judicio: tenes?
Sed quis hic eſt ſenex, quem video in ultima platea? *An.* ipſus eſt.
Non poſſum adeſſe. *Ge.* ah, quid agis? quò abis, Antipho? mane,
Mane, inquam. *An.* egomet me novi, & peccatum meum:
Vobis commendo Phanium, & vitam meam.
Ph. Geta, quid nunc fiet? *Ge.* tu jam lites audies:
Ego plectar pendens, niſi quid me fefellerit.
Sed quod modò hîc nos Antiphonem monuimus,
Id noſmet ipſos facere oportet, Phædria.
Ph. Aufer mihi, oportet: quin tu, quid faciam, impera.
Ge. Meminiſtin' olim ut fuerit voſtra oratio
In re incipienda ad defendendam noxiam?
Juſtam illam cauſſam, facilem, vincibilem, optumam.
Ph. Memini. *Ge.* hem, nunc ipſa ea eſt opus, aut, ſi quid poteſt,
Meliore, & callidiore. *Ph.* fiet ſedulò.
Ge. Nunc prior adito tu: ego in inſidiis hîc ero
Succenturiatus, ſi quid deficies. *Ph.* age.

ACTUS I. SCENA V.

DEMIPHO. GETA. PHÆDRIA.

De Itane Antipho tandem nuptias contraxit, me non jubente? nec poteſtatem patriam, ſed taceo hanc poteſtatem, nec ſaltem indignationem meam ſubire dubitavit? pudore non afficî? ô inceptum & factum temerarium! ô Geta præceptor, & auctor! Ge. *Rem mei oblitus eſt, ſed tandem meminit.* De. *Quid anili dicent? aut quam excuſationem prætexere poterunt, ſi ſe purgare conati fuerint? dubito valde, quid acturi ſint.*

De. ITane tandem uxòrem duxit Antipho injuſſu meo?
Nec meum imperium, ac, mitto imperium, non ſimultatem meam
Revereri ſaltem? non pudere? facinus audax! ô Geta
Monitor! *Ge.* vix tandem. *De.* quid mihi dicent? aut quam cauſam reperient?

Demiror

Demiror. *Ge.* atqui repperi jam: aliud cura. *De.* an hoc dicent mihi?

Invitus feci: lex coëgit. audio, fateor. *Ge.* placet.

De. Verum ſcientem, tacitum cauſſam tradere adverſariis,

Etiamne id facere lex coëgit? *Ph.* illud durum. *Ge.* ego expediam: ſine.

De. Incertum eſt, quid agam, quia præter ſpem, atque incredibile hoc mihi obtigit.

Ita ſum iratus, animum ut nequeam ad cogitandum inſtituere.

Quamobrem *omnes, cum ſecundæ res ſunt maxume, tum maxume*

Meditari ſecum oportet, quo pacto advorſam ærumnam ferant.

Pericla, damna, exſilia peregre rediens ſemper cogitet,

Aut filî peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiæ:

Communia eſſe hæc, fieri poſſe: ut ne quid animo ſit novum:

Quidquid præter ſpem eveniat, omne id deputare eſſe in lucro.

Ge. O Phædria, incredibile eſt, quanto herum anteeo ſapientia.

Meditata mihi ſunt omnia mea incommoda: herus ſi redierit,

Molendum uſque in piſtrino: vapulandum: habendæ compedes:

Opus ruri faciendum: horum nil quidquam accidet animo novom.

Quidquid præter ſpem eveniet, omne id deputabo eſſe in lucro.

Sed quid hominem ceſſas adire, & blandè in principio alloqui?

De. Mei fratris video filium ire mihi obviam.

Ph. Mi patrue, ſalve. *De.* ſalve: ſed ubi eſt Antipho?

Ph. Salvom advenire. *De.* credo: hoc reſponde mihi.

Ph. Valet: hîc eſt. Sed ſatin' omnia ex ſententia?

e. Vellem quidem! *Ph.* quid iſtuc? *De,* rogitas, Phædria?

Bonas me abſente hîc confeciſtis nuptias.

Ge. *Atqui jam inveni: ut ſis de tis ſolicitus.* De. *Anne hoc mihi reſpiniuri ſunt? non ultro, ſed nolent feci: lex ad id me adegit? intellige, & aſſentior.* Ge. *Gratum eſt mihi, quod dicis.* De. *Verum volentem, nec contradicentem, cauſæ victoriam concedere adverſariis; idne quoque lex facere coëgit?* Ph. *Illud difficile, & moleſtum.* Ge. *Ego explicabo, & planum reddam: quieſce.* De. *Dubium eſt mihi, quid facere debeam, quia contra expectationem, & opinionem meam hoc mihi accidit. Ita ira turbatus ſum, ut nequeam mentem ad deliberandum appellere. Quapropter cum proſpera fortuna nobiſcum verſatur maxime, tum maxime unumquemque noſtrûm conſiderare oportet, quomodò adverſitates, & miſerias ingruentes toleret. Cum ex peregrinatione redit, pericula, damna, exilia ſemper in mente habeat, aut filii facinus aliquod indignum, aut uxorem moriuam eſſe, aut filiam in morbum incidiſſe: hæc communia eſſe omnibus, poſſe accidere: ut ne quid horum tanquam novum ac inſolitum eum occupet: quidquid præter expectationem eveniet, id apponat lucro.* Ge. *O Phædria, credi non poteſt, quantò herum antecedo prudentia. Omnia mea mala animo prævisa ſunt: cum herus reverſus domum fuerit, verſandæ aſſidue molæ in piſtrino: virgæ aut fuſtes ad vapulandum ſubeundi: compedibus crura conſtringenda: ruris operi enixe incumbendum. Nihil quidquam horum animo improviſum continget mihi. Quidquid præter expectationem eveniet, id apponam lucro. Verum, Phædria, quid cunctaris ad Demiphonem accedere, & blandis verbis in primo congreſſu eum compellare?* De. *Video Phædrian fratris mei Chremetis filium mihi occurrentem.* Ph. *Mi patrue, ſalve.* De. *Salvus ſis, Phædria? ſed ubi eſt Antipho?* Ph. *Salvum te advenire gaudeo.* De. *Crede: hoc reſponde mihi quod quæro.* Ph. *Bene valet: hic eſt. Sed ſatiſne omnia, ut vis, tibi evenerunt?* De. *Vellem certe!* Ph. *Quid mali contigit?* De. *Quæriſne, Phædria? egregiæ verò hic nuptiæ me abſente celebravistis.*

Ph. Eho,

Ph. *Ehò, an ea de cauſa nunc iratus es illi?* Ge. *O ſolertem artificem!* De. *Egone illi non ſim iratus? ipſum vehementer cupio ſiſti coram me, ut cognoſcat me ipſi ex illo antea clemente & miti patre, mutatum eſſe nunc ſuo merito in aſperrimum.* Ph. *Verumtamen nihil fecit, quod adiram te provocare debeat.* De. *Ecce quam ſimiles omnes unanimiter conſentiunt: ſi unum cognoveris, omnes noveris.* Ph. *Non ita res ſe habet.* De. *Hic noxius eſt, ille ad defendendam noxam paratus adeſt: operas invicem ſibi commodato dant.* Ge. *Expreſſe horum facta inſciens deſcripſit ſenex.* De. *Nam ſi hæc non ita ſe haberent, non ſtares à partibus Antiphonis, Phædriæ.* Ph. *Si verum eſt, patrue, Antiphonem in ſe peccaſſe, ex quo rei familiari damnum aut famæ nominis detrimentum attulerit; non deprecor, quin pœnam, qua dignus ſit, ferat: ſed ſi forte aliquis calumniator verſutiâ & fraude innixus ſuâ, inſidiatus eſt ætati infirmæ noſtræ adoleſcentiæ, & ſecundum ſe judicium obtinuit; utrum culpa nobis tribuenda eſt an judicibus, qui ſæpe odio & invidia impulſi, jus ſuum detrobunt locupleti, aut miſericordia moti plus æquo attribuunt inopi?* Ge. *Niſi ſtatum cauſæ ſcirem, vera eſſe quæ narravit mihi perſuaderet.* De. *Quotuſquiſque judex eſt, qui ſcire jus tuum poſſit, ubi tu ipſe ne unus quidem verbo te defendas, ita ut Antipho fecit?* Ph. *Officium adoleſcentis ingenui fecit: poſtquam in judicio ſtetit, quæ præmeditatus fuerat ad defenſionem, recitare non potuit: ita eum tum metus ille ſuus verecundia ſenſu & motu privavit.* Ge. *Laude dignus vir eſt Phædria: ſed nimis tardo quamprimum ſenem Demiphonem ſalutare. Here ſalvus ſis; incolumem te ad nos rediiſſe lætor.* De. *Ho! egregie cuſtos, & rector adoleſcentum; familiæ verè ſtatuculum, cujus fidei proficiens commendavi filium meum.* Ge. *Jamdiu accuſationes tuas in me omnes audio injuſtas immerito, atque in me maxime omnium immeritiſſimum:*

Ph. Eho, an id ſuccenſes nunc illi? *Ge.* artificem probum!

De. Egone illi non ſuccenſeam? ipſum geſtio
Dari mî in conſpectum: nunc ſua culpa ut ſciat
Lenem patrem illum factum me eſſe acerrimum.
Ph. Atqui nil fecit, patrue, quod ſuccenſeas.
De. Ecce autem ſimilia omnia: omnes congruunt:
Unum cognoris, omnes noris. *Ph.* haud ita eſt.
De. Hic in noxa eſt, ille ad defendendam cauſſam adeſt.
Cum ille eſt, hic præſto eſt: tradunt operas mutuas.
Ge. Probe eorum facta imprudens depinxit ſenex.
De. Nam ni hæc ita eſſent, cum illo haud ſtares, Phædria.
Ph. Si eſt, patrue, culpam ut Antipho in ſe admiſerit,
Ex qua re minus rei foret aut famæ temperans,
Non cauſſam dico, quin, quod meritus ſit, ferat:
Sed ſi quis forte malitia fretus ſua,
Inſidias noſtræ fecit adoleſcentiæ,
Ac vicit; noſtran' culpa ea eſt, an judicum,
Qui ſæpe propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter miſericordiam addunt pauperi?
Ge. Ni noſſem cauſſam, crederem vera hunc loqui.
De. An quiſquam judex eſt, qui poſſit noſcere
Tua juſta, ubi tute verbum non reſpondeas,
Ita ut ille fecit? *Ph.* functus adoleſcentuli eſt
Officium liberalis: poſtquam ad judices
Ventum eſt, non potuit cogitata proloqui:
Ita cum tum timidum ibi obſtupefecit pudor.
Ge. Laudo hunc: ſed eccum adire quamprimùm ſenem?
Here, ſalve; ſalvom te adveniſſe gaudeo. *De.* oh!
Bone cuſtos, ſalve; columen verò familiæ,
Cui commendavi filium hinc abiens meum.
Ge. Jamdudum te omnes nos accuſare audio,
Immeritò, & me omnium horum immeritiſſimo:

Nam quid me in hac re facere voluiſti tibi ?
Servum hominem cauſſam orare leges non ſinunt :
Neque teſtimonii dictio eſt. *De.* mitto omnia : addo
Iſtuc : imprudens timuit adoleſcens ; ſino :
Tu ſervus : verum ſi cognata eſt maxume,
Non fuit neceſſe habere ; ſed, id quod lex jubet,
Dotem daretis ; quæreret alium virum.
Qua ratione inopem potius ducebat domum ?
Ge. Non ratio, verùm argentum deerat. *De.* fumeret
Alicunde. *Ge.* alicunde ? nihil eſt dicto facilius.
De. Poſtremo, ſi nullo alio pacto, fœnore.
Ge. Hui ! dixti pulcre, ſi quidem quiſquam crederet,
Te vivo. *De.* non, non ſic futurum eſt, non poteſt. (diem ?
Egone illam cum illo ut patiar nuptam unum
Nil ſuavè meritum eſt : hominem commonſtrarier
Mihi iſtum volo, aut, ubi habitet, demonſtrarier.
e. Nempe Phormionem ? *De.* iſtum patronum mulieris.
Ge. Jam faxo hic aderit. *De.* Antipho ubi nunc eſt ? *Ph.* foris.
De. Abi, Phædria, eum require, atque adduce huc. *Ph.* eo
Recta via quidem illuc. *Ge.* nempe ad Pamphilam. *De.* at ego
Deos penateis hinc ſalutatum domum
Divortor : inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adſient,
Ut ne imparatus ſim, ſi adveniat Phormio.

nam quid me in hac cauſa præſtare voluiſti tibi ? ſervo homini cauſas agere leges non permittunt, neque teſtimonium perhibere. De. Prætereo cætera : inſuper imprudentia ætatis in ſermone hæſit timens adoleſcentulus Antipho ; eſto : tu ſervus teſtis produci in judicium non potuiſti : verum ſi proxima eſt cognata, non tamen neceſſe fuit eam in uxorem accipere ; ſed id quod lege conſtitutum eſt, poteratis dotem ei dare, ut ſibi alium virum adjungeret. Propter quam rationem potius egenam omnium rerum ducebat domum ? Ge. Non ratio deficiebat, ſed argentum. De. Poterat ab aliquo mutuò ſumere. Ge. Ab aliquo ? nihil eſt dictu facilius. De. Tandem, ſi nullo alio modo ſumi potuit, ſaltem ſub fœnore acciperet. Ge. Hui ! ſcite locutus es, ſi quidem ullus, te vivo, filio pecuniam mutuam dare vellet. De. Non, non ſic res ſe habebit, iſtud eſſe non poteſt. Egone illam cum illo unum diem nuptam manere ſinam ? nulla merces adeo ſuavis mihi eſſe poteſt, ut id patiar : hominem præſentem iſtum volo mihi oſtendi, quicum nobis res eſt, aut indicari ejus domum. Ge. Nempe Phormionem ? De. Iſtum patronum mulieris. Ge. Jam illum accerſam. De. Ubi nunc eſt Antipho ? Ph. Foris. De. Abi, Phædria, eum quære, atque huc adduce. Ph. Equidem illuc rectà proficiſcor. Ge. Nempe ad Pamphilam. De. At ego de via domum divertam, ut Deos penates ob fauſtum reditum ſalutem : inde ad forum me conferam, atque aliquot amicos advocatos mihi adjungam, qui mihi præſtò ſint in hac cauſa, ne imparatus ſim ad diſputandum, ſi Phormio adveniat.

Actus II. Scena I.

Phormio. Geta.

Ph. ITANE patris ais conſpectum veritum hinc abiiſſe? *Ge.* admodum.
Ph. Phanium relictam ſolam? *Ge.* ſic. *Ph.* & iratum ſenem?
Ge. Oppidò. *Ph.* ad te ſumma ſolum, Phormio, rerum redit:
Tute hoc intriſti, tibi omne eſt exedendum: accingere.
Ge. Obſecro te. *Ph.* ſi rogitabit. *Ge.* in te ſpes eſt. *Ph.* eccere,
Quid ſi reddet? *Ge.* tu impuliſti. *Ph.* ſic opinor. *Ge.* ſubveni.
Ph. Cedo ſenem: jam inſtructa ſunt mihi in corde conſilia omnia.
Ge. Quid ages? *Ph.* quid vis? niſi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc
Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem ſenis?
Ge. O vir fortis, atque amicus! verum hoc ſæpe, Phormio,
Vereor, ne iſtæc fortitudo in nervum erumpat denique. *Ph.* ah,
Non ita eſt, factum eſt periculum: jam pedum viſa eſt via.
Quot me cenſes homines jam deverberaſſe uſque ad necem
Hoſpites? tum cives? quod magi' novi, tanto ſæpius.
Cedo dum, en unquam injuriarum audiſti mi ſcriptam dicam?

Ph. *Verumne eſt quod ais, Antiphonem præ metu non auſum venire in conſpectum patris hinc evaſiſſe?* Ge. *Verum eſt.* Ph. *Phanium deſertam ſolam remanſiſſe?* Ge. *Sic eſt.* Ph. *Et Demiphonem ira commotum?* Ge. *Admodum.* Ph. *Ad te unum, Phormio, tota hæc res ſpectat: tute hanc intritam apparaſti, tibi ergo ea merito jam comedenda eſt.* Ge. *Oro te, Phormio, hanc rem expedi.* Ph. *Si quæret, unde Phanium ſit cognata Antiphoni?* Ge. *Omnis rei gerendæ ſpes in te ſita eſt.* Ph. *Ecce reſponſum paratum habeo. Quid ſi ſe dicat redditurum puellam?* Ge. *Tu nos ad has nuptias impuliſti.* Ph. *Sic abitrer perſuadendum ſeni, ut cognatam eſſe credat.* Ge. *Subſidium afferas.* Ph. *Siſte modò ſenem ad diſceptandum: jam præcepi animo, & commentus ſum omnia argumenta.* Ge. *Quid efficies?* Ph. *Quid vis efficiam, niſi ut Phanium maneat cum Antiphone, nec expellatur; ut Antiphonem culpâ abſolvam, atque in me omnem iram ſenis conferam?* Ge. *O Phormio, quam vir fortis, atque amicus es! verum ſæpe metuo ne tanta audacia nobis exitium afferat, ita ut in vincula conjiciamur.* Ph. *Ah, non fiet, experimentum jam feci: veſtigia quibus inſiſtam nota ſunt. Quot jam me putas homines cecidiſſe uſque ad mortem, hoſpites? cives? quò magis experientiâ edoctus ſum, eò ſæpius id feci. Dic mihi, quæſo, an unquam audiviſti injuriarum nomine me in jus vocatum eſſe?*

Annotatio.

4 *Tute hoc intriſti.*] Proverbium eſt aptum Phormioni paraſito. *Intrita* Donato eſt moretum genus libi ex farina, lacte, vino, caſeo, atque herbis confectum, ab interendo, quod hæc in mortario terantur. Dictum proverbialiter, hoc ſenſu: per te hoc factum eſt; quidquid ergo hinc evenerit, in te redundabit.

Ge. Qui

Ge. Qui istuc? *Ph.* quia *non rete accipitri tenditur, neque milvio,*
Qui male faciunt nobis: illis qui nil faciunt tenditur:
Quia enim in illis fructus est: in illis opera luditur.
Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:
Mihi sciunt nihil esse: dices, ducent damnatum domum:
Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt, mea quidem sententia,
Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.
Ge. Non pote sati' pro merito ab illo tibi referri gratia.
Ph. Imo enim nemo sati' pro merito gratiam regi refert.
Tene asymbolum venire, unctum atque lautum à balneis,
Otiosum ab animo; cum ille & cura, & sumptu absumitur,
Dum tibi sit, quod placeat, ille ringitur, tu rideas;
Prior bibas, prior decumbas: cœna dubia apponitur.
Ge. Quid istuc verbi est? *Ph.* ubi tu dubites, quid sumas potissimum.
Hæc, quum rationem ineas quam sint suavia, & quam cara sint;
Ea qui præbet, non tu hunc habeas plane præsentem deum?
Ge. Senex adest, vide quid agas: prima coitio est acerrima:
Si eam sustinueris, post illa jam, ut lubet, ludas licet.

Ge. *Quamobrem?* Ph. *Quia retia non tenduntur accipitri & milvio, qui nobis nocere solent: tenduntur verò illis avibus, quæ nobis non nocent. Illæ si capiantur, in cibum prosunt: in illis nulla posita est utilitas. Sic aliud aliis, à quibus aliquid exterqueri potest, instat periculum: at mihi sciunt nihil esse rei propter quam insidientur: etenim dices mihi, damnatum te, & addictum sibi à judicibus in domum suam trahent, ut ipsis in vinculis servias: at sciunt me edacem, idcirco alere nolunt, ut jubentur lege: & quidem sapienter faciunt, ut mihi videtur, si benefacere mihi nolunt, qui ipsis malefeci.* Ge. *Antipho nulla ex parte referendo gratiam tuis in eum meritis satisfacere potest.* Ph. *Contra ego sentio; nemo regis beneficia ullis officiis paribus æquare valet. Quid commodius & gratius esse potest, quam sine sumptu, sine symbolo ad cœnam venire, nihil solvere, unguentis adoratis delibutum, atque è balneis lotum, & nitidum, animo à curis libero, atque hilari; cum ille solicitudine, impensis pecuniarum consumitur, dum tibi apparat delicioſa & jucunda; ille tacitus stomachatur, ut tu delicieris; prior bibas, prior mensæ accumbas: cœna dubia apponitur.* Ge. *Quale istud verbum est?* Ph. *Quæ tot variis epulis instructa est, ut incertum tibi sit, quas eligas maxime. Hæc cum serio tecum reputes, non tunc arbitreris omnino deum faventem & propitium, qui hæc tribuit?* Ge. *Ecce tibi senex, vide quid acturus sis: Primus conflictus est vehemens valde: si hunc patiaris, post illa, reliquum, ludicra tantum erit exercitio.*

ANNOTATIONES.

24 *Gratiam regi refert.*] Regem suum Parasiti appellabant eum, à quo alebantur.

31 *Præsentem deum?*] Quia Deus omnium bonorum auctor est. Præsens est propitius, favens, beneficus, quia qui præsens est cum invocatur nobis citius auxiliatur, quam qui absens est. Virgilius, Ecloga I.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat:
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.

32 *Prima coitio est acerrima:*) Translatio est à prælio. Nam & congredi, & coire dicuntur. Prima coitio: *le premier choc:* Ang. **the first Onset,** cum prælium committitur,

Actus II. Scena II.

Demipho. Geta. Phormio.

De. En inquam vidistis ullum hominem majori injuria affectum fuisse, quam ego nunc sum? juvate quæso. Ge. Ira impulsus est. Ph. Quin taces, st. Jam ego hunc acerrime commovebo. Proh deûm immortalium fidem! negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho? hanc Demipho negat esse cognatam? Ge. Negat. Ph. Neque sese scire ait qui fuerit ejus pater? Ge. Negat se scire. De. Hunc hominem esse arbitror, de quo sermo mihi erat: sequimini. Ph. Negat quoque se Stilphonem ipsum cognovisse? Ge. Negat. Ph. Quia virgo misera, inops relicta est, pater ejus ignorari fingitur, contemnitur ipsa; vide quid non cogit homines avaritia facere. Ge. Si herum falsò incusabis avaritiæ, calumniator, & falsiloquus æstimaberis. De. O confidentiam ingentem! etiam consultò me accusaturus huc venit? Ph. Nam jam nullam causam habeo cur irascar adolescenti Antiphoni, si Stilphonem Phanii patrem parum cognoverit: quoniam jam ille ætate grandior erat, quam ut Antiphoni sat notus esse posset; pauper, qui labore rustico, atque opera victum quærebat, ruri pene semper habitabat: ibi agrum à nostro patre conductum arabat: sæpe interea mihi senex ille referebat, hunc Demiphonem cognatum suum ipsum despicere ac spernere: at quem virum? omnium quos viderim, vita, & moribus optimum. Ge. Hæc quæ de te & illo narras, tibi sint curæ; quid ad nos? Ph. Abi in malam crucem: nam nisi talem eum sensissem esse, nunquam tam molestas inimicitias contra familiam vestram, quam is Demipho nunc tam vili facit, suscepissem. Ge. Perseveraſne hero Demiphoni absenti maledicere, scelestissime? Ph. His maledictis ille dignus est. Ge. Aisne illum his dignum esse maledictis, ô homo, carcere perpetuo dignissime? De. Geta.

De. EN unquam cuiquam contumeliosius
Audistis factam injuriam, quam hæc est mihi?
Adeste quæso. *Ge.* iratus est. *Ph.* quin tu hoc age, st.
Jam ego hunc agitabo: prô Deûm immortalium!
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?
Hanc Demipho negat esse cognatam? *Ge.* negat.
Ph. Neque ejus patrem se scire qui fuerit? *Ge.* negat.
De. Ipsum esse opinor, de quo agebam: sequimini.
Ph. Nec Stilphonem ipsum scire qui fuerit? *Ge.* negat.
Ph. Quia egens relicta est misera, ignoratur parens,
Negligitur ipsa; *vide, avaritia quid facit.*
Ge. Si herum insimulabis avaritiæ, male audies.
De. O audaciam! etiam me ultro accusatum advenit?
Ph. Nam jam adolescenti nihil est quòd succenseam,
Si illum minus norat: quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera vita erat, ruri fere
Se continebat: ibi agrum de nostro patre
Colendum habebat: sæpe interea mihi senex
Narrabat, se hunc negligere cognatum suum.
At quem virum? quem ego viderim in vita optumum.
Ge. Videas te, atque illum, ut narras. *Ph.* abi in malam crucem:
Nam ni ita eum existumassem, nunquam tam graveis
Ob hanc inimicitias caperem in vostram familiam,
Quam is aspernatur nunc tam illiberaliter.
Ge. Pergin' hero absenti male loqui, impurissime?
Ph. Dignum autem hoc ille est. *Ge.* ain, tandem, carcer? *De.* Geta.

Ge. Bonorum extortor, legum contortor. *De.* Geta.
Ph. Reſponde. *Ge.* quis homo eſt? ehem. *De.*
tace. *Ge.* abſenti tibi
Te indignas, ſeque dignas contumelias
Nunquam ceſſavit dicere hodie. *De.* ohe, deſine.
Adoleſcens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis eſt, mihi ut reſpondeas:
Quem amicum tuum ais fuiſſe iſtum? explana mihi,
Et quî cognatum me ſibi eſſe diceret?
Ph. Proinde expiſcare, quaſi non noſſes. *De.* noſſem? *Ph.* ita.
De. Ego me nego: qui ais, redige ad memoriam.
Ph. Eho! tu ſobrinum tuum non noras? *De.* enecas:
Dic nomen. *Ph.* nomen? maxume. *De.* quid nunc taces?
Ph. Perii hercle, nomen perdidi. *De.* hem, quid ais? *Ph.* Geta,
Si meminiſti id quod olim dictum eſt, ſubjice: hem,
Non dico: quaſi non noris, tentatum advenis.
De. Egon' autem tento? *Ge.* Stilpho. *Ph.* atque adeo, quid mea?
Stilpho eſt. *De.* quem dixti? *Ph.* Stilphonem, inquam, noveras?
De. Neque ego illum noram, neque mihi cognatus fuit
Quiſquam iſto nomine. *Ph.* itane? non te horum pudet?
At ſi talentûm rem reliquiſſet decem.
De. Dî tibi male faciant. *Ph.* primus eſſes memoriter
Progeniem voſtram uſque ab avo atque atavo proferens.
Ge. Ita ut dicis: ego tum ſi adveniſſem, qui mihi
Cognata ea eſſet, dicerem: itidem tu face
Cedo, quî eſt cognata? *Ge.* heus noſter, rectè: heus tu cave.
Ph. Dilucide expedivi, quibus me oportuit
Judicibus: tum, id ſi falſum fuerat, filius
Cur non refellit? *De.* filium narras mihi?

Ge. Bonorum raptor, legum perturbator, & corruptor. De. *Geta.* Ph. *Reſponde.* Ge. *Quis me vocat? ehem.* De. *Sile.* Ge. *Hic homo non deſivit hodie abſenti tibi convitia te indigna, ipſe vero nebulone digna, contumelioſe facere.* De. *Obe, jam ſatis eſt, loqui deſine, Geta. Adoleſcens, primum hoc abs te, pace tua poſtulo, ſi tibi gratum eſſe poteſt, mihi ut reſpondeas: indica mihi, quis fuit homo ille, quem ais amicum tibi fuiſſe? manifeſta hoc mihi, & qui me ſibi cognatione junctum eſſe diceret?* Ph. *Perinde percontaris de cognato illo tuo, quaſi eum non noviſſes.* De. *Ego noviſſem?* Ph. *Etiam.* De. *Ego me nego illum cognoviſſe: tu qui dicis, & aſſeris, in memoriam revoca.* Ph. *Eho, ſobrinum tuum non cognoſcebas?* De. *Quam gravis & moleſtus es! dic nomen.* Ph. *Nomen? ita.* De. *Quid nunc taces?* Ph. *Occidi: nomen excidit è memoria.* De. *Hem! quid dicis?* Ph. *Geta, ſi nomen quod modò referebam memoriâ tenes, ſuggere: hem! non dicam nomen quod quæris: huc veniſti me circumventum, ſimulans te ignorare.* De. *Egone autem te circumvenio?* Ge. *Stilpho nomen eſt, quod quæritur.* Ph. *At quid mea intereſt? Stilpho eſt.* De. *Quomodo dixiſti?* Ph. *Stilpho, inquam, nonne eum cognoſcebas?* De. *Neque mihi notus erat, neque ullus fuit ex meis cognatis ſic nominatus.* Ph. *Itane? non te hæc negare pudet? at ſi moriens reliquiſſet bona, decem talentis æſtimata.* De. *Dii te perdant.* Ph. *Primus omnium memoriter omne genus veſtrum, omnem familiam veſtram, uſque ab avo, atque atavo recitares.* De. *Verum dicis: ego tum ſi veniſſem, quomodo mihi cognatione juncta eſſet puella illa exponerem: tu nunc ſimiliter facito: dic quo gradu ſit cognata?* Ge. *Euge, here noſter, rectè dixiſti: Heus tu cave tibi, Phormiò.* Ph. *Clare explicavi judicibus, qui de hac cauſa cognoſcebant: tum ſi falſa dixi, cur filius tuus non refutavit?* De. *Filium meum commemoras?*

ANNOTATIO.

37 *Sobrinum tuum.*] Sobrini ſunt conſobrinorum filii.

Cujus de ſtultitia dici, ut dignum eſt, non poteſt.
Ph. At tu, qui ſapiens es, magiſtratus adi,
Judicium de eadem cauſſa iterum ut reddant tibi:
Quandoquidem ſolus regnas, & ſoli licet
Hîc de eadem cauſſa bis judicium adipiſcier.
De. Etſi facta mihi inju ia eſt, veruntamen
Potius quam lites ſecter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata ſi ſit, id quod lex jubet
Dotem dare, abduce hanc, minas quinque accipe.
Ph. Ha, ha, hæ, homo ſuavis! *De.* quid eſt? num iniquom poſtulo?
Anne hoc quidem ego adipiſcar, quod jus publicum eſt?
Ph. Itane tandem, quæſo? ubi abuſu' ſis,
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere; an,
Ut ne quid turpe civis in ſe admitteret
Propter egeſtatem, proxumo juſſa eſt dari,
Ut cum uno ætatem degeret? quod tu vetas.
De. Ita, proxumo quidem: at nos unde? aut quam ob rem? *Ph.* ohe,
Actum, aiunt, *ne agas*. *De.* non agam? imò haud deſinam,
Donec perfecero hoc. *Ph.* ineptis. *De.* ſine modò.
Ph. Poſtremo tecum nihil rei nobis, Demipho, eſt:
Tuus eſt damnatus gnatus, non tu: nam tua
Præterierat jam ad ducendum ætas. *De.* omnia hæc
Illum putato, quæ ego nunc dico, dicere:
Aut quidem cum uxore hac ipſum prohibebo domo.
Ge. Iratus eſt. *Ph.* tute idem melius feceris.
De. Itane es paratus facere me advorſum omnia,
Infelix? *Ph.* metuit nos, tametſi ſedulò
Diſſimulat. *Ge.* bene habent tibi principia. *Ph.* quin quod eſt
Ferundum fers: tuis dignum factis feceris,
Ut amici inter nos ſimus. *De.* egon' tuam expetam

qui ſtultior eſt, quàm dici poſſit. Ph. *At tu qui tibi plus aliis ſapere videris, magiſtratus convent, ut iterum de eadem cauſa agas: quandoquidem hic Athenis regnum ſolus vis poſſidere, & ſoli conceſſum eſt, lite ſemel terminatâ, bis jure experiri.* De. *Quamvis ab iniqua judicum ſententia injuriam acceperim, tamen potius quam litibus vacem, aut tecum contendam, cum lege conſtitutum ſit cognata erba proximo ut nubat, vel ſi ille noluerit eam ducere uxorem, dotem præbeat, hanc abduce, & quinque minas accipe.* Ph. *Ha, ha, hæ, homo jucundus es, & feſtivus.* De. *Quid tibi eſt? anne hoc quidem obtinebo, ut jure, quod publicum eſt, mihi uti liceat?* Ph. *Quid? cedò, lexne imperat, ubi virginem ingenuam violaveris, & cum ea conſuetudinem habueris quaſi cum meretrice, ei pecuniam pro meritorio quæſtu dare, atque eam ſic dimittere? an non potius jubet, proximo eam in uxorem dari, ut ne civis Attica probrum aliquod in ſe committeret inopiâ coacta, utque cum unico viro vitam tranſigeret? quod tu prohibes.* De. *Ita lex jubet quidem, eam proximo dari in uxorem: at nos unde proximi ei ſumus, aut qua ratione?* Ph. *Ohe, ne quod ſemel actum eſt, ut vulgo dici ſolet, iterum agas.* De. *Non agam? imò, non deſiſtam, donec felicem finem huic rei impoſuero.* Ph. *Deliras.* De. *Sine modò me facere.* Ph. *Poſtremò nihil rei nobis eſt*

tecum, Demipho: tuus filius, non tu, condemnatus eſt: nam ſenior jam eras, quam ut uxorem duceres. De. *Omnia hæc quæ dico, puta tibi ab Antiphone filio dici, aut ſi diſſentiet, hac quidem cum uxore ipſum ædibus meis ſubmovebo.* Ge. *Ira commotus hæc dicit.* Ph. *Tu ipſe meliora facies quam quæ minaris.* De. *Itane ex induſtria te comparaſti, ut mihi moleſtias omnes exhiberes, improbe?* Ph. *Hic Demipho timet nos, licet aliud præ ſe ferat.* Ge. *Hæc initia feliciter ſuccedunt tibi.* Ph. *Quin potius iſtud æquo animo feras, quod neceſſariò tibi ferendum eſt: ſic rem prudentia tua dignam feceris, ut ab hac lite amici diſcedamus.* De. *Egone tuam amicitiam affectem*

ANNOTATIONES.

58 *Solus regnas.*] Id eſt, regnare vis, ſtare Judicum ſententiis recuſas.

81 *Metuit nos.*] Tacitè hæc Phormio Getæ dicit,

Ami-

Amicitiam; aut te viſum, aut auditum velim? 85
Ph. Si concordabis cum illa, habebis quæ tuam
Senectutem oblectet: reſpice ætatem tuam.
De. Te oblectet: tibi habe. *Ph.* minue vero iram. *De.* hoc age:
Satis jam verborum eſt; niſi tu properas mulierem
Abducere, ego illam ejiciam: dixi, Phormio. 90
Ph. Si tu illam attigeres, ſecùs quàm dignum eſt liberam,
Dicam impingam tibi grandem: dixi, Demipho.
Si quid opus fuerit, heus, domo me. *Ge.* intelligo.

aut te aſpicere, aut audire dignet? Ph. *Si cum ea concorditer agas, multa delectamenta ſenili tuæ ætati afferet: conſidera, quæſo, annos tuos.* De. *Te ipſam potius delectet: tibi eam poſſide.* Ph. *Moderare, quæſo, iracundiam.* De. *Tandem nihil opus eſt pluribus verbis, niſi illicò hanc Phanium abducas, ego illam expellam: dixi, Phormio.* Ph. *Si tu illam aliter, quam ingenuam, & civem attigeris tantummodò, actionem contra te gravem intendam: dixi, Demipho. Si quod opus me habueris, domo me continebo.* Ge. *Intelligo.*

ANNOTATIO.

90 *Dixi.*] Hoc verbo utebantur perorata cauſa: ſed hîc minantis eſt: hanc comminationem & ferocitatem Demiphonis imitatus eſt eodem verbo Phormio.

ACTUS II. SCENA III.

DEMIPHO. GETA. HEGIO. CRATINUS. CRITO.

De. QUanta me cura & ſollicitudine afficit
Gnatus, qui me & ſe hiſce impedivit nuptiis!
Neque mî in conſpectum prodit; ut ſaltem ſciam
Quid de hac re dicat, quidve ſit ſententiæ.
Abi tu, viſe, redieritne jam, an nondum, domum.
Ge. Eo. *De.* videtis quo in loco res hæc ſiet. 6
Quid ago? dic, Hegio. *He.* ego? Cratinum cenſeo,
Si tibi videtur. *De.* dic, Cratine. *Cra.* mene vis?
De. Te. *Cra.* ego, quæ in rem tuam ſint, ea velim facias: mihi
Sic hoc videtur: quod te abſente hic filius 10
Egit, reſtitui in integrum æquom eſt, & bonum;
Et id impetrabis. dixi. *De.* dic nunc, Hegio.
He. Ego ſedulo hunc dixiſſe credo: verum ita eſt,
Quot homines, tot ſententiæ: ſuus cuique mos:
Mihi non videtur, quod ſit factum legibus, 15

De. *Quanta me inquietudine animi, & anxietate filius meus me agitat, qui me & ſe his implicuit nuptiis! neque in conſpectum meum venit, ut ſaltem ab eo diſcam, quid de hac re dicat, quidve ſentiat. Abi tu, Geta: vi e redieritne, an nondum domum.* Ge. *Eo viſum.* De. *Videtis in quo ſtatu hæc res ſita ſit. Quid mihi agendum eſt? Hegio, quid cenſes?* He. *Ego cenſeo Cratinum prius ſententiam dicere debere, ſi tibi videtur.* De. *Dic, Cratine.* Cra. *Mene vis loqui?* De. *Te volo.* Cra. *Ego quæ tuis rationibus conducant, ea cupiò, ut agas: ſic ego cenſeo, ea quæ abſentiæ tuæ tempore, filius tuus fecit, in integrum reſtitui poſſe & debere, & id à magiſtratu obtinebis. Dixi.* De. *Dic nunc, Hegio.* He. *Ego Cratinum ex animi ſententia dixiſſe puto: verum ita eſt, quod vulgò aiunt, quot homines, tot ſententiæ: Suus cuique opinio ſingularis eſt: ego non opinor quæ legibus decreta ſunt,*

ANNOTATIO.

11 *Reſtitui in integrum.*] Prætor hominibus lapſis, vel circumſcriptis, ſubveniebat; ſi quis metu, vel fraude, ſive ætate, ſive abſentia, in captionem, & damnum incideret: nam quæ facta erant, reſcindebantur. Reſtituere in integrum, Gallicè *relever*. Ang. to relieve. Reſcindi

tolli posse, nec honestum esse id tentare. De. *Dic, Crito.* Cri. *Mihi videtur de ea re diutius consultandum esse. Res magna est.* He. *Numquid est aliud, quod nos velis, priusquam abimus?* De. *Feciſtis probe officium: multò magis in incerto sum positus, quam paulò ante fui.* Ge. *Domestici negant Antiphonem rediisse.* De. *Fratrem Chremetem oppetiri me oportet; quod mihi consilium ab eo dabitur, id sequar. Perquisitum eo apud portum, quo tempore rediturus sit.* Ge. *At ego Antiphonem investigabo, ut quæ acta sint à me audiat. Sed eccè, eum ipsum video opportune huc se conferre.*

Rescindi posse: & turpe inceptum est. *De.* dic, Crito.

Cri. Ego amplius deliberandum censeo.

Res magna est. *He.* nunquid nos vis? *De.* feciſtis probe:

Incertior sum multo, quam dudum. *Ge.* negant

Rediisse. *De.* frater est expectandus mihi: is

Quod mihi dederit de hac re consilium, id sequar.

Percontatum ibo ad portum, quoad se recipiat.

Ge. At ego Antiphonem quæram, ut, quæ acta hîc sint, sciat.

Sed eccum ipsum video in tempore huc se recipere.

ANNOTATIONES.

17 *Amplius deliberandum censeo.*] *Ampliare*, est protrahere, differre, hæc vox etiam ad judicia pertinebat: ut cùm reus ampliari dicitur; quod tum fiebat, cùm causa judicibus non satis erat probata: nam apud Romanos si causa obscurior esset, amplius pronunciabatur à judicibus, qui duabus his literis N.L. (id est, Non liquet) significabant sibi non liquere, quid statuendum esset, causamque denuò esse dicendam. Ad ampliationem hæc verba textus alludunt.

18 *Numquid nos vis?*] Abiturientium est formula, quasi dicat, Numquid aliud est quod nos velis, priusquam abimus?

22 *Quoad se recipiat.*] Id est, quando rediturus sit. Sic supra: *senem quoad expectatis vestrum?*

ACTUS III. SCENA I.

ANTIPHO. GETA.

An. Certe, Antipho, multis rationibus cum isto animo timido culpandus es. Itane hinc discessisti, & salutem tuam aliis defendendam tradidisti? aliosne tuam rem, de qua nunc agitur, putavisti melius perspecturos? nam cætera qualiacumque essent, Phanio, ei quæ nunc in tuis est ædibus, prospicere sane debuisti, ne quid, ideò quòd fidei tuæ se credidit, mali acciperet: cujus nunc infelicis bona spesque à te uno pendent. Ge. *Profectò, here, vos jam pridem te, quod hinc aberas vituperavimus.* An. *te ipsum quærebam.* Ge. *Sed propter absentiam tuam nihilo magis animum revisimus.*

An. ENimverò, Antipho, multis modis cum istoc animo vituperandus es.

Itane te hinc abiisse, & vitam tutandam dedisse aliis tuam?

Alios tuam rem credidisti, quam tete, animadversuros magis?

Nam, ut ut erant alia, illi certe consuleres, quæ nunc tibi domi est;

Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali: 5

Cujus nunc miseræ spes opesque sunt in te uno omnes sitæ.

Ge. Equidem, here, nos jamdudum hîc te absentem incusamus, qui abieris.

An. Te ipsum quærebam. *Ge.* sed ea causſa nihilo magis defecimus.

An. Lo-

An. Loquere, obſecro, quonam in loco ſunt res & fortunæ meæ?
Nunquid patri ſubolet? *Ge.* nil etiam. *An.* ecquid ſpei porro eſt? *Ge.* neſcio. *An.* ah.
Ge. Niſi Phædria haud ceſſavit pro te eniti. *An.* nihil fecit novi.
Ge. Tum Phormio itidem in hac re, ut in aliis, ſtrenuum hominem præbuit.
An. Quid is fecit? *Ge.* confutavit verbis admodum iratum ſenem.
An. Heu Phormio. *Ge.* ego, quod potui porro. *An.* mi Geta, omnes vos amo.
Ge. Sic ſeſe habent principia, ut dico: adhuc tranquilla res eſt:
Manſuruſque patruum pater eſt, dum huc adveniat. *An.* quid eum? *Ge.* aiebat,
De ejus conſilio velle ſeſe facere, quod ad rem attinet.
An. Quantus metus eſt mihi, venire huc ſalvom nunc patruum, Geta?
Nam, ut audio, per unam ejus aut vivam, aut moriar, ſententiam.
Ge. Phædria tibi adeſt. *An.* ubinam? *Ge.* eccum ab ſua palæſtra exit foras.

An. *Dic mihi, quæſo, in quem locum devenerunt res, & ſortes meæ? Nunquid pater ſuſpicatur me colluſiſſe cum Phormione, & ex compacto ei ceſſiſſe victoriam cauſæ?* Ge. *Nihil etiam.* An. *Ecquid ſpei ulterius eſt?* Ge *Neſcio: niſi quod Phædria non deſiit enixe res tuas curare.* An. *Nihil fecit, niſi quod ſolet.* Ge. *Tum etiam Phormio pariter in hac re ad nuptias pertinente, fortem virum, & diligentem, ut in aliis rebus, ſe geſſit.* An. *Quid is fecit?* Ge. *Convicit verbis Demiphonem tuum patrem vehementer ira impulſum.* An. *Euge, Phormio, perge facere ut cœpiſti.* Ge. *Ego porrò autem feci quod potui.* An. *Mi Geta, omnes vos amo de tot officiis.* Ge. *Hoc modo principium rei ſucceſſit: res adhuc integra eſt, & tuta: Pater expectaturus eſt patruum tuum, dum huc veniat.* An. *Quare pater Chremetem patruum expectaturus eſt?* Ge *Quia, ut aiebat, vult ſe gerere in re ad matrimonium tuum pertinente, prout ille ſuadebit.* An. *Quantopere metuo reditum patrui, ne ſalvus ad ſuos redeat? nam ex ejus ſententia, ut audio, mihi mors aut vita veniet.* Ge. *Phædria ad te accedit.* An. *Ubinam eſt?* Ge. *Ecce eum, à ſua palæſtra prodit.*

ANNOTATIONES.

11 *Niſi Phædria.*] Linacer Græciſmum eſſe ait, *niſi* pro *ſed.*

20 *Eccum à ſua palæſtra.*] Quod Phædria in domo amicæ aſſiduè verſetur, quemadmodum pugil, aut athleta in palæſtra, quæ eſt locus ubi luctatores nudi, & oleo quondam perfuſi luctabantur.

ACTUS III. SCENA II.

PHÆDRIA. DORIO. ANTIPHO. GETA.

Ph. DOrio, audi obſecro. *Do.* non audio. *Ph.* parumper. *Do.* quin omitte me.
Ph. Audi quod dicam. *Do.* at enim tædet jam audire eadem millies.
Ph. At nunc dicam, quod lubenter audias. *Do.* loquere, audio.
Ph. Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?

Ph. *Dorio, audi, obteſtor te.* Do. *Non audio.* Ph. *Audi pauliſper.* Do. *Quin, ſine me ire.* Ph. *Audi quod dicam.* Do. *At piget me eadem millies repetita audire.* Ph. *At nunc dicam, quod tibi audienti jucundum ſit.* Do. *Loquere, audio.* Ph. *An non poſſum precibus à te impetrare, ut expectes hos tres dies?*

Do. Mira-

Do. Mirabar, ſi tu mihi quidquam afferres novi.
An. Hei, metuo lenonem, ne quid ſuo ſuat capiti. Ge. idem ego metuo.
Ph. Non mihi credis? Do. hariolare. Ph. ſin fidem do? Do. fabulæ.
Ph. Fœneratum iſtuc beneficium tibi pulcre dices. Do. logi.
Ph. Crede mihi, gaudebis facto: verum hercle hoc eſt. Do. ſomnia.
Ph. Experire, non eſt longum. Do. cantilenam eandem canis.
Ph. Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus. Do. garri modo.
Ph. Adeon' ingenio eſſe te duro atque inexorabili,
Ut neque, miſericordia, neque precibus molliri queas?
Do. Adeon' te eſſe incogitantem atque impudentem, Phædria,
Ut phaleratis dictis ducas me, & meam ductes gratiis?
An. Miſeritum eſt. Ph. hei veris vincor. Ge. quam ſimilis uterque eſt ſui!
Ph. Neque, alia Antipho cum occupatus eſſet ſollicitudine,
Tum eſſe hoc mî objectum malum? An. ah, quid iſtuc autem eſt, Phædria?
Ph. O fortunatiſſime Antipho. An. egone? Ph. cui quod amas, domi eſt;
Nec cum hujuſmodi unquam uſu venit ut conflictares malo.
An. Mihin' domi'ſt: immo id quod aiunt, *auribus teneo lupum:*
Nam neque quo amittam, à me invenio, neque uti retineam, ſcio.
Do. Ipſum iſtuc mihi in hoc eſt. An. eja, ne parum leno ſies.
Nam quid hic confecit? Ph. hiccine? quod homo inhumaniſſimus,
Pamphilam meam vendidit. Ge. quid? vendidit? An. ain' vendidit?
Ph. Vendidit. Do. quam indignum facinus, ancillam ære emptam ſuo.
Ph. Nequeo exorare, ut me mancat, & illo cum ut mutet fidem,

Do. Mirum erat, ſi tu mihi quidquam novi ſermonis proponeres. An. *Hei, vereor ne leno aliquid mali in caput ſuum arceſſat.* Ge. *Idem ego timeo.* Ph. *Dorio, eu non mihi fidem habes?* Do. *Recte conjectas me ſcilicet tibi eadem centies promittenti nequicquam credere.* Ph. *Sin fidem obligo?* Do. *Mendacio.* Ph. *Duplo fœnore compenſatum iſtud tibi beneficium tute fateberis.* Do. *Mera verba ſine re.* Ph. *Crede mihi, lætaberis te feciſſe: per Herculem, verum tibi dico.* De. *Inania & falſa.* Ph. *Fac experimentum: id brevis eſt temporis.* Do. *Idem ſemper mihi repetis.* Ph. *Tu mihi cognatus, tu pater, tu amicus.* Do. *Perge inepta garriendo nos enecare.* Ph. *Adeone tu ingenio aſpero & impiacabili ſis, ut neque miſericordia, neque precibus leniri, & flecti poſſis?* Do. *Adeone, Phædria ſis inconſideratus, & invereundus, ut ornatis & comptis verbis me decipere, & virginem, quæ mea eſt, mihi capere gratis coneris?* An. *Phædriæ miſeret me.* Ph. *Hei, vera ſunt, quæ dicit, & his cedere cogor.* Ge. *Quam uterque, Phædria & Dorio, ſunt ſimiles ſui! nam ut ille amator perditus eſt, ita hic avarus ſordidus.* Ph. *Atque illud quoque mihi graviſſimum eſt, hoc malum mihi tum potiſſimum adveniſſe, cum Antipho, tam diſſimili cura, & moleſtia premeretur.* An. *At quid iſtud autem eſt, Phædria?* Ph. *O fortunatiſſime Antipho!* An. *Egone?* Ph. *Qui amicam duxiſti, & uxorem domi poſſides; nec opus unquam fuit cum hujuſmodi malo pugnare.* An. *Mihi domi amicam poſſideo? quinimo, quod vulgò dicitur; auribus teneo lupum: nam neque quocunque eam à me dimittam reperio, neque ut mihi ſervare poſſim ſcio.* Do. *Similis res mihi contigit cum Phædria.* An. *Cave ne parum te lenonem præſtes. Quod vero negotium hic Dorio perfecit?* Ph. *Hiccine quid geſſerit, quæris? quod homo crudeliſſimus poſſit facere: amicam meam Pamphilam vendidit.* Ge. *Quid? vendidit?* An. *Itane? vendidit?* Ph. *Vendidit.* Do. *Quam iſtud grande ſcelus eſt, ſcilicet, Doricnem vendidiſſe ſervam quam pecunia ſua acquiſierit?* Ph. *Non poſſum ab eo impetrare, ut hos tres dies, expectet me, & fidem,*

Tridu-

Triduum hoc, dum id, quod eſt promiſſum, ab amicis argentum aufero.
Si non tum dedero, unam præterea horam ne oppertus ſies.
Do. Obtundis. *An.* haud longum eſt quod orat, Dorio: exoret, ſine:
Idem hic tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
Do. Verba iſtæc ſunt. *An.* Pamphilamne hac urbe privari ſines?
Tum tu præterea horunc' amorem diſtrahi poterin' pati?
Do. Neque ego, neque tu. *Ge. Dî tibi omnes id, quod es dignus, duint.*
Do. Ego te complureis advorsùm ingenium meum menſes tuli
Pollicitantem, & nil ferentem, flentem: nunc contra omnia hæc
Repperi qui det, neque lacrumet: da locum melioribus.
An. Certe hercle, ego ſatis ſi commemini, tibi quidem eſt olim dies,
Quam ad dares huic, præſtituta. *Ph.* factum. *Do.* num ego iſtuc nego?
An. Jamne ea præteriit? *Do.* non, verùm ei hæc anteceſſit. *An.* non pudet
Vanitatis? *Do.* minime, dum ob rem. *Ge.* ſterquilinium. *Ph.* Dorio,
Itane tandem facere oportet? *Do.* Sic ſum: ſi placeo, utere.
An. Siccine hunc decipis? *Do.* imo enimvero, Antipho, hic me decipit:
Nam hic me hujuſmodi ſciebat eſſe: ego hunc eſſe aliter credidi.
Iſte me fefellit: ego iſti nihilo ſum aliter, ac fui.
Sed ut ut hæc ſunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare ſe dixit: ſi mihi prior tu attuleris, Phædria,
Mea lege utar, ut potior ſit, qui prior ad dandum eſt. Vale.

fallat diſcedens à venditione, dum pecunia mihi ab amicis numeretur. Si tum non dedero, ne unius quidem horæ ſpatium opperiatur præterea. Do. *Dicendo toties eadem cerebrum excutis mihi.* An. *Medicum tempus poſtulat? exaudi eum, Dorio: Ipſe hujus gratiæ te duplo remunerabit.* Do. *Hæc inania ſunt promiſſa.* An. *Num Pamphilam hac urbe exportari tam dure conſenties? tum quoque horum amorem mutuum divelli pati poteris?* Do. *Neque ego, neque tu patiemur:* Ge. *Dii te perdant, ut meritus es.* Do. *Phædria, ego te jam plurimos menſes invitus tolero, & expecto promittentem ſolum, & nihil pecuniæ afferentem, ſed ſolas lachrymas effundentem: nunc alium contra inveni multo diſſimilem tui, qui ſcit dare, non vero promittere fruſtra, & flere: cede illis qui plus poſſunt, quam tu.* An. *Equidem, ſi ego ſatis recordor, diem certe definiviſti antehac, ad quam Pamphilam Phædriæ traderes.* Ph. *Ita eſt.* Do. *Num ego infiteor?* An. *Præterlapſa eſt?* Do. *Non, ſed hæc dies, quâ emptorem inveni, eam, quæ præfixa fuit, anticipavit repræſentatione pecuniæ.* An. *Non pudore ſuffunderis de vanitate fidei & perfidia?* Do. *Minime, dummodò lucrum faciam.* Ge. *Stercorum receptaculum.* Ph. *Itane tandem agi decet?* Do. *Sic à natura comparatus ſum: ſi gratus ſum, me utere.* An. *Siccine hunc fallis?* Do. *Quin potius certe hic, Antipho, Phædria me fallit: nam ille hujuſmodi ingenii me eſſe non ignorabat: hunc ego aliter factum eſſe putavi. Itaque, iſte me fefellit: ego vero eodem modo, ac antea erga eum me gero. Sed utcunque hæc ſe habeant, hoc facere conſtitui: miles, cui Pamphilam vendidi, argentum ſe mihi cras daturum promiſit: ſi tu, Phædria, prius quam ille, mihi dederis, jure meo utar; ſcilicet, potior ille mihi ſolet eſſe, qui prior ad dandum venit. Vale.*

ANNOTATIO.

34 *Neque ego, neque tu.*] Irridens id ait Dorio. Hoc autem ſibi vult: magnopere ſcilicet ego & tu afficiemur hac amoris diſtractione, neque eam poterimus pati.

Actus III. Scena III.

Phædria. Antipho. Geta.

Ph. Quid faciam? unde ego tam cito huic Dorioni ſummam triginta minarum ſumam infelix, qui nihil habeo, & minus quam nihil? quod ſi hic potuiſſet nunc oratione flecti, & ſuaderi, triduum hoc, quod poſtulabam, ut expectaret; hæc pecunia mihi promiſſa erat ab amicis. An. Siccine, Geta, hunc ſinemus eò miſeriæ redigi, qui me pridem, ut dixiſti, tam humane, & benigne juverit, præſtò mihi fuerit? Quin, quum opus is habet, petius ipſi gratiam acceptam referimus? Ge. Sat ſcio æquitati id eſſe conſentaneum. An. Age ergo iſtud aggredere; ſalus ejus in te ſolo poſita eſt. Ge. Quid agam? An. Argentum inveni. Ge. Iſtud velim facere, ſed id, à quo accipiam, indica. An. Pater jam hîc adeſt. Ge. Scio: ſed quid hoc juvat? An. Ah, ex uno verbo vir ſapiens facile rem totam intelligit. Ge. Itane? An. Ita. Ge. Certe per Herculem egregie nunes ſcilicet: annon etiam tu hinc à me abſcedes? an ſufficiens mihi materia triumphi non eſt, quod propter matrimonium tuum nullum patior malum, niſi etiam nunc, operam dando Phædriæ, in magno periculo certam crucem invenire me jubeas? An. Verum eſt, quod ait Geta. Ph. Quid, Geta? an alienum vos eſſe me cenſetis? & ſic me negligitis? Ge. Non ſic æſtimo: ſed an minimi faciendum iſtud eſt, quod in nos omnes ira commotus eſt, & ſtomachatus ſenex, niſi eum acrius ſtimulemus, adeo ut nulla prece poſtea flecti & exorari poſſit? Ph. An alius à conſpectu meo illam expectabit hinc in remotam, & longinquam terram? dum igitur fieri poteſt, dumque nondum diſceſſit, loquimini mecum tanquam nunc ultimùm, Antipho, & me ſpectate. An. Quare? aut quidnam facturus es? dicas mihi velim. Ph. Quocumque terrarum adducetur, conſtitutum eſt mihi eò uſque ipſam ſectari,

Ph. QUID faciam? unde ego nunc tam ſubito huic argentum inveniam miſer,
Cui minu' nihilo eſt? quod ſi hic pote fuiſſet nunc exorarier,
Triduum hoc promiſſum fuerat. *An.* Itane hunc patiemur, Geta,
Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adjûrit comiter?
Quin, cum opus eſt, beneficium rurſum ei experimur reddere? 5
Ge. Scio equidem hoc eſſe æquom. *An.* age ergo, ſolus ſervare hunc potes.
Ge. Quid faciam? *An.* invenias argentum. *Ge.* cupio, ſed, id unde, edoce.
An. Pater adeſt hîc. *Ge.* ſcio: ſed quid tum? *An.* ah, *dictum ſapienti ſat eſt.*
Ge. Itane? *An.* ita. *Ge.* ſane hercle pulcre ſuades: etiam tu hinc abis?
Non triumpho, ex nuptiis tuis ſi nil nanciſcor mali, 10
Ni etiam nunc me hujus quærere cauſſa in malo jubeas crucem?
An. Verum hic dicit. *Ph.* quid? ego vobis, Geta, alienus ſum? *Ge.* haud puto:
Sed parumne eſt, omnibu' quod nunc nobis ſuccenſet ſenex,
Ni inſtigemus etiam, ut nullus locus relinquatur preci?
Ph. Alius ab oculis meis illam in ignotum abducet locum? 15
Dum igitur licet, dumque adſum, loquimini mecum, Antipho:
Contemplamini me. *An.* quamobrem? aut quidnam facturus? cedo.
Ph. Quoquo hinc aſportabitur terrarum, certum eſt perſequi,

Aut

Aut perire. *Ge.* Dî bene vortant, quod agas: pedetentim tamen.

An. Vide, ſi quid opis potes adferre huic. *Ge.* ſi quid? quid? *An.* quære, obſecro.

Ne quid plus minuſve faxit, quod nos poſt pigeat, Geta.

Ge. Quæro: ſalvos eſt, ut opinor: verum enim metuo malum.

An. Noli metuere: una tecum bona, mala, tolerabimus.

Ge. Quantum argenti opus eſt tibi? loquere. *Ph.* ſolæ triginta minæ.

Ge. Triginta! hui, percara eſt, Phædria. *Ph.* Iſtæc vero vilis eſt.

Ge. Age, age, inventas reddam. *Ph.* ô lepidum caput! *Ge.* auſer te hinc. *Ph.* jam opus eſt.

Ge. Jam teres: ſed opu' eſt mihi Phormionem adjutorem ad hanc rem dari.

An. Præſto eſt, audaciſſime oneris quidvis impone, & feret:

Solus eſt homo amico amicus. *Ge.* eamus ergo ad eum ocyus.

Ph. Abi vero: dic, præſto ut ſit domi.

An. Nunquid eſt, quod mea opera vobis opu' ſit? *Ge.* nîl: verum abi domum, &

Illam miſeram, quam ego nunc intus ſcio eſſe exanimatam metu,

Conſolare: ceſſas? *An.* nihil eſt, æque quod faciam lubens.

Ph. Qua via iſtuc facies? *Ge.* dicam in itinere: modo te hinc amove.

aut mori. Ge. *Dii velint, ut quod acturus ſis proſpere ſuccedat: ſed ſenſim, & conſiderate agas, nec præcipitanter.* An. *Vide, Geta, ſi quid eum juvare potes.* Ge. *Si quid? quid?* An. *Excogita, precor, ne quid male faciat, quod poſtea nobis ægre ſit, & dolorem afferat.* Ge. *Excogito: ſalvus eſt, ut puto: verum ſane ne malum inde veniat valde timeo.* An. *Mitte timere: omnia bona, mala tecum participabimus.* Ge. *Quantâ pecuniâ opus habes? dic, Phædria.* Ph. *Tantummodo triginta minis.* Ge. *Triginta? hui! percara eſt hæc virgo, Phædria.* Ph. *Imo vilicri pretio æſtimatur.* Ge. *Bono ſis animo, hanc ſummam tibi conficiam.* Ph. *O virum egregium!* Ge. *Recede hinc.* Ph. *Verum, hoc argento preſente opus eſt.* Ge. *Jam accipies: ſed opus eſt, ut mihi Phormio ad hanc rem auxiliator adjungatur.* An. *Paratus tibi eſt confidenter quidvis difficile, & grave ei manda, & ſuſcipiet faciendum: ſolus eſt homo amico amicus; nullus eſt inter homines qui libentius amicis inſerviat, qui amicus amico plus cupiat.* Ge. *Properemus igitur ad eum ire.* Ph. *Abi ergo: dic ut domi præſto ſit.* An. *Numquid eſt, in quo vobis opera mea uſui eſſe poſſit?* Ge. *Nihil: verum abi domum, & infælicem Phanium quam ego nunc domi perturbatam metu atque exanimatam eſſe certò ſcio, verbis amicis conſolare: Quid cunctaris?* An. *Nihil eſt, quod jucundius mihi ſit, quàm hoc facere.* Ph. *Quo pacto argentum hoc invenies?* Ge. *Dicam tibi inter eundum: modò hinc proficiſcere.*

ACTUS IV. SCENA I.

DEMIPHO. CHREMES.

De. QUID? qua profectus cauſſa hinc es Lemnum, Chreme?
Adduxtin' tecum filiam? *Ch.* non. *De.* quid ita non?
Ch. Poſtquam videt me ejus mater hic eſſe diutius,
Simul autem non manebat ætas virginis
Meam negligentiam; ipſam cum omni familia
Ad me eſſe profectam aiebant. *De.* quid illic tamdiu
Quæſo igitur commorabare, ubi id audiveras?
Ch. Pol me detinuit morbus. *De.* unde? aut qui? *Ch.* rogas?
Senectus ipſa eſt morbus: ſed veniſſe eas
Salvas audivi ex nauta, qui illas vexerat.
De. Quid gnato obtigerit, me abſente, audiſtin', Chreme?
Ch. Quod quidem me factum conſilii incertum facit:
Nam hanc conditionem ſi cui tulero extraneo,
Quo pacto, aut unde mihi ſit, dicendum ordine eſt.
Te mihi fidelem eſſe æque atque egomet ſum mihi,
Scibam: ille ſi me alienus affinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin ſpreverit me, plus, quam opus eſt ſcito, ſciet.
Vereorque, ne uxor aliqua hoc reſciſcat mea.
Quod ſi fit, ut me excutiam, atque egrediar domo,
Id reſtat: nam ego meorum ſolus ſum meus.
De. Scio ita eſſe, & iſtæc mihi res ſollicitudini eſt,
Neque defetiſcar uſque adeo experirier,
Donec tibi id, quod pollicitus ſum, effecero.

De. Quid? cujus rei cauſa Lemnum navigaſti, Chremes? Adduxiſtine tecum filiam Phanium? Ch. *Non.* De. *Quid ita non?* Ch. *Quia cum mater ejus videret me hîc diutius morari, quam ſolerem, nec adventum meum expectare poſſet, tum etiam ætas jam nubilis virginis moram longiorem non concederet: mater illa navi conſcenſâ (ut aiebant Lemni) in hanc urbem Athenas cum omni familia ad me profecta eſt.* De. *Quid igitur Lemni quæſo, tantum tempus deſidebas, ubi acceperas ad te ita illas itineri ſe dediſſe?* Ch. *Per Deos morbus me tardavit.* De. *Unde ille morbus ortus eſt, & qui fuit?* Ch. *Rogas? Senectus ipſa fuit, quæ gravis morbus eſt: ſed adveniſſe illas ſalvas Athenas, nauta qui illas vexerat mihi nunciavit.* De. *Quid filio meo acciderit, dum abeſſem, reſciviſtine, Chreme?* Ch. *Reſcivi, & hoc facinus adeo me perturbat, ut dubius ſim animi & auceps, quid conſilii capiam: Nam conditionem filiæ meæ ſi cui obtulero, id eſt, ſi filiam meam alicui extraneo nuptui collocavero, me oportebit illi declarare, quæ ſit mater, ex qua eam ſuſcepero, quomodo, & ex qua muliere illa ſit mihi filia. Te quidem non minus fidem mihi ſervaturum eſſe, quam egomet mihi noveram. Ille vero extraneus, ſi meam affinitatem acceptam habuerit, ſilentium obſervabit de nuptiis meis cum Lemnia uxore, de qua nata eſt filia Phanium, dum perſeverabit ſtare benevolentia: ſin me deſpexerit, & filiam meam repudians affinitati renunciaverit, hoc ſcito, plus ſciet de rebus, quam expediet mihi eum ſcire; ac metuo de tandem uxor mea certior fiat, de conſuetudine quam habui cum alia uxore. Quod ſi accidit, nihil aliud ſupereſt, quam ut ipſemet me extrudam foras, & domo exeam: nam ut verum dicam ex meis domeſticis ſolus fidelis mihi ſum, à quo conſilium petam.* De. *Id ſat ſcio hæc ſe ita habere, ut dicis; & iſtud mihi non levem curam & moleſtiam affert, neque ullo labore defatigabor omnia uſque tentando, donec id quod tibi promiſi perfecero; ſcilicet nuptias filii mei, cum tua filia.*

Actus IV. Scena II.

Geta.

EGO hominem callidiorem vidi neminem,
Quam Phormionem: venio ad hominem, ut dicerem
Argentum opus esse, & id quo pacto fieret:
Vix dum dimidium dixeram: intellexerat:
Gaudebat: me laudabat: quærebat senem:
Diis gratias agebat, tempus sibi dari,
Ubi Phædriæ se ostenderet nihilo minus
Amicum esse, quam Antiphoni: hominem ad forum
Jussi opperiri: eò me esse adducturum senem.
Sed eccum ipsum: quis est ulterior? at at at Phædriæ
Pater venit: quid pertimui autem bellua?
An quia, quos fallam, pro uno duo sunt mihi dati?
Commodius esse opinor duplici spe utier.
Petam hinc, unde à primo institui: is si dat, sat est:
Si ab hoc nil fiet, tum hunc adoriar hospitem.

Ego neminem omnium novi, ad inveniendum consilia callidiorem, & ad expediendum difficilia peritiorem, quam Phormio est: adivi hominem, ut ei dicerem argento mihi opus esse, & qua ratione id inveniri posset: vixdum dimidium declaraveram, cum rem totam jam perspexerat: lætabatur meis verbis: me laudabat: quærebat, ubinam esset Demipho: Diis gratias agebat eò quòd occasionem sibi offerrent, ubi ostenderet se non minus Phædriæ causa velle, quam Antiphonis: hominem in foro expectare jussi Demiphonem, dicens me illuc eum esse adducturum: sed ecce ipsum: quis est ulterior qui pone eum sequitur? At at at Phædriæ pater Chremes venit: verùm demens quid formidavi? an propterea quod duo sunt mihi traditi, quibus dem verba, atque imponam? utilius esse arbitror duplici spe potiri. Experiar obtinere primum ab eo pecuniam, à quo constitui: id si obveniat, nihil ulterius quæro: si ab hoc nihil impetrem, tum hunc aggrediar hospitem.

Actus IV. Scena III.

Antipho. Geta. Chremes. Demipho.

An. EXspecto, quam mox recipiat huc sese Geta.
Sed patruum video cum patre astantem: hei mihi,
Quam timeo adventus hujus quo impellat patrem.
Ge. Adibo hosce. O noster Chremes! *Ch.* salve, Geta.
Ge. Venire salvom volupe est. *Ch.* credo. *Ge.* quid agitur?
Ch. Multa advenienti, ut fit, nova hic compluria.
Ge. Ita: de Antiphone audistin' quæ facta? *Ch.* omnia.
Ge. Tun' dixeras huic? facinus indignum, Chreme.
Sic circumiri. *De.* id cum hoc agebam commodum.

An. *Expecto, quam mox domum sese recipiat Geta. Sed patruum Chremetem video cum patre stantem: hei mihi, quàm metuo quò ille peregrè reversus patrem incitet.* Ge. *Ad hos ibo. O noster Chremes.* Ch. *Salve, Geta.* Ge. *Te rediisse salvum & bene valentem mihi sane jucundissimum est.* Ch. *Credo.* Ge. *Quomodo agitur tecum?* Ch. *Multæ, ut in hac vita usu venire solet, redeunti novæ res hîc occurrunt.* Ge. *Ita: audivistine quæ de Antiphone facta sunt?* Ch. *Omnia.* Ge. *An tu, Demipho, rem, uti gesta est, jam narrasti? facinus crudele, & miserabile sic circumveniri. De hac re cum fratre Chremete agebam.* De. *Hoc temporis momento*

Ge. Nam

Ge. *Equidem per Herculem ego quoque id animo apud me ſæpe verſavi, adeo, ni fallor opinione, ut huic rei medicinam invenerim.* De. *Quid Geta? quæ medicina?* Ge. *Ut à te diſceſſi, forte mihi Pharmio obvius factus eſt.* Ch. *Qui Phormio?* Ge. *Is qui iſtam virginem defendit.* Ch. *Novi hominem.* Ge. *In mentem mihi venit, ejus voluntatem indagare. Seduco ſeorſum hominem ſolum: Cur non, inquam, Phormio, curas, ut hæc res inter vos tranſigatur potius cum benevolentia, quàm cum malevolentia diutius agitetur? herus Demipho liberalis eſt ingenii, ingenuus eſt, & contentionum forenſium oſor: nam cæteri profectò ejus amici omnes uno conſenſu modò ei conſilium dederunt, ut hanc fœminam domo expelleret.* An. *Quid conatur? aut quò perveniet hodie?* Ge. *Diceſne legibus illum punitum iri, ſi illam foras extruſerit? jam id certum eſt, te gravi labore nimis plus defatigatum iri, ſi cum illo viro legibus diſceptas, adeo eſt eloquens. Verum ita ſit, da ita eſſe ut cauſa cadat, & condemnetur aliqua pœna: attamen non capite, ſed pecunia tantum mulctabitur. Poſtquam hominem animadverti hoc ſermone leniri, adjeci hæc verba: Soli ſumus hîc, inquam; eho, dic, quid velis tibi dari in manum, ut herus his evadat litibus, hæc fœmina hinc abeat, tu importunus, & gravis non ei ſis poſthac amplius?* An. *Satiſne illi Getæ Dii ſunt faventes?* Ge. *nam probe ſcio, ſi æquitati conſentanea, ſi æqua tentulo ex parte poſceris, ne minima quidem, ut homo eſt æquitatis amans, intercedet altercatio inter vos hodie.* De. *Quis tibi hoc negotium dedit, ut talia diceres?* Ch. *Geta recte fecit; non potuit commodius loqui, ad conſequendum id quod cupimus.* An. *Perii.* Ch. *Perge, continua ſermonem.* Ge. *At primò homo ſtulte mihi loquebatur.* Ch. *Dic mihi, quid petit?*

Ge. Nam hercle ego quoque id agitans mecum ſedulo,
Inveni, opinor, remedium huic rei. *De.* quid, Geta?
Quod remedium? *Ge.* ut abii abs te, fit forte obviam
Mihi Phormio. *Ch.* qui Phormio? *Ge.* is, qui iſtanc. *Ch.* ſcio.
Ge. Viſum eſt mihi, ut ejus tentarem ſententiam:
Prendo hominem ſolum: Cur non, inquam, Phormio,
Vides, inter vos ſic hæc potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala?
Heru' liberalis eſt, & fugitans litium:
Nam cæteri quidem hercle amici omnes modo
Uno ore auctores fuere, ut præcipitem hanc daret.
An. Quid hic cœptat? aut quò evadet hodie? *Ge.* an legibus
Daturum pœnas dices, ſi illam ejecerit?
Jam id exploratum eſt: eja, ſudabis ſatis,
Si cum illo inceptas homine: ea eloquentia eſt.
Verum, pone eſſe victum eum: at tandem tamen
Non capitis ejus agitur, ſed pecuniæ.
Poſtquam hominem his verbis ſentio mollirier;
Soli ſumus nunc hîc, inquam: eho dic, quid vis dari
Tibi in manum, ut herus his deſiſtat litibus;
Hæc hinc faceſſat, tu moleſtus ne ſies?
An. Satin' illi Dî ſunt propitii? *Ge.* nam ſat ſcio,
Si tu aliquam partem æqui bonique dixeris,
Ut ille eſt bonus vir, tria non commutabitis
Verba hodie inter nos. *De.* quis te iſtæc juſſit loqui?
Ch. Immo non potuit melius pervenirier
Eo, quo nos volumus. *An.* occidi. *Ch.* perge eloqui.
Ge. At primo homo inſanibat. *Ch.* cedo, quid poſtulat?

ANNOTATIONES.

31 *Satin' illi Dî ſunt propitii?*] Hoc eſt, Satiſne mente ſanus eſt? nam quibus veteres bonam mentem optabant, his Deos propitios eſſe precabantur: contra, quibus malam mentem, Deos iratos.

33 *Tria non commutabitis verba.*] Verba commutare eſt colloqui & inter ſe diſſerere. Noſter Terentius in Andria: *Nunquam hodie tecum commutaturum patrem unum eſſe verbum.*

Ge. Quid?

Ge. Quid? nimium: quantum lubuit. *Ch.* dic *Ge.* ſi quis daret
Talentum magnum. *Ch.* imo malum hercle: ut nil pudet?
Ge. Quod dixi adeo ei: quæſo, quid ſi filiam
Suam unicam locaret? parvi retulit
Non ſuſcepiſſe; inventa eſt, quæ dotem petat.
Ut ad pauca redeam, ac mittam illius ineptias;
Hæc denique ejus fuit poſtrema oratio:
Ego, inquit, jam à principio amici filiam,
Ita ut æquom fuerat, volui uxorem ducere:
Nam mihi veniebat in mentem ejus incommodum,
In ſervitutem pauperem ad ditem dari:
Sed mihi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler,
Aliquantulum quæ afferret, quî diſſolverem
Quæ debeo: & etiam nunc, ſi volt Demipho
Dare, quantum ab hac accipio, quæ ſponſa eſt mihi,
Nullam mihi malim, quam iſtanc uxorem dari.
An. Utrum ſtultitia facere ego hunc, an malitia
Dicam, ſcientem, an imprudentem, incertu' ſum.
De. Quid ſi animam debet? *Ge.* ager oppoſitus eſt pignori
Ob decem minas, inquit. *De.* age, age jam ducat: dabo.
Ge. Ædiculæ item ſunt ob decem alias. *De.* hoi hui!
Nimium eſt. *Ch.* ne clama: petito haſce à me decem.
Ge. Uxori emunda ancillula: tum pluſcula
Suppellectile opus eſt, opus eſt ſumptu ad nuptias:
His rebus pone ſane, inquit, decem minas.
De. Sexcentas proin potius ſcribito jam mihi dicas:
Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?

Ge. *Quid? nimium: quantum ex libidine ſua voluit.* Ch. *Die.* Ge. *Volim (aiebat) talentum magnum mihi detur.* Ch. *Quin potius magnum malum detur ei: quam impudens homo ille!* Ge. *Hæc quoque ei reſpondi: rogo, ſi unicam ſuam filiam alicui in matrimonium collocaret, an plus ei daret, quam petit? non multi interfuit ſua, nullam genuiſſe, ut video; ſiquidem inventa nunc eſt aliqua ipſi, quæ æque ac propria non minorem dotem petat. Ut ad pauca verba redigatur oratio mea, & ſilentio præteream ejus ineptas nugas; hunc habuit ultimum ſermonem: Ego, inquit, hanc puellam primò in uxorem volui accipere, quod eſſet amici mei filia, & hoc æquitatem velle arbitrabar: nam animo meo occurrebat, quanta infelici incommoda ſerenda eſſent, ſi inops dives, in ſervitutem potius, quam in matrimonium illa daretur: ſed, ut nihil te celem, opus mihi erat uxore, quæ mihi argentum efferret, quò me ære alieno liberare, & quodcunque debeo, creditoribus meis ſolvere poſſum: & adhuc quoque, ſi Demipho id gratum habet, & tantam mihi vult dare pecuniam, quantam dat illa, quæ mihi uxor promiſſa eſt; illam amici filiam præ aliis uxorem eligam mihi.* An. *Dubius animi ſum, utrùm hic homo ſtultitiâ adductus, an malitiâ; ſcienterne & data opera, an inconſiderate nec cogitatò hæc agat.* De. *Quid ſi animam ſuam debet, ſi ſeipſum debet?* Ge. *Dicit ille agrum ſuum pignori obligatum eſſe pro decem minis.* De. *Age, age, jam mulierem illam uxorem accipiat, hanc pecuniam dabo.* Ge. *Etiam dicit ſe domunculam habere item obligatam creditoribus ſuis, propter talem ſummam pecuniæ.* De. *Oi, hui! non dabo.* Ch. *Ne clama: ſi à me petantur dabo.* Ge. *Uxori ſervulam me comparare opertet: tum pluſculum ſupellectilis, opus mihi præterea eſt aliquâ pecuniâ, ad faciendas nuptias: his ſumptibus nuptiarum impendantur ſane decem minæ.* De. *Propterea ſexcentas intendat jam mihi lites: nihil contribuo: Itane ſceleratus ille mihi illudet?*

ANNOTATIONES.

39 *Talentum magnum.*] Talentum Atticum minus, erat ſexaginta minarum, valebatque ſexcentis Coronatis Gallicis, ſive 1800 libris Turonenſibus, decies octies centum libris Turonum: majus vero talentum erat octoginta minarum, id eſt 2400 libris Turon.

56 *Quid ſi animam debet?*] Lege xii Tabularum conſtitutum fuit Romæ, ut qui ſolvendo non eſſet, is nexus, & vinctus addiceretur creditori, ſententiâ judicis, ut in compedibus vincti eſſent, quouſque apud creditores ſerviendo nomina, id eſt, debita, liberaſſent. Hoc eſt quaſi ſeipſum debere.

Ch. Quæ-

Ch. *Amabo, ego de, tranquillus eſto: tu tantum cura, ut filius uxorem eam habeat, quàm cupimus.* An. *Hei mihi, Geta, interemiſti me tuis techuis & inventis.* Ch. *Mei gratia hæc mulier extra ædes eliminatur: me has minas juſtum eſt perdere.* Ge. *Quam cito potes mihi nuncia an illam puellam daturi ſunt, hanc, quæ mihi ſponſa eſt, ut à me dimittam, inquit, ne animi dubius pendeam: Nam hujus parentes jam deliberaverunt argentum in dotem mihi numerare.* Ch. *Jam dotem accipiat, illis repudium mittat, hanc uxorem ducat.* De. *Quæ quidem res exitium ei afferat, & male ſuccedat.* Ch. *In tempore, & commode etiam pecuniam mecum attuli, ex reditibus fructuum, quos præbent Lemni fundi meæ uxoris, quod opus eſt ſumam: referam uxori te hoc argento indigere.*

Ch. Quæſo, ego dabo, quieſce: tu modò filius
Fac ut illam ducat, nos quam volumus. *An.* hei mihi,
Geta, occidiſti me tuis fallaciis.
Ch. Mea cauſa ejicitur: me hoc eſt æquom amittere.
Ge. Quantum poteſt, me certiorem, inquit, face,
Si illam dant, hanc ut mittam, ne incertus ſiem:
Nam illi mihi dotem jam conſtituerunt dare.
Ch. Jam accipiat, illis repudium renuntiet:
Hanc ducat. *De.* quæ quidem illi res vortat male.
Ch. Opportune adeo nunc mecum argentum attuli,
Fructum, quem Lemni uxoris reddunt prædia:
Id ſumam: uxori, tibi opus eſſe, dixero.

ANNOTATIO.

72 *Illis repudium renunciet:*] Divortium eſt ſeparatio, quæ ſit inter maritatos, eo animo, ut nunquam reintegretur matrimonium. Divortium tantum fit inter conjuges: repudium fit inter maritos, & ſponſos. Formula divortii hæc eſt notata à Titinnio: Aliquis veſtrum nuntiet Geminæ, ut res ſuas procuret, ædibus faceſſat. Repudiandæ uxoris impudicæ formula placet apud Petronium: Quia fidem ſcelere violaſti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum, quem polluas, quære. Repudii formula fuit: Conditione tua non utor. Cum uxorem autem quis repudiare vellet, vel præſens eam expellebat ædibus, vel per nuntium abſenti libellum mittebat, quo legitimæ cauſæ continebantur. Juvenalis Satyra VI.

Collige ſarcinulas, dixit libertus, & exi.

Divertenti uxori claves adimebantur, ut intranti domum mariti, ei tradebantur, tanquam dominii in familiam, & fidei erga maritum argumentum; quod exprimitur his verbis xii Tabularum; Res ſuas ſibi habeto, claves adimito, foras exigito. Dicitur, Repudium mittere, ſcribere, renuntiare, dicere.

ACTUS IV. SCENA IV.

ANTIPHO. GETA.

An. *Geta.* Ge. *Hem.* An. *Quid feciſti?* Ge. *Nempe, uti intenderam, Demiphonem, & Chremetem deluſos argento ſpoliavi.* An. *Satiſne id eſt?* Ge. *Per Herculem non ſat ſcio an ſatis pecuniæ Phædriæ elicui: ſed ſolum hanc ſummam mihi mandatum eſt ut conficerem, quam lenoni daret.*

An. GETA. *Ge.* hem. *An.* quid egiſti? *Ge.* emunxi argento ſenes.
An. Satin' eſt id? *Ge.* neſcio hercle: tantum juſſus ſum.

ANNOTATIONES.

1 *Emunxi argento ſenes.*] Sic Plautus in Epidico, Act. III. Scen. IV.

——— *homo es*
Qui me emunxiſti mucidum, minimi pretî.

2 *Satin' id eſt? tantum juſſus ſum.*] Ludit Terentius in ambiguitate orationis. Dixerat Antipho; Satiſne putas te feciſſe, quod à ſenibus argentum hauſeris? nullam vero mei curam habueris? reſpondet autem Geta, quaſi Antipho quæreret, an tanto argento ſenes emunxiſſet, quantum Phædriæ ſatis eſſet: ideo dicit; an ſatis ſit neſcio: ſed quantum juſſus ſum providere, tantum me providiſſe ſcio.

An. Eho,

An. Eho, verbero! aliud mihi reſpondes, ac rogo?
Ge. Quid ergo narras? *An.* quid ego narrem? opera tua
Ad reſtim mihi quidem res rediit planiſſume.
Ut te quidem omnes Dî, Deæque, ſuperi, inferi
Malis exemplis perdant. hem, ſi quid velis,
Huic mandes, qui te ad ſcopulum è tranquillo inferat.
Quid minus utile fuit, quam hoc ulcus tangere,
Aut nominare uxorem? injecta eſt ſpes patri,
Poſſe illam extrudi: cedo nunc porro, Phormio
Dotem ſi accipiet, uxor ducenda eſt domum.
Quid fiet? *Ge.* enim non ducet. *An.* novi: cæterum
Cum argentum repetent, noſtra cauſſa ſcilicet
In nervom potius ibit. *Ge. nihil eſt*, Antipho,
Quin male narrando poſſit depravarier.
Tu id quod boni eſt, excerpis: dicis, quod mali eſt.
Audi nunc contra jam: ſi argentum acceperit,
Ducenda eſt uxor, ut ais: concedo tibi:
Spatium quidem tandem apparandi nuptias,
Vocandi, ſacrificandi dabitur paululum;
Interea amici, quod polliciti ſunt, dabunt:
Inde iſte reddet. *An.* quam ob rem? aut quid dicet? *Ge.* rogas?
Quot res poſt illa monſtra evenerunt mihi?
Introiit in ædes ater alienus canis:
Anguis per impluvium decidit de tegulis:
Gallina cecinit: interdixit hariolus:
Haruſpex vetuit ante brumam aliquid novi
Negoti incipere; quæ cauſſa eſt juſtiſſima.
Hæc fient. *An.* ut modò fiant. *Ge.* fient: me vide.
Pater exit; abi, dic eſſe argentum, Phædriæ.

An. *Ebo. flagrel aliud mihi reſpondes, atque à te quæro?* Ge. *De qua re ergo loqueris?* An. *De qua re ego loquar? per te id factum eſt, ut ad laqueum ſpes mea jam omnis ſine illa dubitatione penitus redacta ſit. Utinam equidem te Dii, Deæque omnes, ſuperi, inferi eradicent. Hem! huic da negotium, ut tibi procuret, quod recte tibi apparatum, & effectum velis: ut ex portu tranquillo & tuto ad ſcopulum abripiat, & allidat. Nam amabo, quid minus in rem meam, mihique minus commodum fuit, quàm in hanc vomicam unguem immittere, ejus rei mentione facta, quæ nobis ſit odioſa, & dolorem afferat; aut nomen ſolum uxoris ceram patre pronunciare? ſpem patri feciſti poſſe illam domo ejici? dic vero nunc, ſi pecuniam, in dotem Phormio à patre, & à patruo accipiet, ſi in ejus domum deductio ſpenſæ facienda eſt, quid eveniet? quid me fiet?* Ge. *Phormio quidem non ducet.* An. *Scio verum cum ſenes noſtri argentum repetere cupient, ille Phormio noſtri cauſa in vincula ſe conjici & necti ſcilicet patietur potius, quàm reddat quod abſtulit.* Ge. *Nulla res eſt, Antipho, quæ male verbis exprimendo, vitiari, & corrumpi, & in deteriorem partem verti non poſſit. Tu id quod boni eſt ſupprimis, & excipis ſeorſum: quod vero mali eſt, illud commemoras. Audi nunc contra jam: ſi Phormio pecuniam dotalem acceperit, eum, ut dicis, uxorem ducere oportebit; per me licet; ſed ſane ſpatium paululum tandem ei concedetur ad apparatum nuptiarum faciendum; ad invitandum propinquos, ad ſacra facienda: dum hæc curabuntur, amici quod promiſerunt, dabunt argentum: id argentum Phormio recuſans conficere nuptias, reddet tuo patri, & patruo.* An. *Quamobrem reddet? aut quam cauſam, cur reddat, poterit dicere?* Ge. *Quæris quid cauſæ poterit prætendere, cur rem nolit perficere? ſic dicet; poſt conventionem nuptiarum, quot prodigia, quot portenta apparuerunt mihi! Niger canis alienus intrcit in ædes noſtras: vel ſerpens per impluvium delapſus eſt deorſum de tegulis: vel gallina cecinit: vel hariolus vetuit ne uxorem ducat; vel aruſpex interdixit ne quid negotii aggrederer ante tempeſtatem brumæ, hyemis: Quæ cauſa, & excuſatio juſtiſſima, & admodum ſpecioſa. Hæc evenient impedimenta, me vide, hæc aſſevero tibi.* An. *Dummodò ita ſit.* Ge. *Ita erit. Sed pater exit. Abi nuntia Phædriæ argentum, quod illi epopondi, paratum eſſe.*

ANNOTATIO.

26 *Anguis per impluvium.*] *Impluvium*, inquit Varro, eſt locus ſub cœlo, in medio ædium relictus: unde lumen deorſum caperent: ita dictus, quòd eò impluerot. Feſtus vero cauſam notationis ſic refert: impluvium quo aqua impluit collecta de tecto. Ex ſuperſtitione veterum hæc dicit Phormio: nam his de cauſis nuptiæ, ne fieri poſſent, prohibebantur.

ACTUS IV. SCENA V.

DEMIPHO. GETA. CHREMES.

De. Tranquillo esto animo, inquam: ego cavebo sedulo, ne me ullo modo fallat. Hoc argentum nunquam dimittam alteri facile: aut inconsiderate, ut non testes advocem ad fidem faciendam: his cui dem, & quapropter dem aperiam, & referam. Ge. Quam circumspectus est, ubi nulla circumspectione opus est. Ch. Atqui, ita facere convenit: verum properandum est, dum voluntas & cupiditas hominis eadem hæc adhuc fervet: nam si hæc Phormionis sponsa magis eum inciciet ad ipsam ducendam uxorem, forsitan nos dimittat, & conditionem nostram repudiet. Ge. Rem vera conjectura assecutus es, recte consideraſti, & perpendisti. De. Duc me ergo ad eum. Ge. Nulla in me mora est, paratus sum, amus. Ch. Ubi hoc negotii peregeris, Demipho, transi ad uxorem meam, ut conveniat quamprimum hanc Antiphonis uxorem, Phormionis novam sponsam; priusquam domo vestra exeat: dicat eam nos dare uxorem Phormioni, ne illa id ægre ferat, & illum magis ei convenire, ut qui sit ei usu familiaritatis notior: nos à nostro officio ne tantulum quidem discessisse, & quantum argenti is petierit, dedisse in dotem. De. Quid tua, malum, id interest? Ch. Magni, Demipho. De. Nonne satis tibi esse debet, te officio functum esse, quamvis id famæ hominum probatum non fuerit? Ch. Cupio etiam id fieri ea non invita, ne se à nobis expulsam possit commemorare, & queri. De. Ego idem istud officium, vice uxoris tuæ facere possum. Ch. Mulieri magis convenit. De. Rogabo uxorem tuam, ut id agat. Ch. Valde solicitus sum, ubi illas, filiam nempe & uxorem meam Lemniam invenire possim.

D. QUietus esto, inquam: ego curabo, ne quid verborum duit.

Hoc temere nunquam amittam ego à me, quin mihi testes adhibeam:

Cui dem, & quam ob rem dem, commemorabo.

G. ut cautus est, ubi nil opus est.

Ch. Atqui ita opus est facto: at matura, dum lubido eadem hæc manet.

Nam si altera illa magis instabit, forsitan nos rejiciat.

Ge. Rem ipsam putasti. *De.* duc me ad eum ergo,

G. non moror. *Ch.* ubi hoc egeris,

Transito ad uxorem meam, ut conveniat hanc prius, quam hinc abit:

Dicat eam dare nos Phormioni nuptùm, ne succenseat,

Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior;

Nos nostro officio nihil egressos esse; quantum is voluerit,

Datum esse doris. *De.* quid, malum, tua id refert?

Ch. magni, Demipho.

De. Non sat, tuum te officium feciſſe, si non id fama approbat?

Ch. Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectam putet.

De. Idem ego istuc facere possum. *Ch.* mulieri magis congruet.

De. Rogabo. *Ch.* ubi illas ego nunc reperire possim, cogito.

Actus V. Scena I.

Sophrona. Chremes.

So. QUID agam? quem amicum inveniam mihi misera? aut cui consilia
Hæc referam? aut unde nunc mihi auxilium petam? nam vereor,
Hera ne ob meum suasum indigna injuria afficiatur:
Ita patrem adolescentis facta hæc tolerare audio violenter.
Ch Nam quæ hæc est anus exanimata, à fratre quæ egreissa est meo?
So. Quod ut facerem, me egestas impulit; cum scirem infirmas nuptias
Hasce esse, ut id consulerem, interea vita ut in tuto foret.
Ch Certe ædepol, nisi me animus fallit, aut parum prospiciunt oculi,
Meæ nutricem gnatæ video. *So.* Neque ille investigatur. *Ch.* quid agam?
So. Qui est ejus pater. *Ch.* adeon'? an maneo, dum ea quæ loquitur, magis cognosco?
So. Quod si eum nunc reperire possim, nihil est quod verear. *Ch.* ea ipsa est.
Colloquar. *So.* quis hîc loquitur? *Ch.* Sophrona. *So.* & meum nomen nominat?
Ch. Respice ad me. *So.* I ô obsecro vos: estne hic Stilpho? *Ch.* non. *So.* negas?
Ch. Concede hinc à foribus paululum istorsum sodes, Sophrona.
Ne me istoc posthac nomine appellassis. *So.* quid? non is obsecro es,
Quem semper te esse dictitasti? *Ch.* st. *So.* quid? has metuis fores?
Ch. Conclusam hîc habeo uxorem sævam: verum istoc me nomine

So. *Quid faciam? quem mihi infelix amicum fidelem in his difficultatibus reperiam? aut cum quo de nuptiis Antiphonis & Phanii consilia communicabo? aut unde nunc opem mihi comparabo? Timeo enim ne Phanium hera contumelioſe tractetur, eò quod meis ſuaſionibus crediderit, aegre graviter ferre patrem Demiphonem adoleſcentis Antiphonis facta intelligo.* Ch. *Quænam eſt hæc vetula exterrita & exanimata metu, quæ exit à domo fratris Demiphonis?* So. *Quod ut facerem, ut ei ſuaderem, obſequi ſcilicet Antiphoni, inopia me cõgit; quamvis ſatis præviderem nuptias haſce valde inſtabiles eſſe, & facili negotio dirimi poſſe: ſuaſi ei, ut interea vita ab omni injuria tuta eſſet.* Ch. *Sana niſi mens errat, aut viſus caligat, filiæ meæ nutricem video Sophronam.* So. *Neque etiam ſedulò inquirendo, Stilphonem eum invenire poſſumus.* Ch. *Quid agam?* So. *Qui ſit ejus pater, deprehendere non valemus.* Ch. *An eam conveniam, an hîc conſiſtam, dum ſermonem ejus magis intelligam?* So. *Quod ſi eam nunc invenire poſſim, nihil erit cauſæ cur quidquam poſthac timeam.* Ch. *Ea eſt ipſa nutrix Sophronа. Conveniam illam.* So. *Quem hîc loquentem audio?* Ch. *Sophrona.* So. *Et me etiam meo nomine appellat?*

Ch. *Specta qui ſim.* So. *Dii, veſtram fidem! eſtne hic Stilpho?* Ch. *Minime.* So *Negaſne te hunc eſſe?* Ch. *Secede paululum hinc à foribus domus, ad iſtam partem, Sophrona, ne me iſto nomine Stilphonis poſthac voces.* So. *Quid? nonne adhuc is, quæſo, es, quem ſemper te eſſe dictitaſti?* Ch. *St.* So. *Quid has metuis fores?* Ch. *Hic in ædibus continetur mihi uxor ſæva, & immanis; ideo me olim hoc nomine*

Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis, atque id porro aliqua uxor mea resciſceret.
So. Iſtoc pol nos te hic invenire miſeræ nunquam potuimus.
Ch. Eho dic mihi, quid res tibi eſt cum familia hæc, unde exis? aut ubi
Illæ ſunt? *So.* miſeram me! *Ch.* hem! quid eſt? vivuntne? *So.* vivit gnata:
Matrem ipſam ex ægritudine miſeram mors conſecuta eſt.
Ch. Male factum. *So.* ego autem, quæ eſſem anus deſerta, egens, ignota,
Ut potui, nuptum virginem locavi huic adoleſcenti,
Harum qui eſt dominus ædium. *Ch.* Antiphonine? *So.* hem, iſti ipſi. *Ch.* quid?
Duaſne is uxores habet? *So.* au, obſecro, unam ille quidem hanc ſolam.
Ch. Quid illa altera, quæ dicitur cognata. *So.* hæc ergo eſt. *Ch.* Quid ais?
So. Compoſito eſt factum, quo modo hanc amans habere poſſet
Sine dote. *Ch.* Dî voſtram fidem! quam ſæpe forte temere
Eveniunt, quæ non audeas optare! offendi adveniens,
Quicum volebam, atque ut volebam, conlocatam filiam.
Quod nos ambo opere maxumo dabamus operam, ut fieret,
Sine noſtra cura, maxuma ſua cura hæc ſola fecit.
So. Nunc quid facto eſt opus, vide: pater adoleſcentis venit,
Eumque animo iniquo hoc oppido ferre aiunt.
Ch. nihil pericli eſt.
Sed per Deos atque homines, meam eſſe hanc cave reſciſcat quiſquam.
So. Nemo ex me ſcibit. *Ch.* ſequere me: intus cætera audies.

ſicte Stilphonis vocari volui ne vos neſcientes per incogitantiam temere diceretis quis eſſem, & quod à me factum eſt, ad aures uxoris meæ perveniret. So. *Hem, per Pollucem, idcirco nos infortunatæ ſub hoc nomine nunquam, te invenire potuimus in hac urbe.* Ch *Eho, dic mihi, quid tibi rei eſt, cum familia harum ædium, ex quibus egrederis? aut ubi illæ ſunt?* So. *O me infœlicem!* Ch. *Hem, quid eſt? num bene valent?* So. *Valet & vivit filia tua. Matrem ejus triſtitia, & animi anxietate oppreſſam nuper mors rapuit.* Ch. *O caſum gravem, & infauſtum mihi!* So. *Ego autem vetula, omni auxilio deſtituta, inops, ignota, filiam tuam, ut potui, uxorem dedi huic adoleſcenti, qui dominus eſt hujus domus.* Ch. *Antiphonine?* So. *Hem, iſti ipſi.* Ch. *Quid? duaſne uxores habet Antipho?* So. *Au, obſecro, ut Dii ne finant: habet quidem ille unam hanc ſolam.* Ch. *Quid illam alteram, quam nobis dicunt eſſe cognatam, nonne ille habet uxorem?* So. *Hæc, inquam, eadem eſt.* Ch. *Quid ais?* So. *Ex induſtria id inter nos eo pacto convenit, ut Antipho ejus amore captus illam poſſet habere uxorem, etſi dotem nullam afferret.* Ch. *Dii veſtram fidem! quam crebro multa caſu inſperata eveniunt, quæ ne votis quidem petere audeamus! peregre reverſus, fortuitò inveni cum ea, eum quo cupiebam, & quomodò volebam filiam meam matrimonio conjunctam. Quod nos ambo, ego, & frater Demipho, ſummopere, & enixe cenabamur facere, hæc anus ſola ſine labore veſtro, at illa ſumma labore ſuo perfecit.* So. *Nunc proſpice quid fieri oportet: nam pater Antiphonis advenit, eumque, hoc propter matrimonium, vehementer iratum eſſe dicunt.* Ch. *Nihil hinc ab illo periculi metuendum eſt. Sed per Deos atque homines te obteſtor, cave ne quiſquam cognoſcat à te puellam hanc eſſe meam filiam.* So. *Nemo ex me id accipiet.* Ch. *Sequere me: intus in ædibus cætera tibi declarabo.*

ACTUS V. SCENA II.

DEMIPHO. GETA.

De. NOS noſtrapte culpa facimus, ut malis expediat eſſe,
Dum nimium dici nos bonos ſtudemus & benignos.
Ita fugias, ne præter caſam, aiunt: nonne id ſatis erat,
Accipere ab illo injuriam? etiam argentum eſt ultro objectum,
Ut ſit quî vivat, dum aliud aliquid flagitii conficiat.
Ge. Planiſſume. *De.* his nunc præmium eſt, qui recta prava faciunt.
Ge. Veriſſime. *De.* ut ſtultiſſime quidem illi rem geſſerimus.
Ge. Modo ut hoc conſilio poſſiet diſcedi, ut iſtam ducat.
De. Etiamne id dubium eſt? *Ge.* haud ſcio hercle, ut homo eſt an mutet animum.
De. Hem! mutet autem? *Ge.* neſcio: verum, ſi forte, dico.
De. Ita faciam, ut frater cenſuit; ut uxorem ejus huc adducam,
Cum iſta ut loquatur: tu abi, Geta: prænuntia hanc venturam.
Ge. Argentum inventum eſt, Phædriæ: de jurgio ſiletur:
Proviſum eſt, ne in præſentia hæc hinc abeat: quid nunc porro?
Quid fiet? in eodem luto hæſitas: vorſuram ſolves,
Geta: præſens quod fuerat malum, in diem abiit: plagæ creſcunt,

De. *Per noſtram culpam efficitur, ut dum largi, & munifici prædicari vehementius cupimus, nobis ſatius fuerit malignos eſſe, & difficiliores in dando. Sic fugiamus, ne longius domicilium noſtrum præferamur; ut dici vulgò ſolet: nonne id ſatis erat, ab hoc homine Phormione contumeliâ affectos fuiſſe? ecquid etiam oportuit nos ſponte argentum ei ſuppeditare, ut habeat unde vivat, & alatur ad alia flagitia committenda?* Ge. *Omninò ſic eſt.* De. *Hi nunc præmia accipiunt, qui recta in prava detorquent.* Ge. *Veriſſime hæc dicta ſunt.* De. *Quam imprudenter, & inepte huic lucrum paraverimus.* Ge. *Bene ceſſerit nobis conſilium huic dando argento, dummodò iſtam accipiat uxorem.* De. *Etiamne hoc incertum eſt?* Ge. *Per Herculem dubito, ut homo levi, & perfido eſt ingenio, an verbis ſtet, & maneat in fide data.* De. *Hem! an mutet voluntatem?* Ge. *Neſcio: verum dico, ſi forte mutaverit conſilium de accipienda uxore.* De. *Ita mihi faciendum puto, ut frater ſuaſit, ut uxorem ejus adducam Nauſiſtratam, quæ cum iſta Phanio colloquatur: tu, Geta, abi, & certiorem fac virginem, Nauſiſtratam fratris uxorem illam conventuram eſſe.* Ge. *Factum eſt ut pecuniam haberet Phædria: e lite cum Phormione tranſactum eſt: præcavimus ne Phanium in præſentia domo noſtra dimittatur: quid nunc verò? quid fiet rebus meis? in eodem ſumo, Geta, immerſus es: verſuram ſolves; debitas tandem dabis pœnas tantò graviores, quantò præſens, quod erat malum, diutius fuerit dilatum; video plagas, ictus verberum, qui te manent in diis augeri,*

ANNOTATIONES.

2 *Ne præter caſam*] Id eſt; ſic vitium aliquod, aut culpam evitare ſtudeas, ne in gravius incidas: à mediocritate ne diſcedas: exceſſus enim à medio remoti tuti non ſunt: quemadmodum cum fugimus longius à domicilio evagari non expedit, ut commodus illuc ſit receptus.

16 *Verſuram ſolves.*] Id eſt, in ſimili conditione es, atque ii, qui ut unam ſyngraphan diſſolvant, pecuniam mutuam majori fœnore iterum accipiunt: in dies enim deteriorem conditionem ſuam faciunt. Verſuram facere dicitur, qui æs alienum ex ære alieno ſolvit, quod nihil aliud eſt, quam vertere creditorem, & mutare.

Niſi

niſi tibi conſulis: nunc domum me conferam, & Phaniam præmonebo, ne ullo modo creaat Phormionem ipſam uxorem ducturum, nec terreatur ſermone Demiphonis, & Nauſiſtratæ.

Niſi proſpicis: nunc hinc domum ibo, ac Phanium edocebo,
Ne quid vereatur Phormionem, aut ejus orationem.

ACTUS V. SCENA III.

DEMIPHO. NAUSISTRATA. CHREMES.

De. Agedum, Nauſiſtrata, cum ſolita tua induſtria, effice nobis placabilem illam fœminam, ut ſponte volens faciat, quod illam facere neceſſe eſt. Na. *Id curabo.* De. *Nunc æque me opera tua ſubleves, ac pridem re ipſa, pecuniâ mutuâ juviſti.* Na. *Id libenter facere volo: & per Pollucem minus efficioſam me præbere poſſum, mariti culpâ, quàm me decet.* De. *Quid cauſæ eſt?* Na. *Quia per Pollucem bona mihi bene parta & relicta à patre, negligenter curat, & adminiſtrat: nam ex his fundis pater quotannis talenta argenti bina æqualiter capiebat: hem! quam vir alius alii præcellit!* De. *Binane quæſo?* Na. *Ac etiam tunc temporis, cum res viliores erant, quàm nunc ſunt, tamen talenta bina capiebat ex reditibus horum prædiorum.* De *Hui, id mirum eſt.* Na. *Quid de his tibi videtur? an non hæc magna videntur?* De. *Mihi videntur ita eſſe.* Na. *Utinam vir nata eſſem; ego certe mea induſtria, & arte omnibus rebus factum facerem.* De. *Minime dubito.* Na. *Quanam ratione.* De *Parce tibi, quæſo, & conſule viribus tuis, ut cum hac Phanio valeas loqui, ne vincaris defeſſa à juvene muliere.* Na. *Faciam ut mones: ſed meum virum Chremetem video egredi ædibus tuis.* Ch. *Hem, Demipho, jam argentum numeratum eſt Phormioni?* De *Curavi confeſtim illi numerandum.* Ch. *Nollem hoc factum. Hei, con picio uxorem: pene plura, quam quæ opus erat, locutus ſum.* De. *Cur nolles datum argentum, Chreme?*

De. AGEDUM, ut ſoles, Nauſiſtrata, fac illa ut placetur nobis:
Ut ſua voluntate id, quod eſt faciendum, faciat.
Na. faciam.
De. Pariter nunc opera me adjuves, ac dudum re opitulata es.
Na. Factum volo: ac pol minus queo viri culpa, quam me dignum eſt.
De. Quid autem? *Na.* quia pol mei patris bene parta indiligenter
Tutatur: nam ex his prædiis talenta argenti bina
Capiebat ſtatim: hem, vir viro quid præſtat! *De.* bina, quæſo?
Na. Ac rebus vilioribus multo, tamen talenta bina. *De.* hui!
Na. Quid hæc videntur? *De.* ſcilicet. *Na.* virum me natam vellem:
Ego oſtenderem. *De.* certe ſcio. *Na.* quo pacto. *De.* parce, ſodes,
Ut poſſis cum illa; ne te adoleſcens mulier defatiget.
Na. Faciam, ut jubes: ſed meum virum abs te exire video. *Ch.* hem, Demipho,
Jam illi datum eſt argentum? *De.* curavi illico. *Ch.* nollem datum.
Hei! video uxorem: pene plus quam ſat erat. *De.* cur nolles, Chreme?

ANNOTATIO.

10 *Ego oſtenderem.*] Connectendum iſtud eſt cum eo quod ſequitur, *quo pacto:* tum ſupplendum, *res meas adminiſtrare ſciam.*

Ch. Jam

Ch. Jam recte. *De.* quid tu? ecquid locutus cum iſta es, quamobrem hanc ducimus?
Ch. Tranſegi. *De.* quid ait tandem? *Ch.* adduci non poteſt. *De.* quid non poteſt?
Ch. Quia uterque utrique eſt cordi. *De.* quid iſtuc noſtra? *Ch.* magni; præter hæc,
Cognatam comperi eſſe nobis. *De.* quid! deliras? *Ch.* ſic erit:
Non temere dico: redi mecum in memoriam. *D.* ſatin' ſanus es?
Na. Au, obſecro, vide ne in cognatam pecces. *De.* non eſt. *Ch.* ne nega:
Patris nomen aliud dictum eſt: hoc tu erraſti. *De.* non norat patrem?
Ch. Norat. *De.* cur aliud dixit? *Ch.* nunquam hodie concedes mihi, neque
Intelliges? *De.* ſi tu nil narras? *Ch.* perdis. *Na.* miror quid hoc ſiet.
De. Equidem hercle neſcio. *Ch.* vin' ſcire, at ita me ſervet Jupiter,
Ut propior illi, quam ego ſum, ac tu, nemo eſt homo. *De.* Dî voſtram fidem!
amus ad ipſam unà omnes nos: aut ſcire, aut neſcire hoc volo. *Ch.* ah!
De. Quid eſt? *Ch.* itane parum mihi fidem eſſe apud te? *De.* vin' me credere?
Vin' ſatis quæſitum mihi iſtuc eſſe? age, fiat: quid illa filia
Amici noſtri? quid futurum eſt? *Ch.* recte. *De.* hanc igitur mittimus?
Ch. Quidni? *De* illa maneat? *Ch.* ſic. *De.* ire igitur tibi licet, Nauſiſtrata.
Na. Sic pol commodius eſſe in omnes arbitror, quam ut cœperas,
Manere hanc: nam perliberalis viſa eſt, cum vidi, mihi.
De. Quid iſtuc negotii eſt? *Ch.* jamne operuit oſtium? *De.* jam. *Ch.* ô Jupiter,
Dî nos reſpiciunt: gnatam inveni nuptam cum tuo filio. *De.* hem,

Ch. *Minime: jam recte factum.* De. *Quid tu egiſti apud iſtam fœminam? ecquid dixiſti cauſam, propter quam, hanc domo noſtra ejectam ad Pherminem ducimus?* Ch. *Hoc perfeci.* De. *Quid dicit tandem?* Ch. *Abduci ab Antiphone non poteſt.* De. *Quare non poteſt?* Ch. *Quia uterque utrumque amat ex animo.* De. *Quid iſtud noſtra intereſt?* Ch. *Magni ſane, Demipho; preterea reſcivi eam cognatione nobis eſſe junctam.* De. *Quid? deſipiſne?* Ch. *Sic verum eſſe reperietur. Non inconſiderate, nec fruſtra loquor. Revoca in memoriam.* De. *Satiſne mentis ſanæ es?* Na. *Au, Demipho. noli injuriam facere cognatæ tuæ.* De. *Non eſt cognata.* Ch. *Ne contradicas. Aliud patris nomen tibi relatum fuit: hoc cauſſæ fuit cur in hunc errorem induceris.* De. *Nonne ſciebat quis pater erat?* Ch. *Sciebat.* De. *Quare igitur alium nominavit?* Ch. *Nunquamne hodie conſenties mihi, neque mente capies?* De. *Non equidem, ſi nihil quidquam mihi dicas.* Ch. *Perſeveras adhuc mihi adverſari?* Na. *Mirum mihi videtur, quid illud ſit, de quo tantopere ambigunt?* De. *Equidem per Herculem non intelligo quæ mihi ſignificas.* Ch. *Viſne intelligere? Ita me Jupiter ſoſpitem conſervet, ut nullus illi propior eſt cognatus, quàm tu atque ego ſumus.* De. *Dii veſtram fidem! nos omnes unà ad ipſam eamus: aut ſcire, aut neſcire hoc volo.* Ch. *Ha!* De. *Quid eſt?* Ch. *Itane mihi parvam fidem habes?* De. *Viſne me tibi dubitantem credere? Viſne me nihil quidquam amplius inquirere? Age, fiat ut vis. Verum quid fiet de illa filia amici noſtri, quam Antiphoni uxorem dare conſtitutum nobis fuerat?* Ch. *Recte res ſe habebit.* De. *Hanc igitur dimittimus?* Ch. *Quidni hanc mittamus?* De. *Illam vero domi retineamus.* Ch. *Ita cenſeo.* De. *Redire igitur domum hinc, ſi libet, potes, Nauſiſtrata.* Na. *Sic per Pellucem nobis utilius eſt omnibus hanc retinere, quam, ut cœperas dicere eandem remittere: nam ingenui, & liberalis animi mihi viſa eſt, ut illam vidi.* De. *Quid iſta res ſibi vult?* Ch. *Jamne oſtium occluſit Nauſiſtrata?* De. *Jam occluſit.* Ch. *O Jupiter! Jam Dii nobis propitii ſunt: filiam reperi cum tuo filio nuptiis junctam uxorem eſſe.* De. *Hem!*

Quo

quo modo id potuit fieri? Ch. *Non satis tuto istud in hoc loco recenſere poſſum.* De. *At tu intra domum.* Ch. *Hem, nolo ut ipſi quidem filii noſtri id inaudiant.*

Quo pacto id potuit? *Ch.* non ſatis tutus eſt ad narrandum hic locus.
De. At tu intro abi. *Ch.* heus, ne filii noſtri quidem hoc reſciſcant, volo.

ACTUS V. SCENA IV.

ANTIPHO.

Utcumque ſe habeant res meæ, ingenti lætitia perfundor, quod Phædriæ fratri patrueli ſucceſſerit ut optabat. Quam pulchrum & venuſtum eſt ejuſmodi animo concipere cupiditates, quibus, ſi aliquid adverſi intervenîat, facile remedium afferre poſſit? Hic Phædria, ut primum argentum reperit quod daret pro amica, omni ſolicitudine ſe liberavit: ego nulla ratione ex his anxietatibus animi me eripere poſſum, ut non, ſi ſecretum cujus rei occultetur, in timore: ſin manifeſtetur in dedecore & infamia verſer. Neque domum redire nunc auderem, niſi mihi ſpes præluceret, me poſſe Phanium illam poſſidere: verum ubinam Getam reperiam, ut petam ab eo, quod tempus commodum adeundi patris capere mihi ſuadeat?

LÆtus ſum, ut ut meæ res ſeſe habent, fratri obtigiſſe quod volt.
Quam ſcitum eſt, ejuſmodi parare in animo cupiditates,
Quas, cum res advorſæ ſient, paulo mederi poſſis?
Hic ſimul argentum repperit, cura ſeſe expedivit;
Ego nullo poſſum remedio me evolvere ex his turbis,
Quin, ſi hoc celetur, in metu; ſin patefit, in probro ſim.
Neque me domum nunc reciperem, ni mihi eſſe ſpes oſtenſa
Hujuſce habendæ: ſed ubinam Getam invenire poſſum, ut
Rogem, quod tempus conveniendi patris me capere jubeat?

ACTUS V. SCENA V.

PHORMIO. ANTIPHO.

Ph. *Argentum accepi: numeravi Doritui lenoni: abduxi puellam: ut eam propriam traderem Phædriæ poſſidendam: nam manumiſſa eſt, & libera facta. Nunc mihi etiam una res ſupereſt peragenda, ſcilicet ut mihi otium ab his ſenibus Demiphone & Chremete concedatur, quò poſſim poculis operam dare: nam aliquot hos dies ſumam ad indulgendum voluptatibus.* An. *Sed Phormio adeſt: Quid ais?* Ph. *Quid ais?* An. *Quidnam in præſentia facturus eſt Phædria?*

Ph. ARgentum accepi: tradidi lenoni: abduxi mulierem:
Curavi, propria ea Phædria ut potiretur: nam emiſſa eſt manu.
Nunc una mihi res etiam reſtat, quæ eſt conficiunda, otium
A ſenibus ad potandum ut habeam: nam aliquot hos ſumam dies.
An. Sed Phormio eſt: quid ais? *Ph.* quid? *An.* quidnam nunc facturus, Phædria?

Quo

Quo pacto ſatietatem amoris ait ſe velle ſumere?
Ph. Viciſſim parteis tuas acturus eſt. *An.* quas? *Ph.* ut fugitet patrem:
Te ſuam rogavit rurſum ut ageres cauſſam, ut pro ſe diceres:
Nam potaturus eſt apud me: ego me ire ſenibus Sunium
Dicam ad mercatum, ancillulam emptum, dudum quam dixit Geta;
Ne, cum hîc non videant me, conficere credant argentum ſuum.
Sed oſtium concrepuit abs te. *An.* vide, quis egreditur. *Ph.* Geta eſt.

quomodo ait ſe velle amori ſuo ſatisfacere? Ph. Invicem ſuſcepturus eſt partes tuas agendas. An. Quas? Ph. Ut patris conſpectum fugiat: te rogavit ut rurſum ſuam ageres cauſſam apud patrem, & pro ſe orares: nam apud me compotaturus eſt: ego dicam ſenibus noſtris Demiphoni, & Chremeti, me proficiſci Sunium ad mercatum, ancillulam ut emam, de qua Geta locutus eſt illis jampridem; ne hîc me non videntes, credant me conſumere argentum ſuum. Sed oſtium domus tuæ conſtrepuit. An. Vide quis exeat. Ph. Geta eſt.

ANNOTATIONES.

7 *Parteis tuas acturus.*] Tranſlatum à ſcenicis actoribus. Id eſt, te imitaturus eſt.

9 *Sunium.*] Extremum eſt Atticæ promontorium ortum ſpectans, vicum habens ejuſdem nominis, nunc vocatum *Cabo della Colonne.*

12 *Oſtium concrepuit abs te.*] Id eſt, oſtium domus tuæ: ut in Andria Act III. Scen. I. *crepuit à Glycerio oſtium.* Sic *fulgor ab auro*, pro *auri fulgor*, Lucretius. *Cicero reus à Milone*, id eſt, *accuſatore Milone.*

ACTUS V. SCENA VI.

GETA. ANTIPHO. PHORMIO.

Ge. O Fortuna! ô fors fortuna! quantis commoditatibus,
Quam ſubito meo hero Antiphoni ope veſtra hunc oneraſtis diem!
An. Quidnam hic ſibi volt? *Ge.* noſque amicos ejus exoneraſtis metu.
Sed ego nunc mihi ceſſo, qui non humerum hunc onero pallio:
Atque hominem propero invenire, ut hæc, quæ contigerint, ſciat?
An. Num tu intelligis, hic quid narret? *Ph.* num tu? *An* nil. *Ph.* tantumdem ego.
Ge. Ad lenonem hinc ire pergam: ibi nunc ſunt. *An.* heus, Geta. *Ge.* hem tibi!
Num mirum, aut novum eſt, revocari, curſum cum inſtitueris? *An.* Geta.

Ge. *O Fortuna! ô fors fortuna! quantis utilitatibus, & bonis ſucceſſibus, quam repente nec opinanti hero meo Antiphoni, veſtro auxilio hunc cumulaſtis diem! An. Quidnam hic ſibi vult? Ge. Noſque ejus amantiſſimos exolviſtis metu. Sed quid ego cuncter & ceſſo in officio meo, qui non pallium colligo, & in humeros rejicio: Antiphonem feſtinanter quæro, ut hæc quæ acciderint, reſciat. An. Ecquid mente percipis, quæ Geta iſte commemoret? Ph. Ecquid tu? An. Nihil. Ph. Tantumdem ego. Ge. Ad lenonem hinc pergere vo'o: ibi in ejus ædibus nunc ſunt: ſcilicet Antipho, & Phædria. An. Heus, Geta, audi. Ge. Hem tibi! num mirum, aut inſolitum eſt, nos iſti, & retineri, cum feſtinare inſtituimus? An. Geta.*

ANNOTATIO.

1 *O fors fortuna!*] Fortuna eſt incertus rei exitus: Fors fortuna eſt bona fortuna. Hujus ædes trans Tyberim eſt.

Ge. *Pergit ſane: nunquam tamen tua importunitate conſequêris, ut curſum intermittam.* An. *Non hic manes, Geta?* Ge. *Quæris verbera: Procul dubio unus eſt ex curialibus iſtis ſervulis, qui me vocat.* An. *Idipſum quidem, niſi ſiſtis gradum, tute conſequêris, flagrio.* Ge. *Ex familia noſtra hunc eſſe oportet, qui verbera minis intentat tam familiariter. Sed iſne eſt Antipho, quem quæro, an non? ipſe eſt.* Ph. *Antipho, conſeſtim hunc conveni.* An. *Quid eſt?* Ge. *O homo omnium quotquot in terra degunt hominum omnibus bonis & fortunis ornatiſſime! nam procul omni dubio Dii te elegerunt, quem ſolum amarent, Antipho.* An. *Utinam ita ſit: ſed cupio mihi referri cauſam, quâ peſſim adduci ad hoc credendum.* Ge. *Ecquid tibi ſufficit, ſi te gaudio totum perfundo?* An. *Me enecas.* Ph. *Quin tu ceſſas pelliceri, & quod nunciaturus es dicis?* Ge. *Anne hic præſens quoque fuiſti, Phormio?* Ph. *Fui: ſed nos nimis moraris.* Ge. *Audi igitur, hem, ut modo argentum tibi ſolvimus apud forum, rectâ viâ domum nos recepimus: interea herus Demipho me miſit ad tuam uxorem, Antipho.* An. *Quapropter?* Ge. *Mitto cauſam dicere: nihil enim ad rem pertinet, de quâ agitur, Antipho. Poſtquam in gynæceum ire cœpi, ſervulus Mida nomine properans ad me venit; à tergo pallium apprehendit, & me retrò trahit, ab incœpta viâ revocans: hunc intuor: interrogo quam ob causam me retrahat: dicit prohibitum eſſe intrò ire ad heram. Sophrona nutrix Phanii modò, inquit, fratrem Demiphonis Chremem in gynæceum intrò admiſit, eumque nunc intùs verſari cum illis: hoc poſtquam audivi, ad eſtium placido ac ſilenti gradu ire perſeveravi: acceſſi: propius ſteti: ſpiritum continui: aurem adhibui: ita attente audire cœpi, explorans eorum colloquutiones.* An. *Euge, Geta.* Ge. *Hic loci auribus percepi rem inſignem:*

Ge Pergit hercle: nunquam tu odio tuo me vinces. *An.* non manes? 9
Ge. Vapulabis: curialis vernula eſt, qui me vocat.
An. Id tibi quidem jam fiet, niſi reſiſtis, verbero.
Ge. Familiariorem oportet eſſe hunc, qui minitat malum.
Sed iſne eſt, quem quæro, an non? ipſus eſt. *Ph.* congredere actutum. *An.* quid eſt?
Ge. O omnium, quantum eſt qui vivunt hominum, homo ornatiſſime!
Nam ſine controverſia à Dis ſolus diligere, Antipho. 15
An. Ita velim; ſed, quî iſtuc credam ita eſſe, mihi dici velim.
Ge. Satin' eſt, ſi te delibutum gaudio reddo. *An.* enecas.
Ph. Quin tu hinc pollicitationes aufer, &, quod fers, cedo. *Ge.* oh!
Tu quoque hic aderas, Phormio? *Ph.* aderam: ſed ceſſas? *Ge.* accipe, hem.
Ut modo argentum dedimus tibi apud forum, recta domum 20
Sumus profecti: interea mittit herus me ad uxorem tuam.
An Quamobrem? *Ge.* omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem eſt, Antipho.
Ubi in gynæceum ire occipio, puer ad me occurrit Mida;
Pone apprehendit pallio, reſupinat: reſpicio: rogo,
Quamobrem retineat me: ait eſſe vetitum intro ad heram accedere. 25
Sophrona modo fratrem huc, inquit, ſenis introduxit Chremem,
Eumque nunc eſſe intus cum illis: hoc ubi ego audivi, ad fores
Suſpenſo gradu placide ire perrexi: acceſſi: adſtiti:
Animam compreſſi: aurem admovi: ita animum cœpi attendere,
Hoc modo ſermonem captans. *An.* euge, Geta.
Ge. hic pulcherrimum 30

ANNOTATIONES.

10 *Curialis vernula.*] Servi curiales ii erant, qui in cœnis poſt curiata comitia celebratis miniſtrabant.

23 *Gynæceum.*] Eſt ſecretum conclave, quò non datur viris ingreſſus.

Facinus

Pacinus audivi: itaque pene hercle exclamavi gaudio.
Ph. Quod? *Ge.* quodnam arbitrare? *An.* neſcio.
Ge. atqui mirificiſſimum:
Patruus tuus eſt pater inventus Phanio uxori tuæ.
An. hem!
Quid ais? *Ge.* cum ejus olim conſuevit matre in Lemno clanculum.
Ph. Somnium: utin' hæc ignoraret ſuum patrem?
Ge. aliquid credito,
Phormio, eſſe cauſſæ; ſed me cenſen' potuiſſe omnia
Intelligere extra oſtium, intus quæ inter ſeſe ipſi egerint?
Ph. Atque hercle ego quoque illam audivi fabulam. *Ge.* imo etiam dabo,
Quo magi' credas. patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo poſt cum patre idem recipit ſe intro denuo:
Ait uterque tibi poteſtatem ejus habendæ ſe dare:
Denique ego ſum miſſus, te ut requirerem, atque adducerem.
An. Hem! quin ergo rape me: ceſſas? *Ge.* fecero. *An.* ô mi Phormio,
Vale. *Ph.* vale Antipho: bene, ita me Dî ament, factum, gaudeo,
Tantam fortunam de improviſo eſſe his datam.
Summa eludendi occaſio eſt mihi nunc ſenes,
Et Phædriæ curam adimere argentariam,
Ne cuiquam ſuorum æqualium ſupplex ſiet:
Nam idem hoc argentum ita ut datum eſt ingratiis,
His datum erit: hoc quî cogam, re ipſa repperi.
Nunc geſtus mihi voltuſque eſt capiundus novus.
Sed hinc concedam in angiportum hunc proxumum;
Inde hiſce oſtendam me, ubi erunt egreſſi foras.
Quo me adſimularam ire ad mercatum, non eo.

itaque propius fuit, ut lætitia geſtiens exclamarem. An. *Quid audiviſti?* Ge. *Quodnam opinaris?* An. *Neſcio quid eſſe poſſit.* Ge. *At certe iſtud ſupra omnia admiratione digniſſimum: patruus tuus Chremes compertus eſt pater, Phanio uxori tuæ.* An. *Hem! quid ais?* Ge. *Ille (Chremes) conſuetudinem ſecretam habuit aliquam in Lemno cum Phanii matre.* Ph. *Hoc ſomnii figmentum eſt: Illane Phanium potuit non cognoſcere patrem ſuum?* Ge. *Credo, Phormio, aliquam eſſe cauſam, cur non cognoverit; ſed an arbitraris me potuiſſe omnia percipere, quæ inter ſe ipſi intus egerint, cum extra oſtium ſtarem?* Ph. *Et per Herculem hæc quoque fabula mihi narrata fuit.* Ge. *Quin etiam, quò magis id verum eſſe credas, hoc inſuper dicam: patruus interea è gynæceo egreſſus: & paulo poſt illuc cum patre intrò rurſus reverſus eſt: & uterque dixit tibi ſe permittere eam habere uxorem; denique hi me miſerunt to ut inventum ad ſe adducerem.* An. *Imò auſer me tecum: quid moraris?* Ge. *Feſtinemus.* An. *O mi Phormio, vale.* Ph. *Vale, Antipho: bene factum, ita me Dii ament, gaudeo tantam fœlicitatem repente eis fortunam immiſiſſe. Præclara nunc ſe mihi dat occaſio per luſum decipiendi ſenes, & ne Phædria laboret de mutuanda pecunia ab amicis, & æqualibus, cum multis præcibus: nam ut hoc argentum ab invitis ſenibus datum eſt, ita Phædriæ datum erit: hoc argentum ut colligam, modum inveni. Nunc geſtus corporis, & vultus de novo componendus eſt mihi, atque immutandus. Sed hinc me conferam in angiportum hunc proximum, poſtea inde hiſce prodibo obvius, ubi exibunt domo; ut eis dicam me non profectum eſſe Eæsum, quò me ſimulaveram velle proficiſci.*

Actus V. Scena VII.

Demipho. Phormio. Chremes.

De. Dîis magnas merito gratias habeo, atque ago,
Quando evenere hæc nobis, frater, proſpere.
Quantum poteſt, nunc conveniendus Phormio eſt,
Priuſquam dilapidet noſtras triginta minas,
Ut auferamus. *Ph.* Demiphonem, ſi domi eſt,
Viſam: ut quod. *De.* at nos ad te ibamus, Phormio.
Ph. De eadem hac fortaſſe cauſſa. *De.* ita hercle. *Ph.* credidi.
Quid ad me ibatis? rjdiculum: an veremini,
Ne non id facerem, quod recepiſſem ſemel?
Heus, quanta quanta hæc mea paupertas eſt, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mî eſſet fides.
Ch. Eſtne ea ita, ut dixi, liberalis? *De.* oppido.
Ph. Itaque ad vos venio nuntiatum, Demipho,
Paratum me eſſe: ubi voltis, uxorem date.
Nam omneis poſthabui mihi res, ità uti par fuit,
Poſtquam tantopere id vos velle animum advorteram.
De. At hic dehortatus eſt me, ne illam tibi darem:
Nam qui rumor erit populi, inquit, ſi id feceris?
Olim cum honeſte potuit, tum non eſt data:
Nunc viduam extrudi, turpe eſt: ferme eadem omnia,
Quæ tute dudum coram me incuſaveras.
Ph. Satin' ſuperbe inluditis me? *De.* qui? *Ph.* rogas?
Quia ne alteram quidem illam potero ducere.
Nam quo redibo ore ad eam, quam contempſerim?
Ch. Tum autem Antiphonem video ab ſeſe amittere

De. *Diis meritas verbis gratias ago, atque animo habeo, frater, pro rerum noſtrarum proſpero eventu. Nunc quàm citò poſſumus, ad Phormionem nobis properandum eſt, priuſquam diſperdat noſtras triginta minas, ut eas ab ipſo recipiamus.* Ph. *Viſam, ſi domi eſt, Demiphonem, ut dicam.* De. *At nos ad te ibamus, Phormio.* Ph. *Ob eandem fortaſſe cauſam.* De. *Ita per Herculem.* Ph. *Putavi. Cur ad me ibatis? Riſu digna res eſt: num dubitabatis an id facerem, necne, quod promiſiſſem ſemel? Heus, quantumvis pauperculus ſim, & in tenui re, tamen hoc uſque unum hoc quidem præcipue ſtudui, ut ſervarem fidem.* Ch. *Nunquid tibi virgo viſa fuit ingenii liberalis, & verecundi vultus, & honeſti?* De. *Admodum.* Ph. *Itaque ad vos venio nunciatum, Demipho, me paratum eſſe ad illam accipiendam: ſi vobis videtur, eam mihi uxorem tradite. Nam huic rei omnes res meas poſtpoſui, & neglexi, uti conveniens fuit, poſtquam tam vehementer id vos cupere perſpexi.* De. *At exinde hic Chremes frater meus diſſuaſit mihi, ne illam tibi darem: nam qui ſermones vulgi ferentur per urbem, inquit, ſi id feceris? olim cum honeſte virgo potuit dari in uxorem, non data fuit: nunc poſtquam nupſit filio tuo Antipho, eam privatam ſuo viro, ut viduam ejici invitam turpe eſt: Denique pene omnia me monuit, quæ tute jampridem coram me preſente redargueras.* Ph. *Satiſne arroganter vos me ludificatis?* De. *Quo modo?* Ph. *Quæriſne iſtud? quia ne alteram quidem illam virginem, quæ mihi ſponſa erat, potero uxorem habere. Nam quomodo potero, niſi ſim inſigniter impudens, eam iterum petere, quam reſpuerim?* Ch. *Tu etiam dic; Video præterea Antiphonem impatienter ferre, & non niſi coactum pati*

Annotatio.

* *Dilatidet.*] *Dilapidare* eſt bona & ſubſtantiam diſſipare.

Invitum

Invitum eam, inque. *De.* tum autem video filium
Invitum ſane mulierem ab ſe amittere.
Sed tranſi ſodes ad forum, atque illud mihi
Argentum jube rurſum reſcribi, Phormio.
Ph. Quodne ego perſcripſi porro illis, quibus debui?
De. Quid igitur fiet? *Ph.* ſi vis mihi uxorem dare,
Quam deſpondiſti, ducam: ſin eſt, ut velis
Manere apud te illam, hic dos maneat, Demipho:
Nam non eſt æquom me propter vos decipi:
Cum ego veſtri honoris cauſſa, repudium alteri
Remiſerim, quæ tantundem dotis dabat.
De. I in malam rem hinc cum iſtac magnificentia,
Fugitive: etiam nunc credis te ignorarier,
Aut tua facta adeo? *Ph.* irritor. *De.* tune hanc duceres,
Si tibi data eſſet? *Ph.* fac periclum. *De.* ut filius
Cum illa habitet apud te, hoc veſtrum conſilium fuit.
Ph. Quæſo, quid narras? *De.* quin tu mihi argentum cedo.
Ph. Imo vero uxorem tu cedo. *De.* in jus ambula.
Ph. In jus? enimvero ſi porro eſſe odioſi pergitis,
De. Quid facies? *Ph.* egone? vos me indotatis modo
Patrocinari fortaſſe arbitramini:
Etiam dotatis ſoleo. *Ch.* quid id noſtra? *Ph.* nihil?
Hic quandam nôram, cujus vir uxorem. *Ch.* hem!
De. quid eſt?
Ph. Lemni habuit aliam. *Ch.* nullus ſum. *Ph.* ex qua filiam

eam à ſe abſtrahi. De. *Tum autem filium video impatienter & non niſi coactum ferre, mulierem à ſe abſtrahi. Sed tranſeamus, quæſo, ad forum, Phormie, & triginta illas minas, quas tibi dedi, jube mihi ab argentariis renumerari.* Ph. *An illud petis argentum tibi reddi, quod creditoribus meis per ſcripturam argentariorum reddidi?* De. *Quid igitur hac re fiet?* Ph. *Si vis uxorem mihi dare, quam ſpopondiſti, eam ducam: ſed ſi ſtatuis ut ſponſa illa apud te maneat, dos illa triginta minarum, quam pro illa mihi dediſtis, apud me manebit, Demipho: nam iniquum eſt propter vos me damnum pati: & veſtri honoris cauſa mihi fraudem eſſe, ſi alteram repudiaverim, quæ tantidem dotem mihi afferebat.* De. *Abi in malam crucem cum iſta magnificentia verborum, quâ ais noſtro honori conſuluiſſe, fugitive: etiamne credis nos latere qui ſis, & quæ facere conſueveris?* Ph. *Ringor indignatione.* De. *Auderesne eam uxorem ducere, ſi tibi traderetur?* Ph. *Experire.* De. *Hoc ſolum convenerat inter vos, ut in tuis ædibus filius meus habitet cum illa, non ut ipſam pro uxore haberes.* Ph. *Quæſo, vide quam ſtulta memorat!* De. *Quin tu argentum mihi redde.* Ph. *Imo vero tu redde uxorem.* De. *In jus te voco.* Ph. *In jus? Si equidem ulterius mihi moleſti eſtis,* De. *Quid facies?* Ph. *Egone? vos me patrocinium & defenſionem ſolum fortaſſe virginum quæ ſine dote ſunt, qualis Phanium eſt, ſuſcipere opinamini: etiam ſoleo mulieribus dotatis opem præbere.* Ch. *Quid hoc noſtrâ refert?* Ph. *Nihil? hîc noveram olim quandam, cujus vir uxorem.* Ch. *Hem!* De. *Quid eſt?* Ph. *Lemni habuit aliam.* Ch. *Perii.* Ph. *Ex qua filiam genuit,*

ANNOTATIO.

29 *Jube rurſum reſcribi.*] *Scribere* nummos dicuntur creditores pecuniarum, quibus moris erat, ut in argentariorum, apud quos pecunias ſuas collocarant, tabulis expenſum alicui ferrent, & argentario id nomen dictarent. Horatius:

Scribe decem à Nerio: non eſt ſatis: adde cicutæ
Nodoſi tabulas centum.

Reſcribere dicebatur debitor; qui mutuam pecuniam reddebat vel per ſe, vel per argentarii ſcripturam, qui in codicem ſuum referebat æs alienum, à debitore creditori eſſe diſſolutum. Reſcribi, ait Donatus, eſt reddi, ſeu per menſæ ſcripturam dari. Horatius:

Putidius multò cerebrum eſt, mihi crede, Perilli
Dictantis, quod tu nunquam reſcribere poſſis.

Reſcribere eſt mutuum per ſcripturam menſæ reddere, cum mandato debitoris, qui pecuniam ſuam apud menſam depoſuerat, menſarius, ſive argentarius ferebat acceptum creditori. Sciendum eſt, veteres apud menſam, magnam pecuniæ partem depoſuiſſe. Cum per argentarium debitor ſolvebat, dicebatur ex menſæ ſcriptura id fieri. Sin ipſe debitor ſatisfaciebat, dicebatur de domo, vel ex arcâ numerari.

Suſcepit:

Suſcepit: & eam clam educit. *Ch.* ſepultus ſum. *Ph.* Hæc adeo ego illi jam denarrabo. *Ch.* obſecro
Ne facias. *Ph.* oh! tun' is eras? *De.* ut ludos facit!
Ch. Miſſum te facimus. *Ph.* fabulæ. *Ch.* quid vis tibi?
Argentum quod habes, condonamus te. *Ph.* audio:
Quid vos, malum, ergo me ſic ludificamini,
Inepti, voſtra puerili ſententia?
Nolo, volo: volo, nolo rurſum: cedo, cape:
Quod dictum, indictum eſt: quod modo erat ratum, irritum eſt.
Ch. Quo pacto, aut unde hæc hic reſcivit? *De.* neſcio:
Niſi, me dixiſſe nemini, id certo ſcio.
Ch. Monſtri, ita me Dî ament, ſimile. *Ph.* injeci ſcrupulum. *De.* hem!
Hiccine ut à nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens! emori hercle ſatius eſt.
Animo virili præſentique ut ſis para
Vides tuum peccatum eſſe elatum foras,
Neque jam id celare poſſe te uxorem tuam:
Nunc quod ipſa ex aliis auditura ſit, Chreme,
Id noſmet indicare placabilius eſt:
Tum hunc impuratum poterimus noſtro modo
Ulciſci. *Ph.* at at, niſi mihi proſpicio, hæreo:
Hi gladiatorio animo ad me affectant viam.
Ch. At vereor ut placari poſſit. *De.* bono animo es:
Ego redigam vos in gratiam: hoc fretus, Chreme,
Cum è medio exceſſit, unde hæc ſuſcepta eſt tibi.
Ph. Itane mecum agitis? ſatis aſtute aggredimini:
Non hercle ex re iſtius me inſtigaſti, Demipho.
An tu, ubi quæ libitum fuerit, peregre feceris,
Neque hujus ſis veritus fœminæ primariæ,
Novo modo ei quin faceres contumelias;
Venias nunc precibus lautum peccatum tuum?
Hiſce ego illam dictis ita tibi incenſam dabo,
Ut ne reſtinguas, lacrumis ſi extillaveris.
De. Malum, quod iſti Dî, Deæque omnes duint.

& eam ſecretò educat. Ch. *Interii.* Ph. *Hæc prolixè illi renunciabo.* Ch. *Per Deos te obteſtor ne facias.* Ph. *Ho! an tute is eras?* De. *Quam nos ludibrio habet.* Ch. *Miſſum te facimus.* Ph. *Fabulæ, & mendacia ſunt veſtræ pollicitationes.* Ch. *Quid petis amplius? argentum quod à nobis habes, tibi remittimus, & concedimus liberationem jus obligationis.* Ph. *Audio: atquieſco veſtræ ſententiæ: quid ergo, malum! me ſic per inſciviam ludis, ſtulti, levibus, inſtar puerorum, promiſſis? nolo, volo: volo, nolo rurſum: cedo, cape: quod modo probatum & fixum erat, ſtatim improbatum eſt.* Ch. *Quo modo, aut à quibus iſtud inaudivit, & ſcire potuit?* De. *Ignoro: unum ſcio, nulli hominum me hoc ſecreti detexiſſe.* Ch. *Iſtud, ita Dii mihi faveant, prodigii inſtar eſt.* Ph. *Injeci ſcrupulum hominibus.* De. *Hoccine fiet, ut à nobis hanc ingentem ſummam pecuniæ extorqueat? mori, per Herculem, omninò, potius eſt. Oſtende ergo te animoſum, & fortem, ſicut virum decet: Cernit culpam tuam in vulgus delatam eſſe, & manifeſtatam; neque te eam uxori tuæ occultare jam poſſe: nunc illud commodius. & validius erit ad placandam Nauſiſtratam, ſi illi referamus noſmet ipſi, quod alii ei nunciaturi ſunt: hoc pacto etiam de hoc flagitioſo, & omni ſcelere contaminato, noſtro arbitrio, ultionem ſumere poterimus.* Ph. *At, at, niſi ſaluti meæ cavet, in eâ difficultate involvendus, & implicandus ſum, ut inde ægre me expediam: Hi tanquam gladiatores adverſi in me tendunt, audaci, & pertinaci ad exitium mecum animo.* Ch. *At metuo ut Nauſiſtrata mitigari & ſedari poſſit.* De. *Securus eſto: ego vos in concordiam reducam, & in gratiam reconciliabo: hoc confiſus, quòd hæc mulier è vivis abiit, ex quâ hanc virginem ſuſcepiſti.* Ph. *Itane vos igitur erga me geritis? Satis me callide adorimini ſcilicet: Per Herculem, Demipho, non eſt utile iſti Chremeti nec commodum, quod me irritaſti. An tu vero, Chreme, poſtquam, peregre in Lemno agens libidini tuæ ſatisfeceris, nec te quidquam puduerit fœminæ uni ex primariis, novo modo facere injuriam; nunc venias purgatum precibus flagitia tua? Talibus ego illam dictis ita inflammatam iræ in te reddam, ut ne reſtinguas, etiam ſi totus lachrymis liquefactus ſtillatim fluas.* De. *Malum, quod Dii, Deæque omnes à nobis avertant, & in iſtum vertant.*

Tantane

Tantane affectum hominem quemquam esse audacia?
Non hoc publicitùs scelus hinc deportarier
In solas terras? *Ch.* in id redactus sum loci,
Ut nesciam prorsus, quid agam cum illo. *De.* ego scio:
In jus eamus. *Ph.* in jus? huc, si quid lubet.
De. Assequere, ac retine, dum huc ego servos evoco.
Ch. Enim solus nequeo: accurre huc. *Ph.* una injuria est
Tecum. *Ch.* lege agito ergo. *Ph.* altera est tecum, Chreme.
De. Rape hunc. *Ph.* itane agitis? enimverò voce est opus:
Nausistrata, exi. *Ch.* os opprime. *De.* impurum vide,
Quantum valet. *Ph.* Nausistrata, inquam. *Ch.* non taces?
Ph. Taceam? *De.* nisi sequitur, pugnos in ventrem ingere,
Vel oculum exclude. *Ph.* est ubi vos ulciscar probe.

Au quisquam tantâ audaciâ præditus inveniri potest? Nonne hæc pestis, hic scelestus dignus est, quæ publicè decreto in extremas, & desertas terras amandetur? Ch. *In eo statu situs sum, ut ignorem omnino quomodo mihi agendum sit cum illo.* De. *At ego non ignoro: In jus, ad prætorem eamus.* Ph. *In jus? in hanc Chremetis domum, si libet istud.* De. *Chreme, hunc assequere. & contendentem ad domum tuam retrahe, atque tuhibe, dum ego huc servos accico.* Ch. *Huc accurre; nam solus ego hunc retinere non possum.* Ph. *Una mihi tecum injuriæ actio est, pro contumelia quam mihi facis, Demipho.* Ch. *Lege age igitur.* Ph. *Altera est tecum, Chreme.* De. *Rape hunc in jus reluctantem.* Ph. *Itane male mecum agitis? certe opus est ut clamitem: Nausistrata, foras egredere.* Ch. *Occl. de os illi.* De. *Vide quantum roboris & virium flavitiosus habet.* Ph. *Nausistrata, inquam, te voco.* Ch. *Non taces?* Ph. *Cur taceam?* De. *Nisi sequitur, pugnis huic ventrem tunde, vel oculum exsculpe.* Ph. *Est mihi occasio & facultas vos ulciscendi probe.*

ACTUS V. SCENA VIII.

NAUSISTRATA. CHREMES. PHORMIO. DEMIPHO.

Na. QUIS nominat me? *Ch* hem! *Na.* quid istuc turbæ est, obsecro,
Mi vir? *Ph.* hem! quid nunc obticuisti? *Na.* quis hic homo est?
Non mihi respondes? *Ph.* hiccine ut tibi respondeat,
Qui hercle, ubi sit, nescit? *Ch.* cave isti quidquam creduas.
Ph Abi: tange: si non totus friget, me eneca.
Ch. Nihil est. *Na.* quid ergo est? quid istic narrat? *Ph.* jam scies:
Auscultа. *Ch.* pergin' credere? *Na.* quid ego, obsecro,
Huic credam, qui nihil dixit? *Ph.* delirat miser

Na. *Quis me vocat?* Ch *Hem!* Na. *Quis iste tumultus? quæ rixa? quæso, mi vir dicito.* Ph. *Hem, quid nunc obmutuisti?* Na. *Quis hic homo est? nihil respondes?* Ph. *Quomodo tibi respondeat iste, qui per Herculem ita attonitus est, ut in quo loco stet, non cognoscat?* Ch. *Vide ne isti quidquam credas.* Ph. *Accede ad illum: tange: si non totus frigore riget, nihil causæ dico, quin me occidas.* Ch. *Nihil est.* Na. *Quid ergo est? quid iste recitat?* Ph. *Jam disces: attente me audi.* Ch. *Perstitistine, uxor, isti credere?* Na. *Quid ego, cedo, huic credam, qui nondum ullum verbum locutus est?* Ph. *Mente errat & insanit præ metu.*

Timore.

Timore. *Na.* non pol temere eſt, quod tu tam times.

Ch. Egon' timeo? *Ph.* recte ſane: quando nihil times,

Et hoc nihil eſt, quod dico ego: tu narra. *De.* ſcelus!

Tibi narret? *Ph.* eho tu, factum eſt abs te ſedulo

Pro fratre. *Na.* mi vir, non mihi narras? *Ch.* at. *Na.* quid, at?

Ch. Non opus eſt dicto. *Ph.* tibi quidem: at ſcito huic opus eſt.

In Lemno. *Ch.* hem! quid ais? *De.* non taces? *Ph.* clam te. *Ch.* hei mihi!

Ph. Uxorem duxit. *Na.* mi homo, Dî melius duint.

Ph. Sic factum eſt. *Na.* perii miſera. *Ph.* & inde filiam

Suſcepit jam unam, dum tu dormis. *Ch.* quid agimus?

Na. Prô Dî immortales! facinus indignum, & malum!

Ph. Hoc actum eſt. *Na.* an quidquam hodie eſt factum indignius?

Qui mihi, ubi ad uxores ventum eſt, tum fiunt ſenes.

Demipho, te appello: nam me cum hoc ipſo diſtædet loqui.

Hæccine erant itiones crebræ, & manſiones diutinæ

Lemni? hæccine erat, qua noſtros fructus minuebat, vilitas?

De. Ego, Nauſiſtrata, eſſe in hac re culpam meritum non nego;

Sed eam quæ ſit ignoſcenda. *Ph. verba fiunt mortuo.*

De. Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo,

Vinolentus fere abhinc annos quindecim mulierculam

Na. Per Pollucem non ſine cauſſa eſt, quod tantum metuis. Ch. *Egone metuo?* Ph. *Recte ſane: quando ergo nihil metuis, nihilque eſſe dicis, quod metuere debeas: quæ ego illi mox dicturus ſum, tu ipſemet illi recenſe.* De. *Sceleſte, ex tua voluntate ille recenſeat?* Ph. *Eho tu, egregie & ſtrenue te geſſiſti in defendendo fratre, dum me offendis.* Na. *Mi vir, ecquid mihi recitas, quod hic ait?* Ch. *At.* Na. *Quid, at?* Ch. *Non opus eſt hoc referre.* Ph. *Tibi quidem non opus eſt ut referatur; ſed opus eſt, ut illa reſciat. In Lemno cum eſſet.* Ch. *Hem! quid ais?* De. *An non taces?* Ph. *Te ignarâ & inſciâ.* Ch. *Hei mihi!* Ph. *Uxorem duxit.* Na. *Mi homo, non ita eſt, ut ait: Dii meliùs eſſe velint.* Ph. *Sic factum eſt.* Na. *Perii miſera.* Ph. *Et ex ea genit jam unam filiam, dum tu ſecura es, & ſola dormis.* Ch. *Heu quid agam?* Na. *Proh Dii immortales, facinus flagitioſum, & pernicioſum!* Ph. *Tamen hoc factum eſt.* Na. *An quidquam hoc tempore factum eſt turpius, magis ignominioſum, ac probroſum ab homine ullo? Nempe cum ad uxores accedunt, tum mihi fiunt debiles & infirmi ſenes. Demipho, te alloquor: nam me cum iſto ſermonem conferre nimium tædet, & faſtidioſum eſt. Hæne erant ideo frequentes profectiones, & diuturnæ Lemni commorationes? hæcne erat vilitas annonæ, quam dictitabat minuere pretia fructuum noſtrorum?* De. *Ego, Nauſiſtrata, non inficior culpam in hac re à Chremete meritorejus admiſſam eſſe; ſed talem, quæ ſit condonanda ex omnium ſententia.* Ph. *Hæc verba in gratiam Chremetis, ad placandam Nauſiſtratam facere, eſt mortuo verba facere.* De. *Num neque id fecit, quod te negligeret, & odio haberet, ſed vino captus fere ſunt anni quindecim, cum mulierculam*

ANNOTATIONES.

11 *Sceluſ.*] Id eſt, ſceleſtus. 16 *Duint.*] Id eſt, dent.

Eam

Eam compreſſit unde hæc nata eſt, neque poſt illa unquam attigit.
Ea mortem obiit: è medio abiit, qui fuit in re hac ſcrupulus:
Quam ob rem te oro, ut alia facta tua ſunt, æquo animo hoc feras.
Na. Quid ego æquo animo? cupio miſera in hac re jam defungier.
Sed quid ſperem? ætate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat ſenex, ſenectus ſi verecundos facit.
An mea forma atque ætas nunc magis expetenda eſt, Demipho?
Quid mihi hic affers, quamobrem exſpectem, aut ſperem porro non fore?
Ph. Exequias Chremeti, quibus eſt commodum, ire jam tempus eſt.
Sic dabo: age nunc, Phormionem, qui volet, laceſſito:
Faxo tali eum mactatum, atque hic eſt, infortunio.
Redeat ſane in gratiam: jam ſupplicii ſatis eſt mihi:
Habet hæc, ei quod, dum vivat, uſque ad aurem obganniat.
Na. At meo merito credo: quid ego nunc commemorem, Demipho,
Singillatim, qualis ego in iſtum fuerim? *De.* novi æque omnia
Tecum. *Na.* merito hoc meo hoc videtur factùm? *De.* minime gentium:
Verum, quando jam accuſando fieri infectum non poteſt,
Ignoſce: orat, confitetur, purgat: quid vis amplius?
Ph. Enimvero, prius quam hæc dat veniam, mihi proſpiciam, & Phædriæ.

gravidam fecit unde hæc virgo genita eſt, neque poſteà unquam cum illa rem habuit: eadem è vita deceſſit: morte ſublata eſt, quæ ſi viveret difficultates & diſſidia afferre poſſet. Quapropter te obſecro, quæ tua eſt ſolita benignitas & facilitas, ut hoc etiam patienter feras. Na. *Quid? me patienter id ferre? utinam in hac tam atroci injuria, omnibus defuncta eſſem, & libera in poſterum; ut deſineret, & finem faceret Chremes mihi moleſtias exhibere; ſed quid melius expectem ab illo? An propter ætatem minus cum libidini deditum iri opinor? At jam tum erat ſenex; ſi quidem ſenectus homines à peccando abſterrere per verecundiam debet. An mea pulchritudo atque ætas præſens magis quam antea eum alliciet in amorem, Demipho? quid mihi proponis, quamobrem expectem eum ulteriùs ad libidinem non rediturum?* Ph. *Exequias funeris Chrematis proſequi ſi quibus vacat, jam tempus eſt celebrare. Sic dabo exercitum, & opprobriis expoſitum: Age, age nunc, ſi cui libeat, Phormionem irritato: faciam ut tali, atque hic, augeatur ærumna, & calamitate: reconciliemur ſane nunc in gratiam: jam ſatis hæc ultio mihi ſufficit: habet à me hæc Nauſiſtrata quod ei, dum ſtabit in vita, ad aurem occinat & obmurmuret.* Na. *An ita fortaſſe de eo merueram, ut ſic mecum ageret! credo vero. Quid nunc ego minutatim tibi narrem, qualem ego erga eum me geſſerim?* De. *Probe id ſcio tecum pariter.* Na. *An tibi videor digna fuiſſe hac contumelia?* De. *Minime omnium: verum cùm hæc illius culpa criminationibus, & increpationibus infecta reddi non poteſt, condona illi: obſecrat, confitetur ſe deliquiſſe, poſtulat ut ſuam purgationem, & ſatisfactiones acciptas: quid exigis amplius?* Ph. *Equidem, priuſquam hæc ſe ignoſcere marito culpam pronunciet, mihi præcavendum & Phædriæ.*

ANNOTATIONES.

37 *Exequias ire.*] Quemadmodum dicimus *ire inficias*, pro inficiari, ſic *ire exequias* antiqui dicebant. Hac formula exequiæ indicebantur; L. Titius vixit: L. Titio exequias ire quoi (pro cui) commodum eſt jam tempus eſt: ollus (pro ille) effertur.

39 *Mactatum infortunio.*] *Mactare* verbum eſt ſumptum à ſacris. Dictum putant, quaſi *magis auctare*, id eſt, augeo; nam priuſquam victimam immolarent, thus, aut vinum ſuper eam fundebant; unde mactam illam dicebant, quaſi magis auctam. Mactare morte, ſupplicio, damno, infortunio dicitur per metaphoram.

Heus, Nausistrata, prius quam huic subitò incogitans respondeas, audi me.
Heus, Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi.

Na. Quid est?
Na. quid est?

Ph. Ego minas triginta per dolum à marito tuo exorsus sum: eas dedi tuo filio: is pro sua amica lenoni dedit.
Ph. Ego minas triginta ab isto per fallaciam abstuli:
Eas dedi tuo gnato: is pro sua amica lenoni dedit.

Ch. Hem, quid ais? Na. Adeone hoc maleficium, & grave delictum putas, si filius adolescens habet unam amicam, cum tu uxores duas habeas? nihil te pudet? quâ fronte, nisi ferreâ, illum culpæ arguas? Responde mihi.
Ch. Hem, quid ais? *Na.* adeon' indignum tibi videtur, filius
Homo adolescens unam si habet amicam? tu uxores duas.
Nil pudere? quo ore illum objurgabis? responde mihi.

De. Faciet ut tibi libuerit. Na. Imò jam ut non ignoves quid constituerim facere: neque ego veniam do, neque ulli promisso me obligo, neque respenso quidquam assevero, priusquam filium meum videro: eum arbitrum omnium controversiarum facio: quod judicabit ratum habebo & confirmabo.
De. Faciet, ut voles. *Na.* imo, ut meam jam scias sententiam:
Neque ego ignoscо, neque promitto quidquam, neque respondeo,
Prius quàm gnatum video: ejus judicio permitto omnia: is
Quod jubebit, faciam.

Ph. Sapis, Nausistrata, & rectè censes. Na. Satine id tibi hoc est, atque ex æquitate constitutum?
Ph. mulier sapiens es, Nausistrata.
Na. Satin' id est tibi? *Ph.* imo vero pulcre discedo, & probe,
Et præter spem. *Na.* tu tuum nomen dic quod est. *Ph.* min', Phormio,
Vestræ familiæ hercle amicus, & tuo summus Phædriæ

Ph. Imo vero egregie, & abunde, suprâque omnem spem satisfactum est: itaque lætus & contentus hinc abeo. Na. Tu vero dic mihi, quod tibi nomen est? Ph. Mihine? Phormio nomen est familiæ vestræ quidem amicus, & tuo filio Phædriæ amicissimus.
Na. Phormio, at ego æcastor, posthac tibi quod potero, & quæ voles,
Faciamque, & dicam. *Ph.* benigne dicis. *Na.* pol meritum est tuum.

Na. At ego, Phormio, per Castorem posthac, tui causâ, quoad ejus potero, & quæ petes, faciamque & dicam. Ph. Prolixè & liberaliter loqueris. Na. Per Pollucem ad hoc meritum tuum me adducit.
Ph. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata,
Et quod tuo viro oculi doleant? *Na.* cupio. *Ph.* me ad cœnam voca.

Ph. Visne primùm hodie facere, quod mihi pergratum erit, & oculis mariti tui molestum atque ægrum? Na. Cupio. Ph. Ad cœnam me invita. Na. Per Pollucem sane te invito. De. Hinc intro eamus. Ch. Ita fiat: sed ubi est Phædria arbiter, & judex noster? Ph. Mox efficiam ut præsto sit. Vos valete, & plaudite.
Na. Pol vero voco. *De.* eamus intro hinc. *Ch.* fiat: sed ubi est Phædria,
Judex noster? *Ph.* jam hic faxo aderit. Ω Vos valete, & plaudite.

Calliopius recensui.
Calliopius recensui.

P. TERENTII
CARTHAGINIENSIS AFRI
HECYRA.

Acta ludis Romanis Julio Cæsare, Cn. Cornelio Dolabella Ædilibus Curulibus. Non est peracta tota. Modos fecit Flaccus Claudii tibiis paribus: Cn. Octavio, T. Manlio Consulibus. Relata est iterum ludis funebribus. Relata est tertiò, Q. Fulvio, L. Marcio ædilibus curulibus.

Explicatio hujus didascaliæ (ita dicitur præmonitio docens aliquid) petenda est ab explicatione superiorum.

PERSONÆ HECYRÆ.

BACCHIS, meretrix. A Baccho.
LACHES, ab ἴλαχον, id est, sortitus sum.
MYRRHINA, à μυρρίνη, myrtus.
PAMPHILUS, à πᾶς & φίλος, omnibus charus.
PARMENO, παρὰ τῷ δεσπότῃ μένων, apud dominum manens.
PHIDIPPUS, à φείδω, parsimonia, & ἵππος, equus.
PHILOTIS, à φιλότης, amicitia.
PHILUMENA, quasi φιλουμένη, amata.
SOSIA, à σώζεσθαι, servari, quòd servi servantur in bello.
SOSTRATA, à σώζω, servare: & στρατός, exercitus.
SYRA, à natione.

ARGUMENTUM.

PAMPHILUS Lachetis & Soſtratæ filius, cum noctu ad Bacchidem meretricem iret temulentus, Philumenam Phidippi, & Myrrhinæ filiam in via per vim compreſſit, & detracto ei annulo, per tenebras effugit, ſic ut neuter alterum cognoſceret. Paulò poſt eadem Philumena, quæ ex ipſo erat gravida, uxor ei datur; ſed propter Bacchidem, quam deperibat, duobus menſibus ne quidem eam attigit. Cum autem Bacchis irata propter ejus nuptias, minus quam ſolebat, obſequens eſſet, eam reliquit, & ingentem uxoris amorem concepit. Interea accidit ut iter Pamphilo in Imbrum eſſet, unde cum poſt aliquod tempus reverteretur, ita ſors tulit, ut quo die Athenas appuliſſet, Philumena partu levaretur, itaque videndi eam cupidus, ſubitò ad eam ingreſſus eſt, ſed & peperiſſe eam deprehendit: cum autem ab ea ſeceſſiſſet, nullam afferens cauſam, Laches ſuſpicatus eſt eum adhuc Bacchidis amore impeditum, ea de cauſa ab uxore abhorrere: accerſitam igitur Bacchidem objurgat; ea cum ſe purgaret, annulum habebat in digito, quem olim Philumenæ ereptum ſibi dederat Pamphilus. Is annulus effecit, ut vitiatam eſſe ab ipſo Pamphilo Philumenam cognoſceretur. Lætus Pamphilus & uxorem, & filium accipit.

C. SULPITII APOLLINARIS PERIOCHA.

Pamphilus, Lachetis & Soſtratæ filius, accepit in uxorem Philumenam, Phidippi & Myrrhinæ filiam; quam quondam ignotam compreſſit in via, & cujus annulum, quem eripuit ei, donaverat Bacchidi meretrici, quam amabat. Deinde in Imbrum inſulam navigavit, nuptam uxorem Bacchidis amore captus non attigit. Hanc Myrrhinæ mater cum ſciret prægnantem eſſe, ægrotam eſſe ſimulans ex ædibus Lachetis ad ſe ducit, ne ſocrus Soſtrata eam eſſe gravidam cognoſcat: redit ex Imbro inſula Pamphilus, deprehendit uxorem peperiſſe, & rem occultat, uxorem tamen, ignorans eam ex ſe peperiſſe, recipere recuſat. Pater ejus Laches culpam confert in Bacchidem: dum ſe excuſat Bacchis, forte accidit ut Myrrhina annulum agnoſceret, quem gerebat filia, eum ſtuprum ei illatum fuit. Uxorem cum filio recipit Pamphilus.

UXOREM duxit Pamphilus Philumenam;
Cui quondam ignorans virgini vitium obtulit:
Ejuſque per vim quem detraxit annulum,
Dederat amicæ Bacchidi meretriculæ.
Dein profectus in Imbrum eſt: nuptam haud attigit.
Hanc mater utero gravidam, ne id ſciat ſocrus,
Ut ægram ad ſe transfert: revertit Pamphilus:
Deprehendit partum: celat: uxorem tamen
Recipere non volt. Pater incuſat Bacchidis
Amorem; dum ſe purgat Bacchis, annulum
Mater vitiatæ forte agnoſcit Myrrhina:
Uxorem recipit Pamphilus cum filio.

PROLOGUS.

HEcyra eſt huic nomen fabulæ: hæc cum data
Eſt nova, novum intervenit vitium & calamitas,
Ut neque ſpectari, neque cognoſci potuerit:
Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo
Animum occuparat: nunc hæc plane eſt pro nova:
Et is, qui ſcripſit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, ut iterum poſſet vendere.
Alias cognoſtis ejus: quæſo hanc noſcite.
Orator ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator ſim, eodem ut jure uti ſenem
Liceat, quo jure ſum uſus adoleſcentior,
Novas qui exactas feci ut inveteraſcerent;
Ne cum poëta ſcriptura evaneſceret.
In his, quas primum Cæcilii didici novas,
Partim ſum earum exactus, partim vix ſteti.
Quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcenicam,
Spe incerta certum mihi laborem ſuſtuli.
Eaſdem agere cœpi, ut ab eodem alias diſcerem
Novas ſtudioſe, ne illum ab ſtudio abducerem.
Perfeci ut ſpectarentur: ubi ſunt cognitæ,
Placitæ ſunt: ita poëtam reſtitui in locum,
Prope jam remotum injuria advorſariûm
Ab ſtudio, atque ab labore, atque arte muſica.
Quod ſi ſcripturam ſpreviſſem in præſentia, &
In deterrendo voluiſſem operam ſumere,
Ut in otio eſſet, potius quàm in negotio;
Deterruiſſem facile, ne alias ſcriberet.
Nunc quid petam, mea cauſſa, æquo animo attendite.

Hecyra nominatur hæc fabula: tunc cum nova exhibita eſt, fortuito vitio & calamitate factum eſt, ut neque ſpectari, neque cognoſci potuerit vel ex ſcenæ apparatu, vel ex perſonarum actione: ita populus ſtupens admiratione funambuli, in eo ſpectando animo defixus fuerat: nunc hæc fabula Hecyræ tanquam nova datur, ut quæ acta non fuit: & poëta, qui hanc fecit, noluit poſt ſpectaculum funambuli, denuò eam introducere in ſcenam, ut iterum pro nova eam biſtrionibus venderet. Alias poëtæ fabulas notas habetis, hanc precor ut noſcatis, attente ſpectate. Orator legatus à grege biſtrionum ad vos, ſpectatores, venio in veſtitu prologi, per vos liceat mihi exoratorem eſſe impetrando ea, quæ poſtulo; permitte mihi Lucie Ambivie actori comico uti eadem facultate, nunc cum ſenex ſum, quâ uti mihi licuit, cum adoleſcens fui, qui feci ut comœdiæ novæ Cæcilii poëtæ, licet expulſæ viverent, & ad vetuſtatem pervenirent ſæpius dicendæ actæ, & probatæ; ne cum poëta poëma caducum fieret, & periret. In Cæcilii comœdiis, quas novas primùm recitavi, partim eas agens ſum rejectus, partim vix potui fabulam peragere. Quoniam verò videbam fortunam ſcenæ ancipitem eſſe, & periculoſam; ideo in ſpe incerta certum laborem ſubii, eaſdem Cæcilii comœdias, quæ excluſæ fuerant, agendas ſuſcepi, ut alias ejuſdem novas recitandas diſcerem accuratè: effecique ut populus eas ſpectaret, probaretque; ne ille deterritus à ſtudio ſcribendi fabulas abſtraheretur: ubi ſpectatæ ſunt, & intellectæ, gratæ & acceptæ populo fuerunt: ita poëtam Cæcilium in priſtinum ſtatum, & æſtimationem reduxi, qui pene rejectus & repulſus fuerat, iniquitate inimicorum abs ſtudio, induſtria, atque arte poëtica. Quod ſi Cæcilii fabulas excluſas à ſcena agere iterum neglexiſſem, tunc cum primùm editæ fuerunt, & in dehortando eum à labore, ut in quiete potius ageret, quam in tanto labore ſtudii; facili negotio eum ab aliis comœdiis faciendis avertiſſem. Nunc quid poſtulem, rogo vos ut mei gratiâ, favente, & placido animo advertatis.

ANNOTATIONES.

1 *Hecyra.*] Ἑκυρὰ, ſignificat *ſocrum.*

2 *Novum intervenit vitium.*] Vitio creati dicuntur Conſules & Magiſtratus, ſi cœptis comitiis, tonitru ſuperveniſſet, ſi quis morbo Herculeo corruptus concidiſſet, aut ſi alia legitima omiſſa fuiſſent: nam comitia his caſibus dirimenda erant: aliter tota actio vitioſa, & inauſpicata cenſebatur.

Hecyram

Hecyram ad vos refero, quam mihi per silentium
Nunquam agere licitum est, ita eam oppressit calamitas.
Eam calamitatem vostra intelligentia
Sedabit, si erit adjutrix nostræ industriæ.
Cum primum eam agere cæpi, pugilum gloria,
Funambuli eodem accessit exspectatio:
Comitum conventus, strepitus, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem foras.
Vetere in nova cœpi uti consuetudine,
In experiundo ut essem: refero denuo;
Primo actu placeo: cum interea rumor venit,
Datum iri gladiatores: populus convolat:
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.
Ego interea meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est: otium & silentium est.
Agendi tempus mihi datum est: vobis datur
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per vos artem musicam
Recidere ad paucos: facite, ut vestra auctoritas
Meæ auctoritati fautrix adjutrixque sit.
Si nunquam avare statui pretium arti meæ,
Et eum esse quæstum in animum induxi maximum,
Quam maxume servire vestris commodis;
Sinite impetrare me, qui in tutelam meam
Studium suum, & se in vostram commisit fidem,
Ne eum circumventum inique iniqui irrideant.
Mea caussa caussam hanc accipite, & silentium
Date, ut libeat scribere aliis, mihique ut discere
Novas expediat, posthac pretio emptas meo.

Hecyram comœdiam in scenam reduco, quam mihi exhibere cum favente silentio nunquam concessum est; tantum eam obruit infortunium. Istud infortunium vestra prudentia, & ad eam comœdiam cognoscendam attentio placabit, si nostræ diligentiæ opem afferat. Simul atque eam coràm populo recitare cœpi, pugiles gloriæ cupidi, populus magna expectatione & ingenti studio concitatus spectandi funambuli, concursus eorum qui in nostro sunt comitatu, tumultus, vociferatio mulierum, me coëgerunt egredi, ante completam fabulæ actionem, extra theatrum. Cœpi uti antiqua consuetudine, quâ usus fui in Cæcilii fabulis, in nova Terentii comœdia Hecyra, ut in periculo faciendo insisterem, & tentare perseverarem: iterum Hecyram comœdiam introduco in theatrum: primo actu gratus sum, & acceptus: quum interea sermo spargitur exhibitum iri gladiatores: Fit subitus populi concursus, turbæ excitantur, vociferantur, certant propter locum: ego interea, dum hæc fierent, non potui defendere locum in quo ipse agebam. Nunc tumultuatio nulla est, tranquillitas, & taciturnitas observantur, occasio opportuna recitandi ab ædilibus mihi præbetur: vobis licet ludos theatrales, qui in scena aguntur, cohonestare favore silentii vestri. Nolite committere, ut ars poëtica paucos artifices peritos habeat, & ad paucos perveniat: concedite mihi subsidium vestrum & præsidium, dum enixè labore in juvando poëtas eorumque studia. Si nunquam avare arti meæ æstimationem & indicationem feci, & mihi persuasi lucrum istud esse amplissimum, vestris utilitatibus, & emolumentis atque oblectamentis inservire: permittite me hoc à vobis precibus obtinere, ne eum delusum improbi improbe ludibrio habeant, qui studium & operam artis suæ mihi tuendam, & se fidei & favori vestro pretegendum dedit. Mei gratiâ, causam poëtæ Terentii suscipite defendendam, & linguis favete, ut alii poëtæ quoque libenter studeant componendis comœdiis, mihique conducat novas memoriæ mandare, & addiscere, quas pecuniæ meæ æstimatione a poëta comparaverim.

ACTUS I. SCENA I.

PHILOTIS. SYRA.

Ph. PER pol quam paucos reperias meretricibus
Fideleis evenire amatores, Syra.
Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi,
Quam ſancte, ut quivis facile poſſit credere,
Nunquam illa viva ducturum uxorem domum:
En! duxit. *Sy.* ergò propterea te ſedulò
Et moneo, & hortor, ne cujuſquam miſereat,
Quin ſpolies, mutiles, laceres, quemque nacta ſis.
Ph. Utin' eximium neminem habeam? *Sy.* neminem:
Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit,
Quin ita paret ſeſe, abs te ut blanditiis ſuis
Quam minimo pretio ſuam volùptatem expleat.
Hiſcine tu, amabo, non contra inſidiabere?
Ph. Tamen eandem pol eſſe omnibus, injurium eſt.
Sy. Injurium eſt autem ulciſci advorſarios?
Aut qua via captent te illi, eadem ipſos capi?
Eheu me miſeram! cur non aut iſtæc mihi
Ætas & forma eſt, aut tibi hæc ſententia?

Ph. *Perquam raros aliquis inveniat, meretricibus amatores conſtantis fidei contingere, Pollucem teſtor, Syra. Etiam hic Pamphilus, quoties jurejurando fidem obligarat Bacchidi, & religioſe promittebat (ut quilibet facile ſibi perſuaderet eum certo dicere) nunquam ſe ullam mulierem, dum illa viveret, in uxorem acceptorum: ecce! accepit tamen.* Sy. *Propterea igitur te commonefacio, & adhortor, ne cujuſvis amatoris miſeratio te moveat, quominus eum omnibus opibus exuas, diminuas, dilanies, quicumque ad te veniet.* Ph. *Mihine ſuades ne ullum mihi ſeligam præcipuum, dilectum mihi, cui ne quidem paream?* Sy. *Aio neminem: nam ita habeto, nullus ex illis te adit, quin ita ſe diſpoſuat, ut ſermonibus blandis libidinem ſuam ex te quam admodum modica mercede ſatiet. Talibuſne amatoribus tu viciſſim, roge te, inſidios non tendes?* Ph. *Nihilominus iniquum eſt eandem ſe gerere erga omnes.* Sy. *An autem iniquum eſt punire in inimicos? aut eadem arte, quâ te decipere ſtudent, eos decipi? Eheu me infortunatam! cur non tuæ ætatis, & pulchritudinis ego ſum; vel tu meæ ſententiæ non es?*

ACTUS I. SCENA II.

PARMENO. PHILOTIS. SYRA.

Pa. SEnex ſi quæret me, modo iſſe dicito
Ad portum, percontatum adventum Pamphili;
Audin', quid dicam, Scirte? ſi quæret me, uti
Tum dicas: ſi non quæret, nullus dixeris,
Alias ut uti poſſim cauſa hac integra.
Sed videon' ego Philotium? unde hæc advenit?

Pa. *Si ſenex Laches à te quæret ubi ſim, illi dicito modo me iviſſe ad portum, inquiſitum de redita Pamphili ex Imbro inſula; advertiſne quid dicam, Scirte? Si quæret, inquam, ut tunc iſtud ei dicas: ſi verò non quæret, nihil quidquam ei dixeris, ut alio tempore hanc cauſam non prius dictam poſſim prætexere. Sed ecquid vides Philotium? unde Athenas advenit?*

Philotis,

Philotis, multum mihi ſalva ſis. Ph. *Salve tu quoque, Parmeno.* Sy. *Salve pol, mi Parmeno.* Pa. *Et tu ædepol, Syra. Dic mihi, Philoti, ubi tamdiu voluptati vacaſti?* Ph. *Minime certe voluptati vacavi, quæ hinc Athenis Corinthum profecta ſum cum milite immitiſſimo: Ibi per ſpatium continuum duorum annorum miſera illum paſſa ſum.* Pa. *Per ædem Pollucis, Philotium, opinor te ſæpe deſiderio Athenarum flagraſſe, & conſilium hinc diſcedendi improbaſſe.* Ph. *Verbis exprimi non poteſt, quanta cupiditas me tenebat in hanc urbem revertendi, diſcendi à milite, atque aſpectu veſtro fruendi, ut ex vetuſta familiaritate celebrarem vobiſcum convivium, nullius voluntati ſubdita. Nam Corinthi non erat mihi facultas loquendi, niſi quæ grata eſſent militi, prout determinaſſet & præſcripſiſſet.* Pa. *Non arbitror bene pro tua voluntate militem terminum & modum præfiniſſe ſermonibus tuis, cum vos loquaces ſitis.* Ph. *Sed quid rei eſt? qualia, & quanta retulit mihi hic intus Bacchis? Illud quod nunquam putavi futurum eſſe, ut Pamphilus poſſet adduci ut uxorem duceret, dum Bacchis vitam ageret.* Pa. *Quid? ais eum uxorem duxiſſe?* Ph. *Ebo tu, reſponde; an non duxit?* Pa. *Duxit, ſed dubito an ſint ſtabiles hæ nuptiæ.* Ph. *Dii, Deæque faciant ne ſint ſtabiles, ſi id utile eſt Bacchidi; ſed quam ob cauſam, unde iſtud credam ita eſſe, ſcilicet has nuptias non eſſe firmas?* Pa. *Non opus eſt id declarare: deſine id curioſe inquirere.* Ph. *Nimirum ne id fiat manifeſtum, quare non ſint firmæ. Ita me Dii bene ament, non propter eam cauſam te interrogo, ut hoc publicem, ſed ut tacitam apud me voluptatem capiam, ut in ſinu gaudeam.* Pa. *Nunquam tam idoneè & apte eloqueris ad perſuadendum, ut tergum meum in tutelam tuam dedam.* Ph. *Ah noli, Parmeno, dicere talia: quaſi tu non potius velis hoc mihi commemorare,*

Philotis, ſalve multum. *Ph.* ô ſalve, Parmeno.
Sy. Salve mecaſtor, Parmeno. *Pa.* & tu ædepol, Syra.
Dic mihi, Philoti, ubi te oblectaſti tamdiu?
Ph. Minime me equidem oblectavi, quæ cum milite
Corinthum hinc ſum profecta inhumaniſſimo:
Biennium ibi perpetuum miſera illum tuli.
Pa. Ædepol te deſiderium Athenarum arbitror,
Philotium, cepiſſe ſæpe, & te tuum
Conſilium contempſiſſe. *Ph.* non dici poteſt
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi à milite,
Voſque hic videndi, antiqua ut conſuetudine
Agitarem inter vos libere convivium.
Nam illi haud licebat niſi præfinito loqui
Quæ illi placerent. *Pa.* haud opinor commode
Finem ſtatuiſſe orationi militem.
Ph. Sed quid negotî hoc? modo quæ narravit mihi
Hîc intus Bacchis? quod ego nunquam credidi
Fore, ut ille hac viva poſſet animum inducere
Uxorem habere. *Pa.* habere autem? *Ph.* eho tu, an non habet?
Pa. Habet, ſed firmæ hæ vereor ut ſint nuptiæ.
Ph. Ita Dî Deæque faxint, ſi in rem eſt Bacchidis.
Sed quî iſtuc credam ita eſſe? dic mihi, Parmeno.
Pa. Non eſt opus prolato hoc: percontarier
Deſiſte. *Ph.* nempe ea cauſſa, ut ne id fiat palam,
Ita me Dî amabunt, haud propterea te rogo, ut
Hoc proferam, ſed tacita ut mecum gaudeam.
P. Nunquam dices tam commode, ut tergum meum
Tuam inſidem commitam. *Ph.* ah noli, Parmeno:
Quaſi tu non multo malis narrare hoc mihi,

ANNOTATIO.

11 *Corinthum.*] Achaiæ urbs in medio Iſthmi Peloponneſiaci ſita (Iſthmos autem Græci vocant anguſtias, quibus à peninſula ad continentem eſt aditus) ab ortu Saronicum; ab occaſu, Criſſæum ſinum habent, qui & Corinthiacus dicitur: duobus inclyta portubus. Cenchreæ ab ortu portus imminet Ægæo mari: Lechæe Ionio ab occaſu: unde bimarem poëtæ Corinthum dixerunt.

Quam

Quam ego, quæ percontor, ſcire. *Pa.* vera hæc prædicat:
Et mi illud vitium maximum eſt: ſi mihi fidem
Das te tacituram, dicam. *Ph.* ad ingenium redis.
Fidem do; loquere. *Pa.* auſculta. *Ph.* iſtic ſum. *Pa.* hanc Bacchidem
Amabat, ut cum maxime, tum Pamphilus,
Cum pater, uxorem ut ducat, orare occipit:
Et hæc, communia omnium quæ ſunt patrum,
Seſe ſenem eſſe dicere, illum autem unicum
Præſidium velle ſe ſenectuti ſuæ.
Ille ſe primò negare: ſed poſtquam acrius
Pater inſtat, fecit animi ut incertus foret,
Pudorin' anne amori obſequeretur magis;
Tundendo atque odio denique effecit ſenex:
Deſpondit ei gnatam hujus vicini proxumi.
Uſque illud viſum eſt Pamphilo neutiquam grave,
Donec jam in ipſis nuptiis, poſtquam videt
Paratas, nec moram ullam, quin ducat, dari;
Ibi demum ita ægre tulit, ut ipſam Bacchidem
Si adeſſet, credo ibi ejus conmiſereſceret.
Ubicunque datum erat ſpatium ſolitudinis,
Ut conloqui mecum unà poſſet: Parmeno,
Perii; quid ego egi? in quod me conjeci malum?
Non potero hoc ferre, Parmeno: perii miſer.
Ph. At te Dii Deæque perduint cum iſto odio, Laches.
Pa. Ad pauca ut redeam, uxorem deducit domum.
Nocte illa prima virginem non attigit:
Quæ conſecuta eſt nox, eam nihilo magis.
Ph. Quid ais? cum virgine una adoleſcens cubuerit,
Plus potus, ſeſe illac abſtinere ut potuerit?
Non veriſimile dicis: nec verum arbitror.
Pa. Credo ita videri tibi: nam nemo ad te venit,
Niſi cupiens tui: ille invitus illam duxerat.
Ph. Quid deinde fit? *Pa.* diebus ſane pauculis
Poſt, Pamphilus me ſolum ſeducit foras,
Narratque, ut virgo ab ſe integra etiam tum ſiet:
Seque antè, quam eam uxorem duxiſſet domum,
Speraſſe, eas tolerare poſſe nuptias.

quam ego, quæ inquiram, inaudire. Pa. *Verum hæc mulier dicit: & iſtud vitium mihi proprium eſt, tacere non poſſe: ſi mihi promittis te celaturam, quod quæris id proferam.* Ph. *Ad naturam tuam garrulam & loquacem redis. Promitto me tacituram; narra.* Pa. *Audi attente.* Ph. *Parata ſum ad audiendum.* Pa. *Hanc Bacchidem Pamphilus tam vehementer tunc amabat, ut nunquam magis antea amaviſſet, cum pater Laches eum rogare cœpit, ut uxorem ducere velit, & cum commonefacere de his, quæ ab omnibus patribus ſolent proponi: ſeſe dicit ſenectutis onere premi, illum unicum, ſine fratribus, velle ſibi in ſenectute eſſe levamen. Primò Pamphilus recuſabat accipere: verum poſtquam pater vehementius urget, fecit ut animi dubius eſſet, pudorine & reverentiæ patris, an amori Bacchidis amicæ ſatisfaceret; denique crebris hortationibus impellendo, & odioſe flagitando ſenex effecit, quod volebat: ſtipulatus eſt ei in uxorem filiam hujus vicini proximi Philippi Philumenam. Eò uſque ſponſalia non nimis moleſte tulit, quouſque in ipſo tempore nuptiarum, ubi videt eas mox celebrandas, ibi tandem ægritudine tantâ animi cruciatus fuit, ut ſi ipſa Bacchis præſens eſſet, non mediocri commiſeratione moveretur. In quocunque loco, ſeorſum ab aliis, ſolis nobis eſſe licebat, ut cogitationes ſuas mihi exponere verbis clam poſſet: Parmeno, perditus ſum, dicebat; quid ego feci aſſentiendo his ſponſalibus? in quod infortunium me præcipitem dedi? non potero tolerare iſtud malum, Parmeno, perditus ſum infelix.* Ph. *At te Dii, Deæque perdant, Laches, cum inſtanti tua & moleſta ſedulitate.* Pa. *Ut paucis verbis orationem abſolvam, Pamphilus uxorem ducit in domum paternam. Nocte illa prima Philumenam in toro non attigit: alteri ſequenti, ne magis quidem attigit.* Ph. *Quid ais? Adoleſcens ſolus cum una virgine plus ſolito potus cubuerit, & ab ejus tamen amplexibus abſtinere ſeſe ille potuerit? non verò conſentaneum & probabile ais, neque id verum eſſe puto.* Pa. *Credo te ita judicare: nemo enim te convenit, niſi cupidus amator: ille nolens eam uxorem ceperat.* Ph. *Quid deinde ſequutum fuit?* Pa. *Non ita multò poſt Pamphilus ſine teſtibus ſeorſum me ducit extra domum, atque narrat ut Philumenam non attigerit; ut, quod ad ſe pertinet, virgo etiam tum incorrupta permaneat: ſe, antequam eam accepiſſet uxorem, ſpem habuiſſe, ſe in his nuptiis perduraturum.*

verum neque mihi decorum, neque virgini commodum, & conducibile eſt, Parmeno, eam, quam conſtituerim brevi à me dimittere, deludi & fruſtra haberi, quo minus inviolatam & intactam eadem modò reddam, quomodò eam accepi à parentibus. Ph. *Religioſum & caſtum Pamphili ingenium refers.* Pa. *Hoc ego patri meo renunciare, amorem ſcilicet Bacchidis, non utile mihi eſſe puto, ne irritem eum: remitti autem virginem ad patrem ipſius, cui nullam culpam filiæ referre poſſis, faſtuoſum eſt: ſed ſpero Philumenam, ubi intellexerit ſe mecum verſari non poſſe, tandem diſceſſuram.* Ph. *Quid interea faciebat? ibatne ad amicam Bacchidem?* Pa. *Quotidie itabat: ſed ſicut fieri ſolet, poſtquam Bacchis Pamphilum ab alia poſſideri muliere, nec adhuc eſſe ſuum cognoſcit; difficilis, ſuperba, procax, & petulans eſſe cœpit.* Ph. *Per Pollucem non mirum, ſi talis facta eſt.* Pa. *At vero talis malignitas longe maximè illum ab illa ſegregavit, & avertit, poſtquam & ipſe ſeipſum, & mores proprios, & illam Bacchidem quàm mala eſſet, & quam uxor modeſta, diligentius conſideravit, & perſpexit, ambarum ingenium, comparatione facta examinans: tunc animus ejus uxoris miſericordia partim conciliatus & allectus: partim reactus hujus Bacchidis contumeliâ, ſenſim ſe ei ſubduxit, & amorem ſuum in uxorem tranſtulit, poſtquam ingenium ſuo congruens & conforme reperit. Interea dum hæc geruntur, ſenex quidam ex eorum cognatione vita deceſſit in Imbro inſula, cujus legitimi erant hæredes: eò Pamphilum uxoris amore captum, pater nolentem ad eundem compulit. Hic verò uxorem cum matre reliquit; nam ſenex ſeorſum ab hominibus ſecedens rus ſe contulit: hùc raro Athenas remeat.* Ph. *Quid huc uſque dixiſti, ex quo infirmas iſtas eſſe nuptias demonſtrares?* Pa. *Nunc audies: primò aliquot dies contorditer certe inter ſe vivebant Soſtrata & Philumena: repente hæc cœpit illam mirum in modum odio habere, neque tamen ulla jurgia inter eas erant, nullæ querelæ, & accuſationes.*

Sed quam decrerim me non poſſe diutius
Habere, eam ludibrio haberi, Parmeno,
Quin integram itidem reddam, ut accepi à ſuis,
Neque honeſtum mihi, neque utile ipſi virgini eſt.
Ph. Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.
Pa. Hoc ego proferre, incommodum eſſe mihi arbitror:
Reddi patri autem, cui tu nihil dicas vitii,
Superbum eſt: ſed illam ſpero, ubi hoc cognoverit,
Non poſſe ſe mecum eſſe, abituram denique.
Ph. Quid interea? ibatne ad Bacchidem? *Pa.* quotidie:
Sed, ut fit, poſtquam hunc alienum ab ſeſe videt,
Maligna multo & magis procax facta illicò eſt.
Ph. Non ædepol mirum. *Pa.* atqui ea res multo maxume
Disjunxit illum ab illa, poſtquam & ipſe ſe,
Et illam, & hanc quæ domi erat, cognovit ſatis,
Ad exemplum ambarum mores earum æſtimans.
Hæc, ita uti liberali eſſe ingenio decet,
Pudens, modeſta, incommoda atque injurias
Viri omneis ferre, & tegere contumelias.
Hic animus partim uxoris miſericordia
Devictus, partim victus huju' injuriis,
Paulatim elapſu'ſt Bacchidi, atque huic tranſtulit
Amorem, poſtquam par ingenium nactus eſt.
Interea in Imbro moritur cognatus ſenex
Horunc; ea ad hos redibat lege hæreditas.
Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.
Reliquit cum matre hic uxorem: nam ſenex
Rus abdidit ſe: huc raro in urbem commeat.
Ph. Quid adhuc habent infirmitatis nuptiæ?
Pa. Nunc audies: primum dies compluſculos
Bene conveniebat ſane inter eas: interim
Miris modis odiſſe cœpit Soſtratam,
Neque lites ullæ inter eas, poſtulatio

ANNOTATIONES.

96 *Interea in Imbro moritur.*] Imbrus maris Ægei Inſula eſt. Sophianus *Lembro* vocat.

103 *Interim miris modis odiſſe.*] Fallitur Parmeno, cum non odio ſocrus, ſed pudore, ſimultatem adverſus ſocrum Philumena ſimulavit.

Nunquam. *Ph.* quid igitur? *Pa.* ſi quando ad eam acceſſerat
Confabulatum, fugere è conſpectu illicò,
Videre nolle: denique, ubi non quit pati,
Simulat ſe à matre accerſi ad rem divinam, abit.
Ubi illic eſt dies complureis, accerſi jubet.
Dixere cauſſam tunc neſcio quam: iterum jubet;
Nemo remiſit: poſtquam accerſunt ſæpius,
Ægram eſſe ſimulant mulierem: noſtra illico
It viſere ad eam: admiſit nemo: hoc ubi ſenex
Reſcivit, heri ea cauſſa rure huc advenit,
Patrem continuò convenit Philumenæ.
Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio:
Niſi ſane curæ eſt, quorſum eventurum hoc fiet.
Habes omnem rem: pergam quò cœpi iter.
Ph. Et quidem ego: nam conſtitui cum quodam hoſpite
Me eſſe illum conventuram. *Pa.* Dî vortant bene.
Quod agas. *Ph.* vale. *Pa.* & tu bene vale, Philotium.

Ph. *Quid igitur fuit?* Pa. *Si quandoque Soſtrata convenerat Philumenam colloquendi cauſſâ, continuò hæc ſe illius oculis ſubripiebat, nolebat eam intueri: denique ubi non poteſt ſecum tolerare, fingit Philumena, ſe à matre Myrrhina vocari ad ſacrificium faciendum. Ubi multos dies illic moratur; Soſtrata eam advocari mandat; cauſantur neſcio quid: iterum advocatur; non remittitur: Poſtquam ſæpius eam accerſi vident, ægritudine & morbo fingunt mulierem detineri: noſtra hera Soſtrata ſtatim it eam viſum; nullus intrò duxit ad Philumenam: Hoc poſtquam ſenex Laches inaudivit, heri ob hanc cauſam è prædio hùc remeavit, patrem continuò Philumenæ Phidippum adit. Quid rei inter eos actum ſit, adhuc ignoro: præterquam quod valde ſollicitus ſum & curo ſcire, quem eventum hæc res habitura ſit. Nunc accepiſti ex hac narratione, quod audire petiſti. Perſequar iter inceptum ad portum.* Ph. *Et ſane ego quoque; nam indixi cuidam amatori advenæ tempus, quò ad illum venirem.* Ph. *Dii velint bene evenire, feliciter videre, quidquid actura ſis.* Ph. *Vale.* Pa. *Et tu quoque, Philotium.*

ANNOTATIO.

107 *Fugere è conſpectu.*] Utpote quæ caveret gravida intelligi.

ACTUS II. SCENA I.

LACHES. SOSTRATA.

La. PRÒ Deûm atque hominum fidem! quod hoc genus eſt? quæ hæc conjuratio?
Ut omnes mulieres eadem æque ſtudeant, nolintque omnia;
Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias?
Itaque adeo uno animo omnes ſocrus oderunt nurus: viris
Eſſe adverſas æque ſtudium eſt, ſimilis eſt pertinacia.
Id eodem omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam: &

La. *Proh Deum, atque hominum fidem! quale eſt hoc genus mulierum? qualis hæc eſt inter eas conſpiratio, & confederatio? ut hæ omnes eaſdem res velint, & ſtudioſe pariter affectent, neque ulla inveniatur quæ deflectat & recedat ab aliarum natura? adeo valde ſimili animo, omnes quotquot ſunt ſocrus odio nurus ſuas proſequuntur: viris adverſari ſimilis voluntas, & conatus, ſimilis pervicacia, & mentis obſtinatio eſt. In eadem ſchola arbitror illas eruditas eſſe ad malefaciendum:*

Ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certò scio.

So. Me miseram, quæ nunc, quamobrem accuser, nescio. *La.* hem!

Tu nescis? *So.* non, ita me Dî bene ament, mi Laches.

Itaque una inter nos agere ætatem liceat. *La.* Dî mala prohibeant.

So. Meque abs te immerito esse accusatam, postmodum resciscès. *La.* scio.

Tu immerito? an quidquam pro istis factis dignum te dici potest,

Quæ me, & te, & familiam dedecoras? filio luctum paras?

Tum autem ex amicis inimici ut sint nobis affines, facis;

Qui illum decrerunt dignum, suos cui liberos committerent;

Tu sola exorere, quæ perturbes hac tua impudentia.

So. Egone? *La.* tu, inquam, mulier, quæ me omnino lapidem, haud hominem putas.

An, quia ruri esse crebro soleo, nescire arbitramini,

Quo quisque pacto hîc vitam vestrorum exigat?

Multo melius, hîc quæ fiunt, quam illic, ubi sum assidue, scio:

Ideo quia, uti vos mihi domi eritis, proinde ego ero foris.

Jampridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam:

Minimeque adeo mirum: &, ni id feciſſet, magis mirum foret.

Sed non credidi adeo, ut etiam totam hanc odisset domum:

Quod si sciſſem, illa hîc maneret potius, tu hinc isses foras.

At vide, quàm immeritò ægritudo hæc oritur mî abs te, Sostrata.

Rus habitatum abii, concedens vobis, & rei serviens,

Sumptus vostros, otiumque, ut nostra res posset pati,

Meo labori haud parcens, præter æquum atque ætatem meam;

In hac schola, si usquam ea est, magistram hanc Sostratam uxorem meam esse minime dubito. So. *O me infelicem, quæ nunc ignore, qua de causa nunc maritus me accuset.* La. *Hem! tu nescis?* So. *Non equidem, ita Dii mihi sint propitii, mi conjux; nobisque concedant sinè vitam ducere longissimam.* La. *Dii meliora velint, & mala avertant.* So. *Meque nullo meo merito posthac à te accusatam cognosces.* La. *Scio. Nullo tuo merito? quæ me, quæ te, & familiam ignominiâ afficis? & filio luctum, & mœrorem quæris? quin etiam causa es, cur affinitate nobis junctis, ex amicis inimici nobis reddantur, qui filium nostrum tanti duxerunt, ut ejus fidei suos liberos tuendos darent; tu sola reperta es, quæ has perturbationes asferas pervicaciâ tuâ.* So. *Egone?* La. *Tu, inquam, mulier, ipsa hæc facis, quæ me omnino saxum sensu privatum, non hominem esse arbitraris. An quia frequenter ruri sum in prædio, idcirco ignorare putatis, quemodo singuli in urbe domi vitam traducatis? Melius absens scio, quæ hic fiunt in urbe, quam ea quæ sunt ruri, ubi continuè præsens ago: Ob eam causam, quod qualis vita vestra domi agitur, talis fama & æstimatio mea est ruri. Jamdudum auditione percepi Philumenam nurum nostram concepisse odium tui; nec valde id mirandum est: imo nisi ita feciſſet, majori admiratione esset dignum. Sed non in animum induxi, eam adeo commotam fuisse, ut etiam totam hanc familiam odio haberet: Quod si de hac re certior factus fuissem, illa in hac domo permaneret; tu foras dimissa fuisses. Sed considera, quam sine causa hæc animi molestia mihi ex te nascitur, Sostrata; rus in prædium ad habitandum me contuli, concedens vobis ut in urbe essetis, rei faciendæ, & augendæ dans operam, ut facultates nostræ, quæ sunt mediocres, sufficerent vestris sumptibus, & vitæ otiosæ ducendæ, labori assidue incumbens, quam æquius esset vos id facere: & me, qui senectute infirmus sum, quiescere;*

Nec

Nec te pro his curaſſe rebus, ne quid ægre eſſet mihi?
So. Non mea opera neque pol culpa evenit. *La.* immo maxume;
Sola hic fuiſti: in te omnis hæret culpa ſola, Soſtrata.
Quæ hic erant, curares; cum ego vos ſolvi curis cæteris.
Cum puella anum ſuſcepiſſe inimicitias non pudet?
Illius dices culpa factum? *So.* haud equidem dico, mi Laches.
La. Gaudeo, ita me Dî ament, gnati cauſſa: nam de te quidem
Satis ſcio, peccando detrimenti nil fieri poteſt.
So. Quî ſcis, an ea cauſſa, mi vir, me odiſſe aſſimulaverit,
Ut cum matre una plus eſſet? *La.* quid ais? non ſigni hoc ſat eſt,
Quod heri nemo voluit viſentem te ad eam intromittere?
So. Enim laſſam oppido tum aiebant: eo ad eam non admiſſa ſum.
La. Tuos eſſe illi mores morbum magis, quam ullam aliam rem arbitror:
Et meritò adeò: nam voſtrarum nulla eſt, quin gnatum velit
Ducere uxorem; & quæ vobis placita conditio eſt, datur:
Ubi duxere impulſu voſtro, voſtro impulſu eaſdem exigunt.

eam dicebant ægritudine animi languentem, & defatigatam eſſe. La. *Magis opinor eam ægrotam eſſe propter moroſam tuam conſuetudinem, quam propter aliam cauſam; & meritò admodum: nam veſtrum nulla exiſtit, quæ non cupiat filium ſuum uxorem accipere; & quæ virgo vobis probata eſt, ea in matrimonium filio datur: poſtquam ducta eſt hortatu veſtro, veſtro hortatu divortio ejicitur.*

nonne pro his meritis, ingenti cura ſtudere debuiſti, ne ulla moleſtia mihi exhiberetur? So. *Per Pollucem non meo ſtudio, neque culpa accidit.* La. *Imò maxime per te id factum eſt; ſola domi fuiſti, quæ familiam regeres: in te ſola omnis culpa ſita eſt, Soſtrata. Domeſticæ rei curam habere debuiſti; cum ego vos liberavi aliis ſolicitudinibus, & alimenta paro ex cultura agri. Nonne erubeſcis pudore, inimicitias te vetulam cum puella exercere? illius merito reſpondebis id eveniſſe?* So. *Non ſane dico culpâ factum puellæ, mi Laches.* La. *Filii mei gratiâ gaudeo, ita mihi Dii faveant, cum talem habeat uxorem, quam nec inimici accuſare poſſint: nam quod ad te attinet, quamtumvis pecces, nihil damni inde eventurum ſatis certo ſcio.* So. *Quid ſi me idcirco, mi marite, odio perſequi præ ſe tulerit, ut cum matre ſua crebrius converſaretur?* La. *Quid dicis? nonne ſatis clarum indicium eſt, eam te verè, nec ſimulate odiſſe, quòd heſterna die nullus ex familia voluit te viſendi eam gratiâ venientem, intrò domum excipere?* So. *Certe non admiſſa ſum, quia tunc*

ACTUS II. SCENA II.

PHIDIPPUS. LACHES. SOSTRATA.

Ph. ETSI ſcio, Philumena, meum jus eſſe, ut te cogam,
Quæ ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus faciam
Uti tibi concedam, neque tuæ libidini advorſabor.

Ph. *Quamvis ſciam ego, Philumena, in mea poteſtate eſſe, te compelliere ea facere, quæ tibi præcipiam: ego tamen patrio affectu coactus, nunc imperabo mihi, ut tibi obſequar, neque tuæ immoderatæ cupiditati reluctabor.*

La. Atque

La. Ecce, hîc Phidippus eſt: opportunè hunc reperio: ex eo jam ſciam, qui ſit, cur ejus filia à nobis diſceſſerit. Phidippe, quamvis me ſentio imprimis eſſe facilem erga omnes à mea familia; attamen non is ſum, qui nimia indulgentia praviores eos reddam. Quod ſi tu idem, atque ego, faceres, magis & mihi & tibi utile eſſet. Nunc perſpicio te uxoris, & filiæ poteſtati ſubjacere. Ph. Eja verò, perge expoſtulare. La. Heri te conveni filiæ tuæ cauſa: ut ad te incertus veni, æque me incertum dimiſiſti. Minime ita convenit, ſi cupis inter nos perſiſtere hanc affinitatem; occultare cauſas tuæ iracundiæ: ſi quod dictum fecimus, ediſſere nunc jam: aut id refutando, aut excuſando emendabimus, te ipſo judice exiſtente: ſin propterea retines filiam in tuis ædibus, quod ægritudine, & morbo laborat, te in me injuriosè agere puto, Phidippe, ſi vereris ne non domi meæ ſedulò remedia ei & fomenta curentur. At, ita mihi Dii bene velint, in hoc tibi non cedo, quamvis illius pater ſis, ut illius ſalutem atque incolumitatem magis diligas, quam ego: id adeò volo filii mei gratia, quem ego per pexi, illam non minus quam ſe ipſum magni æſtimare. Neque certe ignoro eum moleſte & ægre auditurum, uxorem ſuam à nobis receſſiſſe: hanc ob cauſam labore omni ſtudio, ut Philumena prius ad ædes noſtras redeat, quam ille. Ph. Laches, & ſedulitatem veſtram, & benignitatem compertam habeo, & omnia quæ dicis, certa, & vera eſſe mihi perſuades: etiam velim, hoc mihi credas; illa ut domum tuam revertatur, me operam dare, ſi ulla ratione id efficere valeam. La. Quæ res te hoc facere impedit? Eho, an illa alicujus culpæ virum ſuum arguit? Ph. Nullius: nam ubi rem diligentius conſideravi, & vi aggreſſus ſum eam, ut in tuam domum reverteretur, ipſa religioſe jurat, ſe non poſſe apud vos per abſentiam Pamphili permanere. Aliis hominibus aliud vitium à natura inſitum eſt; ego ſum miti animo à natura præditus:

La. Atque eccum Phidippum optume video: ex hoc jam ſcibo quid ſit.
Phidippe, eſſe ego meis omnibus ſcio me apprime obſequentem,
Sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos.
Quod ſi tu idem faceres, magis in rem & noſtram, & voſtram id eſſet.
Nunc video in illarum poteſtate eſſe te. *Ph.* eja vero.
La. Adii te heri de filia: ut veni, itidem incertum amiſti.
Haud ita decet, ſi perpetuam vis eſſe affinitatem hanc,
Celare te iras: ſi quid eſt peccatum à nobis, profer;
Aut ea refellendo, aut purgando vobis, corrigemus,
Te judice ipſo: ſin ea eſt cauſſa retinendi apud vos,
Quia ægra eſt; te mî injuriam facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, ſatis ut meæ domi curetur diligenter.
At, ita me Dî ament, haud tibi hoc concedo, etſi illi pater es,
Ut tu illam ſalvam magis velis, quàm ego: id adeo gnati cauſſa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam ſe ipſum, magni facere.
Neque adeo me clam eſt, quam eſſe eum graviter laturum credam,
Hoc ſi reſcierit: eo domum, ſtudeo hæc prius, quam ille, ut redeat.
Ph. Laches, & diligentiam veſtram, & benignitatem
Novi: &, quæ dicis, omnia eſſe ut dicis, animum induco:
Et te hoc mihi cupio credere, illam ad vos redire ſtudeo,
Si facere poſſim ullo modo. *La.* quæ res te facere id prohibet?
Eho, nunquidnam accuſat virum? *Ph.* minime: nam poſtquam attendi
Magis, & vi cœpi cogere ut rediret, ſancte adjurat
Non poſſe apud vos Pamphilo ſe abſente perdurare.
Aliud fortaſſe alii vitii eſt; leni ego animo ſum natus:

Non

Non poſſum advorſari meis. *La.* hem, Soſtrata! *So.* heu me miſeram!
La. Certumne eſt iſtud? *Ph.* nunc quidem, ut videtur: ſed nunquid vis?
Nam eſt, quod me tranſire ad forum jam oportet. *La.* eo tecum una.

non poſſum repugnare voluntati meorum. La. *Hem, Soſtrata, tu mali tanti cauſa es.* So. *Eheu me infelicem!* La. *Certumne eſt iſtud, Philumenam non ad nos redituram eſſe, dum Pamphilus aberit?* Ph. *Nunc ſane, quantum poſſum proſpicere: ſed nunquid vis? nam aliquid cauſæ eſt, cur me ad forum citò ire oporteat.* La. *Illuc uſque te comitabor.*

ACTUS II. SCENA III.

SOSTRATA.

ÆDdepol næ nos æque ſumus omnes inviſæ viris,
Propter paucas; quæ omnes faciunt dignæ ut videamur malo.
Nam, ita me ament Dî, quod me accuſat nunc vir, ſum extra noxiam.
Sed non facile eſt expurgatu: ita animum induxerunt, ſocrus
Omneis eſſe iniquas: haud pol me quidem: nam nunquam ſecus
Habui illam, ac ſi ex me eſſet nata: nêc, quî hoc mî eveniat, ſcio:
Niſi pol filium multis modis jam exſpecto, ut redeat domum.

Ædepol, certe nos omnes mulieres ſumus pariter odioſæ viris, propter paucas; per quas fit, ut omnes judicemur meruiſſe calamitates, & infortunia. Nam, ita valeam, in eo quod mihi vir nunc imputat, culpæ expers ſum, & innocuæ. Sed difficile eſt id, cujus me accuſat defenſione repellere, & diluere: adeo viri ſibi perſuaſerunt omnes ſocrus nuribus eſſe infeſtas & injurias; non pol ego quidem talis ſum: nam nunquam aliter cum ea egi, ac ſi mea filia eſſet: nec unde hoc malum mihi oriatur intelligo; niſi quod mirum in modum expecto reditum filii Pamphili.

ACTUS III. SCENA I.

PAMPHILUS. PARMENO. MYRRHINA.

Pam. NEmini ego plura acerba eſſe ex amorê homini unquam oblata credo,
Quam mî: heu me infelicem! hancine ego vitam parſi perdere?
Haccine ego cauſſa eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat præſtabilius, ubivis gentium ætatem agere,
Quam huc redire? atque hæc ita eſſe miſerum me reſciſcere?
Nam nos omnes, quibus alicunde aliquis objectus eſt labos,
Omne quod eſt interea tempus, prius quam id reſcitum eſt, lucro eſt.

Pam. *Nulli hominum plures calamitates & moleſtias credo ab amore unquam allatas eſſe, quam mihi: heu me miſerum! tantane cura cavi, ne hanc vitam amitterem in itinere? An propter hanc cauſam tanta cupiditate deſiderabam redire domum? cum mihi ſatius fuiſſet in quolibet alio loco vitam traducere, quam in hanc urbem reverti? quam hæc mala videntem intelligere, quam ſim infortunatus? Nam nos omnes, quibus aliquo ex loco, vel occaſione, infortunium advenit, tempus quod intercedit, donec id cognoſcamus, in lucro ponimus.*

Par.

Par. At hoc modo, quia rediſti, citius te his calamitatibus liberare potes. Si tardius reverſus eſſes, hæ iræ, quæ ſunt inter matrem, & uxorem tuam, vehementius exarſiſſent, & factæ eſſent multò graviores: ſed nunc ſcio ambas reditus tui reſpectum habituras, ita ut altera alteram accuſare vereatur. De controverſia cognoſces, iracundiam earum ſedabis, rurſus gratiam inter eas reconciliabis. Facilia ſunt hæc, quæ magni ponderis, & difficilia eſſe tibi perſuaſiſti. Pam. Quid dolorem meum ſolari conaxis? an quiſquam hominum tam infelix eſt, ut ego ſum? Priuſquam hanc Philumenam in uxorem accepi, habebam in alia muliere animum amore occupatum; nunc in eo quem duco amore, etſi nihil dicam, quiſque facili negotio reſcire poteſt, quanta infelicitate preſſus fuerim, ob ejus Bacchidis jurgia, & faſtidia; tamen nunquam negare patri auſus ſum, in uxorem accipere eam, quam mihi per vim ille objecit. Vix me amore Bacchidis avulſi, atque in ea devinctum animum meum liberavi vixque amorem meum à Bacchide in hanc meam uxorem Philumenam transverteram; lem, recens factum deinde obvenit, propter quod invitus ab hac divertam. Præterea ex hac diſſenſione, me comperturum puto utrum mater mea, an uxor, ſit ejus cauſa, & origo. Quod cum cognovero, quid mihi ſupereſt, niſi ut in poſterum in miſeriis, & ærumnis vivam? nam, Parmeno, pietatis affectus requirit, ut injurias matris tolerem: deinde uxori devinctus ſum: adeo mores meos diu ſua manſuetâ naturâ uſque ad finem tulit; quum injurias, quibus eam affeci, ſemper celavit, nec uſquam declaravit: ſed ingentes cauſas oportuit natas eſſe, Parmeno, propter quas adeò tanta iracundia inter eas intervenit, quæ adeo diuturna ad hanc diem perſeveravit. Par. Non equidem parvas cauſas neceſſe eſt, eveniſſe: verùm ſi vis rectam rationem putare, aliquando contingit ut ingentes iræ non ſint cauſæ ingentium injuriarum: nam ſæpe evenit, cum iracundus, qui ad iram propenſus eſt, ſit infenſiſſimus ex eadem cauſa, ex quâ alius, in iiſdem rebus, ne minimum quidem ira commoveatur. Quam pueri inter ſeſe, pro levibus offenſionibus iras excercent? Pam. Quamobrem? Par. Quia certe, mens, quæ eos ducit, debilis & inconſtans admodum eſt. Similiter illæ mulieres ſunt ferè, ut pueri, levi voluntate, & opinione:

Par. At ſic, citius quî te expedias his ærumnis reperies. (pliores:
Si non rediiſſes, hæ iræ factæ eſſent multo am-
Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, ſcio verevituras. 10
Rem cognoſces: iram expedies: reſtitues rurſum in gratiam, (duxti tuum.
Levia ſunt, quæ tu pergravia eſſe in animum in-
Pam. Quid conſolare me? an quiſquam uſquam gentium eſt æque miſer?
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum:
Jam in hac re ut taceam, cuivis facile ſcitu eſt quàm fuerim miſer: 15
Tamen nunquam auſus ſum recuſare eam, quam mî obtrudit pater.
Vix me illinc abſtraxi, atque impeditum in ea expedivi animum meum,
Vixque huc contuleram, hem nova res orta eſt, porro ab hac quæ me abſtrahat.
Tum matrem ex ea re me, aut uxorem in culpâ inventurum arbitror: 19
Quæ cum ita eſſe invenero, quid reſtat, niſi porro ut fiam miſer? (jubet:
Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas
Tum uxori obnoxius ſum: ita olim ſuo me ingenio pertulit, (loco.
Tot meas injurias quæ nunquam in ullo patefecit
Sed magnum neſcio quid neceſſe eſt eveniſſe, Parmeno, (ſit diu.
Unde ira inter eas interceſſit, quæ tam perman-
Par. Hoc quidem hercle parvum eſt: ſi vis vero veram rationem exequi, 26
Non maxumas, quæ maxumæ ſunt interdum iræ, injurias
Faciunt: nam ſæpe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt, (ciſſimus.
Cum de eadem cauſſa eſt iracundus factus inimi-
Pueri inter ſeſe quam pro levibus noxiis iras gerunt? 30
Pam. Quapropter? Par. quia enim, qui eos gubernat animus, infirmum gerunt.
Itidem mulieres ſunt ferme, ut pueri, levi ſententia:

For-

Fortaſſe unum aliquod verbum hanc inter eas iram conciverit.

Pam. Abi, Parmeno, intrò, ac me veniſſe nuntia.
Par. hem! quid hoc? *Pam.* tace.
Par. Trepidari ſentio, curſari rurſum prorſum: *Pam.* agedum ad fores (fabularier.
Accede propius. *Par.* hem! ſenſiſtin'? *Pam.* noli
Prò Jupiter! audio clamorem. *Par.* tute loqueris, me vetas?
My. Tace, obſecro, mea gnata. *Pa.* matris vox viſa eſt Philumenæ.
Nullus ſum. *Par.* quî dum? *Pam.* perii. *Par.* quam ob rem? *Pam.* neſcio quod magnum malum (Philumenam
Profecto, Parmeno, me celant. *Par.* uxorem
Pavitare neſcio quid dixerunt: id ſi forte eſt, neſcio.
Pam. Interii: cur mihi id non dixti? *Par.* quia non poteram unà omnia.
Pam. Quid morbi eſt? *Par.* neſcio. *Pam.* quid? nemone medicum adduxit? *Par.* neſcio.
Pam. Ceſſo hinc ire intro, ut hoc quamprimum, quidquid eſt, certum ſciam? (affectam?
Quonam modo, Philumena mea, nunc te offendam
Nam ſi periculum ullum in te eſt, periiſſe me unà haud dubium eſt. (qui:
Par. Non uſus facto eſt mihi nunc, hunc intro ſe-
Nam inviſos omneis nos eſſe illis ſentio:
Heri nemo voluit Soſtratam intro admittere.
Si forte morbus amplior factus ſiet,
Quod ſane nolim, maxume heri cauſſa mei;
Servum illicò introiſſe dicent Soſtratæ:
Aliquid tuliſſe comminiſcentur mali, (ſiet:
Capiti, atque ætati illorum, morbus qui auctus
Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum.

fortaſſe unum neſcio quod verbum hanc ſimultatem inter eas excitare potuit. Pam. *Abi, Parmeno, demum, in qua eſt Philumena, ac me ex Imbro rediiſſe refer.* Par. *Hem, quid hoc eſt, quod audio?* Pam. *Sile, audi diligenter.* Par. *Voce tremula timorem indicari percipio, ab iis, qui intus ſunt, & hac & illac diſcurſari ante, & retro.* Pam. *Agedum ad oſtium aures propius admove.* Par. *Hem, ecquid audiviſti?* Pam. *Noli garrire. Prob, Jupiter! vociferationem audio.* Par. *Tu ipſe, Pamphile, loqueris, & loqui me prohibes?* My. *Vocem ſupprime, Philumena, ne hoc factum reſciſcatur.* Pam. *Puto me audiviſſe vocem Myrrhinæ matris Philumenæ. De me actum eſt miſero.* Par. *Cur de te actum eſt?* Pam. *Quia dolore confectus ſum ad mortem uſque.* Par. *Quam ob cauſam?* Pam. *Neſcio quod grave exitium mihi occultas.* Par. *Uxorem tuam Philumenam pavidam, neſcio quid horrere mali, & prætimere mihi relatum eſt: Id ſi forte eſt, propter quod clamitavit, ignoro.* Pam. *Perii: cur de hac re me non monuiſti?* Par. *Quia non poteram omnia ſimul tibi dicere.* Pam. *Quo morbo laborat?* Par. *Iſtud ignoro.* Pam. *Quid ignoras? nulluſne medicus ad eam curandam vocatus eſt, ex quo id cognoſcere poſſes?*

Par. Nam ſi periculum ullum in te eſt, periiſſe me unà haud dubium eſt. Pam. Non uſus facto eſt mihi nunc, hunc intro ſe- Nam inviſos omneis nos eſſe illis ſentio: Heri nemo voluit Soſtratam intro admittere. Si forte morbus amplior factus ſiet, Quod ſane nolim, maxume heri cauſſa mei; Servum illicò introiſſe dicent Soſtratæ: Aliquid tuliſſe comminiſcentur mali, (ſiet: Capiti, atque ætati illorum, morbus qui auctus Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum.

Par. *Ignoro, an medicus ei effuerit.* Pam. *Nimis tardo in domum ſocrus ire, ut hoc quam citò, quodcumque poteſt eſſe, pro certo comperiam: quonam modo, Philumena mea, te inveniam in rèditu à morbo tentari? nam ſi tantulum periclitaris, certum eſt me in eodem verſari periculo.* Par. *Non utile factu mihi nunc eſt hunc in domum intrò comitari; nam nos exoſos omnes illis, matri & filiæ ſcilicet, eſſe intelligo: heſterna die nemo ex familia iſta voluit Soſtratam matrem Pamphili, ſocrum Philumenæ in ædes intrò admittere. Si forte morbus ejus gravior factus fuerit, quod abominor, maxime propter Pamphilum herum meum, ſtatim dicent ſervum Soſtratæ intrò ingreſſum eſſe, aliquid confingent noxium illum attuliſſe vitæ illorum & annis ætatis exitioſum, quo morbus accreverit: unde hera Soſtrata crimine accerſetur, ego vero in quæſtionem poſtulabor.*

ANNOTATIONES.

55 *Hera in crimen veniet.*] Veneficii accuſabitur.

Ego vero in magnum malum.] Quæſtionis tormentis ſubjiciar ſcilicet. Servos torqueri olim, quibus ſine quæſtione nihil credebatur, uſitatiſſimum fuit: nec ſolum alienos, ſed etiam noſtros, qui vocabantur interdum in teſtimonium contra nos: non temere tamen, niſi in cauſa fraudati tributi, & aliis quibuſdam.

Actus III. Scena II.

Sostrata. Parmeno. Pamphilus.

So. *Nescio quid jampridem hac in domo Phidippi strepitus, & tumultus fieri audio: valde timeo ne Philumenæ morbus gravior fiat: quod te, Æsculapi medicinæ præses, teque Salus Dea sanitatis, ut nihil tale accidat, precor. Nunc ibo ad videndum eam.* Par. *Heus, Sostrata.* So. *Ehem!* Par. *Secundò prohibeberis ingressu istarum ædium.* So. *Hem, Parmeno, tune hic eras? perdita sum; quid ego faciam infelix? An non ibo ad videndum Philumenam uxorem Pamphili, eum in proximis his ædibus jaceat ægrota?* Par. *Neh ire, nec mittas etiam ullum, qui à te eam invisat: nam qui amore prosequitur eum, cui invisus & odiosus est, bis inepte se gerere arbitror: vanum laborem ipse sumit, & illi quem amet, à quo non redamatur, tædio est, & importunus. Filius etiam tuus ingressus est ad eam, postquam huc ex itinere rediit, ut videat quomodo illa se habeat.* So. *Quid ais? an advenit Pamphilus?* Par. *Advenit.* So. *Diis gratias habeo pro ejus adventu. Hem, dicto tuo de adventu filii refecta & recreata sum, & anxietas ex animo recessit.* Par. *Propterea te præcipue has ædes ingredi, non suadeo tibi: nam si morbi dolor Philumenam relinquat, & interpittatur, nin dubium est mihi, quin Pamphilo totam rei seriem exponat, & recenseat confestim remotis arbitris, præsens præsenti, quæ inter te & eam iracundia intercessit, & ex qua re odii origo fluxit. Ecce hic eum video exire è domo sacrum suæ: quàm tristis vultu apparet!* So. *O mi fili, gaudeo te salvum advenisse.* Pam. *O mea mater, salve.* So. *An bene valet Philumena?* Pam. *Aliquanto melius se habet.* So. *Dii velint ita esse ut dicis. Quare ergo, si meliuscule valet, lachrymaris? aut quid es tristis?* Pam. *Nihil est, mater.* So. *Quid modò tumultuatum fuit in istis ædibus? dic mihi: an hoc improvisus dolor Philumenam corripuit?*

So. Nescio quid jamdudum hîc audio tumultuari misera:
Male metuo, ne Philumenæ magis morbus adgravescat:
Quod te, Æsculapi, & te, Salus, ne quid sit hujus, oro.
Nunc ad eam visam. *Par.* heus, Sostrata. *So.* ehem! *Par.* iterum istinc excludêre.
So. Ehem Parmeno, tune hîc eras? perii; quid faciam misera? 5
Non visam uxorem Pamphili, cum in proxumo hîc sit ægra?
Par. Non visas, nec mittas quidem visendi caussa quemquam:
Nam qui amat cui odio ipsus est, bis facere stulte duco: (affert.
Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam
Tum autem filius tuus introiit videre, ut venit, quid agat. 10
So. Quid ais? an venit Pamphilus? *Par.* venit. *So.* Dîs gratiam habeo.
Hem, istoc verbo animus mihi rediit, & cura ex corde excessit.
Par. Jam ea te caussa maxume huc nunc introire nolo:
Nam si remittent quippiam Philumenæ dolores,
Omnem rem narrabit, scio, continuo sola soli, 15
Quæ inter vos intervenit, unde ortum est initium iræ.
Atque eccum video ipsum egredi: quam tristis, est! *So.* ô mi gnate.
Pam. Mea mater, salve. *So.* gaudeo venisse salvom: salvan'
Philumena est? *Pam.* meliuscula est. *So.* utinam. istuc ita Dî faxint.
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? *Pam.* recte, mater. 20
So. Quid fuit tumulti? dic mihi: an dolor repente invasit?

Pam. Ita factum eſt. *So.* quid morbi eſt? *Pam.* febris. *So.* quotidiana? *Pam.* ita aiunt.
I ſodes intro; conſequar jam te, mea mater. *So.* fiat.
Pam. Tu pueris curre, Parmeno, obviam, atque his onera adjuta.
Par. Quid? non ſciunt ipſi viam, domum qua redeant? *Pam.* ceſſas?

Pam. *Ita accidit.* So. *Quod genus morbi eſt?* Pam. *Febris.* So. *An quotidiana eſt?* Pam. *Ita vulgò dicunt, I, quæſo, domum intrò; conſequar mox te.* Pam. *Tu, Parmeno, curre obviam ſervis afferentibus onera & ſarcinas à navi, & eis adjumentum præbe.* Par. *Quid opus eſt me hic occurrere? nonne ſciunt viam, per quam domum redeant?* Pam. *Quid cunctaris ire, quò dico?*

ACTUS III. SCENA III.

PAMPHILUS.

NEqueo mearum rerum initium ullum invenire idoneum. (dunt;
Unde exordiar narrare, quæ nec opinanti acci-
Partim quæ perſpexi his oculis, partim quæ accepi auribus:
Qua me propter exanimatum citius eduxi foras.
Nam modo me intro ut corripui timidus, alio ſuſpicans
Morbo me viſurum affectam, ac ſenſi eſſe, uxorem: hei mihi!
Poſtquam me aſpexere ancillæ adveniſſe, illico omnes ſimul
Lætæ exclamant, Venit, id quod me repente aſpexerant: (num;
Sed continuo voltum earum ſenſi immutari om-
Quia tam incommode illis fors obtulerat adventum meum.
Una illarum interea propere præcucurrit, nuntians
Me veniſſe: ego eju' videndi cupidus recta conſequor. (vi miſer:
Poſteaquam introii, extemplò ejus morbum cogno-
Nam neque, ut celari poſſet, tempus ſpatium ullum dabat: (conqueri.
Neque voce alia, ac res monebat, ipſa poterat
Poſtquam aſpexi, ô facinus indignum! inquam: & corripui illico (percitus:
Me inde lacrumans, incredibili re, atque atroci
Mater conſequitur; jam ut limen exirem, ad genua accidit,

Non poſſum excogitare rerum mihi moleſtarum ullum principium aptum & conveniens, à quo incipiam exponere ea, quæ mihi nec ſuſpicanti, nec cogitanti advenerunt; quorum aliqua his oculis pervidi, aliqua his auribus percepi: quamobrem me perterritum & conſternatum citius extra domum extuli. Nam paulo ante, poſtquam raptim intrò domum ingreſſus ſum, alio opinans morbo me inventurum correptam eſſe uxorem, atque vidi: hei mihi! ut me ancillæ conſpexere rediiſſe, omnes ſtatim unà hilares primo gaudio adventus clamitant, Pamphilus advenit; propter id, quod improviſò, & ſubitò me viderant: ſed illicò animadverti earum omnium vultus tranſmutatos eſſe, poſtquam conſideraverunt reditum meum intempeſtive illis forte obtigiſſe. Interea ex illis una celeriter cucurrit ad prænunciandum me adveniſſe: ego videndæ Philumenæ cupiditate ardens rectà hanc ancillam inſequor. Poſtquam ingreſſus ſum cubiculum, confeſtim deprehendi quo morbo tentabatur: nam temporis brevitas impediebat, quominus ejus partitudo acculteretur, neque ipſa poterat alia voce, ac dolores cogebant, gemitu ex partu, & queſtus edere. Poſtquam viſu id comperi; ô probrum ingens! apud me dixi, & continuò inde me ſubduxi, illacrymans, re mihi non credibili & aſpectu horrenda commotus ac perturbatus. Mater Philumenæ me inſequitur; & lachrymas fundens infelix, in limine domûs, ad genua exunti mihi ſe ſubjicit:

ego certe ejus misertus sum. Procul dubio hoc usu venit omnibus nobis hominibus: ut res eveniunt nobis; ita elati, & demissi sumus. Hunc illa sermonem facere mecum primò incepit; ô mi Pamphile, causam cognoscis, propter quam hæc filia mea à domo vestra discesserit: nam stuprum ei illatum est virgini olim à nescio quo flagitioso tenebrione: nunc illa ad me matrem suam confugit, ut tibi, atque aliis, se parientem occultaret. Verum cum precationes istius memoria repeto, non possum me continere à lacrymis. Quæcunque subita fortuna, inquit, te nobis hodie adduxit, per eam te obtestamur ambæ mater & filia, si per jura humana divinaque licitum est, ut ejus infortunia tuo beneficio occulta, & silentio obtecta sint omnibus: si unquam eam amico animo te complexam fuisse cognovisti, mi Pamphile, eadem nunc te erat, ut hanc gratiam sibi concedas (quod facile potest) pro amico illo animo erga te. Sed de recipienda ea, aut ejicienda uxore, id facias quod tibi commodum videbitur, & expediet. Laborare eam dolore partus, neque prægnantem à te factam esse, nemo omnium cognovit præter te solum: nam dicunt eam duobus tantum mensibus post nuptias, non statim ut nupta est, tecum rem habuisse, neque te antea eam attigisse: postquam ad te deducta est, mensis jam hic est septimus, quod te scire te ipsa declarasti modò cum eam comperiens parturire citò te tristis propripuisti foras: nunc si fieri potest, Pamphile, vehementissime cupio, & laboro, ut partus Philumenæ latenter fiat, etiam ignorante patre, atque insciis omnibus aliis; sed si fieri non potest, quin resciant, prætexam hoc scilicet eam abortum fecisse, & immaturum fœtum ejecisse. Scio neminem aliter suspicaturum, quam, quod probabile est, eum ex te genitum esse. Illico exponetur. In hac re celandi partus nullum pateris incommodum, & illi infelici, indigne quæ injuriam factam acciperet, honorem integrum servaveris. Promisi hæc facere, quæ mater Myrrhina pro ea postulavit. Stat fixum atque immotum mihi in eo quod promisi, fidem inviolatam servare; nam ut eam ex patris domo ad nos reducam, eamque recipiam, non valde convenit, & decorum esse opinor; nec faciam i quamvis ejus amore, & conversatione vehementer afficiar.

Lacrumans misera: miseritum est. Profecto hoc
sic est, ut puto,
Omnibus nobis ut res dant sese, ita magni atque humiles sumus.
Hanc habere orationem mecum principio instituit:
O mî Pamphile, abs te quamobrem hæc abierit,
causam vides:
Nam vitium est oblatum virgini olim, ab nescio
quo improbo: (laret suum.
Nunc huc confugit, te atque alios partum ut ce-
Sed cum orata ejus reminiscor, nequeo quin la-
crumem miser.
Quæque fors fortuna est, inquit, nobis quæ te
hodie obtulit,
Per eam te obsecramus ambæ, si jus, si fas est, uti
Adversa ejus per te tecta tacitaque apud omnes
sient: (mi Pamphile,
Si unquam erga te animo esse amico sensisti eam,
Sine labore hanc gratiam, te, uti sibi des, pro illa
nunc rogat.
Cæterum de reducenda id fac, quod in rem sit tuam.
Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus
conscius. (mensibus:
Nam aiunt tecum post duobus concubuisse eam
Tum, postquam ad te venit, mensis agitur hic
jam septimus:
Quod te scire, ipsa indicat res: nunc si potis est,
Pamphile,
Maxume volo, doque operam, ut clam partus
eveniat patrem; (quin sentiant;
Atque adeo omneis: sed si fieri id non potest
Dicam abortum esse: scio nemini aliter suspectum
fore, (putent.
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum natum
Continuò exponetur: hic tibi nihil est quidquam
incommodi, &
Illi miseræ indigne factam injuriam contexeris.
Pollicitus sum, & servare in eo certum est, quod
dixi, fidem. (esse arbitror,
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum
Nec faciam: etsi amor me graviter, consuetudo-
que ejus tenet.

Lacrumo,

Lacrumo, quæ posthac futura est vita, cum in mentem venit,
Solitudoque. O Fortuna, ut nunquam perpetuo es bona! (reddidit,
Sed jam prior amor me ad hanc rem exercitatum
Quem ego consilio missum feci, idem nunc operam huic dabo. (opus
Adest Parmeno cum pueris; hunc minime est
In hac re adesse: nam olim soli credidi,
Ea me abstinuisse in principio, cum data est.
Vereor, si clamorem ejus hic crebro audiat,
Ne parturire intelligat: aliquò mihi est
Hinc ablegandus, dum parit Philumena.

Non possum lacrymas tenere, cùm animo reputo, quam posthac vitam ducturus sim, quam tristem & solitariam. O fortuna, quam non diu constans, & prospera es! Sed jam prior amor Bacchidis me ad hanc rem æquo ferendam animo exercitavit & assuefecit: quem amorem tunc ratione, & prudentia dimisi, idem nunc huic me dedam & vacabo. Parmeno adest, venit cum servulis, redeuntibus ex Imbro: non opus est omnino, in hoc Philumenæ partu eum præsentem esse: nam quondam huic uni hoc arcanum commisi, nimirum me eam non attigisse ab initio, cum data est mihi in uxorem. Timeo, si Philumenæ querentis vocem sæpe audiat, ne eam partu laborare cognoscat: aliquò hinc mihi amandandus est, interea dum Philumena in puerperio est.

ACTUS III. SCENA IV.

PARMENO. SOSIA. PAMPHILUS.

Par. AIN' tu, tibi hoc incommodum evenisse iter?
So. Non hercle verbis, Parmeno, dici potest
Tantum, quàm re ipsa navigare incommodum est.
Par. Itane est? *So.* ô fortunate, nescis quid mali
Præterieris, qui nunquam es ingressus mare.
Nam alias ut omittam miserias, unam hanc vide:
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,
Cum interea semper mortem expectabam miser:
Ita usque advorsa tempestate usi sumus.
Par. Odiosum. *So.* haud clam me est: denique hercle aufugerim
Potius, quam redeam, si eo mî redeundum sciam.
Par. Olim quidem te causæ impellebant leves,
Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia.
Sed Pamphilum ipsum video stare ante ostium.
Ite intro: ego hunc adibo, si quid me velit.
Here, etiam tu hîc stas? *Pam.* equidem te exspecto. *Par.* quid est?
Pam. In arcem transcurso opus est. *Par.* cui homini? *Pam* tibi.
Par. In arcem, quid eo? *Pam.* Callidemidem hospitem

Par. *Dicisne, Sosia, hanc viam tibi ærumnosam fuisse?* So. *Per Herculem, Parmeno, verbis declarari non potest, quantum re ipsa mari iter facere laboriosum est.* Par. *Itane est?* So. *O beate, nescis quas difficultates, & miserias evitaveris, qui nunquam in mare ascendisti. Nam ut alias fileam calamitates, & difficultates navigationis; hanc cognosce: spatium triginta dierum, aut plus eo tempore, in navi steti, cùm inter hos dies semper mortem formidabam infelix, adeo contrariis & oppositis ventis jactati continue fuimus.* Par. *Res hæc incommoda, & molesta est.* So. *Non ignoro; & ut uno verbo dicam, potius fugiam, quàm iterum in Imbrum proficiscar, si eò mihi proficiscendum esse videam.* Par. *Olim certe ex levibus causis paratus eras fugere, quod nunc minaris facere magni & gravis periculi vitandi causa: ideo facile tibi credo. Sed Pamphilum video ipsum stantem ante fores. Ite vos servi domum: ego vero hunc conveniam visurus, si quid me velit facere? Here, etiam nunc hîc moraris?* Pam. *Ego te expecto.* Par. *Quamobrem?* Pam *In arcem urbis transcurrendum est.* Par. *Cui homini?* Pam. *Tibi.* Par. *Quænam causa est, cur tam remote in arcem me currere jubes?* Pam. *Callidemedem*

Myconium hoſpitem meum, qui mecum una navi in hanc urbem advenit, allequere. Par. *Interii: voto promiſiſſe vere dicere poſſum hunc Pamphilum, me ambulando rupturum, ſi unquam è mari ſoſpes domum adveniſſet.* Pam. *Quid tardas ire quò jubeo?* Par. *Quid vis ei à te nunciem? an id ſolum vis, ut eum adeam?* Pam. *Dic, me non poſſe eum nunc convenire, ſicut denuntiaveram ei me facturum hodie; ne me fruſtrà illic opperiatur: vola.* Par. *At ignotus homo mihi eſt de facie.* Pam. *At efficiam ut cognoſcat, procerâ ſtaturâ eſt, rubra facie, criſpis capillis, ſpiſſo & pingui corpore, glaucis oculis, vultu ad cadaveris ſimilitudinem facto.* Par. *Dii illum perdant. Quid ſi non veniet in arcem, an illum expectem uſque ad veſpertinum tempus?* Pam. *Expecta: curre celeriter.* Par. *Non poſſum, ita defatigatus ſum.* Pam. *Parmeno abiit: quid agam miſer? Neſcio quâ ratione partum occultem Philumenæ, quod ut facerem enixe oravit Myrrhina: nam miſereor vehementer mulieris. Quod earum gratiâ petero, id perficiam; uxoris vitium celabo, & ejus honori conſulam; ita tamen ut pietatem in matrem meam obſervem, quæ à Philumena offenſa eſt: nam parentis potius, quam amoris in uxorem, me rationem habere oportet. At, at, ecce Phidippus pater Philumenæ, & Laches pater meus: verſus hunc partem veniunt: quid hiſce dicam animi dubius ſum.*

Myconium, qui mecum una advectu' ſt, conveni.
Par. Perii: voviſſe hunc dicam, ſi ſalvus domum
Rediiſſet unquam, ut me ambulando rumperet.
Pam. Quid ceſſas? *Par.* quid vis dicam? an conveniam modo? (eum,
Pam. Imo, quod conſtitui me hodi conventurum
Non poſſe; ne me fruſtra illic expectet: vola.
Par. At non novi hominis faciem. *Pam.* at faciam, ut noveris,
Magnus, rubicundus, criſpus, craſſus, cæſius,
Cadaverosa facie. *Par.* Dii illum perduint.
Quid, ſi non veniet, maneamne uſque ad veſperum?
Pam. Maneto: curre. *Par.* non queo, ita defeſſu' ſum.
Pam. Ille abiit: quid agam infelix? prorſus neſcio
Quo pacto hoc celem, quod me oravit Myrrhina,
Suæ gnatæ partum: nam me miſeret mulieris.
Quod potero, faciam; tamen ut pietatem colam:
Nam me parenti potius, quam amori obſequi
Oportet: at, at, eccum Phidippum, & patrem
Video: horſum pergunt: quid dicam hiſce, incertu' ſum.

ANNOTATIO.

19 *Myconium.*] Mycone inſula una ex Cycladibus, non procul à Delo. Virg.

Quam prius Arcitenens eras, & littora circum
Errantem celsâ Gyaro, Myconeque revinxit.

Cyclades vocantur. *Iſtle de Archipelago.*

ACTUS III. SCENA V.

LACHES. PHIDIPPUS. PAMPHILUS.

La. *Nonne dixiſti, Phidippe, Philumenam dixiſſe ſeſe expectare reditum Pamphili, ut ad nos rediret; nam ſine illo in domo noſtra perdurare non poſſe?* Ph. *Dixi.* La. *Pamphilum dicunt rediiſſe: redeat ergo Philumena ad nos.* Pa. *Neſcio quam excuſationem properam patri, ob quam nullam reducere uxorem meam.* La. *Quam ego hîc audivi loqui?*

La. DIxtin' dudum, dixiſſe illam, ſe exſpectare filium?
Ph. Factum. *La.* veniſſe aiunt: redeat. *Pa.* quam cauſam dicam patri,
Quamobrem non reducam, neſcio. *La.* quem ego hic audivi loqui?

Pa. Certum

Pa. Certum obſirmare eſt viam me, quam decrevi perſequi.
La. Ipſus eſt, de quo hoc agebam tecum. *Pa.* ſalve, mi pater.
La. Gnate mi, ſalve. *Ph.* bene factum te adveniſſe, Pamphile,
Et adeo, quod maxumum eſt, ſalvum atque valîdum. *Pa.* creditur.
La. Advenis modo? *Pa.* admodum. *La.* cedo, quid reliquit Phania
Conſobrinus noſter? *Pa.* ſane hercle homo voluptati obſequens
Fuit, dum vixit: & qui ſic ſunt, haud multum hæredem adjuvant:
Sibi vero hanc laudem relinquunt: vixit, dum vixit, bene. (tentia?
La. Tum tu igitur nihil attuliſti huc plus una ſen-
Pa. Quidquid id eſt, quod reliquit, profuit. *La.* imo obfuit:
Nam illum vivum & ſalvum vellem. *Ph.* impune optare iſtuc licet:
Ille reviviſcet jam nunquam: & tamen, utrum malis, ſcio.
La. Heri Philumenam ad ſe accerſi hic juſſit: dic juſſiſſe te.
Ph. Noli fodere: juſſi. *La.* ſed eam jam remittet. *Ph.* ſcilicet.
Pa. Omnem rem ſcio, ut ſit geſta: adveniens audivi omnia. *La.* at (ant.
Iſtos invidos Dii perdant, qui hæc libenter nunti-
Pa. Ego me ſcio caviſſe, ne ulla merito contumelia
Fieri à vobis poſſet: idque ſi nunc memorare hîc velim,
Quam fideli animo & benigno in illam & clementi fui, (ſciſcere:
Vere poſſim; ni te ex ipſa id magi' velim re-
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides,

Pa. *Stat mihi propoſitum meum obſirmare, & conſtanter perſequi, ut ſcilicet non recipiam uxorem, & veram cauſam non recipiendæ celem.* La. *Ipſe Pamphilus eſt, Phidippe, de quo hîc tecum colloquebar.* Pa. *Salve, mi pater.* La. *Fili mi, ſalve.* Ph. *Gaudeo te adveniſſe, Pamphile, eoque magis gaudeo, quod incolumis & bene valens redis, quod præſipuum eſt.* Pa. *Sic à quibuſdam creditur.* La. *An modò advenis?* Pa. *Propemodum.* La. *Dic quid reliquit in bonis Phania conſobrinus noſter?* Pa. *Certe per Herculem homo voluptatibus deditus fuit, & deliciis incumbens, quamdiu in vivis fuit: & qui ita facti ſunt, non multum hæredi proſunt, & commodant: ſibi hunc laudum titulum comparant; nimirum vixit, dum vixit, laute & opipare.* La. *Tu igitur nihil plus rei attuliſti, quam unam illam ſententiam?* Pa. *Ut ut eſt, quodcunque reliquit nobis, compendium & emolumentum attulit.* La. *Imo damnum: nam illum vita frui, & incolumem ſupereſſe vellem.* Ph. *Sine pœna id permiſſum eſt optare, nihilque nocet; nam non timendum eſt, ne unquam ad vitam redeat; tamen non ignoro utrum præoptes.* La. *Pamphile, Phidippus heri Philumenam ad ſe vocari juſſit ex ædibus noſtris: Phidippe, dic te juſſiſſe.* Ph. *Noli me monèndi cauſa adeo mihi latus pungere: ſic eſt, ad me juſſi vocari.* La. *Sed jam ad nos eam remittet.* Ph. *Certe ego remittam.* Pa. *Omnem rei ſeriem reſcivi, qualiter ſit geſta, cum advenirem: paulò ante audivi omnia, quæ facta ſunt.* La. *At iſtos garrulos, qui concordiæ & amori conjugum invident, Dii perdant, qui hæc quæ audiviſti tam cupide referunt.* Pa. *Ego ſcio me ſedulò curaſſe, ne quidquam mihi à vobis contumelioſè exprobrari poſſet merito meo: idque ſi nunc hîc recitare velim, quam fideli amore, & ſuavi Philumenam filiam tuam, Phidippe, proſequutus ſum, vere id recitare poſſum; niſi potius velim te ex ejus ore ea diſcere: namque eo modo, magis credes me tali eſſe ingenio, quali me eſſe tibi dico,*

ANNOTATIONES.

4 *Obſirmare viam.*] Firmiter & pertinaciter inſiſtere viam (id eſt, propoſitum, conſilium) quam mihi perſequendam propoſui.

6 *Bene factum te adveniſſe.*] Id eſt, proſpere contigit te adveniſſe. Formula eſt peregre venientes gratulandi.

17 *Noli fodere?*] *Fodere*, hîc eſt latus alicujus manu vel pungere, vel tundere: quod facimus monendi gratia, & ſuggerendi, & impellendi. Horatius, Lib. I. Epiſt. VIII.

Mercemur ſervum, qui dicat nuvina, lævum
Qui fodiat latus.

Cum

Cum illa, quæ nunc in me iniqua eſt, æqua de me dixerit;
Neque mea culpa hoc diſſidium eveniſſe, id teſtor Deos.
Sed quando ſeſe eſſe indignam deputat matri meæ,
Cui concedat, cujus mores toleret ſua modeſtia;
Neque alio pacto poteſt componi inter eas gratia,
Segreganda aut mater à me eſt Phidippe, aut Philumena.
Nunc me pietas matris potius commodum ſuadet ſequi.
La. Pamphile, haud invito ad aures ſermo mihi acceſſit tuus,
Cum te poſtputaſſe omnes res præ parente intelligo.
Verum vide, ne impulſus ira prave inſiſtas, Pamphile.
Pa. Quibus iris nunc in illam impulſus iniqu'ſim?
Quæ nunquam quidquam erga me commerita eſt, pater,
Quod nollem; & ſæpe, quod vellem, meritam ſcio,
Amoque, & laudo, & vehementer deſidero:
Nam fuiſſe erga me miro ingenio expertu' ſum,
Illique exopto, ut reliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui ſit fortunatior,
Quandoquidem illam à me diſtrahit neceſſitas.
Ph. Tibi in manu eſt, ne fiat. *La.* ſi ſanus ſies,
Jube illam redire. *Pa.* non eſt conſilium, pater:
Matris ſervibo commodis. *La.* quo abis? mane,
Mane, inquam: quo vadis? *Ph.* quæ hæc pertinacia eſt?
La. Dixin', Phidippe, hanc rem ægre laturum eſſe eum?
Quamobrem te orabam, ut filiam remitteres.
Ph. Non credidi ædepol adeo inhumanum fore:
Ita nunc is ſibi me ſupplicaturum putat?
Si eſt, ut velit reducere uxorem; licet:
Sin alio eſt animo, renumeret dotem huc, eat.
La. Ecce autem, tu quoque proterve iracundus es.
Ph. Percontumax rediſti huc nobis, Pamphile.
La. Decedet jam ira hæc, etſi merito iratus eſt.
Ph. Quia paululum vobis acceſſit pecuniæ,
Sublati animi ſunt. *La.* etiam mecum litigas?

cum Philumena ipſa, quæ iniquam erga me ſe geſſit, æqua de me tibi prædicaverit; neque me cauſam huic divortio præbuiſſe, Deos teſtes advoco. Sed quandoquidem ſeipſam exiſtimat tanti, ut nolit obſecundare matri meæ, & rem indignam eſſe putat, ſi ei ſe ſubmittat, ejuſque ſenectutis mores moderate ferat; neque inter eas alio modo gratia reconciliari poſſit, niſi matri ſe ſubmittat; aut ſejungenda mater eſt à me, Phidippe, aut Philumena. Nunc pietate moveor, ut potius quæram quod placet matri, & ei commodum eſt. La. *Pamphile, libenter auribus accepi ſermonem tuum, cum te video poſthabuiſſe omnes res commodis matris tuæ. Verum diligenter perſpice, ne ira incitatus in tua ſententia inique permaneas, Pamphile.* Pa. *Quibuſnam iris impulſus nunc me erga eam inique agam? quæ nunquam quidquam mali erga me commeruit, neque commiſit quod mihi diſpliceat; & ſæpe de me bene meritam eſſe, & præſtitiſſe, quod placeret, in memoria habeo, amoque, & laudo, & ejus retinendæ deſiderio teneor: nam ſingulari, & mirificâ ingenii manſuetudine, & benignitate erga me uſam eſſe expertus ſum, illique ex animo opto, ut reliquos vitæ annos traducat cum eo marito, qui me ſit felicior, ſiquidem illam à me divellit neceſſitas.* Ph. *In tua poteſtate eſt, ut non divellatur.* La. *Si ſatis ſanæ mentis es, fac ut reducatur.* Pa. *Non ita mihi propoſui facere, ſed potius matris commoda ſectari.* La. *Quo abis? mane, mane, inquam: quò abis?* Ph. *Quæ eſt hæc mentis obſtinatio?* La. *Nunne vere tibi dixi, Phidippe, moleſtum, & ægrum fore Pamphilum, ſi reſciret Philumenam ad vos ex ædibus noſtris ita diſceſſiſſe? quamobrem à te petebam, ut filiam ad nos remitteres, antequam ille rediiſſet.* Ph. *Per Pollucem, non ſuſpicatus ſum eum adeo immitem & ferocem fore: Itane is ſibi nunc me ſupplicaturum otinatur, ut uxorem Philumenam recipiat? Si in eo eſt, ut velit recipere uxorem ſuam, per me ei licet: ſin aliter animatus eſt, & nolit, reddat dotem, valeat.* La. *Ecce autem, tu quoque inſolenter iraſceris, & ad iram propenſus es.* Ph. *Pervicax, & pertinax ex Imbro ad nos rediiſti, Pamphile.* La. *Abibit hæc ira, etſi non ſine cauſa commotus eſt.* Ph. *Quia aliquantulum pecuniæ rei veſtræ accrevit, elatiores animi, & ferociores facti eſtis.* La. *Etiam lites in me quoque intendis?*

Ph. De-

Ph. Deliberet, renuncietque hodie mihi,
Velitne, an non; ut alii, ſi huic non ſit, ſiet.
La. Phidippe, ades, audi paucis: abiit: quid mea?
Poſtremo inter ſe tranſigant ipſi, ut lubet:
Quando nec gnatus, neque hic, mihi quidquam obtemperant:
Quæ dico, parvipendunt: porto hoc jurgium
Ad uxorem; cujus fiunt conſilio omnia hæc:
Atque in eam hoc omne, quod mihi ægre eſt, evomam.

Ph. *Decernat, mihique denunciet hodie Pamphilus, velitne, an non, recipere in uxorem Philumenam, ut alii ſit uxor, ſi ipſi non ſit.* La. *Phidippe, propius accede, audi quæ paucis dicam: Abiit Phidippus; quid mea refert? Tandem controverſiam inter ſe decidant ipſi, ut videbitur; quia nec filius, neque hic Phidippus in ulla re mihi auſcultare volunt: verba mea nihili æſtimant: hanc rixam ad uxorem meam jam nunc defero, quaſi munus gratum; nam hujus ſuaſu hæc omnia efficiuntur, atque in eam omnem ægritudinem & dolorem effundam.*

ACTUS IV. SCENA I.

MYRRHINA. PHIDIPPUS.

My. PERII; quid agam? quo me vortam? quid meo reſpondebo viro (entis:
Miſera? nam audiſſe vocem pueri viſus eſt vagi-
Ita corripuit derepente tacitus ſeſe ad filiam:
Quod ſi reſciverit peperiſſe eam, id qua cauſſa clam me habuiſſe
Dicam, non ædepol ſcio.
Sed oſtium concrepuit: credo ipſum ad me exire: nulla ſum.
Ph. Uxor ubi me ad filiam ire ſenſit, ſe duxit foras.
Atque eccam video: quid ais Myrrhina? heus, tibi dico. *My.* mihine,
Mi vir? *Ph.* vir ego tuus? tu virum me, aut hominem adeo eſſe deputas?
Nam ſi utrumvis horum, mulier, unquam tibi viſus forem,
Non ſic ludibrio tuis factis habitus eſſem. *My.* quibus? *Ph.* at rogitas?
Peperit filia? hem! taces? ex quo? *My.* iſtuc rogare æquum eſt patrem?
Perii: ex quo cenſes, niſi ex illo, cui data eſt nuptum, obſecro?
Ph. Credo, neque adeo arbitrari patris eſt aliter: ſed demiror,
Quid ſit quamobrem tantopere hunc omnes nos celare volueris
Partum; præſertim cum & recte, & ſuo peperit tempore,

My. *Perdita ſum; quid agam? quo me vertam? quid reſponſi marito meo reddam infelix? nam vagientis pueri clamor videtur ad aures ejus perveniſſe, adeo raptim, & ſubito ſilens ad filiam ſe contulit: Quod ſi cognoverit eam partum edidiſſe, per Pollucem neſcio, quâ de cauſâ ei dicam me hoc celaviſſe. Sed oſtium ſtridit: credo ipſum foras ad me prodire: perii.* Ph. *Ubi uxor vidit me ad filiam ire, foras abiit. Atque ecce eam conſpicio: Quid ais, Myrrhina? quid ſiles? heus, te apello.* My. *Mene? ipſam appellas, mi vir?* Ph. *An vir ego tuus ſum? Tune virum, aut hominem quemlibet exiſtimas me eſſe? Nam ſi utrumvis horum, vel virum me judicaſſes, non ſic per ea, quæ feciſti, deriſus, & deluſus fuiſſem.* My. *Per quæ mea facta deriſui fuiſti?* Ph. *At etiam quæris? Filia noſtra peperit. Hem! ſiles? Ex quo homine peperit?* My. *Iſtud patrem decet interrogare de filia? perdita ſum: Ex quonam opinari illam peperiſſe, niſi ex eo cui uxor data eſt, obſecro?* Ph. *Credo eam peperiſſe ex Pamphilo, neque licet patri aliter cenſere: ſed mirum mihi eſt, quamobrem tantam curam & operam adhibuiſti ad hunc partum nobis occultandum; præcipue cum recte, & tempore congruo, quo prægnantes poſſunt parere, peperit.*

Adeone pertinaci animo esse potuisti, ut puerum filiæ potius cuperes exponi ad mortem ex quo non ignorabas stabiliorem futuram esse amicitiam in posterum inter nos quàm contra immoderatam tuam cupiditatem, Philumena cum Pamphilo nuptiis jungeretur? Ego etiam adhuc culpam in illis residere credidi, quæ apud te est. My. *Infelix sum.* Ph. *Utinam cognoscam hoc ita esse, uti tu mihi narras: sed aliud mihi in memoriam redit, ex quo videris non esse innocens, propter ea, quæ olim dixisti, cum Pamphilum generum elegimus: nam tu negabas te posse consentire, ut filia tua collocaretur nuptui cum eo, qui meretricem amicam haberet, qui totam noctem duceret extra domum.* My. *Hunc maritum meum malo suspicari quamlibet aliam causam esse dissidii inter Pamphilum, & Philumenam, quam illam veram, propter quam volui celare filiam peperisse.* Ph. *Multo prius scivi, quam tu, illum amare Bacchidem meretricem, Myrrhina: verum nunquam censui id vitium esse in adolescentibus, amicam habere: nam id, amare scilicet, omnibus à natura insitum est: at per Pollucem citò tempus adveniet, cùm etiam seipsum adventante senectute, & senectutis incommodis, odio habebit: sed ut olim te præbuisti, nunquam destitisti eandem te præbere, adversariam nimirum huic matrimonio, ut Philumenam à Pamphilo distraheres, neve quod egissem esset firmum, & stabile. Id nunc hæc res omnino manifestum facit, cùm partum filiæ nos omnes celaveris, quo modo has nuptias, quas feci, gratas habueris.* My. *Adeone me contumacem esse censes, ut eum animum haberem adversus eam, cui mater sim, si hoc matrimonium in utilitatem nostram fieret?* Ph. *Tunc providere, aut arbitrari potes, quid rebus nostris conducat?*

Adeone pervicaci esse animo, ut puerum præoptares perire,
Ex quo inter nos scires posthac amicitiam fore firmiorem,
Potius quam esset cum illo nupta advorsus animi lubidinem
Tui? ego etiam illorum esse hanc culpam credidi, quæ te est penes.
My. Misera sum. *Ph.* utinam sciam ita esse istuc: sed nunc mihi in mentem venit,
De hac re quam locuta es olim, cum illum generum cepimus:
Nam nuptam filiam negabas posse te pati tuam
Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.
My. Quamvis causſam hunc suspicari, quam ipsam veram, mavolo.
Ph. Multo prius scivi, quam tu, illum amicam habere, Myrrhina: (lescentiæ:
Verum id vitium ego nunquam decrevi esse ado-
Nam id omnibus innatum est: at pol jam aderit, se quoque etiam cum oderit.
Sed ut olim te ostendisti eandem esse, nihil cessasti usque adhuc,
Ut filiam ab eo abduceres; neu, quod ego egissem, esset ratum.
Id nunc res indicium hæc facit, quo pacto factum volueris. (siem,
My. Adeon' me esse pervicacem censes, cui mater
Ut eo essem animo, si ex usu esset nostro hoc matrimonium?
Ph. Tun' prospicere, aut judicare, nostram in rem quod sit, potes?

ANNOTATIONES.

17 *Ut puerum præoptares perire.*] Id est exponi. Vetustissimus hic mos antiquis fuit, Hebræis, Græcis; ut constat de Moyse, de Oedipo, & etiam Romanis, ut notum est de Romulo, & Remo. Exponebantur miselli infantes in mare, in aliquem fluvium, in deserta, & avia abjiciebantur. Ovidius Fastorum lib. I.

Amne jubet mergi geminos: scelus unda refugit:
In ficco pueri destituuntur humo.

Idem Ovid. Epist. XI.

Jamque dari parvum canibus, avibusque nepotem
Jusserat, in solis destitutique locis.

Denique ad cloacas vetus Scholiastes Juvenalis infantes exponi solitos prodidit, ad Satyr. VI. versu 60c.

Transeo suppositos, & gaudia, votaque sæpe
Ad spurcos decepta lacus.

Hinc *exponere* idem, quod necare. Paulus jurisconsultus, L. IV. D. De agnoscendis liberis.

18. *Ex quo inter nos firmiorem fore amicitiam.*] Scilicet, inter familiam nostram, & familiam Philumenæ.

Audisti

Audiſti ex aliquo fortaſſe, qui vidiſſe eum diceret
Exeuntem aut introëuntem ad amicam: quid tum poſtea,
Si modeſte ac raro hoc fecit? nonne ea diſſimulare nos
Magis humanum eſt, quàm dare operam id ſcire, qui nos oderit?
Nam ſi is poſſet ab ea ſeſe derepente avellere,
Quicum tot conſueſſet annos; non eum hominem ducerem,
Nec virum ſatis firmum gnatæ. *My.* mitte adoleſcentem, obſecro,
Et quæ me peccaſſe ais: abi, ſolum ſolus conveni:
Roga, velitne an non, uxorem: ſi eſt, ut dicat velle ſe,
Redde: ſin eſt autem, ut nolit, recte conſului meæ.
Ph. Siquidem ille ipſe non volt, & tu ſenſti eſſe in eo, Myrrhina,
Peccatum; aderam, cujus conſilio ea par fuerat proſpici.
Quamobrem incendor ira, te eſſe auſam hæc facere injuſſu meo. (velis.
Interdico, ne extuliſſe extra ædes puerum uſque
Sed ego ſtultior, meis dictis parere hanc quî poſtulem:
Ibo intro, atque edicam ſervis, ne quoquam efferri ſinant.
My. Nullam pol credo mulierem me miſeriorem vivere:
Nam ut hic laturus hoc ſit, ſi ipſam rem, ut ſiet, reſciverit,
Non ædepol clam me eſt; cum hoc, quod levius eſt, tam animo iracundo tulit:
Nec, qua via ſententia ejus mutari poſſit, ſcio.
Hoc mî unum ex plurimis miſeriis reliquum fuerat malum, (pater.
Si puerum ut tollam cogit: cujus qui ſit neſcimus

acceptiſti forte ab aliquo, qui referret ſe eum vidiſſe ingredientem domum amicæ, aut inde egredientem: quid tum poſtea? quid inde poſtea conficiendum eſt mali, ſi moderate, mediocriter, nec crebrò id fecit? Nonne magis humanum eſt, nos ad ea connivere; quam affectare nos id ſcire, unde ipſius adversùm nos odium ſuſcipiamus? Nam ſi is poſſet ſubitò ab ea ſe abſtrahere cum quâ tandiu conſuetudinem habuiſſet, non eum eſſe hominem æſtimarem, nec maritum ſatis fidelem noſtræ filiæ. My. *Omitte, precor, loqui de adoleſcente, & de iis quæ me male feciſſe dicis: Abi hinc, & ſecreto ſine arbitris cum Pamphilo colloquere: quære ab eo, velitne Philumenam recipere, an non: ſi contingit, ut dicat ſe velle, redde eam uxorem viro: ſin autem negat ſe velle, recte à me proſpectum eſſe filiæ noſtræ fateberis.* Ph. *Si quidem recuſat Pamphilus uxorem recipere Philumenam, & tu cognoviſti in eo culpam inhærere divortii; prope aderam ego, cujus ex ſententia æquum erat omnia hæc provideri. Quamobrem irâ exardeſco, te hæc auſam fuiſſe exequi ſine juſſu meo. Veto ne puerum, qui modo natus eſt, extra domum noſtram in ullum locum exportare audeas; ſed ego ineptior, qui uxorem meam poſcam meis juſſis obedire; ibo intrò ædes, & familiæ imperabo ne patiantur infantulum exportari in ullum quemvis locum.* My. *Per Pollucem nullam credo mulierem eſſe in terris magis infortunatam, quam ego ſum: nam per Pollucem non mihi obſcurum eſt, quam ægre laturus ſit Phidippus, ſi cognoverit ut verè ipſa res ſe habet; cum hoc tantum, quod multo minus eſt, partum ſcilicet celaſſe, tam acerbe & iracunde acceperit; nec qua ratione à ſententia ſua de non exponendo puero dimoveri poſſit. Hoc mihi unum extremum, ex omnibus calamitatibus & infortuniis, malum reſtiterat, ſi vir meus me cogit, ut educam puerum, cujus pater nobis, eſt ignotus:*

ANNOTATIONES.

48 *Ne extuliſſe extra ædes puerum.*] Timebat Phidippus, ne Myrrhina exponeret puerum.

56 *Si puerum ut tollam cogit:*] Id eſt, ut educem. Infantes olim, ſimul ac nati erant, humi deponebantur. Ab humo vero pater tollebat, & in ſinum recipiebat.

Statius — *meus ille meus; tellure cadentem*
Excepit. ——

Qui autem non tollebatur, pro abdicato, & abjectitio erat; quò reſpicit frequenter Terentius.

nam cum filia vitiata fuit, facies ejus qui eam compressit, cognosci noctu non potuit: neque ei Philumena quidquam detraxit, ex quo possit comperiri quis ille sit; sed ipse discedens eripuit vi annulum ei virgini ex digito. Etiam timeone Pamphilus non possit ea, quæ oravimus, diutius silentio abscondere, cum noverit alienum puerum educari loco sui filii, quod moleste ferat.

Nam cum compressa est gnata, forma in tenebris nosci non quita est:
Neque detractum ei tum quidquam est, quî post possit nosci, qui fiet:
Ipse eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens annulum.
Simul vereor, Pamphilus ne orata nostra nequeat diutius
Celare, cum sciet alienum puerum tolli pro suo.

ACTUS IV. SCENA II.

SOSTRATA. PAMPHILUS.

So. Non me latet, fili mi, me tibi in suspicionem venisse, uxorem tuam Philumenam hinc discessisse in domum patris, propter mores meos forsitan injucundos; etsi ea diligenter celas. Verum ita mihi Dii faveant, itaque à te mihi obveniant ea, quæ exopto, ut nunquam velens, prudensque culpam commisi, propter quam uxor tua conciperet odium in me merito meo: & antequam existimabam te me amare, id ita vere esse confirmasti. Nam mihi paulo ante pater tuus commemoravit quomodo me prætulisti amori, quo uxorem prosequebaris: & nunc mihi deliberatum, & constitutum est, vicissim tibi beneficium retribuere; ut tibi manifestum fiat mercedem pietati in me tuæ apud me servari, & recondi. Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ existimationi conveniens, & utile esse judico: ego constitui hinc ad villam me profecturam esse cum tuo patre, ne mea præsentia obsit, neve ulla causa relinquatur, quominus tua uxor Philumena ad te revertatur. Pa. Rogo, quid istud propositum tuum? ut tu illius imprudentiâ adacta ex urbe discedas ad villam incolendam? Non permittam, neque id fiet à te, ut qui nobis, mater, obtrectare cupiunt, meam pervicaciam dicant esse causam, non tuam facilitatem, & moderationem cur habitatum rus iveris: etiam tuas amicas, & cognatione propinquas relinquere, & dierum festorum solennem celebrationem, propter me minime consentire possum. So. Nihil per Pollucem ista res nunc me oblectat:

So. NON clam me est, mi gnate, tibi me esse suspectam, uxorem tuam
Propter meos mores hinc abiisse: etsi ea dissimulas sedulo.
Verum ita me Dî ament, itaque obtingant ex te, quæ exopto mihi, ut
Nunquam sciens commerui, merito ut caperet odium illam mei:
Teque antequam me amare rebar, ei rei firmasti fidem:
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Præpositam amori tuo: nunc tibi me certum est contra gratiam (scias.
Referre, ut apud me præmium esse positum pietati
Mi Pamphile, hoc & vobis, & meæ commodum famæ arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre, (reliqua,
Ne mea præsentia obstet, neu causa ulla restet
Quin tua Philumena ad te redeat. *Pa.* quæso, quid istuc consilii est? (migres?
Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum
Haud facies, neque sinam, ut qui nobis, mater, maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, aut tua modestia;
Tum tuas amicas te, & cognatas deserere, & festos dies,
Mea causa, nolo. *So.* nihil pol jam istæc res mihi voluptatis ferunt:

Dum

Dum ætatis tempus tulit, perfuncta ſatis ſum: ſatias jam tenet
Studiorum iſtorum: hæc mihi nunc cura eſt maxuma, ut ne cui meæ (meam.
Longinquitas ætatis obſtet, mortemve exoptet
Hic video me eſſe inviſam immerito: tempus eſt concedere.
Sic optume, ut ego opinor, omnes cauſſas præcidam omnibus, (geſſero.
Et me hac ſuſpicione exſolvam, & illis morem
Sine me, obſecro, hoc effugere, volgus quod male audit mulierum.
Pa. Quam fortunatus cæteris ſum rebus, abſque una hac foret,
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem!
So. obſecro, mi Pamphile,
Non tute incommodam rem, ut quæque eſt, in animum inducas pati.
Si cætera ſunt ita, ut tu vis, itaque ut eſſe ego illam exiſtumo,
Mi gnate, da veniam hanc mihi, reduc illam.
Ph. væ miſero mihi!
So. Et mihi quidem: nam hæc res non minus me male habet, quam te, gnate mi.

dum ætas vitæ paſſa eſt, ſatis huic rei operam dedi: Satietas nunc tenet harum omnium exercitationum: hæc nunc maxime me cura ſolicitat, ut ne longa vita mea alicui inviſa ſit & noceat, morſque meo expectetur ab aliquo. Hic animadverto me odio haberi ab omnibus: tempus eſt abire hinc. Si commodiſſime omnes cauſas amputabo omnibus, & me hac opinione falſa liberabo, & illis obſequutus fuero. Permitte me, oro, hoc evitare, propter quod genus mulierum vituperatur. Pa. *Quam beatus ſum in cæteris rebus omnibus, abſque hac una re eſſet: nam quoniam matrem tam benignam habeo, felix ſum: ſed infelix uxorem habens gravidam ex alio.* So. *Quæſo, mi Pamphile, ne tibi tuipſe perſuadeas te rem difficilem, & moleſtam ullam tolerare; ut ut ſit incommoda, ſi cætera mihi pro voto ſuccedunt, ſi ita ſit uxor, ut ego illam eſſe exiſtimo, honeſtam & tibi obſequentem, concede hoc mihi; recipe illam apud te.* Pa. *Væ miſero mihi!* So. *Et mihi certe: nam hæc res non minori curâ me ſolicitat, quam te, gnate mi.*

ACTUS IV. SCENA III.

LACHES. SOSTRATA. PAMPHILUS.

La. QUEM cum iſtoc ſermonem habueris, procul hinc ſtans accepi, uxor:
Illuc eſt ſapere, qui, ubicunque opus ſit, animum poſſis flectere, (feceris.
Quod faciundum fortaſſe ſit poſt, idem hoc nunc ſi
So. Fors pol fuat. *La.* abi rus ergo hinc: ibi ego te, & tu me feres.
So. Spero mecaſtor. *La.* i ergo intro, & compone, quæ tecum ſimul
Ferantur: dixi. *So.* ita ut jubes, faciam. *Pa.* pater.

La. *Non ita hinc longe ſtans, audivi ea, quæ colloquuta fueris cum iſto filio noſtro, Pamphile: Iſtud porro eſt ſapientis, poſſe, quandocumque res exigit, animum facile circumagere, & adducere ad id faciendum libenter impræſentia; quod fortaſſe poſtea facere cogat neceſſitas.* So. *Bona fortuna eveniat.* La. *Secede igitur in villam ab hac urbe: ibi ego tuos mores, tuque meos invicem æquo animo feres.* So. *Proculdubio ita confido fore.* La. *Intra igitur domum, collige, & compara ea, quæ tecum ferenda ſunt: hæc cenſeo facienda.* So. *Ita ut imperat, exequar.* Pa. *Pater.*

ANNOTATIONES.

4 *Fors fuat.*] Fortuna faveat. *Fuat*, ſignificat *ſit*.

6 *Dixi.*] Hoc verbum in perorationè cauſæ adhiberi ſolitum, quo ſignificatur firmum & eſſe ratum, quod egerit Orator.

La. Quid

La. Quid vis, Pamphile? Pa. Hiscne rus matrem abire finis? minime hoc fiat. La. Quid ita istud vis? matrem scilicet rus non ire? Pa. Quia animi pendeo dubius etiam, quid uxore mea debeam facere. La. Quid est? quid aliud facere vis, nisi eam apud te recipere? Pa. Profectò cupio eam recipere, & vix mihi tempero, quin hoc faciam; sed nihil quidquam de consilio meo mutabo; id quod expedit, & utile est, ut cœpi sequar. Credo eas inter se, matrem, & uxorem, magis consensuras esse, si Philumenam uxorem non recipiam. La. Nescias utrum eventurum sit: verum id tua nihil interest, utrum conveniat inter eas, necne, quando mater tua rus concesserit: ætas hæc senilis tædiosa est, & invisa adolescentiæ: ex cœtu hominum nos senes morsos discedere par est: denique materiam præstamus sermonibus populi & dicteriis, ut ridiculi, ego & mater tua qui vetuli sumus. Sed video Phidippum domo exire tempestive & commode.

La. Quid vis, Pamphile? *Pa.* abire hinc matrem? minime. *La.* quid ita istuc? *Pa.* quia
De uxore incertus sum etiam, quid facturus siem. *La.* quid est?
Quid vis nisi reducere? *Pa.* equidem cupio, & vix contineo: sed
Non minuam meum consilium: ex usu quod est, id persequar.
Credo, si non reducam, ea gratia concordes magis fore. (fecerint,
La. Nescias: verum tua refert nihil, utrum illæ
Quando hæc abierit: odiosa hæc est ætas adolescentulis: (fabulæ
E medio æquom excedere est: postremo nos jam
Sumus, Pamphile, senex, atque anus.
Sed video Phidippum per tempus egredi: accedamus.

ACTUS IV. SCENA IV.

PHIDIPPUS. LACHES. PAMPHILUS.

Ph. Tibi quoque succensco, non solum Myrrhinæ matri tuæ, Philumena, & valde quidem per ædem Pollucis: nam per Herculem indecenter te gessisti, quod abscesseris domo mariti; & si tibi excusatio parata est, nempe matrem te ad id faciendum instigasse: hæc vero nullam omnino causam habet, quam obtendat. La. Commode, & tempori mihi te obvium præbes, Phidippe. Ph. Quamobrem? Pa. Quid respondebo his, aut quomodo quærentibus id exponam? La. Phidippe, dic filiæ Philumenæ rus profecturam hinc Sostratam, ne timeat quominus ad nos revertatur Ph. Ah, nihil quidquam, Laches, in ea re peccavit uxor tua Sostrata: Myrrhina uxor mea est origo & causa harum omnium turbarum. Pa. Nova oritur rerum conversio. Ph. Ea est causa perturbationis nostræ, Laches. Pa. Dummodo non reducam Philumenam, tumultuentur, & contendant Laches, & Phidippus, quantum eis placeat. Ph. Ego, Pamphile, hanc affinitatis necessitudinem inter nos perpetuò intercedere opto, si fieri potest: quod si non ita fert tua voluntas,

Ph. TIBI quoque ædepol sum iratus, Philumena,
Graviter quidem: nam hercle abs te factum est turpiter:
Etsi tibi causa est de hac re: mater te impulit:
Huic vero nulla est. *La.* opportune te mihi,
Phidippe, in ipso tempore ostendis. *Ph.* quid est?
Pa. Quid respondebo his? aut quo pacto hoc aperiam?
La. Dic filiæ, rus concessuram hinc Sostratam:
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. *Ph.* ah,
Nullam de his rebus culpam commeruit tua;
A Myrrhina hæc sunt mea uxore exorta omnia.
Pa. Mutatio fit. *Ph.* ea nos perturbat, Laches.
Pa. Dum ne reducam, turbent porro, quàm velint.
Ph. Ego, Pamphile, esse inter nos, si fieri potest,
Affinitatem hanc sane perpetuam volo:

ANNOTATIO.

12 *Turbent porro*] Hæc ad spectatores dicuntur.

Sin

Sin eſt, ut aliter tua ſiet ſententia,
Accipias puerum. *Pa.* ſenſit peperiſſe; occidi.
La. Puerum? quem puerum? *Ph.* natus eſt nobis nepos:
Nam abducta à vobis prægnans fuerat filia,
Neque fuiſſe prægnantem unquam ante hunc ſcivi diem.
La. Bene, ita me Dî ament, nuncias: & gaudeo
Natum illum, & tibi illam ſalvam: ſed quid mulieris
Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Noſne hoc celatos tamdiu? nequeo ſatis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.
Ph. Non tibi illud factum minus placet, quam mihi, Laches.
Pa. Etſi jamdudum fuerat ambiguum hoc mihi,
Nunc non eſt, cum eam conſequitur alienus puer.
La. Nulla tibi, Pamphile, hic jam conſultatio eſt.
Pa. Perii. *La.* hunc videre ſæpe optabamus diem,
Cum ex te eſſet aliquis, qui te appellaret patrem.
Evenit: habeo gratiam Diis. *Pa.* nullus ſum.
La. Reduc uxorem, ac noli advorſari mihi.
Pa. Pater, ſi ex me illa liberos vellet ſibi,
Aut ſe eſſe mecum nuptam, ſatis certo ſcio,
Non me clam haberet, quæ celaſſe intelligo.
Nunc, cum ejus alienum eſſe à me animum ſentiam,
Nec conventurum inter nos poſthac arbitrer,
Quamobrem reducam? *La.* Mater quod ſuaſit ſua,
Adoleſcens mulier fecit: mirandumne id eſt?
Cenſen' te poſſe reperire ullam mulierem,
Quæ careat culpa? an quia non delinquunt viri?
Ph. Voſmet videte jam, Laches, & tu, Pamphile,
Remiſſam opus ſit vobis, an reductam domum:
Uxor quid faciat, in manu non eſt mea.
Neutra in re vobis difficultas à me erit.
Sed quid faciemus puero? *La.* ridicule rogas.

puerum, quem genuiſti ex Philumena, recipias velim. Pa. *Nempe comperit Phidippus Philumenam peperiſſe: interii.* La. *Puerum? quem puerum?* Ph. *Natus eſt nobis nepos ex Pamphilo, & Philumena: nam Myrrhina ex veſtra domo filiam gravidam abduxit, neque unquam gravidam fuiſſe accepi ante hunc diem.* La. *Jucundum mihi nuncium, ita me Dii ament, mihi nuncias, & gratulor tibi, illam natum eſſe, & filiam quoque Philumenam eſſe incolumem, & bene valentem: ſed quæ mulier eſt uxor tua, aut quibus inſtructa moribus? Nobiſne hoc, filiam fuiſſe prægnantem, tanto tempore occultare debuit? Non poſſum ſatis ampla oratione exprimere, quam indecenter, & perverſe id factum mihi videtur.* Ph. *Non tibi illud factum magis diſplicet, quam mihi, Laches.* Pa. *Etſi antea de reducenda, vel non, uxore dubius animi fuiſſem, quid ſtatuendum mihi eſſet; nunc non ſum, certum eſt non reducere, quum eam matrem habet puer ab alio non à me genitus.* La. *Nullus tibi nunc, Pamphile, de rejicienda uxore locus.* Pa. *Perditus ſum.* La. *Hunc lucere ſæpe votis diem poſtulavimus, qui ex te naſceretur puer aliquis, qui te patrem vocaret: eventus votis reſpondit, habeo gratiam Diis.* Pa. *Interii.* La. *Reduc uxorem, & noli mihi repugnare.* Pa. *Pater, ſi Philumena vellet habere liberos ex me, aut connubio mecum eſſe junctam, ſatis probe ſcio, non me latere vellet, quod mihi occultaſſe cognoſco. Nunc cum ejus animum immutatum, & à me averſum videam, nec nos concordes fore, & conſenſuros putem: quam ob cauſam eam reducam?* La. *Quod ejus mater conſilium dedit juvenis mulier ſecuta eſt: mirandumne id eſt? æſtimaſne te poſſe invenire ullam mulierem culpæ expertem? An quia ſcilicet non peccant viri?* Ph. *Vos ipſi deliberate nunc, Laches, tuque, Pamphile, an ex uſu ſit vobis, ut remiſſa ſit ad ſuos, vel ad vos reducta Philumena. Quid uxor faciat me inſcio, non eſt in poteſtate mea id infectum reddere: neutra in re, nec in remiſſione, nec in reductione per me vobis fiet difficultas. Sed quid faciemus de infante nato ex Philumena?* La. *Per riſum id interrogas.*

ANNOTATIONES.

16 *Senſit peperiſſe:*] Hæc ſolus ſecum ait Pamphilus.

26 *Etſi jamdudum ambiguum.*] Hæc omnia ſecum Pamphilus.

27 *Eam conſequitur alienus puer.*] Ex injuſta conjunctione natus, conditionem matris ſequitur: ex juſtis nuptiis creati ſequuntur patrem.

29 *Perii.*] Hoc ſibi Pamphilus dicit.

Quidquid

Quidquid futurum eſt, huic reddas ſuum ſcilicet,
Ut alamus noſtrum. *Pa.* quem ipſa neglexit, pater,
Ego alam? *La.* quid dixti? eho! an non alemus, Pamphile?
Prodemus quæſo potius? quæ hæc amentia eſt?
Enimvero prorſus jam tacere non queo.
Nam cogis ea, quæ volo, ut præſente hoc, loquar.
Ignarum cenſes tuarum lacrumarum eſſe me?
Aut, quid ſit id, quod ſollicitere ad hunc modum?
Primum, hanc ubi dixti cauſſam, te propter tuam
Matrem non poſſe habere hanc uxorem domi:
Pollicita eſt ea, ſe conceſſuram ex ædibus.
Nunc, poſtquam ademptam hanc quoque tibi cauſſam vides;
Puer quia clam te eſt natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi ſi me eſſe ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum,
Quam longum ſpatium amandi amicam tibi dedi?
Sumptus, quos feciſti in eam, quam animo æquo tuli?
Egi atque oravi tecum, uxorem ut duceres:
Tempus dixi eſſe: impulſu duxiſti meo.
Quæ tum, obſecutus mihi, feciſti ut decuerat.
Nunc animum rurſum ad meretricem induxti tuum:
Cui tu obſecutus, facis huic adeo injuriam.
Nam in eandem vitam te revolutum denuo
Video eſſe. *Pa.* mene? *La.* te ipſum: & facis injuriam,
Confingis falſas cauſſas ad diſcordiam, (veris.
Ut cum illa vivas, teſtem hanc cum abs te amo-
Senſitque adeo uxor: nam ei cauſſa alia quæ fuit,
Quamobrem abs te abiret? *Ph.* plane hic divinat: nam id eſt.
Pa. Dabo jusjurandum, nihil eſſe iſtorum, tibi. *La.* ah! (cedo.
Reduc uxorem: aut, quamobrem non opus ſit,
Pa. Non eſt nunc tempus. *La.* puerum accipias; nam is quidem
In culpa non eſt: poſt de matre videro. (ſcio:
Pa. Omnibus modis miſer ſum; nec, quid agam,

Quidquid continget, Pamphile redde ſuum filium, ut nos educemus eum. Pa. *Egone, pater, educabo infantem, quem ipſa mater pro derelicto habuit?* La. *Quid dixiſti? Ebo an non educabimus, Pamphile? projiciemuſne potius? quænam hæc inſania eſt? equidem jam omnino ſilere non poſſum, nam me compellis ad declaranda ea, quæ nollem præſente Phidippo de te dicere. An putas me cauſam ignorare cur tam frequenter lacrymaris, aut cur ita perturberis, & ſolicitus ſis? In primis poſtquam dixiſti hanc cauſam non reducendæ uxoris, nimirum te non poſſe pati hanc uxorem domi eſſe, quæ matrem odiſſet; promiſit mater ſe domo diſceſſuram. Nunc cùm ſentis te hoc prætextu privari; quia pueri partus te neſciente, ex occulto fuit editus, alteram cauſam reperiſti. Fallit te opinio, ſi arbitraris me ignorare animi tui propoſitum. Aliquando tandem ut animum ad uxorem adlibeas, quam longum tempus amandi Bacchidem conceſſi tibi? quas impenſas pecuniæ ut eam poſſideres, feciſti, quam patienter hæc tuli? Suaſi, & regavi ut uxorem duceres: dixi tempus adveniſſe; hortatu duxiſti meo. Quæ cum mihi morem gerens feciſti, ut debueras; nunc amorem tuum in meretricem Bacchidem tranſtuliſti; cui tu obediens facis uxori injuriam; nam in eandem vivendi conſuetudinem te reverſum eſſe rurſus intelligo.* Pa. *Mene?* La. *Te ipſum, & injuſte agis, quum falſas cauſas invenis, cur uxorem non reducas, ad inocendam diſſenſionem inter affines, ut cum illa Bacchide meretrice conſuetudinem habeas; poſtquam hanc uxorem tuam, teſtem præſentem libidinis tuæ à te expuleris: ſenſitque certe illa: num quid aliud eam impulit, ut à te diſcederet?* Ph. *Omnino ſpiritu divino afflatus hæc vaticinatur Laches: nam ea vera ſunt.* Pa. *Jurejurando affirmabo tibi, nihil eſſe verum eorum quæ mihi exprobras.* La. *Ab! reduc uxorem, aut, cur non ex uſu ſit iſtud, dicito.* Pa. *Non eſt nunc tempus dicendi.* La. *Puerum natum tibi recipias; nam is quidem immunis eſt à culpa: poſtea conſiderabo utrum Philumena ejus mater culpæ ſit particeps, necne.* Pa. *Ex omnibus partibus miſer ſum; nec quid agam ſcio:*

ANNOTATIO.

79 *Omnibus modis miſer ſum.*] Querela Pamphili ad ſpectatores. Tot

Tot nunc me rebus miſerum concludit pater.
Abibo hinc, præſens quando promoveo parum.
Nam puerum injuſſu credo non tollent meo.
Præſertim in ea re cum ſit mihi adjutrix ſocrus.
La. Fugis? hem, nec quidquam certi reſpondes mihi?
Num tibi videtur eſſe apud ſeſe? ſine:
Puerum, Phidippe, mihi cedo, ego alam. *Ph.* maxume.
Non mirum fecit uxor, ſi hoc ægre tulit:
Amaræ mulieres ſunt, non facile hæc ferunt.
Propterea hæc ira eſt; nam ipſa narravit mihi:
Id ego præſente hoc tibi nolebam dicere:
Neque ei credebam primo: nunc verum palam eſt.
Nam omnino abhorrere animum huic video à nuptiis.
La. Quid ergo agam, Phidippe? quid das conſili?
Ph. Quid agas? meretricem hanc primum adeundam cenſeo:
Oremus: accuſemus gravius: denique
Minitemur, ſi cum illo habuerit rem poſtea.
La. Faciam, ut mones: puer, eho, curre ad Bacchidem hanc
Vicinam noſtram: huc evoca verbis meis.
Et te oro porro, in hac re adjutor ſis mihi. *Ph.* ah!
Jamdudum dixi, itidemque nunc dico, Laches,
Manere affinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo eſt ut poſſit; quod ſpero fore.
Sed viſn' adeſſe me una, dum iſtam convenis?
La. Immo vero abi: aliquam puero nutricem para.

tot me nunc petitionibus urget, & circumdat pater. Hinc abſcedam, quandoquidem præſens parum proficio. Nam puerum, credo, ſine conſenſu, & mandato meo non tollent, ut nutriant, & educent, cum præcipue ſocrus Myrrhina in ea re mihi faveat, ut quæ hunc exponendum cenſeat. La. *Fugis? hem! nec ullum certum reſponſum mihi reddis? num tibi videtur, Phidippe, Pamphilus mentis compos eſſe? Sine me facere: Puerum mihi trade; ego nutriam.* Ph. *Libenter dabo tibi infantem. Non rem mirandam, & inſolitam fecit uxor Myrrhina, ſi à moribus Pamphili abhorruit: æperæ mulieres ſunt, non æquo patiuntur animo viros alias amare; propterea hæc indignatio eſt uxoris meæ in Pamphilum, quem generum ſibi eſſe nolebat; nam ipſa mihi recitavit. Illud ego nolebam tibi, præſente Pamphilo, referre: neque ego uxori id narranti primò fidem habebam: nunc vero, quod dixi manifeſtum eſt: nam omnino Pamphilum averſum eſſe à nuptiis animadverto.* La. *Quid ergo cenſes, Phidippe, mihi eſſe faciendum? Quid mihi ſuades?* Ph. *Quid agere debeas? Primum hanc meretricem conveniendam eſſe arbitror: rogemus, probris, reprehenſionibus acerbius inſectemur; denique minas intentemus, ſi in poſterum conſuetudinem habeat cum Pamphilo.* La. *Faciam quæ præcipis: Eho, puer, propera ire ad Bacchidem hanc vicinam noſtram: huc accerſe eam meo nomine, & te rogo deinde Phidippe, ut in hac re me adjuves.* Ph. *Ah! jam multo ante tempore dixi, idemque nunc verbis confirmo, Laches; perpetuam eſſe hanc affinitatem inter nos cupio, ſi ullo modo id poteſt fieri, quod ſpero futurum; ſed viſne me ſimul tecum præſentem eſſe, dum illam allequeris?* La. *Quin potius abi: aliquam puero nutricem quære.*

ACTUS V. SCENA I.

BACCHIS. LACHES.

Ba. NON hoc de nihilo eſt, quod Laches me nunc conventam eſſe expetit:
Nec pol me multum fallit, quin, quod ſuſpicor, ſit, quod velit.

Ba. *Non abs re eſt, quod Laches nunc me vult alloqui; nec, per Pollucem valde opinio me fallit, quin, quod in ſuſpicione habeo, ſit id, de quo me velit nunc compellare.*

La. Providendum mihi eſt, ne ſi iracundius agam, minus obtineam quam peſſim mitius agendo; aut ne quid violentius faciam, quod poſtea infectum eſſe melius ſit. Accedam ad illum. Bacchis, ſalve. Ba. *Salvus ſis, Laches.* La. *Credo per ædem Pellucis tibi aliquantulum mirum videri, Bacchis, quam ob cauſam te huc ex domo tua ſervulum accerſere juſſerim.* Ba. *Ego quoque meticulosa ſum, quum recordor meæ conditionis, ne nomen meretricis propter quæſtum quem exerceo, mihi apud te noceat: nam cæteros mores facile præſtabo innoxios.* La. *Si vera dicis, nihil periculi à me timere debes, mulier: nam jam ejus ætatis ſum, ut mihi, ſi quid peccaverim, veniam dare minime juſtum ſit; quo majori curâ caveo ne imprudenter, & inconſideratè quidquam faciam: nam ſi id facis, aut facturа es, quod bonas facere convenit; inelegans & inboneſtum me tibi facere injuriam: quòd ſi innoxia ſis, id etiam iniquum eſt.* Ba. *Per Caſtorem magnas tibi gratias hanc ob rem habere debeo; nam ſi quis poſt illatam injuriam ſe excuſet, parvum mihi commodum attulerit: ſed quid iſtud eſt, quod mihi cupis dicere?* La. *Meum frequentius recipis apud te filium Pamphilum.* Ba. *Ah!* La. *Permitte me loqui; priuſquam ille uxorem habuit, illum te amare perpeſſus ſum: ſine; nondum etiam dixi ea, quæ volui: hic nunc matrimonio uxori junctus eſt. quære alium conſtantiorem amatorem, dum tempus habes proſpiciendi tuæ utilitati: nam ille, neque integram ætatem, eodem amare te proſequetur, neque pol tu eadem ætate ſemper florida eris.* Ba. *Quis ait me receptare filium tuum?* La. *Socrus ejus Myrrhina.* Ba. *Mene?* La. *Te ipſam, & filiam abduxit ſuam ex domo mea, atque inſontem qui recens natus eſt, ob eam rem, occulte voluit necare.* Ba. *Si ſcirem aliud quidpiam ſanctius eſſe quam juſjurandum, quo vobis mecum fidem datam firmam eſſe perſuadere poſſem; id tibi aſſeverarem. Laches, à me ſejunxiſſe Pamphilum, ut uxorem ſibi junxit.*

La. Videndum eſt, ne minus propter iram hanc impetrem, quam poſſem;
Aut ne quid faciam plus, quod poſt me minus feciſſe ſatius ſit.
Aggrediar. Bacchis, ſalve.
Ba. Salve, Laches. *La.* Credo ædepol te nonnihil mirari, Bacchis,
Quid ſit, quapropter te huc foras puerum evocare juſſi.
Ba. Ego pol quoque etiam timida ſum, cum venit in mentem, quæ ſim,
Ne nomen mihi quæſti obſiet: nam mores facile tutor.
La. Si vera dicis, nihil tibi eſt à me pericli, mulier:
Nam jam ætate ea ſum, ut non ſiet peccato mihi ignoſci, æquom:
Quo magis omnes res cautius, ne temere faciam, accuro:
Nam ſi facis, facturave es, bonas quod par eſt facere; inſcitum
Offerre injuriam tibi: immerenti, iniquom eſt.
Ba. Eſt magna ecaſtor gratia de hac re quam tibi habeam.
Nam qui poſt factam injuriam ſe expurget, mihi parum proſit.
Sed quid iſtuc eſt? *La.* meum receptas filium ad te Pamphilum. *Ba.* ah!
La. Sine dicam: uxorem hanc prius quam duxit, voſtrum amorem pertuli.
Mane, nondum etiam dixi id, quod volui: nunc hic uxorem habet.
Quære alium firmiorem tibi, dum conſulendi tempus eſt.
Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadem iſta ætate.
Ba. Quis id ait? *La.* ſocrus. *Ba.* mene? *La.* te ipſam: & filiam abduxit ſuam,
Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui eſt, extinguere.
Ba. Aliud ſi ſcirem, quî firmare meam apud vos poſſem fidem,
Sanctius quam jusjurandum, id pollicerer tibi, Laches:
Me ſegregatum habuiſſe, uxorem ut duxit, à me Pamphilum.

La. Le-

La. Lepida es: ſed ſcin' quid volo potius ſodes facias? *Ba.* quid vis? cedo.
La. Eas ad mulieres huc intro, atque iſtuc jusjurandum idem
Polliceare illis: exple animum iis, teque hoc crimine expedi.
Ba. Faciam; quod pol, ſi eſſet alia ex hoc quæſtu, haud faceret, ſcio,
Ut de tali cauſſa nuptæ mulieri ſe oſtenderet:
Sed nolo falſa fama eſſe gnatum ſuſpectum tuum,
Nec ſeviorem vobis, quibus eſt minime æquom, viderier
Immerito: nam meritus de me eſt, quod queam, illi ut commodem.
La. Facilem benevolumque lingua tua jam tibi me reddidit:
Nam non ſunt ſolæ arbitratæ hæ: ego quoque etiam credidi.
Nunc cum ego te eſſe præter noſtram opinionem comperi;
Fac eadem ut ſis porro: noſtra utere amicitia, ut voles.
Aliter ſi facis,—ſed reprimam me, ne ægrè quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum, qualis ſim amicus, aut quid poſſiem;
Potius quam inimicus, periculum facias. *Ba.* faciam ſedulo.

La. *Scita, & venuſta es: ſed ſcisne quod volo amplius, ſi vis, ut facias?* Ba. *Quid vis? dic mihi.* La. *Ut convenias has mulieres, quæ in hac domo ſunt, atque idem jusjurandum eis te facturam promittas: ſatisfacito illis, & te hujus criminis ſuſpicione libera, quod Pamphilum receptes.* Ba. *Faciam: quod, per Pollucem, alia meretrix, quæ ſimiliter quæſtum corpore facit, nollet certe facere, ut propter talem cauſſam, propter amorem mariti in pellicem, in conſpectum ejus uxoris veniret, nedum de hac re verba ei faceret: ſed nolo pati, ut filius tuus in ſuſpicionem veniat culpæ, quæ falſa eſt, & ex qua falſus rumor differatur; nec minus eum conſtantem à vobis parentibus æſtimari volo, quibus non juſtum eſt, ut talis eſſe videatur, nullo ſuo merito; nam ita bene de me eſt meritus, ut debeam omnia commoda, quæ poſſim, ei præſtare, & utilitati ejus inſervire.* La. *Benignum & bene cupientem tibi, lepidus ſermo tuus me facit: nam non ſolæ hæ mulieres, Myrrhina, & Philumena, te receptare Pamphilum judicaverunt: ego quoque ipſe credidi. Nunc cum ego te innexiam, & criminis puram perſpexi, contra opinionem noſtram, fac ut talis videaris Myrrhinæ, & Philumenæ. In poſterum utere tua arbitrio, nobis amicis. Sin aliam te perbibeas; ſed me cohibebo, ne moleſte, & acerbe quidquam tibi dicam. Verum te hoc unum hortor, ut potius experiaris qualis ſim amicus, & quid poſſim, quam inimicus.* Ba. *Faciam diligenter quæ mones.*

ACTUS V. SCENA II.

PHIDIPPUS. LACHES. BACCHIS.

Ph. NIhil apud me tibi defieri patiar, quin, quod opus ſit, benigne præbeatur.
Sed cum tu ſatura, atque ebria eris, puer ut ſatur ſit, facito.
La. Noſter ſocer, video, venit: puero nutricem adducit.
Phidippe, Bacchis dejerat perſancte. *Ph.* hæccine ea eſt? *La.* hæc eſt.

Pa. *Nutrix, non ſinam quidquam tibi apud me deficere, ut quod neceſſarium ſit, non large tibi præſtetur; ſed cum tu cibi, & vino plena eris, fac ut infans lacte ſit plenus, & bene nutriatur.* La. *Noſter ſocer Phidippus, ut cernis, venit: puero alendo nutricem adduxit. Phidippe, Bacchis per Deos bene jurat, & religioſe.* Ph. *Hæcne ea eſt?* La. *Hæc eſt.*

Ph. Nec pol iſtæ metuunt Deos, neque has reſpicere Deos opinor.

Ba. Ancillas dedo: quolibet cruciatu per me exquire.

Hæc res hic agitur: me facere Pamphilo ut uxor redeat,

Oportet: quod ſi perficio, non pœnitet me famæ;

Solam feciſſe id, quod aliæ meretrices facere fugitant. (bis,

La. Phidippe, noſtras mulieres ſuſpectas falſo no-

In re ipſa invenimus: porro hanc nunc experiamur: nam ſi 11

Compererit falſo crimini tua ſe uxor credidiſſe,

Miſſam iram faciet: ſin autem eſt ob eam rem iratus gnatus,

Quod peperit uxor clam, id leve eſt, cito ab eo hæc ira abſcedet.

Profecto in hac re nihil mali eſt, quod ſit diſſidio dignum. 15

Ph. Velim quidem hercle. *La.* exquire: adeſt: quod ſatis ſit, faciet ipſa.

Ph. Quid iſthæc mihi narras? an quia non tute audiſti dudum

De hac re animus meus ut ſit, Laches? Illis modo exple animum.

La. Quæſo ædepol, Bacchis, quod mihi es pollicita tute, ut ſerves.

Ba. Ob eam rem vis ergo introeam? *La.* i, atque exple animum iis, ut credant. 20

Ba. Eo, etſi ſcio pol his fore meum conſpectum inviſum hodie:

Nam nupta meretrici hoſtis eſt, à viro ubi ſegregata eſt.

La. At hæ amicæ erunt, ubi quamobrem adveneris, reſciſcent.

Ph. At eaſdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognorint:

Nam illas errore, & te ſimul ſuſpicione exſolves.

Ba Perii! pudet Philumenæ: me ſequimini intro huc ambæ. 26

La. Quid mî eſt, quod malim, quam quod huic intelligo evenire;

Ut

Ph. Nec poliſtæ meretrices Deorum timorem habent, nec Diis ullo modo curæ ſunt, uti quidem exiſtimo. Ba. *Servas meas in tuam teſteſtatem trado: quibuſlibet quæſtionis tormentis, me permittente, veritatem de illis quære: potes id facere: hæc res agitur: oportet nimirum me efficere, ut Philumena uxor Pamphili ad eum reducatur. Quod ſi hoc perficio, famam & æſtimationem hanc me acquiſiſſe non pœnitebit, ſcilicet; ſolam ſine exemplo feciſſe, quod aliæ meretrices facere recuſant, id eſt reconciliare uxores maritis.* La. *Phidippe, mulieres noſtras falsò in ſuſpicione apud nos peſitas fuiſſe, in rei veritate comperiamus: hujus quidem Bacchidis etiam hinc deinceps periculum faciamus: nam ſi tua uxor deprehenderit ſe falsò accuſationi fidem adhibuiſſe, iram dimittet: ſin autem, hac de cauſa ſuccenſet filius meus, quod ejus uxor ſecretò, & occulte peperit eo neſciente; id non magni eſt ponderis, cito hæc ira cum deſeret. Certe in hac partus celatione, nihil mali eſt, quod ſit dignum divortio.* Ph. *Per Herculem id velim.* La. *Explora ſagaciter à Bacchide: illa hic præſens eſt: Facietipſa quod ſufficit ad plenam purgationem Pamphili, & ſuam.* Ph. *Quid opus eſt his verbis? an quia non tu ipſe pridem à me audiviſti quæ ſit mea mens, & deſiderium? illis modo mulieribus, quæ amaræ ſunt & moleſtæ, hæc perſuade.* La. *Per Deos te obſecro, Bacchis, ut quod mihi promiſiſti, jusjurandum apud mulieres, tu ipſa præſtes.* Ba. *Viſne ergo ut ingrediar ad mulieres, ut jurejurando conſummem Pamphilum à me non receptari?* La. *Fac, & ita illis perſuade, ut credere tibi cogantur.* Ba. *Eo ad illas, quamvis certa ſim his meum conſpectum moleſtum, & exoſum hodie fore: nam mulier nupta meretrici inimica eſt, cum à viro ſeparata eſt.* La. *At hæ amicæ erunt tibi, cum primum cognoverint, quam ob cauſam eas convenieris.* Ph. *At eaſdem amicas tibi fore polliceor; quando rei veritatem reſciverint: nam illas falſa opiniene, & te ſuſpicione, quam de te habent, ſimul liberabis.* Ba. *Perii! Pudet me propter Philumenam, conſcientiâ conſuetudinis, quam cum Pamphilo habui: ſequimini me in hanc domum, vos ancillæ duæ.* La. *Quid eſt quod magis optem mihi accedere, quam quod Bacchidi evenire video;*

Ut gratiam ineat ſine ſuo diſpendio, & mihi proſit?
Nam ſi eſt, ut hæc nunc Pamphilum vere ab ſe ſegregavit;
Scit ſibi nobilitatem ex eo, & rem natam, & gloriam eſſe:
Referet gratiam ei, unaque opera nos ſibi amicos junget.

ut unâ operâ à me gratiam ſibi comparet, ſine damno, & mihi utilitatem afferat, mihique commodet, reconciliando uxorem Pamphilo, & Soſtratæ ejus matri? Nam ſi verum eſt, ut Pamphilum à conſuetudine ſua ſemoverit; certo perſpicit, nomen ſuum ex eo inſigne & nobile fore apud omnes; cum antea obſcurius & minus celebre eſſet: tum rem familiarem auctum iri, & laudem non mediocrem ſe conſequuturam: Pamphilo reddet beneficium acceptum, unâque operâ nos ſibi amicos conciliabit.

ACTUS V. SCENA III.

PARMENO. BACCHIS.

Pa. ÆDepol næ eſſe meam herus operam deputat parvi pretii,
Qui ob rem nullam miſit: fruſtra ubi totum deſedi diem,
Myconium hoſpitem dum exſpecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic ſedeo, ut quiſque venerat,
Accedebam: Adoleſcens, dic dum, quæſo, tun' es Myconius?
Non ſum: at Callidemides? non: hoſpitem ecquem Pamphilum
Hic habes? omnes negabant: neque eum quemquam eſſe arbitror.
Denique hercle jam pudebat: abii: ſed, quid Bacchidem (rei eſt?
Ab noſtro affine exeuntem video? quid huic hic
Ba. Parmeno, opportune te offers: propere curre ad Pamphilum.
Pa. Quid eo? *Ba.* dic me orare ut veniat. *Pa.* ad te? *Ba.* immo ad Philumenam.
Pa. Quid rei eſt? *Ba.* tua quod nil refert, percunctari deſinas.
Pa. Nil aliud dicam? *Ba.* etiam: cognoſſe annulum illum Myrrhinam
Gnatæ ſuæ fuiſſe, quem olim mihi ipſus dederat.
Pa. ſcio:
Tantumne eſt? *Ba.* tantum: aderit continuo, hoc ubi ex te audiverit.

Pa. *Per ædem Pollucis herus Pamphilus laborem meum parvi æſtimat, qui pro nihilo me illuc miſit, ubi totum diem fruſtra otioſus ſedi; dum Myconium hoſpitem Callidemidem fruſtra in arce exſpecto. Itaque ſtolidus ego, dum illic deſideo, ut primum aliquis advenerat, ad illum ibam dicens; Adoleſcens, dicito, te rogo, es tu Myconius? reſpondebat, non ſum: At, es Callidemides? Minime. Rogabam deinde, nunquid hoſpitem in hac urbe habes, qui vocatur Pamphilus? omnes negabant ſe habere hoſpitem hoc nomine: neque Callidemidem aliquem uſquam eſſe judico. Denique per Herculem pudebat illic ſedere tamdiu: diſceſſi ex eo loco; ſed quamobrem Bacchidem video, è domo Phidippi ſoceri Pamphili egredientem? quid huic meretrici negotii eſt apud Phidippum?* Ba. *Parmeno, commode occurris mihi: propera ire ad Pamphilum.* Pa. *Quapropter?* Ba. *Dic ei me rogare ut veniat hùc.* Pa. *Ad te?* Ba. *Non vero ad me, ſed ad Philumenam.* Pa. *Quænam res eſt?* Ba. *Quæ nullo modo ad te ſpectat, deſiſtas curioſius inquirere.* Pa. *Nihilne aliud ei dicam?* Ba. *Dic ei etiam Myrrhinam cognoviſſe annulum, quem olim ipſe mihi dederat, fuiſſe illum, quem Philumena ejus filia olim in digito habuerat.* Pa. *Scio: tantine momenti hæc res eſt, ut ſtatim veniat?* Ba. *Tanti: ſine mora hic præſens erit, poſtquam hunc nuncium audiverit.*

Sed

Sed ceſſas? *Pa.* minime equidem: nam hodie
mihi poteſtas haud data eſt:
Ita curſando, atque ambulando totum hunc con-
trivi diem.
Ba. Quantam obtuli adventu meo lætitiam Pam-
philo hodie? (curas?
Quot commodas res attuli? quot autem ademi
Gnatum ei reſtituo, qui penè harum, ipſiuſque
opera periit:
Uxorem, quam nunquam eſt ratus poſtac ſe ha-
biturum, reddo: (ſolvi.
Qua re ſuſpectus ſuo patri, & Phidippo fuit, ex-
Hic adeo his rebus annulus fuit initium inveniundis.
Nam memini, abhinc menſes decem fere, ad me
nocte prima (plenum,
Confugere anhelantem domum, ſine comite, vini
Cum hoc annulo: extimui illico: mi Pamphile,
inquam, amabo,
Quid exanimatus es, obſecro? aut unde annu-
lum iſtum nactus?
Dic mihi: ille alias res agere ſe ſimulare: poſt-
quam id video;
Neſcio quid ſuſpicarier magis cœpi; inſtare, ut
dicat,
Homo ſe fatetur vi, in via, neſcio quam compreſſiſſe:
Dicitque ſeſe illi annulum, dum luctat, detraxiſſe:
Eum hæc cognovit Myrrhina in digito modo me
habentem: (nitio facta:
Rogat unde ſit: narro omnia hæc: inde eſt cog-
Philumenam compreſſam eſſe ab eo, & filium
inde hunc natum.
Hæc tot propter me gaudia illi contigiſſe lætor:
Etſi hoc meretrices aliæ nolunt: neque enim eſt
in rem noſtram,
Ut quiſquam amator nuptiis lætetur: verum ecaſtor
Nunquam animum quæſti gratia ad malas addu-
cam partes.
Ego, dum illo licitum eſt, uſa ſum benigno, &
lepido, & comi.
Incommode mihi nuptiis evenit: factum fateor.
At pol me feciſſe arbitror, ne id merito mihi
eveniret.
Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda
æquom eſt ferre.

Sed, tardaſne? Pa. Minime ſane: nam mihi hodie facultas nulla data fuit ceſſandi; adeo frequenter currendo, & huc, & illuc commeando, totum hunc conſumpſi diem. Ba. Quantam hodie lætitiam adventus meus Pamphilo attulit? quot utilitates? quot ei abſtuli ſolicitudines? Filium ei reſtituo, qui pene harum mulierum, ipſiuſque opera expeſitus fuit: uxorem Philumenam, quam nunquam credidit in poſterum ſe habiturum reddo: ſuſpicionibus patris & ſeceri, in quibus erat, eum expedivi. Hic certe annulus tot felicitatum ſucceſſibus dedit initium. Nam recordor decem prope abhinc menſes illum primis noctis tenebris confugiſſe ad me pavitantem, & anhelantem, ægre reſpirantem, ſine comite, temulentum cum hoc annulo. Statim pavefacta ſum, ut eum vidi, ſuſpicata aliquid mali ei accidiſſe: Mi Pamphile, dixi, oro, quid perturbatus es? aut unde iſtum annulum comparaſti? dic mihi, obſecro. Ille alias res agentem ſe fingebat. Poſtquam id animadverto, neſcio quid ſuſpicans, timere magis cœpi, urgeo illum flagitans, ut dicat. Homo fatetur ſe per vim neſcio quam ſtupraſſe, refertque ſe illi annulum, cum contra illam luctatur, abripuiſſe: hunc annulum hæc Myrrhina modo cognovit, dum eum in digito habebam, quærit unde eum accepi, recito illi omnia hæc: ex hoc quoque, quem dixi, annulo agnitum illud eſt; Philumenam vitiatam fuiſſe à Pamphilo, & filium ex eo compreſſu eſſe natum. Hos tot, per me, lætos ſucceſſus, quæſitos illi fuiſſe ſummopere gaudeo: quamvis aliæ meretrices talia abominantur; neque enim nobis utile eſt, ut ullus qui nos amat, amore noſtri captus lætitiam ex nuptiis capiat uxore contentus: ſed per ædem Caſtoris, nunquam lucre impulſa ad malum mentem applicabo. Ego, dum conceſſum fuit, illum habui liberalem ſcitum, feſtivum, & ſuavem erga me. Incommodæ mihi hæ nuptiæ acciderunt, fateor: at per Pollucem id nulla mea culpa, qui eas impedire non potui. Multa incommoda ferenda ſunt ejus, à quo multa beneficia accepta ſunt.

ACTUS

ACTUS V. SCENA IV.

PAMPHILUS. PARMENO. BACCHIS.

Pam. VIde me, Parmeno, etiam ſodes, ut mî hæc certa & clara attuleris,
Ne me in breve hoc conjicias tempus gaudio hoc falſo frui.
Par. Viſum eſt. *Pam.* certone? *Par.* certo. *Pam.* Deus ſum, ſi hoc ita eſt. *Par.* verum reperies.
Pam. Manedum, ſodes: timeo ne aliud eſſe credam, atque aliud nuncies.
Par. Maneo. *Pam.* ſic te dixiſſe opinor, inveniſſe Myrrhinam
Suum annulum habere Bacchidem. *Par.* factum. *Pam.* eum quem ego olim ei dedi:
Eaque hoc te nunciare mihi juſſit: itane factum? *Par.* ita, inquam.
Pam. Quis me eſt fortunatior, venuſtatiſque adeo plenior?
Egon' te pro hoc nuncio quid donem? quid? quid? neſcio.
Par. At ego ſcio. *Pam.* quid? *Par.* Nihil enim:
Nam neque in nuncio, neque in me ipſo, tibi boni quid ſit, ſcio.
Pam. Egone, qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris,
Sinam ſine munere à me abire? ah, nimium me ingratum putas.
Sed Bacchidem eccam video ſtare ante oſtium:
Me exſpectat, credo: adibo. *Ba.* ſalve, Pamphile.
Pam. O Bacchis, ô mea Bacchis, ſervatrix mea!
Ba. Benè factum, & volupe eſt. *Pam.* factis, ut credam, facis.
Antiquamque adeo tuam venuſtatem obtines,
Ut voluptati obitus, ſermo, adventus tuus, quocunque adveneris,
Semper ſiet. *Ba.* at tu ecaſtor morem antiquum atque ingenium obtines,
Ut unus omnium homo te vivat nunquam quiſquam blandior..
Pam. Ha, ha, hæ: tun' mihi iſtuc? *Ba.* recte amaſti, Pamphile, uxorem tuam:

Pam. *Vide, mi Parmeno, etiam, quæſo, ut mihi vera, & manifeſta nunciaveris, ne me in brevis temporis angustiar impellas; dum hoc falſo gaudio fruar.* Par. *Huic rei provisum eſt.* Pam. *An ſatis conſideratum eſt?* Par. *Satis.* Pam. *Deorum felicitate fruor, ſi hoc verum eſt.* Par. *Verum eſſe deprehendes.* Pam. *Mane, quæſo; vereor ne aliud mihi perſuadeam, ac ut mihi nuncies.* Par. *Maneo.* Pam. *Sic te dixiſſe mihi videris, Myrrhinam cognoviſſe Bacchidem ſuum annulum habere.* Par. *Sic dixi.* Pam. *Eum annulum qui olim ei à me datus eſt, idque nuncium te mihi afferre mandavit: itane eſt factum?* Par. *Sic, inquam.* Pam. *Quis me eſt beatior, & Veneri gratior? Egone, quo te præmio pro hoc nuncio donem? quo? quo? neſcio.* Par. *At ego ſcio.* Pam. *Quid?* Par *Nihil equidem: nam ignoro quam utile ſit tibi hoc nuntium; aut opera mea tibi profit.* Pam. *Egone committam, ut te non remunerem, qui me ab inferis mortuum ad vitam reduxiſti? An nimium me immemorem beneficiorum putas. Sed Bacchidem video ſtare ante oſtium. Me opperitur, credo: ibo ad eam.* Ba. *Salve, Pamphile.* Pam. *O Bacchis, ô mea Bacchis, ô conſervatrix mea.* Ba. *Bene omnia tibi facta fuiſſe, & eveniſſe gaudeo.* Pam. *Factis tuis ut credam te gaudere mei cauſa facis, adeoque antiquum tuum leporem, & venuſtatem priſtinam retines, ut occurſus tuus, colloquium, & adventus in quemcumque locum veneris, ſemper afferat voluptatem.* Ba. *At tu, per ædem Caſtoris, morum tuorum ſolitam elegantiam, atque ingenii ſolertiam retines, ut nullus hominum, ne unus quidem, unquam ſit ſuavior.* Pam. *Ha, ha, he: Tune mihi iſtud attribuis, quod non merui?* Ba. *Recte, Pamphile, & prudenter collocaſti amorem tuum in Philumena:*

Nam

Nam nunquam ante hunc diem meis oculis eam, quod noſſem, videram.
Perliberalis viſa eſt. *Pam.* dic verum. *Ba.* ita me Dî ament, Pamphile.
Pam. Dic mihi, harum rerum numquid dixti jam patri? *Ba.* nil. *Pam.* neque opus eſt;
Adeo mutito: placet hoc non fieri itidem, ut in comœdiis,
Omnia ubi omnes reſciſcunt: hîc, quos par fuerat reſciſcere,
Sciunt: quos non autem ſcire æquom eſt, neque reciſcunt, neque ſcient.
Ba. Imo etiam, hoc qui occultari poſſe facilius credas, dabo:
Myrrhina ita Phidippo dixit, jurijurando ſe meo
Fidem habuiſſe, & propterea te ſibi purgatum. *Pam.* eſt optume:
Speroque rem hanc eſſe eventuram nobis ex ſententia.
Par. Here, licet ſcire ex te, hodie quid ſit quod feci boni?
Aut quid iſtuc eſt, quod vos agitis? *Pam.* non. *Par.* ſuſpicor tamen.
Egone ab Orco hunc mortuum? quo pacto? *Pam.* neſcis, Parmeno,
Qantum hodie profueris mihi, & ex quanta ærumna extraxeris.
Par. Imo vero ſcio, neque hoc imprudens feci. *Pam.* ego iſtuc ſatis ſcio. *Par.* an
Temere quidquam Parmenonem prætereat, quod facto uſus ſit?
Pam. Sequere me intro, Parmeno. *Par.* ſequor: equidem plus hodie boni
Feci imprudens, quam ſciens ante hunc diem unquam. Ω Plaudite.

Calliopius recenſui.

nunquam eam adhuc uſque meis oculis ſic videram, ut notitiam ejus haberè poſſem: pulchra, & honeſta mihi viſa eſt. Pam. *Verumne dicis?* Ba. *Ita me Dii ament, Pamphile, ut verum dico.* Pam. *Dic mihi, harum rerum nihilne quidquam patri nunciaſti?* Ba. *Nihil.* Pam. *Neque opus eſt: adeo ut ſatius ſit te muſſitare. Non placet hoc fieri in ea re quod fieri ſolet in comœdiis, in quarum fine omnia fiunt manifeſta omnibus: in hac vero re, quos æquum fuerat ſcire, ſciunt quæ facta ſunt: quos autem non convenit ſcire, neque cognoſcent ex alio, neque ſcient per ſe.* Ba. *Quin etiam, quomodo id celari poſſe facilius putes, dicam; Myrrhina Phidippo ſocero tuo dixit, juramento meo ſe credidiſſe, & propter id te apud ſe purgatum eſſe ab ea ſuſpicione, quam de te habebant, te ſemper metum conſueſcere.* Pam. *Bene ſe res habet, ſperoque hanc rem pro votis proſpere ceſſuram.* Par. *Here, permittiſne me hodie cognoſcere ex te, quid illud ſit, quod boni tibi feci?* Pam. *Non permitto te cognoſcere.* Par. *Tamen conjicio. Egone hunc ab Orco mortuum in lucem reduxi? quomodo?* Pam. *Neſcis, Parmeno, quam utilis mihi hodie fueris, & ex quanta miſeria me eripueris.* Par. *Imo vero ſcio, neque per imprudentiam feci.* Pam. *Ego iſtud probe ſcio, te iſtud feciſſe inconſultò ut mihi prodeſſes.* Par. *An facile Parmeno ignoret quidquam, quod facere utile fuerit?* Pam. *Sequere me intrò, Parmeno.* Par. *Sequor: Certe plus hodie boni feci ignorans, quam ſciens unquam ante hunc diem.* Ω *Plaudite.*

Calliopius recenſui.

FINIS.

ST. PATRICK'S COLLEGE LIBRARY. MAYNOOTH.